

ŚRAUTASŪTRA OF LĀTYĀYANA

Note :

The Publishers acknowledge with thanks the valuable suggestions and assistance of Shri Radheyshyam Sastri of Bhiwani.

ŚRAUTASŪTRA OF LĀTYĀYANA

WITH THE
COMMENTARY OF AGNISWĀMĪ

72009

EDITED BY
Ananda Chandra Vedantavagisa

*With new appendix containing
corrections and emendations to the text by
Dr. C. G. Kashikar*

Sa2Vsl
Lat/Ved

चौहम्म अरियन्टालिया
बंगलो रोड
६ यू० बी०, जवाहर नगर
दिल्ली-११०००७

**Munshiram Manoharlal
Publishers Pvt. Ltd.**

72009

25.6.85
विश्वविद्यालय संख्या दिनांक
विश्वविद्यालय संख्या
Sa2 Vsl/Lat/Ved
संस्कृत नई दिल्ली
केन्द्रीय पुरातत्व प्रसक्तकालय

ORIGINALLY PUBLISHED IN 1872
BY ASIATIC SOCIETY, CALCUTTA

Published by Munshiram Manoharlal Publishers Pvt. Ltd.,
54 Rani Jhansi Road, New Delhi 110055 and printed by Mehra
Offset Press, Chandni Mahal, New Delhi 110002.

॥ श्रौतसूत्रं ॥

लाट्यायनाचार्यं प्रणीतम्
अग्निस्वामिविरचितभाष्यसहितम्

श्रीआनन्दचन्द्रवेदान्तवागीशेन
परिशोधितम् ।

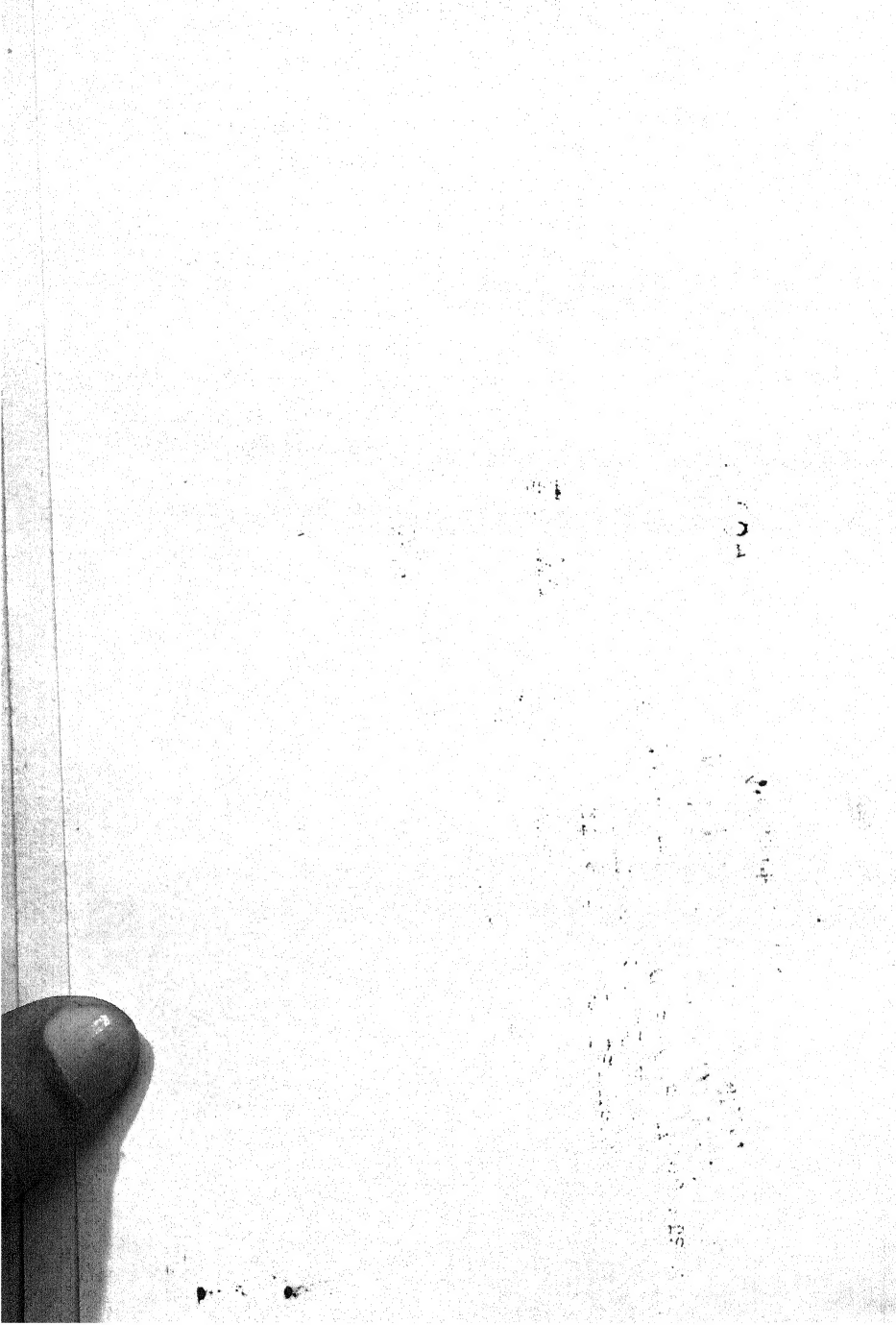

मुन्शीराम मनोहरलाल
पाब्लिशर्स प्रा.लि.

The *Lāṭyāyana Śrautasūtra* forms an important Śrautasūtra of the Sāmaveda. It lays down the duties of the Udgātars, the Sāmavedic priests, in various Soma-sacrifices. This work has been published only once in 1872, alongwith the Bhāṣya of Agniswāmī. Since a very long time, it has been out of print and the scholars and researchers always found it difficult to obtain it even in some of the reputed libraries. We are therefore making it once again available through this reprint.

Please note that this is not a mere reprint. A very valuable appendix containing corrections and emendations is added hereto. This appendix has been prepared by Dr. C.G. Kashikar of Poona, a master-hand on vedic rituals. Our sincere thanks are due to Dr. Kashikar for taking great pains for the benefit of the readers.

विज्ञापनम् ।

छन्दोगानां यज्ञविधिप्रसिद्ध्यर्थं लाव्यायणाचार्येण अष्टौ हि
ब्राह्मणग्रन्थाः प्रौढं ब्राह्मणमादिमम् । षड्विंशाख्यं द्वितीयं
स्यात्ततः सामविधिर्भवेत् । संहितोपनिषदंशो ग्रन्था अष्टाविती-
रिता इत्येतेनोक्तेषु सामवेदीयेषु सर्वेषु ब्राह्मणेषु विहितानां
मन्त्राणां परस्परविरोधादिदोषपरिहारार्थञ्चेतानि सूत्राणि विर-
चितानि । एतान्येव श्रौतसूत्राणि कल्पसूत्राणीति च कथ्यन्ते ।
अग्निस्वामिनाचार्येणैतेषां सूत्राणां भाष्यं विरचितम् । अस्मिन्
ग्रन्थे दशसंख्याकाः प्रपाठकाभिधेयाः परिच्छेदा वर्तन्ते, प्रपाठकाश्च
पुनः कण्डिकाभिर्विभक्ताः, तेनैतेषां प्रपाठकानाम्मध्ये प्रथमं द्वितीयं
तृतीयं चतुर्थं पञ्चमं षष्ठाष्टमं नवमेषु द्वादशशः कण्डिकाः सन्ति
सप्तमे तु त्रयोदशसंख्याका दशमे विंशतिसंख्याकाश्च दृश्यन्ते,
तेनायं ग्रन्थ एकीनविंशाधिकशतसंख्याकैः कण्डिकाभिरन्वितो
वर्तते ।

तत्र प्रथमप्रपाठके तावत् परिभाषाया ऊर्द्धं षट्त्विगं याज्य-
लक्षणाद्यनन्तरं वृत्तप्रतिमन्त्रादि पूतभृदाहवनीयाधिकारान्त
उक्तः । द्वितीये स्तोमयोगादि सार्वक्रतुकसामान्यविधानान्तः ।
तृतीये षोडशिनो गुणविधानादि वाणावयवद्रव्यविधानान्तः ।
चतुर्थे वाणावयवाच्छादनद्रव्यविधानादि वाजिभक्षणमन्त्रान्तः ।
पञ्चमे चातुर्मास्याधिकारे वरुणप्रधासिकब्रह्मत्वकथनादि सोम-

चमसोर्भक्षणान्तः । षष्ठे सन्तनिनः सामविधानादि द्यच्चरप्रति-
हारान्तः । सप्तमे चतुरच्चरप्रतिहारादि होतुराज्ये गायत्रीगा-
नान्तः । अष्टमे एकाह-अहीन-सत्राख्य काण्डत्रितयान्वितयज्ञस्य
प्रतिकाण्डे पृथग्विधिविधानादि वाजपेयविधानान्तः । नवमे
राजसूयविधानादि अहीनविधिविधानान्तः । दशमे सत्राधिकारे
तत्परिभाषाविधानादि संवत्सरविधानान्तः प्रस्तावो निरू-
पितोऽस्ति ।

कस्मिन् काले लाट्यायणाचार्यः प्रादुरभूत् कदा वा एतानि
सूत्राणि तेन विरचितानि तन्निर्णयः कुत्रापि न दृश्यते, किन्तु
कैचिद्विद्वभिर्विक्रमादित्यस्य सार्द्धशतवर्षपूर्वावधि सूत्ररचनकाल
इत्यनुमीयते, तदनुमानस्यापि समीचीनत्वेन प्रमाणं नास्ति ।
पूर्वस्मिन् काले यदा अक्षररचनं लिपिकार्यं वा नाभूत्, तदा
गुरुमुखात् श्रवणेन शिष्यपरम्पराणां कण्ठेऽभ्यस्तो वेद आसीत्,
तदानीमल्पाभ्यासेन श्रुतबहुविषयमनायासेन शिष्याणां स्मरणार्थ-
माचार्याः संक्षेपतस्तदर्थं सङ्कलय्य अल्पाक्षरेण वङ्गर्थप्रतिपाद-
कानि सूत्राणि विरचितवन्तः, तेन विनोपदेशं तेषां तात्पर्याव-
धारणं न सम्भवतीति । अत आचार्यपरम्परया उपदेशं प्राप्त-
वन्तः शिष्यास्तेषां प्रकृतमर्थमवधारयन्ति । ये चान्ये व्युत्पत्तिवलेन
तत्तात्पर्यावधारणाय प्रवृत्तास्ते विपरीतमर्थमुद्भावयन्ति । अतः
सूत्राणां गुरुपदेशमवश्यमपेक्षणीयम् ।

लाट्यायणश्रौतसूत्राणां सदृशानि द्राह्यायणाचार्यविरचितानि
कन्दोगानामपराणि श्रौतसूत्राणि वर्तन्ते । तेषु प्रायश एतेषां

पाठार्थादेः सौसादृश्यो दृश्यते, यत्र कुत्रचित् किञ्चिन्मात्रविशेषो
 विद्यते तत्र तत्र तज्ज्ञापनार्थं मया सर्वेषां सूत्राणां निम्नदेशे
 पृथक्तया द्राह्मायणमतमुद्धृतम् । तेन लाट्यायणाचार्यविर-
 चितश्रौतसूत्रेभ्यो द्राह्मायणाचार्यकृतश्रौतसूत्रेषु कियान् विशेषो
 वर्त्तते तद्वगमः सुकरो भविष्यतीति । धन्विकृतया लाट्या-
 यणश्रौतसूत्रवृत्त्या चेतेषां श्रौतसूत्राणामवयवाक्षरशोधनञ्च मया
 कृतमित्यलमतिपल्लवितेन ।

आदिब्राह्मसमाज

कलिकाता

}

श्रीआनन्दचन्द्रवेदान्तवागीशस्य ।

एतद्ग्रन्थसंशोधनार्थं पाठभेदप्रदर्शनार्थञ्च यानि पुस्तकानि
मया संगृहीतानि तेषां विवरणान्यत्र निर्दिश्यन्ते ।

आस्थातिकसभापुस्तकगृहादानीतं मूलपुस्तकं	१
पण्डितवामनाचार्यसकाशादानीतं मूलपुस्तकं	१
काशीस्थसंस्कृतपाठगृहादानीतं मूलपुस्तकं	१
आस्थातिकसभापुस्तकगृहादानीतमग्निस्वामिकृतभाष्यपुस्तकं	१
पण्डितवामनाचार्यसकाशादानीतमग्निस्वामिकृतभाष्यपुस्तकं	१
कलिकातासंस्कृतपाठगृहादानीतमग्निस्वामिकृतभाष्यपुस्तकं	१
कलिकातासंस्कृतपाठगृहादानीतं धन्विकृतवृत्तिपुस्तकं ...	१
कलिकातासंस्कृतपाठगृहादानीतं द्राह्यायणसूत्रपुस्तकं ...	१

72009

लाव्यायणश्रौतसूत्राणां प्रतीकसूचिः ।

— १२५६५८८ —

अकारणन्तु	७००	अभिहोत्र	७४४
अक्षतलक्षणा	५३४	अभिहोत्र	७७३
अक्षबेदुपहन्युः	८८	अभिहोत्रं	७४६
अक्षममीमदन्त	३६६	अभिं प्रणयन्ति	६३
अक्षांशित्	३४१	अभिं प्रणीयमानं	३३३
अभिचित्यायां	३६१	अभिं विक्रय्यत्	३६३
अभिरिन्द्राय	३१२	अग्नी प्रणीय	३५६
अभिष्टपतीति	१६२	अग्नीषोमीय	३१
अभिष्टुत्स्यत	५८६	अग्नीषोमीय	४००
अभिष्टुत्स्वामेयः	३४	अग्नीषोमीयप्रभृति	३७
अभिष्टोम	६१६	अग्नीषोमौ	६३
अभिष्टोमसाम	१७६	अग्नीषोमौ	३६६
अभिष्टोमसाम्ना	२४६	अग्नेर्व्वे होत्र	६८२
अभिष्टोमसंखं	२६८	अग्नेस्तृणानि	२१५
अभिष्टोमा	६६६	अग्नौ चीयमाने	४७
अभिष्टोमा	७५१	अमन्नाधेयान्ताम्	३५५
अभिष्टोमौ	६६७	अमन्नाधेये	३३१
अभिहोत्र	७४३	अमन्नाधेयेषु	३५३

ivied from Chantambhar Orientalia, New Delhi vide No. ८०८/१०
Price Rs. २५०/२

अग्रस्तमयस्तं	४७५	अथ धानञ्जयः	३४
अङ्गान्ध्रू	१६४	अथ शिष्वाग्रान्	१५४
अङ्गन्तु स्यात्	६६८	अथ यत्पुरा	२१७
अङ्गुष्ठेनाना	३४६	अथ यद्वहि	५५०
अचषाजोयूप	५७१	अथ राजानं	२६३
अच्छन्दसावा	२०७	अथ विध्यथपदेशे	३
अज आजिगं	६५	अथ समस्तेन	२६६
अज इति	१२६	अथ सोमसंस्था	३७६
अङ्गन्ति धर्मं	६०	अथातो गवामयन	२६५
अतिचिरं	७६३	अथापरं	३५०
अतिरात्र	२६५	अथावरेषां	३२
अतिरात्र	७२७	अथाह्नौ वर्म	२६४
अतिरात्रमुभय	२६७	अथै तैरेव	२७३
अतिरात्रयोः	६६६	अथोक्तिः	६५८
अतिरात्रौ	७५२	अदशरात्रेषु	४३०
अतीतायां	५६१	अदूरगामी	६६१
अत्रतु वहिष्यव	८८	अद्रिश्चेत्	२३७
अत्र पितरः	२१३	अद्यसूत्या	३६
अत्र प्रथमं	३३४	अद्येति समानाहनि	२६
अत्र वाचं यच्छेयुः	६६	अथ आसीनाः	२६१
अत्र वा गो	२६६	अधस्ताद्विशाखस्य	७१
अत्सख्यैः	७४६	अध्यर्द्धातु	५२६
अथ कारस्थान	६६४	अध्वर्युं निष्क्रामन्तं	१००
अथ जपेयुः	२५४	अध्वर्युणाभिज्ञतायां	७०
अथ तथैव	१३०	अध्वर्युणाजते	१०१

अध्वर्युः शोक्तः	४०३	अनुयाहारिणी	११८
अध्वर्युः मन्वावर्त्त	१०४	अनुष्टुप् छन्दसा	२०५
अध्वर्युः वक्रुचैः	३३५	अनुष्टुप् छन्दसा	२०६
अध्वर्युः स्त्रेत्	३५६	अनुष्टुप् छन्दसा	२०७
अध्वर्युः सस्रैषं	२६	अनुष्टुप् छन्दसेति	२०६
अनध्यासाचेत्	४३४	अनुष्टुप् उत्तरा	५३८
अनप्रचिता	६७१	अनुसक्थं	५६५
अनभ्यासं	१८२	अनुसवनन्त	१२२
अनाचार	६६१	अनुस्यात्तु	३८०
अनादिष्टत्वेक	४३८	अनूचानौ	६५१
अनाक्रियमानयोः	१४४	अनूचमाने	४१०
अनाङ्गानं	३६	अनूपविशेतां	१३५
अनियमात्	६६४	अनूबन्धवपायां	२६३
अनिधोगं	५४६	अनूबन्धशेषं	५६२
अनिरक्तप्रातः	३५	अन्तर्वेदेः	२६२
अनुजपेयुरन्येन	६२	अन्तर्वेद्येवेति	७४
अनुपस्थानं	१५४	अन्तरीक्षे वयांसि	७१
अनुपधिन्धान	५२३	अन्तरेण	५६५
अनुपपद्य	७२७	अन्तरेण	७२६
अनुपूर्व	७५८	अन्तरेण	७५४
अनुपेतस्त्रेत्	५५६	अन्तरेण चात्ताल	४७
अनुप्रहृतेषु	१८६	अन्तरेणाक्ष	८६
अनुताक्षणां	१८४	अन्तरेणोषे	८५
अनुरूपेषु	२४७	अन्तः प्रतिहरं	४७७
अनुव्रजेत्	३७२	अन्तः सवर्षां	१४४

अन्नं करिष्यामीति	१०८	अपरेशोद्गाढृन्	१०६
अन्नमकरमिति	१११	अपांशकं	७५०
अन्नस्येति	१६७	अपिनद्धे	२५८
अन्यतरां वा	७०	अपिह पृष्ठ	६८३
अन्यतरेण	२३८	अपृष्ठनाम	७६८
अन्यत्र चैतस्मिन्	२३९	अप्नोर्ध्यासि	६४६
अन्यत्स्थान	१८३	अप्यनुदका	७६४
अन्येन चेत्	३८८	अप्यहर्भाजि	४५८
अन्येषाञ्चावि	४३३	अप्रतिभां	२४८
अन्योन्यः प्र	७१६	अप्रतिहारा	४८३
अन्वध्यायं	४६७	अप्रतिहारे	४८८
अन्वनेत्य	७२८	अप्राणञ्च	१५८
अन्वहन्तु	६५०	असु सोमा	१८०
अन्वाहार्थं	३५०	अभिकारात्तु	३३८
अप आचम्य	३४८	अभिगरा	७८०
अप आचम्य	३४८	अभिचरणीया	४२६
अप उप	६७३	अभिजितः	५४८
अप उपस्पृश्य	१८८	अभिजितः	५५०
अप उपस्पृश्य	३८६	अभिजितोरथ	३१०
अपः सावका	२३२	अभिजिदिश्व	३०८
अपरपक्षे	७५३	अभिदक्षिणं	४१४
अपरया दारा	२७०	अभिदेवां	५३०
अपररात्रे	४०२	अभिदेवां	५३४
अपरस्थां	२०१	अभिप्लव	७०८
अपरस्मा इतरे	२६६	अभिप्लव	७३८

अभिज्ञव	२६६	अयजमाना	७६२
अभिज्ञवष्ट्रान्	३१५	अयुजयकि	४४४
अभिज्ञवयोः	३२३	अयुतं तस्य	६३६
अभिज्ञवस्य	२२३	अयुतमेका	६४६
अभिज्ञवेषु	७१५	अरण्ये गेयः	५००
अभिवातासु	५७०	अरण्ये तिस्रः	५५२
अभिषुते राजनि	८८	अरण्याः सन्धानं	२३१
अभिषेचनीय	३६	अरण्याश्चरमीन	२२२
अभिज्ञतउत्तरेण	३८२	अरात् स्थिरिति	२८३
अभीन्यत्ते	६०	अर्द्धतामेवेति	५७०
अभोजनेन	५८७	अर्द्धपदं	५११
अभ्यभिसोमा	६०७	अर्द्धमास	६३६
अभ्यस्नेन	४७३	अर्द्धमास	६७८
अभ्यासश्च	७०६	अलावुबीणां	२७६
अभ्यासादिः	४७५	अलावुबीणापि	२८०
अभ्यासे वा	४६३	अलोपं प्राखिल्यः	४७५
अभ्यासोगूर्हस्य	४८५	अवच्छाद्यमानायां	७२
अभ्यासो वा	६५८	अवधाय जपेत्	६६
अभ्युक्ष्ण	२६२	अवधूय पवित्रं	६६
अभ्युक्ष्णप्रभृति	३७३	अवभृथन्यङ्गं	३६१
अमात्रालोपेन	४७७	अवभृथन्यङ्गं	३६२
अमावास्या	७५५	अवभृथादुदेत्य	४११
अमावास्या	७८१	अवभृथेष्टौ	१६४
अमावास्यायां	३४७	अवयवेन	६६८
अमावास्यायां	६०६	अवरार्धप्रा	६७७

अवरुह्य सक्त	१६५	अश्वचिरात्रे	१६३
अवधु कस्त्विति	४२४	अश्वद्वादशा	५८८
अवलानस्य	६२१	अश्वमास्ता	६७०
अवसर्पति	२०२	अश्वरथश्चेदद्यात्	१६०
अवसानं	४७१	अश्वानाश्च	६२८
अवरुज्य शृङ्गः	२८५	अश्विनोर्यहस्य	३७५
अवसरेदिति	५३३	अयमैः स्तोमैः	५१२
अवाप्यते	७२६	अयमैः स्तोमैः	५१३
अविकारेण	५३४	अष्टाक्षर पद	४७८
अविकारेण	६०३	अष्टाक्षरमिति	५३१
अविद्विषाणमात्रात्	१०३	अष्टाक्षरेण	५२८
अविद्यमा	७६७	अष्टाचत्वा	६७७
अविद्यमाने	६३२	अष्टाचत्वारिंशस्य	४२६
अविद्यमानेषु	६३८	अष्टादश	७४१
अविधानं	३४०	अष्टादशेति	६८६
अविप्रतिषेधेन	५७२	अष्टादशं	४५७
अविभक्तश्चेत्	८५	अष्टौ प्रति	६२०
अविभाग्या	५११	अष्टौ वा दास	४६७
अविभाग्यानां	५१५	अष्टौ वा वार्ज	४८६
अविशेष	६५५	अष्टौवतोरवकाः	२३३
अवेलायां	३४६	असमाप्ताश्च	४२८
अथवायोऽव्यावृत्तिः	२५	अष्टक्षतेति	३२२
अश्ववणात्	७४१	अस्तमितश्चेत्	१८७
अश्वः कृष्णः	२००	अस्तमितश्चेत्	१६४
अश्वः श्वेतः	५६४	अस्तमिते	२०३

अस्तोत्रस्थानं	६६८	आग्नीध्रीयं	१६१
अस्तोभक्तु	४८१	आग्नीध्रीयं	४०१
अस्तोभावुत्तम	४८६	आग्रयणं गृहम्	६८
अस्मरन्तश्च	६२५	आव्यञ्जेत् प्राशित्र	३६५
अह्निच्छत्रं	२०३	आव्यप्रतिपदा	३०३
अह्नीवा	३२३	आव्यभागयोः	३६५
अहरहः	६२८	आव्यस्य पूर्वान्	२११
अहरहः	७४५	आज्येज्ये	४०३
अहरहरेतत्	७१०	आज्ञनाभ्य	७१०
अहरहरेतत्	७१४	आत्ययोर्होमात्	४०४
अहर्गन्धेव	४११	आतिथ्यामिष्टिं	३८५
अहर्गन्धेवहः	३६	आतिथ्यायां	२७
अहिङ्गारेतु	१८४	आतिथ्यायां	५६
अहिङ्गता	११०	आतीषादीये	५१६
अहीनन्यायं	१२१	आतीषीयश्च	६६४
अहीनवह्निष्यवमानैः	११६	आतेषु प्रायुत्	४०२
अहीनेतु	४११	आदित्यमुप	१६४
अहीनैकाह	४७१	आदित्यस्य	७४६
आकारं तु	५३३	आदित्यानामिति	१६३
आकूपारक्रौञ्चे	४८८	आदिष्टादक्षि	६०१
आगच्छ मघवन्	२६	आदिष्टादक्षिणा	६०४
आगच्छति पूर्वं	२६	आद्यन्तद्योश्च	१२०
आग्नीध्रीया	७४२	आद्यन्तद्युज्ये	५०३
आग्नीध्रीये	१६८	आद्यन्तद्युज्येषु	२५६
आग्नीध्रीये	१८८	आद्येनेक	१५०

आधास्यमानस्य	३३२	आवापस्थान	२८६
आनन्तर्ये	४०८	आवापस्थानं	४४२
आनूपगो	५२३	आवावहिः	४०४
आनूपोपक्रम	३०६	आवातत्रान्तात्	२२०
आन्धीगवात्	३०५	आवृत्तानां	७०४
आग्रव्याग्नीध्रीयं	११८	आवृत्तेभि	७१२
आभिजिदह	७४६	आवोपांशु	४०३
आभिरूपात्	५८	आग्रयं	४८७
आभीवर्त्त	३०८	आन्नावित	३८६
आभीवर्त्तस्तोत्रीयाम्	२४०	आम्कारनिधनात्	३०५
आमावाख्ये	७४५	आद्यादंष्ट्र	५१६
आयुर्वातेन	६७६	आद्यादंष्ट्रयोः	५४७
आथेरिति	६६	आसन्धा आख्यातं	२७५
आराशोऽव	३८४	आसिद्धन्ति	६२
आवृष्ट जपेत्	१६५	आसीताग्नी	३६६
आवृष्ट जपेत्	२७४	आसीतेतरेषां	३६८
आर्भवे चेत्	४३६	आसीतेवेति	३६४
आर्भवेद्य	१७८	आस्तन्दन्तु	४५४
आर्भवे पव	५६०	आस्ताव	६२५
आर्थाभावे	२८४	आस्तावं प्राप्य	४०५
आर्द्धभेनोत्तर	२६८	आस्तोत्रान्तात्	२८८
आवर्तिन्यायः	१४६	आस्येद्विरण्य	५६४
आवर्तिषु दृष्टे	१४३	आहतदुन्दुभीन्	२७६
आवसथः ससोम	१५	आहवनीयं	१२८
आवापरि	४०३	आहवनीयं	२५०

आहवनीयं	३४२	इदमहममुमिति	८३
आहवनीयश्च	३८२	इद्भात् स्तोत्राणि	४०८
आहवनीयात्	५६६	इन्द्रं प्रक्रीति	३५
आहवनीयात्	७४२	इन्द्रप्रभृति	२६२
आहिताग्निः	२०८	इन्द्रमिद्वेति	२०५
आहितं पश्चिमेन	३८३	इलान्दमग्नि	७३१
आह्वय	३०	इलान्दस्य	५१२
आहृतं पुरोडाशं	३७२	इलान्दानु	५१६
आक्रियमाणे	२६०	इम ऊर्ज इति	८४
इकारादि	५२०	इषुणाभि	६४१
इकाराद्यन्तौ	४६४	इषूं चैभ्यः	६२१
इकारान्तं	५२०	इषोर्व्यत्वासं	४२४
इडाचानादेशे	५२५	इषोवृधीय	२२५
इडाच्च प्रतिगृह्य	३६६	इष्ट यजुषः	२०६
इडेति धानं	५२०	इष्टाहोत्रीयं	५५
इतरं धान	१७३	इष्टाहोत्रीयं	१६२
इतरः	७५२	इष्टिरेव	७६६
इतरच्छाण्डि	५५८	इष्ट्यादिषु	३४१
इतरथेतरे	१३३	इहकार इडा	५१७
इतरया	६२६	इहकारान्त	४८६
इतराख्यन्	५०७	इहवद्वाम	५१६
इतराख्यपि	५४६	ईक्ष्वाकूमणे	३८०
इतरेभ्यश्च	६०१	उकारादिः	४६५
इतरेष्वपि	२४१	उकारं त्वन्यासु	५२०
इदमन्नमयं	२२	उक्तं कालान्तरं	५६८

उक्तः प्रयोगः	४२८	उत्तरं वेद्यन्तं	१६
उक्तकाल	७१५	उत्तरतः	२५४
उक्तमानुपूर्व्यं	७१०	उत्तरमपि	२६०
उक्ते प्रवेशन	१३४	उत्तरमुत्तरं	१४५
उक्तोऽवश्यो	७६८	उत्तरयोः	४२१
उक्तोत्तमे	४६६	उत्तरयोः	४७०
उक्ताचेदनूवन्थ	६४	उत्तरयोः	४६६
उक्तायां	३६६	उत्तरवेदिं	३६१
उक्तमं	७५२	उत्तरादिः पूर्वान्त	१०
उक्तमं पादं	६१	उत्तराद्द्विर्द्वाणात्	८६
उक्तमं सम्भार्यं	३१६	उत्तरार्धा	३६
उक्तमथा	६६५	उत्तरावा	६५७
उक्तमथोरिति	३६	उत्तरेण चेत्	३८३
उक्तमां प्रस्तुत्	१५१	उत्तरेण चेत्	३६८
उक्तमां प्रस्तुत्	२५२	उत्तरेण यद्यन्यतः	६८
उक्तमातु	५००	उत्तरेण रथजङ्गां	८६
उक्तमानि	४८६	उत्तरेण सदः	१२६
उक्तमानि वा	५०७	उत्तरेणाग्नीन्धीयं	३६६
उक्तमा परिचरा	४४१	उत्तरेणाहवनीयं	३८५
उक्तमायां	१८२	उत्तरेणेति	७२
उक्तमायां	२६०	उत्तरेणेति	५१५
उक्तमाद्धि	५३७	उत्तरेणोत्तरेण	६०२
उक्तमाद्धि	५३८	उत्तरे पक्षसि	३१५
उक्तमौ तृचौ	४३२	उत्तरे वा	४३०
उत्तर इति	५२६	उत्तरे वोप	५२

उत्तरोत्तर	२८७	उद्गात्रे दद्यात्	२०४
उत्तरोद्वाधि	४४८	उद्जुम्भीरन्	७६२
उत्सर्जनानि	३२१	उद्धरेत्तु	७१८
उत्सृजतगां	२४	उद्धरेत्तु	७२५
उदकान्त	७७६	उद्दिबलमित्	६३५
उदगयं प्रथमं	१५०	उद्दिद्यनुरूपं	४३२
उदगयन पूर्व	५४३	उद्यतीपथ्याय	४५५
उदङ्ङवरोहं	४१४	उद्यत्वा वा	४५५
उदङ्ङेवतु	१८	उन्नते चैककुभं	६४
उदङ्ङुखः	१०५	उन्नेतर्भुप	१८६
उदङ्ङमन्त्र	६७०	उन्मृतीता	६२७
उदयनीयायां	५६	उपक्रम्य समापयेत्	६५
उदयनीये	२६१	उपयहप्रभृतीनि	५४
उदयास्तमयौ	२२१	उपमुखं	२८१
उदरे पार्श्वी	५६४	उपरिष्ठात ,	७६८
उदवसानीयायां	६५	उपवसथ	७४२
उदुम्बराभावे	५५२	उपवसथान्तं	५६६
उदेत्य गृह	२६२	उपवसथ्य प्रभृति	२१८
उद्गाता	६७२	उपवसथ्योद्दृष्टि	१४७
उद्गाता	६७४	उपवाजयमानाः	२२६
उद्गातानिधनं	२०२	उपसद	६६५
उद्गाता प्रथमः	१३६	उपसदन्त	७४१
उद्गातारं	१००	उपसदिष्टिरत	३८७
उद्गातेति यथा	३३६	उपस्थानेषु	५२५
उद्गात्रेचावि	३३६	उपस्थाय	२७०

उपस्थे कृष्णा	५६५	उभाभ्यां वा	३५७
उपहृद्ये	५६६	उभाविति शास्त्रायनकं	२७
उपहृत इति	३०	उभे वा पूर्व	६३१
उपहृत्यमानायां	१३६	उभौ वा	२५४
उपहृत्य यथार्थं	३१	उभौ वा	७३६
उपांशु सवनः	६४	उभौ वृद्ध्यां	४३५
उपायवन्तः	५०५	उभौ वैकः	४८८
उपास्त्रिगायत	५२६	उरसि ध्रुवाम्	५६४
उपेक्षणां	२०	उर्वरा वेदिः	५६०
उपोत्तमं	३०५	उखूखल	७५६
उपोत्तमं	३०६	उष्णिक् ककुभो	४३६
उपोत्तमस्य	४८३	उष्णीषश्च	५७६
उपोत्तमो वा	४६३	ऊदत्ताष्ट्री	३११
उपोत्तरव	७५६	ऊधः खेवेति	६६४
उभयतः	६३६	ऊनाक्षरेषु	५२३
उभयतः क्षणं तु	५५३	ऊर्गित्युरःसु	१६१
उभयतः क्षोभाः	५०१	ऊर्द्ध इति मुख्यान्	१४०
उभयत्र सर्वे	१५६	ऊर्द्धं प्रथमात्	४०६
उभयसामा	७४६	ऊर्द्धं रेतस्य	५३१
उभयान् यथा	४४६	ऊर्द्धं होमात्	७१
उभयोर्जाति	४५७	ऊर्द्धश्च त्रिषु	२२३
उभयोर्वा	३३०	ऊर्द्धं क्षातिरात्रात्	४१
उभयोर्विचा	६३०	ऊर्द्धं क्षार्चिका	४७८
उभयोस्त्व	७७६	ऊर्द्धन्तु प्रथमात्	५०४
उभाभ्यां वा	२३६	ऊर्द्धं क्षातिरात्रात्	३८

ऊर्ध्वमतिरात्रात्	४०	एकदीक्ष	५७४
ऋक्सामानि	७३४	एकप्रतिहारं	४८२
ऋज्यो यजुर्मयः	६३	एकमेवाचं	४३३
ऋचं सामेति	१०२	एकरात्रीयः	५६५
ऋचश्चादियहणेन	१२	एकचक्षुषाणे	४३८
ऋतधामेति	१२५	एकचक्षु च	४१६
ऋतपेये	६०१	एकविंशति	३०६
ऋतपेये च	४१५	एकविंशे	६४४
ऋतमुक्ता	६०२	एकानुतिविधानान्	१०
ऋतसदन एतत्	६१	एकसोमेसु	६५७
ऋतसदने वा	६६	एकानुक्ता	६०२
ऋतस्य द्वारौ	१३०	एकादश	५१२
ऋतस्य द्वारौ	१३३	एकादश	५८८
ऋतुष्ठा यज्ञा	५१	एकान्तरेष	१०७
ऋतूनाम्बा	३५७	एकान्तविंशे	४५८
ऋत्विक्पथेन	१३४	एकान्धारोह	६२०
ऋत्विगार्धयः	१२	एकान्वेव	७७६
ऋत्विग्भिः	६२५	एकान्काशीक्षिपः	३२७
ऋत्विज	७४६	एकान्कावर्ति	४५२
ऋत्विजोवाज	५६१	एकान्कावतयः	४४४
ऋत्विज आर्धभं	६४	एकान्कावपथाप	१२०
ऋत्विजानां	६३८	एकान्कावपथ	७५२
ऋत्विजोऽवति	३६३	एकान्कावपथेयु	४४३
एकत्रिकान्ताः	५६०	एकान्कावपथ	१७४
एकत्रिके	५७४	एकान्कावपथ	७१७

एतद्व्याख्या	२२६	एतेनैव प्रवचने	२३
एतं परिष्कारं	१८६	एतेनैवो	७६८
एतं मृतं	५८१	एतेनैवोत्तर	५६४
एतत्सर्वं कुर्यात्	११२	एतेनोक्त	६५५
एतदन्तः	२८८	एतेनोक्त	७४७
एतद्यथाधीतं	१७४	एतेनोक्तं	७७१
एतन्मृगतीर्थं	१५३	एतत्कर्म	३६०
एतस्य चैव	६१७	एतत्सर्वेष्टीनां	३५२
एतस्या एवेति	५३८	एतेनोक्तोविश्व	५६७
एतस्यां वेलायां	१२२	एतेनोक्तं	७१३
एतस्यां वेलायां	१३१	एतेनोक्तं	७१५
एतस्यां वेलायां	२५३	एते विद्यावाः	४४२
एतस्यान्यतरस्मिन्	२३८	एतेषामेकं	८५
एतानि मौतम	५१	एतेषामेकैकेन	८६
एतानि व्रतानि	२२०	एतौ स्वेव	३८८
एतानि महा	७२१	एवमाहतीयं	२८५
एतान्येव	६७८	एवमाहतीयं	६६४
एतान्येव प्रद	५१	एवमितरेषां	६२४
एतान्येवान्वाश्व	१६२	एवमितरौ	१८१
एतान्येवोह	७४	एवमेव	३५४
एताभ्यामुक्तौ	२२४	एवमेव गृहीत्वा	२११
एतावन्ति	६०५	एवमेव निष्क्रम्य	१५५
एते घर्माः सर्व	५५५	एवमेव प्रातः	२००
एतेनानुपूर्वेण	१३६	एवमेव वेदिं	३६५
एतेनायुः	७६२	एवमेवापर	४००

एवमेवापरि	५२२	औदुम्बरीमुक्कयिष्यन्	६७
एवमेवोत्तर	५२८	औप्यावयोः	५२७
एवं त्रिः	३०	और्वेभ्यः काव्येभ्यः	२१३
एवं पशोश्च	३६६	कंसस्थाले	६१४
एवं मध्ये	५५	कंसेचमसे	२१०
एवं सदा	३६०	ककुब्जत्र	४३८
एवं सदा	३६४	ककुभाविति	५७३
एवं सर्वस्त्रोत्रे	१०५	कक्षिदर्थ	५८६
एवं सर्वेषु	३१	कम्पमिश्रा	५८०
एवं सर्वेषु	६०७	कयानश्चित्र	३६७
एवमितरौ	१४०	कर्मयोगाच्च	३३८
एष कल्पः काम्यानां	६२	कर्मादिषु	३३०
एष न्यायः	४५२	कर्मानन्तय्य	७६१
एष न्यायः	४७६	कल्पव्याहारी	६६१
एष प्रला	७०६	बल्पसप्रायाणि	४६६
एष विपर्यासः	७२१	कव्यइति	१२६
एषैवावृत्	५६७	कामं त्वयमाभ्यां	५५०
एकादशं	५०१	कामन्तुनाना	५२७
एकाहिकेन	६३७	कामन्तुष्टयक	६४०
एन्द्रं सह इति	२०६	काममने	७७४
आकारात्	४६०	कामेत्यभ्यात्मं	१६१
आङ्गारादिस्तु	४८१	काम्यानांनिध	५३३
आङ्गारेण	५१७	काम्यानुक्त्य	५४७
आमिति वा	१७०	कार्णश्रवस	४७२
औत्पत्तिकः	५२६	कार्णश्रवसं	४६१

कार्तयशे	५२७	क्रीत्वा राजा	३६७
कालेयस्य	६४७	क्रोधान्ते	२२०
कावाइति	५४०	क्रौञ्चे परि	५१८
काशमयेप्रस्तरे	३८७	खनित्रेण जीवति	५५२
क्षाताइवा	५३२	खले वाली	५६१
क्षातो आइति	५३३	खान्याभावे	५५३
क्षातो वा इति	५३३	गन्धः समानि	५७
कुम्भन्तु तत्र	११३	गवारेव	७५०
कुर्वतेति गवि	२४	गवामयन	७०२
कुर्युरेव	५६३	गातिबिभारः	५३५
कुल दक्षिण	६४०	गायत्रच्छन्दसा	२०७
कुलायिनीचेत्	४२८	गात्रत्रय	५२८
कृतञ्चेत्	६६३	गायत्री मैत्रा	५४२
कृतास्तरन्तु	५३४	गायत्री त्रिष्टु	५४१
कृतेतरे	२५६	गायत्रीसम्पन्ना	६४०
कृनोतिसन्थान्	१६५	गायत्री सामसु	५०५
कृष्णमित्येव	५८१	गायत्रुत्तरा	५३६
कृष्णशंवास	५८०	गायत्रैत्रवानुसवनं	१४२
कृष्णाभावे	२०१	गायेतिचेदेव	७५
कृमेषु यच्च	५६६	गीत्वा यथाथं	७८
कौकिल्यां	३७८	गूढः सौमेधं	४८५
कौण्डप्रायि	७६३	गृहपति	२६७
कौण्डप्रायिन	४०	गृहपति	७४७
क्रीते प्रादुत्	३८२	गृहपतिं वानु	४४०
क्रीते राजनि	२५	गृहपतेर्हास्यः	२८६

गाआयुषी च	३१६	चतुर्ध्वानां	४३६
गाआयुषोः	५४६	चतुर्णां प्रथमायां	४३४
गायु गा अपि	२१५	चतुर्थमेव	७३२
गाये पशुकामः	२३४	चतुर्थषष्ठयोः	४६७
गाैतमीयं	७२	चतुर्थस्त्वभि	७१२
गाैर्वाजो वा	२०१	चतुर्थस्य	५११
गाैर्वातेन	६७८	चतुर्भिरिति	२३०
गाैष्टङ्गद्वारा	४६०	चतुर्भिरिति	२७३
आस्वाकृतं	१६८	चतुर्विंशं	२६७
ग्रामान्येभ्यः	६२२	चतुर्विंशे	४६२
ग्रीष्मउपक्रमेति	६६६	चतुर्विंशेन	२८६
ग्लायेच्चेत्	१३६	चतुष्टोमयोः	४६०
ग्लायेच्चेत्	१६६	चतुष्टोमयोः	६३५
घर्मशेषस्य	३६०	चतुर्होतारं	२५३
घोषांश्च	२८७	चत्वारि वा	४६६
घृतव्रतः	६०१	चत्वारि सुब्रह्मण्य	६२१
चक्रीवता	७५८	चत्वारो ज्योतिष्टोमाः	७४८
चक्रीवन्ति	७१४	चत्वार्यभिषेचनीये	६३२
चतुःशतं	७१६	चन्द्रप्रमाणा	७६४
चतुरक्षरः	४७२	चमसं प्रतिगृह्य	१३८
चतुरवराङ्गान्	१०६	चातुर्मास्येषु	३५८
चतुश्चत्तर	५७५	चातुष्प्राश्नश्च	३५४
चतुश्चत्तर	७२२	चात्वालदेशं	१०४
चतुश्चत्तरैः	७१६	चात्वालसुपस्थाय	२६०
चतुरो नाना	४३५	चात्वाले तु मार्जनं	१२३

त्रैलोक्येश्वरयोः	६६६	ज्योतिष्टोमः	७४८
कन्दोमेभ्यः	६४६	ज्योतिष्टोमविधिः	६५२
कन्दोदैवत	४६४	ज्योतिष्टोमस्य	५४६
कन्दोमदश्च	७३३	ज्योतिष्टोमे	६४८
जगतीं गायत्रीं	५४१	ज्योतिष्टोमेन	६४३
जगतीतु	७२०	ज्योतिष्टोमेन	७३८
जगद्युत्तरा	५३८	ज्योतिष्टोमेन	७५०
जनिष्यमाना	१८६	तस्य गर्भाः	६४८
जनिष्यमायानां	३२	तस्य गर्भाः	६४८
जने तिष्ठो	५५४	तन्मानुषांस	५५७
जपेदेव	२८२	तच्चतरेषां	५८४
जागतस्य सोम	५२७	तच्चदृष्टिग्भिः	३३२
जातिकल्पः	६८६	तज्जुह्यात्	६६२
जातिसंहारः	४५३	तज्जुह्यादिमां	२११
जातेरथन्तरं	३३४	तच्चेदुद्रातरि	२२१
जातेष्वजातेषु	१८६	तत उद्राता	८६
जातेस्तुवीरन्	२३१	तत ऊर्ध्वं	७४०
जीवेच्छेत्	५६७	ततश्च	२६०
न्यायसिच्छन्दसि	२४६	ततश्च	५६०
न्यायसिच्छन्दसि	५३०	तत एवेक्षमाणा	२६१
ज्योतिर्गौराद्युः	७०६	ततश्चवेक्षमाणा	३६६
ज्योतिषश्च	४६६	ततो दक्षिणा	७४२
ज्योतिषामयन	३१६	ततः प्रतिहर्ता	८६
ज्योतिष्टोमः	६१६	तत्प्रतिपत्नी	५४६
ज्योतिष्टोमः	६७८	तत्प्रभृतीनां	४६७

तत्प्रभृतीनां	६४५	तत्रैव तिष्ठन्तः	१२७
तत्प्रभृतीनि	१४६	तत्रैव यजमानं	३५१
तत्र गौतमीयं	३४	तत्रैवानुप्रहरेत्	६६३
तत्र चतुष्के	४६०	तत्रैवादपात्रं	११७
तत्र तथैव	७२४	तत्रोत्तमस्य	५१२
तत्र तेनाक्षरेण	१०६	तत्रोपसत्सु	६८१
तत्र ऋतोयाव	५०४	तत्रोद्वापादीनि	१५६
तत्रत्या विश्रम्भयेयुः	२६७	तत्सत्रे पर्यायेण	४११
तत्र देवताभ्यः	५०६	तत्सामात्	४५०
तत्र द्वावधी	३७५	तथा कुर्यात्	४२६
तत्र धानश्राप्येन	७६३	तथा कुर्वन्	२०५
तत्र पंक्ती	७२०	तथा कुर्वन्	४२७
तत्र पञ्चमं	५७२	तथा गोशृङ्ग	४७३
तत्र पौष्कलं	६६१	तथाग्निं चिन्वते	५५७
तत्र ब्रह्मणे	५५७	तथाग्निहोत्रमासे	४१
तत्र ब्रह्मा	३६६	तथा चातुर्थिकस्य	५१५
तत्रभक्षादृताः	६०७	तथा चान्यानि	४१७
तत्र यदादितः	३१६	तथान्यं राजानं	१०१
तत्र युजां	४४८	तथातिरिक्तस्तोत्रेषु	१४६
तत्र विष्टावाः	४५३	तथा तिलमाधान्	१६६
तत्र शम्भाप्रासनं	७७४	तथा ऋतीयः	५११
तत्रामेये	७६६	तथात्रिके	४४३
तत्रासीनः	४१४	तथा दधिमश्र	२३
तत्रैतदाहरन्ति	२१	तथादान्तेषु	१६७
तत्रैव तिष्ठन्तः	१२५	तथानुपदं	५०३

तथा प्रथ्याय	४५०	तदभावे	४३८
तथा पुराणं	५२८	तदभावे ढच	४४२
तथा प्रच्छी	१६१	तदभावेऽङ्गः	२४
तथा वाजप्यति	४७२	तदभावे महादृक्षः	१७
तथा दृक्का	५६४	तदभावे यः	२०१
तथा दृष्णः	५०२	तदभावे यत्	४१३
तथाष्टिनि	४६१	तदहरेता	६६६
तथा सतां	३०१	तदा चतुर्थं	२६६
तथा सति	६१६	तदाप्रानं	४७
तथा सति	७३६	तदुदस्येत्	१६८
तथा सति गो	३१८	तदुद्धरिष्यत्	३३१
तथा सति पूर्वे	३१६	तदुभयं	४५०
तथा सत्यमी	३६	तदेवः स्त्रोक्तः	१६६
तथा सत्यमे	४२२	तदुद्गृहपतेः	५८२
तथा सत्येका	३२४	तद्दीक्षित एव	६२३
तथा साहसोत्तमे	४३२	तद्देवत्यैः	२६४
तथा सारास्त्र	४६८	तद्यथेतं	१३८
तथेतदः	१७८	तद्यदानु	१८३
तथेतरो	१८८	तद्देवत्रिका	३२२
तथैकाग्र	४५६	तन्न कुर्थात्	२८६
तथैव जङ्घा	१४४	तन्न कुर्थात्	४६६
तथैव प्रतिपरीयुः	३७०	तन्न जङ्घात्	१५
तथोत्तरयोः	३५५	तमनावर्त्तयन्तः	६६६
तथोद्गाढ	७४७	तमनुमन्त्रयेत	६५६
तदभावे	३४७	तमन्तरेण	३४२

तमभिष्टशेत्	२७७	तस्मिन्नारोहति	२७७
तमभीन्धिव्यत्सु	३८८	तस्मिन्नेव	६३१
तमाक्रियमायं	१७६	तस्मिन् ग्याय्य	४७८
तमिष्टौ संस्थितायां	३५०	तस्मिन् प्रथमा	४५८
तमुत्तरेण	१२४	तस्मिन् बालू	४१३
तमुत्तरेण	१८१	तस्मिन् श्वत	६५५
तमुद्राता	१००	तस्मिन् संस्थिते	२६३
तमेवेति धानं	६५	तस्मिन् सञ्चित	३६२
तमेवोपतिष्ठेरन्	१६५	तस्मिन् समिध	१६४
तयैनमव	५६२	तस्य कृताग्रं	५६८
तयोः पूर्व्या	४२५	तस्य क्रयप्रभृति	५६५
तयोः पृथक्	५५०	तस्य गायत्र	५७४
तयोः पृथक्	६३२	तस्य गायत्रीषु	४६२
तयोः पृथक्	६३६	तस्य चतुर्युग	५८७
तयोः पृथक्	६३७	तस्य चतुर्विं	६३४
तयोर्दक्षिणतः	३७५	तस्य च विशमा	६४
तयोर्दक्षिणेन	५१३	तस्य तथैव	६१६
तयोर्दक्षिणः	५२१	तस्य तदेव	६०८
तयोर्यस्मिन्	७७०	तस्य तिस्र	७७६
तयोर्यस्मिन्	६८३	तस्य दक्षिणा	५६७
तरश्चरित्	७२४	तस्य दक्षिणा	६१२
तस्मिन् दर्शनात्	६५३	तस्य दक्षिणा	६२०
तस्मात् व्यन्तरेण	१०७	तस्य दक्षिणा	६३६
तस्माद्भूतं	३१८	तस्य दक्षिणा	६७५
तस्मिन्नुक्त	१८०	तस्य दधिभक्षान्तं	१३७

तस्य दशसु	२७६	तस्य षट्पृष्ठं	५७६
तस्य देव	६६८	तस्य समूहात्	३०४
तस्य देवतायै	६१	तस्य सर्वे	५५
तस्य द्वादश	६३४	तस्य सहस्रं	६२६
तस्य द्वादश	६६६	तस्य स्तोत्रात्	४२०
तस्य द्वादशं	६०६	तस्य स्थाने	४१३
तस्य द्वादशो	६८५	तस्य स्थाने	६४६
तस्य द्वादश	२६३	तस्य स्थाने	६४७
तस्य निदर्शन	५२८	तस्या उत्तमं पदं	१५७
तस्य पदान्ताः	५१४	तस्या ऊर्ध्वं	११०
तस्य पिवेत्	२२	तस्यां संख्यतायां	३८१
तस्य पौत्रं	६०६	तस्यां संख्यतायां	३८६
तस्य पौत्रमास्यां	६२६	तस्यां सम्भ्रय	३६२
तस्य प्रस्तोत्रा	४०५	तस्याः प्रभ	७७५
तस्य प्रातः	५८७	तस्या घर्म्मः	३८८
तस्य ब्राह्मणं	६२३	तस्यात्मा स्तोत्रविभाग्यः	५०६
तस्य याथा	७८०	तस्या द्वितीयं	५४०
तस्य रराच्यां	८४	तस्या द्वे द्वे	५४०
तस्य विंशति	६८१	तस्यादौ वा	४८७
तस्य विकल्पाः	६१५	तस्यानतिरात्रस्य	५४८
तस्य विकल्पाः	६७८	तस्यानुपदं	५०८
तस्य वृहत्	६१६	तस्यानुष्टुभः	५४८
तस्य वृहत्यां	२४३	तस्यान्ते अः	३८
तस्य वैव सन्तं	३७०	तस्याष्टस्य	१७५
तस्य व्रतानि	६१४	तस्याभीर्त्तः	६१६

तस्यामश्वाच्च	७६८	तां वदाभिक्रन्देत्	६७०
तस्यामौदुम्बरं	४१२	तां श्रोभूते	१४६
तस्यायनविकल्पः	७५४	तां स्त यव	६२१
तस्यायनविचाराः	७३७	ताः पथ्याः सर्वाः	४२३
तस्यायनविचाराः	७४८	ताः प्रतिमन्त्रयेत्	२८१
तस्यावभृथात्	५५१	ताः समं	६१३
तस्यावभृथात्	६२७	ताः समं	६४५
तस्यावभृथात्	६८२	ताश्चेदनवहते	३८५
तस्यावद्यथा	१६२	तानपोभ्यवहारयेत्	५६०
तस्याश्च एकविंशः	५६५	तानभिभृष्य	६१
तस्याश्च एकशततमः	५६६	तानि नान्यत्र	८०
तस्या हवींषि	३६४	तानि मुखानि	६०
तस्यैका	६१८	तानि यथा	७५८
तस्यैव पञ्चात्	२६२	तानि सर्वत्र	५३५
तस्योत्तमं	२६०	तानुक्तेता	२६२
तस्योदवसानीययेद्वा	६३०	तान् जिनीयात्	६२१
तस्योपसद	७४०	तान् दर्भान्	२१४
तस्योपायो	६६५	ताम दीक्षयेत्	२१६
तस्योपास्त्रै	६१६	ताम विहजेत्	६६
तस्योष्णिह	६६१	ताम्विश्य	७५८
ता अपघ्नाटिलाः	२८१	तान् पृथक्ताम	७०५
ता अर्द्धिन्यः	६२०	तान् प्रति	६७५
ता उभयोः	५८८	तान्प्रयेका	५८८
तां तृतीयसवने	१४१	तान्युक्ताटकर्म	३३७
तां मुखेनारसा	२७२	तामन्यथा	६५२

तामृत्तरेणोद्गाता	२७१	तूष्णीं पाकयज्ञे	३२६
तामेवात्रैषां	३८३	तूष्णीं पैटयज्ञिकायां	३६४
ता यत्र	७६५	तूष्णीं वा	१०६
बाबुभौ	६३५	तूष्णीमतऊर्द्धं	३६७
तासां नाना	५०५	तूष्णीमयज्ञे	१६६
तासां पर्याय	४५६	तचसृक्तानां	४३१
तासां प्रथम	४६६	तचापत्तीनि	४६
तासां द्विविधं	३७८	तचेन धास	४५२
तासामपि	५७४	तचेषु तु	५२१
तासु पृथक्	७७६	तचोत्तमावां	४३१
तासु सर्वासु	४१६	ततीयायां	१८२
तासु सह	७६५	ततीयायां सर्वं	४३६
तास्तेत एव	६८२	ततीयिनीनां	६५०
तास्तेव प्रणीय	३४४	ततीये	६८५
तिष्ठेदिति	३६८	ततीयेन पदेन	४८२
तिष्ठेदिति	३६६	ततीयेन पदेन	५०६
तिष्ठेद्दिवा	७७१	ततीयेन विध्वा	२६६
तिष्ठभिर्गुदाता	७३०	ततीयं वा	४८८
तिष्ठन्नाचार्यः	४१८	ततीयं यथा	५२४
तिष्ठ इष्टयः	६६७	ततीयपञ्चतमाभ्यां	४६७
तिष्ठ उपसदः	५४५	ततीयसवने	१८४
तिष्ठ उपसदः	५५६	तेतमापूर्यमाणं	७६१
तीव्रमृति	६०६	तेतमापूर्यमाणं	७६२
तुथ उशिगन्धारि	१२५	ते त्रयस्त्रिंशत	५८४
तूष्णीं चात्वालं	१०६	ते दशमादृः	६२४

तेन क इदमिति	१५६	तेषां यत्र	७२६
तेन दक्षिणां	१०८	तेषां यथास्तोमं	७५३
तेन न भूयः	१५३	तेषां यमध्वर्युः	३६८
तेन पक्षयोः	७७०	तेषां यावन्तः	६८४
तेन यजेत	६६०	तेषां वित्तस्य	६२२
तेनास्य समुपह्वः	१३६	तेषां वृहत्	७१७
तेनेद्वा न साक्षात्	६२२	तेषां स्तोमचोदनैव	६७६
तेनैव प्रत्याव्रज्य	२५६	तेषां स्थाने	४६
तेभ्यो नाना	११०	तेषां होद्यस्य	३२६
तेभ्योऽन्यान्य	४६८	तेषाञ्चेत्	२२२
तेभ्योऽयन्निगदवत्य	५१८	तेषाञ्चेदेनां	२२१
ते विघमाः	४४४	तेषामनवेक्ष्य	१४२
तेषां कामं	५५४	तेषामुक्तोऽन्यायः	५४१
तेषां तत ऊर्ध्वं	५८५	तेषामेकस्य	६८७
तेषां त्रीणि	४६१	तेषामेका	५४५
तेषां दीक्षा	२१७	तेषामेकैकं	७१७
तेषां द्वादश	६४३	तेषु ऊर्ध्वे	३६१
तेषां द्वादश	६८८	तेष्वामे	७१८
तेषां निधनेष्वेनं	५०७	ते स्वं चमसं	१६०
तेषां पूर्वयोः	४८३	तैः पृथगनुपूर्वं	४०५
तेषां पौर्णमास्यां	७६०	तैः सार्द्धं	३६३
तेषां प्रतिलोमं	२२६	तैः सुत्यासु	७१०
तेषां प्रथमस्य	१६३	तैर्द्युते यथार्थं	३४१
तेषां प्रथमे	४५७	तौ श्वेतं परिमण्डलं	२८४
तेषां ब्रह्मैकं	३७०	तं तेनैवावच्छिण्णायात्	२८६

तं दक्षिणा	५८३	त्रयोदश	४५६
तं दक्षिणा	६०४	त्रयोदश्यां	६८१
तं दशमे	१८०	त्रिंशत्	६५०
तं पश्चिमेन मध्यदेशेन	१५०	त्रिंशिनः सुत्वा	७३५
तं पश्चिमिनोदगग्रं	१५०	त्रिकं वहिष्यवमानं	५७५
तं पूतभृत्	११३	त्रिकद्रुकेषु	७१५
तं प्रति	६७४	त्रिणिधने	५१६
तं प्रति	६७४	त्रिनेकल्ले	४३४
तं प्रतिगृह्णीयात्	४१५	त्रिभिरिति	२३१
तं प्रतिदधानं	२६५	त्रिभिरिति	२७४
तं ब्रह्मा	१००	त्रिभिश्चेदङ्गानि	१६२
तं ब्रूयात्	२६६	त्रिभ्य एव	५११
तं मध्यन्दिने	६०३	त्रिभ्यः प्रथमेभ्यः	५१०
तं यदाध्वर्युः	३४३	त्रिरात्राणां	६४६
नं यदाध्वर्युः	३८१	त्रिरुक्तां लोभान्	५०६
तं रेतस्यायां	५३१	त्रिवत्सः	५६२
तं स आप्याययेत्	१४१	त्रिवर्षो वैव	५६२
तं सद्यः परिक्रीयेति	५६६	त्रिवृतश्चोद्यत्यां	४४३
तं सर्वत्र	१११	त्रिवृत् पञ्चदशः	६१०
तं हिरण्येन	३८६	त्रिषु त्रिषु पदेषु	७७
तं क्रियमाणं	३८६	त्रिषु वा लक्षेषु	४१७
त्रयस्त्रय ऊध्रःसु	४६८	त्रिषूत्यानं	६८८
त्रयस्त्रिंशत्	७०४	त्रिष्टुप् कन्दसा	२३६
त्रयस्त्रिंशत्	७२६	त्रिष्टुप् कन्दसा	४१५
त्रयस्त्रिंशौ	७३६	त्रिष्टुबुत्तरा	५३७

त्रिवृभ उत्तरां	५४२	दक्षिणेनाभिं	५२
त्रिवृभा षष्ठं	७२०	दक्षिणेनाम्रीध्रीयं	२५८
त्रिवृधास्या लुप्यत	४३५	दक्षिणेनोत्तरयोः	१२४
त्रिवृभाव इषोऽधीयः	२२७	दक्षिणेनौदुम्बरीं	१३०
त्रिवृति शृण्विडल्यः	२७७	दक्षिणेनौदुम्बरीं	२७१
त्रीन् यतरस्यां	४३४	दक्षिणे पाणौ	८८
त्रैधं विभजेत्	४०७	दक्षिणे पाणौ	५६४
त्रैयम्बकाः	३६७	दक्षिणैः पाणिभिः	१८५
त्रुत्तरी भावेन	४४४	दक्षिणं पूर्वं	१६१
त्वं वागसि	२६८	दक्षिणं पूर्वं	१६५
त्वाष्ट्रीसाम्नः	४६६	दक्षिणं पूर्वं	२१२
दक्षिणमध्यधिकुम्भ्यां	३७५	दक्षिणं पूर्वं	७७३
दक्षिणमनड्वाहं	२७	दक्षिणं पूर्वं	६५२
दक्षिणमनु वाजं	१४०	दक्षिणं पूर्वं	६५१
दक्षिणस्य	५६५	दक्षिणं पूर्वं	६२२
दक्षिणस्य हविर्ज्ञानस्य	८६	दक्षिणं पूर्वं	६२६
दक्षिणाद्धं	१३४	दक्षिणं पूर्वं	२३६
दक्षिणाद्धपूर्वाद्धं	६१	दक्षिणं पूर्वं	२४५
दक्षिणे तीरे	७५५	दक्षिणं पूर्वं	६६६
दक्षिणेन परियायुः	२६३	दक्षिणं पूर्वं	७०२
दक्षिणेन मार्जालीयम्	२८३	दक्षिणं पूर्वं	३१८
दक्षिणेन मार्जालीयम्	४१२	दक्षिणं पूर्वं	२२७
दक्षिणेन रथं	१६४	दक्षिणं पूर्वं	४६६
दक्षिणेन रथपथं	२६५	दक्षिणं पूर्वं	६५१
दक्षिणेन श्वभान्	७२	दक्षिणं पूर्वं	६५१

दशाक्षरेषु	७३१	दृष्टद्वया	७६४
दशनि चतुष्कः	४५५	दृष्टद्वया	७७५
दामतूषाणि	५८२	दृष्टद्वयं दशमार्थं	७०३
दार्ढ्यद्वत	७७१	दृष्टद्वानेन	३३६
दार्ढ्यद्वते	७७२	दृष्ट्वा वा नक्षत्रयोगम्	५४५
दाशरात्रिका	७१२	देवतापदं	५०१
दाशरात्रिकेभ्यः	४५१	देवतासु	५०५
दाशरात्रिकेभ्यः	४५४	देवयजनमात्रञ्च	१७
दाशेति दक्षिणान्	१६५	देवशब्दं	६००
दीक्षणीयायां	५८	देवानां स्थाने	३४
दीक्षाक्रय	६८७	देवा ब्राह्मण	२६
दीक्षानुपूर्वेण	३८	देशेनैवान्तर्हितः	११२
दीक्षानुपूर्वेण	२२१	दैक्षं प्रथममहः	५६७
दीक्षितश्चेत्	४०१	दैवोदास	५२६
दीक्षितश्चेत्	४०२	द्वयोर्द्वयोर्वा	४६३
दीक्षित्वा	६६५	दात्रिंशे तिस्रः	४५६
दीक्षिष्यमानाः	२१७	द्वादशरात्रं	२६४
दीक्षिष्यमानान्	२१६	द्वादशर्चं	७३२
दीक्षोपसत्सु	२२०	द्वादशाक्षराणि	५३२
दीक्षोपसदां	७४२	द्वादशाहः	६६०
दीर्घतमसोऽर्कः	२४४	द्वादशे त्वचभाग	४५५
दूरं ब्रजित्वा	१६	द्वादशे दृष्ट्यां	४३५
दृतिवात	७३५	द्वादशे व्याख्यातौ	४६१
दृश्यते च	७३७	द्वादशं शतं	५६६
दृश्यते चान्यत्र	५४७	द्वादश्या उपबुधं	६६२

द्वाभ्यां पूर्वयोः	४६०	द्वे द्वे सर्वेषां	४६०
द्वारवाजसम्मार्जन	१३२	द्वे पुरस्तात्	५३५
द्विकप्रभृतयः	४४५	द्वे वा	४०
द्वितीयचतुर्थे	४३०	द्वेष्यप्रियकल्पयोः	६४
द्वितीयश्चेत्	४३८	द्वे सौत्रामण्याौ	३७७
द्वितीयमिति	३३४	द्वैगते पदान्तः	४८३
द्वितीयां त्रितयः	४२४	द्वैधं जुहुयात्	१७१
द्वितीयाः सवनेषु	१४२	द्वौ तस्याश्च	४३५
द्वितीये शाखिडल्यः	४५७	द्वौ तस्यामेव	४३३
द्वितीयोत्तमौ	५११	द्वौ द्यधिशये	४४६
द्वित्रयस्त्रिंशत्	५८२	द्यहापवर्गः	७४५
द्विपदाकारं	५१३	द्यहीनत्वात्	५६६
द्विपदासु	५००	धनुष्कोण	५६८
द्विपदे स्यातां	४२२	धानझप्यः	४२६
द्विप्रभृतीन्	४३६	धानझप्यः	४५४
द्विरात्रप्रभृतिषु	४७०	धानझप्येन	४२१
द्विरात्रीणस्त्र्यह्नीनः	५६७	धान्यपात्राः	५६२
द्विविधमभिज्ञवं	३०३	धावेऽ दन्तान्	६२७
द्विषं हितानि	५८३	धिक्ष्वा जास्त्रि	२८५
द्वीपश्चेद्धर्म	५५	धुर्यौ प्रथमं	१६१
द्वे इति	६१८	धूम उदिते	३३६
द्वे एकमिति	४६६	धूम उदिते	५८७
द्वे द्वे उपानहौ	५८३	द्युमपश्रयेत	१४८
द्वे द्वे तु घस्यां	४६६	धेनुमनङ्वाहं	३५५
द्वे द्वे दामनी	५८३	धेनू उपसजन्ति	६१

न कञ्चनाभिवादयेरन्	२१८	नवोन्नेत्रे	६५०
नक्षत्राणामिति	१६३	न व्यभिचरेतेति	११६
न ग्रामं	७७६	न शूद्रेण	२१६
न च सर्गावयव	६६६	न सङ्गत	७४५
न चान्यत्र	८०	न सङ्गत	७६६
न चास्य स्थूलतरं	१७	न सवनीयस्य	३७३
न चेत् प्राप्नुयुः	८५	नात्रिरात्र	६६०
न तु प्रक्रमात्	७७४	नादित्यमुपतिष्ठेरन्	३७४
न तूर्द्धं वद्विष्यवमानात्	५४१	नाधिष्ठात्र	२१६
न तेजनी	६२८	नानर्त्विजः	५५०
न दन्ताम्	२१६	नानादेश	७३०
नदम्ब औदतीनाम्	४६२	नाना पृष्ठे	३०४
न प्रतीच्या	२१६	नानाप्रकरण	६५३
न प्रवृत्तीरन्	६८	नानाहोभिः	२६६
न प्रखवणानि	६२८	नानुग्रामं	६२८
न बज्र वदेयुः	२१६	नाराशंसी	४४०
नमो गन्धर्वाय	१११	नार्मेधान्त	३८
न राजानमालभ्य	१०१	नासिकयोः	५६४
नव नव	६४६	नास्याप्राक्षणा	६२८
नव नव दक्षिणा	५७३	नाङ्गतस्य	२१६
नवमदशमाभ्यां	५०२	निःसर्पतस्य	४०४
नवमस्य	२४२	निहन्तयेत	६२७
नव सातो वार्हत	७२०	नित्याभ्याहितः	६६१
न वा कुर्यात्	५८	नित्यौ च शशकयो	३०७
नवाह्वयोगात्	७०३	निधनं प्रति	१८१

निधनभूताः	४२०	नोपयवान्	७५६
निधनमितरौ	२५८	नोर्द्धं प्रतिहारात्	५१६
निधनानि	५०४	न्यायविहितः	४५८
निधनानि	५१०	न्याय्यप्रतिहाराणां	४७६
निधनान्यपयन्तः	३७६	न्याय्यो वा	४६२
निधनायैव	५४	न्याय्यो वा	४६५
निधीयमानस्य	३३४	पंक्तिरुत्तरा	५४०
निधीयमानस्य	३६५	पञ्चतौरश्रवसयोः	४६१
निधीयमानस्य	४०२	पञ्चदश	४५३
निधीयमानानां	३६३	पञ्चदश	४५८
निधीयमानानां	३६३	पञ्चदश	६११
निधीयमाने	३३६	पञ्चदशपर्यायौ	४६४
नियमार्थौ	७०१	पञ्चदशानां	७३६
निरुक्ताश्च	५३६	पञ्च धानञ्जयः	६३२
निरुक्ते यथार्थं	३३१	पञ्चमस्य	७१८
निषादेषु	५५३	पञ्चमे यत्	२२५
निषेधे चोभौ	५१६	पञ्चमेहनि	६८५
नेति धानञ्जयः	३०८	पञ्चमैश्च	३५१
नैक्किनीपर्यायाः	४४३	पञ्चविंशं	६१७
नैतन्धवा	७७२	पञ्चविंशे	२८८
नेतानि परासु	२१६	पञ्च शारदीये	६८३
नेतेषां	६१७	पञ्चसु माःसु	७१६
नैनमन्यः	६६१	पञ्चाक्षरशः	५१३
नैनानन्यो	२२०	पञ्चानां वा	४६३
नोत्तरयोः	४२०	पञ्चाशतं	६५०

पञ्चाशदितरेषां	५६६	परिविच्यमाने	३६५
पञ्चाष्टेषु	७०५	परिहिते प्रातः	७६
पत्नी च	५४	परिहृतासु	२२२
पत्नी यजमानौ	३०	परिण वा तत्	४०८
पथ्याभिर्होढषामाणि	४२७	पर्याय प्रत्यवरोद्धन्तु	४५१
पथ्यामन्यत्र	४२६	पर्याय विष्टावान्	१५१
पदं वाजिग	४७२	पर्यायादि	५०८
पदादिः प्रतिहार	४७७	पर्यायादिषु	१५१
पदादौ वा	५१४	पर्यायान्ते	६६५
पदानिर्देशे	४७७	पर्यायेभ्यस्तु	१५५
पदान्तमविशेषेण	४७८	पर्वणि त्वेव	७६१
पदान्तश्चतुर्भिः	४८२	पर्वणोरिन्द्रकुक्षी	७७०
पदान्ते षोडशे	५१४	पर्वण्युत्तमं	५६६
पय आहरन्ति	६१	पवमानयोस्तत्तरयोः	१५६
पयस्यायां स्वरं	६५	पवमानाश्च	५७५
पराकृत्वञ्च	६५८	पवमाने रथन्तरं	५७१
परास्वेति	५३१	पवित्रेण त्रैलोक्येण	६५
परिघर्मं सम्पाट्	६३	पशुरेव पशोः	३३०
परिचरा ढच	४४२	पशूनां यूपज्जतिं	३७१
परिधोर्वा	३४२	पश्चाच्छालाभेः	२१५
परिवर्त्तयन्	४१४	पश्चात् दक्षिणतः	६२
परिवर्त्तिन्याः	४५२	पश्चात् प्रत्यङ्मुख	१३४
परिवार्थमानयोः	३६६	पश्चाद्गार्हपत्यं	५६३
परिविक्लेब्ध्युणा	३६६	पश्चादाग्नीध्रीयस्य	२६८
परिविच्यमाने	५५	पश्चादितरेण	२६१

पश्चिमेन गार्हपत्यं	२१०	पुरस्ताच्चोप	८६
पश्चिमेन चेत्	४०२	पुरस्ताज्जपात्	१६७
पश्चिमेन पक्षौ	४८	पुरस्ताज्जपाद्वा	१६७
पश्चिमेन परि	२६४	पुरस्तात् यजमानः	७७
पश्चिमेन पुच्छं	५०	पुरस्तात् स्तोभा	४६३
पश्चिमेनाग्नी	२८६	पुरस्तात् स्तोमः	४८१
पश्चिमेनाहवनीयं	७७८	पुरस्तात् स्तोमः	४६१
पश्चिमेनोत्तर	३६७	पुरस्तादेक	२७७
पश्चिमेनोद्गाता	१०५	पुरारान्नेः	७५७
पश्चिमेनोप	२८१	पुरीषेष्वाचिर्वाकं	५१८
पाकयज्ञा इति	३२८	पुरोजित्यां	५७४
पाङ्क्तस्यानु	५२३	पुरोडाशेन	३७२
पाणिभिस्तु	२६१	पुरोडाशेन	४०१
पादयोः सूपं	५६५	पुष्करपलाशे	४८
पार्थस्योश	६४७	पूयमुष्णोयमाणं	७३
पार्थुरक्ष्मं	६६६	पूर्णाञ्जितौ	३७४
पार्थिकान्	६०६	पूर्वं चमसेभ्यः	२३६
पावमानाय	५२६	पूर्वं नारा	१७०
पितृभिरिति	१४२	पूर्वपक्ष	७५७
पुङ्गवैः	७६५	पूर्वयाव	३३०
पुंवन्मिथुनानि	१५८	पूर्वया द्वारा	५६
पुनः संस्कारे	६३५	पूर्वयोः पूर्व	४६१
पुनरस्मात्	१७६	पूर्वयोः प्रणवयोः	२६
पुनरास्मा	६५३	पूर्वयोर्द्वितीयः	४६१
पुरस्ताच्चास्य	१६	पूर्वयोर्वात्य	४३६

पूर्वयोश्च	४८६	पूर्वे वयसि	६३४
पूर्वस्मिंस्त्रय	७०१	पूर्वे वोत्तरेण	४६७
पूर्वस्मिन्	२२६	पूर्वेषाञ्च	४०६
पूर्वस्यां सदसः	१२५	पूर्वेष्वभिज्ञवेषु	३२१
पूर्वस्याग्नि	७७०	पूर्वा वृहत्तः	२६७
पूर्वस्थैकं	४४६	पूर्वा यज	३४२
पूर्वावावर्गौ	५३०	पूर्वा सदसः	६८
पूर्वाङ्गे दक्षिणेन	३३२	एथक्चतुः	६३६
पूर्वाङ्गे दधरायुः	३६३	एथक्द्वेभ्यः	२०६
पूर्वे कल्प	३३५	एथक्द्वेभ्यु	४६२
पूर्वेण त्वेव	१८०	एथक्सावित्री	२०
पूर्वेण दक्षिणा	६३१	एथक्स्तोत्रीया	४६७
पूर्वेण देव	२६३	एथगिष्टिभु	३५३
पूर्वेण पत्नी	१५७	एथगजनपदे	१०३
पूर्वेण पत्नी	२६४	एथग्भक्ष	२०७
पूर्वेण पत्नीशालां	२६	एथग्यजते	३०
पूर्वेण प्रस्तोतारं	१३१	एथग्वा	७५२
पूर्वेण वा	२०५	एथिथां मध्य	७१
पूर्वेण सदः	२३५	एथानामन्ते	६५
पूर्वेण हविः	२६१	एथस्तेद्दद्यात्	१६६
पूर्वेणाम्रीञ्चीयं	२८४	एथस्तोत्तरयोः	२४४
पूर्वेणाम्रीञ्चीयं	४१२	एथानां वाद्या	२६८
पूर्वेणति	४००	एथे च वृहत्तः	३०७
पूर्वेणं हत्वा	३८३	एथेन च	५५७
पूर्वेणप	४८	एथेव रथ	५७२

पृथ इति	७११	प्रज्वलितेऽदर्शि	३३६
पृथस्वरसाम्राज्य	२२६	प्रणवच्च	६८७
पृथस्तोमेन	७३८	प्रणीतासु	३४३
पृथाभिन्नवान्	३१६	प्रतिगृह्य	२५७
पृथाङ्गैक	७३८	प्रतिघृतस्वेति	२६५
पृथे रथं	२२८	प्रतिजोमैः	६०२
पौरुमद्गे	४६०	प्रतिहृता	१८१
पौरुमीढे	५१६	प्रतिहृता पञ्चात्	१४१
पौरुमासी	६४२	प्रतिहारवेलायां	२५२
पौरुमासी	७३६	प्रतिहाराणि	४६६
पौरुमासी	७८०	प्रतीवेशो जनः	५५४
पौरुमास्यां	६३०	प्रत्यवचाद्य	७०३
पौष्पग्रामिष्ठै	६६७	प्रत्यक्षपरोक्ष	४७६
प्रकाशौ	६२६	प्रत्यक्षमश्व	६००
प्रक्षय्य इति	७५६	प्रत्यक्षवि	७८०
प्रक्षाल्य	६६३	प्रत्यक्षविका	७३४
प्रक्षाल्यप्राशिच	३४६	प्रत्यङ्मुखः	१०४
प्रक्षाल्यसुचं	२१२	प्रत्यभिर्मर्षणे	१४३
प्रगएव प्र	५५६	प्रत्यवरोह	६११
प्रगाथकारं वा	७८	प्रत्यवरोह	६१४
प्रगाथेषु	५२१	प्रत्यवरोह	६१५
प्रजापतये स्वाहा	७०	प्रत्यवेतस्वराणां	५१६
प्रजापतेः	३५०	प्रत्याग्रज्य ग्राह्यः	६०
प्रजापतेः	७५०	प्रत्याग्रज्य यज्ञा	५०
प्रज्वलितेऽग्ने	५६७	प्रत्याग्रज्यरथ	५०

प्रथमश्चाभि	३२३	प्रविशितेषु	३६६
प्रथमतश्चेत्	६६४	प्रवेशितेषु	४०३
प्रथमतःतीय	४८६	प्रवेश्यमानं	३८४
प्रथमद्वितीयौ	१४३	प्रव्रजिष्य	७७६
प्रथमनवमाभ्यां	४८२	प्रस्तरं प्रतिगृह्य	१०८
प्रथमं वा	५१२	प्रस्तावप्रति	५२२
प्रथमाक्षर	४७५	प्रस्तोता तु कुशाः	१४७
प्रथमाणि वा	४८७	प्रस्तोता प्रथमः	८५
प्रथमाभिः	४२३	प्रस्तोतुश्च	३३७
प्रथमाया	५२२	प्रहिणुयात्	१५
प्रथमायैव	५०७	प्राकृत एव	६१५
प्रथमायां	५४४	प्राकृतस्य	६७६
प्रथमायां	४५१	प्राकृतोत्वेव	६५५
प्रथमास्यावाप	२८६	प्राक् चतुर्थात्	५०४
प्रथमेन वाजपेय	१४५	प्राक् प्रतिहारात्	१७५
प्रथमे पञ्च	६८६	प्राक् शिष्ट	५०१
प्रथमेऽहनि	६६१	प्राक् सुत्या देशात्	३१
प्रथमोत्तमयोः	३३५	प्रागुदक् प्रवणं	१६
प्रथमोत्तमौ	७८१	प्रागुदयनीयात्	१६५
प्रमाणाथं तवे	४१६	प्रागेव स्तोत्र	२५८
प्रवरास्तु निवर्तन्ते	११२	प्रागोवायाः	४६०
प्रवर्ग्यवति	५३	प्रागोकारात्	४८६
प्रवामर्चन्ति	४४०	प्राग्विष्णुविहरणात्	१२१
प्रवर्णीरन्नेवेति	६८	प्राग्वाभ्यासात्	४८६
प्रवेशनसम्भार्जने	११३	प्राङ्मुखकरणं	२५

प्राङ् वेदिङ् वा	६६३	फालगुण्यां	५६८
प्राचीं होत्रे	६७६	बलक्षामति	७८१
प्राचीमनु	५७५	ब्रह्मभागमाहृतं	३५०
प्राजापत्येन	१६६	ब्रह्मसामैव	६१६
प्राञ्चं होतारं	५६२	ब्रह्मसामि	१७८
प्राञ्चमुदञ्चं	२१६	ब्रह्माणं यजमानः	१०१
प्राणायत्नेति	२७८	ब्रह्मायतनी	४५०
प्राणे भक्षं	५६०	ब्रह्मायतनीया	४५४
प्राणे सोमेति	१६१	ब्रह्मोद्यं	२५३
प्रातःसवन	६५६	ब्राह्मणमाज्य	६५६
प्रातिहारिकं	५१६	ब्राह्मणमुक्ता	२६७
प्रादुर्भावा	७६६	ब्राह्मणमुक्ता	२७६
प्रादेशमात्राः	६७१	ब्राह्मणवि	७३५
प्राप्य च	५५	ब्राह्मणाय	४१५
प्रायश्चित्तश्चेत्	३४५	ब्राह्मणास्तु	६२८
प्रायणीयन्तु	७११	ब्राह्मणेन	५७८
प्रायणीयायां	५६	ब्राह्मणेनैव	६२६
प्रायणीयायां	३८१	ब्राह्मणोऽभि	२८२
प्राश्निचमाहृतं	३६५	भर्गः पूर्वस्मिन्	२२४
प्राश्निचमाह्रिय	३४८	भस्त्राद्यैर्भौ	४२६
प्रोक्ते नक्षत्रे	२५५	भावस्वाचार्याणां	२२८
प्रोह्य स्फुटं	३६०	मास निधने	५०८
स्रक्षं प्रा	७६७	मासमात्रे	६११
स्रवं ब्रह्मसाम	५७३	मासवैरूपयोः	४८२
फालगुणी	६१८	मासनेोक्तः	५००

भुक्ताग्रीग्रीय	७१०	मध्यमावाप	४४१
भुञ्जीत जिजी	५६८	मध्यमे मध्यमे	४३०
भूमिदुन्दुभिं	२६७	मध्यमेऽहनि	६६६
भूविष्ठं तन्त्र	४७०	मध्यमेऽहनि	६७५
भूर्भुवःस्वः	१३५	मध्यादेका	३६०
भूर्भुवःस्वः	१६६	मध्येन वोभयोः	१२२
भूर्भुवःस्वः	४०७	मथिथ्यत्सु	३३५
मथ्यमानेऽभिं	३३६	मन्त्रं प्रातः	१२१
मथ्यमाने स्तोमं	२३१	मन्त्रविधिश्चादिग्रहणेन	७
मधुमन्तमिति	१६०	मशको गार्ग्यो	५२५
मधुश्चुर्गन्निधानात्	३०६	महन्मेवोचः	१५
मध्यन्दिनीयान्	४७०	महागिरि महा	१०३
मध्यन्दिनेन स्तुत्वा	१५६	महा दिवा	५०६
मध्यमइतरे	६४६	महानासत्र	६६२
मध्यमं वचनं	४८६	महावीर्यापि	२८०
मध्यमं वचनं	४६६	महावीरान्	३८१
मध्यमं वचनं	५१४	महावेदेः	३६१
मध्यममेव	५१४	महाव्रतस्य	२५६
मध्यमयोः	४६४	महेन्द्रस्य	७५०
मध्यमस्य	२२३	माध्यन्दिने चेत्	४३४
मध्यमस्य	४६२	मानवात् पूर्व	३०६
मध्यमान्युत्तरे	४८६	मानसं दर्श	७४४
मध्यमायां	४३१	मानसवदा	४०६
मध्यमायां	४६०	मासं साक	७४५
मध्यमायां	५३०	मासमेवेति	७४०

मासि मासि	३१६	यज्ञोपवीती	२१४
मिथुनौ दक्षिणा	३५६	यग्वन्तु स्यात्	७१३
मिथोऽन्यत्र	१३२	यत् यत् स्तोत्रं	४०६
मुञ्जाभावे	२७१	यत्र क्वच	७७५
मृते मृह	७६६	यत्र तिलुन्त	७४
मेने ब्रुवाणयोः	२८	यत्र तु क्वचं	७१४
मेघ और्णायवं	६५	यत्र वाध्वर्यु	३४४
मौक्षसोमसामनी	२४१	यत्र स्तम्बा वृक्षा	५७०
यङ्ग्या पापी	६०६	यत्राब्राह्मणीं	६२४
य एनं पुर	५८६	यत्रैनानध्वर्युः	३७०
यजनीये	७५३	यथाकालेयस्य	५१७
यजनीयेऽहनि	५६८	यथागीतं	५२
यजमानं ब्रूयात्	३६३	यथाचात्वाले	३६१
यजमानवचनात्	१८५	यथा जाति तु	५५६
यजमानश्चेत्	३७६	यथा जातिमृगान्	१५८
यजमानसच्चरेण	२५१	यथाधीतं	२४८
यजमानस्यामात्याः	३६६	यथाधीतं	४१३
यजमानो निधन	५६	यथाधीतं	५०६
यजुरन्तये	१६	यथान्त एव	३२१
यजुषाहरहः	८३	यथान्यान्	३३२
यज्ञायज्ञीय	३१२	यथान्यानि	४१८
यज्ञायज्ञीयर्तु	४६३	यथाप्रकृत्य	७४३
यज्ञायज्ञीयस्य	१८१	यथाभिप्रेतं	२८६
यज्ञियस्य	२७१	यथाभूयशः	७३४
यज्ञोपवीत	३६४	यथाम्नाय	७८१

यथाम्नायं	४०७	यदो सर्व	७६६
यथाम्नायं	५१७	यदि चोत्तरयोः	२००
यथाम्नायं	५७६	यदेतानि	७२८
यथावयसं	६१५	यदेनात्	७६७
यथाबिह्व	३३७	यदोपाकुर्वुः	२०३
यथावैकः	४४३	यदेवत्यासु	४६६
यथाशिशं वा	४२३	यदर्थं स्यात्	१६३
यथाम्बत्रिरात्र	२५३	यदर्थं स्यात्	१६७
यथासनमुप	१५५	यद्वा उविश्यतिः	१६३
यथास्थानं	४४६	यद्वा विदाहि	५७०
यथा हविः	२६२	यन्म्यदग्नि	१८३
यथा हृतं	३५०	यन्मेयं	१८०
यद्येतन्निष्क्रामेत्	७३	यन्मेरेतः	३५६
यथैवार्षेय	६४८	यमध्वर्युर्भक्षं	२५२
यथैवार्षेय	७३६	यशोभर्गः	२२४
यथैवार्षेय	७५१	यस्यात्र पत्नी	२६२
यदवसानः	४५०	यस्यार्चिकं	५२२
यदस्यच्छुनो	६६४	याः काश्चेति	५८३
यदा अध्वर्युः	२५१	या का चेति	५५३
यदग्निघ्नियं	१२६	याम्रीषोमीय	३३
यदा चात्वालं	१२८	याजमानब्रह्मत्वे	१३२
यदा दक्षिणं	१२६	यान्वस्व प्रथमैः	१४
यदा ऋक्षं	७६७	याथाकामी	७०१
यदा ब्रह्मणः	१२६	या देवताः	६०३
यदा शान्तिं	१२८	यामि पुरस्तात्	५०८

यन्मिच्छन्तं	५७८	येनेतो गच्छेत्	२६३
यानि वैनं	३३७	येषां केषां	६३६
यान्तः सुनुयुः	७१४	येनौ यानि	५२४
या पत्नीनां	६७१	यो भूयो जिग	१५३
याभ्यां काभ्यां	५८०	योयः सामाङ्गं	२०२
या वद्वाक्रामेयुः	८३	योयः सामाङ्गं	२३२
यावद्यजुः	११	यो वा तिष्ठः	५६२
यावद्वचनं	३४०	यं ब्राह्मणाः	५८७
यावद्वा	६७७	यं ब्राह्मणाः	६०८
यावद्वा सुनुयुः	२६४	यः कश्च	६६०
यावन्तिक	७७६	यः कश्चाप	६३७
यावन्त्यहानि	१६६	यः सोमं पीत्वा	६०७
यावभितः	४४६	रजतजातरूपे	६०
यावविकौ	५८१	रजतोनिष्कः	५८१
याश्चोर्द्धमुप	३१	रथन्तर	७५३
युक्ता स्तोमं	१७३	रथन्तर एवर्चं	१७२
युगपत् कर्मसु	८१	रथन्तरं	६४६
युगपदिति	५४६	रथन्तरपृष्ठं	२६८
युग्ममासेषु	३२०	रथन्तरप्रभृतीनि	४६
युग्मायुक्ता	४४४	रथन्तरवर्णायां	५३२
युग्मायुग्मः	४४७	रथन्तरवर्णौ	११०
युञ्जे वाचं	७७	रथन्तरात्	३०७
ये ऊर्द्धं हि	५३७	रथन्तरे प्रस्तूय	१७३
ये केच ब्राह्म्याः	५७७	रथेष्वाजिं	४१३
येन रथेन	६१३	रश्मिरसीति	४०५

रक्ष्मी धारयन्	२६	खलाटे प्रसि	५६४
रसोऽसि वानस्पत्यः	२२	लिङ्गग्रहण	६५४
राजन्यास्ते	६२२	लोकं पणामु	३६४
राजपुरो	६४०	लोहितोष्णीषा	५७१
राजसूय	६१०	वक्राकपिशी	२८०
राजानं	६४२	वचनञ्च	७३७
राजानं हरेति	३६८	वचनात्	६८०
राजानमभि	६४२	वचनात् तु	७३७
राजाराज	६१८	वण्महां अस्ति	३१२
राजाश्व	६६५	वत्सतरीः	६८४
राज्ञो राज्याय	६७	वद्वा नामासि	१६
राज्ये कविं	६३३	वपायां ऊता	४१०
राज्यैताभ्यां	६३७	वपायां ऊतायां	१२३
रात्रिकारि	६८५	वपायां ऊतायां	३७१
रक्षितो घर्म्म	३८६	वरवरण वाक्	२५५
रक्षितं प्राहेः	६०	वरासीनेष्टुः	६२६
रुक्मो होतुः	६०५	वरुण प्रघासैः	३७१
रुद्र पर्याया	४५७	वरुण स्वेतियथा	१५८
रेतस्यायाः	५३६	वरः सप्तमः	३५५
रेतस्यैकत्रिकस्य	४३१	वर्द्धमानेषु	४४१
रेवतीषु वार	२७१	वल्लूकान्तानि	५८२
रेवत्यश्च वार	१७१	वशायां वासं	६५
रोहितेनानडुहेन	२७६	वघट् कर्तुं रनुभक्षं	१३६
रौक्मीणि	१२७	वघट्कारि	७४६
रौहिण्याभ्यां	६२	वघट्कृते	१८७

वषट्कृते	४११	वात आगतु	३१२
वसतीवरीषु	४०१	वान्तं चर्म	६१३
वसनमयः	६१३	वामदेवं	५१
वसन्त इति	६६६	वामदेवं	४८८
वसन्ते	६६१	वामदेवमसि	१६४
वसिष्ठस्य	६८३	वामदेवयज्ञा	४३३
वस्त्राणीतरे	२६२	वामदेवस्तु	४३७
वह्निरस्यौबे	३११	वामदेवेन	१७७
वह्निर्वेद्यदश्च	११७	वायोरभिक्रन्द	४६२
वह्निर्वेद्येतत्	८२	वायौर्वै	७४६
वह्निष्यवमान	५३५	वारवन्तीयस्य	२३५
वह्निष्यवमान	५३५	वारवन्तीयस्य	४६५
वाक्त्तु पूर्वं	६५६	वाराहीभ्यां	६२३
वाक् सर्वं मनो	२७८	वार्हदिगरं	६६६
वाग् बज्ज बज्ज मे	२२	वासः पोतुः	६२६
वाग्वाग्ने	४७३	वासिष्ठमध्या	२४३
वाग्यता अपि	२५४	विंशतिशतं	७२४
वाचं यच्छेयुः	१५३	विंशतिशतं	७२५
वचयित्वा	२३०	विघनाभ्यां	६४१
वाचयित्वा यज	२३१	विचक्षणांतां	२१८
वाचयित्वा यज	२३३	विच्छन्दसस्तु	४६६
वाचयित्वा यज	२३६	विजितस्य	६७६
वाजपेयः	६१०	विज्ञायतनी	४५१
वाजपेये	४१२	विपथश्च	५८०
वाजिनाश्रित	३५६	विपरीतं	४३६

विपरीतमेतत्	२२७	विश्वदेवा	२६०
विपर्ययः	४४८	विश्वेषां	७५०
विपर्ययस्य तु तस्मिन्	८३	विषमाः सम	४४५
विपर्ययस्याभि	१८	विधिते द्वितीयं	२०३
विभाग्यं वा	५०६	विधुवत् ऊर्द्धं	२२५
विभाग्यं वा	५१४	विधुवत् समीपे	२२७
विभाग्यानि	५१२	विधुवतो दिवैके	३११
विभूरसीति	१२४	विधुवद्गतयोश्च	२३६
विमुक्तासु	३५२	विसंस्थिते	१३८
विमुक्ते चान्तरेण	३८४	विहारं घनञ्जयः	११५
विराजि दश	६३३	वीभत्सेयातां	१३६
विराट्सु	३४०	वृत्तिर्ह्येतस्मिन्	५७३
विराट् खनु	६६३	वृत्तिस्त्वनुष्टुभां	५४७
विलिखिते	३५६	वृत्त्यपेक्षा	६५८
विलिखिते	३६१	वृषकोसि	११६
विवयनमालभ्य	२७२	वृषलोपगरो	२८३
विवाहो जनः	५५४	वृहतः पूर्व	३०७
विशो विशीय	४८३	वृहतास्थान्तरेण	१७२
विश्वजित	३१८	वृहतीक्षया	७१६
विश्वजिति	२४०	वृहतीक्षया	७२३
विश्वजिति	३१४	वृहतीसम्पन्नाः	६४१
विश्वजिदभि	५४६	वृहतो दुन्दुभिं	२२६
विश्वजिदभि	६७६	वृहत्पृष्ठ	७४६
विश्वरूपाणां	७५	वृहत्पृष्ठस्येत्	३१३
विश्वरूपाश्चेत्	७८	वृहत्पृष्ठस्येत्	३१४

वृहत्या चैव	७२१	व्यत्यासं वा	३२४
वृहत्या धानज्जप्यः	४२२	व्यवस्तोभेत्	५०६
वृहत्या प्राण्डिल्यः	४२२	व्यष्टकायां	६३१
वृहदसीति	१६४	व्यानायात्वा	२७६
वृहदुत्तमं	३०५	व्यावर्त्तते	७७६
वृहद्दार	६४६	व्यष्टिद्वित्रं	६११
वृहस्पति	६११	व्यूढं नानुकल्पयेत्	३०८
वेदिं वाक्रामन्तः	६६	व्यूढं पृथं	३०४
वेदेः पांशून्	७५८	व्यूहसमाधेः	७०२
वैद्यतत्वात्	७०५	व्यूह्य दृष्टानि	३४८
वैखानसं	४६३	व्रतपक्षयोः	२५६
वैदत्रिरात्रे	१२१	व्रतवत्सु	५५५
वैदन्वते	४८७	व्रातीनानां	५६६
वैयम्बं प्राक्	२४४	व्रात्यस्तोमैः	५७६
वैयात्रे चर्मणि	६२७	व्रात्यस्तोमैः	५८५
वैराजपञ्चमैः	२७३	व्रात्यभ्यो व्रात्य	५८४
वैराजस्य	२३०	शङ्खाद्वत्सु	२६६
वैप्राखजौ	७१५	शतं होत्रे	६६८
वैश्वं यं विशः	६३८	शतमस्या	६७२
वैश्वस्तोमे	६०५	शतमस्याः	६७३
वैश्वजिता	६४८	शतमाशिरं	६०८
वैश्वदेवेन	६३४	शतमेकैकः	६५०
वैश्वानर इति	१६५	शतरात्रेभि	७१३
व्यत्यासं	७४६	शतस्यौक्तां	७१७
व्यत्यासं वा	२६६	शतार्हाः स्युः	६३६

शते गोषु	७६५	शमशानेऽभि	२३४
शकाभ्यां परि	६२	शमश्रूणि वामयेत	६२७
शमद्रु इति	१९०	श्यावानवचैशो	४८१
शर्करीणां	६९३	श्येनेषुः	५८९
शर्करीभिः	६९५	श्येनेऽसीति	१११
शर्करीषु	६९२	श्यैतान्नानि	५७
शवनभ्ये अग्नि	५७०	श्यैतं प्रत्याव्रजं	६५
शान्तयसाम	४९४	श्रवसः स्थाने	३७७
शाण्डिल्यश्च	४५७	श्रायन्तीय	४८३
शाण्डिल्यायनः	४५८	श्रायन्तीय	४८४
शाण्डिल्यायनः	४२६	श्रुतौ वा ह्ययमाना	२५५
शान्तिर्वाम	६६४	श्रुध्यस्य च	४९२
शिथिलांस्तन्तु	२७८	श्रुतो वा	६१३
शिरसि कपा	५९३	श्रात्र इति	१२५
शिरसि च गीत्वा	५२	घट्कालः प्रतीचि	२६
शुक्लं कृष्ण	५८१	घट्त्रिंश	४७४
शुक्लं कृष्णं	६५२	घट्त्रिंशानि	२९८
श्रुद्रः पूर्वः	२८४	घड् वादादश	५५७
श्रुत्वागवे च	३२९	घड् वापञ्च	४८७
श्रेष्ठं तेभ्यः	६२२	घड् वा शाक्क	४९८
श्रेष्ठं ब्राह्मणाय	२३	घड्गिति धानं	६४३
श्रेष्ठमुद्राता	५२९	घड्गृचे सर्व	७३१
श्रेष्ठविधेः	६५४	घण्टे जारे च	३०
शौक्तनार्मेधे	४८२	घष्ठ मध्यासे	४९९
शौचिद्विधेः	७२५	घष्ठस्याङ्गः	४२८

षष्ठादभिज्ञव	३१७	संवत्सरा	७०३
षष्ठादौ चिकद्रु	३२०	संवत्सरात्	६१६
षष्ठाद्यस्थ	३२०	संवत्सरात्	६२६
षष्ठिरिति	७८१	संवत्सरात्	६६८
षष्ठेन च	५१३	संवत्सरात्	७७३
षष्ठेऽहनि	२३७	संवत्सरात्	७७६
षष्ठां चैत्रा	७७७	संवत्सरेति	१११
षष्ठां वा	७१५	संस्तुतसोमे	१०२
षष्ठां शरदि	६८५	संस्थितमार्घभं	४८०
षाष्ठा इति	५३७	संस्थिते	७६२
षोडश	६२०	संस्थितेऽहनि	५६२
षोडशरात्र	६६०	संस्थितेऽहनि	६०४
षोडशद्वहती	४६२	संहत्या तिष्ठेति	२६५
षोडशाक्षरः	४७३	संहारशिरः	४२४
षोडशि साम्ना	१६८	संहितौ चेदुभौ	८६
षोडशे चत्वारः	४६२	सद्यत् क्रताविति	८३
स व्यास्कन्दः	२८६	सद्यत् द्विर्वा	२२४
संख्यामात्रे च	५४४	सद्यत् सर्वा	४२७
संख्याविषये	४७७	सद्यदेव सर्वाणि	१६०
संज्ञतेषु	६७१	सद्यद्विंशत्य	१०६
संमार्जनप्रभृति	१६६	सक्तुहोमान्	३७४
संवत्सर	७११	सक्षीरदृत	५६३
संवत्सर	७७७	सखायः	६३६
संवत्सरं	२६४	सगरा इति	१२६
संवत्सरं	६०६	सक्कन्दोम	७०२

सञ्चितकर्माणि	३६४	सन्नो देवीरिति	३७१
सञ्चितमग्निं	४६	स पुरस्तात्	४६६
सञ्च एव ग्रहस्य	२०४	सप्तदश	६०६
सञ्चक्षेत् स्यात्	३६०	सप्तदश	६१२
सञ्चेषु दशरात्रे	२२५	सप्तदश वा	३२४
सञ्चे सञ्चस्य	६४	सप्तभिर्वैक	४६५
सञ्चेषु सर्वान्	२१६	सप्तमाष्टम	५०१
सदस्य एवमेव	१३६	सप्तमेष्टद्विनि	२४१
सदस्य सप्त	३११	सप्तम्यां स	७५६
सदिति रेत	५४१	सप्तरात्राणां	६८६
सदृशगोतिषु	५०२	सप्तवारवन्तीये	४६१
सनिवर्त्तत	१३७	सप्तहविर्यञ्ज	३७८
सन्ततं गायति	४१६	सप्तैव त्रिषु	२४४
सन्ततं गायति	४२०	सञ्चुयान्नारात्	२८३
सन्ततायां	६७	सभायां यश्च	२३४
सन्तानि चोद्यमान	४१६	समं तस्य	६४७
सन्तानि पूर्व	७१३	समन्यायन्ति	२३३
सन्तनीति	४१७	समवाये तु	४४०
सन्तानाच्च	४१६	समस्तब्राह्मणं	५३६
सन्त्वा रिण्वन्तीति	५६२	समस्तान् ब्रीहि	१६८
सन्त्वाग्निश्चान्ति	५६२	समस्येति	१६३
सन्त्वाहिन्वाति	३७७	समाधय	७५६
सन्दं श्रवचैौ	६४१	समाधित्तु	५१५
सन्धिवद्वा	२०८	समानदेवतौ	६८२
सन्धिवेलयोः	२१८	समानदेशे	७१४

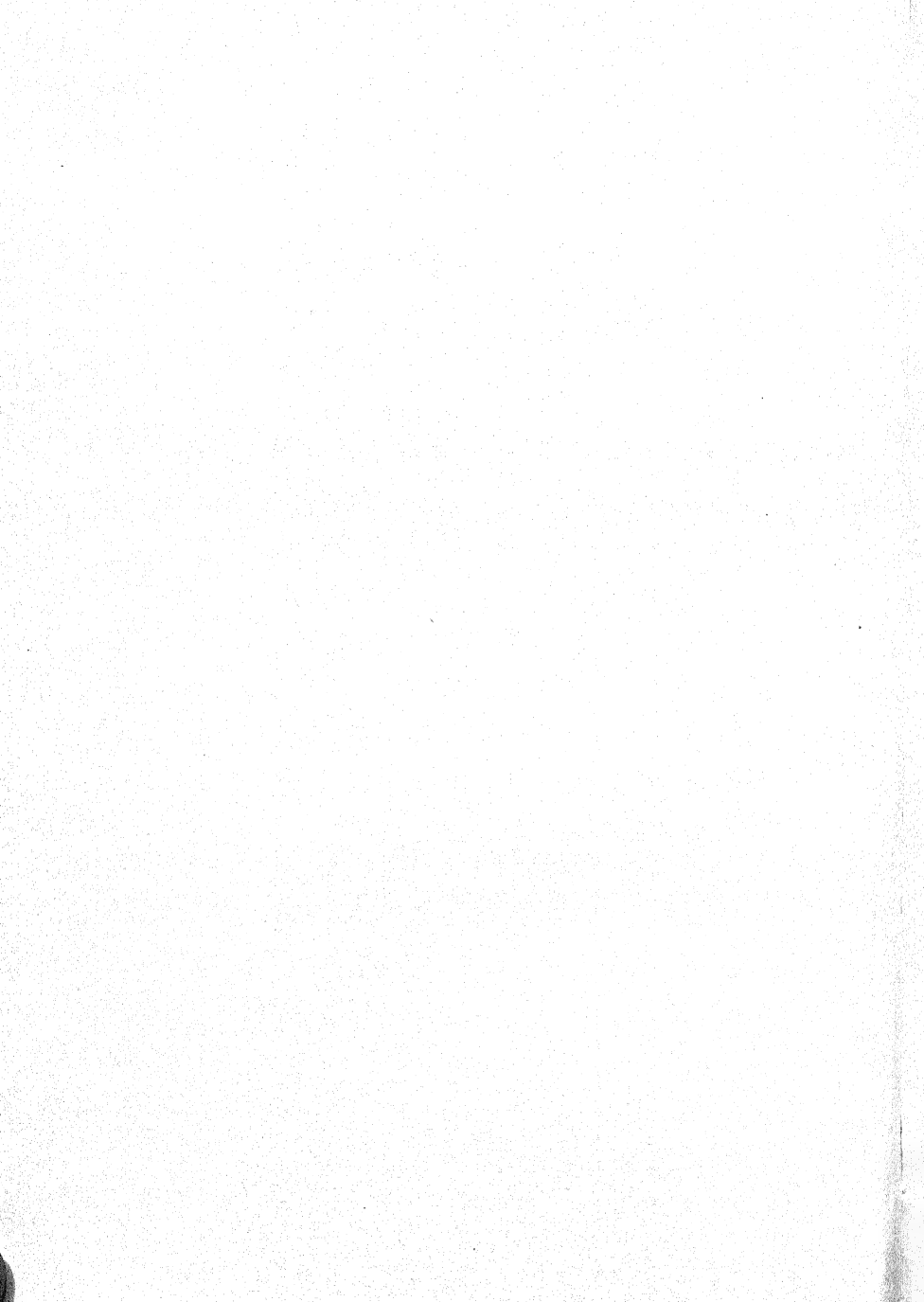
समानाहनि	३७३	सर्पसत्रं	७८०
समानुष	६४५	सर्पतसु	६६६
समापयेयुः	५६१	सर्पतसु न मृत्न्यं	१३७
समापयेयुः	५६१	सर्पिमधुभ्यां	२३८
समाप्तासुता	४२७	सर्पिवैव	२३८
समाप्ते वा	५५६	सव्यैः पाणिभिः	१०४
समास्तृक्	४४५	सर्वऋत्विजः	१६३
समास्तेतेः	७०७	सर्वं क्रिये	७४४
समिधं प्रस्थानीय	३५१	सर्वं ज्योतिः	२६५
समिधस्त्वा	७४४	सर्वं रघोपस्थं	८६
समीक्षणेन	२५२	सर्वत्र चत्वारि	५३२
समुच्चयस्तु	६५६	सर्वत्र तृचा	२४६
समुद्र इति	१२६	सर्वत्रलेव	४७५
समुद्रं वः	२३३	सर्वत्रलेव	७७०
समूढमेके	३०४	सर्वत्र प्रथमायां	४२०
समेन वा प्रातः	१०७	सर्वत्र ब्रह्मा	३२५
समेषु समः	४४३	सर्वत्रर्चः	२४८
समोत्त घानं	५६३	सर्वत्र वा	४१४
समौ पक्षौ	३१७	सर्वत्र वा	५५६
सम्भवति	४३७	सर्वत्र वा होतृ	४२६
सम्बाडसीति	१२३	सर्वत्र सत्रेषु	४०
सम्बाडासन्दी	३६४	सर्वत्रानादेशे	४२
सम्बाधश्चेत्	३८५	सर्वत्रास्त्र	१७७
स यथैव	७२७	सर्वत्रेन्द्रशत्रुं	२४७
सरस्वतो	७७४	सर्वत्रैव	७२२

सर्वन्तु लघीयसा	४७६	सर्वेणैव	५०६
सर्वमनुवीक्ष	२८२	सर्वेभ्यः सह	५५८
सर्वमथवे	५११	सर्वे यज	६७५
सर्वमेतस्मिन्	२५२	सर्वे यजमानं	१३२
सर्ववेद वा	५५८	सर्वे वाभि	२०२
सर्ववेदवानि	५६८	सर्वे वैतया	१४१
सर्वस्तोम	७११	सर्वेषां कर्मणि	२८५
सर्वस्तारे च	४३३	सर्वेषां तुल्य	४६८
सर्वस्तारेण	५८६	सर्वेषां यज्ञ	२४
सर्वा इति	४३०	सर्वेषां सवनानां	२२०
सर्वाः प्राक्	४०	सर्वेषामां	४७४
सर्वाणि राजने	५०८	सर्वेष्टिर्ध्विति	३४८
सर्वाणि वा त्रिंशानि	२६८	सर्वे सन्नेषु	१३१
सर्वानुमन्त्रणेन	३५२	सर्वे सह	७२६
सर्वानुमन्त्रणेन	४०६	सर्वे साहस्रा	५५८
सर्वानूनामके	३२३	सर्वैः सर्वेषु	६६
सर्वाण्याहीनि	४७१	सर्वे स्वाहाकारान्ताः	२२
सर्वाण्युत्तानानि	५६५	सर्वेऽस्माभिधानात्	३३८
सर्वाण्युद्गाता	२५८	सर्वैरेकैकं	११६
सर्वाण्येकस्मिन्	१६२	सर्वैरेकैकं	१४६
सर्वाण्येकैकस्मिन्	१६१	सर्वैर्वा	२३३
सर्वासान्देवस्य	१५७	सर्वो वा	४६०
सर्वास्तु स्तुतिषु	२८७	सवनमुखेषु च	८३
सर्वेतिरात्राः	६४४	सवनविधं	३२२
सर्वेति	१५४	सवनविधेन	३२५

सवनसंख्यासु	१५२	सातोवार्हत	०२३
सवनसमीवन्ती	४२६	सादसानुपस्थाय	१३३
सवनीयस्य	३७३	साद्यक्रेण	५५६
सविटप्रसूता	४०६	साध्यासायां	४३५
सदृहस्यति	६३८	साम्नाय्येन	७५७
सथ उप	५६४	साम्नमिक	२४३
सथाधरान्	१०५	साम्नाय्यात्	७२३
स षट्त्रिंशत्	३१६	सामासि प्रतिमा	१०६
सहधर्मैः	२३६	सा ब्रूयादुच्च	२८५
सहैवावया	४६०	साम्ना च स्तोम	४१८
सह सुत्याभिः	५५५	साम्ने साम्ने	११६
सहर्षभा इति	२३६	सायं प्रात	७७४
सहस्तुवीरन्	७२६	सुत्याभ्युच्चये	६४४
सहस्तोभिः	१७६	सुत्यामागच्छ	४१
सहस्र	७५४	सुत्यायां ब्रह्मणः	३७६
सहस्रं वा	६६८	सुत्यायां यज्ञ	६३
सहस्रतर्मा	६५१	सुब्रह्मण्य	६२३
सहस्रपोष	६६०	सुब्रह्मण्योमिति	२६
सहस्रमभि	५५१	सुभूरसीति	१८७
सहस्रमिन्द्र	६४०	सुख्यक्रौञ्चे	२४२
सहस्राणि	६१२	सुसमिद्ध इति	४४०
संवत्सरि	६८८	सुर्थस्य	७५०
साकमश्वेडानां	२४२	सुर्थस्येति	१६३
साकमेधेषु	३६२	सोढभ्यारोह	६३२
सातोवार्हत	७१६	सोमचमसः	६०३

सोममद्भिः	५६०	स्फग्दर्भमुष्टी	२१०
सोमप्रवाकं	१४	खगुद्गातुः	६०५
सोमयाज्यापि	२०६	खगुद्गातुः	६२५
सोमसाम	६४१	खुचि यः	६६३
सोमस्य राज्ञः	६७	खुतदेवेन	४०८
सोमस्येवैव	६७	खुतप्रस्तयोः	४१०
सोमाः शुद्धाः	५३८	खुते वहिष्यव	४०६
सौत्रामन्यां	३७४	खुवेनोपसत्	३८८
सौमेध्यस्यैर्णा	४७६	खः काशीति	५२६
सौन्वमाहतं	१७६	खः पृष्ठे च	५२६
स्तुतस्य स्तुतं	१५२	खतन्त्रस्य	५४८
स्तुते वहिष्यवमाने	६६	खतन्त्रास्त्वैव	६८०
स्तुत्वा वरं	१७५	खयं व्रजेत्	१८
स्तुत्वा वहि	६२५	खयमिति	७१
स्तुत्वा वहिस्पव	११६	खयोनिनो	३१०
स्तोत्रवत्	३४०	खरपृष्ठास्ते	३१०
स्तोत्रवेला	६५६	खरसाम्नोः	७२४
स्तोत्रीयं	४३२	खराणिद्वा	४६८
स्तोत्रीयास्तु	५३६	खरादिषु	४७५
स्तोमयोगेऽभिः	११५	खराणादेशे	५२५
स्तोमा एव	१७६	खर्गं लोक	७७६
स्तोमान्त आभी	४७३	खस्थानश्च	७५६
स्तोथ्यमाणां	१४६	खादासनात्	७४७
स्थपतिरिति	५८६	खामिनो हि	७६८
स्थाविरादये	५७८	खाहाकारेण	१७०

खाद्याकारेण	२३२	हिरण्यस्थानं	६१३
खाद्याकारेण	२५०	ऊं इति हिं	५३२
खाद्याकारेण	६६२	ऊत आदित्यग्रहे	१५६
खाद्याकृतिभि	६७३	ऊतायां पूष	३४१
खेवा यज्ञे	५८	ऊतायां प्रातः	२१०
हविर्ज्ञानं प्रवेश्य	८४	ऊतायां यथार्थं	३७१
हविर्ज्ञानश्चेत्	४०४	ऊते निष्ठन्तः	३६८
हविर्ज्ञाने	३६५	ऊते यजमानं	३६०
हवींष्येव	७४३	ऊतेऽश्विनोऽर्त्रते	६२
हाइकारान्तः	४८४	ऊतेऽश्विष्यकृते	३६५
हाउकारः	४७३	ऊत्वा जपेयुः	१०३
हारियोजन्यः	१८८	ऊत्वा ब्रूयात्	३४६
हिङ्गारमनु	२८८	हृदयशूलः	३७३
हिङ्गारात्	४८६	होता देवः	६००
हिङ्गारादिर्वा	४८१	होताप्रातरनु	८२
हिङ्गृताः पराः	११०	होतारं प्रातः	७६
हिरण्यकशि	६६८	होतृकष्टेभ्यः	१७१
हिरण्यकशि	६७०	होत्राभ्यर्थ्य	६७३
हिरण्यश्च	१६३	होत्रा समा	७४६
हिरण्यमल्पीयः	१६८	होत्रे विधे	३३६
हिरण्यमिति	५४४	अपरिद्युः क्रयणात्	५६६

अकारादिवर्णक्रमेण

तात्पर्यम्नूची ।

अक्षर—सङ्केतिः	५२२	४	ककुप्सु पदान्ते	४६२	५
षोडशाक्षरप्रस्तावः	४७३	१२	दशाक्षरपदान्तः	४८३	६
उद्गीथाक्षरध्यानं	१७४	१२	द्व्यक्षरप्रस्तावः	५२०	२
तस्य विधिः	१७४	१५	अक्षरसङ्केत तथा	५२१	३
चतुरक्षरवीक्षणं	१७५	१४	दशाक्षरप्रतिहारः	४८३	६
अधिकाक्षरलोपः	२४८	७	द्वैकाक्षरः तथा	४८८	१६
द्वितीयादौ विशेषः	५२२	५	अक्षरद्वयप्रतिहारः	४८०	४
पञ्चाक्षरः आद्यादौ	४८७	१२	चतुरक्षरः	४६, २६१, ४७८, २७	
उत्तमपदद्व्यक्षरः	४८३	११	षोडशाक्षरः	४६२	७
उत्तरचतुरक्षरः	४६३	१६	अक्षस्पर्श—प्रोहनं	८८	२६
	४६६	१३	अभि—द्वयप्रणयणं	३७५	१२
उत्तरयोर्द्व्यक्षरः	४६६	११	अतिप्रणयणं	७७५	१२
एकाक्षरद्विह्वारः	५३२	७	निधानं	५६३	१६
एकादशप्रतिहारः	५०१	१७	प्रज्वालनं	६६६	१५
एकाक्षरनिधनं	६६१	१४	प्रणयनविधिः	३३३	१७
अक्षरप्रतिहारः	४६१	३	प्रदक्षिणं	३६६	६
अर्द्धाक्षराणि पदान्ते	४६१	४	जपे मतभेदकथनं	३६६	७

मन्थनात्पूर्वं गानं	३३५	१
मन्थने गानविधिः	३३६	२
धूमे उदिते गानं	३३६	३
प्रज्वलिते गानं	३३६	४
मन्थने स्तोमयोजनं	२३१	६
उत्तापनिषेधः	२१६	१७
धीयमाने कर्म	४८	८
व्रतगानविधिः	६३	३८
अभेरर्कः	२४२	२३
अष्टमनवमयोः	२४२	२४
निधीयमाने गानं	३३	५
अभ्रगधाने शाखिल्यः	७७३	१
अनङ्गप्यमतं	७७३	२
अभ्रप्राणयनं	६५६	१४
अग्नानुगमनं	४०२	६
अभ्रनुमन्त्रणं	८५६	१६
अभ्रुत्पत्तौ जपः	२३१	१०
आहितस्य दाहनियमः	३७४	८
प्रज्वलिते गानं	५६७	३७
अभ्रप्राधेयं	६५५	१२
तस्यान्तविधानं	२५५	१३
अभ्रप्राधेयेष्टिप्रवृत्तिः	३४१	२४
प्रदेशनियमः	३४२	२५
आहवनीयाभिमुखे	३४२	२६
परिध्यमादौ वा	३४२	२७

सर्वाहितानां क्रिया	५६७	३८
सर्वाभिप्रणयणं कर्म	३६०	७
आधिकं सामगानं	४८—५२	
गानविधिः	४८	८
साधिकोविधिः	४६	६
रथन्तरादि विकल्पनं	४६	१०
तत्र मुखनिरूपणं	५०	१२
सञ्चितगानविधिः	४६	११
वृहद्गानं	४६	१२
यज्ञायज्ञीयगानं	५० १४ ५१ १५	
प्रजापतिहृदयगानं	५१ १६-२१	
श्वेतगानविधिः	५२	१२
अभिरुत—उच्यन्ते	५८६	१
यज्ञप्रकरणं	३४	१
गौतमीयनिगदः	३४	२
देवतानामकथनं	३४	३
अनङ्गप्यमतं	३४	४
अनिर्बलकथनं	३५	५
अनिर्बलविशेषः	३५	६
नामग्रहविशेषः	३६	७
आद्यन्तयोराज्ञानं	३६	८
तत्त्वकारान्तरं	३६	९
अभिष्टोमः—	६१६	११
दक्षिणा	६०४	१
गानविधानं	१८४	२४

धर्माभिवेगुः	१८३	२२	गवामवनादन्वचाध्येते	२२८	१६
अभिष्टोमः मानसः	६६७	२	तदन्वचाध्येते धर्माः	२३८	१७
बहुमहुरभिष्टोमः	३२१	१०	अतिरात्र—कालः	६२८	२
अभिष्टोत्र—होमः	७४०, ३१, ७७३, १४		धानप्लव्यमतं	६२८	३
गौतममतं	७४०	४	तस्य दक्षिणा	६२८	४
धानप्लव्यमतं	७४१	५	तस्य च्छन्दोगोमः	५४७	१२
आखिल्यमतं	७४४	१	अतिरात्रादि पाठः	७२७	७
अरण्योपशं	३३२	१५	एकेषां मतं	७२८	८
अग्नीषोम—प्रवयनं	३८६	१	अथा मथा—विकल्पः	५२७	१०
निर्वपनं	३३	२१	अधिकारः—ब्रह्मणः	३३८	१२
व्रतगानं	६३	३८	अधिपयः—	४४४	१८
नास्त्रामयद्वयं	३८	१८	यक्षाधिपयः	४४४	१८
आखिल्यमतं	४०	१८	द्वयधिपयः	४४५	१८
अग्नीषोमव्रते गानं	६३	३८	विशेषः	४४३	१३
अमत्राधेयं—	३४१	२४	तेषां विवमसंज्ञा	४४४	१४
विशेषः	३५५	१२	अथर्द्धेडा—	५२६	४
अन्तविधानं	३५५	१३	अध्यासः—	५००	१०
अग्नौयवती—प्रतिपत्	३१३	१	अध्यास्यायां—वाञ्छितं	२४३	२८
अच्यवन—करणं	७२८	८	अभ्यर्च्युं—यद्वयं	१००	१
अजिन—आख्या	५८३	२५	तेन सहोक्तययं	६८	३
अतिग्राह्याणां—भक्ष्यं	२३८	११	उक्तगानं	३३७	६
विशेषः	२३८	१२	दक्षिणा ५५७ २३। ६१३ २३		
तदुभक्ष्यमन्त्रः	२३८	१३	तस्य क्रिया	३४३	२८
तदुभक्ष्यकालः	२३८	१४	सन्निवप्रतीक्षा	२३	१८
यज्ञान्तरे विशेषः	२३८	१५	गोप्रेषणं	२६	१८

तदानयनं	३३०	८
पूर्वया द्वारा प्रवेशः	३३०	८
अभ्यासोद्देशं	५३	२१
तस्य द्विगारः	८८	२५
धानञ्जयमतं	८८	२६
शाखिल्यमतं	८८	२७
तस्य वाग्यमनं	८८	२८
ऋतसदने तत्	८८	२८
वेद्याक्रमणे तत्	८८	३०
वाग्विस्मर्जनं	८८	३१
तद्यद्यम्बुद्रात्रा	१००	२
अनहुह—दानं	३७	२३
पक्षान्तरं	२७	२४
अनुसंहार—प्रकारः	४५५	१
अन्नाहार्यालम्बनं	३५०	१८
अनुज्ञा—संज्ञा	५६६	५
धानञ्जयमतं	५६६	६
निर्वचनं	५६६	८
अनुगान—विभाग्याः	५१२	१३
षडक्षराणि	५१२	१२
अनुचरीनां—प्रत्युक्तिः	६७२	४
अनुपद—सोमः	२५८, ८	
	५०३, २३। ५०८, २१	
अनुलोम—करणं	३१	६६
अनुष्टुप्—संज्ञा	५३८	१३

तत्र ब्राह्मणं	५३८	१४
तन्मन्त्राचक्षाणं	२४८	६
उपोत्तमं	३०५	२८
ऋचः	४६६	२
अनुष्टुभां वृत्तिः	५४७	१३
वृहदुत्तमं	३०५	२५
अनुसंहारमन्त्रः	१४२	१५
अन्त—वर्जनं	२२०	२५
अनुसंहारः—	५०७	१६
तत्प्रकारः	४३५	१
अनुगानं—प्रथमं	५१२	१४
अन्तःसाम—निधानं	५१७	५
अन्तराल—कर्मनिवृत्तिः	११३	१०
अन्तरकृत्—कथनं	१८८	१६
अन्तर्ज्ञानं—जले	७७६	१५
अन्तर्वेदि—कर्म	५५०	२३
अन्वध्याय—मपवादादि	४६७	५
अन्वारम्भं—	३५०	२१
	४०४	१८
सर्वज्ञायाः	४०१	२
तत्र दक्षिणा	३५६	१४
अपः—प्रक्षेपः	५८०	३
अपउपस्पर्शनादि	३६८	२
धानञ्जय मतं	३६८	३
शाखिल्यमतं	३६८	४

अपस्पर्शनगमने	३७१	१३
अपामयनं	७५०	११
अपघाटिलोपमन्त्रां—	१८१	८
अपचितिः—कतुः	६६६	१३
अपरपक्षे—उत्थानं	७६६	८
प्रसवः	६८७, ३। ७५३, १०	
अपरिभक्ष्यं—कर्म	२०८	१
शाखिल्यमतं	२०८	२
अपवर्गः—द्राहीनः	७४५	८
अपिकक्षदेश—आख्या	४८	६८
अपूप—ग्रहप्रतिदाने	३७०	८
ग्रहीतानामुत्क्षेपः	३६८	८
होमजपः	३६८	५
त्रैयम्बकाः	३६७	१
आबन्धनोपस्थानं	३७०	१२
आऊतौ कर्मसमाप्तिः	३७१	१६
उपालम्भनं	३७०	१०
अष्ट—शमनीयं	७६८	१८
अपोनपत्रीय—निर्वपनं	७६४	१
धानझप्यमतं	७६४	२
अप्तेर्यासि—गर्भाः	६४५	१२
अभिज्ञव—दैविध्यं	३०३	१८
दैविध्यान्तरक्तयनं	३०३	२०
त्रये मन्त्रनियमः	२२३	८
अपरमन्त्रविशेषः	२२४	१२

चतुर्थे मन्त्रविकल्पः	२२४	१३
धानझप्यमतं	२२५	१४
पञ्चमे गेयं	२२५	१५
वक्त्रे श्वावधीयं	२२५	१६
त्रिषु प्रथमलोपः	२२६	१७
आवृत्तिः उत्तरपक्षे	२२६	१८
त्रिषु अभावः	२२७	२४
आचार्याणां मत	२२८	२५
वक्त्रे श्वावधीयं	२२५	६
पञ्चाङ्गः	३२३	१५
स्थाने त्रिक्रमकाः	३१८	३
उद्धारः	३१६	८
अभिज्ञवपक्षः—		
अनुलोमकरयं	३१६	६
प्रतिलोमकरयं	३१५	५
तदभावः	७०५	३
मन्त्रविशेषः	२२४	१२
अभिमुखता—निर्देशः	२५	१६
तत्र धानझप्यः	२६०	१४
चमसावर्तनं	१८१	२०
अभिवादन—प्रतिषेधः	२१८	१५
अभिषव—देशः	७१४	१३
धानझप्यशाखिल्यमतं	७१४	१४
गौतममतं	७१५	१५
एकेषां मतं	७१५	१६

विशेषः	७१४	१०
अभिषेचनं यः—	६१८	४
दीक्षा	६१८	१५
गौतममतं	६१८	६
अभिष्टोभः—दादशाक्षरस्य		
	५३२	८
शाखिल्यमतं	५३२	८
उदाहरणं	५३२	१०
आचार्यमतं	५३३	११
धानञ्जयमतं	५३३	१३
गौतममतं	५३३	१३
अपरेषां मतं	५३३	१४
अभीवर्तकरणं—	७२४	८
आचार्यमतं	७२४	१०
अभीवर्तादि	७२७	६
कल्पनं	६१६	१२
अभ्यारोहणीयः—	६१८	७
शाखिल्यमतं	६२०	८
तस्य दक्षिणा	६२०	८
प्रस्तोत्रादेः	६२०	१०
अभ्यारोहणी—आख्या	६३२	१३
गौतमधानञ्जय मतं	६३२	१४
गौतममतं	६३२	५
धानञ्जयमतं	६३२	६
अभ्यासः—	६५८	१२

जपमन्त्रः	१८२	१८
मतभेदाः	१८२	१८
प्रतिहारः	४८६	४। ४८२ ८
वचनं	५१४	२५
स्त्रीकारः	५२५	१४
अन्तः प्रतिहारः	५१२	१६
प्राग् अभ्यासादुत्तमः	४८३	१६
पदान्त चतुरः	५१५	२८
अभ्यस्येन प्रस्तावान्तः	४७	३७
त्रिचतुरभ्यासः	५१४	२८
अभ्यासः उत्तमपदस्य	१८७	११
अभ्यासे उत्तमे जपमन्त्रः		
	१८२	१८
शाखिल्यादेर्मतं	१८२	१८
अभ्युक्षणादि—कर्म	२८२	१६
अभावस्या—करणं	७५६	५
यजनं	७४४	४
गौतममतं	७४५	५
शाखिल्यमतं	७४५	६
धानञ्जयमतं	७४५	७
स्थानं	७५७	६
अयन—विचारः	७४८	२
धानञ्जयमतं	७४८	३
विकल्पः उत्तरपक्षे	३१५	४
वर्कसामराजयो—विकल्पः	२४४	३२

तदुभयोर्यति क्रमः	२४४	३३	आदेशः	१८२	१
अर्द्धपदं—निधनं	५११	५	अन्तरं	१८३	५
अर्द्धिन्यसंज्ञा—	६२०	११	आद्यद्विधिः	१८२	२
अर्द्धिनीनां—दक्षिणा	६५०	५	सन्निष्ठा उत्थापनं	२८२	१३
अवकानिधानं—			उदेत्य क्रिया	५५१	१
गोष्ठे	२३४	२१	तत्रादौ गमनं	३६१	८
सभायां	२३४	२२	इष्टिं स्पृष्ट्वा चिरभ्युक्ष्यं	१८४	८
आश्राने	२४	२३	अवयव—प्रयोगः	७१२	३
उपनिधानं	२२	१३	अवष्टोभः—चतुरक्षरः	११०	११
अवभृथ—कथनं	१८३	६	अविदोष—भारः	४४८	३०
अश्वचिरात्रं	१८३	६	अविशेष—चोदना	६५५	३
उक्तः	७६८	१८	अश्व—केशाच्छेदः	६२८	२६
नाभ्यवेयुः	७६६	१०	दन्ताच्छेदः	६२८	२७
गमनं	७७५	८	प्रसवणाच्छेदः	६२८	२८
न्यङ्गे क्रिया	७४४	२	चारणं	६७८	७
धानञ्जप्यमतं	७४४	३	अतिरात्रः	६७८	८
रूपं	६२२	२३	दक्षिणा	५६६	८
तस्मात् सन्निष्ठा उत्थापनं			नामोहनं	१६२	२६
	२८२	१३	नियमः	६६५	४
उदयनीय अवभृथगमनं			बन्धनं	६६६	५
	२८१	१०	धानञ्जप्यमतं	६६६	६
पलत्रा सह गमनं	३८२	१२	शाण्डिल्यमतं	६६६	७
अवभृथसाम—द्वितीयः	१८३	८	दक्षिणादि	६६६	८
अश्वमेधिकानां	१८३	७	मूल्यं	६३६	१५
निधनेति क्रिः	१८२	३	अश्वदानं	१६६	१६७

पृथग्विद्वान्	१६६	१७	द्विकविष्टावः	४६३	१३
तत्र विकल्पः	१६७	१८	पूर्वोत्तरविकल्पः	४६३	१४
अदान्ताश्वः	१६७	१९	अषोडशिक—विधिः	७३७	१४
ह्यथोऽश्वः	२००	४	एकेषां मतं	७३७	१५
तत्र शाखिल्यमतं	२०१	५	शाखिल्यमतं	७३८	१६
तदभावे वर्णनियमः	२०१	६	शौचिद्विधमतं	७३८	१७
नियमितवर्णाभावे	२०१	७	शाखिल्यधानज्जप्यमतं	७३८	१८
अश्वभावे प्रतिनिधिः	२०१	८	लामकायनमतं	७३८	१९
संस्कारः धुरियुक्तस्य	१६१	२१	क्षैरकलम्भिमतान्तरं	७३९	२०
दक्षिणधुरियुक्तस्य	१६१	२२	अष्टाकपाल—यागः	७७४	४
अश्वनामोद्हनं	१६२	२६	अष्टीवतोः—स्थापनं	२३३	१८
मन्त्रे नामविभागः	१६२	२७	शाखिल्यमतं	२३४	२०
अश्वहिरण्यदक्षिणा	२०४	१७	अवकानिधानं	२३४	२१-२३
अश्वः शतर्हाः	७३७	१५	असंसवप्रकारः	१०३	१२
धानज्जप्यमतं	६३७	१६	असमाशः—	७४७	१७
शाखिल्यमतं	६३७	१७	अहःप्रतिशोमः—उत्तरपक्षे	२३६	२०
अश्वोत्सृजनं	६६७	९	धानज्जप्यमतं	२२७	२१
उपस्थाने धानज्जप्यमतं	२००	४	शाखिल्यमतं	२२७	२२
शाखिल्यमतं	२०१	५	तस्य मतं विष्णुवत्समीपे	२२७	२३
अश्वमेध—दीक्षा	६६८	१५	अहः करणं	२२६	१८
विकल्पः	६७८	५	अहर्गणाः—	६४४	६
विधिः	६६५	१	अहर्विशेषः—	५६६	४६
तस्याप्रायः	६६५	२	अहीनसत्रदेश—कथनं	१६	१
प्रतन्त्रकः	६७८	६	अज्जताशन—निषेधः	२१८	२२
अश्वमेधिकावभृथसाम	१६३	७	अज्ञोः—समासः	३२३	१६

अन्यत्र तथाकरणं	३२३	१७	आतिथ्यं—	५६	२२
क्षोत्रानुमन्त्रणं	४०५	१२	आथर्वणादि—चत्वारि	४६७	१५
सर्वानुमन्त्रणं	३५२	२	चत्वार्यष्टौ वा	४६७	१६
आकूपारं—	३०६	३	आदर्शमन्त्रनं—	६२६	१३
उपोत्तमं	३०६	४	आदित्य—अवेक्षणं	१०६	५
आक्रोशनं—	६६३	१५	विकल्पः	१०६	६
आग्नीध्रीयं—			उपस्थानं १२७, १। १८७, ७		
आजतिद्वयदानं	१८८	६	१६४, १०। १६५, १३		
अनुगमनं	४०१	४	उपस्थानमन्त्रः	१८७	७
उपस्थानं १२४, १३। २६०, १३			उपस्थाननिषेधः	३७४	८
उत्तरसञ्चरः	१२४	१४	प्रेक्षमानस्य जपः	१११	१६
भोजनसंवेशने	२१८	१२	अन्तर्हिते देशे जपः	११२	१७
आग्नेयी सुब्रह्मण्या-	४०	२०	अयनं ७३३, १। ७४६, १०		
आचमनादिकं—	३४८	११	आनुपूर्वोक्तिः—	७१०	१३
आजिगमानं—	६५	४६	धानप्लव्यशाखिल्लमतं ७१०	१४	
आज्य—स्पर्शणं	१०१	८	गौतममतं	७११	१५
ग्रहणं २१०, ६। ४०२, ७			एकेषां मतं	७११	१६
आजतिहोमः	२११	७	आपो—निनयनं	२३३	१५
मन्त्रान्तरेण तत्	२११	८	मन्त्रान्तरं	२३३	१७
ग्रहहोमः	२११	६	यजुरन्तरं	२३३	१७
तत्पृष्ठयोः संख्या	२६८	११	सर्वमन्त्रैर्वा	२३३	१८
आध्वनादि—	७१०	१०	आस्तावे	२३७	६
आध्वनकरणं	७१०	११	भूमौ	१६०	१६
गौतममतं	७१०	१२	आप्रानेन निष्काम्यगमनं—	१५३	१७
आतमिताः निधनं—	२६०	१५	आयतनीया भेदः—	४५४	१८

गौतममतं	४५४ १६
धानञ्जयमतं	४५४ २०
आयुर्व्याख्यानं—	७६२ ६
आर्चिकानुगानं—	७३१ ७
आचार्यमतं	७३१ ८
शाखिल्यमतं	७३२ ६
वार्धगण्यमतं	७३२ १०
आर्भवः—ब्राह्मस्तोमादेः	४३६ ८
तत्र कर्त्तव्यविधिः	४३६ २५
दिप्रवृत्तयः	४३६ २६
आर्षभगानं—	६४ ४३
आर्षेयवादिनः—	६५१ ११
आलम्भनजपः—	३५० २०
आलेखनकरणं—	७५६ १७
आवर्त्तनं—	१०४ १६
आवर्त्ति—न्यायः सन्धौ	१४६ २७
गत विधानं	४२० १५
धानञ्जयमतं	४२० १६
आवसथः—	६६ ५
आवापः—	६५८ ११
स्थानसंज्ञा	४४१ २
आवृत्त—गानं	५२६ २१
धानञ्जयमतं	५३० २२
गौतममतं	५३० २३
उदाहरणं	५३० २४

आवृत्तानामादिः	३२१ ८
आशीस्तनं—	४६७ १२
आश्वत्थी समिध—	३३२ १४
आश्विनग्रहभक्षणं—	३७५ १५
आष्टादंष्ट्रयोर्विकल्पः—	५४७ ११
आसनग्रहणं—	६७० २३
निरूपणं	६६६ १६
आसन्दी—स्थापणं	२७१ ५
स्पर्शजपः	२७२ ७
प्रवेशनं	२७० १
अवयवप्रमाणं	२७१ ४
अभिमर्शनं	२७१ ६
आरोहणं	२७४ १४
आरोहणजपः	२७४ १३
आरोहणमन्त्रः	२७३ ६
गौतममतं	२७३ १०
धानञ्जयमतं	२७३ ११
शाखिल्यमतं	२७४ १२
आरुद्रस्याङ्गिरसं	६३ ३६
अनुगमनं	३६४ ११
अङ्गसमाहरणं	५६२ १०
प्रक्षालनं	५६२ ११
तक्षणं	५६२ १२
विवयनं	५६२ १३
आखान्दनामविधानं—	२८६ ५

शाखिल्यायनमतं	२८६ ६
आस्तावदेशोपवेशनं—	४०५ २०
आह्वनीयः—	
प्राप्तौ सामगानं	५५ ६
उपस्थानादि	१२३, १२।
	१६४, ११। ३६६, ६
उपस्थानमन्त्रः	३६६ १०
शकलप्रक्षेपः	१८६ १४
शौचिच्छिमतं	१६० १५
चितावुपवेशनं	३६२ १
आजतिः—	
प्रवृत्तहोमाजतिः	१०१ ८
उत्तराजतिः	६२ ११
उत्तराजतिहोमः	७० ८
मन्त्रः अभिचारार्थं	११८ १०
तत्र धानञ्जयमतं	११ ६१२
द्वयदानं आग्नीध्रिये	१८८ ६
अपूपाजितौ कर्म-	
समाप्तिः	३७१ १३
पूर्णा समाप्ते यज्ञौ	३७४ ६
अधिका संसितसोमे	१०२ १०
शाखिल्यमतं	१०२ ११
सर्वज्जत आजतिः	५८२ ८
हडा—अनादेशे	५२५ ३
पात्रस्थापनं	५६३ १६

चमसधारणं	१३६ २
चमसमन्त्रणं	१६३ २
प्रतिग्रहः	३६६ ८
निधने गौतमः	५३३ १५
समाप्तौ विधानं	५३४ १६
धानञ्जयमतं	५३४ १७
सर्वेङ्गान्धारम्भनं	४०१ २
इन्द्रकुक्षी—	७७० ४
गौतममतं	७७० ५
इन्द्रस्य—अयनं	७४८ ६
इन्द्राग्नेयाः—अयनं	७४८ ७
स्तोमः	६४० ३०
इलान्दं—अभिष्टोमः	७३१ ६
इधु—क्षेपः	६२१ १६
प्रत्याहरणं	६२१ १७
अवयवद्रव्यनिरूपणं	२७५ १५
इयेनेन व्याख्यातः	५८६ १२
अभिचारः	६४१ ३६
इषोवृक्षीयं—	२२५ ६१
इष्टकाप्रणयनं—सर्वचितौ	३६४ ८
इष्टाहोत्रीय—सामगानं	५५ ८
निधनं	५५ ८
सामकथनं	१६२ ४
इष्टि—यागः	५८२ ६
प्रवृत्तिः, अग्नाग्नेये	३४१ २४

प्रदेशनियमः	३४२ २५	उत्तर-आकृतिहोमः—	७० ८
आहवनीयाभिमुखे	३४२ २६		२५०, ८ । ३३२, १२
परिध्ययादौ	३४२ २७	गानादि	५४२ १३
स्पृष्टा चिरभुक्षणं	१८४ ८	उत्तरनाराशंसभक्षणं—	१७० २
प्रारम्भः आतिथ्यायां	३८५ ४	धानझप्यमतं	१७१ ३
उपसत्	३८७ १०	उत्तरनिवृत्तिः—	७०४ २१
प्रथमेष्टिदक्षिणा	३५५ १०	निवृत्तेर्हेतुः	७०४ १
उत्तरेष्टिदक्षिणा	३५५ ११	हेत्वन्तरं	७०५ २
प्रथमकर्मापदेशः	३४३ १	उत्तरपक्ष-आरम्भः—	७७० ८
आतिथ्यायां	३८५ ४	विधिः	७६५ ६
समाप्तौ जपः	३८६ ६	मन्त्रव्यत्यासः	२२४ १०
अयने भोजनं	३६३ १२	अयनविकल्पः	३१५ ४
धानझप्यमतं	३६८ १५	अहः प्रतिलोमः	२२६ २०
संस्थापनं	७७४ ७	धानझप्यमतं	२२७ २१
तिष्ठः	७७८ ४	शाण्डिल्यायनमतं	२२७ २२
एकैव	७७८ ६	„ विष्णुवत्समीपे	२२७ २३
इहकार—निधनं	५१८ ८	अभिषेकावृत्तिः	२२६ १८
विकल्पः	५१८ १२	मन्त्रव्यत्यासः	२२४ १०
ईक्षणेन—विज्ञापनं	५८२ ५	उत्थानं	७६६ ८
उक्त्यानि—	६८५ १५	उत्तरपृष्ठः—	६४७ १५
गौतममतं	६८५ १६	उत्तरयुक् संहारः—	४४८ २८
संख्या	६८६ १७	उत्तरवेदि—करणं	५६२ ८
अन्ते विच्छन्दसः	४६६ ३	खले	५६० ५
उच्छिद्यदाने विधिः—	१८६ १६	उत्तरसाद्यःक्रः—	५६४ १
उत्क्रमणं पदानां—	११७ ८	उत्तरसारस्वतः—	७६८ १

उत्थानं—	६८७	१
पूर्वपक्षे	७६८	४
उत्तरपक्षे	७६६	६
उदकोद्घर्षणं—	२८१	१
उदक्कानां वाग्यमनं—	१५३	१४
उदघोषकरणं—	२३२	१४
उदपात्रनियमनं चात्वाले—	११७	७
उदयनीयावभृथगमनं—	२६१	१०
यजनं	२६३	१६
उदवसानीययजनं—	२६३	१६
उदस्तगानं—	५४०	५
शाण्डिल्यमतं	५४०	६
उदात्तादिनियमः—	५२३	७
उदुम्बरवासः—	५५२	२
प्रतिनिधिः	५५२	३
उद्गाढ—कर्म	१०, ४। ३३७, ७	
युगप्रत्नार्मविधिः	८१	१
अतिसर्पणं	८६	१५
उपवेशनं ८६, १६। १०५, २१		
उपवेशनस्थानं	८१	१
प्रतिहारः	८६	१
तेन प्रस्तोढग्रहणं	१००	३
तद्ग्रहणं प्रतिहर्त्रा	१००	४
स्तवः १०७, २७। ६७०, २२		
प्रस्तरदानं १०८, १। १४३, १८		

प्रस्तरयोजनं	१०८	२
प्रस्तरे यजमानवाचनं १११	१३	
प्रश्नः	६७१	८
जपमन्त्रः	१०८	३
चमसभक्षणं	१३६	४
भक्षणप्रकारः	१६	५
महाव्याहृतिविधानं १७२	७	
सौम्यचरोरवेक्षणं १७६	६	
अवेक्षणं पत्रगा	१८१	१५
पत्रवेक्षणं	१८४	२३
हिरण्यधारणं	२०२	१०
तस्य गानं २५०, १०। ३३८, १५		
गाने कारणं	३३८	११
उपह्ववेच्छा	२२१	२
गेयं साम	३३७	८
तस्मै दक्षिणा	५३७	२४,
	५६४, १५। ६१०, १	
तस्य क्रिया ४७६	२५०७	१४
सञ्चारः	७४७	१६
उद्गीयलक्षणं—	४७४	१३
धानज्जप्यमतं	४७५	१४
शाण्डिल्यमतं	४७५	१५
अक्षरध्यानं	१७४	१२
उद्ग्रहणं—	५३६	३
उद्भिदलभित्—	६३५	८

उद्यतीपर्यायो—	४५५	२
उद्गंशीयमानं—	६५	४६
उद्द्वार्गवमानं,—	५६	२१
उदयनीये	५०	२१
उन्नेतुर्विशेषः—	६५०	६
उपक्रमसमाप्तिप्रकारः—	८५	५
उपगाप्रदेशः, निवृत्तः	१०६	२४
केषाच्चिन्मतं	१०६	२५
उपग्रहप्रभृतिः—	५१६	११
उपनिधानदेशः—	६५६	१३
उपभृतस्थापनं—	५६४	२४
उपरिष्ठात् स्तोभः	४८६	७
उपवसथकर्म—	७४१	६
उपवीतनियमः—	३६४	१
उपवृत्त्यकरणं—	४८	७
उपसदः—	५४५, ७, ८। ६६५, ३	
तिस्रः	५५७	२१
इष्टिः	३८७	१०
उपसर्गिणः क्रिया—	३२४	२१
पशुयागः	३२५	२२
उपस्थानं—		
धिष्णोपस्थानं	१२३	१०
होतुः	१२५	१६
आहवनीयोपस्थानं	१२३	१२
मार्जालीयोपस्थानं	१२५	१६

आग्नेधीयस्य	१२४	१३,
	३६०	१३
बौदुन्वर्थुपस्थानं	१२५	२०
ब्रह्मणः सदनोपस्थानं	१२६	२१
प्रजह्तिोपस्थानं	१२६	२२
गार्हपत्यस्य	१२६	२३ १८७ ८
तत्र धानज्जप्यः	२६२	२०
शाखिल्यमतं	२२६	२१
दक्षिणाग्रेरायतनस्य	१२६	२४
तत्रैव यजुर्जपनं	१२७	२६
तत्र शाखिल्यमतं	१२७	२७
आदित्योपस्थानं	१२७	१
तत्र मन्त्रः	१८७	७
विशेषविधिः	१२८	२
उत्करोपस्थानं	१२८	३
निखननदेशोपस्थानं	१२८	४
उपहवेच्छा देशोपस्थानं	१२८	५
सदस्य सदनोपस्थानं	१२८	६
पत्नीशालाद्यपस्थानं	१२८	७
ब्रह्मणे समस्तोपस्थानं	१३४	४
अश्वोपस्थानं	२००	४
तत्र मतभेदाः	२०१	५
सामविशेषैः	२५८	४
पुच्छोपस्थानं	२५६	६
दक्षिणकक्षोपस्थानं	२५६	१०

उत्तरकक्षोपस्थानं २६० ११	आनुपूर्वोपपहवेच्छा २२१ ३
मैत्रावरुणं १२५ १७	देशोपस्थानं १२६ ५
ब्राह्मणाच्छंशिप्रभृतीनां १२५ १८	अवेक्ष्य निवपने १८६ १२
हविर्दानोपस्थानं २६१ १६	उपाकरणस्तुतिः— २०३ १५
हविर्दाने पश्चिमेन २६१ १७	दिवसे २०३ १६
यामेनोपस्थानं २६१ १८	उपानत्—विशेषः ६६३ २४
सदस उपस्थानं २६२ १६	शाण्डिल्यः ५८३ २३
अपूर्वावन्धनोपस्थानं ३७० १२	धानञ्जयः ५८३ २४
सुरासेनोपस्थानं ३७५ १४	उपांशुसवनकरणं— ८४ १३
दक्षिणाभ्युपस्थानं ३६७ १२	गौतममतं ८५ १४
उपस्थाने खराणि ५२५ २	धानञ्जयमतं ८५ १५
उपस्थाने स्वशब्दः ५२६ ६	शाण्डिल्यमतं ६५ १६
दैवोदासादौ ५२६ ७	उपोत्तमं—अकूपारं ३०६ ४
उभयोः पूर्वः स्वः ५२६ ८	पदप्रतिहारः ४८२ ११
निधनानि ५२५ १	अहः ७८० १२
गौतमधानञ्जयौ ५२६ ६	अनुष्टुभि ३०५ १८
उपसदः—एकाहानां ५४५ ७	उभयाहः— ६६१ ८
गौतममतं ५४ ८	दक्षिणा ६३१ १०
धानञ्जयमतं ५४६ ६	उरु—अभिषिञ्चनं १८१ १६
शाण्डिल्यमतं ५४६ १०	सर्वादकनिनयनं १८२ १७
द्वादशोपसदः ६४३ २	उलूखलस्थापनं— ५६५ ३०
धानञ्जयमतं ६४३ ३	उल्लिखनं—ऊर्द्धाय २७८ ८
उपहवः—	उष्णिक्—करणं ७१८ ६
मृहपतौ उपहवेच्छा २२१ १	गौतममतं ७१६ १०
उद्गातरि उपहवेच्छा २२१ २	उष्णीवः— ५७८ ७

वर्णाः	५७१	८	ऋत्विक्—लक्षणं	१२	७
ऊदलत्वाच्चोद्धारः—	१११	१७	वरणं	६११	१५
ऊधःसु त्रयः—	४८८	२	नियमः	७४६	११
ऊनेच्छरोपधानं—	५२३	८	भोजनं	२३८	८
धानञ्जयमतं	५२३	६	भोजनद्रव्यविशेषः	२३८	६
ऊह—स्थाननिरूपणं	७४	२	तृतीयसवने विशेषः	२३८	१०
शाखिल्यमतं	७४	३	भोजनकालः	१२२	८
धानञ्जयमतं	७४	४	सवनस्य पश्चात्भोजनं	१२२	६
आदिकरणं १५८, १६१, ५७८, ६			तेभ्यो दानं	६२२	१८
ऋक्—लक्षणं	१२	६	दक्षिणा	५८४	२७
आदिग्रहणं	१२	७	ऋद्धिगानं—	६४	४१
जपः	८६, १८१, ६७३, ७		ऋषभ—प्रस्तावः	४७४	१२
बहिःप्रवमाने	११८	६	मिश्रणं	७६५	३
ध्यानं रघन्तरे	१७२	८	एकत्रिक—कल्पः	४४१	१
शाखिल्यमतं	१७३	६	स्तोमः	३२२	११
धानञ्जयमतं	१७३	१०	विधिः	५७४	१८
अधिकया भक्षणं	२०५	२२	गौतममतं	५७४	१६
गौतममतं	२०६	२३	एकावधारणं—कल्पत्रये	४३१	४
धानञ्जयशाखिल्यौ	२०६	२४	शाखिल्यमतं	४३२	५
अन्यऋचोद्धारः	४३६	१०	गौतमधानञ्जयौ	४३२	६
द्वितीयऋचोद्धारः	४४०	१२	एकादशाहः कल्पनं—	३०६	१२
तानूनपाती	४४०	१३	एकाहानां—उपसदः	५४५	७
अनुयुभः	४६६	२	गौतममतं	५४६	८
साममात्रोपदेशः	७३४	३	धानञ्जयमतं	५४६	६
ऋतसदनं—	६८	२६	शाखिल्यमतं	५४६	१०

यैकाहिकस्तोमः	६६७	१८	धानझप्यमतं	४६५	१८
तस्य दक्षिणा	६३७	१९	प्रतिहारः	४८१	७
यैकाहिके बृहत्सो	३१८	१३	प्रत्याघ्नानं	६५५	४
एकर्च—गानक्षानिः बृहत्सो २४३	२८		श्रौचषोर्गान—विधिः	६४	४२
स्तोमवशेन	३०७	५	श्रौत्यक्तिक—स्वरः	५२६	५
बृहत् उत्तरे	३०७	७	श्रौदुम्बरी—प्रक्षेपः स्वमे	६९	४
रथन्तरादुत्तरे	३०७	६, ८	अवधाय जपः	६९	५
गौतममतं	३०८	९	विसर्जनाभावः	६९	६
धानझप्यमतं	३०८	१०	होमः	७०	७
शाखिल्यायनमतं	३०८	११	परिगृह्य जपः	७१	११
उद्धारः	४१९	१०	मूले परिगृह्य जपः	७१	१२
प्रथमाया आदितः	४३३	१२	धानझप्यमतं	७१	१३
प्रथमाया द्वौ	४३३	१३	गौतमशाखिल्ययोः	७१	१४
चतुर्णां क्रिया	४३४	१५	अवच्छाद्य जपः	७२	१५
माध्यन्दिने	४३४	१६	शाखिल्यमतं	७२	१६
त्रीन् कुर्यात्	४३४	१७	धानझप्यमतं	७२	१७
धानझप्यमतं	४३४	१८	गौतममतं	७२	१८
शाखिल्यमतं	४३५	१९	अध्वर्युणा सहोक्त्युक्तं	६८	३
साध्यासायां	४३५	२०	उद्गात्रागमनपन्था	६७	१०२
अध्यास्यायां	४३५	२१	निर्गमनपन्था	७३	१९
अध्यास्यालोपः त्रिषु	४३५	२२	उपस्थानं	१२५	२०
चतुर एकर्चाः	४३५	२३	गतस्थोपवेशनं	१३०	१०
त्रिचैकर्चक्रिया	४३६	२७	कुशावेष्टनं	१४९	२
श्रीङ्कार—करणं	४७५	१६	केवाश्विन्मतं	१४९	३
विधानं	४७५	१७	आक्षेपः हिरण्यस्य	१६८	२५

विकल्पविधिः	१६८	२८
ग्रहणं	२४४	११
प्रतिनिधिः	२७१	२
उच्छ्रयणं ६७, ७३। ३८६, १६		
रथचक्रमोचनं	४१२	११
औपसदे—पशुयागः	६०	३
दक्षिणा	३४	४
और्णायव—गानविधिः	६५	४७
औशनं—	६४७	१८
गानं आतिथ्ये	५८	२२
कन्दमूलादि—भोजनं	५५२	४
अभावे धान्यादि	५५३	५
शाखिल्यमतं	५५३	६
धानञ्जयमतं	५५३	७
कर्त्तव्यं, कर्त्तव्यता—		
आभिरूपात्	५८	१६, १८
लिङ्गात्	५८	१६
उत्तरपवमानयोः	११२	१८
अन्यपृष्टिद्वयस्य	१८१	१२
दशमेऽहनि कर्त्तव्यता	२४५	१
गौतममतं	२४७	२
धानञ्जयमतं	२४८	३
शाखिल्यायनमतं	२४८	४
शाखिल्यमतं	२४८	५
यजमानस्य कर्त्तव्यता	२५५	१७

पत्नीकर्त्तव्यता	२८१	७
विवेचनं	२८७	३
अपरिदुः ३३२, १६। ३५८, ३		
त्रिभिः	३४०	१८
ककुभे	५२१	१
कर्त्तव्यविधानं	५२२	६
सन्तानि कर्त्तव्यता	७१३	६
कर्तृविकल्पनं—	६७६	१७
कर्म—दीक्षनीयायाः	३८०	३
मेखलादिकर्म	३८१	४
तदुत्तरं कर्म	३८१	५
अपिकच्छेऽवस्थितस्य	४८	८
औद्गात्रं	६७	१—५
वचनकर्मनियमः	३४०	२०
अन्तरालकर्मनिवृत्तिः	११३	२०
वरुणप्रघासिकं	३५८	१
प्रकृतकर्मकरणं	७४३	१३
तत्र पूर्वकृत्यं	११६	६
दधिभक्षस्य शेषाभावः	६५	४
अपरिभक्ष्यं	२०८	१
शाखिल्यमतं	२०८	२
कर्मसमाप्तिप्रदर्शनं	२६, २२।	
	२५६, १८	
अन्तर्वेदि	५५०	२३
समाप्तिः अपूपाज्जितौ	३७१	१६

अभिजिह्वजितोः ५५०	२५	कवच—त्रयं	६३६	१४	
अभ्युक्षणादि	२६२	१४	काम्यानि—सर्वत्र	५३५	२०
उपवसयं ३५६, २। ७४१, ६०			एकेषां मतं	५५	२१
सौख्यं	३६२	१०	कार्तयसे—विकल्पः	५२७	१३
सर्वाग्निप्रणयनं	३६०	७	काल—विकल्पः	६६	११
मौल्यकर्मप्रवृत्तिः	३७३	७	कुण्डपायिनः—	७४६	१३
संस्थानकर्मक्रमः	३७८	२२	विचारः	७०८	१
सुब्रह्मण्यायाः ऊर्ध्वं ३८०	२		शाखिल्यमतं	७४०	२
दीक्षणीयायाः पूर्वं ३८०	३		कुम्भ—संमार्जनं	११३	२
होत्रकर्मविधानं	३६८	१६	कुलायिनोऽप्रयोगः—	४२८	१६
दीक्षणीयायाः	३८०	३	कुश—आदिकरणां प्रस्तोतुः १४७	१	
तत्र मेखलादिकर्म	३८१	४	आवेष्टनं औदुम्बर्याः १४८	२	
तदुत्तरं कर्म	३८१	५	मतभेदाः	१४८	३
सुत्थान्तरं	७४२	८	प्रस्थापनं	१५०	५
विशेषे सामगानं	३३४	२१	विन्यासः	१४८	४
लामकायनमतं	३३५	२२	एकत्रीकरणं	१८५	२
धानझप्यमतं	३३५	२३	वृत्तिः—प्रयोगश्च	४५८	१८
आदौ सव्येधः	३३०	८	शाखिल्यमतं	४५८	२०
समाप्तिः	६६४	१८	दृष्ट्यावलक्ष्येजिने—	५८१	१५
समृद्धिः	६६४	१६	दृष्ट्याजिन—दानं	५८५	२८
विशेषे दक्षिणा	६०५	२	केशवपनीयदीक्षा—	६२८	१०
कल्पः—एकत्रिकः	४४१	१	केशादिवापनं—	२८३, १८१	
त्रयः कल्पाः	५६७	१२		५८२, १४	
चतुस्तरः	७१८	१२	कौत्से—उत्तमः	४८६	८
सर्वेषु दक्षिणा	५८८	८	कौत्सजर्वाहपं	३०५	२६

क्रतुः—सर्वकृत्यधिकारः	३१
अपचितिः	६६६ १३
कृतस्क्रतुसंयोगः	५३५ २२
क्रयः—	६८७ १
विधिः	२८७ १
अपरपक्षे	६८७ २
क्रिया—सप्तमेऽहनि	२४१ २२
अन्तरस्य	२४१ २३
अष्टमनवमयोः	२४२ १४
अष्टमेऽहनि मतभेदाः	२४२ २५
नवमेऽहनि विशेषः	२४२ २६
पर्याप्ते केषाञ्चिन्मतं	२४३ २७
द्विज्ञारसमये	२६७ १८
द्विज्ञारात् स्तोतुः	२८८ २२
उपसर्गिणः	३२४ २१
उद्गातुः ४७६, २। ५०७, १४	
गृहपतेः	५८२ १८
शाखिल्यमतं	५८२ १९
ब्रह्मचारिणः	२८५ १२
कुम्भवत्ताः स्त्रियाः	२८८ २३
अपररात्रस्य	४०० १५
टचैकर्षक्रिया	४३६ २७
अव्यवहितस्य	४७८ २६
सर्वाहिताग्नीनां	५६७ ३८
संवत्सरस्य	६६४ ४७

स्तोत्राद्यन्तस्य	५०८ १७
क्रोतसोमे—गमनादि	३८४ १
क्रौञ्चे—परिस्वारः	५१८ ८
क्षत्रघृतिजननं—	६३१ ११
क्षत्रियवैश्ययोः—विशेषः	३७७ १९
क्षीर—दूतयः	५६४ १४
मश्वनं	५७० ३
क्षेत्र—कर्षणोपवेशने	३६३ ४
क्षौणी—वरासी	५२६ २५
गणो—नाम सङ्घः	५७ १५
गर्भाः एतद्वय—	६४८ २०
धानक्षय्यमतं	६४८ २१
शौचिदक्षिमतं	६४८ २२
शाखिल्यमतं	६४८ २३
गवानुमन्त्रणं—	२३६ ३
मन्त्रान्तरं	२३६ ४
उभयमन्त्रेण वा	२३६ ५
गवामयनं—२३६, १६। ७५०, १२	
विकल्पः	२६५ १
केषाञ्चिन्मतं	२६५ २
अह्नरादिविधिः	२६५ ३
कर्त्तव्यविधानं	२६६ ४
ब्रह्मसाम	७१६ १
गानं—	
सञ्चितगानकथनं	४६ ११

रथन्तरंगानं	५० ११
रथन्तरंगानप्रकारः	५० १२
बृहद्गानप्रकारः	५० १३
यज्ञायज्ञीयगानप्रकारः	५० १४
	५१ १५
प्रजापतिहृदयगानं	५१ १६
गाने वाग्विसर्जनं	५४ २
एकारनिधनं	५४ ३
पत्नीनिधनं	५४ ४
उक्तेःविधिर्मध्ये कार्यः	५५ ५
सामगानं, आहवनीय-	
पाप्मौ	५५ ६
वार्षाहरणसामगानं	५५ ७
सामगानं, मध्यन्दिने	
धर्मे	५५ १०
वामदेवगानं	५६ १३
श्वेतान्तगानं	५६ १४
तार्क्ष्यसामगानं	५८ १६
प्रवह्मार्गवगानं	५८ २०
उहह्मार्गवगानं	५८ २१
औशनगानं	५८ २२
शार्ङ्गगानं	६० २३
शुक्रचन्द्रगानं	६० २४
तन्वगानं	६० २५
धर्मस्य रोचने	६० २६

धेनुगानं	१ २७
पयोगानं	६१ ३०
सिन्धुसामगानं	६२ ३१
वसिष्ठश्रमगानं	६२ ३२
व्रतपक्षगानं	६२ ३३
अहोरात्रयोव्रते, अश्विना-	
व्रते च	६२ ३४
राजनरौहिण्यके	६२ ३५
आङ्गिरसगानं	६३ ३६
अग्निव्रतगानकालः	६३ ३८
अग्नीषोमयोव्रते	६३ ३९
अग्निसारथिगानं	६३ ४०
ऋद्धिगानं	६४ ४१
औद्गोः गानं	६४ ४२
आर्घभगानं	६४ ४३
त्रैकुभगानं	६४ ४४
नाशगानं	६५ ४५
आजिगगानं	६५ ४६
और्खायवगानं	६५ ४७
पयोनिधनगानं	६५ ४८
उदंशीयगानं	६५ ४९
विश्वरूपगानं	८०, १५१
	७५, ५६
गायत्रगानं, पंक्तौ	७७ ६
गायत्रगानविधिः	७७ १०

प्रगाथकारगानं	७८	११
विश्वरूपगाने विधिः	७८	१३
ज्योतिर्गानं	७८, १३। ८०, १५	
गानानां विशेषनियमः	८०	१५
गानानां निषेधः	८०	१६
होइति मन्त्रसूत्रेण	१०६	२६
उद्गानं ध्यानसिद्धये	१७८	३
विधानमग्निष्टोमे	१८४	२४
पर्यायगानं, प्रथमं,		
घोड़शिसाघ्नः	२०२	१२
—द्वितीयं—	२०३	१३
—तृतीयं—	२०३	१४
एकवर्णगानकृतिः,	२४३	२८
उद्गाढगानं	२५०	१०
गानं होमानन्तरं	३४६	५
परिमादगानं	२५६	१
गौतम, शाण्डिल्य,		
घानञ्जयमतं	२५७	२
अपरेषां केषाञ्चित्	२५८	३
गायत्रीषु	५२८	१८-१८
सर्वगानं उद्गातुः	२५८	५
ष्टुतिगानं उद्गातुः	२५८	६
इतरगानं मध्ये	२५८	७
अग्निमन्त्रनात्यूर्वं	३३५	११
मन्त्रेण गानविधिः	३३६	२

धूम उदिते गानं	३३६, ३।	
	५८७, ३६	
प्रज्वलितेऽग्नौ गानं	३६	४
अग्नौ निधीयमाने	३३६	५
रथोद्गते	४१३	१५
रथागमने	४१३	१६
यथाश्चितं	४१४	१७
गानविकल्पः	४१४	१८
सर्वगानलघुत्वं	४७६	२०
गाने द्विष्टारः	५३१	३
गौतममतं	५३१	४
घानञ्जयशाण्डिल्य	५३१	५, ६
ध्यानकथनं	५२८	२०
आवृतगानं	५२८	२१-२४
आर्चिकानुगानं	७३१	७-८
गानावपनं	५३०	१
घानञ्जयमतं	५३१	२
उदस्तगानं	५४०	५-६
त्रैककुभगानविधिः	६४	४४
मन्त्रगानं त्रिधा	५८६	६५
वसतिशेषसिञ्चनगानं	३७६	१६
गायत्रपार्श्व—	३२२, १२। ५७४, २०	
शाण्डिल्यमतं	५७४	२१
लामकायनमतं	५७५	२२
घानञ्जयमतं	५७५	२३

गायत्रीधु गानं—	५२८	१८	रक्षणां ७७२, १२ । ७६५, ४	
आचार्याणां मतं	५२६	१६	संख्या	६१२ १७
गार्हपत्य—उपस्थानं	१२६. २३ ।		गोसव—यागः	६३८ २२
	१८७	८	गौरीवितः—	७६३ ६
धानञ्जयमतं	२६२	२०	ग्रह—चमसादिभक्षणां	२५२ ६
शाण्डिल्यमतं	२६२	२१	मन्त्रेण भक्षणां	२०५ २१
होमः	२४६	८	होमार्थपतीक्षा	४०४ १६
गोतिविधानं—	५२८	१५	तस्य कालनियमः	४०४ १७
धानञ्जयमतं	५२८	१६	सर्वगानलघुत्वं	४७६ २०
विकारः	५ ५	१	ग्राम—गमनाभावः	७७६ १२
गुणविधानं—वोङ्गिणः	१६८	१	अन्तरगमनाभावः	६२८ २४
गृहपति—क्रिया	५८२	१८	ग्रामदानं—	६२२ २१
शाण्डिल्यमतं	५८२	१६	ग्राह्यः—योजनं	६० १
उपह्वेक्षा	२२१	१	मुखनिर्णयः	६० २
वासपरिधानं	२६२	१४	स्थापनं	६१ ३
उपासनं	२६४	२०	अभिमुख्यजपः	६१ ४
धानञ्जयमतं	२६४	२१	तत्र धानञ्जयः	६१ ५
कल्पः	४४०	१६	घर्माः—ऋद्धयो, यजुर्मयः,	
मृते क्रिया	७६६	८	साममयश्च	३३ ६७
गो—आयुषोः व्यतिहारः	३१६	७	रोचने गानं	६० २६
दक्षिणा	५४६	१८	आहरणं	६२ ३३
धानञ्जयमतं	५४६	१६	प्रकारकथनं	६३ ३७
शाण्डिल्यमतं	५४६	२०	घर्मभक्षणात्मनः	१५६ १०
गोमिश्रणं	६५२	१७	भक्षणां	३८६ २
गावो मिश्रणं	२१५	४	अनुगच्छन् जपः	३८६ ३

आश्राविते जपः	३८६	४	चमस—नानात्वं	१३६	१२
अजुतौ यजमानवाचनं	६६०	५	आहरणं	१३८	१
धर्माजुतश्रेष्ठभक्षणं	३६०	६	धारणं इडायां	१३६	२
पात्रसेवनानुगमनं	३६५	१२	भक्षणविधिः	१३६	३
घृत—उदासनं	२१०	३	उद्गाता प्रथमं भक्षयेत्	१३६	४
प्राशनं	६०१	८	भक्षणप्रकारः	१४०	५
धानप्लव्यमतं	६०२	९	प्राणाद्यभिर्गन्धं	१४०	६
शौचिदक्षिमतं	६०२	१०	प्रन्तोत्रादेर्भक्षणं	१४०	७
शाण्डिल्यमतं	६०२	११	क्रमनिर्णयः	१४१	८
चतुष्क—विशेषः	४५५	३	चमसाप्यायनमन्त्रः	१४१	९
द्वौ पर्यायौ	४६०	२	चमसाप्यायनक्रमः	१४३	१०
चतुष्टोम—तोमाः	४६०	१	सर्वाप्यायनं	१४१	१०
द्वौ पर्यायौ	४६०	२	द्विर्वचनं तृतीयसवने	१४१	११
मध्यमायां द्वौ	४६०	३	शाण्डिल्यमतं	१४२	१२
अष्टिनि	४६१	४	आहरणप्रतिमन्त्रणं	१७६	५
शाण्डिल्यमतं	४६१	५	हरितवणाच्छादनं	१६०	१३
धानप्लव्यमतं	४६१	६	आवर्तनं अभिमुखे	१६१	२०
मध्यमौ द्वौ	४६१	७	भक्षणमनुष्ठुभा	२०५	१६-२०
द्वादशे चत्वारः	४६२	८	अवजिघ्र्खं	६०७	१०१
चतुःषट्कादि	४६२	९	उन्नयनं	६०७	१२
द्वे द्वे पर्यायः	४६२	१०	भक्षणं	४१५, २४	६२३, ३
अष्टौ	४६३	१२	स्थविरगौतममतं	४१५	२५
दक्षिणा	६६५	८	तत्र विशेषः	६२४	४
चतुरात्रादि—दक्षिणा	७४५	७	अभिगमनं	६२३	२
चन्द्र—प्रमाणमासः	७६४	१३	प्रमाणं	६०३	१५

सोमचमसदक्षिणा	४१५	२२	चात्वाले—उदपात्रावेक्षणं	१०८	४
मध्वादिदानग्रहणे	४१५	२३	उदपात्रनियमनं	११७	७
चक्र—मोचनं	४१३	१२	मार्जनमन्त्रः	१२३	११
संमार्जनं	१६४	६	चात्वालेमृद्विर्वपनं	३६१	१९
वाऊस्थापनं	४१३	१३	चात्वाले मार्जनं	४००	१४
चन्द्र—प्रमाणमासः	७६४	१३	देशे उपवेशनं	१०४	१८
चतुष्क—विशेषः	४५५	३	उद्गातुः उदङ्मुखः	१०५	२०
चरु—धारणाक्षिविमर्शने	१८०	११	प्रस्तोतुः प्रत्यङ्मुखः	१०४	१८
सोम्यचरोरवेक्षणं	१७६	६	उदपात्रावेक्षणं	१०८	४
सोम्यचरोराहरणं	१८१	१४	उदपात्रनियमः	११७	७
चर्म—बन्धनं	२६५	११	मार्जनमन्त्रः	१२३	११
चर्मण्यरथाङ्गं	१६३	२	मृद्विर्वपनं	३६१	१९
चर्मण्यवस्त्रे मन्त्रः	१६८	२४	चान्द्रमसी—गतिः	३२०	६
चर्मणि इषुक्षेपः	२६६	१३	चिता—चयनं	५६२	१५
दतीयेषुवेधः	२६६	१४	चित्तेष्टुकानुगमनं—	३६३	५
चतुर्थेषुक्षेपः	२६६	१५	चवने—प्रस्तावान्तः	४७३	६
चर्मताडनं	२८६	१५	कृन्दः—सम्पत्तिः	५२३	१
श्वेतमण्डलचर्मक्षेपनं	२८४	७	दृष्टं	७०३	१८
चर्मक्षेपणकालः	१८४	८	कृन्देगेभ्यः दक्षिणा	६४६	२
चातुःप्राशे—गमनं	३३१	११	इतरेभ्यः	६४६	३
उपवेशनं	३३१	१२	न्यायकृन्दः	२४६	४
प्राशनं	३३२	१३	अनुष्टुप्कृन्दसामक्ष्यं	२०७	३०
चातुर्मास्य—विधानं	३५६	१५	जगती—संज्ञा	५३८	६
चातुर्मास्ये क्रिया	४३२	७	तत्र ब्राह्मणं	५३८	१०
चातुर्मास्यकालः	५६८	४३	गौतममतं	५३८	११

धानझष्यमतं	५३८	१२
जगतीकरणं	७२०	१६
गौतममतं	७२०	१७
जपः—दुन्दुभ्यादीक्षमानानां	२८२	६
जपमन्त्रः	२८२	१०
औदुम्बरीमवधाय	६६	५
तां परिगृह्य	७१	११-१२
धानझष्यमतं	७२	१३
गौतमश्राद्धिल्ययोः	७१	१४
तां अवच्छाद्य	७२	१५
श्राद्धिल्यमतं	७२	१६
धानझष्यमतं	७२	१७
गौतममतं	७२	१८
यावानमभिमृष्य	६१	१८-५
ऋचो जपः	८६, १८१	३७३, ७
वह्निष्यवमानजपः	८८	१६
अन्यकृते कम्मणि	६२	७
सोमधारासन्ततौ	६७	२१
तत्र विशेषः	६७	२२-३
हेतुपादानं	६७	२४
सर्वकृते	१०३	१५
उद्गातुर्जपमन्त्रः	१०८	३
स्तोचान्तरजपः	१११	१२
इक्ष्वादीक्षमानस्य	१११	१५
आदित्येक्षमानस्य	१११	१६

आदित्ये अन्तर्हिते	११२	१७
ऋगजपः वह्निष्यवमाने	११८	६
इक्ष्वादीक्षमानस्य जपमन्त्रः	१२०	८
सर्वदक्षिणजपमन्त्रः	१५७	१३
अजातिरिक्तमिथुन-		
प्रतिग्रहे जपमन्त्रः	१५८	१८
रथशिरश्चालभ्य	१६३	१
रथमाबद्धजपः	१६५	११
एकप्राश्वदाने	१६६	१७
विकल्पः	१६७	१८
अदान्ताश्वदाने	१६७	१६
पिठभुक्तमिति मत्वा	१८७	६
यज्ञोपवीतिनः	२१४	१
शालाश्वेषपविश्य	२१५	२
अरणीप्राणजपः	२३१	८
अमुत्रुपतौ	२३१	१०
मन्त्रविकल्पः	२५४	१२
विवयनस्पर्शजपः	२७२	७
आसन्दीस्पर्शजपः	२७२	८
आसन्द्यारोहणजपः	१७४	१३
आलम्बनजपः	३५०	२०
इष्टिसमाप्तौ	३८६	६
उपवेशनयजुर्जपः	३८१	६
प्रसर्पणजपः	६०२	१२
श्राद्धिल्यमतं	६०३	१३

रथवेगे	४१३	१४	ज्योतिष्टोम—कल्पनं	२६६	१७
अवरोहजपः	४१४	१६	ज्योतिष्टोमसंख्या	५४८	१६
जय—कालः	६२१	१५	ज्योतिष्टोमदक्षिणा	५४८	१७
जागतादि—गीतिः	५४१	१०	ज्योतिष्टोमः	६४२	१०
धानञ्जयमतं	५४१	११	ज्योतिष्टोमे शाखिल्यः	७५१	१
जाति—संहार ४४६, २५४५३, १४			धानञ्जयमतं	७५२	२
शाखिल्यायनमतं	४५३	१५	ज्योतिष्टोमादि	७४८	३
शाखिल्यमतं	४५७	११	तन्त्र—भेदकरणं	४६६	११
गौतममतं	४५७	१२	आशीस्तन्त्रं	४६६	१२
धानञ्जयमतं	४५८	१३	तन्त्रवज्रत्वं	४७०	१३
अपरान्धायः	४५८	१४	शौचिदक्षिमतं	४७०	१४
प्रथमायाः त्रिवचनं	४५८	१५	आचार्यमतं	४७०	१५
धानञ्जयमतं	४५८	१६	रागायणीयपुत्रमतं	४७०	१६
शाखिल्यायनमतं	४५८	१७	वैद्याप्रपद्यमतं	४७१	१७
जातिकल्पः	६८६	६	लामकायनमतं	४७१	१८
जामि—कल्पः	६८०	१५	तन्त्रभावः	६६८	५
रूपकथनं	४६८	८	ताण्डिमित्युपचारः—	५२८	१७
अभावः	४६८	९	तानूनपाती—ऋचः	४४०	१३
जुहुप्रक्षेपः	५६४	२३	तापश्चित—दीक्षा	७४७	१
ज्याङ्गेऽङ्गिर्वचनं	५७६	८	तिथ्यादि—निरूपणं	६६२	६
ज्योतिः—स्थानं	६११	११	तोत्रसुत—यागः	६०६	७
धानञ्जयमतं	६११	१२	शाखिल्यमतं	६०६	८
शाखिल्यायनमतं	६११	१३	धानञ्जयमतं	६०७	९
गौतममतं	६११	१४	द्वच—सूक्तविधिः	४१	१
ज्योतिषां गतिः	३१६	१	द्वचः प्रतिलोमः	४३१	२

मध्यमायां केवला	४३१	३	गौतममतं	५३७	७
दृष्टेः क्रिया	४३३	१०	धानञ्जयमतं	५३७	८
दृष्टाद्वयं	७१७	६	चित्तोभेक्तिः—	५०६	१०
दृष्टकरणं	७१७	७	त्रिकुभः—यथासः	७२३	८
एकदृष्टविधिः	४३४	१४	त्रैककुभ—गानविधिः	६४	४४
सर्वस्कारे	४३३	६	त्रैविद्य—वृत्तिः	५८५	२६
सामदृष्टः	४३५	२४	दक्षिण—अमुत्रपस्थापनं	३६७	१
दृष्ट—निरसनोपवेशने	१४	५	दक्षिण अयनं—तीर्थेन	१५७	१२
दृष्टनिरशनं	१०४	१७	दक्षिणा—प्रकरणं	५८४	२६
निरसनाभिभासने	२१५	३	अश्वसंस्कारे धानञ्जय-		
द्वितीयन्यः—	६२०	१२	मतं	१६०	२०
द्वितीयमहः—	६७६	११	तत्रापरविधानं	१६१	२१
तत्र विशेषः	६७६	१२	दक्षिणधुरियुक्ते	१६१	२२
तौरेण—यागः	७७७	१	पार्श्ववर्त्तिनि तथा	१६१	२३
गौतममतं	७७७	२	तत्र शाखिल्यमतं	१६१	२४
त्रिक—पश्चिनी	५७५	२५	अपरविधानं	१६२	२५
तस्य दक्षिणा	५७६	२६	दक्षिणाविभागः	६१३	१०
त्रिकैकभेदः	५७५	२४	विभागे विशेषः	६१३	२१
त्रिवत्स—विकल्पनं	५३२	१०	सोमचमसदक्षिणा	४१५	२२
त्रिवर्षः—	५६२	११	द्वादशाह प्रभृति	६८०	११
त्रिद्वत—यागः	५८६	२	ज्योतिष्टोमदक्षिणा	५४८	१७
तस्य दक्षिणा	५८७	३	दक्षिणाविकल्पः	६१४	२५
त्रिद्वदादिवर्गः	७५२	४	दक्षिणापरिमाणं	६१८	३
त्रिकुप्—संज्ञा	५३७	५	कुन्दे।गेभ्यः	६४६	२
तत्र ब्राह्मणं	५३७	६	दक्षिणाविवरणं	६७६	१

तत्र विकल्पनं	६७७	२	इतरेषां	६०१	६
दक्षिणादानं	६६८	१२	इतरदक्षिणा	६२६	१६
तत्र विकल्पः	६६८	१३	प्रथमेष्टि दक्षिणा	३५५	२
दक्षिणाविशेषः	६०१	५	उत्तरेष्टिदक्षिणा	३५५	११
दक्षिणायां धानझण्यः	६३४	६	उत्तरस्य	५६५	२
शाण्डिल्यमतं	६५५	७	त्रिवृतयागस्य दक्षिणा	५८७	३
दक्षिणाविशेषः	६४०	३	द्वितीयानां दक्षिणा	६५०	६
दक्षिणाविभागः	६४६	१	नववर्गदक्षिणा	५७३	१६
दक्षिणाविकल्पः	६३८	२०	पाकयज्ञ	३२६	५
गोदक्षिणा ब्रह्मणे	५५७	२२	यथेच्छं दक्षिणा	३३०	७
सर्वदक्षिणाजपमन्त्रः	१५७	१३	सहस्रदक्षिणा	५५८	२६-२६
दक्षिणायज्ञं	१५८	१४	सर्वस्वारदक्षिणा	५६८	४२
दक्षिणाप्रतियहे			सर्वस्रदक्षिणा	५५८	२७
धानझण्यः	१६६	३०	शाण्डिल्यमतं	५५८	२८
गौतममतं	१६६	३१	अतिरात्रदक्षिणा	६२६	४
तस्य मतविकल्पः	१७०	३२	दण्डासादनं—	६४८	२२
त्रिकपञ्चिनीदक्षिणा	५७६	२६	दधि—अणुसास्थापनं	२१०	४
त्रिवृतयागदक्षिणा	५८७	३	दधिशेषप्राशनं	२१२	१०
उद्गातुर्दक्षिणा	६१३	२१	दधिभक्षभक्षणं	१६१	१३
अनडुह दक्षिणा	३७	१३-४	दधिभक्षणमन्त्रः	१५६	१०
पशुकामस्य	६४१	३५	दधिभक्षादि		
अभिजितादौ दक्षिणा	५५१	१८	कर्मशेषाभावः	१६५	१४
अर्द्धिनीनां	६५०	५	दधिभक्षान्तानि	१६५	१५
पौष्टरीके	६४५	१०	दन्त—धावनं	६२७	१६
इन्द्रसोमे	६४६, २६	६४५, ११	दर्भ—अणुसादिप्रक्षेपः	२१३	१४

दशरात्र—आवर्त्तनं ३१८ १४

दशमेयः— ६२३ १

दशरात्रिकेस्त्रोमे—संहारः,

अनादेशे ४५१ १०

आदेशे ४५० ६

दशपवित्र—ग्रहणं ८८ २१

तत् प्राशनं ८६ २३

दशनिस्त्रोमे—अनुसंहार-

प्रकारः ४५५ १

दानं—

पृष्ठाश्वदानं १३६, १७। १६७, १८

अदान्ताश्वदानं १६७ १६

द्वितीयभागदानं ६२२ १६

दीक्षा— ६८७ १

दीक्षासु व्रतानि २२० २६

दीक्षासु उपसत्सु च २२० २७

यावत्सत्रसमाप्तिः २२० २८

दीक्षाकाले नियमकरणं २१७ ८

पूर्वकर्मनित्यः २१७ १०

भोजनसंवेक्षणं २१७ ११

दीक्षणीयायाः कर्म ३८० ३

मेखलादिकर्म ३८१ ४

तदुत्तरं कर्म ३८१ ५

दीक्षायां तिथिः ५४४ ४

दीक्षायां नक्षत्रं ५४५ ५

यथाजाति दीक्षा ५५६ १७

धानझप्यमतं ५५६ १८

शाखिल्यमतं ५५६ १९

गौतममतं ५५६ २०

दीक्षाकालः ७१५ १७

दीक्षोपसदः ६८८ ५

दीक्षासंख्या ६०८ ३

गौतममतं ६०८ ४

धानझप्यमतं ६०८ ५

दीक्षा अनादेशे ५४५ ६

निषेधः मुमुक्षूणां २१६ ८

तासु व्रतानि २२० २६

उपसत्सु व्रतानि २२० २७

सप्तदशदीक्षा ३२०, १६।

७५, १६

अष्टादशदीक्षा ६६० १०

केशवपनीयदीक्षा ६२६ १

त्रयोदशदीक्षा ३२४ १८

तापश्चितदीक्षा ७४७ १

पञ्चदशदीक्षा ७३६ १०

आचार्यमतं ७३३ ११

दुन्दुभि—आहननं २२६ २

भूमिदुन्दुभिसमीपे

गमनं २६७ १८

भूमिदुन्दुभिस्थानं २६८ १

तस्य चर्मनिरूपणं	२६८	२
तस्य वादनादि	२६८	३
तस्योपस्थानं	२६८	४
दुन्दुभिवन्दनं कोणेश्वर८७	१६	
दुन्दुभिवादनं	२८७	२१
दूरगमन—निषेधः	६६१	८
देव—शब्दवर्जनं	६००	३
देवव्रताचरणं	६२७	१७
देवतासु स्तोभाः	५०५	६
देवताविपरिहारः	५०६	११
देवव्रतानि	६६८	१४
देवयजनस्य—लक्षणं	१६	१४
लक्षणान्तरं	१६	१५
	१७	१८
अपरलक्षणं	१७	१६
इतरलक्षणं	१७	१७
अभिचरणीये विशेषः	१८	१८
स्थानं ५४८, २११ ५७०, ४-७		
देवयजनं स्थण्डिले	५७०	५
देश—नियमः	७४	११
सोमाग्राप्तौ	८५	१३
तत्र विशेषविधिः	८६ २४-२५	
तत्र इतरविशेषः	८६	२६
दोहदोहनं—	७५७	७
द्युतप्रवृत्त—होमः	३४१	२३

द्रुप्ता—निपरणं	२१२	११
द्वितीयस्य निपरणं	२१३	१२
स्थापनं	२१०	४
प्रक्षेपः	२१३	१४
त्रोणकलश—निरूपणं	६३	१०
प्रोहणं	८८	२०
अक्षस्पर्श पुनः	८८	२२
मार्जनं	८५	१७
धानझप्यमतं	८६	१८
शाण्डिल्यमतं	८६	१९
अपरप्रवृत्तये	१८८	११
धानास्थापनं	१८८	१०
त्रोणकलशाध्यहनं	८२	६
द्वन्द्वानां—राट्यज्ञः	६३३	१
दारवाज—शोधनप्रवेष्टने	१३०	६
द्विका—विष्टावाः	४५५	४
स्तोम विशेषविधिः	४५६	५
अन्यत्रापि तथा	४५६	६
द्वादशाक्षराभिष्टोमः—	५३२	८
शाण्डिल्यमतं	५३२	६
तत्रोदाहरणं	५३२	१०
आचार्यमतं	५३३	११
धानझप्यमतं	५३३	१२
गौतममतं	५३३	१३
यज्ञेषां मतं	५३३	१४

द्विपदादि—करणं	४२२ २०	पत्नीशालायाः	१३३ १८
शाण्डिल्यमतं	४२२ २१	इतरयोः	१३३ १८
स्थविरगौतममतं	४२२ २२	धानञ्जयमतं	१३३ १
धानञ्जयमतं	४२२ २३	शाण्डिल्यमतं	१३४ २
द्विपदाकारः	५१३ २०	प्रवेशनोपवेशने	१३४ ३
द्वेय—कल्पः ८३, ८। ८४, ११		उत्तरयोः सवनयोः	१५४ १
तत्र राज्ञो वैश्यादेशः ८४ १२		धानञ्जयमतं	१५४ २
काव्यविधीनां विशेषः ८३ ८		शाण्डिल्यमतं	१५४ ३
द्व्यहेनापवर्गः—	७४५ ८	धुरि—गौतममतं	५३८ १
धर्म—निवृत्तिः	१८३ २१	धानञ्जयशाण्डिल्य	५३८ २
अग्निष्टोमे	१८३ २२	निधनानि	५४१ ७
गवामयनादन्यत्र	२३८ १७	धेनु—गानं	६१ २७
सर्वस्मिन् विश्वजिति २४० २०		दुग्ध्वा पयोगानं	६१ ३०
आचार्यमतं	२४१ २१	पादाभ्यासः	६१ २८
धर्मविधर्मणी	५१३ १८	संवासः वारवन्तीये	२३५ १
धान्य—पात्राभिकर्षणं	५६१ ७	वत्समिश्रणस्थापने	२३५ २
स्थापनं	१८८ १०	ध्यान—महाव्याहृतिध्यानं	१७२ ७
अपरपृष्ठद्वये	१८८ ११	ऋचः, रथन्तरे	१७२ ८
धिषोपापस्थानं—१५५ ४। ६२५, ८		शाण्डिल्यमतं	१७३ ८
वपानन्तरं	१२३ १०	धानञ्जयमतं	१७३ १०
हेतुः	१२५ १६	सम्मिलनकरणं	१७३ ११
मैत्रावरुणस्य	१२५ १७	उद्गीथाक्षरध्यानं	१७४ १२
ब्राह्मणाच्छंशिप्रभृतीनां		ध्यानविधिः	१७४ १३
	१२५ १८	वामदेव्यस्तवे	१७७ १
यजमानोपकानं	१३२ १६	सिद्धिप्रार्थनं	१७८ ३

देवतानाम—परोक्षं	५६६	१
प्रत्यक्षदेवतानाम	६००	२
फलकथनं	७७६	१३
नख—च्छेदनं	६२७	२०
नवाहस्य—भक्तिः	७०३	१६
गौतममतं	७०३	२०
नाक्षत्र—मासः	३१६	४
संवत्सरः	३२०	५
नानद—प्रस्तावः	४७३	१०
नाभि—प्रयोगः	७०६	७
ब्राह्मणे विशेषः	७०६	८
नाम—ग्रहणं	१८५	६
यथाज्येष्ठं	१८५	३
अज्ञातपुत्रे विधिः	१८६	४
सामान्यतो विधिः	१८६	५
स्मरणं	६२५	७
निर्दिष्टनामविशेषः	६००	४
नाराशंस—संज्ञा	१४२	१३
अवेक्षणादि	१४२	१४
पूर्वनाराशंसभक्षणादि	१७०	१
उत्तरनाराशंसभक्षणादि	१७०	२
तत्र धानज्जप्यः	१७१	३
उद्धारः	४४०	१४

भक्ष्यं १७० १-२। ६०३ १४	
धानज्जप्यमतं	१७१ ३
नार्मेध—निवृत्तिः	७३७ १२
कारणं	७३७ १३
स्तोत्रीयः	५४८ १५
केषाञ्चिन्मतं	३८ १४
शाण्डिल्यमतं	३८ १५
धानज्जप्यमतं	३८ १६
गौतममतं	३८ १७
निधनं—पुरीषेषु	५१८ ७
तुल्यप्रस्तावः	४२० १७
धानज्जप्यशाण्डिल्यौ	४२१ १८
पदादिनिधनं	५४१ ६
निधनानि वैरूपे	५०१ १५
सोमसाम्नः	५२७ १२
स्वर्गनिधनं	५३४ १८
पत्नीनिधनं	५४ ४
इष्टाहोत्रीयनिधनं	५५ ६
स्वर्निधनं	६३ ३६
अवभृथसामनिधनं	१६२ ३
आतमितः	२६० १५
प्रत्यक्षनिधनं	२६२ २२
अन्यानि निधनानि	५२५ ९
अर्द्धपदं निधनं	५११ ५
इहकारनिधनं	५२६ ६

यकाक्षरनिघनं	६६१	१४
निघनानि	६६३	६
गीतममतं	६६४	७
शौचिदृष्टिमतं	६६४	८
कौत्समतं	६६४	९
घानञ्जयमतं	६६५	१०
त्राक्षरनिघनानि	५११	८
धुरो निघनानि	५४१	७
निघनानां न्यायः	५४	८
निघनानुगतिः	५०७	१५
निघनवन्ति खराणि	४६८	७

नियमः—

कालनियमः यज्ञस्य	५४३	१
युञ्जयुञ्जनियमः	४४४	१६
वासस्थाननियमः	५५३	८
यागनियमः	५६७	३६
उपवेशननियमः	१०४	१८
समनियमाः	४४५	२०
उदपात्रनियमः	११७	७
मासनियमः	६७८	९
मूत्रपुरीषत्यागस्य	२१६	१६
श्वदाह्ननियमः	२२२	५
आहिताग्नेः	२२२	६
मन्त्रनियमः अभिज्ञवचये	२२३	९

उदात्तादिनियमः	५२३	७
अन्तनियमः	६६५	१२
आदावन्ते च	३१६	२
नियमकरणं दीक्षाकाले	२१७	९
पुरीषप्रयोगनियमः	६६५	१२
विधानं	७७१	११
निषेधः—अभिवादने	२१८	१५
श्रूद्राणापनिषेधः	२१९	१६
अन्याभ्युत्तापनिषेधः	२१९	१७
प्रतीचानिष्क्रमणे	२१९	१८
दन्तप्रकाशननिषेधः	२१९	२१
अङ्गताशननिषेधः	२१९	२२
आदित्योपस्थाने	३७४	८
भोजने अन्यावलोकन-		
निषेधः	२२०	२३
बहुभाषणे	६६१, ७। २३७, ७	
	२१९	२०
गीतिसङ्करनिषेधः	४७६	१६
सामनिषेधः	६६३	४
निष्क—निर्वचनं	५८१	१७
नैकिनी—द्रव्याभावात्	४४३	९
न्यायः—अनादित्यः	४५२	११
शाखिल्यमतं	४५२	१२
घानञ्जयमतं	४५२	१३

अनादेशे	४७८	५	पत्वा गमनं—	३७०	११
न्याय्यसमाज्ञा	४७८	२८	पत्था—करणं	४२८	२४
प्रतिहारः	४८६	६४८२	विद्युतयः	४२३	२
	४८५	६	पद—स्तोभकरणं	५०३	२२
द्विप्रतिहारो वा	४८५	७	देवतोक्तिः	५०८	२४
पक्ष—विशेषे मन्त्रः	२२४	११	स्तोभप्रतिहारः	५१२	११
पक्षयोः—असञ्चारः	७७०	६	स्तोभे निधनानि	५१०	१
यत्थासः	७७०	७	संज्ञा	४८८	८
पङ्क्ति—संज्ञा	५४०	४	कालनिरूपणं	७६१	२
करणं	७२०	१४	प्रतिहारः पञ्चसामां	४८३	१४
पञ्चधोक्तिः—	५०८	२०	अन्तचतुरक्षरयोः	४८४	२
पतन्तकः—अश्वमेधः	६७८	६	इकारान्तस्तोभस्य	४१४	३
पत्नी—कर्त्तव्यता	२८१	७	अन्तप्रतिहारः	४८५	५
उद्गात्रवेक्षणं	१८१	१५	अन्तचतुरभ्यासः	५१५	२८
अवभृथगमनं	२८२	१२	अन्तप्रतीतिः	४७८	२८
निधनं	५४	४	पदस—धातुः	५२३	१०
पत्नीशाला—प्राग्विन्ध-			पयो—गानं	६१	३०
जितः	५४८	२२	निधनगानं	६५	४८
उपस्थानं	१२८	७	गौतममतं	५७३	१३
प्रवेशे धानप्लव्यः	५६	१३	पराचीषु—रघन्तरं	५७२	१२
शाखिल्यमतं	५६	२४	परिचरा—संज्ञा	४४१	३
धिक्षेत्रापस्थानं	१३३	१८	परिभाषा—अहीना	६४२	१
प्रवेशः	५६	५७	परिवृत्ति—संज्ञा	६७१	२
धानप्लव्यमतं	५६	१३	अभिमेयनं	६७२	५
शाखिल्यमतं	५७	१४	पर्याय—गानं	२०३	१३

संहारः	४४३	२२	पशु—यागः	७७८	८
रूपपर्यायसंहारः	४४६	२३	औपसदे	६३४	३
द्विपर्यायाहरणं	४४६	२४	तस्य दक्षिणा	६३४	४
पूर्वपर्यायाहरणं	४४८	२७	पशुकामे—औत्पत्तिकस्वरस्याकृत-		
आद्यन्तक्रिया	५०८	१८	लक्षणाणि	५३४	१८
समभावः	४५०	२	तस्य दक्षिणा	६४१	३५
संहरणं	४५५	८	पशुबन्ध—यागः	७८३	१०
त्रयोदशपर्यायाणां प्रथमायाः			ज्ञानं	६६४	१८
चिर्वचनं	४५८	१५	पशुमद्—यागातिदेशः	३६१	८
ज्ञानज्ञाप्यमतं	४५८	१३	पशुवपा—होमः	४१०	१७
शाखिल्यायनमतं	४५८	१७		३७१	१७
मौतममतं	४५८	१८	पाकयज्ञ—संज्ञा	३२८	२
पर्यायकृतिः	४४३	१२	पाणि—स्नापनं उरःसु	१८१, २११	
विनियोगः	४४३	८		३४८, १४	
पर्याय विद्यावौ	१५१	८	पात्री—दानं	५८४	२७
हिङ्गुत्व स्तवनं	१५१	१०	पादाक्षरः—	५००	१३
पर्याये—कौषाक्षिन्मतं	२४३	२७	स्तोभाः	५०१	१४
पर्व—निर्देशः	७६१	३	अपहरणप्रतिष्ठापने	२८०	७
प्रवमाने—संवेशः	५८०	५	मादिनीनां—दक्षिणा	६५०	७
शाखिल्यमतं	५८१	६	बेषां विशेषः	६५०	८
ज्ञानज्ञाप्यमतं	५८१	७	पादिन्यः—	६२१	१३
शाखिल्यायनमतं	५८१	८	पारिज्वल—अवशं	६६८	११
पवित्र—वितानं	८६	२०	पार्थुरश्मं—	६८३	१५
पशु—पुरोडाशक्रिया	४०१, ११		पावमानी—दृढ्यभावः	५७३	१५
उत्तरार्जनं	६८४	१२	पाशु—निवपनं	७५८	१३

मध्यात् पांशुक्षेपः ३६०	५	तस्य कालेयं	६४७	१८	
स्नेहन पांशुप्रक्षेपः ३५६	४	पूर्वपक्ष—दीक्षा	६३०	६	
पांशुस्रयनं	७५८	१२	पुष्कर—मातादानं	६२५	१०
पांशुपरिवेष्टनं	७५६	१६	पृथुवृद्धायूपः—	७५६	१४
प्रित्यञ्च—विधिः	७४२	१०	पृष्ठस्य—उद्धारः	३१७	१०
स्थानं	७४२	११	चतुस्त्रिंशानि	६१७	१४
मुक्कवेनार्जनं—	७६५	५	गौतममतं	६१७	१५
पुरीष—निधनं	५१८	७	पृथपञ्चाहः	७०५	४
प्रयोगनियमः	६६५	१२	पृष्ठविकल्पः	६४५	१३
मुखसीढे—आनर्चिकं	५१८	१४	संख्याकथनं	२६८	१३
पुरोडाशे—तृष्णोम्भावः ३७२	१	पैठयज्ञिकं—उपवेशनं	३६५	३	
आहरणजपः	३७२	२	पोतुर्वासः—	६२६	१४
धानञ्जयमतं	३७२	३	पौण्डरीके—दक्षिणा	६४५	१०
गौतममतं	३७३	४	पौरुमद्दे स्तोभः	४६०	१०
शाण्डिल्यमतं	३७३	५	पौर्णमास—क्रिया ७६०	१। ७६२	६
प्रिण्डाधानं	१७८	४	गौतममतं	७६२	७
पुरोडाशविधिः	६८२	४	शाण्डिल्यमतं	७६२	८
तेषां होमाः	६८२	५	पौर्णमास्यां प्रसवः ७८०	१३	
विशेषः	६८२	७	पौष्कल—करणं	६६१	१६
पुंश्चल्याः—क्रिया	२८४	६	प्रगाथ—संख्या	७१६	३
वाक्यं	२८५	१०	नानाप्रगाथः	७१६	२
पूतभृत्—इत्याख्यानं	११३	२२	अन्वयं स्थानत्वं	७१७	४
पूर्णाहुतिहोमः—	३४१	२१	प्रगाथकारगानं	७८	११
पूर्वाहःस विशेषः	६४५	११	अत्यासः	७२६	३
पूर्व—वारवन्तीयं	६४७	१७	प्रजहितोपस्थानं—	१२६	२२

प्रभवस्य—चिराङ्गानं	२६	२०
प्रजापतेः—अयनं	७५०	१३
उद्धारः	७२५	१३
श्रीचिदक्षितदूषणं	७२५	१४
विधानं	७२४	११
प्रभवः	७१८	१३
हृदयगानं	५१	१६
गौतममतं	५१	१७
धानञ्जयमतं	५१	१८
शाण्डिल्यमतं	५२	१८
तस्य मतविशेषः	५२	२०
तस्य मतसामान्यं	५२	२१
प्रतिनिधिः—		
औदुम्बरस्य	२७१	३
मुञ्जस्य	२७१	३
वैश्यस्य	२८४	६
क्षत्रियस्य	२०१	६
नियमितवर्णाभावे अश्व-		
प्रतिनिधिः	२०१	७
अश्वभावेप्रतिनिधिः	२०१	८
उदुम्बरवासप्रतिनिधिः	५५२	३
द्रव्याभावे	३४७	८
शाण्डिल्यायनमतं	३४८	८
प्रतिसूत्रं—दीक्षा	६४४	५
प्रतिग्रहः—		

यथाजातिभृगस्य	१५८	१५
अभावः	७६८	१७
अप्राप्त्यस्य	१५८	१६
अजातिरिक्तमिधुनस्य	१५८	१७
तत्र जपमन्त्रः	१५८	१८
चर्मण्यरथाङ्गस्य	१६३	२
अस्थिमयरथस्य	१६३	३
लौह्यरथस्य	१६३	४
हिरण्यरथस्य	१६३	५
रथेन सह रथस्य	१६७	२०
वासप्रतिग्रहमन्त्रः	१६८	२३
तिलमासस्य	१६८	२८
ब्रीहियवस्य	१३८	२७
प्राजापत्येन	१६८	२८
दक्षिणाप्रतिग्रहे		
धानञ्जयमतं	१६८	३०
गौतमस्य मतं	१६८	३१
तस्य मतविकल्पः	१७८	३२
हिरण्यादिप्रतिग्रहः	४१४	२१
प्रतिनयनं—पश्चिमेन	१५६	८
प्रतिलोम—करणं	३१५	५
प्रतिहार—लक्षणं	४७७	२२
अक्षरपरिमाणं	४८४	१
अथैवा	४८६	५
अक्षोभाः	४८१, ७। ४८८, २	

अभावः	४६६	८
स्तरप्रतिहारः	४६८	३
लन्तनिनः	४६८	१
क्षेत्रप्रतिहारः	४६३	१
प्रतिहारलक्षणं	४७७	२२
क्षोभेनप्रतिहारः	५०६	२२
उद्गाढप्रतिहारः	६६	१
एकादशक्षरः	५०१	१७
एकप्रतिहारः	४६७	१७
तृतीयपञ्चमस्य	४६७	१८
चतुर्थषष्ठयोर्द्वे	४६७	१६
द्विप्रतिहारः	४८२	१
द्विचतुरक्षरः	४८२, ५। ४६४, १	
दशक्षरः	४८३, ६। ४६२, ८	
द्वैकाक्षरप्रतिहारः	४८८	१६
द्व्यक्षरप्रतिहारः	४६८	४
दशमप्रतिहारः	५१३	२१
मध्यमवचनः	४८६	७
सर्वपदप्रतिहारः	४८३	८
सप्ताक्षरप्रतिहारः	४६१	१
त्रीणि पदान्ते स्युः	४६१	२
देशस्य	७७५	१०
धानज्जयमतं	७७५	११
उत्तमे पदे	४७७	२३
संशये अक्षरस्य	४७७	२४

चतुरक्षरस्य	४७८, २७।	
	४६६	१२
अक्षरद्वयस्य	४८०	४
उभयक्षोभस्य	४८७	१४
तृतीयाक्षरस्य	४८८	१५
द्वैकाक्षरस्य	४८८	१६
षडक्षरस्य	४८८	१
अक्षोभौ	४८६	२
पदान्तस्य	४६०, १३।	
	४८१, ६	
द्विचतुरक्षरस्य	४६०	१४
सप्ताक्षरस्य	४६१	१
अक्षरस्य	४६१	३
दशक्षरस्य	४६२	८
चतुरक्षरस्य	४६२	६
षोडशाक्षरस्य	४६२	७
अभ्यासस्य	४६२, ६।	
	४८६, ४। ४८२, ३	
नार्मेधे विशेषः	४८२	४
अभ्यासान्तः	५१२	१६
तृतीयपदेन प्रतिहारः		
	४८२, ६। ४८८, १५	
त्र्यक्षरप्रतिहारः	५१४	२३
न्याय्यप्रतिहारः	४६६, ६।	
	४८६, ६। ४६२, १०। ४६५, ६	

द्विप्रकारः	४८५	७
मध्यमवचनस्य	५१२	१५
विभाग्यप्रतिहारः	५१४	२६
सर्वप्रतिहारः	५१६	३३
धानज्जप्यमतं	५१६	६४
स्तोभप्रतिहारः	५१३	१८
अस्तोभस्य	४८१	७
आङ्गारस्य	४८१	८
हिङ्गारादेः	४८१	९
द्विप्रतिहारः	४८२	१
प्रथमनवमयोः	४८२	२
चतुरक्षरस्य	४७८	२७
द्विचतुरक्षरस्य	४८२	५
तृतीयपदेन	४८२	६
दशक्षरस्य	४८३	७
सर्वपदस्य	४८३	८
प्रतिहारविकल्पनं	४८४	१४
मध्यमवचनस्य	४८६	७
उपोत्तमपदस्य	४८२	११
स्तोत्रस्य	४८३	१३
पञ्चसामां पदस्य	४८३	१४
पदान्तस्य	४८५	५
द्विप्रतिहारः	४८५	७
चतुरादेः	४८५	८
प्रतिहर्त्ता—		

तेन उद्गाढग्रहणं	१००	४
तद्ग्रहणं ब्रह्मणा	१००	५
तस्य प्रस्तोतृगमनं	१२१	११
तस्य हविर्दानगमनं	१५६	७
स्तोभः	५११, ४। ४८५, ४।	
	४८८, ४।	
प्रतिहर्त्तुः क्रिया	४७७, २५।	
	४७८, ३	
अतिसर्पणं	८६	१६
उपवेशनं	८६, १७। १०४, १८	
	१३५, ७	
चमसभक्षणं	१४०, ७।	
	१४१, ८	
अपाननं	२५२	२
प्रत्नावार्कजम्भाः—	७०८	८
प्रत्यक्ष—विकारः	७१४	४
प्रत्यभिमेधनं—	६७३	६
प्रत्यवरोह—वर्जनं	४५१	६
प्रत्यवरोहणादि—	६१४	२
प्रत्यक्ष—कल्पनं	६८३	३
प्रत्युत्सर्जनं—	६२५	११
प्रदक्षिणानुगमनं—	४०२	८
प्रदेशकल्पनं—	७३५	५
प्रवर्ग्य—उपसदः	३८०	८
कर्मकथनं	५३	१

प्रायणीये यज्ञे	५६	२०	कुशावेष्टनं	१४६	२
प्रवेशः—अनादेशे	२३०	६	सुब्रह्मण्यः	१५	१३
प्रष्टि—द्वयकर्तव्यता	१८१	१२	अध्वर्यु ग्रहणं	१००	२
प्रसर्पण—विधिः	६२४	५	ग्रहणमुद्रावा	१००	३
जपः	६०२	१२	कुशादिकरणं	१४७	१
शाण्डिल्यमतं	६०३	१३	संश्रितुर्दक्षिणं	१५१	११
प्रसवः—	६८७	१	हविर्द्वानगमनं	१५५	६
अपरपक्षे ६८७, ३। ७५३, १०			प्रस्तुतिः	५०७	१३
यजनीयेऽहनि	७५३	६	स्तोभनं	५१०	३
प्रस्ताव—करणं	४१६	१२	गेयं साम	३३७	८
लक्षणं	५००	११	तस्य कर्म	३४०	१७
अक्षरकथनं	४७२	२	कर्तव्यं कर्म, अनादेशे ४२		१
पादिकः	४७२	५	त्रिचेषु विचापत्तिः	४६	२
अभावः	४२०	१३	अन्तरासध्वरः	४७	३
स्तोमान्तः	४७३	६	आप्रानेन तरणं	४७	४
अन्तः अभ्यस्तेन	४७३	७	दिङ्निधमेन गमनं	४७	५
नानदस्य	४७३	१०	पदान्ते	५००	१२
अन्तः व्यावने	४७३	८	प्रस्थानीय—अनुमन्त्रणं	३५१	१
प्रस्तातुः—अतिसर्पणं	८५	१४	प्रागोकारात्—स्तोभः	४६०	११
उपवेशनं	८६, १६।		प्रागोवायाः—स्तोभः	४६०	६
१०४, १६। १३५, ७			प्राण—भक्षभक्षणं	५६०	२
प्रस्तरदानमुद्रात्रे	१०८	१	मुखभावानामभिमर्शनं	१६१२२	
तेन प्रस्तरयोजनं	१०८	२	प्रातःसवनं—साहस्रात्	३१४	३
अमृतभक्षणं	१४०, ७।		अवेक्षणविधिः	२००	२
१४१, ८			स्तवः	१०७	२८

प्रकारान्तरेण	१०७	२८
प्रातरनुवाकः—	८१, १। ८२, २	
अपाकरणं	३११	१८
तस्य स्तोमः	५०४	२
प्रायणीयादि—	७५२	३
प्रगाथः	७१७	५
तत्र गानं	५६	२०
प्रायश्चित्त—होमः	३४५	४
समाप्तौ क्रिया	३८१	७
प्राश्चित्त—निधानं	३४६	१५
आहारः	३५०	२६
आहरणमन्त्रः	३४८	२०
प्राशनं	३६५, ६। ३४६, १३	
उपप्राणं	३६५	७
आहरणस्थापनं	५६४	२०
समाप्ते कर्तव्यानि	७६	१४
प्रगाथकारगानं	७८	११
ब्रह्म—प्रजापत्योः	७४६	८
ब्रह्मसामकरणं	५७३	१४
	६६१	१३
बृहत् ब्रह्मसाम	७५३	८
आयतनीया	४५०	४
शक्तिकल्पः	३६८	८
धानज्जप्यमतं	३६६	६
शाखिल्यमतं	३६६	१०

यजमानवाचनं	३६३	१२
प्रतिवाक्यं	३६३	१४
अनुमानं	३६४	१५
धेनुदानं	३५४	८
शाखिल्यमतं	३५४	६
सामगानं	३३६	१४
सञ्चरः	३४२	२८
वाग्यमनं	३४४	५
संवेशः	४०२	६
जपमन्त्रः	३४६	६
विशेषः	३३७	७
प्रतिहर्तृग्रहणं	१००	५
प्रवेशनं	१३६	१०
सदनोपस्थानं	१२६	२१
ब्रह्मभागनिधानं	३५०	१७
ब्रह्मभागप्राशनं	३५०	१८
ब्रह्मप्रस्तोत्रोः क्रिया	४०५	१८
दक्षिणा	६१३, २४। ६५१, १४	
ब्रह्मप्रश्नः	६७४	११
ब्रह्मप्राप्तिः	७७६	१४
प्रवेशनं	१३६	१०
ग्रहणं यजमानेन	१०१	६
ब्रह्मणः संवेशः	३३७	७
अनुमन्त्रणं	३६४	१५
ब्रह्मत्वकथनं	४२५	१

ब्रह्मत्वं सर्वेच्छीनां	३५२	४
शाण्डिल्यमतं	३५३	५
गौतममतं	३५३	६
धानञ्जयमतं	३५३	७
साकमेधेषु	३६२	११
वरुणप्रघासेषु	३७१	१४
सैत्रामण्डां	३७५	११
ब्रह्मचारी—आक्रोशः	२८६	१६
वाक्यं	२८५	११
क्रिया	२८४, ८। २८५,	१२
पुंस्त्वयोः क्रिया	२८४	८
भोजनद्रव्यं	५५४	८
शाण्डिल्यमतं	५५४	१०
धानञ्जयमतं	५५४	११
शाण्डिल्यायनमतं	५५४	१२
एषां धर्माणां स्थानं	५५५	१३
गौतममतं	५५५	१४
अनन्तरोत्थानं	५५५	१५
ब्रह्मोद्य—कथनं	६७३	८
गायत्र्यां धानञ्जयः	२५३	७
गौतममतं	२५३	८
शाण्डिल्यमतं	२५३	९
ब्राह्मण—वाचनं	२६८	१०
आर्च्छशिप्रभृतीनां	११५	१८
ब्राह्मणप्रेषणं	२६७	१७

ब्राह्मणसमादेशः	३८५	५
गोदक्षिणा	५५७	२२
ब्राह्मणत्वाभ्यासः	६२४	६
नामस्मरणं	६२५	७
विधिः	६२८	२८
अधिकारः	३३८	१२
भक्ति—लोपः	४२०	१४
सन्तनित्वं	४१७	३
भक्षणं, भोजनं—		
उद्गातुः चमसभ-		
क्षणं	१३८	४
भक्षणप्रकारः	१४०	५
दधिघर्मभक्षणं	१५६	१०
पूर्वनाराशंसस्य	१७०	१
उत्तरनाराशंसस्य	१७०	२
धानञ्जयमतं	१७१	३
दधिभक्षभक्षणं	१३१	२३
घोडशिग्रहस्य	२०४	१८
चमसभक्षणं	२०५	१९
तत्र मन्त्रः	२०५	२०
ग्रहभक्षणं	२०५	२१
अधिकयाच्ना	२०५	२२
गौतममतं	२०६	२३
अन्येषां मतं	२०६	२४
ऋत्विजो भोजनं	२३८	८

भोजनद्रव्यं २३८, ६ । ५५४, ८

मतभेदाः ५५४ १०, ११

तृतीयसवने विशेषः २३८ १०

भक्षणनिषेधः अनृप-

कुन्दसा राज्ञौ २०६ २५

भक्षणमन्त्रः सन्धौ २० २७

गौतममतं २०७ २८

धानज्जप्यमतं २०७ २८

अनृपकुन्दसा १०७ ३०

अच्छन्दोमन्त्रेण २०७ ३१

यथा सन्धौ तथा वा

भक्षणं २०८ ३२

अपरिभक्षणं कर्म २०८ १

शाण्डिल्यमतं २०८ २

भोजने अन्यावचोकन-

निषेधः २२० २३

भोजनं सन्नेषु नाराण-

सेषु २२० २४

भक्षणं अतिग्रा-

ह्यानां २३८ ११

तस्य विशेषः २३८ १२

भक्षणमन्त्रः २३८ १३

भक्षणकालः २३८ १४

यज्ञान्तरे विशेषः २३८ १५

गवामवनादन्यत्राप्येते २३८ १६

ग्रहचमसादिभक्षणं २५२ ६

आश्विनग्रहभक्षणं ३७५ १५

अभोजनेन मर्तु-

मिच्छा ५६७ ४०

धानज्जप्यमतं ५६८ ४१

भक्षाहरणे जपः २६० ८

भूयिष्ठसाम— ६६१ १५

मध्वादि—दानग्रहणे ४१५ २३

मधुपर्कस्य—विधिः २० १

तत्राहरणद्रव्याणि २१ २

तस्य पानं २२ ३

तस्य पानमन्त्रः २२ ४

२२ ५-६

गौतममतं २२ ७

विशेषः २३ ८

याथासंख्यं २३ ८

शेषदानं २३ १०

विशेषः २४ ११

मध्य—खरेण वा स्तवः १२२ ७

मन्त्रस्य नोत्सर्जनं १४४ १६

तत्र धानज्जप्यमतं १४४ २०

मध्यन्दिन—आदिदृचः ४३८ ७

धर्म सामगानं ५५ १०

मन्त्र—नियमः अभिज्ञवचने २२३ ८

आदिलक्षणं ७ २

अन्तलक्षणं	१०	३
पाठकाले होतस्पर्शनं	१८३	२०
नामविभागः	१८२	२३
पर्यायविभागः	४०६	३
अन्तर्निर्देशः	४०६	४
पूर्वमन्त्रान्तः	४०६	५
मन्त्रविकल्पः	४०७	६
मन्त्रव्यत्यासः	२२४	१०
विशेषः पक्षविशेषे	२२४	११
विशेषः अभिज्ञवे	२२४	१२
आपोनिनयनमन्त्रः	२३३	१५
मन्त्रान्तरं	२३३	१६
यजुरन्तरं	२३३	१७
सर्वमन्त्रैर्वा निनयनं	२३३	१८
गवानुमन्त्रणं	२३६	४
आसन्द्यारोहणे	२७३	८
गौतममतं	२७३	१०
धानञ्जयमतं	२७३	११
शाण्डिल्यमतं	२७४	१२
आहुतिमन्त्रः अभि-		
चारार्थं	११८	१०
धानञ्जयमतं	११८	११
मन्त्रनियमः, अभि-		
ब्रवत्रये	२२३, ८१, २२४, १२	
मन्त्रगानं त्रिधा	५८६	३५

अवेक्ष्य मन्त्रस्यान्तं	१८०	८
कौषाञ्चिन्मतं	१८०	८
पूर्वमन्त्रान्तनियमः	१८०	१०
मन्त्रप्रयोगनियमः	७	२
अनादित्यमन्त्रः	११	५
एकश्रुतिविधानमन्त्रः	१०	४
विशाखग्रहणमन्त्रः	७१	१०
मन्त्राध्यह्नं	८४	११
परिवर्तनं स्तोमयोगे	११५	१
तत्र धानञ्जयः	११५	२
शाण्डिल्यमतं	११६	३
यजमानवाचने	११६	५
मार्जनमन्त्रः आचाले	१२३	११
जपमन्त्रः सर्वानी-		
क्षमानस्य	१३०	८
उपवेशनगमनयोः	१३५	६
चमसाप्यायनस्य	१४१	८
नाराणसे पितृशब्दस्य		
संहरणमन्त्रः	१४२	१५
मन्त्रस्य नोत्सर्जनं	१४४	१८
तत्र धानञ्जयमतं	१४४	२०
मन्त्रस्यानुसृजनं	१४४	२१
दधिघर्म भक्षणमन्त्रः	१५६	१०
सर्वदक्षिणाजपमन्त्रः	१५७	१३
मन्त्रे ऊहादिकरणं	१५८	१८

अजातिरिक्त मिथुन-

प्रतिग्रहे जपमन्त्रः १५६ १८

मन्त्रे अश्वनामविभागः १६२ २७

रथादीनामप्रतिग्रहे

मन्त्रः १६७ २१

तत्र विकल्पः १६७ २२

वासप्रतिग्रहमन्त्रः १६८ २३

चर्मण्यवस्त्रे मन्त्रे-

क्षेपः १६८ २४

सोम्यचरोरवेक्ष्यमन्त्रस्य

अन्तोपदेशः १७६ ७

१८० ८

तत्र केषाद्विन्मत १८० ९

पूर्वमन्त्रान्तस्य

नियमः १८० १०

अभ्यासे जपमन्त्रः १८२ १८

तत्र मतभेदाः १८२ १९

मन्त्रपाठकाले होतृस्य-

श्रानं १८३ २०

स्तोमविमोचनमन्त्रः १८४ १

आदित्योपस्थानमन्त्रः १८७ ७

उपवेशन स्पर्शनजप-

मन्त्रः १९० १७

घाण्युपघ्राणमन्त्रः १९० १८

समिदाधानमन्त्रः १९४ १२

भक्ष्यमन्त्रः सन्धौ २०६ २७

तत्र गौतममतं २०७ २८

धानप्लव्य शाखिल्य-

मतं २०७ २९

जपमन्त्रः १५६ १८

ग्रहभक्ष्यं २०५ २१

अनुमन्त्रणं यूपस्य ७२ १

गवानुमन्त्रणं २३६ ३

तस्य मन्त्रान्तरं २३६ ४

उभयमन्त्रेणवा २३६ ५

राजानुमन्त्रणं २६५ ६

अन्यानुमन्त्रणं ८५६ १६

सन्धेः स्तोत्रानुमन्त्रणं ४१३ ७

धानप्लव्यमतं ४०७ ८

मानसस्तोत्रानुमन्त्रणं ४०८ ९

इतरस्तोत्रानुमन्त्रणं ४०८ १०

सोमातिरेकेऽनुमन्त्रणं ४०८ ११

अनुमन्त्रणविकल्पः ४०८ १२

मानसादन्यानुमन्त्रणं ४०९ १३

सर्वानुमन्त्रणं ४०९ १४

अनुमन्त्रणलोपः ४०९ १५

उपमन्त्रणं—

वीणाद्वयोपमन्त्रणं २८० ४

अपघाटिलोपमन्त्रणं २८१ ८

मासवदन्यानुमन्त्रणं ४०९ १३

मासस्तोत्रानुमन्त्रणं ४०८	८	मास—नियमः ७१५, १८। ६७८, ८	
यज्ञस्य भक्षणं २०५	२१	मासान्ते सवनं ३२३	१४
मन्त्र—स्वरमाश्रित्य स्तवः १२१	६	मिथुन—प्रतिग्रहः १५८	१७
मरुत्स्तोम—यागः ६३८	२५	मुञ्ज—प्रतिनिधिः २७१	३
तस्य दक्षिणा ६३८	२६	मुमूर्षु—परोक्षा २१६	७
धानभ्रण्यमतं ६३८	२७	तेषां दीक्षानिषेधः २१६	८
महानानात्वानि— ७२१	३	मुसल—स्थापणं ५८५	३१
शौचिवृत्तिमतं ७२२	४	मृगतीर्थं— १५३	१५
महावीर—सम्भरणं ३८१	६	मृगतीर्थेण निष्क्रम्य शम्भा- परासदेगमनं १५३	१६
महावीरपरिग्रहे वशिष्ठ- शफं ६२	३२	आप्रानेन निष्क्रम्य गमनं १५३	१७
महाव्याहृति—ध्यानं १७२	७	मृगतीर्थनामकथनं १५३	१५
रथन्तरे ऋचः १७२	८	मृते—दाहनियमः २२२	५
तत्र मतभेदाः १७३	८-१०	मृत्तिकासम्भरणं ३८२	१४
महेन्द्रायनं— ७५०	१६	मैत्रावरुणधिक्षोपायस्थानं ११५	१७
मानसं—अङ्गं ६८८	४	यजनं—पृथक् ५५०	२७
अनङ्गं ६८८	७	अमावस्यायजनं ७४४	४
मानस—स्तवादि २५१	१	यथाकामयजनं ६४०	३२
मानसचिन्ता ६८६	१	सान्नाज्येन यजनं ७६३	१०
मानसामिष्टोमः ६८७	२	शाण्डिल्यायनमतं ७६३	११
मानसावयवः ६८८	३	यजनीय—नियमः ६३०	७
मारुते—पञ्चमादिः ४८७	११	अहनि प्रसवः ७५३	८
मार्जालीय—प्रदक्षिणं २८६	१८	यजमान—लक्षणं १४	८
उपस्थानं १२५	१८	तेन ऋक्षग्रहणं १०१	६
प्रदक्षिणं २८६	१८		

सोमस्पर्शनं	१०१	७
आज्यस्पर्शनं	१०१	८
यजमानवाचनं	३५१, २२।	
३०, ११। १५२, १२। २३०, ४		
—प्रस्तरे	१११	१३
मन्त्रपरिवर्तनं	११६	५
आवर्त्तिलोत्रेषु	१५२	१२
यजमानाङ्गानं	१११	१४
यजमानोपङ्गानं	१३२	१५
	३६०	७
यजमानप्रेरणं	१७५	१५
यजमानोपासनं	१७८	२
यजमानवाचनहोमः	२३१	११
तस्य कर्त्तव्यता	२५५	१७
यजमानप्रश्नः	६७५	१३
यजमानामन्त्रणं	२३०	४
यजमाननामग्रहणं	३१	१८
अन्येषां यथा ज्येष्ठं	३२	१६
सुत्यादेशसमापनं	३२	२०
यजमानानिधनमनु-		
ब्रूयात्	५६	१२
यजमानस्योपवेशन-		
नियमः	७७	८
यजमानकर्त्तव्यता	२५५	१७
मूर्द्धालम्भनं	३७६	१७

ब्रह्मग्रहणं	१०१	६
सोमस्पर्शनं	१०१	७
यजमानवाक्यं	६६६, १६।	
	६७०, २१	
यजुः—वेद्याक्रमणे	३६७	२
यजुर्जपनं	१२७	२६
शाण्डिल्यमतं	१२७	२७
यजुषो—लक्षणं	११	५
उपवेशनं	३६३, ६। ३८८, १	
शाण्डिल्यमतं	३६४	७
धानझप्यमतं	३६४	८
यज्ञ—पुच्छं	६४४	४
यज्ञकालनियमः	५४३	१
यज्ञाङ्गसम्यक्ः	२५	१५
यज्ञपात्रकल्पनं	५६३	१७
यज्ञशेषानुभवः	४११	४
यज्ञसारयिमानं	६३	४०
अग्निष्टुतप्रकरणं	३४	१
अग्निष्टोमः	६१६	११
मानसः	६६७	२
षष्ठमहः	३२१	१०
अश्वमेधः	६६५	१-२
पतन्तकः	६६८	६
यज्ञायज्ञीय—गानं	५०	१४
तत्र मुखनिरूपणं	५०	१४

तत्र प्रकारान्तरं	५१	१५
दृष्टीव्यतिहारः	३१४	२
ब्रह्मोपवीतिनो—जपः	२१४	१
ब्रह्माकाम—दीक्षा	६८८	६
धानञ्जयमतं	६८८	७
गौतममतं	६८८	८
याज्ञिकान्धं ७०१, १०१७०, १४		
आखिल्यमतं	७८१	१५
एकेषां मतं	७८१	१६
ब्रह्मास्त्रायकरणं—	७८१	१७
यागः—पशुबन्धयागः	७८३	१०
इष्टियागः	५८२	६
मन्त्रस्तोमयागः	६३८	२५
तस्य दक्षिणा	६३८	२६
धानञ्जयमतं	६३८	२७
दृष्टयागः	५८६	२
तस्य दक्षिणा	५८७	३
तीव्रसूतयागः	६०६	७
आखिल्यमतं	६०६	८
धानञ्जयमतं	६०७	९
तौरेण यागः	७७७	१
गौतममतं	७७७	२
सर्वब्राह्मणानां	५७७	२
अष्टाकपाजयागः	७७४	४
यागकालः	६८५	१३

तस्योपसदः	६८५	१४
निधमः जीवति	५८७	३८
ब्रह्मोनः	६८०	१९
विद्यनयागः	६४६	३३
पशुयागः	७७८	८
ब्रह्मसदे	६३४	३
तस्य दक्षिणा	६३४	४
स्तोमयागः	६३४	५
तस्य दक्षिणा	६३४	६
मतभेदाः	३५	७
पशुमन्त्रयागः	३६१	८
गोसूतयागः	६३८	२२
युग्मायुक्—संहारः	४४८	२८
युग्मायुग्म—निधमः	४४४	१६
यूप—स्नानकर्षणं	७५८	१५
अनुमन्त्रणं	७३	१
उच्चायकमन्त्रः	७३	२
प्रकारान्तरं	७५	७
उद्गातुवपवेक्षणनिधमः	७६	७
वज्रमानस्योपवेक्षणं	७६	८
योगक्षेम—कल्पनं	५८८	१०
रथं—अश्वरथदानं	१६०	२०
अश्वसंस्कारः	१६१, २१-२४	
रथशिरश्चालनं जपः	१६३	१
अश्वसंस्कारं	१६३	२

अस्त्रिमवर्णं	१६३	३
सौहरणं	१६३	४
हिरण्यवर्णं	१६३	५
दक्षिणचक्रालम्बनं	१६४, ६।	
	६६४, ६।	
अधिष्ठानालम्बनं	१६४	७
उत्तरचक्रालम्बनं	१६४	८
चक्रयोः समार्जनं	१६४	९
आरोहणे अनुमतिः	२६५	१०
दक्षिणपादेनारोहणं	१६५	१०
आरुह्यजयः	१६५	११
सत्यरश्मगा यमनं	१६५	१२
दक्षिणरश्मगा यमनं	१६५	१३
गौतममतं	१६५	१४
धानञ्जयमतं	१६६	१५
रथवेगे जयः	४१३	१४
अवरोहजयः	६१६	१
तत्र सूत्राधिकारः	६१७	१
अकरणे विधिः	१६६	१६
रथागमने गानं	४१३	१६
रथप्रतिग्रहः	१६७	२०
अविप्रतिग्रहे मन्त्रः	१६७	२१
तत्र विकल्पः	१६७	२२
रथोद्गते गानं	४१३	१५
तिथिनिर्णयः	६१८	९

रथन्तर—वृहती	३१०	१५
विकल्पनं	४९	१०
गाने मुखनिरूपणं	५०	१२
उत्तमरथन्तरवर्णाः	११०	१०
ऋचो ध्यानं	१७२	८
धानञ्जयमतं	१७३	९
शाखिल्यमतं	१७३	१०
धर्मनिर्वातिः	१७५	१६
गौतममतं	१७६	१७
धानञ्जयमतं	१७६	१८
शाखिल्यमतं	१७६	१९
स्वविरगौतममतं	१७७	२०
पराधीषु	५७२	१२
गौतममतं	५७३	१३
रथन्तरष्टकः	७४९	५
सम्मिलनकरणं	१७३	११
रथन्तरष्टकं समूहं	३०४	२३
उत्तरे एकर्चाः	३०७	९
गौतममतं	३०८	९
धानञ्जयमतं	३०८	१०
शाखिल्यायनमतं	३०८	१०
वृहतीर्वात्वासः	२०४	२४
रथन्तराभावः	२९७	९
त्रय एकर्चाः	३०७	६
राथन्तरीप्रतिपत्तु	३१०	१४

रथन्तरं ध्यायेत्	१७४	१३	राज्ञोवैश्यादेशः	८४	१२
ध्यानप्रकारः	१७४	१४	राजसमानत्वं	६२२	२२
वर्मान्नदत्तिः	१७५	१६	राजनि मन्त्राध्युहनं	८४	११
गौतममतं	१७६	१७	राट्यज्ञः—इन्द्रानां	६३३	१
धानञ्जयमतं	१७६	२८	रक्त—सौवर्गं	६०५	३
शाखिल्यमतं	१७६	१६	लक्ष्यं—		
स्वबिरगौतममतं	१६७	२०	मन्त्रनामादिलक्ष्यं	७	२
रथन्तरकरणं	५७१	६	अन्तलक्ष्यं	१०	३
रराज्ञालम्भनं—	८४	६	यजमानलक्ष्यं	२४	८
राजा—तस्य सन्नहनं	२६३	१	देवयजनलक्ष्यं	१६, १४, १५।	
रथानुगमनं	२६३	२	१३, १६-१८। १६, १४।		
अन्वेवां सन्नहनं	२६३	३	यजुषो लक्ष्यं	११	५
दक्षिणेन गमनं	२६३	४	ऋचो लक्ष्यं	१२	६
उपवेशनं	२६४	५	प्रस्तावलक्ष्यं	५००	११
वर्मबन्धनं	२६४	६	काङ्गलीषायूपः—	५६१	६
तस्मै वक्तव्यं वाक्यं	२६४	७	लिङ्ग—ग्रहणमन्यार्थं	६५४	२२
इषुधारणं	२६५	८	लिङ्गात्कर्त्तव्यता	५८	१६
अनुमन्त्रणं	२६५	९	लोहितोत्पादनं—	४७४	१७
रथारोहणे अनुमतिः	२६५	१०	वड्वा—दर्शनं	६७०	२०
वर्मबन्धनं	२६५	११	यजमानवाक्यं	६७०	२१
तंप्रतिउद्गातुर्वाक्यं	२६६	१२	वत्सापाकरणं—	७५५	२
वर्मनि इषुक्षेपः	२६६	१३	धानञ्जयमतं	७५६	३
द्वितीयेषुक्षेपः	२६६	१४	वत्सतर्जालम्भनं—	६८४	११
चतुर्थेषुक्षेपः	२६६	१५	वर—प्रार्थनं	२५३	१०
वर्माक्षपनबन्धनं	२६७	१६	वस्त्र—प्रधातिकां कर्म्म	३५८	१

वर्गः—चतुर्विंशति	६३६	१२
वर्गोत्तमे श्रिता	७५२	५
सम्बन्धरे पृथक्	७५२	६
अपवर्गः	७४५	८
वर्तनं—आनुपूर्व्य	७५८	११
वत्त—निर्बचनं	५८१	१६
वशिष्ट—निवहोहनं	२६०	१२
वशिष्टशक्यगानं—महाबीर		
परिग्रहे	६२	३२
वषट्कारिणः—	६४६	१२
वसनदशा—प्रमाणं	५८२	२१
वसनदशासंख्या	५८३	२२
वसतीवरी—परिहरणं	४०१	३
वह्निर्वेदि—कर्म	५५०	२४
वर्ण सम्भवः	२८६	१७
स्थानासनवर्जनं	२२१	१८
वह्निर्वेदिदेशः	१५२	१३
रथादिवहनं	२२८	१
वह्निष्यवमानं—६१६, ७। ६६६, १७		
धानञ्जयमतं	६१६	८
वह्निष्यवमानजपः	८८	१८
ऋग्जपः	११८	८
वह्निष्यवमाने विशेषः १२१		३
गौतममतं	१२१	४
धानञ्जयमतं	१२१	५

आद्यनाहयोःस्तवः १२१	३
विकल्पः	६१६ ८
आद्यवह्निष्यवमानं ७०३	१७
तस्य विधिः ११७ ११८	८
गमनं	४०८ १६
वाक्—ओङ्कारसमुच्चयः ६५६	५
वाक्—यमनं	२५४ १४
	४१०, १। ८८, २८
धानञ्जयमतं	२५५ १५
शाखिल्यमतं	२५५ १६
अकृतशौचानां,	
अप उपस्पर्शनात् १५३	१४
सत्रिणां	२१८ १३
तदनन्तरं विचक्षन्वाक्	
भावर्ण	२१८ १४
अभिवादन प्रतिषेधः २१८	१५
वाग्यमनकालः	३४४ २
	४०३ १३
ब्रह्मणो वाग्यमनं ३४४,	३।
	४०३, १२
तस्य कालान्तरं	१०३ १४
तस्यापरः कालः	४०४ १५
अनुवचने वाग्यमनं ४१०	२
वाग्यमननिवृत्तिः	४११ ३
वाग्यमनराजरक्षणे	४११ ५

तयोः क्रमः	४११	६	श्रिधिलतन्त्रा आद्यत्तो-		
अहीने तत्कर्त्तव्यता	४११	७	करणं	२७८	७
वाक्—विसर्जनं	८६	३१	अभिमर्शनं	२७८	५
बहुभाषणनिषेधः	२३७	७	प्रोहनं	२७८	८
वाग्यमनादि	२५४	१४	वेतसश्चाख्यावादनं	२७८	७
धानझप्यमतं	२५५	१५	वाद—मात्रं	६८६	६
तत्र शाखिल्यमतं	२५५	१६	वापन—निषेधः	६२८	२५
वाजपेय—विधानं	६०८	१	वामदेव्य—स्तवे ध्यानं	१७७	१
दीक्षाभेदः	६०८	२	गानं पत्नीशालाप्रवेशे	५६	१३
वाजपेयदक्षिणा	६१२	२६	वायोः—अयनं	७४६	८
वाजपेयोत्तरविधिः	६०८	६	वारवन्तीय—पुत्रा	६४७	१६
लामकायनमतं	६१०	७	धेनुसंवासः	२३५	१
कुरुवाजपेयः	६१२	१८	वार्त्तुवया—स्तोभः	४६०	१२
वाजपेयस्थानं	६१०	८	वार्षाहरण—सामगानं	५५	७
निष्क्रमणं	४१२	८	वार्हत—आहरनं	५७२	११
सामस्तोमयोगः	१४५	२३	वाजजित्	६४५	१४
वाजिन—भक्ष्यं	३५६	१६	वार्हतगिरादिः	६८५	१३
मन्त्रविकल्पः	३५७	१७	वावाता—संज्ञा	६७१	१
उभयमन्त्रेण वा	३५७	१८	वाश—गानं	६५	४५
वाक्स्य—अवयवद्रव्य निरूपणं	२७५	१५	वास—प्रतिग्रहमन्त्रः	१६८	२३
पिधानद्रव्यनिरूपणं	२७६	१	वास—स्थाननियमः	५५३	८
तन्वीबन्धनं	२७६	२	विघ्न—यागः	६४६	३३
शाखिल्यमतं	२७७	३	विज्ञायतनीया—वर्जनं	४५१	७
तन्त्रा उत्क्षेपणं	२७७	४	वित्तानयनं,—	६२१	१४
			विददविददिशेषः—	६५१	१२

विधिः—

नियमार्थविधिः	७०१	११
उपवेशनविधिः	३६८	४
पिष्टबज्रविधिः	७४२	१०
प्रसर्पणविधिः	६२४	५
सर्वस्तोत्रविधिः	१०५	२३
उच्छिष्टदानेविधिः	१८६	१६
अवेक्षणविधिः	२००	२
सर्वक्रतुविधिः	१८६	१८
दण्डसूक्तविधिः	४३१	१
उत्तरपूर्वपक्षयोः	६३२	१२
अनादेशे उपायनिधन- विधिः	५१८	६
सांबत्सरिक सत्राणां विधिः	७१५	२०
सात्रिकोविधिः	४८	८
सुत्वायां अभिसारविधान- विधिः	३३	३८
गायत्रिगानविधिः	७७	१०
विश्वरूपगाने	७८	१३
उक्तातुर्युगपत् कर्मविधिः	८१	१
दशपवित्रप्राशने	८८	२४-२५
ग्राहोऽयोजनविधिः	८०	१
ग्राहूः स्थापनविधिः	८१	२

काम्यविधिः	८२	८
सर्वस्तोत्रस्य	१०५	२३
उपस्थाने	१२८	२
आसनोपवेशने	१३६	८
आशक्तै विधिः	१३६	८
वह्निष्पवमानस्य	१७१	१८-२०
चमसभक्षणे	१३८	१४२-२०
अश्वसंस्कारे	१६०	२६२
रथचक्रसंमार्जनप्रभृतीनां कर्मणां अकारणे	१६६	१६
द्विर्यस्य औदुम्बर्यास्त्रे विधिः	१६८	२५
विकल्पविधिः	१६८	२६
उद्गीथाक्षरध्याने	१७४	१३
नामग्रहणविधिः	१८५-६	
यथाज्येष्ठं नामग्रहणं	१८५	३
अजातपुत्रे विधिः	१८६	४
सामान्यतेनामग्रहणे	१८६	५
उच्छिष्टदाने विधिः	१८६	१६
अर्थानुवादः	१८६	१७
अवेक्षणविधिः प्रातः सवने	२०८	२
अभिप्रणयनविधिः	२३३	१७
अभ्यग्राधेयस्थान्ते	२५८	१३
अपूर्वविधेः कारकं	७००	८

अविद्यमाने	६६८	११	विपर्यासः—	७२१	२
आवर्तिगतविधिः	४२०	१५	विभाग्य—धर्मः	५०६	२३
धानज्जप्यमतं	४२०	१६	पदस्तोभः	५११	१०
श्वेनस्थविधिः	५६६	१	विराजि—दशवर्गः	६३३	२
शाखिल्यमतं	५७०	२	विराडुपपत्तिः	६६६	८
सर्वस्ववनविधिः	६०७	११	विशाख—ग्रहसमन्तः	७१	१०
आर्भवे कर्त्तव्ये	४३६	२५	विश्वजितं—आयूषं	१८	१२
उपवेशनविधिः	३६५	४	विश्वजिच्छिद्यः	५६७	१०
रुक्मिणीविधिः	५७४	१८	शाखिल्यमतं	५६७	११
गौतममतं	५७४	१६	दक्षिणा	५६७	१३
रुक्मिणीरात्रे विधानं ७१३	८		धानज्जप्यमतं	५६८	१४
पुरोडाशविधिः	६८२	४	स्तोमः	४३७	१
सर्वस्वरविधिः	५८६	१	विकारस्थानं	५३७	२
सत्रविधिः	६८७	१	अतिरात्रः	७६	७
जघन्यविधानं	६५७	७	पत्नीशाला	५४६	२२
अष्टाङ्गशिकविधिः ७२७	१४		सर्वं धर्माः	२४०	२०
तत्र मतभेदाः ७३७	१५। ७३८		आचार्यमतं	२४१	२२
१६, १६। ७३६	२०		विश्वदेवं—अयनं	७५०	१४
अवेक्ष्यविधिः प्रातः			विश्वरूप—गानं	७५	६
सवने	२००	२	प्रत्याख्यानं	७५	५
विपद्य—निर्वचनं	५८०	६	विषम—निरूपनं	४४५	२१
शाखिल्यमतं	५८०	१०	विधुवन्तः—	७५१	७
धानज्जप्यमतं	५८०	११	नहिः स्तवनं	३११	१६
गौतममतं	५८१	१३	विद्याव—संज्ञाः	४४३	६
धानज्जप्यमते विज्ञेयः ५८१	१४		विद्यावपर्यायस्थानं	४५३	१६

अभावे पर्यायाः	४४२	७
विद्याविविधानं		
प्रथमं	१५०	६
द्वितीयं	१५०	७
तृतीयं	१५०	८
विद्याव पर्याययोः संज्ञा		
अनं	१५१	९
द्विधाविद्यायाः	४५	४
त्रयाभावात्	४४३	१०
विद्युति—विधानं	४२३	१
पद्याविद्युतयः	४२३	२
विद्युतिप्रयोगः	४२३	३
तत्रैकेषां मतं	४२४	४
संहारादिव विज्ञेयः	४२४	५
विद्युत्या अपवादः	४२४	६
विद्युतिव्यासः	४२४	७
पूर्वविद्युतिकर्तव्यता	४२५	८
विद्युतिप्रयोगः	४२५	९
शाब्दित्वमतं	४२५	१०
शाब्दित्वान्वयमतं	४२६	११
उभयोर्मतं	४२६	१२
धानज्जयमतं	४२६	१३
लोत्रनिष्ठासः	४२७	१४
समाप्तौ ज्ञिया	४२७	१५
शाब्दित्वमतं	४२७	१६

धानज्जयमतं	४२७	१७
होदधामविद्युतिः	४२८	१८
उत्तमाविद्युतिः	४२८	२०
दिप्रकारः प्रयोगः	४२८	२१
प्रयोगयोः संज्ञा	४२९	२२
तथाविधानं	४२९	२३
उत्तरविद्युतिः	४२९	२४
वीणा—अवयवकथनं	२७९	१
दुन्दुभि प्रतिमन्त्रं	२८०	२
गौतमशाब्दित्व धान-		
ज्जयमतं	२८०	३
द्वयोःपमन्त्रं	२८०	४
पिच्छोरयोर्वादनं	२८०	५
उपमुखवादनं	२८१	६
रक्तदानं—	५९४	२५
रुतिः—अनुष्ठुभां	५९७	१३
अन्वजराच्युपायाः	५९७	१४
रुक्मलस्य—उपवेशनं	२८३	२
वाचनं	२८३	३
सर्वस्वारादौ	४३९	११
रुक्ती—क्षयाज्ञानं	७१९	११
रुक्तीविधानं	७२१	१
राद्यन्तरी	३१०	१५
लोमविशेषविधिः	४५६	५
अन्वजापि तथा	४५६	६

सहृती—अनुपारम्भका	२०६	१
सहृत्पति—सबः	५८७	४
सबतुल्यता	६३८	२३
दक्षिणा	६३९, २४१५८७, ५	
वेद्याक्रमण—यजुः	३९७	२
तूष्णीं वेद्याक्रमण	३९७	३
वैदत्रिरात्रादयः—	६८१	१
तस्य दीक्षोपसदः	६८१	२
वैदन्वत—	४८७	१३
वैबात्राभीषवौ—	२४४ ३०-३१	
अपरः कल्पः	२४४	३१
वैश्वदेवादि—क्रिया	५९८ ४-५	
दक्षिणा	५९९	४८
वैश्वस्तोमः—	६०५	५
दक्षिणा	६०३	६
अष्टका—	६३१	८
आहृति—विधानं	१७२	७
बुष्टि—द्विरात्रं	६३०	५
ब्रूह्मन्तोमः—	७०१	१२
ब्रूह्मसमूहौ—	७०२	१३
दशरात्रवत्	७०२	१४
तत्र हेतुः	७०२	१५
हेत्वन्तरं	७०२	१६
ब्रूह्मनं—द्वैधं	५२३	११
व्रत—कथनं	७७१	१०

अहोरात्रयोः अश्विनोच्चैर	३४	
व्रतविकल्पः	६१५	५
वयो विशेषे व्रतं	६१५	३
लामकायनमतं	६१५	४
व्रथात् परं मानसं	३१८	१५
व्रात्य—सवनं		
इतरव्रात्यसवनानि	५८२	२०
व्रात्यानां यागः	५७८	३
व्रात्यस्तोमादेराभ्रवः	४३९	८
शाखिल्यमतं	४३९	८
व्रात्यस्तोमविधिः	५७६	१
व्रात्यधनदानं	५८४	२८
व्रात्येन व्यवहारः	५८५	३०
अमावस्यायां विशेषः	३३७	७
शकल—प्रक्षेपः, आहव-		
नीये	१८९	१४
शौचिष्टक्षिमतं	१८०	१५
शङ्काहत—विधानं	२९६	५
अहर्विकल्पनं	२९६	६
कर्तव्यविचिनं	२९७	७
शम्यप्राशनं—	७५७, ८। ७७४, ५	
शामित्रकरणं	७५८	९
शेषप्राशनं	६६३	१२
शर्बलि—होमः	६६०, १। ६६२, १०	
शाखिल्यमतं	६६०	२

धानप्लव्यमतं	६६०	३
श्रवणीविधानं	६६१	४
शान्ति—क्रिया	६६४	२०
शार्कर—वर्णः	७१२	४
शिपि—विष्टवती	६६६	१०
श्रुतगव—क्रिया	३२६	४
श्रुत—स्थापनं	६६३	१३
शाखिल्यायनमतं	६६३	१४
संज्ञा—		
पंक्तिसंज्ञा	५४०	४
परिचक्षितसंज्ञा	६७१	२
आयतनीया संज्ञा	४५१	८
विष्टावसंज्ञा	४४२	६
वावातासंज्ञा	६७१	१
अनुक्रीसंज्ञा	५६६	५
धानप्लव्यमतं	५६६	६
तन्निर्वचनं	५६६	७
अनुष्टुपसंज्ञा	५३८	१३
अर्द्धिन्यसंज्ञा	६२०	११
आवापस्थानसंज्ञा	४४१	२
परिचरासंज्ञा	४४१	३
जगतीसंज्ञा	४३८	८
त्रिष्टुपसंज्ञा	५३७	५
संवत्सर—सौरः	३२०	७
संवत्सरसम्भासः	२६४	२२

संवत्सरप्रतिनिधिः	२६४	२३
संवत्सरक्रिया	६६४	४७
संवत्सराधिकरणं	७११	१
संवत्सराभिः	७७२	१३
संवत्सरसमाप्तिः	७८१	१८
संसवः—		
असंसवप्रकारः	१०३	१२
अभावः स्थानविशेषे	१०३	१३
तत्र केवाक्षिन्मतं	१०३	१४
संस्वरः—		
अर्द्धसमाप्ते सवने	१७८	१६
सदसि संस्वरः सिद्धः	१७८	१७
सतोदहती—करणं	७१८	८
	७२४	१२
सतोदहत्युपपत्तिः	७२६	४
सत्र—विधिः	६८७	१
सर्वसत्रसामान्यविधिः	२१६	५
सत्रेषु सर्वेषामुपक्रानं	१६१	१३
सत्रादन्यत्र उपक्रानं	१३२	१४
सत्रस्यर्द्धिगानविधिः	६४	४१
सर्वसत्रेषु नियमः	७३५	६
गौतममतं	७३५	७
धानप्लव्यमतं	७३६	८
उभयोस्त्रिंशत्	७३६	८
सर्पसत्रं	७८०	११

बहुरहः सत्रं	६४	४१
सत्रियो—निद्राकालः	२२२	४
बस्त्रपरिधानं	२६२	१५
आदर्शादिदर्शनं	२१६	६
उत्थापनं चबभृथात्	२६२	१३
सदः—प्रवेशः	२५१, १११	२७०, ५
	४१४, २०	१६०४, १७
तस्य दक्षिणा	६०४	१८
सदस उपस्थानं	२६२	१६
मून्यत्वनिषेधः	१३७	१३
सदस्य—सदनोपस्थानं	१२८	६
सोमराजाभिमर्शनं	८५	१३
तत्र सर्वाभिमर्शनं	८५	१२
दधिभक्षान्तं	१३४	१४
दधिभक्षतो निवर्तनं	१३७	१५
सन्नहनं—	२६३	१
राजसन्नहनं	२६३	८
तस्य रथानुगमनं	२६३	२
अन्येषां सन्नहनं	२६३	३१
सन्तानि—सामविधानं	४१६	१
भक्तिलोपे सन्तानित्वं	४१७	३
सन्तानिविशेषः	४१७	४
सन्तानित्वोपपादनं	४१६	८
उपपादनान्तरं	४१६	८
सन्तानिगानविधिः	४१८	६

सन्तानिनः प्रतिहाराः	४६७	१
सन्तानिकर्तव्यता	७१३	६
सन्दंश—बन्धः	६४१	३७
तेनाभिचारः	६४२	३८
तथोर्थत्वासः	६४२	३९
सम—निबन्धाः	४४५	२०
समात्समकरणं	४५०	५
समप्रयोगः	७२७	५
सममुख—धारणं	१०५	२२
समाधि—करणं	७५६	४
समाधिकर्तव्यता	५१५	३०
धानञ्जयमतं	५१५	३१
शाखिल्यायनमतं	५१५	३२
समाम्मानकरणं—		
चतुर्दश्यां	१४७	२८
समिधु—आधानं	६२८, २३	१
	३५२,	३
समिदाधानमन्त्रः	१८४	१२
सम्बन्ध—कारणं	६५३	२१
सरस्वत्या उद्धारः	७६७	११
गौतममतं	७६७	१२
धानञ्जयमतं	७६७	१३
शाखिल्यमतं	७६७	१४
सवनं—		
सर्वसवनविधिः	६०७	११

अर्द्धसमाप्ति सङ्ग्रहः	१७८	१६
ग्रहणावेक्षणं	२००	३
पश्चात् भोजनं	१२२	८
प्रातः सवनं	२००	२
उत्तरसवनं	२००	३
उपांशुसवनकारणं	११४	१३
सहस्रसायः—	७५४	११
श्रीचिरुक्षितं	७५४	१२
तस्यायनविकल्पः	७५४	१३
साकमेधः—	७४५	८
साकमेधेषु ब्रह्मत्वं	३११	२६
साम—विधानं	४२८	३०
होतृकसामविधानं	४२८	२६
मध्यमे विधानं	४३०	२७
द्वितीये चतुर्थे	४३०	२८
उत्तरे विधानं	४३०	२९
गौतममतं	४३०	३०
धानञ्जयमतं	४३०	३१
अन्तःसामनिधानं	५१७	५
सामद्वयः	४३५	२४
समयपरिदर्शनं	२९७	८
सान्ना निरुक्तं	५७८	५
सामनिषेधः	६८३	४
भूयिष्ठसाम	६८१	१५
बोडिशिसाम	६८२	२

खरसामविवरणं	३१०	१२
सामगानं	७७८	७
सामान्तिकनिधनं	५१०	१६
गौतममतं	५२०	१७
धानञ्जयमतं	५२०	१८
कुत्सानां मतं	५२०	१९
सामसमाप्तिः	४१८	११
सामराजस्य चतुर-		
क्षरः	४८८	१०
सारस्वतानि—	७५५	१
सारस्वतविधानं	७७१	८
सावित्र्य—इष्टयः	६६७	१०
साहस्रोत्तमे—क्रिया	४३२	८
सुखानन्तरकर्म—	७४२	९
सुखादेशात् पूर्वं कर्म	३१	१७
सुखाहनि अद्येति	२९	२
तत्र गौतममतं	२९	३
तत्र धानञ्जयमतं	२९	४
तत्रान्येषां मतं	२९	५
सुब्रह्मण्या—एता आग्नेयी	४०	२०
सुब्रह्मण्योपज्ञानं	३०	१२
उपहवयाख्यानं	३०	१३
उपज्ञानानन्तरकर्तव्यं	३१	१४
उपहवोर्द्धकर्तव्यं	३१	१६
सुरासेकोपस्थानं—	३७५	१४

सर्प—दानं	५६५	३२	सोमानुगमनं	३६८	५
सर्वस्य—अयनं	७५०	१५	गमने विशेषः	३६८	६
सहत्—प्रवेशः	६११	६	सोमग्रहणं	३६८	७
सोम—बागः	७७८	८	आज्यानुगमनं	३६८	१९
क्रयानन्तरं कर्म	२५	१७	गौतममतं	३६८	१२
अप्रामौ देशनियमः	८५	१३	शाखिल्यायनमतं	४००	१३
अभिववपर्यन्तं	२८४	२४	सोमनिधानं	४०२	५
चमसदक्षिणा	४१५	२२	साखः निधनानि	५२७	१२
सोमबिसम्भवं	३८६	७	सोमेटपोमिश्रणं	५६०	४
सोमाभिमर्शनं	३८६	८	शाखिल्यायनमतं	७४२	८
सोमसंख्याक्रमः	३७८	२४	सोममिश्रणं	६०८	१३
सोमसंख्यासुब्रह्मत्वं	३७८	१	सोमसामः	६४१	३४
सोमक्रयणं	५५६, १६१		अप्रामौ देशनियमः	८५	१३
	७४१,	७	धारासन्ततिः	८७	२१
क्रयणे तूष्णीम्भावः	३८२	८	सोमप्रवाकस्य—प्रत्याख्यानं	१५	८
क्रयणे गमनं	३८२	९	प्रतिमन्त्रणं	१५	१०
क्रयणविशेषः	५६२	९	नोत्सर्जनं	१५	११
आगमननियमः	३८३	१०	दधिलवणाभोजनं	१५	१२
वहनाधानं	३८३	११	सोमराजाभिमर्शनं—	८५	११
पश्चाद्गमनं	३८३	१२	तत्र सर्व्वाभिमर्शनं	८५	१२
तस्यानावर्तनं	३८३	१३	सौख्यं—कर्म	३६२	१०
दीक्षिते विशेषः	३८४	१४	सौख्यकर्मप्रवृत्तिः	३७३	७
आहरणे गतिकल्पौ	३८४	१५	सौत्रामण्यौ—	३७७	२०
क्रीतसोमे गमनं	३८४	१	सौत्रामण्यां ब्रह्मत्वं	३७४	११
क्रयोपवेशने	३८७	४	स्वाग्र—कथनं	५७१	७

स्तवः—

उद्गाढस्तवः	१०७, २७।
	६७०, २२
प्रातःस्तवने	१०७ २८
प्रकारान्तरस्तवः	१०७ २९
हिंसास्तवः	१०९ ७
आद्यन्ताहयोःस्तवः	१२० २
बहिष्पवमाने विशेषः	१२१ ३
तत्र गौतममतं	१२ १४
धानझप्यमतं	१२१ ५
मन्द्रं खरमाश्रित्य स्तवः	१२१ ६
मध्यखरेण स्तवः	१२२ ७
वैरूपसाम्ना स्तवः	२२९ ३
अवकोपनिधानस्तवः	२३२ १३
मानसस्तवः	२५१ १
शर्कर्यादिस्तवः	६९५ ११
अनुपूर्वस्तवनं	७२९ ३
घोड़श्वस्तवः	६९२ १
जघन्यस्तवनं	७३० ४

स्तोता—

तस्य उपवेशनं	२८२ १
स्तोतवाचनं	२८३ ४
तस्य वाक्यं	२८५ १३
स्तोतुर्हिंकारादुत्तर-	
क्रिया	२८८ २२

स्तोत्र—देवता

४६६ ४

उपाकरबादौ गौतमः	२३० ५
तत्र धानझप्यमतं	२३० ६
तत्र शास्त्रिल्यमतं	२३१ ७
स्तोत्रीयशंसनं	२४० १८
संसने विशेषः	२४० १९
स्तोत्रीयाविकल्पनं	२४२ १३
स्तोत्रसंख्याकथनं	२९८ १४
स्तोत्रानुमन्त्रणं	४०५ १
अनादेशे स्तोत्रकल्पनं	
	४३८ ६
स्तोत्रीयाव्यवसायः	४६३ ११
स्तोत्रकल्पनान्यायः	४६३ १
स्तोत्रीयावपनं	४५४ १७
स्तोत्रीयसाम	४७१ १
स्तोत्रीय षडक्षरः	४८९ ६
स्तोत्रीये शुक्लमतं	३१२ २०
माघशरावमतं	३१२ २१
अन्येषां मतं	३१२ २२
स्तोत्रप्रतिहारः	४९३ १३
स्तोत्राद्यन्तक्रिया	५०८ १७
स्तोत्रानुमन्त्रणं	४०७ ७
धानझप्यमतं	४०७ ८
सर्वस्तोत्रविधिः	१०५ २३
स्तोत्रान्तरजपः	१११ १२

उष्णकरबादि	२३०	५
बृहत्स्तोत्रं	२२६	२
धानझष्यमतं	२३०	६
शाखिल्यमतं	२३१	७
स्तोत्रीयशंसनं	२४०	१८
तत्संसने विशेषः	२४०	१६
अहिंस्तोत्रं	२८६	४
स्तोत्र—विभाग्यः	५०२, २१।	
	५०६, १२	
उपरिष्ठात् स्तोत्रः	४८६	७
सर्वस्तोत्रः	४६०	८
प्रागोवायाः स्तोत्रः	,,	६
पौरमद्री स्तोत्रः	४६०	१०
प्रागोकारात् स्तोत्रः	४६०	११
वार्त्तुवया स्तोत्रः	४६०	१२
प्रतिहर्तुः स्तोत्रः	४६५	४
उभयतः स्तोत्रौ	४८६	३
सर्वस्तोत्रः	४६०	८
स्तोत्रिकानां मध्यमः	४६६	७
स्तोत्रासंहारः	५०४	१
स्तोत्रविभक्तिः	५०४	३
स्तोत्रनिधनकथनं	३७७	१८
स्तोत्रधर्मानुसंहारः	५०७	१६
स्तोत्रे केषाश्चिन्मतं	५०६	२५
स्तोत्रे राजनयोगः	५०६	२६

स्तोत्रप्रतिहारः	५१३, १८।	
	५०६, २२	
स्तोत्राः उपायवन्तः	५०५	५
उद्गातुः स्तोत्रः	४८१	५
द्वितीयपदस्तोत्रः	५०४	४
त्रिस्तोत्रोक्तिः	५०६	१०
स्तोत्राः देवतासु	५०५	६
अस्तोत्रप्रतिहारः	४८१	७
स्तोत्रकरणं पदेभ्यः	५०५	७
धानझष्यमतं	५०५	८
शाखिल्यायनमतं	५०६	६
पदस्तोत्रे निधनानि	५१०	१
पृथक् स्तोत्रकरणं	५१०	२
विभाग्यपदस्तोत्रः	५११	१०
स्तोत्राहरणं धेनुगाने	६१	१८
अनुपदस्तोत्रः	२५६, ८।	
	५०३, २३	
स्तोत्र—विन्यासः	६५३	२३
प्रयोजनलोपक्रमः	१४५	२२
स्तोत्रविमोचन-		
मन्त्रः	१०३, ११। १८४, १	
स्तोत्रसंख्यानं	४१८	५
स्तोत्रान्तप्रस्तावः	४७३	६
स्तोत्रचोदना	६७६	१३
तत्र विशेषः	६८०	१४

स्तोमकल्पनं	६१५	६
स्तोमविकारः	७११	२
स्तोमयोगः	६३४	५
स्तोमयोगः	६१०	८
स्तोमविभागः	६११	१०
योगे मन्त्रपरिवर्तनं	११५	१
धानज्जप्यमतं	११५	२
शाण्डिल्यमतं	११६	३
प्रयोजनलोपक्रमः	४१	२२
वाजपेयसामस्तोम-		
योगः	१४५	२३
रात्रौ स्तोमयोजने-		
विशेषः	१४६	२४
अतिरिक्तस्तोत्रेषु-		
तथा	१४६	२५
शाण्डिल्यमतं	१४६	२६
स्तोमयोजनं अग्नि-		
मन्थने	२३२	८
इन्द्रस्तोमः	६४०	२८
पञ्चविंशस्तोमः	६१७	१३
पञ्चविंशस्तोमे गौतमः	२८८	१
धानज्जप्यमतं	२८८	२
शाण्डिल्यमतं	२८८	३
इन्द्रमेघाः स्तोमः	६४०	३०
पुरस्तात	५१४	२७

एकत्रिकस्तोमः	३२२	११
एकाद्विकस्तोमः	६३७	१८
तस्य दक्षिणा	६३७	१९
दशनि स्तोमे अनुसंहार-		
प्रकारः	४५५	१
दशरात्रिके स्तोमे संहारः		
अनादेशे	४५१	१०
,, आदेशे	४५०	९
मस्तुस्तोमयोगः	६३८	२५
विश्वजिच्छिल्ये	४३७	१
स्तोमसम्भवे अन्य	४३७	२
द्वितीयः अरण्ये गेये	४३८	३
तदभावे उपान्यः	४३८	४
चतुष्टोमः	४६०	१
स्वपतिरित्याचक्ष्णं—	५८८	११
स्थूषा—निखननं	४१२	९
शाण्डिल्यमतं	४१२	१०
सग—वन्दनं	६२५	८
द्रव्यविशेषः	६०५	४
सुच—स्थापनं	५८४	२६
सुव—द्वयस्थापनं	५८४	२१
खः—सुत्याकथनं	५६५	३
गौतममतं	५६५	४
खर—प्रत्युद्ग्रहणं	५१७	२
गौतममतं	५१७	३

शाण्डिल्यमतं	५१७	४
स्वरनिघ्नं	५३४	१६
हविः—	७७८	५
यज्ञिके हृदयशूलः	३७३	६
यज्ञिकं प्राशनं	३३१	१०
यज्ञसंस्थाक्रमः	३७८	२३
शेषनिवृत्तिः	७४३	१५
हविर्दान—गमनं	१२४	१५
प्रस्तोतुर्गमनं	१५५	६
प्रतिहृत्तुर्गमनं	१५६	७
सर्वेषां गमनं	१५६	८
हविर्दानोपवेशः	४०३	१०
शाण्डिल्यमतं	४०३	११
हविर्दानप्रवेशः	८४	८
रराद्यालम्भनं	८४	८
प्रवेशमन्त्रः	८४	१०
उपस्थानं	२६१	१६
अनुगमनं	३८५	१४
हिङ्गारः—		
अध्वर्योर्हिङ्गारः	८८	२५
धानञ्जयमतं	८८	२६
शाण्डिल्यायनमतं	८८	२७
हिङ्गृत्यस्तवनं	१०६	७
अहिङ्गृताः प्रथम-		
रेतस्याः	११०	८

परारेतस्याः	११०	८
प्रवरनिवृत्तिः	११२	१८
प्रतिसान्नि हिङ्गारः	११६	४
सन्धौ हिङ्गारणं	२०६	२६
हिङ्गारसमये क्रिया	२६७	१८
स्तोतुः उत्तरक्रिया	२८८	२२
अहिङ्गृतस्तोत्रं	२८८	४
हिङ्गारादिप्रतिहारः	४८१	८
समये क्रिया	२६७	१८
हिरण्य—दक्षिणा	५४४	३
प्रतिग्रहः	४१४	२१
हिरण्यधारणं	२०२	८
सामाङ्गेकौ	२०२	८
उद्गातुर्धारणं	२०२	१०
सर्वेषामभिमर्शनं	२०२	११
औदुम्बर्याश्लेषः	१६८	२५
विकल्पविधिः	१६८	२६
होतृ—नियमः	७४६	१०
होतुर्दक्षिणा	६१३	२२
६५०, ४। ५५७, २५		
होतुराज्यगानं	५४२	१२
धिष्णोऽपस्थानं	१२५	१६
वेद्याक्रमणं	८२	२
धानञ्जयमतं	८२	३
समनमुखे विशेषः	८३	४

गातममतं	८३	५	अग्निहोत्रहोमः	३४०	३-५
शाखिल्यमत	८३	६		३७३	१४
तत्रान्येषां मतं	८३	७	क्षीरौदनहोमः	६६३	१३
होतृसंक्षेपः	७४६	१४	द्यूतप्रवृत्तहोमः	३४१	१३
होतृकष्टसम्बन्धः	१७१	४	दीक्षितान्नहोमः	७४३	१४
तत्र गौतममतं	१७१	५	प्रायश्चित्तहोमः	३४५	४
धानञ्जयमतं	१७१	६	पूर्णोक्तहोमः	३४१	२१
होतृकसामसंख्या	२६८	१२	पशुवपाहोमः	३७१	१७
होतृसामविकल्पः	२२३	७	शवलिहोमः	६६२	१०
तत्र गौतममत्वं	२२३	८	स्त्वयजुर्होमः	३६१	१०
स्पर्शनं मन्त्रपाठकाले	१८३	२०	सायंप्रातर्होमः	७८४	३
तस्य ईक्षणं	२५२	३	सुवहोमौ	७६६	२
ईक्षणेन विज्ञापनं	२५२	५	शाखिल्यमतं	७६६	३
होत्रकर्मविधानं	३३६	१६	विभीतकफलैः	३४१	२२
होमः—	६८१	३	स्त्वयजुर्होमः	३६१	१०
औदुम्बरीहोमः	७०	७	अग्निचित्यायां	३६१	१२
उत्तराहुतिहोमः	७०	८	होमात्पूर्वं तूष्णींभावः	३२६	३
	२३२, १२१	२५०, ६	प्रवृत्तहोमे आहुतिः	१०१	६
आज्यग्रहहोमः	२११	६	पुरोडाशानां	६८२	५
यजमानवाचनहोमः	१११	११	ग्रहहोमार्थप्रतीक्षा	४०४	१६
गार्हपत्यहोमः	२४६	८	तस्य कालनियमः	४०४	१७
आज्याहुतिहोमः	२११	७	शतहोमोपवेशनं	३६४	१०

श्रीगणेशाय नमः ।

लाट्यायनीये

श्रौतसूत्रे

प्रथमः प्रपाठकः ।

अथ प्रथमा कण्डिका ।

किमिदं सूत्रं नामशास्त्रं । किमर्थमिदमारभ्यते । यज्ञवि-
धिप्रसिद्धये । इह हि कान्दोग्ये द्विविधोविधिः, अनुब्राह्मणिकः
षट्प्रामाणिकश्च । तत्रानुब्राह्मणिकः, यजुषाङ्गर्भसु लिङ्गतो-
विधानमर्थग्रहणादित्यतश्चारभ्य, साधारणगुणविधिस्तु सर्वत्रेति
यावत् । अपरः षड्भिः प्रमाणैर्निर्वर्त्यते । कानि पुनस्तानि
षट्प्रमाणानि । ब्राह्मणे सूत्रे आर्षेयकल्प ऋक्सामसमाज्यायो-
द्देशपदेशाः । तत्र ब्राह्मणे ज्योतिर्दशाहौ कृतौ । षष्ठादिषु च-
तुर्ध्वथायेषु ज्योतिष्टोमः कृतः त्रिसंख्यः सविकल्पः सप्राय-
श्चित्तः, प्रजापतिरकामयत वज्रं स्यां प्रजायेयेत्यत आरभ्य ।
तथा दशमे द्वादशाहस्य समस्तं ब्राह्मणं । तथा एकादशादिषु

पञ्चसु अध्यायेषु स्तोमोयुज्यते सत्रियेभ्योहर्भ्य इत्यत आरभ्य दशानामङ्गां स्तोत्रविधिः । तावेतौ ज्योतिष्टोमदशाहौ गवामय-
नादीनां सहस्रसम्नत्सरपर्यन्तानां प्रकृतिभूतौ । एवञ्चैवमेव समा-
स्नायं ग्रहीत्वा ऋग्यजुःसाम्नाञ्च समास्नायपरिपठितानां लिङ्गतो-
ऽनुविधानमनारभ्यकर्मार्थताव्युत्पत्तेः । तदेवं सिद्धये इदमुच्यते ।

ननु यज्ञविधिप्रसिद्धये सूत्रारम्भ इत्येतदनर्थकं, तस्मा-
न्मारब्ध्वं । अथारब्ध्वं प्रयोजनं वक्तव्यं । उच्यते, आरब्ध्व-
मेव । कस्मात्, अस्यष्टाऽनिष्टपर्युदास शेषविधेकविधिविकल्प समु-
च्चय नियमार्थं शास्त्रारम्भः । अस्यष्टानान्तावत्, तस्य द्वादश-
दीक्षोपसद इति दीक्षोपसदोर्विभागसंशयं विशिनष्टि तिस्र
उपसद इति । अनिष्टपर्युदासः, दक्षिणासीनः प्रतिहरती-
ति स विधिः पर्युदस्यते दक्षिणपूर्वमष्टमदेशमोचमाणः प्रतिहर्त्तेति ।
शेषविधिः, तत्र जह्यादप्रोक्तेऽपि करिष्यामीति विदित्वेत्यप्रोच्यमानेन
गम्यते । तथा एकविधिविकल्पः, पर्येनमविशन् ग्रामकामो यजे-
तेति श्रुतिः, इह च कामान्तरं कल्पते, कञ्चिदर्थमर्हन्त्यो न
प्राप्नुयात् अनृष्टतां प्रथमेन यजेतेति । तथा समुच्चयः, अथ
यत्सङ्गववेलोयां स आदिरित्यनेन साप्तविध्यं दर्शयता ॐङ्कार-
उद्गोथादौ नियमितः, आदिशब्देनोङ्कार उच्यते, रथन्तरे
वागित्यादेशमित्यनेन विकल्पे प्राप्ते आह, समुच्चयस्तु नानार्थ-
त्वादिति प्रस्तावशान्त्यर्था हि वागुद्गोथादेरोङ्कार इति । तथा
नियमविधिः, विश्वरूपाणां गानमनारभ्य विधानात्सर्वत्र प्राप्तौ सत्यां
ज्योतिष्टोमे नियम्यते, तानि नान्यत्र विश्वरूपाम्यो न चान्यत्र

विश्वरूपा ज्योतिष्टोमा ज्योतिष्टोमादिति ज्योतिष्टोमे विश्वरूपाणां गानन्नियम्यते । तदेवमाद्यानां विधानानां अन्तरेण सूचारुभाजन सिद्धिः । तस्माद्यदुच्यते आरम्भ्यं सूत्रमिति तद्युक्तं । एवं सिद्धे सूचारुभाजे आरम्भ्यते ।

अथ विध्यव्यपदेशे सर्वकत्वधिकारः* ॥ १ ॥

तत्र शास्त्रादौ अथेत्यन्निपात आनन्तर्यापेक्षामङ्गलार्थः पूर्व-
प्रकृतापेक्षोधिकारार्थश्चेति । मङ्गलार्थस्तावत् अथ प्रतिग्रहणे,
नासति, मङ्गलादिमध्यावसानानि हि शास्त्राणि आयुष्मन्त्येव वी-
रपुरुषाणि भवन्ति, शिष्याचार्ययोर्हितानि प्रथन्ते मङ्गलं । किं पुन-
रयमशब्दे मङ्गलार्थत्वमिति चेत् । अप्रशस्ततावत्, यावता औत्पत्ति-
कस्तु शब्दस्यार्थेन सम्बन्धः । अथायन्निपातपठितेष्वेक्येषु पथ्यते,
अथ अर्थग्रहणप्रश्नाधिकारानन्तर्यपृष्टप्रतिवचनमङ्गलार्थपूजाचरिते-
ष्विति उक्तं मङ्गलार्थत्वं । अथ पूर्वप्रकृतापेक्षत्वे किं प्रयोजनं,
कानि चास्य पूर्वप्रकृतानीति । उच्यते, अपेक्षितं हि शास्त्रेण
वक्तव्यं भवति, लघुनोपायेन तत्सिद्धं भवति । कथमपेक्षत इति
चेत्, लोकवेदयोर्वृत्तान्ते उत्तरत्वेन प्रयोगात् । दृश्यते चा-
यमुभयोर्लोकावेदयोरस्मिन्नर्थे प्रयुज्यमानः । लोके तावत्,
ओदनमपेक्ष्य तण्डुलपाकः कर्तव्यः, पर्येषणासिद्धान्येव मनसि
कृत्वाय तण्डुलमात्रं प्रति वक्तव्ये क्लृप्त ओदन इति, अथ शब्देन
सर्वसाधनसम्पदं क्लृप्तां दर्शयति । तथा वेदे, पर्कादिष्विमानं

सामसमान्नायसिद्धमालोच्याह, अथ खल्वयमार्षप्रदेशो भवति,
 ऋषीणां पृथङ्नामगोत्राणां प्रकृतिरिति, एवं च प्रयोगमात्राद्यस्मात्
 पूर्वस्य साधनराशेः साध्यमर्थं प्रति प्रत्ययो भवति । अथोच्यते
 कान्यस्य पूर्वप्रकृतानीति, ब्राह्मण ऋग्यजुःसामसमान्नायार्षेयकल्प
 गृह्यार्षेय धर्मशास्त्राण्यङ्गानि लोकश्चेति । ब्राह्मणन्नावत्, प्राण-
 प्रभृतिभिरुपतिष्ठेरस्तदुक्तं ब्राह्मणेन, निरुक्ताञ्चानिरुक्ताञ्च गाय-
 तीति ब्राह्मणं भवति । ऋक्समाभ्याः, ऋचः सामेति
 स्वाहाकारान्तया तृतीयामिति, उत्तरा वामदेवं गीत्वा तस्यर्चा-
 नुजपेयुरिति । यजुः समान्नायः । महन्मेवोच इति, करिष्यन्
 प्रतिमन्त्रयेतेति । सामसमान्नायः, अग्निष्टयतोत्यवश्चयसाम-
 त्यग्नायिरिति गायेदिति, उत्तराश्वैतं प्रत्याव्रजः सृचे वैकक्षां
 वा, तच्चापत्तोनि तच्चेषु त्रिरितराणीति । आर्षेयकल्पः, अग्ने-
 र्यास्किहता गर्भाः कल्पेन यथैवार्षेयकल्पेनोक्तमिति क्षौरक-
 लम्भिः प्रत्यक्षविहितञ्चार्षेयकल्पेन तत्रानुमानं न विद्यत इति ।
 गृह्यं, तस्मिन् सम्बत्सरमग्निमिन्धीत, यैकाग्रोः परिचर्यया तथा
 सर्वेषां यज्ञोपवीतोदकाचमने नित्ये कर्मापयतामिति । आर्षेया-
 णि, दीक्षणीयायान्तार्ह्यसामनोगायेत्यमूषित्येते । धर्मशास्त्रं,
 आर्षेयोनुचानः साधुचरण इति । शिक्षा, अद्भुतमविलम्बित-
 मिति । व्याकरणं, एतान्येवोहस्थानानि, अश्वाश्चतरेष्वश्व-
 तरीषु च यथार्थमूहेदिति । निरुक्तं, नैतन्भवानामार्माः
 वररात्यान्तेषामेकोव्यर्थः । ज्योतिषं, उदगयन पूर्वपक्ष पुष्पा-
 वसन्निपाते यज्ञकालोनादेश इति । हन्द्दोविचितिः, यथा

सवनं कृन्दांस्थादिशन् गायत्र्यैवानुसवनमाप्यायनमिति । लोकः, औदुम्बरीमुच्छ्रयिष्यन्, अन्वाहार्यपचनं प्रति यमुनामवभृथमभ्यवयन्तीति । अधिकारार्थः, खल्वपि लोके तावच्छुचये शीलवते सम्यक्कृतपादोपसङ्गहाय अथास्मै शास्त्रमारभ्यते । तथा वेदे, गवादीनधिकृत्याह, अथैष गौरथैष आयुरथैषोपचितिरिति । एवमाद्यशब्दस्यार्थसम्बन्धा लोकवेदप्रत्ययाः । एवं ज्योतिष्टोमादीनां सहस्रसम्बन्धरान्तानां विधिमधिकृत्याहायेति । एवमर्थोऽद्यशब्द इति सिद्धं ।

विध्यव्यपदेशे सर्वक्रत्वधिकारः । विधेः अव्यपदेश इति षष्ठीसमासः क्रियते । विधीयते विधानं वेति विधिः । महन्मेवोच इति करिष्यन् प्रतिमन्त्रयेतेत्येतदादि विधिवर्च्यते । तदाद्यस्य विधेरधिकारोद्गृह्यः । अव्यपदेशे, नव्यपदेशोव्यपदेशः । अनधिकृत्य कञ्चित्कृतमुपदिश्यमानोविधिः सर्वत्र भवति । व्यपदेशः, अग्निष्टुत्स्नाग्नेयोनिगद इत्येतदादि विधिर्यपदेशविषय-एव भवति । सर्वक्रतुषु सर्वशब्दो निरवशेषवाची, क्रमेण सर्वक्रतूनामधिकारः । अधिकारोव्यापारः प्रसङ्ग इत्येकोऽर्थः । एष पदार्थः । अथ समुदायार्थः । एतदुक्तं भवति, अनधिकृत्य कञ्चित्कृतं विधिरुपदिश्यमानः सर्वत्र भवतीति ।

एवञ्चेदिधिरिति शक्यमवक्तुं, कस्मात्, निर्देशतः सिद्धेः । महन्मेवोच इति करिष्यन् प्रतिमन्त्रयेतेत्येतदादि निर्दिश्यत एव विधिः । अव्यपदेश इत्येतदपि न वक्तव्यं, कस्मात्, सामान्य-विशेषाभ्यां विधयो भवन्ति । तत्र सामान्योविधिरौत्सार्गिकः सर्वत्र

भवति, अतस्तस्य विशेषोऽपवादः । तत्रापवादेनाविशेषो बाधियते, तस्माच्छक्यमवक्तुं । सर्वकालधिकार इत्यत्रापि सर्वग्रहणं शक्यमवक्तुं, अतएपि सर्वग्रहणात्प्रसक्तमिदमन्यत्र विशेषग्रहणात् । अधिकारशब्दोऽप्यतिरिच्यत एव, कस्मात्, उक्तमधिकारार्थत्वमयशब्दस्येति, सर्वकालनघिकृत्यायशब्दः प्रवर्तते शास्त्रादाविति । अतः सर्वमिदं सूत्रं नारब्धव्यं । अथारभ्यते प्रयोजनं व्यक्तव्यं । नानारब्धव्यं, आरब्धव्यमेव, कस्मात्, अनारम्भे विधिर्न सिध्येत । तत्र यत्तावदुच्यते विधिग्रहणं न कर्त्तव्यमित्यत्र ब्रूमः । कर्त्तव्यमेव । किमर्थं, शेषविध्युपसङ्गहार्यं, येषि विधयेन परामृश्यन्ते सूत्रकारेण तेषामपि प्रसङ्गः स्यादिति, विधिग्रहणान्तावत्प्रसक्तमवने सवनमुखीयेष्वाहतेषूपहवमिच्छते लोकदारीयोपाकरणादि सिद्ध्यर्थं । अव्यपदेश इत्येतदपि न वक्तव्यमित्यत्र ब्रूमः, अव्यपदेशग्रहणं विकल्पसमुच्चयप्रत्याज्ञायप्रसङ्गप्रतिशेधार्थं, एतेषामस्मिन्नेव शास्त्रे दर्शनात् । विकल्पस्तावत् दृश्यते, अभिप्रयायमभिषुण्वन्त्यभिक्रान्तै समानन्त्राभिषुण्वन्ति प्रतिष्ठित्य इति सविकल्पः स्यादिति । तथा रथन्तरे वागेङ्कारयोः समुच्चयदर्शनात्, समुच्चयस्तु नानार्थत्वादिति । तथा प्रत्याज्ञायोऽपि दृश्यते, सुत्यायां यज्ञसारथ्यहरहः सचे सत्रस्पृहोति । तदेतेषां प्रसङ्गोऽभावादित्यत आह अव्यपदेशे इति । यदुच्यते सर्वग्रहणं न कर्त्तव्यमित्यत्र ब्रूमः, यदि ह्ययं सर्वशब्दं न कुर्यात्तथापि सति ये ताण्डके परिपठिता ज्योतिष्टोमादयः सहस्रसम्बत्सरान्तास्तेषामेवाधिकारो गम्येत । सोऽयमाचार्यः सर्वशब्दं करोति ।

येपि शास्त्रान्तरे दृष्टाः एकाह्वादीनसत्रेषु भूः सर्वमेधचतुर्थसार-
स्वत्यादयस्तेषामेवाधिकारः स्यादिति । यदुच्यते अधिकारग्रहणं
न कर्त्तव्यमित्यत्र ब्रूमः, अधिकारग्रहणं नियमार्थं । कथं,
अयमधिकार आतिदेशिकान् सर्वान् अधिकारान् बाधित्वा आसू-
त्रसमाप्तेः स्यादिति । तस्माद्यदुक्तमारब्धव्यं सूत्रमिति तद्युक्तं ॥ १ ॥

एवं सिद्धे सर्वाधिकारे वक्ष्यत्याचार्यः, महन्मेवोच इति
करिष्यन् प्रतिप्रन्त्येतेति, तत्रायं संशयः किमियत्तैव प्रतिमन्त्रणं
क्रियतां अथ कृत्स्नेन मन्त्रेणेति । एतस्मिन् संशये सत्याहाचार्यः,

मन्त्रविधिश्चादिग्रहणेन* ॥ २ ॥

तत्र मन्त्रशब्दः प्रतीतशब्दार्थः कर्तृपदार्थको महन्मेवोचादिषु
यजुषु वर्त्तते । विधीयते विधानं वेति विधिः । आदिग्रहणेन
आदीयतेऽर्थोऽनेनेति आदिः । अयं सूत्रार्थः आदिगृहीतोमन्त्रः
कृत्स्नः प्रयोक्तव्य इति । अत्रोच्यते, यद्येवमर्थः, सूत्रारम्भो
न कर्त्तव्यस्तर्हि, ऋतेपि एतस्मादवगम्येत एतत्, आदिग्रहीतो
मन्त्रः कृत्स्नः प्रयोक्तव्य इति, परिपठितानामादिगृहीतोमन्त्रः
प्रयोक्तव्य इति । ननु सिद्धं गृह्यप्रामाण्यादेवैतदान्नायार्थत्वात्,
पदार्थाभिसम्बन्धाच्छेषविशेषविधिः तद्विषय इति चेत्, स्था-
लीपुलाकवत् । अन्यत्र यावद्यजुर्ग्रहणादुत्तरसूत्रारम्भाच्च, गृ-
ह्यप्रामाण्यान्तावन्मन्त्रान्तमव्यक्तं परस्यादिग्रहणेन विद्यादिति,
आन्नायार्थत्वादिति, यदि ह्यादिग्रहीतोमन्त्रः कृत्स्नो न प्रयु-

ज्येष्ठान्नाद्योनर्थकः स्यात् । सार्थकेन चान्नायेन भवितव्यं ।
 अतश्च गम्यते कृत्स्नमन्त्रप्रसङ्ग इति । पदार्थाभिसम्बन्धादवगम्य-
 ते कृत्स्नमन्त्रप्रयोग इति । इह पदानां पारम्पर्येणार्थोप्यभि-
 सम्बन्धः, तन्मावत्वादिवत् । शेषविशेषविधेः शेषे यस्मादिशेषवि-
 धिरागच्छति । सत्र एव ग्रहस्य भक्षये सुरैन्द्रः सह इत्युदस्य हरि-
 वदहरिकासु चेत्सुवीरन्निति, सति कृत्स्नमन्त्रप्रयोगे एकदेशो-
 द्वारः सम्भवति । शेषविशेषविधिरुद्दिष्य एवेति, स्थाली-
 पुलाकवत्, यथैकेनोदनसिक्थेन कृत्स्ना स्थाली परोक्ष्या स्विन्ना
 नस्विन्नेति । एकदेशेन पुलाकस्थानीयेन स्थाली स्थानीयोग्यः
 कृत्स्नः परिच्छिद्यत इति । अन्यत्र यावद्यजुर्ग्रहणाद्यावद्यजुरनादिष्टा-
 नान् मन्त्रानिति । यावद्यजति समर्थन्तावत् प्रयोक्तव्यमिति ।
 अर्थवादोद्धारं विदधक्कात्त्वं कृत्स्नमन्त्रप्रकरणप्रसङ्गं ज्ञापयति ।
 उत्तरसूत्रारम्भाच्च मन्यामहे कृत्स्नमन्त्रप्रकरण प्रसङ्ग इति ।
 उत्तरादिः पूर्वान्तलक्षणमिति, उत्तरस्य मन्त्रस्यादिना पूर्वस्य
 मन्त्रस्यान्तो लक्ष्यते, सति च कृत्स्नमन्त्रप्रयोगे तल्लक्षणं सम्भ-
 वति । तदेवं सिद्धे कृत्स्नमन्त्र प्रयोगे यदुच्यते मन्त्रविधिश्चादि-
 ग्रहणेनेत्येतदनर्थकं, कस्मात्सूत्रारम्भ, आधारभ्यते प्रयोजनं वक्तव्यं,
 यदुच्यते सूत्रारम्भव्यमारब्धमेवेत्यत्र ब्रूमः, कस्मात् सूत्रारम्भः
 अस्य विधेरप्रसिद्धेः । यत्तावदुच्यते गृह्यप्रामाण्यान्नारब्धव्यभि-
 त्यत्र ब्रूमः । तत्राप्येष एव विधिः कृत्स्नमन्त्रप्रयोगस्य ।
 यदुक्तं आन्नायार्थवत्त्वादिति पर्कादिवदेतद्द्रष्टव्यं । यथा पर्कादेः
 शिमान्तस्य सामसमान्नायस्य गवादिषु सहस्रसम्बत्सरान्तेषु न

सर्वस्य प्रयोगोदृष्टः । न च तावता तस्यान्धानमनर्थकं भवति
 पदार्थाभिसम्बन्धादिति यदुक्तमिति तत्र ब्रूमः । न ह्येक-
 स्मात् पदार्थाभिसम्बन्धान्मन्त्रप्रयोगो भवति, रूपसम्बन्धाअपि
 हि श्रुत्या विधीयन्ते, तं प्रोचेद्वानस्यत्योसोतिवत्, दुर्विज्ञान-
 त्वाच्च मन्त्राणां न ह्येषु प्रत्यक्षमस्थनृष्टेरतपसो वेति । शेष
 विशेषविधिरिति यदुच्यते, तत्र ब्रूमः । शेषविशेषविधिस्त-
 द्विषयोपि गम्यते । स्थाली पुलाकवत् तद्विषय इति यदुक्तं,
 अनैकान्तिकेयं दृष्टान्तः, व्यभिचारकत्वादिति, एकेनौदन-
 सिक्थेन स्थाली न कृत्स्ना परोच्यते, पाकवैषम्यादेव व्यभिचारि-
 त्वाददृष्टान्तः । अन्यत्र यावद्यजुर्ग्रहणादिति यदुक्तं, अनेन वच-
 नेन प्रसक्ते कृत्स्नमन्त्रप्रयोगे अयजति समर्थस्त्वोद्धारोविधीयते,
 यदप्युक्तमुत्तरसूत्रारम्भादित्येतदपि अनेनैव प्रत्युक्तं । एवमेतानि
 सूत्रानारम्भकारणानि प्रत्युक्तानि । तत्र यदुक्तमारब्धं सूत्रमिति
 तदुक्तं ।

मन्त्रविधिश्चादिग्रहणेन । अयमर्थः, आदि प्रदिष्टोमन्त्रः कृत्स्नः
 प्रयोक्तव्य इति । अथ विधिग्रहणं किमर्थमिति चेत्, अधिकृत-
 एव विधिर्विध्यव्यपदेश इति । अत्रोच्यते, विधिग्रहणेन तदा
 एतत्सुब्रह्मणामाह्वय यजमानं वाचयतीति एवं त्रिराह्वयेति
 विध्यादि गृह्यते । अथ चशब्दः किमर्थमिति अर्धादि च विधि-
 र्भवति इदमन्नमयं रस इमा गावः सहश्रियेति । अपर आह,
 मन्त्रविधिश्चादिग्रहणेनेति यथा यजुःसमावाये मन्त्रः पठितः
 तथा प्रयुज्यते । सम्वार्जने संमृजन्वित्यस्य पुनन्वित्यनेन प्रत्यान्वा-

योमा भूदैरवदिति, मच्चन्तेजसे ब्रह्मवर्चसायेति च ममायुष इत्यस्य च प्रत्याज्ञायो माभूदित्यत आदिग्रहणेनेत्याह । अथ वा च शब्दः समुच्चयार्थः । आदिग्रहणेनाव्यपदेश इति वर्तते अववृष्ट-
तत्तादिवत् । एवमुक्तार्थं सूत्रं ॥ २ ॥

एवं मन्त्रविधिश्चादिग्रहणेनेति सिद्धे कृत्स्नमन्त्रप्रयोगे अथ मन्त्रान्तः कथं विज्ञातव्य इत्यत्रोच्यते ।

उत्तरादिः पूर्वान्तलक्षणं* ॥ ३ ॥

उत्तरस्य मन्त्रस्यादिना पूर्वस्य मन्त्रस्यान्तोलक्ष्यते, तल्लक्षणं उत्तरादिः पूर्वान्त इति । सिद्धे लक्षणग्रहणं किमर्थमिति चेत्, अत्रोच्यते । यदि ह्ययं लक्षणग्रहणं न कुर्यादुत्तरस्य मन्त्रस्यादिः पूर्वस्य मन्त्रस्यान्तः स्यात्, एवं पूर्वस्य मन्त्रस्यान्तस्य उत्तरस्य मन्त्रस्य चादेः संसर्गः क्रियेत, एवं मा भूदित्यत आह लक्षणमिति ॥ ३ ॥

इह वृत्तप्रतिमन्त्रणादीनि कर्माण्युपदेक्ष्यन्ते एकं कर्त्तारमधिकृत्य, अविशेषचोदिताश्च त्रय उद्गातारः । यवित्याहुर्वाचान्यानु-
विजो वृणते कस्मादुद्गातारोवृता आर्विज्यं कुर्वन्तीति । तत्रेदं मंशेते अविशेषचोदितानां सर्वेषां प्राप्तौ कस्येमानि भवन्ति, अत आह आचार्यः ।

एकश्रुतिविधानान्मन्त्रान् कर्माणि चोद्गातैव कुर्यादनादेशे* ॥ ४ ॥

एकवचनश्रुत्या ये विधीयन्ते, त एकश्रुतिविधानाः महन्मो-
 वोच इति करिष्यन् प्रतिमन्त्रयेतेत्येवमाद्या मन्त्राः । कर्माणि
 च पृथक्सावित्रोपादैर्मधुपर्कस्य पिवेदित्येवमादीनि उद्गातैव
 कुर्यादनादेश इति, आदेशादन्यत्रानादेशे । आदेशः, प्रसोता
 हविर्धानं गच्छेत् मध्यन्दिने ऊतआदित्यग्रहे प्रतिहर्त्ता भवति ।
 अथ वा एकश्रुतिविधानाद्धेतोः उद्गातैवोक्तः, एकस्य श्रुतो
 विधानं उद्गाता सामवेदेनेति । अथैवशब्दः किमर्थमिति चेत्,
 अवधारणार्थः । सामान्यत्वादुद्गातशब्दस्य यस्यैवान्यशब्द संयोगः
 स एव मुख्यः । अनादेशग्रहणस्य प्रयोजनमुक्तं प्रथममूत्रएव ॥ ४ ॥

उक्तमुत्तरादिः पूर्वान्तलक्षणमिति, एतल्लक्षणं महदादीनां
 यजुषां उत्क्रान्तिरसीति पर्यन्तानां येषु पुनरिदं लक्षणं न सम्भवति,
 तामुच्यतेत्येवमादिवत्, तेषां कः प्रयोगः इत्यत्राह ।

यावद्यजुरनादिष्टान्तान् मन्त्रान्* ॥ ५ ॥

येषां मन्त्राणामन्तोनादिश्यते तान् एव यजुः प्रतीयात्
 तेषु यावदेव यजति समर्थन्तावदेव प्रयोक्तव्यमिति । यर्थवादा
 मध्ये पठितास्तेषामुद्धार इति ॥ ५ ॥

उक्तं मन्त्रविधिश्चादिग्रहणेनेति, तत्रोक्तं महदादिषु य-
 जुषु मन्त्रशब्दस्य वर्त्तत इति । अथ चत्कृसाक्षां को विधिरित्य-
 त्त्राह ।

* ब्राह्मणायोप्येवं । मन्त्रादिति का० पु० पाठः ।

ऋचश्चादिग्रहणेन* ॥ ६ ॥

समान्नाये या ऋक् तस्यां ऋचः आदिग्रहणेन विधिर्भवति ।
अवधूय पवित्रमुदग्दशमवाङ्माभि वितनुयुः पवित्रं त इति । सान्न-
श्चेति च शब्दः, सान्नश्चादिग्रहणेन विधिर्भवति, अध्वर्युप्रेषितस्य-
ग्नाधिरिति गाद्येदित्यादिवत् । आदिनेति सिद्धे ग्रहणं किमर्थमिति
चेत्, उच्यते । आदिना च ग्रहणेन चेत्येवमर्थं ग्रहणं अग्निष्ट-
थतीत्यवष्टयसामइतिवत् ॥ ६ ॥

इति परिभाषा ।

उक्तं कर्माण्डुद्गातैव कुर्यादनादेशे, तत्रोद्गातेत्युक्ते किं लक्षणं
पुनरुद्गातारं कुर्यादित्युच्यते । तदुद्गातलक्षणं विवक्षुराचार्यः सा-
धारणत्वादृत्विगुणानां सर्वविजोऽधिकृत्य लक्षणमारभते ।

ऋत्विगार्धयोऽनूचानः साधुचरणोवाग्म्यन्यूनाङ्गो-
नतिरिक्ताङ्गो दयसतश्चानतिरुष्णोऽनतिश्चेतः* ॥ ७ ॥

ऋत्विगिति जातिशब्देन । ऋत्विक्, अर्धयः, अनूचानः, साधु-
चरणः, वाग्मी, अन्यूनाङ्गः, अनतिरिक्ताङ्गः, दयसतश्च, अनति-
रुष्णः, अनतिश्चेतः, दशपदं सूत्रं । अथेदानीमर्थोपपद्यते । ऋ-
त्विक्, ऋतौ यजतीति ऋत्विक्, प्रजापतिरकामयत बहूनां प्र-
जायेयेति स आत्मन् वृत्त्यमपश्यन्तत ऋत्विजोऽयजत यदृच्यायजत
तदृत्विजामृत्विक्त्वं । ऋत्विक् कस्मादोरिणः, ऋग्यष्टा भवतीति

शाकपूर्णिः, चतुयाजो भवतीति नेरुक्ताः । आर्षेयः, चषेरपत्य-
 मार्षेयः, चषिर्दर्शनात् सोमान्दर्शेत्यौपमन्यवः, तद्यदेनांस्तप-
 स्यमानान् ब्रह्म स्वयं त्वभ्यानर्षं तदृषीणामृषित्वमिति विज्ञायते,
 आदशमात् पुरुषादव्यवच्छिन्नं आर्षं यस्य स आर्षेयः । अनूचानः,
 अनूक्तवाननूचानः शिष्येभ्योविद्यासम्प्रदानं यः कृतवान् सोऽनूचानः ।
 साधुचरणः, साध्विति प्रशंसा, प्रशस्तकर्मैत्यर्थः, बद्ध ब्राह्मण-
 कर्मस्ववस्थितः । वाग्मी, वक्तुं समर्थः, अथ वा संस्कृतवाक् वाग्मी,
 योहि संस्कृतां वाचमुच्चारयति स वाग्मी, कः पुनर्वाचः
 संस्कारः, शब्दार्थन्यायेभ्योऽवगमः, यस्त्वेवं लक्षणां वाचमुच्चारयति
 स वाग्मी, न यो बद्धतरं वचनमनर्थकं भाषते तद्धि वाक्कुला-
 यालमित्युच्यते, योहि बद्धभाषणः स न वाग्मी वाचालो वा-
 चाट इत्युच्यते, वाचोऽग्निन्यालजारचो बद्धभाषिणीति, सर्वथा
 यः प्रतिवचनसमर्थः स वाग्मी, योहि पृष्ठः सन् न्यायेन
 प्रतिवचनं प्रददाति, स वाग्मी, मतिद्वैधे उत्पन्ने संशयच्छेत्ता,
 उदाहरणं चात्र कौषीतकिनः, कस्मात्कौषीतकीनां न कश्चनातीव
 जिह्वेति यज्ञावकीर्णाहीत्यप्रतिवचनदानात् । अन्यूनाङ्गः, ऊन-
 मेव न्यूनं न न्यूनाङ्गः, स अन्यूनाङ्गः । अनतिरिक्ताङ्गः, अङ्गानां
 चातिरिक्तता पुरुषलक्षणे सिद्धा, तत्र चोक्तं, ज्योतिषं पूर्वप्रकृत-
 मिति, तस्य चाङ्गं पुरुषलक्षणं, चतुःषष्ठ्यङ्गत्वात् । द्वयसतश्च,
 प्रमाणतश्च अन्यूनः, अनतिरिक्तः, प्रमाणे प्रमाणे द्वयं द्वयं समं
 यस्य स द्वयसतः । अन्येषां द्वे सतश्चेति पाठः । तेषां कारिकयार्थो
 वर्ण्यते, अधश्चोर्द्धश्च नाभेस्तु समोयस्मात् प्रमाणतः । पादाङ्गुष्ठा

कृविष्टः स वै देसत उच्यते इति । अनतिकृष्णः, न अति-
कृष्णः अनतिकृष्णः । अनतिश्वेतः, न अतिश्वेतः अनतिश्वेतः ।
अपरे वयसि निपातयन्ति, कृष्णश्वेतशब्दो नातिबालो नातिवृद्ध
इति एवमुक्तार्थं सूचं ॥ ७ ॥

अल्विजां लक्षणमुक्तं, अथ याज्यः किं लक्षणः स्यादिति अत-
आह ।

याज्यश्च प्रथमैस्त्रिभिर्गुणैर्वाख्यातः* ॥ ८ ॥

आर्षेयः अनुचानः साधुचरण इति । अथ वा याज्यश्च एवं लक्षणः
यादृग्लक्षणाच्छल्विजः । प्रथमैर्वा त्रिभिर्गुणैर्वाख्यातः । लुप्तविभाषं
मूत्रं । गुणग्रहणं क्षत्रियवैश्ययोर्धनसम्भवं गुणा ग्राह्याः ॥ ८ ॥

सोमप्रवाकमकरिष्यन्नमः सोमाय राज्ञ इत्युक्ता
प्रत्याचक्षीत* ॥ ९ ॥

साम्प्रतं विधिर्विवक्षितः, सोमं प्रब्रूते, सोमप्रवाकः, तम-
करिष्यन् कर्म नमः सोमाय राज्ञ इत्येतद्यजुरुक्ता प्रत्याख्यानं कु-
र्यात् किञ्चिदेव व्याक्षेपं कृत्वा अपरुषं प्रत्याचक्षीत । अथ करिष्यत
एव, तावदिधौ वक्तव्ये कस्मादकरिष्यतः पूर्वमुच्यते प्रत्याख्यानमात्रस्य
वक्तव्यत्वादकरिष्यतः पूर्वमुक्तं, करिष्यतो हि वृत्तप्रतिमन्त्रणादिः
समिदाधानाहवनीयोपस्थानान्तोविधिर्वक्तव्यः स उच्यते ॥ ९ ॥

अकरिष्यतोविधिरुक्तः, अथ करिष्यतोविधिं विवचुराह ।

महन्मे वोच इति करिष्यन् प्रतिमन्त्रयेत्* ॥ १० ॥

महन्मे वोचदत्यनेन यजुषा करिष्यन् प्रतिमन्त्रणं कुर्यात् ॥ १० ॥

तन्न जह्यादप्रोक्तेपि करिष्यामीति विदित्वा* ॥ ११ ॥

तत् वृतप्रतिमन्त्रणं यजुः न जह्यात् नोत्सृजेत् अप्रोक्तेपि
सोमप्रवाकेणेति करिष्यामीति विज्ञाय । कोस्य विषयः सा-
द्यक्ताः† ॥ ११ ॥

अथ वृतप्रतिमन्त्रणं कृत्वा अनन्तरं सोमप्रवाके किं प्रतिपत्त-
व्यमित्यत्राह ।

आवयः ससोमप्रवाकाय लवणमन्नन्दध्वाहारयेत्* ॥ १२ ॥

आवसन्ति तमित्यावसथः, सोमं प्रब्रूते सोमप्रवाकः, तस्मै
सोमप्रवाकाय तादर्थ्यं चतुर्थी । लवणमन्नं लवणेन सम्यक्तमन्नं
लवणमन्नन्तत् दध्वा मह हारयेत् भोजयेत्, एवं सूत्रार्थः । आ-
वसथश्च सोमप्रवाकाय कर्त्तव्यः । तत्रैव चास्य भोजनन्नेय-
मिति ॥ १२ ॥

प्रहिणुयात् प्रस्तोतुसुब्रह्मण्यौ पुरस्तात् कर्मभ्यः* ॥ १३ ॥

सोमप्रवाकायान्नं हारयित्वाथानन्तरं प्रहिणुयात् प्रस्तो-
तुसुब्रह्मण्यौ पुरस्तात् कर्मभ्यः, प्रहिणुयात् प्रेषयेदित्यर्थः ।

* द्राह्यायणोप्येवं । † असमीचीनः पाठः किन्तु पुस्तकत्रयेऽपि
समानत्वात् तादृश एव रक्षितः ।

प्रस्तोता च सुब्रह्मण्यश्च प्रस्तोतसुब्रह्मण्याौ पूर्वं कर्मण आरम्भात्
अथ वा तादर्थ्यं चतुर्थी यानि पुरस्तात् कर्माणि तार्क्ष्यसामादो-
नि तदर्थं ॥ १३ ॥

उक्तं प्रहिणुयात् प्रस्तोतसुब्रह्मण्याविति । तयोः कर्मार्थं प्रा-
गमनं । कर्माणि च देवयजने क्रियते । अत आचार्यो देव-
यजनलक्षणं विवक्षराह ।

प्रागुदक्प्रवणन्देवयजनं लोमशमवृक्षं समं* ॥ १४ ॥

प्रागुदक्प्रवणं देवयजनं । आपः प्राच्य उदीच्यो वा यत्र ग-
च्छन्ति । अथ वा प्रागुदीचीदिशं यत्रापः प्रवर्तन्ते तत् प्रागुदक्-
प्रवणं चालालसारिण्योयत्रापः स्युरित्यर्थः । देवयजनं देवा
अस्मिन्निज्यन्त इति देवयजनं । लोमशं, अतिलोमशं तृणैषधि
वज्रलमित्यर्थः । अवृक्षन्नास्मिन् वृक्षाः सन्त्यवृक्षं । समं, यत्र नवि-
षमाभूमिस्तत्समं । एवं लक्षणं देवयजनं स्यात् ॥ १४ ॥

किञ्च ।

पुरस्ताच्चास्यापः स्युः* ॥ १५ ॥

पुरस्तादिति दिङ्प्रियमः क्रियते । पूर्वप्रदेशे देवयजनस्य
आपः स्युरिति च शब्दः क्रियते । पुरस्तान्नियमः अन्यासु च
दिक्षु विप्रतिषेध इति । अत्येति समीपलक्षणा षष्ठी, स्युरिति स्वभा-
वतः स्युर्न कृत्रिमा इति ॥ १५ ॥

उक्तं च स्वभावतः स्युरिति । अथ पुनरुपपत्तिर्न स्यात् ततः किं स्यात् । अत्रोच्यते ।

तदभावे महावृक्ष उदपानोमहापथो वा* ॥ १६ ॥

तदिति पूर्वनिर्देशः, तासामभावः, भवनं भावः, न भावः अभावः, अपामभावे महावृक्षादयः स्युः । महांश्चासौ वृक्षश्च महावृक्षः आत्महतः समानाधिकरणजातीययोरित्याकारः । अपरे वर्णयन्ति उदुम्बर इति । प्राजापत्य उदुम्बरः प्रजापतिर्विव महा-
निति पूर्वं एव तु साधीयान् । महतः समानाधिकरण इति ।
उदपानः कूपः । देशान्तरगामी पन्था महापथः ॥ १६ ॥

न चास्य स्थलतरमदूरे स्यात्* ॥ १७ ॥

एवं लक्षणं चैव स्यात्, न चास्य देवयजनस्य स्थलतरं समीपे स्यात् आतिशायनिकस्तरः प्रत्ययो देवयजनमपि न स्थले भव-
तोव्येतद्दर्शयति । स्थलतरः पर्वतः, अस्तेति सर्वेषु कल्पेषु स्यात्
अनन्तरस्य विधिर्माभूदिति ॥ १७ ॥

देवयजनमात्रञ्च पुरस्तात्* ॥ १८ ॥

न चास्य स्थलतरमदूरे स्यादित्युक्तं । किञ्च देवयजनप्रमाणं
चास्य पूर्वे प्रदेशे स्थितं न स्यात् ॥ १८ ॥

विपर्यस्याभिचरणीयेषु, स्थलादन्यद्देवयजनमा-
त्राच्च* ॥ १९ ॥

उक्तमविशेषेण देवयजनलक्षणं । अथाभिचरणीयेषु विशेषवि-
वक्षुराह । विपर्यस्याभिचरणीयेष्विति । यदिदं देवयजनलक्षण-
मुक्तं एतदभिचरणीयेषु विपर्यस्तं भवति । विपर्यासः प्रातिलो-
म्यं । किं सर्वमेव विपर्यस्तं नेत्युच्यते । किन्तर्हि, स्थलादन्य-
द्देवयजनमात्राच्च । विपर्यासेऽपि सति नैव स्थलतरमदूरे स्याद्देवय-
जनमात्रञ्च पुरस्तान्नैव स्यात् ॥ १९ ॥

स्वयं ब्रजेत् क्रय उपवसथ्ये वा† ॥ २० ॥

उक्तं प्रहिणुयात्प्रस्तोढसुब्रह्मण्यौ पुरस्तात् कर्मभ्य इति ।
अथ तस्य गमनकालः क इति । अत्रोच्यते । आत्मना गच्छेत्
क्रये उपवसथ्ये पुनः स्वयं ब्रजेदनाह्नतोपि ॥ २० ॥

उदङ्ङेऽव तु गृहेभ्यः प्रथमं देवो देवमेत्विति† ॥ २१ ॥

अथ तस्य गमनक्रिया उच्यते । उदङ्ङेऽव तु गृहेभ्यः प्रथमं
निष्क्रामेत् । देवो देवमेत्वित्यनेन यजुषा । अथैव शब्दः किमर्थं
उच्यते । अन्यतोपि गन्तव्ये उदङ्ङेऽव तावत् प्रथमं प्रस्थानं कुर्यात् ।
अथ तुशब्दः किमर्थं उच्यते । अन्यतो दारेष्वेवं ॥ २१ ॥

दूरं ब्रजित्वा विहाय दौष्कृत्यमिति* ॥ २२ ॥

दूरमध्वनोगत्वात्पेवशिष्टे विहाय दौष्कृत्यमित्येतत् यजुर्जपेत् ।
विहाय दौष्कृत्यं ब्रजामीत्यस्याध्याहारमपरे वर्णयन्ति । अपरे या-
वद्गृहणं कस्मादवचनात् ॥ २२ ॥

बद्धानामासीति पन्थानमापद्य† ॥ २३ ॥

देवयजनगामी यः पन्था तमापद्य अनन्यगामिनं बद्धाना-
मासीत्येतत् यजुर्जपेत् ॥ २३ ॥

उत्तरं वेद्यन्तमाक्रम्य दक्षिणमीक्षमाणः पितरोभू-
रिति† ॥ २४ ॥

यस्योपवसथ्येऽङ्गि आगमनं भवति स देवयजनमहावेदेह-
न्तरमन्तमाक्रम्य दक्षिणमन्तमीक्षमाणः पितरोभूरित्येतद्यजुर्जपेत् ।
यस्य पुनः क्रथेऽङ्गि आगमनं भवति स पत्नीसंशालायां वेदिमा-
क्रमते महावेदेरभावात् ॥ २४ ॥

यजुरन्तरयेन्वाहारन्धानञ्जप्यः* ॥ २५ ॥

यजुषामन्तरयेऽन्वाहारन्धानजप्योमन्थते । अन्तरयस्यागः,
उत्सर्गः । अन्वाहरणमन्वाहारः अनुत्सर्ग इत्यर्थः । कः पुन-
र्विषयः । सान्निपातिकोविधिः । तच्चानुजपः अलोपार्थः ॥ २५ ॥

* ब्राह्मणायण्येवं ।

† ब्राह्मणायण्येवं किन्तु तेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतं ।

उपेक्षणं शाण्डिल्यः* ॥२६॥

उपेक्षणं वर्जनमकरणमित्यर्थः । एवं शाण्डिल्योमन्यते । कस्मात्
निमित्तापायात् । अपर आह । पितरोभूरिति कृत्स्नं यजुः
अन्तरितं समाम्नाये । त्रयोहनु वै पितरः अवमा ऋवा काव्या इति ।
तस्यान्वाहारम्भानं जप्योमन्यते । कस्मादलोपात् । उपेक्षणं वर्जनं
शाण्डिल्यः कस्मादपाठात् ॥ २६ ॥ १ ॥

इति प्रथमस्य प्रथमा कण्डिका ॥

अथ द्वितीया कण्डिका ।

उक्तं स्वयं व्रजेत् क्रय उपवसथ्येवेति । तत्र उदङ्ङेः व तु गृहेभ्यः
प्रथममित्युद्गाहकर्म प्रकृतमेतदादि । तत्रोक्तमुत्तरं वेद्यन्तमाक्रम्य
दक्षिणमोक्षमाणः पितरो भूरित्येतद्यजुर्जपेदिति । अस्यानन्तरं
मधुपर्कविधिं विवक्षितः । तं विवक्षुराह ।

पृथक् सावित्रीपादैर्मधुपर्कस्य पिबेत्* ॥ १ ॥

पृथक् नानेत्यर्थः । सावित्रीपादैः सविता देवता चत्वारः सेयं
सावित्री तस्याः पादैः पिबेत् । मधुना पृक्तन्दधिपयःकृतान्नं
वा मधुपर्कः । दधनि पयसि वाथ चाकृतान्ने मधु दधान्मधुपर्क-
मेतदाहुः । दधिमधुशलिलेषु सक्तवः पृथगेवेति विहितास्तयस्तु
मन्याः । तस्य मधुपर्कस्य पिबेत् अस्मेति अवयवलक्षणा षष्ठी ।

* ब्राह्मणायोप्येवं ।

कथं पिवेद्यथा शेषः स्यादिति । ननु सावित्रीपादैरिति सिद्धे किं पृथक् ग्रहणमिति । उच्यते । उक्तं, सवित्रदेवता सावित्रीति । एवं सर्वासां सवित्रदेवतानां प्रसङ्गः प्राप्तः । अत आचार्यः पृथक्ग्रहणं करोति । यस्य ऋक्समाम्नाये पृथगाम्नायन्त्येति । ननु यद्येवमर्थं न तस्मान् मुख्यां अद्य नो वेदेत्येतां सावित्रीमुत्तृज्य गौणीं गृह्णीयात् । तन्न, इयमेव मुख्या । कथं मुख्येति चेत् । उच्यते । अथोपसीदत्यभिधीहि भोः सावित्रीं मे भवाननुब्रवीत्विति । अस्मिन्नेतस्या एवानुवचनं । तस्या उत्तरा ऋक्समाम्नायाभ्यक्तेश्च सावित्री चतुर्थी भवतीत्येतस्या एव श्रुतौ विधानं । तथा शाखान्तरोयायामथावशिष्टायां श्रुतौ एतामेव प्रतिजानते । तस्मात् पृथक्ग्रहणं नानार्थत्वादेवमुक्तं ॥ १ ॥

तत्रैतदाहरन्ति विष्टरं पादप्रक्षालनमर्थ्यमाचमनीयं मधुपर्कमिति* ॥ २ ॥

तत्र तस्मिन् मधुपर्कविधौ एतदानयन्ति । विष्टराद्याहरणकर्म कर्तव्यनियमार्थं ब्रह्मवचनं । दर्भासनं विष्टरः । पादप्रक्षालनार्थं उदकं पादप्रक्षालनं । अर्घ्यार्थमुदकमर्थ्यं । आचमनार्थमुदकमाचमनीयं । मधुपर्क उक्तलक्षणः । अथ तत्र ग्रहणं किमर्थमिति चेत् । उच्यते, मधुमन्थोदमन्थयोर्मधुपर्ककल्पार्थं । ते च वक्ष्यन्ते । तत्र तत्रैतदाहरन्ति विष्टरादि ॥ २ ॥

* द्राक्षाद्यणस्तु अर्हयिष्यन्त आहरन्ति विष्टरौ पाद्यमर्थं इत्येव विशेषं सूचितवान् ।

तस्य पिबेत्* ॥ ३ ॥

तस्य मधुपर्कस्य पिबेत् । कथं ॥ ३ ॥

इददन्नमयं रस इमा गावः सहश्रियेति तु पुर-
स्तादेकैकस्य* ॥ ४ ॥

सावित्रीपादस्येति शेषः । तुशब्दे विशेषणार्थः ॥ ४ ॥

वाग्वहु बहु मे भूयादिति प्रथमस्योपरिष्ठात् प्राणो-
वै वाचो भूयान् बहुर्मे भूयो भूयादिति द्वितीयस्य
मनो वाव सर्वं सर्वं मेभूयादिति तृतीयस्य* ॥ ५ ॥

सावित्रीपादस्योपरिष्ठादिति वर्त्तते । प्रथमद्वितीयतृतीयग्रहणं
चतुर्थनिषेधार्थं । तृष्णो चतुर्थमिति प्राप्ते ॥ ५ ॥

सर्वे स्वाहाकारान्ताः* ॥ ६ ॥

सर्वे भक्षमन्त्राः स्वाहाकारान्ताः । स्वाहाकारान्ता इति
बहुवचनात् सिद्धेः किमर्थं सर्वग्रहणमिति चेत् उच्यते । मधुमन्था-
दीनामपि भक्षमन्त्राः स्वाहाकारान्ताः स्युरित्येवमर्थं सर्वग्रहणं ॥ ६ ॥

रसोसि वानस्पत्यो रसं मयि धेहीति मधुमन्थस्य
पिबेदिति गौतमो, वानस्पत्य इति प्रवचनं† ॥ ७ ॥

* एतानि द्राष्टव्यायोग्येऽत्र न सन्ति ।

† द्राष्टव्यायोग्येऽप्येवं किन्तु तेनैतेन सूत्रद्वयं छतं ।

रसोऽसि वानस्पत्य इति । अनेन मन्त्रेण मधुमन्थस्य पिवेदिति
 गौतम आचार्य आह । यच्चेत्तं विष्टरादीनि द्रव्याण्येकैकशस्ति-
 स्त्विर्वेदधेरन्निति, तत्र मधुमन्थस्यावेदने प्राप्ते आह । वानस्पत्य
 इति प्रवचनमिति । वानस्पत्यो वानस्पत्य इत्यावेदनन्ति ॥ ७ ॥

तथा दधिमन्थोदमन्थयोः, पयस्योपयस्य इति तु
 रसादेशः* ॥ ८ ॥

यथा मधुमन्थस्य तथा दधिमन्थोदमन्थयोः पिबेत् । तेन प्रका-
 रेणेत्यर्थः । अयं तु विशेषः । पयस्योपयस्य इति तु रसादेशः । वा-
 नस्पत्य इत्येतस्य स्थाने स्यातामित्यर्थः । रसोऽसि पयस्य रसोऽस्यो-
 पयस्यः, यथासङ्गं ॥ ८ ॥

एते नैव प्रवचने कालिन्दः सारस्वत इति वा† ॥ ९ ॥

एते एव पूर्वाक्तप्रवचने दद्यात् । पयस्योपयस्य इति । का-
 लिन्दः सारस्वत इति वा, यथासङ्ग्येन ॥ ९ ॥

शेषं ब्राह्मणाय दद्यात्† ॥ १० ॥

उक्तं मधुपर्कस्येत्यवयववृत्त्या षष्ठी क्रियते । तत्र पानमुक्तं ।
 अथ शेषे का प्रतिपत्तिरिति । उच्यते । शेषं ब्राह्मणाय दद्यात्
 पुत्रादेः ॥ १० ॥

* ब्राह्मणाय नैतेन श्रूत्रद्वयं कृतं ।

† ब्राह्मणाय शेषेन ।

तदभावेऽङ्गिः संप्रोक्ष्याब्राह्मणाय* ॥ ११ ॥

शूद्रवर्जं । उच्छिष्टयोग्ये पुत्रशिक्षाभावेऽङ्गिः संप्रोक्ष्य क्षत्रिय-
वैश्ययोः ॥ ११ ॥

कुरुतेति गवि प्रोक्तायां ब्रूयात्* ॥ १२ ॥

उक्तं आचान्तोदकाय गौरिति नापितस्त्रिब्रूयात् । एवं
गवि प्रोक्तायां कुरुतेति ब्रूयात् ॥ १२ ॥

उत्सृजत गां तृणानि गौरत्विति वा† ॥ १३ ॥

कुरुतेति ब्रूयादेवं वा ॥ १३ ॥

सर्वेषां यज्ञोपवीतोदकाचमने नित्ये कर्मोपयतां‡ ॥
॥ १४ ॥

उद्गाहकर्मोक्तं । अथ सर्वेषां साधारणमुच्यते । सर्वेषामुद्गा-
हृणां यज्ञोपवीतञ्च उदकाचमनञ्च एते च नित्ये कर्म कुर्वतां
एवं यज्ञोपवीती भवत्येवमाचान्तोदको भवतीति । यज्ञोपवीतञ्च
उदकपूर्णञ्च कमण्डलुं । आचमन्ति तस्मादित्याचमनं । यज्ञो-
पवीतनित्यत्वे ब्रह्मचर्यं ज्ञापयति । अथ सर्वग्रहणं किमर्थं ।
उच्यते । सुब्रह्मण्यं चतुर्थानां ब्रह्मपञ्चमानां यजमानघष्ठानां
सम्बन्धस्तदर्थं ग्रहणं ॥ १४ ॥

* आध्याययोग्येवं ।

† आध्याययोग्ये विशेषोक्तिः ।

‡ आध्याययोग्येवं किन्तु च्छेदविषये विशेषोऽस्ति ।

अव्यवायोऽव्यावृत्तिश्च यज्ञाङ्गैः* ॥ १५ ॥

न व्यवायः अव्यवायः, न व्यावृत्तिः अव्यावृत्तिः, अन्तरा-
गमनं व्यवायः, अनभिमुखता व्यावृत्तिः । केनाव्यवायोऽव्यावृत्तिश्च
यज्ञाङ्गैः, कर्मोपयतामिति वर्त्तते ॥ १५ ॥

प्राङ्मुखकरणच्चानादेशे ॥ १६ ॥

प्राङ्मुखकरणमादेशादन्यत्र स्यात्, आदेशः प्रत्यङ्मुखस्तिष्ठ-
श्चिरसि गायत्र्यायेदिति । चशब्दः समुच्चयार्थः, अव्यवायो-
ऽव्यावृत्तिश्च यज्ञाङ्गैरनादेश इति ॥ १६ ॥

क्रीते राजनि सुब्रह्मण्य उत्तरेण सोमवहनं गत्वान्तरे-
णेषे शमीशाखां पलाशशाखां वा सपलाशां पाणौ कृत्वा-
ऽवतिष्ठेत ॥ १७ ॥

उक्तं प्रहिणुयात् प्रस्तोतसुब्रह्मण्यौ पुरस्तात्कर्मभ्य इति । तत्र
सुब्रह्मण्यं कर्म विवचुरिदं सूत्रमारभते, क्रीते राजनि सुब्रह्मण्य
इति । अथ कस्मात् कर्मभेदः क्रियते, प्रस्तोत्रोच्यं तावद्वक्तव्यं पूर्वं
तार्क्ष्यसामादीनामित्यत्राह कृताकृतत्वात् तार्क्ष्यसामादीनां क्रम-
भेद इति । क्रीते राजनि क्रीते सोमे, सुब्रह्मण्य इति कर्तृनिर्देशः
उत्तरेण सोमवहनं गत्वा उत्तरेणेति दिङ्मयः, गलेति
क्रियोपदेशः । अन्तरेणेषे सोमवहनेषयोरन्तराले शमीशाखां पलाश-
शाखां वा सपलाशां दक्षिणेन पाणिना गृहीत्वावतिष्ठेत ॥ १७ ॥

* ब्राह्मण्योऽप्येवं, किन्तु तत्र छेदविषये विशेषोऽस्ति ।

† ब्राह्मण्योऽप्येवम् ।

अध्वर्युसंप्रेषणं सर्वत्राकाङ्क्षेत् सुब्रह्मण्यायाम्* ॥१८॥

संप्रेषणं संप्रेषः तम् आकाङ्क्षेत् तावत्प्रतीक्षेत यावत् संप्रेषण-
मिति सर्वत्र ग्रहणं सर्वासु सुब्रह्मण्यासु न केवलं शाक्य्या-
मिति ॥ १८ ॥

रश्मी धारयंश्चाखया^१ प्रेक्ष्योद्गावौ दक्षिणं पूर्व्वं ॥ १९ ॥

रश्मी अभीष्टू प्रग्रहावित्यर्थः धारयन् सख्येन पाणिना शाखया
दक्षिणेन पाणिना गृहीतया प्रस्थापयेत् गावौ सोमवहनयुक्तौ
दक्षिणं पूर्व्वम्, दक्षिणस्यां धुरि यो युक्तस्तं पूर्व्वं पश्चादुत्तरमि-
त्यर्थः ॥ १९ ॥

सुब्रह्मण्योमिति त्रिराङ्गयेत्प्रचि वर्त्तमाने^२ ॥ २० ॥

प्राङ्मुखे वर्त्तमाने सुब्रह्मण्योमिति प्रणवं त्रिब्रूयात्, वर्त्तति-
र्गत्यर्थः ॥ २० ॥

षट्कृत्वः प्रतीचि* ॥ २१ ॥

प्रत्यङ्मुखे वर्त्तमाने षट्कृत्वः प्रणवं ब्रूयादिति वर्त्तते ॥ २१ ॥

पूर्व्वेण पत्नीशालां विमुक्ते क्वदिषि शाखामवगुह्य
तामेवैषामनूत्क्रम्य^३ यथार्थं स्यात् ॥ २२ ॥

* ब्राह्मयज्ञोऽप्येवम् ।

^१ प्रेक्ष्येदिति ब्राह्मयज्ञः । तेनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

^२ ब्राह्मयज्ञे मध्यमया वाचेत्यधिकमस्ति ।

^३ ब्राह्मयज्ञे किञ्चिदधिकमस्ति ।

पत्नीशालायाः पूर्वप्रदेशे विमुक्ते अर्द्धविमुक्ते सति कृदिषि
च्छादनकटे शाखाम् अवगुह्य अवलम्ब्य तामेवैषामनूत्कम्य अवतीर्थ
ततो यथार्थं स्यादिति कर्मणः समाप्तिं दर्शयति ॥ २२ ॥

दक्षिणमनद्वाहं सुब्रह्मण्याय दद्यात्* ॥ २३ ॥

दक्षिण्यां धुरि यो युक्तोऽनद्धान् तं सुब्रह्मण्याय दद्यात् यज-
मानः सामर्थ्यात् ॥ २३ ॥

उभाविति शाव्यायनकं विज्ञायते कर्मसंयोगात्* ॥ २४ ॥

उभावप्यनद्वाहौ देवाविति शाव्यायनके श्रुतिः कर्मसंयोगात्
उभाभ्यां हि कर्म कृतं हेतुपादानं क्रियते कर्मसंयोगादिति यस्य
येन कर्मसंयोगः स तद्व्यं लभतइत्यर्थः ।

यस्मिन् कर्मणि यद्रव्यं यस्य सन्निहितं भवेत् ।

तत्तस्यैव प्रदातव्यं हेतुर्गोत्रपटो यथा ॥ २४ ॥

इति प्रथमस्य द्वितीया कण्डिका ।

अथ तृतीया कण्डिका ।

आनिथ्यायां स० स्थितायां दक्षिणस्य द्वारवाहोः प्र-
स्तान्तिष्ठन्नन्तर्वेदिदेशेऽन्वारब्धे यजमाने पत्न्याञ्च सुब्र-

ह्यण्योमिति त्रिरुक्ता निगदं ब्रूयादिन्द्रागच्छ हरिव
 आगच्छ मेधातिथेर्मेघवृषणश्वस्य मेने गौरावस्कन्दिन्नह-
 न्यायै जारकौशिकब्राह्मणगौतमब्रुवाणैतावदहे सुत्यामिति
 यावदहे स्यात् * ॥ १ ॥

उक्ता शाकटी सुब्रह्मण्या सुब्रह्मण्योमिति त्रिराङ्गयेत् प्राचि वर्त-
 माने षट्कलः प्रतोचीति प्रणवमात्रक्रियोक्ता इदानीं तस्याः 'काल-
 देशक्रियाविधयो विवक्षिताः, तान् विवचुराचार्य इदं सूत्रमा-
 रभते, आतिथ्यायां संस्थितायामिति । आतिथ्या इष्टिः तस्यां संस्थि-
 तायां समानायामित्यर्थः दक्षिणस्य द्वारवाहोः पत्नीशालायाः पूर्वं
 प्रदेशे तिष्ठन् । कथं गम्यते पत्नीशालाया द्वारस्येति उच्यते, सम्ब-
 न्धादातिथ्यायां संस्थितायामिति पूर्वेण पत्नीशालायां तिष्ठन्नित्युद्धृता
 विधीयते । अन्तर्वेदिदेशे अकृतं वेदिकरणं भवत्यतो देशइत्याह ।
 अन्वारब्धे यजमाने पत्न्याञ्च, अन्वारम्भणं स्पर्शनम्, सप्तमी क्रियते
 यस्य च भावेन भावलक्षणमिति समासः क्रमार्थः । सुब्रह्म-
 ण्योमिति त्रिः प्रणवमुक्ता निगदं ब्रूयात् । इन्द्रागच्छेत्येतदादि-
 निगदग्रहणं संख्यवहारार्थम् वक्ष्यत्यग्निष्टुतश्रामेयो निगद इति ।
 एतावदहे सुत्यामिति यावदहे स्यादिति एतावदित्यत्र सुत्या
 निर्देश्या यावद्भिरहेभिः सुत्या, तावद्भिः परिगणनां कृत्वा निर्देशः
 कार्यः ॥ १ ॥

अद्येति समानाहनि* ॥ २ ॥

यस्मिन्नहनि सुत्या भवति तस्मिन्नहन्यद्येति ब्रूयात्, समाना-
हनीति किमर्थमद्येति सुत्यामिति सिद्धे, उच्यते, कदाप्येक-
स्मिन्नहनि द्वास्त्रं कर्म क्रियते, तस्मिन्नपि अद्य सुत्येत्येवं ब्रूयात्,
कोऽस्य विषयः । साद्यक्ताः ॥ २ ॥

देवा ब्राह्मण आगच्छतागच्छतागच्छतेति गौतमः* ॥३॥

सुत्यादेशानन्तरमेतद्ब्रूयात् इत्येवं गौतम आचार्य आह ॥ ३ ॥

आगच्छेति पूर्वं देवाङ्गानाद्धानञ्जयः* ॥ ४ ॥

एवं धानञ्जय आचार्यो मन्यते ॥ ४ ॥

आगच्छ मघवन्नित्येके* ॥ ५ ॥

एके आचार्याः पूर्वं देवाङ्गानामन्यन्ते ॥ ५ ॥

पूर्वयोः प्रणवयोर्विरमेत्† ॥ ६ ॥

अवस्थादित्यर्थः, विरामोऽवसानम् ॥ ६ ॥

मेने ब्रुवाणयोः‡ ॥ ७ ॥

एतयोश्च पदयोर्विरमेत् ॥ ७ ॥

* ब्राह्मणायणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणायणे प्रणवान्तयोरिति विशेषः ।

‡ ब्राह्मणायणे ब्रुवाणेति चेति विशेषः ।

षणे जारे चाग्नेय्याम्* ॥ ८ ॥

आग्नेय्यां सुब्रह्मण्यायां एतौ च विरामौ षणे जारे चेति ॥ ८ ॥

पृथग्यजते शब्देषु च† ॥ ९ ॥

विरमेदिति वर्तते पृथङ्ज्ञानेत्यर्थः, यजते शब्देषु चेति उक्ते
किं पृथग्ग्रहणमिति चेत् उच्यते, पितृपितामहप्रपितामहशब्दानां
च समामो माभूदिति ॥ ९ ॥

एवं त्रिः† ॥ १० ॥

अनेन प्रकारेण त्रिः क्रिया सुब्रह्मण्यायाः ॥ १० ॥

आह्वय† ॥ ११ ॥

आह्वयेति विधिर्गृह्यते, एवं त्रिराह्वय यजमानं वाचयति ॥ ११ ॥

पत्नीयजमानावुपहवमिच्छमानौ सुब्रह्मण्योपह्वयेति† ॥ १२ ॥

पत्नी च यजमानश्च पत्नीयजमानौ तावुपहवं काङ्क्षमाणौ
सुब्रह्मण्योपह्वयेत्येवं ब्रूयातां उपह्वानमुपहवः ॥ १२ ॥

उपह्वतइत्युपहवः† ॥ १३ ॥

सुब्रह्मण्यो याचित उपहवं दद्यात्, कः पुनरुपहवः उपह्वत
इत्युपहवः अयमुपहवप्रकारः ॥ १३ ॥

* आह्यायणे विशेषेऽस्ति ।

† आह्यायणोऽप्येवम् ।

‡ आह्यायणेन सूत्रत्रयेनैकसूत्रं कृतम् ।

उपह्वय यथार्थं स्यात् * ॥ १४ ॥

पञ्चमर्थः ॥ १४ ॥

एव सर्वेषामसन्दतेषु ॥ १५ ॥

बहुवचनसामर्थ्यात् तत्सिद्धेः सर्वग्रहणं निरर्थकमिति चेत् तत्
कथं प्रतीष्टिषु स्यादिति उपसद्व्यहणादिष्टिद्वये उपसत्प्रत्ययो भाव-
दिति ॥ १५ ॥

यास्योद्ध्वमुपसङ्ग उत्करे तु तत्र तिष्ठन् ॥ १६ ॥

यास्योद्ध्वमुपसद्व्यहणादेत्यन्ते सुब्रह्मण्यास्तासामप्येष एव विधिः
अयन्तु विशेषः, उत्करे तु तत्र तिष्ठन्निति, तिष्ठन्निति वक्तव्ये तत्र
ग्रहणं किमर्थमिति चेत् उच्यते, भावत् समीपसप्तमी प्रत्यय इति
आहूते नोत्करे वक्तव्या । अपर आह उत्करे चाह तत्र तिष्ठन्निति हि
ब्राह्मणं तस्मादुत्करे तिष्ठन् सुब्रह्मणः सुब्रह्मण्यामाह्वयतीति ॥ १६ ॥

प्राक् सुत्यादेशान्नामग्राहः ॥ १७ ॥

एवं चैता उत्करे भवन्ति किञ्च प्राक् सुत्यादेशान्नामग्राहो भवति
एतावदहे सुत्यामिति प्रागस्मादचनात् ॥ १७ ॥

अग्नीषोमीयवपायां ऊतायाम् परिहृतासु वसतीवरीषु

* ब्राह्मणायणे अन्यत्रास्ति ।

† ब्राह्मणायणोऽप्येवम् ।

‡ ब्राह्मणायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

‡ ब्राह्मणायणोऽप्येवम् । किन्तु तत्र छेदविषये विशेषोऽस्ति ।

प्रातरनुवाकोपक्रमवेलायामसौ यजत इति प्रत्येकं गृह्णीयाद्-
यजमाननामधेयान्यमुष्य पुत्रः पौत्रो नप्तेति पूर्वेषां* ॥ १८ ॥

अग्नीषोमीयस्य पशोर्वपायां ऊतायां वसतोवरी परिहरणे कृते
प्रातरनुवाकस्य आरम्भणवेलायां यजमाननामधेयानि गृह्णीयात्
प्रत्येकम् एकमेकं प्रति प्रत्येकम् असाविति सर्वनाम्ना यजमानस्य
नामधेयानि यजमाननामधेयानीति बद्धवचनं क्रियते तत्सम्बन्धेन
सर्वाण्येतानि पितृप्रभृतीनि यजमाननामधेयानि । अपर आह नक्ष-
त्राश्च यं नित्यं द्वतीयं यत्तद्गुह्यमेव भवति । सर्वनाम्नः स्थाने पितृ-
पितामहप्रपितामहानां नामधेयानि गृह्णीयात् अमुष्य पुत्रः पौत्रो
नप्तेति यथासंख्यम् । यथासुष्य पुत्रः पौत्रो नप्तेत्येतेषां पूर्वत्वे सिद्धे
पूर्वेषामिति किमर्थमारभ्यते, उच्यते, एकशेषविधिप्रज्ञापनार्थं,
कथमेकशेषो गृह्यतइति पूर्वेषां च पूर्वासां च ॥ १८ ॥

अथावरेषां यथाज्येष्ठः स्त्रीपुंसां ये जीवेयुः† ॥ १९ ॥

अथानन्तरमवरेषां नामानि गृह्णीयात् अवरे पुत्रपौत्र-
प्रपौत्राः, कथमेतद्गम्यते तेषामपि त्रयाणामेवेति अथशब्दसामर्थ्यात्
यथाज्येष्ठम् यो ज्येष्ठः यथाज्येष्ठम् उत्पत्तिक्रमतः किमविशेषेण न
जीवेयुः ॥ १९ ॥

जनिष्यमाणानामित्युक्त्वा सुत्यादेशप्रभृति समापयेत्† ॥ २० ॥

* ब्राह्मयण्येऽप्येवं, किन्तु क्तेदविषये विशेषोऽस्ति ।

† ब्राह्मयण्येऽप्येवम् ।

† ब्राह्मयण्ये विशेषोऽस्ति ।

जनित्यमाणा नामिति सिद्धे उक्तेति किमर्थमारभ्यते, उच्यते,
पृथग्यजते शब्देषु च विरमेदित्युक्तम् तदिहापि प्राप्तं तन्निवृत्त्यर्थम्
उच्यते समासेन पिबपितामहप्रपितामहशब्दं कृत्वा यजत इति
ब्रूयात् ॥ २० ॥

याग्रीषोमीयवपायां लुप्ता सा साद्यःक्षेपुः* ॥ २१ ॥

याग्रीषोमीयवपा होमानन्तरकाला सुब्रह्मण्या सा साद्यःक्षेपु
लुप्ता लोपः क्रियते, अथ सामर्थ्यादेव लोपे प्राप्ते निमित्तापाये नैमि-
त्तिकस्याप्यपायइति सूत्रं किमर्थमारभ्यते, अत्रोच्यते, तिस्रः सन्नि-
योगशिष्टाः सनामयाहाः तासां सन्नियोगशिष्टानां सतीनां पूर्वस्थाः
लोपे उत्तरद्वारपि लोपो गम्यते । सन्नियोगशिष्टानामन्यतमापाये-
ऽपाय इति, अपर आह प्रतिनिधौ माभूदिति, साद्यःक्षेपुर्वाग्री-
षोमीयस्य पशोः स्थाने अग्रीषोमीयं पुरोडाशं निर्वपतीति, अथो-
द्देशनिर्देशौ किमर्थमिति चेत्, अत्रोच्यते, सूत्रकारस्यायमभि-
प्रायः सैव लुप्ता । अन्यत्र निमित्तापायेऽपि नैमित्तिकानि भवन्तीति ।
यथा सन्ततिव्यप्रस्तावास्वपि कुशाविधानमिति ॥ २१ ॥

इति प्रथमस्य तृतीया कण्डिका ।

अथ चतुर्थी कण्डिका ॥

अग्निष्टुत्वाग्नेयो निगदः* ॥ १ ॥

सुब्रह्मण्यायाः सार्वकृतुको विधिरुक्तः, साम्प्रतं विशेषो विवक्षितस्तं
विवक्षुराचार्य आह, अग्निष्टुत्वाग्नेयो निगद इति । अग्निष्टुत्सु
यज्ञेषु आग्नेयो निगदो भवति अग्निर्देवता अस्थेत्याग्नेयः, निगदश्च
उक्तलक्षणः, अग्निष्टुत्वाग्नेयेति वक्तव्ये निगद इति कथं निगदस्यैव
प्रत्याम्नानं स्थानेतरस्येति ॥ १ ॥

तत्र गौतमीयमग्न आगच्छ रोहिताभ्यां वृद्धज्ञानो धूम-
केतो जातवेदो विचर्षण आङ्गिरस ब्राह्मणाङ्गिरस ब्रुवाणेति
प्राक् सुत्यादेशात्* ॥ २ ॥

तत्र तस्मिन्नित्यर्थः । गौतमस्येदं गौतमीयम् । अग्न आगच्छेत्ये-
तदादिर्निगदः । प्राक् सुत्यादेशात् एतावदहे सुत्यामिति प्राग-
स्मात् ॥ २ ॥

देवानां स्थानेऽग्नयः* ॥ ३ ॥

देवानां स्थाने अग्नय इति ब्रूयात् ॥ ३ ॥

अथ धानञ्जयोऽग्न आगच्छ रोहितव आगच्छ भरद्वाज-

स्याजसहस्रः सूनो वारावस्कन्दिन्नपसो जारेत्याङ्गिरसप्रभृति-
समानम्* ॥ ४ ॥

अथशब्द आनन्तर्ये गौतमीयो विधिरुक्तः, आग्नेयी च सुब्र-
ह्मण्योक्ता । तत्रायं धानञ्जयेक्तो विशेषः अग्न आगच्छ रोहितव
इत्येतदादिः प्राक् सुत्यादेशादिति वर्तते, किञ्च ॥ ४ ॥

इन्द्रः शक्नोति ब्रूयाद्विश्व इति देवाननिरुक्तेषु ॥ ५ ॥

आग्नेयी सुब्रह्मण्योक्ता । साम्प्रतं अनिरुक्त उच्यते, शक्ना-
गच्छेति विश्वे ब्रह्माण इत्येवं ब्रूयात्, अनिरुक्तेषु उपह्वयादिषु ।
अनिरुक्त्यं देवतानामधेयं पारोक्ष्यम् ॥ ५ ॥

अनिरुक्तप्रातःसवनयोश्च ॥ ६ ॥

एवमेव सुब्रह्मण्या स्यात्, अनिरुक्तं प्रातःसवनं यस्य सोऽनि-
रुक्तप्रातःसवनः अनिरुक्तप्रातःसवनश्चानिरुक्तप्रातःसवनश्चानिरुक्तप्रातः-
सवनौ तयोरनिरुक्तप्रातःसवनयोः, कथं पुनर्गम्यते, यथायं बज्र-
जोहिः समासः । अथ पुनरयं तत्पुरुषः कल्पेतेति । यदि ह्ययं
बज्रजोहिरभविष्यत् मुक्तसंशयमेव सूत्रमभविष्यत् । अनिरुक्तापूर्व-
वाजपेयेष्विति । एवं क्रियमाणे एवं सूत्रम् अभविष्यत् । समासे च
संशयो नाभविष्यत् । येन पुनरयं पृथक्सूत्रमारभ्यते, अनिरुक्तप्रातः-

*ब्राह्मण्योऽत्र नास्ति ।

॥ ब्राह्मण्योऽप्येवम् ।

सवनयोश्चेति ज्ञापयति तत्पुरुषः समास इति अनिरुक्तञ्च तत्
 प्रातःसवनं चानिरुक्तप्रातःसवनमिति । तेनापूर्ववाजपेययोः प्रातर-
 नुवाकोपक्रमणकालैव सुब्रह्मण्या निरुक्ता स्यादिति उच्यते, न क्रतु-
 सम्बन्ध एवायं गृह्यतां तदुच्यते मुक्तसंशयं सूत्रमभविष्यत् एवं
 चेत् अनिरुक्तापूर्ववाजपेयेष्विति एवं क्रियमाणे सूत्र इत्यत्र ब्रूमः, यद्येवं
 सूत्रमभविष्यत्, वाजपेयविचाराणां सर्वेषां प्रसङ्गोऽभविष्यदेवं माभू-
 दित्यत आह, अनिरुक्तप्रातःसवनयोश्चेति ॥ ६ ॥

अभिषेचनीयदशपेयावन्तरेण सदा नामग्राहः* ॥ ७ ॥

अभिषेचनीयस्य दशपेयस्य अभिषेचनीयदशपेयो तावन्तरेण याः
 सुब्रह्मण्याः ताः सर्वाः सनामग्राहाः अन्तरान्तरेण युक्त इति द्वितीया
 भवति । सदाग्रहणं सत्राद्यपेक्ष्यम्, अपरे ब्रुवते नामग्रहणमात्रमेवा-
 स्त्विति न निगदः ॥ ७ ॥

अहर्गणेष्वहराद्यन्तयोरारुहयेत्* ॥ ८ ॥

द्विरात्रप्रमृतिस्वहर्गणेषु अरुः आदौ चान्ते चारुयेत् । अथ
 किमर्थमिदमारभ्यते, विद्यमाने आह्वाननिमित्ते प्रत्यहं वसतीवरी-
 परिहरणे प्रातरनुवाके च । उच्यते, वक्ष्यत्ययम् एकाष्टकादीक्षिण
 उपसर्गिनस्ते तूष्णीमेकत्रिंशमहरासीरन् सवनविधेन वा पशूना यजेर-
 न्निति, अत्रापि कथं स्यादिति ॥ ८ ॥

उत्तरार्था हरान्तकी* ॥ ९ ॥

या अङ्गः अन्ते सुब्रह्मण्या सोत्तरार्था, उत्तरार्थमहर्गणेष्वहरा-
द्यन्तधोराक्षयेदिति । अत्रातिरात्रान्ते प्राप्ता तत्प्रतिषेधार्थमार-
भ्यते, उत्तरार्था हरन्तिकीति ॥ ८ ॥

अग्नीषोमीयप्रभृत्यह्नीनेषु सर्वाः सनामग्राह्याः* ॥ १० ॥

अग्नीषोमीयादि यत्कर्म अह्नीनेषु तस्मिन् याः सुब्रह्मण्याः ताः
सर्वाः सनामग्राह्याः स्युः । ननु अग्नीषोमीयप्रभृतयः सनामग्राह्या एव
भवन्ति, तत् किमिदम् अग्नीषोमीयप्रभृतीत्यारभ्यते, उच्यते, वक्ष्य-
त्ययं सर्वाः सनामग्राह्या इति । यद्ययमग्नीषोमीयप्रभृतीति न
ब्रूयात्, तदा शाकत्या आरभ्य सर्वाः सनामग्राह्याः स्युः, सर्वा इति
वचनात्, न हि तदस्ति यद्वचनात् न भवति । वचनस्यातिभारो
नास्ति वचनमुपलभ्युं शक्यते । अथाह्नीनग्रहणं किमर्थमिति चेत्,
एकाहिको विधिरुक्तः । सात्रिको वक्ष्यते, दीक्षानुपूर्वेण दीक्षितानां
सत्रेषु नामग्राह्य इत्यत आरभ्य तदेवमुभयत्रोक्तो विशेष उच्यमानः
प्रत्याख्यायाह्नीनादन्यत्र न स्यात् । तथा च सूत्रे उक्तम्, एकाहाह्नीन-
सत्राणीति चतुर्थी सोमजातिर्नास्ति । अतएव सिद्धेऽह्नीनग्रहणं न
कर्तव्यम्, क्रियमाणे कारणं वक्तव्यम् । उच्यते, कर्तव्यमह्नीनग्रहणम्,
अक्रियमाणे मुख्याह्नीनशब्दो गृह्यते येऽह्नीनकाण्डे पठितास्तएव
गृह्येरन् मुख्यत्वात् गौणमुख्ययोर्मुख्ये सम्प्रत्यय इति कृत्वा सोऽय-
माचार्योऽह्नीनग्रहणं करोति । येऽयमह्नीनकाण्डे न परिपठिताः । यथा
वरुणप्रघासद्दिदिवसाकमेधश्चहव्युष्टिर्दिरात्र इति । द्वादशाह्नीनसा-

हीनभूतः, कथम् एतेषु सर्वेषु एष विधिः स्यादित्यतोऽर्थमहीन-
ग्रहणम् ॥ १० ॥

दोक्षानुपूर्वेण दोक्षितानां सत्रेषु नामग्राहः* ॥ ११ ॥

आहीनिको विधिरुक्तः । साम्प्रतं सात्रिक उच्यते, येनानु-
पूर्वेण दोक्षिताः सत्रिणस्तेनैव क्रमेण तेषां सुब्रह्मण्यायां नामग्रहणं
स्यात् । आनुपूर्वं क्रमः । आनुपूर्वेणेति सिद्धे किं दोक्षग्रहणमिति,
उच्यते, अनेनोक्तम्, असौ यजत इति प्रत्येकं गृह्णीयादिति, तत्र
प्रत्येकग्रहणे प्रयोजनमनेकयजमानतायां प्रत्येकं गृह्णीयादिति एका-
हाहीनेषु तत्रापि दोक्षानुपूर्वेणैव । अथ दोक्षितानामिति किमर्थम्
उच्यते नेदिष्ठिनि दोक्षते प्रेतस्यैव नामग्रहणं स्यादिति । य एव
प्रथमं सचित्तेन दोक्षित इति ॥ ११ ॥

जङ्घमतिरात्रादग्रहणम्* ॥ १२ ॥

प्रायणीयादतिरात्रादूर्ध्वमग्रहणं नाम्नाम् ॥ १२ ॥

तस्यान्ते श्वः सुत्या गौतमस्य* ॥ १३ ॥

तस्य प्रायणीयस्यान्ते या वसतीवरी परिहरणनकात्मा सु-
ब्रह्मण्या, तस्यां श्वः सुत्यामागच्छेति ब्रूयात् । तस्येति निर्देशः क्रियते
अहीनद्वादशाहवैदत्रिरात्राद्यर्थः, तस्य तस्येति ॥ १३ ॥

नार्मेधान्त एके* ॥ १४ ॥

एके आचार्या मन्यन्ते, श्वः सुत्या संयुक्ता नार्मेधान्ता सुजह्मण्या
स्यादिति । अहराद्याद्य सुत्या स्यादित्यर्थः ॥ १४ ॥

अद्य सुत्या शाण्डिल्यस्य* ॥ १५ ॥

प्रायणीयस्यातिरात्रस्थान्ते शाण्डिल्य आचार्योऽद्य सुत्येति
मन्यते ॥ १५ ॥

अनाङ्गानं धानञ्जयस्तिष्ठषु चोत्तमासु नामग्राहः† ॥ १६ ॥

अतिरात्रस्थान्तेऽनाङ्गानं धानञ्जयो मन्यते, तिष्ठषु च सत्रो-
त्तमासु नामग्राहः स्यादिति ॥ १६ ॥

उत्तमयोरिति गौतमः* ॥ १७ ॥

सत्रोत्तमयोर्नामग्राहः स्यादिति गौतम आचार्यो मन्यते
एतस्मिन् कल्पे ॥ १७ ॥

तथा सत्यग्नीषोमीयवपायामग्रहणं धानञ्जयोऽनाङ्गानं
वा† ॥ १८ ॥

तथा सति कल्पे अग्नीषोमीयवपायामग्रहणं नाम्नां धानञ्जय
आचार्यो मन्यते । समाधिप्रधानत्वाद्नाङ्गानमेव वा ॥ १८ ॥

*द्राह्यायशोऽप्येवम् ।

†द्राह्यायशेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

†द्राह्यायशे चेति विशेषः, तेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

सर्वत्र सत्रेष्वयच्छण्डं शाण्डिल्यः* ॥ १८ ॥

सर्वासु सुब्रह्मण्यासु सत्रेषु नामयाहो न स्यादित्येवं शाण्डिल्य
आचार्यो मन्यते ॥ १८ ॥

ऊर्ध्वमतिरात्रादाग्नेय्येका द्वितीये पञ्चदशरात्रे* ॥ २० ॥

प्रायणीयादतिरात्रादूर्ध्वमेका सुब्रह्मण्या आग्नेयी भवेत् । द्वितीये
पञ्चदशरात्रे ॥ २० ॥

द्वे वा^१ ॥ २१ ॥

द्वे वा सुब्रह्मण्ये आग्नेयौ भवेयाताम् ॥ २१ ॥

सर्वाः प्राक् त्रिकद्रुकेभ्यस्तृतीये* ॥ २२ ॥

द्वितीये पञ्चदशरात्रे आतिथ्यासंस्थानकालाया आरभ्य याः सुब्रह्मण्या ताः सर्वा आग्नेय्यः स्युः । प्राक् त्रिकद्रुकेभ्यः ॥ २२ ॥

कौण्डपायिनतापश्चितयोद्वादशाचे सुत्येति विदित्वा
परिमाणाङ्गानं धानञ्जप्यः* ॥ २३ ॥

कौण्डपायिनामयनं कौण्डपायिनं, तापश्चितामयनं तापश्चितं,
कौण्डपायिनञ्च तापश्चितञ्च कौण्डपायिनतापश्चिते तयोः कौण्ड-
पायिनतापश्चितयोः । द्वादशाचे सुत्येति ज्ञात्वा परिमाणाङ्गानं
धानञ्जप्यो मन्यते । एतावदहे सुत्यामिति यावदहे स्यादित्युक्तम् ॥ २३ ॥

*ब्राह्मणायणोऽप्येवम् ।

^१ब्राह्मणायणे चेति विशेषः ।

सुत्यामागच्छेतीतराः* ॥ २४ ॥

अथ या अन्याः प्राक् परिमाणाङ्गानाङ्गानात् तामु को विधिर-
चोच्यते, सुत्यामागच्छेतीतरा इति ॥ २४ ॥

जड्डं चातिरात्रात् प्रथमस्य सारस्वतस्य प्राक् श्वः
सुत्यायाः* ॥ २५ ॥

वक्ष्यत्ययम् कौण्डपायिनसारस्वतयोरिष्ययनेषु सुत्यावदिति ।
तत्र सारस्वते जड्डमतिरात्रात् प्राचणोयाद्याः सुब्रह्मण्याः तामु च
सुत्यामिति ब्रूयात् । प्राक् श्वः सुत्यायाः । तत्र प्रथमस्य सारस्वत-
स्वेति प्रथमगृहणमतिरिच्यते । यावता सन्ततसुत्ये एवोत्तरे । अत्र
प्रथमगृहणं क्रियते कौण्डपायिनार्थम् । कौण्डपायिनोऽपि तत्र
पक्षे तस्योपसदं न उपवसथकर्म कृत्वातिरात्रमुपेयुरिति । तस्मादूज्ड-
मतिरात्रात् सुत्यामागच्छेति ब्रूयात् प्राक् श्वः सुत्याया इति ॥ २५ ॥
कौण्डपायिनसारस्वतयोरिष्ययनेषु सुत्यावच्छाण्डिल्यः* ॥ २६ ॥

शाण्डिल्य आचार्यो मन्यते । अहराद्यन्तयोरारङ्गयेदिति ॥ २६ ॥

तथाग्निहोत्रमासे तथाग्निहोत्रमासे* ॥ २७ ॥

कौण्डपायिनसारस्वतयोरिष्ययनेषु यथाग्निहोत्रमासे कौण्ड-
पायिनेन प्रकारेणेत्यर्थः ॥ २७ ॥

इति प्रथमस्य चतुर्थी कण्डिका ।

* ब्राह्मण्यस्योऽप्येवम् ।

अथ पञ्चमी कण्डिका ।

सर्वत्रानादेशे परिसामानि प्रस्तोता गायेत् स्वाध्यायवत्
स्वासु* ॥ १ ॥

उक्तं प्रहिणुयात् प्रस्तोतुसुब्रह्मण्यौ पुरस्तात् कर्मभ्य इति तत्र
सुब्रह्मणीयमुक्तम् अनन्तरं प्रस्तोत्रीयं वक्तव्यम् । तत्र क्रमभेदस्य
प्रयोजनमुक्तम् सुब्रह्मण्यप्रकरणेव साम्प्रतं प्रस्तोतुकर्म विवक्षुरिदं
सूत्रमारभते, सर्वत्रानादेश इति । तत्र पदानि सर्वत्र अनादेशे परि-
सामानि प्रस्तोता गायेत् स्वाध्यायवत् स्वासु । तत्र सर्वशब्दे
निरवशेषवाचो । सर्वविधिविषयो निर्देशः सर्वकृतुश्चित्यर्थः । अनादेश
इति आदेशादन्यत्र, आदेशः यथा अयं सहेहा इति त्रिरुक्ता गाये-
दिति । परिसामानोति कर्मनिर्देशः, परिच्छिन्नकर्तृकाणि सामानि
परिसामानि परिगतलिङ्गानि वा सामानि परिसामान्यच्यन्ते । प्रस्तो-
तेति कर्तृनिर्देशः । गायेदिति क्रिया निर्दिश्यते । स्वाध्यायवदिति
धर्मउच्यते स्वाध्यायेन तुल्या क्रिया स्वाध्यायवत् स्वासु, स्वास्वि-
त्याश्रयविशेषो नियम्यते । स्वास्वस्वामु च साम्नां द्वयो वृत्तिर्दृश्यते
सर्वपदानामर्थः । अथ समुदायार्थः । चान्येतानि तार्क्ष्यसामादीनि
उद्गंशीयान्तानि दीक्षणीयादिषूदवसानोद्यान्तेषु कर्मसूपदिश्यन्ते
एतानि सर्वाणि प्रस्तोतुकर्मेति । अत्रोच्यते, सर्वत्रग्रहणं तावन्न कर्तव्यम्,
किमर्थम्, अक्रियमाणेऽपि सर्वत्रग्रहणे प्रत्येक्यतएतत् यथा सर्वत्रेति

कथम् विध्यपदेशे सर्वज्ञत्वधिकार इति वचनात् अधिकारनिवृत्त्यर्थ-
मिति चेत्, दीक्षानुपूर्वेण दीक्षितानामिति तत्र । कस्मात्, प्रकरण-
समाप्तेः । न प्रकृतमतिदेशा बाधन्तइति न्यायोपदेशात् । अनादेश
इत्येतदपि शक्यमवक्तुम् । कस्मात्, सामान्यविशेषाभ्यां प्रवृत्ति-
विधीनाम् । अत्र सामान्यो विधिरौत्सर्गिकः तस्यापवादो
विशेषः, तत्र औत्सर्गिको विधिरपवादेन बाध्यते, तस्माच्छक्यम-
वक्तुमनादेशइति परिसामान्येति च वक्तव्यम् कस्मात्, सर्वथा
संख्यवहारार्थाः संज्ञाः शास्त्रे भवन्ति । न चानया संज्ञया शास्त्रे
संख्यवहारोऽस्ति । प्रसोतग्रहणमप्यतिरिच्यतएव कस्मात् प्रकृतत्वात्
प्रहिण्ययात् प्रसोतसुब्रह्मण्यौ इति, तेन संयोगादुद्गातप्रसङ्ग इति चेत्,
तत्र कस्मात् असंभवात् खयं व्रजेत् क्रय औपवसथ्येवेति । प्रतिहर्त्ता
स्यादिति चेत्, तदपि न प्रकृतहानिः स्यात् अप्रकृतप्रत्ययस्य ।
प्रकृतो हि प्रसोता, अप्रकृतो हि प्रतिहर्त्ता । अथ गायेदित्येतदपि
अतिरिच्यतएव साम चोद्यमानं गानादन्यत्र किं भजते । स्वाध्याय-
वदित्येतदपि न वक्तव्यम् । अगृह्यमाणविशेषं साम स्वाध्यायवदेव
भवति, विशेषस्तु यथा मन्द्रमिवाग्र आददीताथ तारतरमश्च
तारतममिति अनिरुक्तं गेयं बलबलानुकुवता गेयम् । अक्षरे-
णाक्षरेण प्रतिष्ठापयतोद्गेयमिति । स्वाखित्येतदपि न वक्तव्यम्
कस्मात्, अन्याभिरसंयोगात् । अविशेषेणादिश्वमानं स्वासु उज्झित्वा
कथमस्वासु क्रियते अन्याभिरसंयोगः औत्पत्तिकसंयोगात्
विश्वेदेवा इति वसिष्ठनिव्वमूहेत्, तथा स्वयोनौनि सर्वत्राभि-
रूपतराण्यस्वयोनौनि न इति । एवं सर्वेषां प्रतिपदसुद्धार उक्तः ।

अथवोच्यते, प्रयोजनमुच्यताम्, अत्राह यदुच्यते, नारद्व्यानी-
 त्पारद्व्यानीति ब्रूमः । कस्मादारम्भे विधिप्रसिद्धेः । यत्तावदु-
 च्यते, सर्वत्र शब्दोऽतिरिच्यतइति तन्न, न केवलमस्मिंश्चास्ते
 अयमादेशः, अन्यत्रापि यथा अर्धव्यवित्याहोद्गातेति । यत्
 सर्वत्रेति न ब्रूयाद्विश्वरूपाणां गानं प्रस्तोतुः स्थात् परिसामशब्द-
 त्वात् अत आह सर्वत्रानादेश इति । आदेशग्रहणमुक्तार्थं प्रथम-
 सूत्रएव विकल्पसमुच्चयप्रत्याख्यायप्रसङ्गो माभूदिति । यदुच्यते
 परिसामानीति न वक्तव्यम् शास्त्रे संव्यवहाराभावादित्यत्र ब्रूमः ।
 अस्ति संज्ञासंव्यवहारः शास्त्रेण च सम्पदतिरेको यथान्यैः परिसामभि-
 रिति यदुच्यते । प्रकृतत्वात् प्रस्तोतव्यग्रहणं न कर्त्तव्यमित्यत्र ब्रूमः ।
 कर्त्तव्यमेव कस्मान्नियमार्थम् । व्याहृतिसामानुगापनञ्च प्रस्तोतुः स्था-
 दिति व्याहृतिसामानि गापयेद् यजमानमित्येकश्रुतिविधानात्
 उद्गातुर्माभूदिति । अथ यदुक्तं गायेदिति न वक्तव्यम् साम चोद्य-
 मानं गानक्रियां भजतइत्यत्र ब्रूमः । आख्यातप्रचोदनान्नास्ति दोषः ।
 दृश्यन्ते हि वाक्यान्युभयोर्वेदलोकयोः उच्यमानार्थानि गम्यमानार्थानि
 अर्थगृह्येतानि च । उच्यमानार्थानां तावद् यथाद्वारं दीयतामिति
 यथा गम्यमानार्थद्वारमिति दीयताम् अपिधीयतां वेति, यथा
 शीघ्रमिति संग्रहकारेण तथा वेदे ज्योतिष्टोमेनातिरात्रेणर्द्धि-
 कामो यजेतेति । अथैष गौरथैष आयुरिति इदमाख्यातप्रयोगे न
 दोषः । अथ यदुक्तं गायत्ररथन्तरवद्विशेषग्रहणभावात् कथमन्यं
 धर्मं भजतइति तस्मात् स्वाध्यायवदिति न वक्तव्यमित्यत्र ब्रूमः ।
 परिसाम्नां प्रयोगे संशयः किमनुदूहितान्यननुसंहतस्तोभाभि

क्रियन्ताम् अथोद्दृष्टान्येवोपसंहृतस्तोभानि च क्रियन्ताम् केन वा स्वरेण क्रियन्तामिति एष संशयः । आन्वाये कानिचिदनुसंहृतस्तोभानि पथन्ते कानिचिदाद्यन्तस्तुभानि केषुचित् पादशिष्टा गीतिः पथते । तत्रायं संशयः, किं तेनैव धर्मेण युज्यतामथान्यो धर्म इति । तथोद्दूहः किं प्राप्नोति चतुर्थोदात्ततमात् खराद्यन्तरानुद्दूहति प्रागुपायान् चेत्समानपुरुषवचने तृतीयप्रसूतीनामुदात्ततमः कश्चित् खरो भवति, तमुद्दूह इत्याचक्षते । तथाच यज्ञे क्रियतइति च शार्ङ्गादीनामुद्दूहः प्राप्नोति एतस्मिन् प्राप्ते स्वाध्यायवदित्याह । अतः शार्ङ्गादिषु उद्दूहो निवर्त्तते अनुपदञ्च स्तोभानुसंहारः स्वादित्येष स्वाध्यायधर्मः । ननु यद्येष स्वाध्यायधर्मः, किमर्थमुद्भृतस्तोभानि पथन्ते । उच्यते, लाघवार्थमत्राह, यदि लाघवार्थमुद्धारः, किमर्थमन्यान्यनुपदस्तुभानीति उच्यते स्तोभस्थानस्वरनिर्द्शनार्थम् । कथं पुनरेतद्गम्यते यथा निर्द्शनार्थम् न नियमार्थमिति निर्द्शनार्थमेवेति गम्यताम् सृष्टिलेशात्, सृष्टिर्नाम अमूल आगमः पारम्पर्यमित्यर्थः । एवं विशिष्टाः स्वरन्ति । पदाय पदाय स्तोभा अनुवर्त्तन्तइति लिङ्गम्, यदिहकारेणाभ्यस्तमिति च, कथं पुनरेतद्गम्यते, यथा निर्द्शनार्थमिदमिति । पदाय पदाय स्तोभा अनुवर्त्तन्तइति राक्षोप एवायं विधिरिति, नेति ब्रूमहे । नित्यानुवादोऽयन्तस्वाहावाहाव इति स्तोभांस्तोभति विश्वं समन्त्रिणं दह विश्वं समन्त्रिणं दहेति । तद्वा अतिच्छन्दःसु भवति यदै सप्तपदासु भवति तस्य त्रिनिर्धनमिति अवगम्यते नित्यानुवाद इति । पाञ्चविध्योपपत्तेरानुसंहारः कर्त्तव्य इति ।

अनुसंहारे क्रियमाणे विधावसौकल्यो भवति उपासनविधानाच्च साक्षां क्रियेयते । उपासनमन्त्रेऽपि तावन्नोक्तेषु पञ्चविधं सामोपासीतेति । कुतस्त्विदानीं प्रयोगः, तथाच

स्यतेर्जिङ्गाच्च राक्षोघ्ने प्रयोगे याज्ञिको विधिः ।

पाञ्चविध्योपपत्तेश्च स्तोभसंहार इत्यते ।

उद्धारः पुनराचार्यैः स्वाध्याये लाभवार्थिभिः ।

प्राक्तस्तस्मिन् प्रतिष्ठा च संहारस्तेन चेयते ॥ इति ।

एवं च श्रूयते । नग्नानि ह वा एतानि सामानि भवन्ति धान्यसुभ्रानोति । तस्यास्तोभाननुसंहारान्ते साम्नामनश्नताया इति अत आह, स्वाध्यायवदिति, एष स्वाध्यायधर्मः, ये पुनर्वर्णयन्ति नानुसंहार इति तेषामेते दोषाः प्रसज्यन्ते अथ यदुक्तमन्याभिरसंयोग औत्पत्तिकः संयोगादिति । अतः स्वास्विति न वक्तव्यमित्यत्र ब्रूमः । आभिरूप्यमलिङ्गम् अस्ति राणायनीयके तु शुक्रचन्द्रयोः* च्छगन्तरं इह च च्छगन्तरं गृह्यते, नियुत्वान्वाय वागह्यत्राह, गोरमन्वतेति । अतो नियमार्थमाह, स्वास्विति एवमेतेषां पदानामारम्भकारणानि सर्वाणि, तस्माद्युक्तः सूत्रारम्भ इति ॥ १ ॥

तृचापत्तीनि तृचेषु त्रिरितराणि ॥ २ ॥

यानि तृचापत्तीनि स्वासुतानि तृचेषु कर्त्तव्यानीति । यान्यतृचापत्तीनि तानि त्रिः कर्त्तव्यानि । स्वास्वित्येतदनुवर्त्तते ॥ २ ॥

* श्रेयोः श्रेयान्तरम् इति स० पु० तथा का० पु० पाठः ।

† आध्याययोऽप्येवम् ।

अन्तरेण चात्तालोत्तरौ सञ्चरः सर्वत्रानादेशे* ॥ ३ ॥

चात्तालोत्तरयोरन्तरासञ्चरः सञ्चरन्ति तेनेति सञ्चरः । सर्वत्र सर्वकर्मणामित्यर्थः । अनादेशे आदेशादन्यत्र सर्वत्र । ग्रहणं तस्मादेतेनैव प्रसुते प्रपद्येतेनेन निष्क्रामेदिति । मुत्यायामेव केवलं माभृदिति ॥ ३ ॥

तदाप्नानं तीर्थं* ॥ ४ ॥

य एष सञ्चर उक्तः, चात्तालोत्तरावन्तरेण तस्याप्नानमिति संश्वहारिकी संज्ञा । आप्नानेन स गच्छेदिति तीर्थमिति संश्वहारिकमेव, तरन्ति तेनेति तीर्थम् संश्ववहारः दक्षिणं नयेयुस्तीर्थेन ॥ ४ ॥

अग्नौ चीयमाने पश्चिमेन पुच्छङ्गत्वा दक्षिणेऽपिकक्षे तिष्ठेद्यत्र वोपदध्युः* ॥ ५ ॥

अग्नौ चीयमाने अग्निचित्यायामिदं कर्मेपदिश्यते । चीयमान इति वर्त्तमानकालोपदेशः । पश्चिमेन पुच्छं गत्वा पश्चिमेनेति दिङ्गियमः । गत्वेति क्रियोपदेशः । उपविश्य दक्षिणेऽपि कक्षे तिष्ठेदिति । न यावदङ्गानि निवर्त्यन्ते, लक्षितश्चाग्निक्षेत्रं भवति तस्मिन् काल इत्यर्थः । अपिकक्षौ वक्ष्येते यत्र वोपदध्युः यस्मिन्वा

देशे अर्धव उपधानं कुर्युः तस्मिन् वा तिष्ठेदिति देशोपदेशः ।
नोद्धता ॥ ५ ॥

पश्चिमेन पक्षावपिकक्षौ* ॥ ६ ॥

उक्तं दक्षिणेऽपि कक्षे तिष्ठेदिति, कः पुनः प्रदेशोऽपिकक्षसंज्ञ
इति अत्राह, पश्चिमेन पक्षाविति ॥ ६ ॥

पूर्वेणोपबल्यौ* ॥ ७ ॥

पूर्वेण पक्षयोः उपबल्यौ वक्ष्यति, उत्तरे चोपबल्ये खं हृदय-
मासभ्य प्रजापतिहृदयमिति ॥ ७ ॥

पुष्करपलाशउपधीयमाने हिरण्मये पुरुषे स्वयमादृशासु
च शर्करासु व्याहृतिसामानि गायेद् यजमानः सत्यं
पुरुषो भूर्भुवः स्वरित्येतासु पृथक्* ॥ ८ ॥

उक्तमग्नौ चीयमाने पश्चिमेन पुच्छं गत्वा दक्षिणेऽपि कक्षे तिष्ठे-
दिति । अथ तस्मिन्देशेऽवस्थितस्य किं कर्मेत्यत्रोच्यते पुष्करपलाश-
उपधीयमान इति, पुष्करं पद्मं तस्य पत्रं पलाशं तस्मिन्नुप-
धीयमाने हिरण्मये पुरुषे सुवर्णमये पुरुषे तस्मिन्नुपधीयमाने ।
स्वयमादृशासु च शर्करासु स्वभावभिन्नास्वित्यर्थः । औत्पत्तिकानि
न कृत्रिमाणि यासां शर्कराणां छिद्राणि ताः स्वयमादृशाः तासु चोप-

धीयमानासु व्याहृतिसामानि व्याहृतिषु भवानि सामानि व्याह-
ृतिसामानि तानि गापयेद् यजमानम् सत्यं पुरुषो भर्षुवस्व-
रित्येतासु एतानि सामानि यथोद्दिष्टानि पृथङ्गानेत्यर्थः एकस्मिन्नेक-
स्मिन्नुपधीयमाने एकमेकं साम गापयेत् प्रतिद्रव्यमानुपूर्वेण ॥ ८ ॥

तेषां स्थाने स्वयं चिन्वान ऋतनिधनमाज्यदोहं पुरुष-
व्रतमेकानुगानं रथन्तरं वामदेव्यं बृहदिति* ॥ ९ ॥

तेषां व्याहृतिसामानां स्थाने स्वयच्चिन्वान इति सान्निको
विधिरुपदिश्यते तस्मिन्नेतानि सामानि यथोद्दिष्टानि भवन्ति ॥ ९ ॥

रथन्तरप्रभृतीनि विकल्पन्ते लोकसामभिरावृत्तैः* ॥ १० ॥

रथन्तरं वामदेव्यं बृहदिति विकल्पन्ते लोकसामभिः प्रति-
लोमैः सह ॥ १० ॥

सञ्चितमग्निं दक्षिणेन गत्वाग्नायूष्मतीति प्रत्यङ्मुख-
स्तिष्ठंश्चिरसि गायत्रं गायेत्रिरुक्तम्* ॥ ११ ॥

वीयमाने गानमुक्तम् इदानीं सञ्चितगानमुच्यते, सञ्चितमग्निं
समस्तश्चितः सञ्चितः अथाग्निग्रहणं किमर्थम् अग्नौ वीयमान-
इति प्रकृतोऽग्निः, अत्रोच्यते, शिरआदीन्यङ्गानि प्रकृतानि तेषु
गानमुपदिश्यते सोऽयमाचार्योऽग्निग्रहणं करोति, कथम्, अविद्य-

मानेध्वङ्गेष्वपि गानं प्रवर्त्ततएव यथा चक्रचितमभिचरंश्चिन्वीते-
 त्यादिषु विकारेषु वाजसनेयके च अनाविष्कृतचित्याग्नौ दक्षि-
 णेन गत्वेति सञ्चर उपदिश्यते अग्न आद्युंषीत्येतस्यामृचि शिरसः
 समीपे प्रत्यङ्मुखः तिष्ठन् त्रिर्गायत्रं गायेन्निरुक्तम् प्रत्यङ्मुख इति
 प्राङ्मुखकरणञ्चानादेशइति प्रकृतं निरुक्तम् एतद्वै गायत्रस्य क्रूरं
 यन्निरुक्तमिति निरुक्तता अनुपपद्यमाना मेह वचनादारभ्यते निरुक्त-
 मिति अनिरुक्त्यं स्तोत्रापन्नस्य भवति ॥ ११ ॥

प्रत्याब्रज्य रथन्तरं दक्षिणे पक्षउदङ्मुखः पश्चाद्वा
 प्राङ्मुखः* ॥ १२ ॥

प्रत्याब्रज्य येनैव गतस्तेनैवाब्रज्य दक्षिणे पक्षे उदङ्मुखः तिष्ठन्
 रथन्तरङ्गायेत् पश्चाद्वा पक्षस्य तिष्ठन् प्राङ्मुखो गायेत् ॥ १२ ॥

पश्चिमेन पच्छं गत्वा वृहदुत्तरे पक्षे दक्षिणामुखः पश्चाद्वा
 प्राङ्मुखः* ॥ १३ ॥

पश्चिमेन पुच्छङ्गत्वा उत्तरस्य पक्षस्य समीपे दक्षिणामुखस्तिष्ठन्
 वृहद्गायेत् पश्चिमेन वा प्रदेशे तिष्ठन् प्राङ्मुखो गायेत् ऊर्ध्वता ॥ १३ ॥

प्रत्याब्रज्य यज्ञायज्ञीयं पुच्छे संवत्सरश्चेद्वैतः सौत्यो
 वा* ॥ १४ ॥

प्रत्याब्रज्य पुच्छस्य पश्चिमे प्रदेशे तिष्ठन् यज्ञायज्ञीयं गायेदिति
अत्र प्राङ्मुखता सिद्धा प्राङ्मुखकरणञ्चानादेशइति यदि संवत्सरो
दैक्षः सौत्यो वा भवति ॥ १४ ॥

ऋतुष्ठा यज्ञायज्ञीयमन्यत्र* ॥ १५ ॥

यदि दैक्षः सौत्यो वा संवत्सरो न भवति ततः ऋतुष्ठा यज्ञा-
यज्ञीयं गायेत् ॥ १५ ॥

वामदेव्यं दक्षिणेऽपि कक्षे तिष्ठन् गायेत् प्रजापति-
हृदयमुत्तरे* ॥ १६ ॥

प्रजापतिहृदयमुत्तरेऽपि कक्षे तिष्ठन् गायेत् ॥ १६ ॥

एतानि गौतम उत्तरेणाग्निं गत्वा* ॥ १७ ॥

एतानि यथाविहितानि तेनैव क्रमेण गायेदिति गौतम आचार्यो
मन्यते अयं तु विशेषः उत्तरेणाग्निं गत्वा ॥ १७ ॥

एतान्येव प्रदक्षिणं प्रत्यन्ताद्वा नञ्ज्यो यज्ञायज्ञीयं पुच्छे
प्रजापतिहृदयस्थाने च वामदेव्यम्[†] ॥ १८ ॥

एतान्येव यथाविहितानि प्रदक्षिणं गायेत् प्रतिपत्तिस्थानं

*द्राह्यायणोऽप्येवम् ।

[†] द्राह्यायणोऽप्येवम् । किन्तु तेनैतेन सूत्रत्रयं कृतम् ।

यावदन्तइति अयं तु विशेषः यश्चायञ्चीयं पुच्छे प्रजापतिहृदयस्थाने
च वामदेवमिति ॥ १८ ॥

दक्षिणेनाग्निं गत्वा गौतमीये व्यत्ययं ये पक्षयोः शाण्डि-
ल्यः* ॥ १९ ॥

शाण्डिल्यो मन्यते एष एव गौतमीयोः कल्पो भवति अयं तु
विशेषः दक्षिणेनाग्निं गत्वा ये च पक्षयोः सामनी विहिते ते च व्यत्य-
येन भवतः अन्योन्यस्थानापत्तिर्यत्ययः ॥ १९ ॥

शिरसि च गीत्वोत्तरे पक्षे* ॥ २० ॥

अयं च विशेषः शाण्डिल्यो मन्यते, शिरसि च गीत्वा तत उत्तरे
पक्षे गेयमिति ॥ २० ॥

यथागीतमितराणि* ॥ २१ ॥

एवं स्युः ॥ २१ ॥

उत्तरे चोपन्यसे स्वः हृदयमालभ्य प्रजापतिहृदय-
मध्वर्युपथे ज्यैतम्† ॥ २२ ॥

उत्तरे चोपन्यसे स्वः हृदयमालभ्य प्रजापतेर्हृदयम् चञ्चलः

* ब्राह्मणायणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणायणोऽप्येवम् । किन्तु तेनेति सूत्रद्वयं कृतम् ।

शाण्डिल्यमतानुकर्षणार्थः खं हृदयमिति खशब्दः क्रियते अग्निरङ्गानि
प्रत्यङ्गानि प्रकृतानि अतः खशब्दं करोति । अध्वर्युपथे श्वेतम्,
येन पथा अध्वर्युरग्निमारोहति तस्मिंश्चैतम् ॥ २२ ॥

इति प्रथमस्य पञ्चमी कण्डिका ।

अथ षष्ठी कण्डिका ।

प्रवर्ग्यवत्युत्तरेण सम्राडासन्दीं गत्वा पश्चात्तिष्ठन्नध्वर्यु-
प्रेषितस्यग्नायिरिति गायत् पदाय पदाय स्तोभेत्* ॥ १ ॥

आग्निकं सामगानमुक्तं पुष्करपलाशउपधोयमानइत्येत आरभ्य
अध्वर्युपथेऽश्वेतमित्येवमन्तम् इदानीं प्रवर्ग्यकर्मोच्यते तद्विचतुराह,
प्रवर्ग्यवतीति । अत्रोच्यते, किमर्थं पुनरिदं भिन्नक्रमादादिश्यते
तार्क्ष्यसामादीन्येव तावदादेष्टव्यानि आसन्नतमानि । अत्राह, एतानि
तावदवश्यम्भावितात् पूर्वमादिश्यन्ते, तार्क्ष्यसामादीनि पुनः कामतः
प्रयुज्यन्ते, तस्मादेषामवश्यम्भाविताद्भिन्नक्रम आदेशः प्रवर्ग्योऽस्मिन्न-
स्तीति प्रवर्ग्यवत्तस्मिन् प्रवर्ग्यवति कर्मणि उत्तरेण सम्राडासन्दीं गत्वा
सम्राड् घर्मः स यस्यां निधीयते सा सम्राडासन्दी तस्याः पश्चिमे प्रदेशे
तिष्ठन्नध्वर्युप्रेषितस्यग्नायिरिति गायेत् प्रेषणं नाम संस्कारार्थं सम्बो-
धनं प्रेषितः सन् त्यग्नायिरिति एतत् साम गायेत् गानप्रायणमा-

*द्राक्ष्यायबोऽप्येवम् । किन्तु तेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

चार्यप्रवृत्तिः सर्वचार्यं प्रकरणादौ गानग्रहणं करोति । पदाय पदाय
स्तोभेत्, अनुपदं स्तोभमनुसंहरेत् । अथेदं किमर्थमारभ्यते, यथा-
सिद्धमेतत् स्वाध्यायवदिति । अत्रोच्यते, आधिकारिकमिदं सूत्रं
प्रकरणादौ प्रकारप्रदर्शनार्थं विधिः ॥ १ ॥

निधनायैव स्तोभो वाचं विस्मृजेत्* ॥ २ ॥

इह पूर्वः स्तोभः अनुपायः उत्तरः सोपायः अत्र किं पूर्वस्थानु-
संहारः उत उत्तरस्येति, एतस्मिन् संशये सति आचार्य आह,
निधनायैव स्तोभो वाचं विस्मृजेदिति । निधनायैव अर्थं सोपायः
स्तोभः कार्यः न पदायेत्यर्थः एवमब्दादन्येष्वप्येवमेव ॥ २ ॥

उपग्रहप्रभृतीनि स्वरयन्तउपेयुर्ये घर्मउपयुक्ताः स्युः* ॥३॥

उपग्रहादीनि निधनानि स्वरयन्त उपेयुः स्वरेण सह ब्रूयुः
एकारं उपग्रहः अथ किमर्थमारभ्यते, उपायपरत्वादेकारस्य कथं
वा न निधनाङ्गं स्यादेकारः, उच्यते, एकादशाक्षरनिधनो भवतीति
स्रवश्रुतेरनिधनाङ्गमपि कल्पेतोपग्रहः अतो नियमार्थमाहोपग्रह-
प्रभृतीनि ॥ ३ ॥

पत्नी च* ॥ ४ ॥

निधनमुपेयात् ॥ ४ ॥

एवं मध्ये* ॥ ५ ॥

योऽयं विधिरुक्तः स एवमेव मध्ये कार्यः ॥ ५ ॥

प्राप्य चाहवनीयायतनम्* ॥ ६ ॥

प्राप्य चाहवनीयस्याग्रेयायतनं एवमेव सामगानम् अनेनैव प्रकारेणेत्यर्थः ॥ ६ ॥

परिषिच्यमानेऽप उपसृश्य वार्षाहरम्* ॥ ७ ॥

परिषिच्यमाने घर्मे अप उपसृश्य वार्षाहरं साम गायेत् ॥ ७ ॥

इष्टाहोत्रीयं परिषिक्ते* ॥ ८ ॥

परिषिक्ते घर्मे इष्टाहोत्रीयं साम गायेत् ॥ ८ ॥

तस्य सर्वे निधनमुपेयुः* ॥ ९ ॥

तस्मिन् इष्टाहोत्रीयस्य सर्वे ऋत्विजो निधनं ब्रूयुः ॥ ९ ॥

दीपं चेद्धर्मपात्राणि हरेयुर्नाकाङ्क्षेत परिषेचनम्* ॥ १० ॥

दीपञ्चेद्धर्मपात्राणि हरेयुरध्वर्यवः तत्र पात्रे परिषेचनं न प्रतीक्षेत गायेदेव साम यत्परिषेचनसमनन्तरकालं द्विधा यत्रापः

* द्राह्म्यायणेऽप्येवम् ।

* द्राह्म्यायणे विशेषोऽस्ति ।

प्रवर्तन्ते, तद्वीपं कः पुनरस्य कर्मणो विषयः यदा मध्यन्दिने घर्म-
क्रिया सास्य विषयः ॥ १० ॥

श्वेतं प्रत्याब्रजं स्तृचे वैकस्यां वा* ॥ ११ ॥

आहवनीयायतनाद् द्वीपाद्वा प्रत्याब्रजन् श्वेतङ्गायेत्, त्वचे वैकस्यां
वा त्वचापत्नीनि त्वचेऽश्विति त्वचक्रियायां प्राप्तायां श्वेतस्य एकस्यां वेति
विकल्पयति, अपरे च पुनः विनिविष्टविषयां विभाषां वर्णयन्ति,
द्वीपात् प्रत्याब्रजं स्तृचे आहवनीयायतनादेकस्यां कस्मात् द्वीपादा-
गच्छतः प्रकृष्टत्वाद्धनस्तृचे गानस्य सम्भवोऽस्ति, आहवनीयायतनात्
तु सन्निकृष्टत्वात् पत्नीशालाया एकस्यामेव ॥ ११ ॥

यजमानो निधनमनूपेयात्* ॥ १२ ॥

त्वचे वैकस्यां वा गीयमानस्य प्रस्तोत्रोच्यमानं निधनं यजमानोऽनु-
ब्रूयात्, कुत एतत् श्रुतेः एवं हि श्रूयते प्रत्याब्रजं श्वेतं यजमानो
निधनमिति ॥ १२ ॥

पूर्वया द्वारा प्रपद्योत्तरेणाग्नीं गत्वा पश्चाद्गार्हपत्यस्य
तिष्ठन् मन्वावीरायतनं प्रेक्षमाणो वामदेव्यं गायेदिति धान-
ञ्जयः† ॥ १३ ॥

* ब्राह्मयणी केदविषये विशेषोऽस्ति ।

† ब्राह्मयणीऽप्येवम् ।

पूर्वथा द्वारा पत्नीशालां प्रविश्य पत्नीशालाग्नीनुत्तरेण गत्वा
पश्चिमे प्रदेशे गार्हपत्यस्याग्नेः तिष्ठन् महावीरायतनं प्रेक्षमाणः यस्मिन्
देशे रोचते घर्मस्तदायतनं प्रेक्षमाणो वामदेव्यं गायेदिति धानञ्जय
आचार्य आह ॥ १३ ॥

शैतान्तानीति शाण्डिल्यः* ॥ १४ ॥

त्यग्रायिप्रभृतीनि शैतान्तानि गायेन्न वामदेव्यमित्येवं शाण्डिल्य
आचार्य आह, केचिदेवं वर्णयन्ति, शैतान्तानीति तिष्ठन्
गायेत् वामदेव्यन्वासीनः श्रान्थर्थं हि कर्मणोऽनुचरं वामदेव्यम्
तस्या गानमयुक्तं श्रुतञ्चेदं वामदेव्यम् गार्हपत्यस्य पश्चादिति, अपरे
च वर्णयन्ति, तिष्ठन्नेव वामदेव्यं गायेत् आसीनं न्यायं क्वान्दोग्यम्
वामदेव्यस्य त्विह वाचनिकं तिष्ठन् गानं कथं मे पुनरेतदनुच्यमानं
गम्यते, यथास्य न न्यायम् क्वान्दोग्यं न तिष्ठन्न्यायमिति उच्यते,
श्रुतेः उदङ्ङासीनः उद्गायति प्रत्यङ्ङासीनः प्रक्षौति दक्षिणा-
सीनः प्रतिहरतीति ॥ १४ ॥

गणः सामान्युत्तराणि* ॥ १५ ॥

अत ऊर्ध्वं यान्यादेक्ष्यामः तार्क्ष्यसामादीन्मुदंशीयान्तानि दीक्ष-
णीयादिषूदवसानोयान्तेषु कर्मसु तानि सर्वाणि गणः गणो नाम-
सङ्घः ॥ १५ ॥

*ब्राह्मणायणोऽप्येवम् ।

आभिरूपात् कर्त्तव्यानीत्येके* ॥ १६ ॥

आभिरूपं नाम लिङ्गं तस्मादाभिरूपात्कर्त्तव्यानि श्रुतिर्नास्ति
एवमेके आचार्या ब्रुवते ॥ १६ ॥

न वा कुर्यात्* ॥ १७ ॥

न वा कुर्यादश्रुतत्वात् अपरे ब्रुवते अग्नीषोमीयसवनीययोरपि
पशुबन्धोराभिरूपात् सामगानप्रसङ्ग इति इष्टिषु च सामिधेन्यु-
वचनीयादिषु तस्मान्न कुर्यात् ॥ १७ ॥

स्वे वा यज्ञे कुर्यादित्येके* ॥ १८ ॥

भिन्नेवाचार्यमतेषु अलोपो लोपान्यायतर इति न्यायात्कर्त्त-
व्यानि, यदयुक्तमाभिरूप्यप्रसङ्गात् सोमाङ्गभूतेषु हविर्यज्ञेषु सामगान-
प्रसङ्ग इति तन्नोपपद्यते वक्ष्यति हि यावद्वचनं कर्मयोग इति,
अपरे ब्रुवते गणः सामान्युत्तराण्याभिरूपाद्वा क्रियेरन् यानि वा
विधास्यन्ते तार्क्ष्यसामादीनि ॥ १८ ॥

दीक्षणीयायां तार्क्ष्यसामनी गायेत्यमूष्वित्येते* ॥ १९ ॥

दीक्षणीयायामिष्टौ तार्क्ष्यसामनी गायेत् त्यमूष्वित्येते अत्रो-
च्यते किमन्यान्यपि तार्क्ष्यसामानि सन्ति येन चक्षुर्ग्रहणं कृतमिति
अत्रोच्यते, सन्त्यन्यान्यपि तार्क्ष्यसामानि शाखान्तरेषु तास्वेकं

ब्राह्मणं ब्राह्मणानुसारी च कल्पः तस्मात्सत्त्वपि अन्येषु तार्क्ष्यसामसु
 चक्षुषहणं विशेषणार्थं कृतमिति तथा तार्क्ष्यः सुपर्ण इति पर्याय-
 शब्दात् सौपर्णान्यपि गृह्येरन् एवं माभूदतो विशेषणार्थं कृतमिति
 अत्रोच्यते, यदि विशेषणार्थं चक्षुषहणं कृतमिति अनिर्देशः किमर्थ-
 मेते इति अत्रोच्यते, नैवायं सामनिर्देश इति किन्तर्हि, काल-
 निर्देशोऽयं एते आदते आगते आसन्ने हविषि गानं स्यादिति ये
 पुनः सामनिर्देशं वर्णयन्ति तेषां नियमार्यो निर्देशः तत्र ह्याग्ना-
 वैष्णवं हविः तार्क्ष्यसाम्नोश्चाभिरूप्यं नास्ति तदसत्यस्याभिरूप्ये अवि-
 नाशनामानं शब्दमालोच्य स्वस्त्यइत्येतत् आहृतदिति किञ्चान्यत्
 यदायनेकं हविः दीक्षणीयायां भवति तदाप्येते एव ॥ १९ ॥

प्रायणीयायां प्रवङ्गार्गवं* ॥ २० ॥

प्रायणीयायामिष्टौ प्रवङ्गार्गवं साम गायेदिति वाक्यशेषः ॥ २० ॥

उदयनीयायामुदत्* ॥ २१ ॥

उदयनीयायामिष्टौ उद्वङ्गार्गवं गायेत् प्रकृतस्य भार्गवशब्दस्यानु-
 कर्षणार्थः उदयनीयायामक्रमे सामोपदेशो लाघवार्थः ॥ २१ ॥

आतिथ्यायां गायत्रीसामौशनम्* ॥ २२ ॥

अतिथ्यायामिष्टौ औशनङ्गायेत् गायत्रीसाम त्रैष्टुभान्यथो-
 ष्णानि सन्ति अतो विशेषणार्थं गायत्रीग्रहणं ॥ २२ ॥

*ब्राह्मणायशोऽप्येवम् ।

अञ्जन्ति घर्मं तत्र शार्ङ्गम्* ॥ २३ ॥

अञ्जन्तीत्यत्र वज्रवचनं कालार्थं यस्मिन् काले महावीरं आज्ये-
नाध्वर्युरनक्ति तत्र गायेत् त्रिः शेषाणि यानि वक्ष्यन्ते तानि सर्वाणि
सकृत् सकृद्गायेत् आरूढवदाङ्गिरसञ्च त्रिर्गायेत् कथमेतद्गम्यते,
उच्यते, तत्र शब्दसामर्थ्यात् द्राह्म्यायणके हि पाठे शार्ङ्गारूढ-
वदाङ्गिरसे चिरभ्यस्त्रेदितराणि पराचा तथा च हेता लिङ्गोप-
पत्तिश्चैवमिति तदिह तत्र शब्देनाचार्यो गुरुकरणेन ज्ञापयति,
असमासगुरुक्रमभेदः पुनर्वचनमर्यापत्तयः शेषमर्थमभिवर्त्तयन्ती-
ति ॥ १३ ॥

राजतजातरूपे उपदधति तच्छुक्रचन्द्रे* ॥ २४ ॥

राजतसौवर्णयोः शतमानयोरुपधानं करोत्यध्वर्युर्यस्मिन् काले
तत्र शुक्रचन्द्रे गायेत्, राजते शुक्रं सौवर्णं चन्द्रम् तच्छब्देनानयोः
कर्मणोर्नानाकालत्वमपि ज्ञापयति ॥ २४ ॥

अभीन्धत्ते तद्वर्मस्य तन्वौ* ॥ २५ ॥

रोचनार्थं घर्मन्धनेरभीन्धत्ते अध्वर्यवः घर्मस्य तन्वौ गायेत् ॥ २५ ॥

रुचितं प्राहुस्तद्वर्मस्य वा रोचनमिन्द्रस्य वा* ॥ २६ ॥

यदा रुचितं घर्मे प्राङ्गरध्वयवः रुचितो घर्म इति तद्वर्मस्य वा
रोचनं गायेत् इन्द्रस्य वा तत् ॥ २६ ॥

धेनू उपसृजन्ति तद्धेनु* ॥ २७ ॥

गौर्धेनुरजा च धेनुस्ते वत्सवर्कराभ्यां मिश्रयन्ति तत्र धेनुं
गायेत्, सहदेव न प्रतिद्रव्यम् ॥ २७ ॥

तस्य देवतायै सोपायं स्तोभमाहरेन्न पादायेति गौ-
तमः† ॥ २८ ॥

तस्य साक्षः देवतार्थं सोपायं स्तोभं कुर्यात् न पादार्थमुपायम्
एवमाह गौतमः ॥ २८ ॥

उत्तमं पादं पुनरभ्यस्येद्यथा पञ्च निधने वामदेव्ये† ॥ २९ ॥

धेनोरुभयं पादं पुनरभ्यस्येत् कथम्, यथा पञ्च निधने वाम-
देव्ये तेन प्रकारेणेत्यर्थः ॥ २९ ॥

पय आहरन्ति तत्पयः* ॥ ३० ॥

धेनू दुग्ध्वा तत्पय आहरन्ति तत्र पयो गायेत् सहदेव
तद्ग्रहणसामर्थ्यात् ॥ ३० ॥

* ब्राह्मणायणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणायणे विशेषोऽस्ति ।

† ब्राह्मणायणोऽप्येवं, किन्तु छेदविषये विशेषोऽस्ति ।

आसिञ्चन्ति तस्मिन्सुसामात्वा विशन्विति* ॥ ३१ ॥

तप्ते घर्मे तत्पयश्चासिञ्चन्ति तत्र सिन्धुसाम गायेत् सकृदेव ॥ ३१ ॥

शफाभ्यां परिगृह्णन्ति तद्वसिष्ठस्य शफौ* ॥ ३२ ॥

शफाभ्यां परिगृह्णाभ्यां महावीरं परिगृह्णन्ति तत्र वसिष्ठस्य
शफौ गायेत् ॥ ३२ ॥

द्वियमाणे व्रतपक्षौ* ॥ ३३ ॥

होमार्थं घर्मे द्वियमाणे व्रतपक्षौ गायेत्, अत्र तद्यहणं न करोति
अविप्रतिपत्तिः सर्वेषामध्वर्यूणामेतस्मिन्ननुपूर्वे ॥ ३३ ॥

ऊतेश्विनोर्ब्रते अहोरात्रयोर्वा* ॥ ३४ ॥

ऊते घर्मेऽश्विनोर्ब्रते गायेत्, अहोरात्रयोर्वा व्रते गायेत्
विकल्पः, अपरे विनिवेशं वर्णयन्ति, अतिरात्रे अहोरात्रयोर्ब्रते
अन्यत्राश्विनोर्ब्रते ॥ ३४ ॥

रौहिणाभ्यां पुरोडाशाभ्यां चरन्ति तद्राजन रौहि-
णके* ॥ ३५ ॥

रौहिणसंज्ञौ पुरोडाशावेककपालौ तयोर्ह्ययमानयोराजनरौहि-
णके गायेत् एकत्र राजनमन्यत्र रौहिणकं यथाकालम् ॥ ३५ ॥

परिघर्मः समाडासन्धाः समारोपयन्ति तदारूढ-
वदाङ्गिरसमित एत इति स्वर्णिधनं* ॥ ३६ ॥

महावीरधचित्रशफादिद्रव्यं घर्मोपकरणं घर्मम् तदासन्धाः
समारोपयन्ति, तदारूढवदाङ्गिरसं गायेत्, इतएत तदारूढन्निति
स्वर्णिधनं स्वःशब्दं निधनं कुर्यात्, चया विद्यया संकृतोऽभिष्टुतो-
ऽनुशस्तस्य घर्मो भवत्यत आह ॥ ३६ ॥

ऋङ्गयो यजुर्मयः साममयो घर्मो भवतीति ह्याह ॥ ३७ ॥

एवं ब्राह्मणमाह, ऋङ्गयो यजुर्मयः साममयो घर्मो भवतीति ॥ ३७ ॥

अग्निं प्रणयन्ति तत्राग्नेर्व्रतम्* ॥ ३८ ॥

यस्मिन् कालेऽध्वर्यवोऽग्निं प्रणयन्ति, तत्राग्नेर्व्रतं गायेत्, तत्र
शब्दादत्र केचिदनुब्रजनम् इच्छन्ति ॥ ३८ ॥

अग्नीषोमौ तत्रोभयोर्व्रते* ॥ ३९ ॥

अग्निश्च सोमश्च अग्नीषोमौ तयोः प्रणीयमानयोरुभयोर्व्रते
गायेदनुलिङ्गम् अग्निप्रणयनवत् ॥ ३९ ॥

सुत्यायां यज्ञसारथ्यहरहः† ॥ ४० ॥

* ब्राह्मणायणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणायणे एतदत्र नास्ति ।

‡ ब्राह्मणायणे विशेषेऽस्ति ।

सुत्यायां यज्ञसारथि गायेत्, अहरहरित्यहर्णार्थम् अहर्णेषु
 हि सङ्कृते कृतः शास्तार्थ इति कृत्वा प्रथमादङ्ग ऊर्द्धमुत्तरेष्वहःसु
 संशयः स्यात् अतोऽहरहरित्याह कः पुनरस्य यज्ञसारथिनो देशः
 कालश्चेति अत्रोच्यते, प्राक्प्रातरनुवाकोपाकरणादाग्नीध्रिये आग्नी-
 ध्रिये सुत्यार्थमाज्येषु प्रणीयमानेषु प्रणयनाधिकारसामर्थ्यात् प्रणय-
 न्तीति प्रकृतं तस्य पञ्चात्तिष्ठन् गायेदित्यर्थः ॥ ४० ॥

सत्रे सत्रस्यर्द्धि* ॥ ४१ ॥

अहरहः सत्रे सत्रस्यर्द्धिर्गायेत्, यज्ञसारथिनः प्रत्यान्नायः ॥ ४१ ॥

उक्षा चेदनूबन्ध्य औक्ष्णो रन्ध्रे* ॥ ४२ ॥

यदि उक्षा अनूबन्ध्या भवति, तदा औक्ष्णो रन्ध्रे गायेत्, उक्षा
 सेचनसमर्थो गौः ॥ ४२ ॥

क्षषभ आर्षभं* ॥ ४३ ॥

क्षषभे अनूबन्ध्ये आर्षभं गायेत्, क्षषभः अनङ्गान् भूत्वा पुन-
 र्वृषभत्वमापन्नः ॥ ४३ ॥

उन्नते चैककुभं* ॥ ४४ ॥

उन्नतेऽनूबन्ध्ये चैककुभं गायेत्, अत्यर्थं ककुभं सुमहान् भूतः
 उन्नत इत्यर्थः ॥ ४४ ॥

वशायां वाशं* ॥ ४५ ॥

वशा नाम बन्धा तस्यामनूबन्धायां वाशं गायेत् ॥ ४५ ॥

अज आजिगं* ॥ ४६ ॥

अजेऽनूबन्धे आजिगं गायेत् ॥ ४६ ॥

मेघ और्णायवं* ॥ ४७ ॥

मेघेऽनूबन्धे और्णायवं गायेत् ॥ ४७ ॥

पयस्यायां स्वरं पयोनिधनं* ॥ ४८ ॥

पयस्यायामिष्टौ अनूबन्धस्थाने क्रियमाणायां स्वरपयोनिधनं
गायेत् ॥ ४८ ॥

उदवसानीयायामुदंशीयं* ॥ ४९ ॥

उदवसानीयायामिष्टौ उदंशीयं गायेत् ॥ ४९ ॥

उपक्रम्य समापयेदाक्रतोऽपवर्गात्* ॥ ५० ॥

सामगानमुक्तं गणः सामान्युत्तराष्ट्याभिरूपादित्यत आरभ्य एत-
दुपक्रम्य समापयेत् आयज्ञसमाप्तेरित्यर्थः, का पुनरिबमात्रज्ञा
यदारभ्य न समाप्नुयादिति अत्रोच्यते, गणः सामान्युत्तराष्टीत्युक्तम्

सर्वेषां क्रिया वेति एकेषामध्वर्यूणां प्रथमयज्ञेन प्रवृज्यादित्यार-
 भ्यते, तत्र शार्ङ्गादीनामसम्भवात् तार्क्ष्यसामादीनामप्यक्रिया प्राप्नोति,
 अत आचार्यो यज्ञमारभते, अप्रवर्ग्येऽपि तार्क्ष्यसामादीन्यारभ्य समा-
 पयेत् कस्मात् अलोपो लोपाद्यायतर इत्येतस्मात् अन्यच्च न केवल-
 मेतदर्थं सूत्रमारभ्यते, किञ्च सर्वकर्माणि उपक्रम्य समापयेदाक्रतो-
 रपवर्गात्, यथा शास्त्रेऽस्मिन्नाचार्याणां विप्रतिपत्तयो दृश्यन्ते तस्यां
 ते श्वः सुत्या गौतमस्य नार्मेधान्तइत्येकेऽद्यः सुत्या शाण्डिल्यस्यानाङ्गानं
 धानञ्जय इति एवमादिषु येनैवाचार्यमतेनोपक्रमेत तेनैव समापयेत्
 विधिसंरम्भान् कुर्यात् तथा उद्गातारो ब्रह्मा सुब्रह्मण्याश्च उपक्रम्य
 खानि कर्माणि समापयेरन् अन्योन्यस्य कर्म न कुर्यात् तथा काश्वे
 कर्मणि प्रारब्धे अर्द्धसमाप्तएव यदि न फलावाप्तिः स्थानं च तत्फल-
 मेवासौ कामावाप्तिरिति हत्वा विरमेत् लोकवत् निदानम् इह हि
 अवशिष्यत एवार्थः तदर्थं समापयेत् कः पुनरसावर्थः नित्यं
 स्वर्दशः ब्रवीति तथाप्याहुर्द्धार्थएव खल्वयस्मवति अनुखल्वर्थः
 श्रुत्यर्था अन्ववयन्तीति निदानं स्वर्गे नित्ये दृष्टं प्रायश्चित्तिरिति
 तथा यजमाननिमित्तायामापदि प्राप्तायां न तत्कालमेव विर-
 मेत् एकेषां विधिः दोक्षितश्चेदन्तराकार्यो म्रियेत मरणान्तं कर्मेति
 तत्तथा सति समापयेदेव उक्तं हि अतोऽन्य आहारात् गतप्राणाव-
 मृथा भवन्ति तस्मात्ते प्रेतेऽपि समापयितव्या इति तथा विश्वरूपा
 ब्राह्मणे असितमृगाह स्म वै पुरा कश्यपा उद्गायन्तोत्यधिकृत्याह,
 प्राह्वे वा अहं यज्ञं समस्थापयं यथा तु वे ग्रामस्य यातस्य शीर्षं
 वा भग्नं वानुसमावहेदेवं वा अहं यज्ञस्यातोऽधिकरिष्यामीति

एवमर्थं गृहीत्वा नार्द्धसमाप्तौ विरमेत् समापयेदेव तथा यथै-
 वोपक्रमेत् तथा समापयेत् कुतः पुनरियमाशङ्का अन्यमारभ्यान्
 समापयेदिति कापि च दर्शनात् कापि वनोनायजाभ्यः चतु-
 रात्राय जामदग्न्याय दोले ब्रह्मचारिणं सम्पन्नं कुलीनं परिहृत्य
 तस्य त्रिवृतपञ्चदशमहर्षते बभूवार्थतरस्तरमर्थं साधयित्वा प्रत्याजगाम
 समापयमिदमहर्ष्यागन्निर्गोर्णमतेत्यायुरतिरात्रमुपदधौ ब्रह्मचारिणश्च
 परिहारेण यज्ञप्रत्यवहारेण च स रूक्षो बभूव यस्त्वैतौ दोषौ
 परिहरेन् रूक्षः स्यादित्येतस्माद्दोषादाशङ्कमानः आचार्य आह
 उपक्रम्य समापयेदाक्रतोऽपवर्गादिति ॥ ५० ॥

इति प्रथमस्य षष्ठी कण्डिका ।

अथ सप्तमी कण्डिका ।

औदुम्बरोमुच्छ्रियिष्यन् पूर्वेण देवयजनं गच्छेद्दक्षिण-
 तश्चेदस्यावसथः स्यात्* ॥ १ ॥

प्राप्तोऽत्रोद्यमुक्तं परिसामगानं साम्प्रतमौद्गात्रमुच्यते तत्रेदं
 प्रथममौद्गात्रम् औदुम्बरीकर्म उदुम्बरस्य विकारः औदुम्बरी अव-

यवो वा तामौदुम्बरीमुच्छ्रियन् उद्गाता पूर्वेण देवयजनस्य
 गच्छेत् उच्छ्रियन्निति भविष्यत्कालनिर्देशः देवयजनमुक्तलक्षणं
 यदि दक्षिणतो देवयजनस्यावसथः स्यादुद्गातुः अत्रोच्यते कथं
 पुनरेतद्भवति यथौदुम्बरीमुच्छ्रयणमुद्गातुर्भवति न तत्प्राप्नोति
 प्रस्रोत्रधिक्षतत्वात् अत्रोच्यते, परिसामगानं प्रस्रोतुरधिक्षतं तत्परि-
 समाप्तम् अनन्तरमौद्गात्रं विवक्षितं श्रुतिश्च प्रजापतिदेवैभ्य ऊर्जं
 व्यभजदित्येवमधिक्षत्याह, यदुद्गातौदुम्बरीं प्रथमेन कर्मणान्वारभते
 स्वयैव तद्देवतात्मानमालिङ्गाय वृणोतेतामुच्छ्रयतीति एवं कृत्वा
 सूत्रकार आह, एकश्रुतिविधानान्मन्त्रात् कर्माणि चोद्गातैव
 कुर्यादनादेश इति अत औदुम्बर्युच्छ्रयणमुद्गातुः सिद्धम् ॥ १ ॥

उत्तरेण यदन्यतः* ॥ २ ॥

यदि अन्यस्यान्दिश्यावसथः स्यादुद्गातुः प्राच्यामुदीच्यां प्रतीच्यां
 वा तत उत्तरेण देवयजनस्य गच्छेत् ॥ २ ॥

पूर्वौ सदसोद्वार्यौ श्वभ्रावन्तरेण प्रपद्याग्नेणौदुम्बरीं
 गत्वोदङ्मुखस्तिष्ठन्नध्वर्युणा सहोच्छ्रयेत् द्युतानस्वेति ॥ ३ ॥

पूर्वौ सदसः द्वार्यौ द्वारार्थौ श्वभ्रौ श्वभ्रः खातः तयो श्वभ्रयोरन्तरा
 प्रपद्य औदुम्बरीं प्रागयां विन्यस्तां पूर्वेण गत्वा उदङ्मुखस्तिष्ठन् उद-

*ब्राह्मणसंहिताप्येषम् ।

॥ ब्राह्मणसंहिता विश्वेश्वरस्य ।

ब्रह्मग्रहणं प्राङ्मुखकरणञ्चानादेश इति परिभाषितं तन्माभूदिति
तिष्ठन्नित्यूर्ध्वता विधीयते। अध्वर्युणा सह उच्छ्रयेत् अध्वर्युणा
सहोच्छ्रयणं कुर्यात् द्युता नस्तेत्येतदादिना मन्त्रेण ॥ ३ ॥

आयोरिति श्रभेव दध्यात्* ॥ ४ ॥

आयोरित्येतदादिना मन्त्रेण श्रभेव दध्यात् प्रक्षिपेत् ॥ ४ ॥

अवधाय जपेन्नमः समुद्राय नमः समुद्रस्य चक्षसे। मामा
यूनर्वाचासीदूर्गस्यर्जोदा ऊर्जमे देहूजं मे देहन्नं मे
देहन्नं मे धेक्षीति* ॥ ५ ॥

श्रौदुम्बरीमवधाय श्रभे एतद्यजुर्जपेत् यथा सूत्रितं अर्थवादिति-
करणमध्यपतितमेतद्यजुः तत्सूत्रकारेणोद्धृता अर्थवादितिकरणं हस्त-
मेव दर्शितम् ॥ ५ ॥

तान्न विष्टजेदावच्छादनात्* ॥ ६ ॥

तामौदुम्बरीन् विष्टजेत् आ अवच्छादनात् अवच्छादनं
इतिषोऽध्यूदनं तामिति निर्देशः श्रौदुम्बर्यां भग्नपहतोतदग्ध-
प्ररूढायामन्यामाहृत्य तथैवावृतोच्छ्रयेत् अत्रापि तान्न विष्ट-
जेदावच्छादनात् ॥ ६ ॥

अध्वर्युणाभिज्ञतायां जुहुयात् तस्यैवावृत्तान्तरेण विशाखे
घृतेन द्यावापृथिवी आप्रीणाथाः स्वाहेति पूर्वा* ॥ ७ ॥

यथाध्वर्युणाभिज्ञता स्यादौदुम्बरी तथाभिजुहुयात् तस्यैवा-
ध्वर्यौरावृता आवृत् परिक्रमस्तेनैव विधिनेत्यर्थः अन्तरेण विशाखे
तस्यैवावृत्तेत्युक्तं यद्यप्येतस्मिन् देशेऽध्वर्युर्न जुहुयात् तथाप्युद्गाता
विशाखयोरन्तराले जुहुयात् यथा सूत्रितेन मन्त्रेण पूर्वा ॥ ७ ॥

प्रजापतये स्वाहेत्युत्तरा* ॥ ८ ॥

अनेन मन्त्रेणोत्तरामाहुतिं जुहुयात् अनेन यथोक्तेन स्वाहा-
कारान्तेन मन्त्रेणोत्तरामाहुतिं जुहुयात् ॥ ८ ॥

अन्यतरां वा स्वाहाकारद्वितीयां यथा भूमिमाज्यं
प्राश्यतीति* ॥ ९ ॥

अन्योराहुत्योरन्यतरां वा जुहुयात् स्वाहाकारद्वितीयां तथा
च जुहुयादस्कन्नमविच्छिद्यमानम् आज्यं यथा भूमिङ्गमिष्य-
तीति ॥ ९ ॥

अधस्तादिशाखस्य परिगृह्य जपेद्वि देवां दृष्ट्व मयि
प्रजामिति* ॥ १० ॥

विशाखस्याधस्तादुभाभ्यां पाणिभ्यां गृहीत्वा यथासूत्रितं यजु-
र्जपेत् ॥ १० ॥

अन्तरीक्षे वयांसि दृष्ट्व मयि पशूनिति मध्ये* ॥ ११ ॥

एतद्यजुर्जपेत्, एतत् यजुर्वथा सूत्रितं मध्य औदुम्बरीं परिगृह्य
जपेत् ॥ ११ ॥

पृथिव्या मध्ये षधोर्दृष्ट्व मयि सजातानिति मूले* ॥ १२ ॥

मले परिगृह्य औदुम्बरोमेतद्यजुर्जपेत् यथासूत्रितञ्च ॥ १२ ॥

ऊर्द्ध्वं होमाद्याजमानं धानञ्जप्यः* ॥ १३ ॥

ऊर्द्ध्वं होमात् कर्मापदिश्यते तद्याजमानं धानञ्जप्य इच्छति
कस्मात् आत्मवाचकत्वात् मन्त्राणां मयि प्रजां मयि पशून् मयि
सजातानिति ॥ १३ ॥

स्वयमिति गौतमशाण्डिल्यौ* ॥ १४ ॥

उद्गाता स्वयमिति गौतमशाण्डिल्यावाचार्यावाहतुः कस्मात्
यां वै काञ्चिर्लिंगाशिषमाशासते यजमानस्यैव सेति ॥ १४ ॥

अवच्छाद्यमानायां दिव्यं ब्रह्मसि सन्ततिनाम विश्व-
जनस्य काया नमस्तेऽस्तु मामा हिंसीरिति* ॥ १५ ॥

अवच्छाद्यमानायामौदुम्बर्यामेतद्यजुर्यथासूत्रितं जपेत् ॥ १५ ॥

दक्षिणेन श्वभ्रान् गत्वा परौ द्वार्यावन्तरेण प्रपद्येतत्
कुर्यादिति शाण्डिल्यः* ॥ १६ ॥

अग्रेणौदुम्बरीं गत्वेत्यत आरभ्य आसमाप्तेरेतत्कर्म दक्षिणेन
सदेनिमित्तान् स्थूणा श्वभ्रान् गत्वा अपरौ द्वार्यौ यौ श्वभावन्तरेण
प्रविश्य कुर्यात् इति शाण्डिल्य आचार्य आह ॥ १६ ॥

उत्तरेणेति धानञ्जयः* ॥ १७ ॥

यदेतत्कर्माक्तं शाण्डिल्यीयं एतदेव सर्वं धानञ्जय आचार्य
ब्रुवति अयं विशेषः उत्तरेण श्वभ्रान् गत्वा ॥ १७ ॥

गौतमीयमितरत्* ॥ १८ ॥

यत्तु प्रथमं विधानमुक्तं तद्गौतमाचार्यसंकीर्तितं किमर्थमेत-
दुक्तमित्येतत् उक्तमुपक्रम्य समापयेदाक्रतोरपवर्गादित्येतदर्थम् ॥ १८ ॥

यथेतन्निष्क्रामेत्* ॥ १६ ॥

यथागतं यथाप्रविष्टं तथैव निष्क्रामेत् यदि पूर्वचा यद्यपरचा
तामेव निष्क्रामेत् ॥ १६ ॥

इति प्रथमस्य सप्तमी कण्डिका ।

अथ अष्टमी कण्डिका ।

यूपमुच्छ्रीयमाणमनुमन्त्रयेरनृमण ऊर्द्धभरसन्वेति* ॥१॥

श्रौदुम्बर्युच्छ्रयणमुक्तम् अनन्तरं यूपानुमन्त्रणं विवक्षितं
तदिवचुराचार्य इदं सूत्रमारभते यूपमुच्छ्रीयमाणमिति । यूप-
मिति कर्मणि द्वितीया यूपशब्दः प्रतीतपदार्थकः उच्छ्रीयमाणमिति
वर्त्तमानकालोपदेशः अनुमन्त्रयेरन्निति क्रियोपदेशः नृमण ऊर्द्धभर-
सन्वेति मन्त्रोपदेशः, अत्रोच्यते, यूपमिति न कर्त्तव्यं कस्मात्
उच्छ्रीयमाणशब्दसामर्थ्यादेव ज्ञास्यते मन्त्रलिङ्गाच्च नृमण ऊर्द्धेति
ऊर्द्धो हि यूपः उच्यते, कर्त्तव्यं यूपग्रहणं अक्रियमाणे श्रौदुम्बर्था
अनुमन्त्रणं प्रतीयात् उद्गातृणामौदुम्बरीसंयोगात् अतो यूप-
ग्रहणमवश्यं कर्त्तव्यं, ननु नृमण इति विद्धे आदेशे ऊर्द्धभर-

सन्वित्येतेषामचराणां किमर्थं ग्रहणमिति अत्रोच्यते, वक्ष्यति हि
एतान्येवोहस्थानानीति ॥ १ ॥

एतान्येवोहस्थानानि यावन्तः स्युः* ॥ २ ॥

एतान्येव पदानि ऊहस्य स्थानानि यावन्तो यूपाः स्युः, ननु
एतान्येवोहस्थानानीति सिद्धे यावन्तः स्युरिति किमर्थमारभ्यते,
ब्रवीति एकैकस्मिन् यूपे अनुमन्त्रणं माभूदग्रिष्ट एव सर्वेषां संस्कारा-
र्थमूहः स्यादिति कस्मात् भिन्नकालत्वात् यूपोच्छ्रयणस्य नृमण-
ऊर्द्धभराः सन्तो युष्मानूर्द्धभरा दृश्येयं ॥ २ ॥

यत्र तिष्ठन्त उच्छ्रीयमाणं पश्येयुरिति शाण्डिल्यः* ॥ ३ ॥

यस्मिन्देहे स्थिता उच्छ्रीयमाणं पश्येयुर्द्वातारः तत्रैव स्थिता
अनुमन्त्रयेरन्निति शाण्डिल्य आचार्य आह, कस्मात् उच्छ्रीय-
माणमिति वर्त्तमानकालनियमात् ॥ ३ ॥

अन्तर्वेद्येवेति धानञ्चाप्यो न बहिर्वेदि यजुरवकल्पत-
इति ॥ ४ ॥

* ब्राह्मणोऽप्येवम् ।

॥ ब्राह्मणोऽनेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

अन्तर्वेद्येव तिष्ठन्तोऽनुमन्तयेरन्निति धानञ्जय आचार्य आह
कस्मात् बहिर्वेदि प्रयुज्यमानं यजुर्न समर्थं भवतीति श्रुतेः न
केवलमसमर्थं भवतीति अवकल्पते च असम्यक् च कल्पते न सम्यक्
प्रयुक्तं भवतीत्यर्थः ॥ ४ ॥

विश्वरूपाणां गानं यजमानेनोक्तः प्रत्याचक्षीत * ॥ ५ ॥

प्रस्तोत्रा गेयं परिसामत्वादिति चेत् अत्रोच्यते, नैवं कुतः
श्रुतेः आध्वर्यवित्याहोद्गाता मास्र मे निवेद्य होत्रे प्रातरनुवाकमुपा-
करोदिति सोऽध्वर्युः प्राह आहूतो ब्रजति स पूर्वया द्वारा हविर्द्धाने
प्रपद्यते स दक्षिणस्य हविर्द्धानस्योत्तरं चक्रमभ्युपश्रयमाण उदङ्ङा-
सीनो विश्वरूपा गायतीति तदेतद्गानं प्रति यजमानेनोक्तः सकारणं
प्रत्याचक्षीत न गास्यामि कस्मात् गृहाभावात् शस्त्राभावात् सम्प-
दतिरेकदर्शनादिति ॥ ५ ॥

गायेति चेदेव ब्रूयान्न मामनामन्त्य प्रातरनुवाकमुपा-
कुर्या इत्यध्वर्युं ब्रूयात् ॥ ६ ॥

यदि यजमानः गायेदिति ब्रूयात्पुनः तदा उद्गाताध्वर्युं
ब्रूयात् मामपृष्ट्वा प्रातरनुवाकस्थोपाकरणं माकाशीरिति अथैव-

* द्राष्टव्यायणे विशेषोऽस्ति ।

॥ द्राष्टव्यायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

शब्दः कस्माद्गायेति चेदेवेति अवधारणार्थः, ब्रूयादेवेति यथैव
 सकारणं प्रत्याख्यानं कृत उद्गात्रा तथैव सकारणं यजमानो ब्रूयाद्-
 गायेति उक्तं ग्रहाभावाच्छ्वाभावाच्च सम्पदतिरेकदर्शनान्न गास्यामी-
 त्यत्र ब्रवीमि वसतीवर्षीर्ग्रहः प्रातरनुवाकः शस्त्रं न च सम्पदतिरेकः
 यथान्यैः परिसामभिरिति ॥ ६ ॥

एवमुक्तः सनुद्गाता किं कुर्यादित्युच्यते ।

होतारं प्रातरनुवाकायोपविष्टं पूर्वेण गत्वा यजमानश्च
 पूर्वया द्वारा प्रपद्यान्तरेण हविर्द्धाने पूर्वेण चक्रे उदङ्मुख
 उपविशेत् तृष्णीम् * ॥ ७ ॥

होतारं प्रातरनुवाकशंसनार्थमुपविष्टं पूर्वेण गत्वा यजमानश्च
 तेनैव गत्वा पूर्वया द्वारा हविर्धानं प्रविश्य हविर्द्धानयोरनसोरन्तराले
 चक्रयोः पूर्वे प्रदेशे उदङ्मुख उपविशेदुद्गाता तृष्णीं, ननु किं मन्त्रेणोप-
 वेशनं प्रकृतं येन तृष्णीमाह, उच्यते बहिष्पवमानप्रकरणे यजुषोपवेशनं
 विधायाह, एवं सर्वस्त्रोत्रेष्वासीरन्निति तदिह स्त्रोत्रसंशब्दनात् सर्व-
 शब्दसामर्थ्यात्प्राप्नोति तन्नित्यर्थमाह तृष्णीमिति स्त्रोत्रसंशब्दन्तु
 अध्वर्योः किं स्तुतं स्त्रोत्रमिति ॥ ७ ॥

पुरस्ताद् यजमानः प्रत्यङ्मुखः * ॥ ८ ॥

उद्गातुः पूर्वं प्रदेशे यजमानः प्रत्यङ्मुख उपविशेत् तृष्णीम् ॥ ८ ॥

युञ्जे वाचं शतपदोद्गायेत् सहस्रवर्त्तनि गायत्रं त्रैष्टुभं
जगद् विश्वा रूपाणि सम्भृता देवा ओकांसि चक्रिर इत्ये-
तस्यां पङ्क्तौ त्रिर्गायत्रं गायेदिति धानञ्जयः स्वाध्यायखरेण
मनसैव यजमान उपस्वरेत् ॥ ९ ॥

युञ्जे वाचमित्येतदाद्यायां यथासूत्रितायां पङ्क्तौ त्रिर्गायत्रं
गायेदिति धानञ्जय आचार्य आह स्वाध्यायखरेण मन्त्रेणेति,
अपरे ब्रुवते येन खरेण नित्यः स्वाध्यायः क्रियते तेनेति मध्य-
मेनेति अथैतस्यामिति किमर्थं कृन्दोऽन्तरमेतस्यामेव पङ्क्तौ
स्यादिति उत्तरसूत्रोक्तमित्यर्थः ॥ ९ ॥

त्रिषु त्रिषु पदेषु गायेदिति गौतमः पूर्वं पूर्वमति-
सृजन् * ॥ १० ॥

* ब्राह्मणायणोऽप्येवम् ।

॥ ब्राह्मणायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

एतस्यामेव पंक्तौ त्रिषु त्रिषु पदेषु गायत्रं गायेत् पूर्वं पूर्वं
विस्वजन् युञ्जे वाचं शतपदीङ्गायेत् सहस्रवर्त्तनि गायत्रं त्रैष्टुभञ्जग-
दिति प्रथमङ्गायेत्, सहस्रवर्त्तनि गायत्रं त्रैष्टुभञ्जगद् विश्वा रूपाणि
सम्भृतेति द्वितीयं, गायत्रं त्रैष्टुभञ्जगद् विश्वा रूपाणि सम्भृता देवा
त्र्योकांसि चक्रिरेदिति तृतीयम् ॥ १० ॥

प्रगाथकारं वा * ॥ ११ ॥

एतस्मात्सेव पंतौ प्रगाथकारं वा गायत्रं गायेत् प्रगाथकारं
कृत्वा प्रयोगस्तु युञ्जे वाचं शतपदीज्ञायेत् सहस्रवर्त्तनि गायत्रं त्रैष्टुभं
जगदिति प्रथमं गायेत्, गायत्रं त्रैष्टुभं जगद्गायत्रं त्रैष्टुभञ्जगद् विश्वा
रूपाणि सन्भृतेति द्वितीयं, विश्वा रूपाणि सन्भृता विश्वा रूपाणि
सन्भृता देवा ओकांसि चक्रिरेदिति तृतीयम् ॥ ११ ॥

गीत्वा यथार्थं स्यात् * ॥ १२ ॥

एतेषां कल्पानामन्यतमेन गीत्वा यथा प्रयोजनं गच्छेत् ॥ १२ ॥

विश्वरूपाश्चेद्गायेत् ज्योतोऽप्यपि गायेत् * ॥ १३ ॥

यदि विश्वरूपा गायेत् ततः ज्योतींश्चपि गायेत्, नन किमर्थं

पुनरयं यद्यर्थः क्रियते चेदिति यदा विश्वरूपाणां गानं यत्नेन प्रति-
 ष्ठापितमिति उच्यते, अयं ह्याचार्यो वक्ष्यति एतं परिक्रमं सर्वकृतुषु
 विद्यादिति, तद् विश्वरूपाणां गानं सर्वकृतुषु प्राप्नोति बोध्यमा-
 चार्यः ज्योतिष्टोमादन्यत्र विश्वरूपाणां गानं ज्ञापयति कथं एतत्
 विश्वरूपाणां गानं ज्योतिष्टोम एव प्रवर्त्तते नान्यत्रेति ननु वक्ष्य-
 त्याचार्यो न चान्यत्र विश्वरूपात् ज्योतिष्टोमादिति सत्यमेतत् अस्य
 तु पुनर्वचनस्य तत्रैव प्रयोजनं वक्ष्यामः कः पुनर्ज्योतिर्गानस्य कालो
 गानविधिश्चेति ॥ १३ ॥

परिहिते प्रातरनुवाके यो नष्ट्रीयं नाम सूक्तं पुरा तस्मा-
 द्वातारमारमयित्वाग्रयणस्य वानुहिङ्कारं पवित्रं धारयन्ना-
 स्तावं वा प्राप्य स्तोमयोगादग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निरिन्द्रो ज्योति-
 र्ज्योतिरिन्द्रः सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्य इत्येतेषु पदेषु चिस्ति-
 रेकैकमभ्यासं मनसा गायत्रं गायेत्* ॥ १४ ॥

परिहिते समाप्ते प्रातरनुवाके परिधानीयायां शस्त्रायामित्यर्थः
 अपोनष्ट्रीयं नाम शस्त्रं तस्मात्पूर्वं पुरा विरम्यतां तावदित्युक्त्वा
 आग्रयणस्य वानुहिङ्कारं आग्रयणो ग्रहः तस्य गृहीतस्य हिंकारस्य
 पश्चात् आग्रयणं गृह्णन्ध्वर्युर्हिं करोति पवित्रं धारयन् पवित्रं
 विगृह्णन्ति हस्तकार्यमेव तद् यज्ञस्यक्रियत इति आस्तावं वा

* द्राह्मण्येनैतेन सूत्रचतुष्टयं कृतम् ।

प्राप्य पुरा बहिष्यवमानस्य सोमयोगात् एतत्कालत्रयमुपदिष्टं
ज्योतिर्गानस्य विकल्पेन अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निरित्येतेषु यथासूत्रितेषु
पदेषु एकैकस्मिन् पदे त्रिस्त्रिर्गायत्रं गायेत् अभ्यस्याभ्यस्य अभ्या-
सम् ॥ १४ ॥

तानि नान्यत्र विश्वरूपाभ्यः* ॥ १५ ॥

यदा तावदुक्तं विश्वरूपास्येद्गायेत् ज्योतींष्यपि गायेदिति तत्कि-
मिदं पुनस्तानि नान्यत्र विश्वरूपाभ्य इति अत्रोच्यते, यत्कालत्रय-
मुक्तं ज्योतिर्गानस्य तदिह पुनर्नियम्यते विश्वरूपगानानन्तरमेव
ज्योतिर्गानं स्यादिति अपरे पुनर्वर्णयन्ति एतद् विश्वरूपाणां गानं
यएवंविद्यजमानस्तस्यैव स्यात् नाविदुष इति कस्मात् अनियमाद्
विश्वरूपास्येद्गायेदिति तेन विदुष एव यजमानस्य विश्वरूपाणां
गानन्नाविदुष इति उक्तं एवं हि यजमान उपस्ररेदिति एतद्
विदुषो यजमानस्योपस्ररणं सम्भवति तानिति तानि ज्योतींषि
लोकद्वारोयोपस्ररणादीनि चैवं विदुष एव यजमानस्य प्रवर्त्तरेन्नानेनं
विदुष इति ॥ १५ ॥

न चान्यत्र विश्वरूपात् ज्योतिष्टोमात् ज्योतिष्टोमात्* ॥ १६ ॥

ज्योतिष्टोमादन्यत्र विश्वरूपाणां गानं न स्यात् ननु यदा तावत्
पूर्वमेव ज्ञापितं ज्योतिष्टोमएव विश्वरूपाणां गानं नान्यत्रेति तत्
किमिदं पुनरुच्यते, न चान्यत्र विश्वरूपात् ज्योतिष्टोमादिति उच्यते,
ज्योतिष्टोमेपि यावदाहारं न स्यादिति प्रथमाहार एव भवेदिति
सहचरणानि ह्येतानि विश्वरूपाश्च ज्योतींषि च ज्योतिष्टोमश्चेति ॥१६॥

इति प्रथमस्य अष्टमी कण्डिका ।

अथ नवमी कण्डिका ।

युगपत्कर्मसु सर्वेषूद्गातुर्दक्षिणमनु ब्राह्मं प्रस्तोता सव्यं
प्रतिहर्त्ता* ॥ १ ॥

वक्ष्यत्ययमाचार्यः हेता प्रातरनुवाकमनूच्याभूदुषा इति यदा
ब्रूयादथ वेदिमाक्रामेयुर्हृदा शिथिरेति सर्वेषामुद्गाहृणां युगपत्-
कर्मेच्छते, तस्य को विधिरिति तं विवक्षुराह, युगपत्कर्मस्त्विति
युगपदिति यान्येकवेलायामेतेषु युगपत्कर्मसु सहकर्तृकेषु कर्मसु
सर्वेषु सर्वशब्दः निरवशेषवाची उद्गातुर्दक्षिणं ब्राह्मं अनु प्रस्तोता

भवेत् सद्यं बाहुं अनु प्रतिहर्त्ता कर्मस्त्विति बज्रवचननिर्देशात्सिद्धे
 सर्वकर्मत्वे सर्वशब्दः किमर्थमिति चेत् अत्रोच्यते, यदि ह्ययं सर्वशब्दं
 न कुर्यादेवाक्रमणादिषु कर्मसु तद्विधानं प्रतीयते सोऽयमाचार्यः
 सर्वग्रहणं करोति पूर्वमप्याक्रमणाद् यत्कर्मोक्तं यूपानुमन्त्रणं तस्मिन्
 येष एव विधिः स्यादिति ॥ १ ॥

होता प्रातरनुवाकमनूच्याभृदुषा इति यदा ब्रूयादथ-
 वेदिमाक्रामेयुर्मृदाशिथिरेति* ॥ २ ॥

होता प्रातरनुवाकं शस्तमनूच्य यदा यस्मिन् काले अभृदुषा
 इत्येतं शब्दं ब्रूयात् अथानन्तरं वेदिमाक्रामेयुर्मृदाशिथिरेत्येतदा-
 दिना यजुषा अत्र होतृग्रहणं किमर्थमिति चेत् यदा प्रातरनुवाको
 होतृकर्तृक एव अत्रोच्यते, होतृयैव प्रातरनुवाककर्त्तरि कदाचिदपि
 प्रातरनुवाकस्य कर्त्ता होता न भवति न तस्मिन् कः पुनरस्य विषयः
 प्रायणीयोऽतिरात्रवेदत्रिरात्रश्चैषामभ्वर्यूणामसमाप्त एवाहनि प्रात-
 रनुवाक उपाक्रियते न तत्राक्रमणं कुर्युः होतृवै यदा ब्रूयात्तदा कुर्युः
 अतः प्रातरनुवाकग्रहणं होतृग्रहणं च करोति ॥ २ ॥

बहिर्वेद्येतज्जपित्वा मा मा हिंसीरित्येतावतवेति
 धानञ्जप्यः* ॥ ३ ॥

बहिर्वेद्येतज्जपित्वा मृदाशिथिरेत्येतदादि वेदिरसीति यावत्

मामाहिंसोरित्येतावतैवाक्रमणं कुर्युरिति धानञ्जय आचार्य
आह ॥ ३ ॥

सवनमुखेषु च* ॥ ४ ॥

सवनमुखे पवमानमुखे यदाक्रमणं तदेवं प्रकारं सर्वेषु सवन-
मुखेषु स्यात् अभ्युदयाकाले आध्यानामन्ते निःसृप्य पृथानामन्ते च
निःसृप्य, चशब्दे धानञ्जयमतानुकर्षणार्थः ॥ ४ ॥

यजुषाहरहरिति गौतमः^१ ॥ ५ ॥

गौतम आचार्य आह, आक्रमणं अहरहर्यजुषा स्यादिति अह-
र्ग्रहणं चाहर्ग्रहणार्थं अहर्ग्रहे सकृत्कृते कृतः शास्त्रार्थ इति कृत्वा उत्त-
रेष्वहःस्रक्रिया माभूदिति ॥ ५ ॥

सकृत्कृताविति शाण्डिल्यः* ॥ ६ ॥

एकाहेषु चाहर्ग्रहेषु च सकृदेव स्यादिति शाण्डिल्य आचार्य
आह ॥ ६ ॥

यावद्वाक्रामेयुरित्येके* ॥ ७ ॥

* ब्राह्मणायणोऽप्येवम् ।

^१ ब्राह्मणायणोऽप्येवम्, किन्तु हेदविषये विशेषोऽस्ति ।

एके आचार्या ब्रुवते यावत्कृत्वा वेदिमाक्रामेयुः तावत्कृत्वा यजुषेति अपरे पुनर्विनिवेशं वर्णयन्ति अनुसवनमेकादेषु यजुषाह-
रहरिति अहीनेषु सक्तकृताविति सन्नेष यावद्भाक्रामेयुरिति
श्रीलोमेषु ॥ ७ ॥

हविर्द्धानं प्रवेश्यमाना वसतीवरीरनुप्रविशेयुः* ॥ ८ ॥

हविर्द्धानं प्रवेश्यमाना अध्वर्यवः वसतीवरीसंज्ञा आपः ता
अनुप्रविशेयुः तासां पञ्चात्प्रविशेयुः ॥ ८ ॥

तस्य रराध्यामालभ्य विष्णोः शिर इति* ॥ ९ ॥

तस्य हविर्धानस्य रराध्यामालभ्य विष्णोः शिर इत्येतद् यजुर्जपेयुः
रराध्यानाम द्वारस्थोपरिस्थितं मण्डलं ललाटस्थानीयं तस्येति तस्य
नात्मनः ॥ ९ ॥

इष ऊर्ज इति प्रविशन्तः† ॥ १० ॥

इष ऊर्ज इत्येतदादि यजुर्हविर्द्धानं प्रविशन्तो जपेयुः अपरे
शाकाङ्गमिदं यजुर्वर्णयन्ति इष ऊर्ज आयुषे वर्चसे च प्रविशाम
इति ॥ १० ॥

* आङ्घायणोऽप्येवम् ।

† आङ्घायणेन परसूत्रेण सहैकसूत्रं कृतम् ।

अन्तरेणेषे बाह्वनवहृत्य पाष्णरिनुद्यच्छन्तो युनयमीति
राजानमभिमृशेयुर्यः प्रातःसवनाय* ॥ ११ ॥

दूर्षा च दूर्षा च तयोऽरिष्योरन्तरेण बाह्वन् प्रसार्य पाष्णरिस्त्रिपन्तः
युनय्मीत्येतेन यजुषा सोमं राजानमभिमृशेयुः यः प्रातःसवनार्थ-
मुपकृतः ॥ ११ ॥

अविभक्तश्चेत्सर्वम् ॥ १२ ॥

यद्यविभक्तः स्यात् सर्वमभिमृशेयुः ॥ १२ ॥

नचेत्प्राप्नुयुर्देशेनैव ॥ १३ ॥

यदि न प्राप्नुयुः सोमन्देशेनैव प्रसार्य बाह्वनवहृत्य मन्येयुः अथैव-
ब्रह्मः किमर्थं, उच्यते, अन्यस्त्रिपन्त्यभिमर्शने देशेनैव यथा तद्यदनु-
शंसन् होतापोद्दिष्टीया ब्रूयात् तदैवमन्वालाभेरन्नपाठ्यवाना
इति ॥ १३ ॥

प्रस्तोता प्रथमोऽतिसर्पेत् ॥ १४ ॥

साम्प्रतन्तेषां दक्षिणस्य हविर्द्धानस्य पश्चिमे प्रदेशे कर्म वक्ष्यते
तदर्थं प्रस्तोता प्रथमोऽतिसर्पेत् ॥ १४ ॥

*द्राह्मण्येन पूर्वसूत्रेण सहैकसूत्रं कृतम् ।

†द्राह्मण्योऽप्येवम् ।

तत उद्गाता* ॥ १५ ॥

ततोऽनन्तरं उद्गाता अतिसर्पेत् ॥ १५ ॥

ततः प्रतिहर्त्ता* ॥ १६ ॥

ततोऽनन्तरं प्रतिहर्त्ता अतिसर्पेत् ततस्तत इत्येष गतिक्रमः सर्वत्र
सदःप्रवेशननिर्गमनादिषु कर्मसु ॥ १६ ॥

दक्षिणस्य हविर्द्धानस्य पश्चात् सव्यावृत उपविशेयुर्ऋतस्य
सदन इति ॥ १७ ॥

दे हविर्द्धानसंज्ञके अनसौ तयोर्दक्षिणस्य पश्चिमे प्रदेशे सव्या
वृत उपविशेयुः ऋतस्य सदन इत्येतेन यजुषा युगपत्कर्मन्यायेन
प्राप्नुवाः ॥ १७ ॥

पुरस्ताच्चोपरिष्ठाच्चर्चः सर्वत्र जपेयुर्यासु करिष्यन्तः
स्युः ॥ १८ ॥

पुरस्ताच्च उपरिष्ठाच्च ऋचः सर्वत्र जपेयुः सर्वत्र स्तोत्रेषु न केवलं

* ब्राह्मयज्ञेनैताभ्यामेकसूत्रं ह्यतम् ।

† ब्राह्मयज्ञोऽप्येवम् ।

बहिष्पवमाने यासु यासु स्तोत्रं करिष्यन्तः स्युः अथ पुरस्ताच्चेति
 कस्मादुच्यते उपरिष्ठाच्चेति वक्तव्ये सर्वथा उपरिष्ठाच्छब्दः पुरस्तात्
 क्रियामपेक्षते सम्बन्धिश्चन्दादत्रोच्यते स्तोत्रसम्बन्धात्पुरस्ताज्जपोपरि-
 ष्ठाज्जपयोः सामकल्पितकन्दोविकारः प्राप्नोति अतोऽयमाचार्यः
 पुरस्ताच्चेति ब्रवीति तेन किं नैवर्चः सामिकं धर्ममपेक्षन्ते य एवौ-
 त्यक्तिकः स्वाध्यायधर्मस्तेनैव प्रयुज्येरन्निति कथं पुनरेतदनुक्तं
 गम्यते यथर्चः सामिकं कन्दोविकारं गृह्णन्तीति उच्यते श्रुतेः
 श्रुतिर्हि न किष्टं कर्मणा नशदिति बृहत्त्यः सत्योभ्यारम्भेण जगत्यः
 एषोऽस्य धारया सुत इति ककुभः सत्योभ्यारम्भेण त्रिष्टुभ इति च अत्र
 न किष्टं कर्मणा नशदित्येकैव बृहत्तो तथा एषोऽस्य धारयासुत इत्ये-
 कैव ककुप् तत्र सत्या जगत्यो विकारे बृहत्त्यः ककुभः सत्य इति
 बज्रवचनस्यासम्भवः तदेवं दृष्ट्वा सूत्रकारो यत्नमारभते, कथं
 पुरस्ताज्जपोपरिष्ठाज्जपयोरविकारः स्यादिति अत्रोच्यते यद्येवं बृहत्त्यः
 सत्यः ककुभः सत्य इति अस्य बज्रवचनस्य कथमर्थवत्त्वमिति उच्यते,
 प्रगायधर्मं गृहीत्वा ब्रवीति ब्राह्मणं एष प्रगाथानां धर्मः प्रथमश्चन्दः-
 क्रिया तथा प्रगाथेषु प्रथमश्चन्दः क्रिया तच्चेदितत्वादिति एवमेतं
 सामान्यं प्रगायधर्मं गृहीत्वा ब्राह्मणमाह, बृहत्त्यः सत्य इत्यादि एव-
 मेतद् ब्राह्मणमर्थवद्भवतीति अथ पुरस्तादुपरिष्ठाच्चेति वक्तव्ये पुरस्ता-
 च्छब्दे चशब्दः किमर्थं क्रियते, उच्यते नियमार्थं यद्यपि प्रमादात्
 कयञ्चित् पुरस्ताज्जपो न क्रियेत उपरिष्ठाज्जपः क्रियेतैव न सन्नियोग-
 शिष्टावेताविति कृत्वा उपरिष्ठाज्जपो निवर्तते, सन्नियोगशिष्टानामन्य-
 तमापाये उभयोरप्यपाय इति ॥ १८ ॥

अत्र तु बहिष्यवमानस्य* ॥ १९ ॥

अस्मिन् ऋतसदनदेशे बहिष्यवमानस्यो जपेयुः अथ अत्रशब्दः
किमर्थमिति चेत् उच्यते, अस्मिन्नेव काले उपवेशनानन्तरं जपेयुः
न क्षणमपि तिष्ठेयुरिति ॥ १९ ॥

अभिषुते राजन्यृतपात्रमसीति द्रोणकलशमालभ्य वान-
स्यत्य इति प्रोहेयुः ॥ २० ॥

अभिषुते सोमे राजनि अध्वर्युभिः ऋतपात्रमसीत्यनेन यजुषा
द्रोणकलशमालभ्योद्गातारः वानस्यत्य इत्यनेन यजुषा प्रोहेयुः अधो-
ऽधोचं द्रोणकलशं प्रोहन्तीति ॥ २० ॥

दक्षिणे पाणावुद्गाता दशापवित्रं कुर्वीत ॥ २१ ॥

प्राग्द्रोणकलशप्रतिपत्तेः अध्वर्युणा दीयमाणं दशापवित्रमुद्गाता
दक्षिणेन पाणौ गृह्णीयात् ॥ २१ ॥

अक्षच्चेदुपहन्युः पुनः प्रोहेयुः ॥ २२ ॥

यदि द्रोणकलशं प्रोहन्तः कदाचित् प्रमादादक्षं स्पृशेयुः तेनैव
विधिना पुनः प्रोहेयुः ॥ २२ ॥

* ब्राह्मणोऽप्येवं किन्तु तत्र तुशब्दो नास्ति ।

† ब्राह्मणोऽप्येवम् ।

अन्तरेणाक्षविष्कम्भौ दशापवित्रं प्राख्येदनुपपन्नम्* ॥ २३ ॥

अक्षोपाक्षकथोरन्तरेण दशापवित्रं प्राख्येत् अनुपपन्नं अस्य-
श्वन् कम् अक्षमुपालं वा उपाक्षो विष्कम्भः ॥ २३ ॥

संहितौ चेदुभावुपरि† ॥ २४ ॥

संहितौ चेदक्षविष्कम्भौ एकलग्नौ उभयोरुपरिष्ठात् प्राख्येत्
दशापवित्रम् ॥ २४ ॥

सर्वं रथोपस्थमुपर्युपरि‡ ॥ २५ ॥

यदि तद्भुविर्द्धानं सर्वमेव रथोपस्थं स्यात् अक्षविष्कम्भाधिष्ठा-
नानि सर्वाण्येव लग्नानि स्युः सर्वेषामुपरिष्ठाद् दशापवित्रं समीपेन
प्राख्येत् ॥ २५ ॥

उत्तरेण रथजङ्घां रथश्चेत् ॥ २६ ॥

यदि रथः स्यात् हविर्द्धानं उत्तरेण रथजङ्घायाः दशापवित्रं

* द्राक्षायणे विशेषोऽस्ति ।

† द्राक्षायणे ऽप्येवम् ।

‡ द्राक्षायणे जैताश्वामेकसूत्रं क्षतम् ।

प्राख्येत् सर्वेषु कल्पेषु अनुपपन्नं रथौ हविर्द्वाने भवत इति श्लेना-
दिव्यभिचरणीयैव्यस्य विषयः ॥ २६ ॥

इति प्रथमस्य नवमी कण्डिका ।

अथ दशमी कण्डिका ।

प्रत्याब्रज्य याव्नो युञ्ज्यात् प्रदक्षिणमष्टमदेशेषु स्थवीयां-
स्यभ्यन्तराणि कृत्वा* ॥ १ ॥

चतसदनाद्यथागतं प्रत्याब्रज्योद्गातार अभिषवस्थानं उपविशेद्युः
तत उद्गातायाव्नो युञ्ज्यात् याव्न इति द्वितीयावज्जवचनं युञ्ज्या-
दिति क्रियोपदेशः प्रदक्षिणमिति योजनानुपूर्वम् अष्टमदेशेष्वष्टमेषु
दिङ्मागेषु स्थवीयांस्यभ्यन्तराणि कृत्वा यानि स्थवीयांसि तानि
अभ्यन्तराणि कृत्वा यानि अल्पीयांसि तानि वाह्यानि ॥ १ ॥

तानि मुखानि† ॥ २ ॥

*ब्राह्मयणोऽप्येवम् किन्तु तेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

†ब्राह्मयणोऽप्येवम् ।

यानि स्थवीयांसि तानि मुखानि, ननु उक्तं भवता सर्वे उद्गा-
तारः प्रत्याब्रजेयुरिति अयं च समानकर्तृक आदेशः एकमधिकृत्यो-
च्यते प्रत्याब्रज्य यावन्नो धुञ्ज्यादिति तत्कथं बह्वत्वाभावात् सर्वेषा-
मुद्गाढृणामधिकार इति उच्यते, अर्थात् अयं हि यावन्नां योजनमुक्त्वा
वक्ष्यति तानभिमृश्य जपेयुरिति ॥ २ ॥

दक्षिणाद्वर्षपूर्वाद्वर्षं प्रथमम्* ॥ ३ ॥

दक्षिणपूर्वस्यान्दिशि प्रथमं यावानं स्थापयेत् उक्तं क्रमानुपूर्वं
दक्षिणमिति ॥ ३ ॥

तानभिमृश्य जपेयुर्मरुत इति* ॥ ४ ॥

तान् यावन् यथास्थानं स्थापितानभिमृश्य मरुत इत्येतद् यजु-
र्जपेयुः दक्षिणाद्वर्षपूर्वाद्वर्षमित्येतत् प्रकृतम् अत आह तानिति ॥ ४ ॥

ऋतसदन एतज्जपित्वा युक्तास्य वहतेत्येतावतैवेति धान-
ज्जप्यः* ॥ ५ ॥

ऋतसदनस्थान एव मरुत इत्येतदादि घोषणामीवाज्ञातयध्वमि-
त्येवमन्तज्जपित्वा युक्तास्य वहतेत्येतावतैवाभिमृशेयुरिति धानज्जप्य
आचार्यो मन्यते ॥ ५ ॥

पश्चात् दक्षिणतो वा द्रोणकलशमध्यूहेयुरिदमहमिम-
मिति यजमानशब्दं सर्वत्र यथार्थं कुर्युः* ॥ ६ ॥

अधिसवनचर्मणि ग्राव्नां पश्चिमे प्रदेशे दक्षिणे वा द्रोणकलश-
मध्यूहेयुः इदमहमिममित्यनेन यजुषा यज्ञास्मिन् यजुषि यजमान-
शब्दः तमेकद्वित्ववृत्तेषु यथार्थमूहेयुः सर्वशब्दः अन्येष्वपि यजुःषु
यो यजमानशब्दस्तमपि यथार्थं कुर्युः धारानुमन्त्रणं पृष्ठहोमा-
दिषु ॥ ६ ॥

अनुजपेयुरन्येन कृते मन्त्रौ ब्राह्मणविहितादन्यत्र ॥ ७ ॥

अन्येन कृते योजनाध्यहने अनुजपेयुर्योजनाध्यहनमन्त्रौ ब्राह्मण-
विहितादन्यत्रेति ये ब्राह्मणविहिताः कल्पाः यं दिव्यादित्येवमादयः न
तेष्वनुजपोऽस्ति स्वयमेव ते कर्त्तव्याः, नन्वयमपि प्रथमः कल्पो
ब्राह्मणविहित एव ग्राव्नः संसाद्य द्रोणकलशमध्यूहन्तीति तत् किमि-
दमारभ्यते ब्राह्मणविहितादन्यत्रेति उच्यते, सत्यमेतदेवं किन्तु
संसादनाध्यहने श्रुते न तु योजनाध्यहनमन्त्रौ नियुक्तौ ब्राह्मणेन
सूत्रकारेण लिङ्गतः कल्पितौ अत आह ब्राह्मणविहितादन्यत्रेति ॥ ७ ॥

एष कल्पः काम्यानां द्वेष्यकल्पादन्यत्र ॥ ८ ॥

* ब्राह्मयगीयेनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मयगीयेऽप्येवं, किन्तु हेदविषये विशेषोऽस्ति ।

योऽयं प्रथमः कल्प उक्तः प्रत्याव्रज्य ग्राव्णो युञ्ज्यादित्यत आरभ्य
एष एव विधिः काम्यानां किं सर्वेषां न किं तर्हि द्वेयकल्पादन्यत्र ॥८॥

विपर्यस्य तु तस्मिंस्तूष्णीञ्च योजनाधूहने* ॥ ९ ॥

य एषः प्रथमकल्पे विधिरुक्तः एष द्वेयकल्पे विपर्यस्तः सर्वो
भवति प्रदक्षिणमष्टमदेशेऽध्वित्येतत्तावदप्रदक्षिणं स्ववीयांस्यभ्यन्तराणि
इति तानत्पीयांस्यभ्यन्तराणि स्ववीयांसि वाह्यानि दक्षिणाङ्ग-
पूर्वाङ्गं प्रथममिति तद्वेयकल्पे पश्चात् स्यात् किञ्चान्यत तूष्णीं
च योजनाधूहने ग्राव्णां योजनं द्रोणकलशस्य चाधूहने ते तूष्णीं
भवेयाताम् एते कर्मणी द्वेयकल्पे ॥ ९ ॥

इदमहममुमिति दक्षिणापरमष्टमदेशं निरूहेत्^१ ॥१०॥

उक्तं यं दिव्यादिमुखान् ग्राव्णः कृत्वेदमहममुममुखायणमुखाः
पुत्रममुखा विशोऽमुखादन्नाद्यानिरूहामीति निरूहेदिति ब्राह्मणे
द्रोणकलशस्य निरूहणं श्रूयते तत्कतमस्यां दिशि अमो द्रोणकलशो
निरूहयितव्य इत्यत आह, इदमहममुमिति दक्षिणपश्चिममष्टम-
दिग्भागं प्रति द्रोणकलशं निरूहेत् इदमहं कुवीनहश्चलव्य-
शलभिकाहृत्याः पुत्रम् उदीच्यां दिशि यवाद्यन्नाद्यां निरूहामीति
अथ प्रियकल्पे इदमहं कुमारगुप्तं द्रव्यस्यापि न्यायपुत्रं प्राच्यान्दिशि
ब्राह्म्याद्यन्नाद्येऽधूहामि इति प्रयोगः ॥ १० ॥

*ब्राह्म्यायणेनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

^१ ब्राह्म्यायणोऽप्येवम् ।

द्वेष्यप्रियकल्पयोर्मन्त्रौ राजन्यूचेत्* ॥ ११ ॥

द्वेष्यकल्पस्य च प्रियकल्पस्य च मन्त्रौ राजन्यधिकरणभूते-
ऽध्यूहेत् ॥ ११ ॥

तस्य च विशमादिशेत्ताच्चैवान्नाद्येन^१ ॥ १२ ॥

तस्य च राज्ञः विशमादिशेत् अमुष्या विशोऽमुष्यां विशीति प्रयोगः
तामेव च विशामन्नाद्येनाविशेत्, अमुष्मादन्नाद्यादमुभिन्नन्नाद्ये इति
प्रयोगः ॥ १२ ॥

उपांशुसवनो नाम यावा पञ्चमस्तमुपरिष्टाद्द्रोणकल-
शस्य कुर्यात् राष्ट्रजिघांसुः प्रतीवेशं बलवतीं विशमादि-
शन* ॥ १३ ॥

अथो तदुभयमनादृत्येदमहम्मान्तेजसि ब्रह्मवर्चसेऽध्यूहामीत्य-
ध्यूहेत्तेजसे च ब्रह्मवर्चस आत्मानमध्यूहतीति तृतीयं काम्यं गतार्थ-
मिति कृत्वा सूत्रकारेण न परामृष्टं यः कामयेत विशा राष्ट्रं हन्या-
मिति व्यूह्य यावन्तोऽधोद्रोणकलशं सादयित्वा उपांशुसवनमुपरिष्टादभि-
निदध्यादिदमहममुया विशाऽदो राष्ट्रं हन्मीति अत्र सन्देहः क
उपांशुसवन इत्यत्राह सूत्रकारः उपांशुसवनो नाम यावा पञ्च

* ब्राह्मयण्योऽप्येवम् ।

^१ ब्राह्मयण्येनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

मस्तमुपरिष्ठात् द्रोणकलशस्य कुर्यात् राश्रजिघांसुरिति हन्तु-
मिच्छन् जिघांसुः प्रतीवेशां प्रबला या विट् तां बलवतीमादिशन्
इदमहमुदीच्या विशामुं राश्रं हन्मीति प्रयोगः ॥ १३ ॥

एतेषामेकं कृत्वा पथ्यं कुर्यादिति गौतमः* ॥ १४ ॥

एतेषां काम्यानां कल्पानां यो यस्य चिकीर्षतस्तं कृत्वा पथ्यं कुर्या-
दिति गौतम आचार्यो मन्यते पथेनोपेतः पथ्यः प्रथम इत्यर्थः ॥ १४ ॥

तमेवेति धानञ्जयः† ॥ १५ ॥

तमेव कल्पं कृत्वा अथान्यत्कर्म प्रतिपद्येत नैव पथ्यं कुर्यादिति
धानञ्जय आचार्यो मन्यते ॥ १५ ॥

पृष्ठानामन्ते पूर्वया द्वारा निष्क्रम्य काम्यं शा-
ण्डिल्यः* ॥ १६ ॥

पृष्ठेषु समाप्तेषु पूर्वया द्वारा सदसे निष्क्रम्य काम्यं कुर्यादिति
एवं शाण्डिल्य आचार्यो मन्यते ॥ १६ ॥

पवित्रेण द्रोणकलशं संमृज्यादसवस्वेति बुध्नं रुद्रा-
स्वेति मध्यमादित्यास्वेति बिलम्* ॥ १७ ॥

* ब्राह्मणयोगोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणयोगे तदेवेति विशेषः ।

नित्ये योजनाध्यहनप्रकरणे काम्यानां प्रकल्पानां प्रसङ्गाद्विधिरुक्तः
साम्प्रतमनन्तरां कर्मप्रतिपत्तिं विवक्षुराह, पवित्रेण द्रोणकलशं
संमृज्यादिति पुनन्ति तेनेति पवित्रं दशापवित्रेण द्रोणकलशं संमृ-
ज्यादुद्गाता वसवस्त्वेत्यनेन यजुषा द्रोणकलशस्य बुध्नं संमृज्यादिति
रुद्रास्वेति मध्यमादित्यास्वेति विलं संमृज्यादिति वर्त्तते ॥ १७ ॥

एतेषामेकैकेन त्रिस्त्रिरनुसवनं संमृज्यादिति धान-
ञ्जप्यः* ॥ १८ ॥

एतेषां यजुषां वसवस्त्वेत्येतदादीनाम् एकैकेन त्रिस्त्रिरनुसवनं
संमृज्यादिति धानञ्जप्यं आचार्य आह, वसवस्त्विति प्रातःसवने
सर्वाणि स्थानानि संमृज्याद् रुद्रास्वेति मध्यन्दिने आदित्यास्वेति
ततोयसवने सर्वाणि स्थानानि संमृज्यादिति वर्त्तते ॥ १८ ॥

सर्वैः सर्वेष्विति शाण्डिल्यः* ॥ १९ ॥

सर्वैर्यजुर्भिर्वसवस्त्वेत्येतदादिभिः सर्वेषु सवनेषु सर्वाणि स्थानानि
संमृज्यात् एकैकेनैकैकं स्थानं त्रिस्त्रिरित्यर्थः एवं शाण्डिल्य आचार्य
आह ॥ १९ ॥

अवधूय पवित्रमुदग्दशमवाङ्नाभि वितनुयुः पवित्रन्त
इति* ॥ २० ॥

हृत्तेषां कल्याणानेकैकेन सम्यार्जनमवधूय पवित्रमुदग्दश-
मवाङ्गाभि वितनुयुः पवित्रन्त इत्येतयर्क्षा ॥ २० ॥

सन्ततायां धारायामुद्गाता जपेत् प्रशुक्तेत्यमुष्य राज्या-
येति प्रियः राजानमादिशेत्* ॥ २१ ॥

पूयमानस्य सोमस्य सन्ततायां धारायां अविद्विन्नायामुद्गाता
जपेत्प्रशुक्तेत्येतच्चतुः अमुष्य राज्यायेत्येतस्य सर्वनाम्नः स्थाने यो यस्य
प्रियः स्याद्राजानमादिशेत् ॥ २१ ॥

राज्ञो राज्यायेति वा यजमानस्यर्द्धे[†] राज्ञो राज्यायेति
वा* ॥ २२ ॥

यजमानस्य राज्ञो राज्यायेति वा यजमानस्यर्द्धे[‡] यजमानस्य
राज्ञो राज्यायेति वा ॥ २२ ॥

सोमस्य राज्ञो राज्यायेति वा[¶] ॥ २३ ॥

यजमानस्यर्द्धे[§] सोमस्य राज्ञो राज्यायेति वा ॥ २३ ॥

सोमस्येत्येव ब्रूयात् सोमराजानोहि ब्राह्मणाः^{||} ॥ २४ ॥

* ब्राह्मण्यस्योऽप्येवं किन्तु तेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† यजमानस्य राज्ञ इति मू० पु० पाठः ।

‡ ब्राह्मण्यस्योऽप्येवम् ।

एवमब्धोऽवधारणार्थः, सोमराजानो हि ब्राह्मणा इति हेतु-
पादानमस्यैव नियमार्थम् ॥ २४ ॥

आग्रयणं गृह्णन्नध्वर्युर्हिं करोति तदा प्रवृणीरन्नग्निः
प्रस्रोताहं मानुषो वृद्धस्यतिरुद्गाताहं मानुषो वायुः प्रति-
हर्ताहं मानुष इति* ॥ २५ ॥

आग्रयणे नाम ग्रहसं गृह्णन्नध्वर्युर्हिं करोति तदा तस्मिन् काले
प्रवृणीरन् अग्निः प्रस्रोतेत्येतदादिभिर्यथासूत्रितैर्वृतप्रतिमन्त्रणार्थं
यदाग्रयणे त्रिहिं करोति तेनैवास्रोद्गातारो वृता भवन्ति ॥ २५ ॥

न प्रवृणीरन्निति धानञ्जयः* ॥ २६ ॥

धानञ्जय आचार्य आह न प्रवृणीरन्निति सर्वत्र वृता एवेति
द्रोणकलशोपसदने यद्द्रोणकलशमुपसीदन्ति तेनोद्गातारो वृताः
द्रोणकलशेनैवानातिज्याय वृणीत इति श्रुतेः ॥ २६ ॥

प्रवृणीरन्नेवेति शाण्डिल्यः* ॥ २७ ॥

शाण्डिल्य आचार्यः प्रवृणीरन्नित्येवमाह, प्रतिनिमित्तं हि नैमि-
त्तिकानि भवन्ति अपि चार्थस्यादूषको अलोपश्च लोपान्यायतर
इति ॥ २७ ॥

अत्र वाचं यच्छेयुः* ॥ २८ ॥

अस्मिन् काले वाग्यमनं कुर्युः ॥ २८ ॥

चतसदने वा* ॥ २९ ॥

चतसदने वा वाचं यच्छेयुः दक्षिणस्य हविर्द्धानस्य पश्चादुत्-
सदनम् ॥ २९ ॥

वेदिं वाक्रामन्तः* ॥ ३० ॥

अभूदुषाकाले यदेवाक्रमणं उक्तं तस्मिन् काले वा वाचं
यच्छेयुः ॥ ३० ॥

स्तुते बहिष्पवमाने विष्टजेरन्* ॥ ३१ ॥

स्तुते बहिष्पवमाने स्तोत्रे वाचं विष्टजेरन् ॥ ३१ ॥

इति प्रथमस्य दशमी कण्डिका ।

अथ एकादशी कण्डिका ।

उत्तराद्विर्द्धानात् ध्रुवस्थालोऽऽहरन्तः पश्चिमेनोद्गाढृन्
हत्वा तेनैव प्रतिहरेयुः* ॥ १ ॥

यद्यहणाधिकारो वर्तते, गृहीतेषु सर्वेषु यद्देषु ध्रुवो गृह्यते
 तत्रोद्गातृसम्बन्धं कश्चिद्विचाराद्, उत्तराद्भविर्द्धानादिति हवि-
 र्द्धानसंज्ञके द्वे अग्नौ दक्षिणं उत्तरञ्च तत्रोत्तराद्भविर्द्धानादिति
 अपादानलक्षणा पञ्चमी हविरस्मिन्निधीयतइति हविर्द्धानम् ध्रुवो
 नाम ग्रहः स्थाव्यां गृह्यते तां ध्रुवस्थालीं हरन्तः उद्गातृणां पश्चिमेन
 प्रदेशेन हत्वा गृहीते सोमे तेनैव पुनर्नयेयुः अव्यवायार्थं नित्यं पर-
 कर्तकेषु बज्रवचनं नैनानपरेण हरेयुरपि ह्यकुशला अध्वर्यवो
 भवन्तीति ॥ १ ॥

अध्वर्युं निष्क्रामन्तं प्रक्षोता सन्तनुयात्* ॥ २ ॥

हविर्धानात् निष्क्रामन्तम् अध्वर्युं प्रक्षोता सन्तनुयात् उत्तरीदै-
 कदेशे गृहीयात् अविच्छेदार्थम् ॥ २ ॥

तमुद्गाता^१ ॥ ३ ॥

तं प्रक्षोतारं उद्गाता सन्तनुयात् ॥ ३ ॥

उद्गातारं प्रतिहर्त्ता^१ ॥ ४ ॥

सन्तनुयादिति वर्तते ॥ ४ ॥

तं ब्रह्मा^१ ॥ ५ ॥

* आध्याय्योऽप्येवम् ।

^१ आध्याय्योऽप्येवं किन्तु तेन सूत्रचतुष्टयेनैकसूत्रं कृतम् ।

तं प्रतिहर्त्तारं ब्रह्मा सन्तनुयात् ॥ ५ ॥

ब्रह्माणं यजमानः* ॥ ६ ॥

सन्तनुयादिति वर्त्तते विच्छेदे हि प्रायश्चित्तश्रवणात्सर्वे सन्तता भवन्ति ॥ ६ ॥

न राजानमालभ्यानुपसृश्याप आज्यमालभेरन् ॥ ७ ॥

साम्प्रतमेतेषामाज्यहोमो वक्ष्यते तैश्च सोमः पूयमानः स्पृष्टः अत आह न राजानमालभ्यानुपसृश्याप आज्यमालभेरन्निति ॥ ७ ॥

तथाज्यं राजानं सर्वत्र ॥ ८ ॥

तथाज्यमालभ्यानुपसृश्यापः सोमन्मालभेरन् सर्वशब्दः ऋतेऽप्याज्यालभात् अनुपसृश्यापो नैव सोममालभेरन् ॥ ८ ॥

अध्वर्युणा ऊते प्रवृत्तहोमौ जुहुयुर्गत्यानुपूर्व्येण बेकुरानामासि सूर्योमेति† ॥ ९ ॥

अध्वर्युणा ऊते प्रवृत्तहोमौ जुहुयुः प्रवृत्तहोमाविति संज्ञा गत्यानुपूर्व्येणापि प्रहोता प्रथमोऽतिसर्पेत् तत उद्गाता ततः प्रतिहर्त्तेति गत्यानुपूर्व्यं बेकुरानामासोति प्रथमां सूर्योमेति द्वितीयां अथ

* ब्राह्मणयोऽप्येवं किन्तु तेन सूत्रचतुष्टयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† ब्राह्मणयोऽप्येवं किन्तु तेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

‡ ब्राह्मणयोऽप्येवम् ।

गत्यानुपूर्व्येणेति किमिदं यावता दृष्ट्यानुपूर्व्यमुक्तम् एवं अध्वर्यु-
निष्क्रामन्तं प्रक्षोता सन्तनुयात्तमुद्गातोद्गातारं प्रतिवर्त्तन्ति होमेऽप्ये-
तदेवानुपूर्व्यं ग्रहीष्यते व्यतिक्रमहेतुसम्भवात् अत्रोच्यते, गत्यारभेण
अन्योऽपि यो होमः तत्रापि गत्यानुपूर्व्यमेव स्यात् यथा आग्निधोमे दे
आहुतो जुहुयुरिति ॥ ९ ॥

संस्तुतसोमे त्वधिकामुद्गाता जुहुयात् संवेशयोप-
वेशयेति यथासवनं क्न्दांस्यादिशन्* ॥ १० ॥

यदि सोमो संस्तुतौ स्यातामित्येवमधिकृत्याह, सुसमिद्धे होतव्य-
मग्निर्वै सर्वा देवताः सर्वा एव देवताः पश्यन् जुहोति संवेशयोपवेशा-
येति क्न्दादेवत्यास्तिष्ठ आहुतयश्च उच्यन्ते तासां कालो विव-
क्षितः होता च अत आह, संस्तुतसोमे तु प्रवृत्तहोमौ जुवा अधि-
कामाहुतिमुद्गाता जुहुयात् संवेशयोपवेशयेति यथासवनं क्न्दां-
स्यादिशन् यत्र यस्मिन् सवने यथासवनम्-तुशब्दः क्न्दोविशेषणार्थः
अधिकग्रहणं प्रवृत्तहोमयोः प्रत्यान्नायो माभूदिति ॥ १० ॥

चतुर् सामेति स्वाहाकारान्तया तृतीयां सर्वत्र स
एवेति शाण्डिल्यः† ॥ ११ ॥

* ब्राह्मणयोगोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणयोगोऽप्येवं किन्तु तेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

हृत्वं सामेत्येतयर्चा स्वाहाकारान्तया तृतीयामाहुतिं जुहुयात्
उद्गाता सर्वत्र संसृतसोमे च स एवोद्गाता जुहुयात् नेतरौ तृती-
यामाहुतिम् ॥ ११ ॥

महागिरिमहानदीरथाहर्वायुव्यवायेष्वसंसवः* ॥ १२ ॥

महागिरिः महान् पर्वतः महानदो महती नदी रथाहः रथ-
स्वाङ्गागमः वायुर्देवताविशेषः एतैर्यवाये असंसवः संसवो न भवति
पूर्वपश्चिमवातैर्वायुव्यवायो गृह्यते अन्यथा सर्वदा सम्भवात् व्यवाय-
शब्दः प्रत्येकमभिसम्बध्यते ॥ १२ ॥

पृथग्जनपदे च* ॥ १३ ॥

पृथग्जनपदे तु पुनः पुनर्यवायेऽपि महागिर्यादिभिः संसवो न
भवति पृथग्जनपदः पञ्चालाः कुरवः मत्स्या इति ॥ १३ ॥

अविद्विषाणमात्रादित्येके* ॥ १४ ॥

अविद्विषाणमात्रादेवासंसव इत्येके आचार्या मन्यन्ते ॥ १४ ॥

हुत्वा जपेयुर्ब्रह्माहं गायत्रीं वाचं प्राणं प्रजापतिं प्रप-
द्येऽश्मानमाखणं पर्युह इति* ॥ १५ ॥

यदा सर्वैर्हुतं भवति अथ ब्रह्माहं गायत्रीं वाचमित्येतद्यजुर्ज-
पेयुः ॥ १५ ॥

अध्वर्युमन्वावर्त्तेरन्मर्पन्तः* ॥ १६ ॥

यथाध्वर्युरावर्त्तत तथैव आवर्त्तेरन् अध्ववायोऽव्यावृत्तो
नाद्रियेरन्मर्पन्त इत्यारभ्यते, उत्तरयोरपि सवनयोरेवमेव स्था-
दिति ॥ १६ ॥

सव्यैः पाणिभिः पृथग्दक्षिणा तृणानि निरस्येयुर्योऽद्य-
सौम्य इति* ॥ १७ ॥

किञ्चिद्गत्वा सव्यैर्वामैः पाणिभिर्हस्तैः पृथङ्गना दक्षिणं
दिशि तृणानि निरस्येयुः निराशः प्रक्षेपः योऽद्य सौम्य इत्यनेन
यजुषा ॥ १७ ॥

चात्वालदेशं प्राप्याध्वर्यावुपविष्टे तस्मात् प्रत्यगुपविशे-
युर्योम आत्मेति* ॥ १८ ॥

चात्वालसन्निकृष्टो देशः तं प्राप्याध्वर्यावुपविष्टे तस्मादध्वर्योः
पश्चिमे देशे उपविशेयुर्योम आत्मेत्येतदादिना यजुषा ॥ १८ ॥

प्रत्यङ्मुखः प्रस्तोता ॥ १९ ॥

प्रस्तोता प्रत्यङ्मुख उपविशेत् ॥ १९ ॥

* ब्राह्मयणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मयणोऽप्येवं किन्तु तेन सूत्रप्रयेनैकसूत्रं कृतम् ।

उदङ्मुख उद्गाताः ॥ २० ॥

प्रस्तोतार्युपविष्टे अगन्तरमुद्गाता उदङ्मुख उपविशेत् ॥ २० ॥

पश्चिमेनोद्गातारं गत्वा दक्षिणपूर्वमष्टमदेशमीक्षमाणः
प्रतिहर्त्ताः ॥ २१ ॥

उद्गातारमुपविष्टं पश्चिमेन गत्वा प्रतिहर्त्ता दक्षिणपूर्वमष्टमदिग्-
भागमीक्षमाणः उपविशेत् ॥ २१ ॥

सव्याधरानुपस्थान् कृत्वा द्यावापृथिव्योः सन्धिमीक्ष-
माणाः समानि मुखानि धारयन्तः* ॥ २२ ॥

सव्यान् वामानुपस्थान् ऊरून् अधरान् कृत्वा द्यौश्च पृथिवी च
द्यावापृथिव्यौ तयोः द्यावापृथिव्योः सन्धिमीक्षमाणाः समानि मुखानि
धारयन्तः मनःसमाध्यर्थम् ॥ २२ ॥

एवं सर्वस्तोत्रेष्व्यासीरन्* ॥ २३ ॥

योऽयं विधिरुक्तः प्रत्यङ्मुखः प्रस्तोतेत्यत आरभ्य समानि मुखानि
धारयन्त इति यावत् नैष बहिष्पवमानमधिकृत्योक्तः अतः सर्व-
स्तोत्रेषु भवति कुत एतत् यस्माद्वक्ष्येतत्सर्वं कुर्यादुत्तरयोः पव-

† प्राङ्माथगोऽप्येवं क्तिन्तु तेन सूत्रत्रयेनैकसूत्रं कृतम् ।

* प्राङ्माथगोऽप्येवम् ।

मानयोरिति अत आहैवं सर्वस्तोत्रेष्वासीरन्निति, ननु यद्येवं सर्वग्रहणं
न कार्यं एवं स्तोत्रेष्वासीरन्निति सिद्धेः उच्यते, वक्ष्यति हि एवं
परिक्रमं सर्वक्रतुषु विद्यादिति पाठान्तरे चैष ज्योतिः सर्वे कामा
इति एवं ज्योतिषं दर्शयति एवं परिक्रमं सर्वक्रतुषु विद्यादिति
ज्योतिषं सर्वक्रतुषु विध्यन्तरं दर्शयति वक्ष्यति च तदनन्तरं षोडशी
साम्ना स्तोत्रमाणा इति त्रिसंख्येऽपि ज्योतिष्टोमे प्रकृतिभूते षोडशी
नास्ति अत्र षोडशिन्येष विधिर्न प्राप्नोति अप्राकृतत्वात् विवृतः
षोडशी तथा मानसादिषु नैमित्तिकेषु च न प्राप्नोति अत आह
सर्वस्तोत्रेष्वासीरन्निति ॥ २३ ॥

अपरेणोद्गातृस्त्यवराद्धा उपगाः* ॥ २४ ॥

उद्गाणवृणं पश्चिमे प्रदेशे अवराद्धा उपगाः स्युः अवराद्धा-
शब्दः निरुष्टवचनः त्रयाणामयधो न भवन्तीत्यर्थः ॥ २४ ॥

चतुरवराद्धागनेके* ॥ २५ ॥

एके चतुरवराद्धाग्न्यन्ते न तस्योपदेशः दिग्भिरेवोद्गायन्तीति
अथ पराद्धाः कियन्त उपगातार इति षट् पराद्धा इति ॥ २५ ॥

त एतेनाक्षरेणोपगायेयुर्द्वा इति मन्द्रस्वरेण सन्ततं सह-
वाच्येध्वारमन्तः* ॥ २६ ॥

यदि अवरार्द्धा यदि चतुरवरार्द्धा यदि षट्परार्द्धाः तएते-
नाक्षरेणोपगायेयुर्हो इति मन्द्रस्वरेण सन्ततम् अविह्वलं यान्युद्गातृणां
सहवाच्यानि तेषु विरभेयुरूपगातारः सहवाच्यानि निधनानि
अथ उपगायेयुर्हो इति सिद्धेः एतेनाक्षरेणेति किमर्थमारभ्यते
उच्यते, सूत्रान्तरमारभते अपि चोपगातृणां भक्तिमुद्गातार एव
कुर्युरिति एतस्मिन् कल्पेऽप्येतेनैवाक्षरेणेति ॥ २६ ॥

तस्मात्त्रान्तरेण स्तुयुः* ॥ २७ ॥

तस्मात् मन्द्रात् व्यन्तरेणोत्कृष्टेनोद्गातारः स्तुयुः स्वरे स्वरे सप्तय-
वान्तराणीत्यन्तरपरिमाणं तस्मात् अन्तरेण स्तुयुः ॥ २७ ॥

समेन वा प्रातःसवने* ॥ २८ ॥

उपगातृस्वरतुल्येन वा प्रातःसवने स्तुयुः मन्त्रेणेत्यर्थः ॥ २८ ॥

एकान्तरेण वा* ॥ २९ ॥

मन्त्रादेकान्तरेण वा स्तुयुः ॥ २९ ॥

इति प्रथमस्य एकादशी कण्डिका ।

अथ द्वादशी कण्डिका ।

प्रस्तरं प्रतिगृह्य प्रस्तोता ब्रह्मन् स्तोत्र्यामः प्रश्नास्तरित्युद्-
गात्रे प्रयच्छेत्* ॥ १ ॥

उक्तमेवं सर्वस्तोत्रेष्वामीरन्निति अनन्तरमध्वर्युः प्रस्तरं प्रस्तोत्रे
प्रयच्छति सोमः पवत इत्यनेन यजुषा ततः परं अध्वर्योः सकाशात्
प्रतिगृह्य प्रस्तोता ब्रह्मन् स्तोत्र्यामः प्रश्नास्तरित्यनेन यजुषा उद्गात्रे
प्रयच्छेत् प्रस्तरमिति कर्मणि द्वितीया प्रतिगृह्येति दीयमानं गृहीत्वा
प्रस्तोतेति कर्तृनिर्देशः प्रयच्छेदिति क्रियोपदेशः प्रस्तरो दर्भमुष्टिः
उक्तम् अध्वर्युः प्रस्तरं हरतीति तस्मादध्वर्युणा प्रस्तरैषदिव विधूयो
विधूतमिव हि तृणम्यश्व उपावर्त्तन्तइति ॥ १ ॥

तेन दक्षिणां जङ्गामुपहत्य युञ्ज्यात् स्तोममग्नेस्तेज-
सेति* ॥ २ ॥

एतेन प्रस्तरेण उद्गाता दक्षिणां जङ्गां स्पृष्ट्वा युञ्ज्यात् स्तोममग्ने-
स्तेजसेति एतदादिना यजुषा प्रस्तरमासाद्योद्गायेद्भविषोऽस्कन्दाय
यजमानं तु स्वर्गास्त्रोकादवगृह्णातीत्युक्त्वाह अष्टीवतोऽपस्पृशतो द्वेय-
न्नेनास्य हविरस्कन्नं भवति न यजमानं स्वर्गास्त्रोकादवगृह्णातीत्यतः
सूत्रकारः तेन दक्षिणां जङ्गामुपहत्येत्याह ॥ २ ॥

अन्नं करिष्यामीति जपेत्* ॥ ३ ॥

युक्ता सोममनन्तरम् अन्नं करिष्यामीत्येतदादि यजुर्जपेत् ॥ ३ ॥

तृष्णीं चात्वालमुदपात्रच्चावेक्षेरन्* ॥ ४ ॥

तृष्णीं अमन्त्रकमित्यर्थः सर्वे उद्गातारः तृष्णीञ्चात्वालमुदपात्रं चावेक्षेरन् ॥ ४ ॥

सामासि प्रतिमाभाहीत्यादित्यम्* ॥ ५ ॥

सामासि प्रतिमाभाहीत्यनेन यजुषा आदित्यमवेक्षेरन्निति वर्त्तते ॥ ५ ॥

तृष्णीं वा* ॥ ६ ॥

यजुषा वा आदित्यमवेक्षेरन् तृष्णीं वेति विकल्पयति ॥ ६ ॥

सहस्रिङ्कृत्य बहिष्यवमानेन स्तुवीरन्* ॥ ७ ॥

अत्रोच्यते, सहस्रदिति किमर्थमारभ्यते, यदा तावदुक्तं नवभिः स्तुवन्ति हिङ्कारो दशमो दशाक्षरा विराडिति उच्यते अयं हि त्रिवृत्सोमकं बहिष्यवमानमधिकृत्य विधिरारभ्यते विराट् सम्पदर्थं यत्र पुनः सोमवृद्धिः स्यात् अनेकसामानेकदैवतं वा बहिष्यवमानं स्यात् तत्र हिङ्कारं प्रति संशयः स्यात् किञ्च प्रतिसाम प्रतिदैवतं वा स्यादिति, अतोऽयमाचार्यो यन्नमारभते सहस्रिङ्कृत्य बहिष्यवमानेन स्तुवीरन्निति । अथ बहिष्यवमानग्रहणं किमर्थमिति चेत् अत्रोच्यते,

वक्ष्यत्ययं एतत्सर्वं कुर्यादुत्तरयोः पवमानयोरिति तत्रापि सद्य-
देव हिङ्गारः प्राप्नोति नैतत् तत्र ह्ययं वक्ष्यति सान्ने सान्ने हिङ्गुर्यु-
रिति अत्रोच्यते, न ह्येकविधौ प्रत्याम्नायो गम्यते विकल्पः प्रतीयते
अतोऽयमाचार्यो यत्नमारभते बहिष्पवमानेनेति ॥ ७ ॥

अहिङ्गता प्रथमा रेतस्याः* ॥ ८ ॥

अहिङ्गता प्रथमा स्तोत्रोया स्याद्वहिष्पवमाने तस्याः संव्यवहा-
रिकीयं संज्ञा रेतस्येति वक्ष्यति हि रेतस्यैकत्रिकस्य बहिष्पवमान-
मिति ॥ ८ ॥

हिङ्गताः पराः* ॥ ९ ॥

रेतस्या याः पराः स्तोत्रोयाः तामु हिङ्गारः स्यादिति ॥ ९ ॥

रथन्तरवर्णाऽत्तमाविष्टष्टहिङ्गाराः ॥ १० ॥

रथन्तरवर्णा यस्या सेयं रथन्तरवर्णा सा चोत्तमा बहिष्पव-
मानस्य स्यात् अविष्टष्टहिङ्गारा च स्यात् हिङ्गारो न विष्टज्यते
आकारो विसर्गः ॥ १० ॥

तस्या ऊर्ध्वं प्रस्तावाच्चत्वार्यक्षराण्यभिष्टोभेत् ॥ ११ ॥

* आह्यायणोऽप्येवम् किन्तु तेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† आह्यायणोऽप्येवम् ।

तस्या रथन्तरवर्षाया ऊर्ध्वं प्रस्तावाच्चत्वार्यक्षराणि रथन्तर-
वदभिष्टोभेत् ॥ ११ ॥

अन्नमकरमिति स्तुत्वा जपेत्* ॥ १२ ॥

अन्नमकरमित्येतदादि यजुर्जपेदुद्गाता एकश्रुतिविधानात् ॥ १२ ॥

श्येनोऽसीति प्रस्तरे यजमानं वाचयेत्* ॥ १३ ॥

श्येनोऽसीत्येतदादि यजुः प्रस्तरेऽधिकरणे यजमानं वाचयेत्
आलब्धप्रस्तरं अनुत्वारभे इति लिङ्गात् ॥ १३ ॥

तत्सर्वत्र स्तुत्वोपप्लयेरन्* ॥ १४ ॥

तं यजमानं सर्वस्तोत्रेषु स्तुत्वोपप्लयेरन् सर्वग्रहणं न केवलं बहि-
ष्पवमाने उपप्लव उक्तलक्षणः ॥ १४ ॥

संवर्चसेतीक्ष्णान्सहकारिणश्च प्रेक्षमाणो जपेत्* ॥ १५ ॥

संवर्चसेत्येतदादि यजुः ये तत्रेक्षकाः ये चास्य सहकारिणः तान्
प्रेक्षमाणो जपेत् ॥ १५ ॥

नमो गन्धर्वायेत्यादित्यम्* ॥ १६ ॥

नमो गन्धर्वाद्येतदादि यजुरादित्यमीक्षमाणो जपेत् ॥ १६ ॥

देशेनैवान्तर्हितश्चेत्* ॥ १७ ॥

अन्तर्हितश्चेदादित्यः स्यात् देशेनैवावेचेत् कोऽस्य विषयः सदसि
बहिष्यवमानेन सुवन्ति तत्प्रकरणे किमर्थमिति चेत् उच्यते, अन्य-
त्रापि देशेनैव सुभूरसीत्यादित्यमुपतिष्ठेरन् उदयन्तमसस्वरीति च
एतदर्थं दर्शयति ॥ १७ ॥

एतत्सर्वं कुर्यादुत्तरयोः पवमानयोः* ॥ १८ ॥

वक्ष्यत्ययं यथासवनमुपविश्य प्रस्रोता हविर्द्वानं गच्छेन्मध्यन्दिने
ऊतं आदित्यग्रहे प्रतिहर्त्ता भव इति योऽयं हविर्द्वानं गच्छेत् स एव
कुर्यादुत्तरयोः पवमानयोः विष्णोः शिर इत्यत आरभ्य सर्वग्रहणं
निरवशेषवाचि एवमतिप्रसक्ते ब्रवीति ॥ १८ ॥

प्रवरास्तु निवर्तन्ते चात्वालावेक्षणप्रभृति च प्राग्घङ्का-
रात् ॥ १९ ॥

अग्निः प्रस्रोताहं मानुष इत्येतदादयः प्रवरा निवर्तन्ते तृष्णीं
चात्वालमुदपात्रं चावेक्षेरन्निति एतदादि यत्कर्त्तव्यं तत् सर्वं प्राग्घ-
ङ्कारान्निवर्तते ॥ १९ ॥

* ब्राह्मणायणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

प्रवेशनसम्मार्जने चान्तरेण तृतीयसवने* ॥ २० ॥

प्रवेशनञ्च सम्मार्जनञ्च प्रवेशनसम्मार्जने दूष उर्ज इति प्रवेशनं
वसवस्त्वेति सम्मार्जनन्तयोः प्रवेशनसम्मार्जनयोः अन्तराले यत्कर्म
तृतीयसवने तच्च सर्वत्रिवर्त्तते चशब्दात् पूर्वसूत्रोक्तञ्च ॥ २० ॥

कुम्भन्तु तत्र समृज्यादुत्तरे हविर्धाने यः पूर्वा द्रोण-
कलशावृता ॥ २१ ॥

तत्र तृतीयसवने कुम्भस्य सम्मार्जनं कुर्यात् न द्रोणकलशस्य
तुशब्दो विशेषणार्थः उत्तरे हविर्द्धानसंज्ञकेऽनसि यः पूर्वस्थापितः
तं समृज्यात् न पश्चिमं द्रोणकलशावृता यो द्रोणकलशसम्मार्जन-
विधिः तेन सम्मार्जनविधिना आवृत्परिक्रमो विधिरिति समा-
नार्थः ॥ २१ ॥

तं पूतभृदित्याचक्षते तं पूतभृदित्याचक्षते* ॥ २२ ॥

* द्राक्षायणोऽप्येवम् ।

† द्राक्षायणोऽप्येवं किन्तु तेनैतेन सूत्रद्वयं ज्ञातम् ।

तं कुम्भं योऽसौ पूर्वः तं पूतम्बुदित्येवमाचक्षते एते पूतम्बुदाहव-
नीययोरप्यधिकारं मन्यन्तइति ॥ २२ ॥

इति प्रथमस्य द्वादशी कण्डिका ।

इति प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः ।

द्वितीयः प्रपाठकः ।

अथ प्रथमा कण्डिका ।

स्त्रोमयोगेऽग्निर्युनक्त्वितस्य स्थाने वायुर्युनक्त सूर्यो
युनक्त्विति नानासवनयोः* ॥ १ ॥

उक्तं एतत्सर्वं कुर्यादुत्तरयोः पवमानयोरिति सर्वस्मिन्विध्यन्ते
प्राप्ते प्रवरास्तु निवर्त्तन्तइति एतदादि यन्निवर्त्तते तदुक्तं साम्प्रतं
स्त्रोमयोगविशेष उच्यते स्त्रोमयोगमन्त्रे अग्निर्युनक्त्वितस्य पदस्य
स्थाने वायुर्युनक्तु सूर्यो युनक्त्विति नानासवनयोरेते पदे स्थातां नाना
पृथगित्यर्थः वायुर्युनक्तु मनसेति माध्यन्दिने सूर्योयुनक्तु वाचेति
तृतीयसवने ॥ १ ॥

विहारं धानञ्जयोऽग्नेस्तेजसा वृद्धस्यतिस्त्वेति प्रातःसवन
इन्द्रियस्येन्द्रियेण वृद्धस्यतिस्त्वेति माध्यन्दिने सूर्यस्येति तृतीय-
सवने ॥ २ ॥

अस्मिन्नेव स्त्रोमयोजने मन्त्रे याः समस्तास्तिस्रो देवता आस्ता-

* द्राह्मायणोऽप्येवम् ।

† द्राह्मायणोऽप्येवं किन्तु तेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

तास्तासामनुसवनं विहतां क्रियां धानञ्जयो मन्यते तदुच्यते, अग्ने-
स्तेजसा वृहस्पतिस्त्वा युनक्विति प्रातःसवने इन्द्रस्येन्द्रियेण वृहस्पतिस्त्वा
युनक्विति माध्यन्दिने सूर्यस्य वर्चसा वृहस्पतिस्त्वा युनक्विति तृतीय-
सवने ॥ २ ॥

सर्वैरेकैकं यथाम्नायं शाण्डिल्यः* ॥ ३ ॥

सर्वैरेभिरेकैकं स्तोमयोजनं यथाम्नायं शाण्डिल्यो मन्यते, यथा-
म्नायग्रहणं किमर्थमिति चेत् उच्यते, विहारः प्रकृतः तन्माभू-
दिति ॥ ३ ॥

साम्ने साम्ने हिंकुर्युः* ॥ ४ ॥

सामार्थं सामार्थं हिंकुर्युः उक्तं सहाद्विहृत्य बहिष्पवमानेन
सुवीरन्निति तत्र सहाद्विहृत्कारः इह पुनः प्रतिसाम हिहृत्कारः स्यात् ॥४॥

वृषकोऽसि खरोऽसीति यजमानवाचने* ॥ ५ ॥

वृषकोऽसि खरोऽसीत्येतदादियजुषो यजमानवाचने स्यातां
नानासवनयोः क्रमेण श्वेनोऽसीत्येतस्य स्थाने ॥ ५ ॥

स्तुत्वा बहिष्पवमानेन प्रस्तरादुभयतश्चतुरङ्गुलं परि-

क्विद्य त्वणं चात्वाले प्रविध्येद्यदि स्तुतं यदिवाद्य सुष्टुतमर्वाक्
स्तुतं यदि वातिष्ठुतं यत्तयोरन्येन दिवमारुहेमेममन्येन जयेम
लोकमिति* ॥ ६ ॥

उत्तरयोः पवमानयोरातिदेशिको विधिरुक्तः साम्प्रतं यदनन्तरं
प्रकृतं कर्म तदुच्यते, सुत्वा बहिष्यवमानेन अनन्तरं प्रस्तरान्तृणं
गृहीत्वा तदुभयतः परिक्षिद्य त्वणं चतुर्गुलं कार्यं तच्चात्वाले प्रवि-
ध्येत् प्रक्षिपेत् प्रक्षेपः प्रव्याधः यदि स्तुतमित्येतदादिना मन्त्रेण एक-
श्रुतिविधानादुद्गाता अङ्गुलिक्वेदनसंशये येन कर्म कृतं तस्य परि-
माणम् ॥ ६ ॥

तत्रैवोदपात्रं निनयेयुः समुद्रं वः प्रक्षिणोमि स्वां योनि-
मभिगच्छतारिष्टास्तन्वो भूयाः स मापरा सेचिनो धनमिति* । ७ ॥

तस्मिन्नेव चात्वाले उदपात्रनिनयेयुः यत्तत् उदपात्रं तस्मिन्
कर्मण्यङ्गभूतं तदेव चात्वाले निनयेयुः समुद्रं वः प्रक्षिणोमीत्येतदा-
दिना यजुषा ॥ ७ ॥

बहिर्वेद्युदञ्चोऽयुञ्जि पदान्युक्त्रामेयुः प्राग्दशभ्यः* ॥ ८ ॥

तदुदपात्रं निनीय अनन्तरं बहिर्वेद्युदङ्मुखः अयुञ्जि पदानि
उत्क्रामेयुः गच्छेयुः प्राग्दशभ्यः त्रि पञ्च सप्त नव वा ॥ ८ ॥

आब्रज्याग्नीध्रीयं बहिष्पवमानर्चोऽधीयीरन्* ॥ ९ ॥

आब्रज्य आग्नीध्रीयन्तस्मिन् बहिष्पवमानर्चः अधीयीरन् ननु
किमिदं बहिष्पवमानर्चोऽधीयीरन्निति आब्रज्याग्नीध्रीयमुपरिष्ठाज्जप
इति वाच्ये उच्यते, सोत्रधर्मः प्रवृत्तः प्रत्यङ्मुखः प्रस्तोतोदङ्मुखः
उद्गाता दक्षिणपूर्वमष्टमदेशमोक्षमाणः प्रतिहर्त्तेति सोऽयमाचार्यः
पुनरारभते बहिष्पवमानर्च इति कथं य एव पुरस्ताज्जपस्य धर्मः
स एव धर्मः स्यादिति प्रांसुखैः क्रियेति ॥ ९ ॥

अनुव्याहारिषोन्नामिति यमिति शंकेत तस्मा आग्नीध्रीय
आहुतीवज्रं प्रहरेद्यज्ञश्चत उपचते नमश्चते सत्योऽसि
सत्यसंस्कृतस्तस्य तेय ऊनं योऽकृतं योऽतिरिक्तमदर्शत्तस्य
प्राणेनाप्यायस्व स्वाहेति ॥ १० ॥

प्रतिपक्षतया अनुव्याहारिषोत् क्षपणवादं कृतवान् अयं पूर्व-
मिति उद्गायतामिति शंकेत पुनरप्यभिव्याहरेदिति तस्मै तदर्थं आग्नी-
ध्रिये आहुतिवज्रं प्रहरेत् यज्ञश्चत इत्येतदादिना यजुषा आहुति-

* ब्राह्मयणे विशेषोऽस्ति ।

† ब्राह्मयणोऽप्येवम् ।

वज्रः अभिचारार्था आहुतिः अनुव्याहारप्रश्नमनार्थं अनुव्याहारो
नाम अभिद्रोहाभिसंहितः प्रश्नः ॥ १० ॥

न व्यभिचरेतेति धानञ्जयः* ॥ ११ ॥

यदुक्तं तस्मा आग्नीध्रीय आहुतिवज्रं प्रहरेदिति तन्न कुर्यात्
कस्मात् यतः यएनमनुव्याहरति स आर्त्तिमार्कतोति श्रुतेः अक्रिय-
माणेऽप्येतस्मिन् यएनमनुव्याहरति स आर्त्तिमार्कत्येव तस्मान्न व्यभि-
चरेतेति इति धानञ्जयस्य मतम् ॥ ११ ॥

इति द्वितीयास्य प्रथमा कण्डिका ।

अथ द्वितीया कण्डिका ।

अहीनबहिष्पवमानैः सदसि सुवीरन् प्रथमादङ्गो-
ऽन्यत्र* ॥ १ ॥

बहिष्पवमानस्य कृत्स्नो विधिरुक्तः साम्प्रतमहीनसत्रेषु देश-
विशेषो विवक्षितः स उच्यते, अहीनबहिष्पवमानैरिति अहीनस्य
बहिष्पवमानानि अहीनबहिष्पवमानानि तैरहीनबहिष्पवमानैः
सदसी सुवीरन् देशेन देशः प्रत्याम्नायते प्रथमादङ्गोऽन्यत्र प्रथमे-

ऽहनि चात्वालदेशे स्तुत्वा शेषेषु सदसि स्तुवीरन् ननु बहिष्यवमानै-
रिति बज्रवचनसामर्थ्यादहीनविधौ सिद्धे कस्मादहीनग्रहणं क्रियते
यावत् एकाहेषु बज्रवासम्भवात् सत्रेषु च विशेषवचनादाद्यन्तयोश्च
सत्रेष्विति अतः प्रत्याख्यायाहीनात् न चान्या चतुर्थी यज्ञजाति-
रस्ति यस्यामिदं विधानं कल्पेत तस्मादहीनग्रहणं न कर्त्तव्यं क्रिय-
माणे च प्रयोजनं वक्तव्यम् उच्यते यदुच्यतेऽहीनग्रहणं न कर्त्तव्यमिति
कर्त्तव्यमिति ब्रूमः कस्मात् शेषविधिप्रसिद्धये द्वादशाहेऽहीनभूते
एकाहमिश्रेषु चाहीनेषु वरुणप्रघासद्विदिवसाकमेधत्रिरात्रव्युष्टि-
द्विरात्रेषु अक्रियमानेऽहीनग्रहणे संशयः स्यात् सोऽयमाचार्यो मुक्त-
संशयं सूत्रमारभते, अहीनबहिष्यवमानैरिति अथ प्रथमादङ्गोऽन्य-
त्रेति अहर्ग्रहणं न कर्त्तव्यं कस्मात् प्रथमादन्यत्रेति सिद्धे न चैक-
स्मिन्नहन्यनेकबहिष्यवमानं नास्ति उच्यते, कर्त्तव्यमहर्ग्रहणं कस्मात्
अक्रियमाणे प्रथमेऽहनि नैमित्तिकबहिष्यवमानावृत्तौ सदसि स्तवनं
स्यात् बहिष्यवमानानन्तरे सोमापहारे सोमदाहे वा आभ्यासिक-
संस्कारे सति हविषः स्तुत्यर्थत्वात् पवमानानां संस्कारावृत्तौ पव-
मानाभ्यासवृत्तिः प्राप्नोति पवमानाभ्यासवृत्तिश्चेति वचनात् हवि-
स्तुतिः पवमाने इति च तस्मादहर्ग्रहणे क्रियमाणे नास्ति दोषः ॥ १ ॥

आद्यन्तयोश्च सत्रेषु* ॥ २ ॥

आद्यन्तयोश्च ये अहनी सत्रेषु ताभ्यामन्यत्र सदसि स्तवनं सत्रेषु
समाध्यर्थम् ॥ २ ॥

प्राग्धिष्यविहरणान्निष्क्रम्य त्वणप्रासनप्रभृति समाप-
येयुः* ॥ ३ ॥

सदसि बहिष्पवमानक्रियायामयं विशेषः प्राग्धिष्येव्यग्नीनां
विहरणात् त्वणप्रक्षेपणादि कर्म निष्क्रम्य समाप्नुयुः चतुरङ्गुलं परिच्छिद्य
त्वं चात्वाले प्रविध्येदित्यत आरभ्य आ उपरिष्टाज्जपात् ॥ ३ ॥

वैदत्रिरात्रे सन्नन्यायं गौतमः* ॥ ४ ॥

वैदत्रिरात्रे सन्नन्यायं गौतम आचार्यो मन्यते उभयतोऽति-
रात्रत्वात् ॥ ४ ॥

अहीनन्यायं धानञ्जयः* ॥ ५ ॥

अहीनेषु यो न्यायस्तं धानञ्जयो मन्यते अहीनत्वात् ॥ ५ ॥

मन्द्रं प्रातःसवने सुवीरन्नुत्तरोत्तर्युत्तरयोः ॥ ६ ॥

मन्द्रः खरस्तं श्रित्वा प्रातःसवने सुवीरन् उत्तरमुत्तरं श्रित्वा उत्त-
रयोः पवमानयोः सुवीरन् मन्त्रे सप्तयवान्तराणि भवन्ति अतः श्रित्वे-
त्युक्तम् अन्यथा हि मन्त्रेण प्रातःसवनं सुवीरन्निति स्यात् ॥ ६ ॥

* ब्राह्मण्यष्टोप्येवम् ।

† ब्राह्मण्यष्टोप्येवम् ।

मध्येन वोभयोः* ॥ ७ ॥

मध्येन खरेण वा उभयोः उत्तरयोः सवनयोः सुवीरम् ॥ ७ ॥

एतस्यां वेलायां प्राश्नीयुः† ॥ ८ ॥

एतस्मिन् काले इत्यर्थः सुखा बहिष्पवमानेन चत्विजाम्भोजन-
काल उपदिश्यते एतस्मिन् काले भुञ्जीरन्नान्तराभोजनं स्यात्
आदधिभक्षणात् ॥ ८ ॥

अनुसवनन्तु सत्रेषु सवनमुखीयान् भक्षयित्वा सन्नेषु
नाराशंसेषां ॥ ९ ॥

अनुसवनन्तु सत्रेषु भोजनं सवनशब्दे विशेषणार्थः कं विशिनष्टि
कालं सवनमुखीयान् भक्षयित्वेति सवनमुखीयानां भक्षणमुक्तं भवति
नह्यभक्षयित्वा सन्नेषु नाराशंसेषु ततो भुञ्जीरन् ननु सन्नेषु नाराशंसेषु
इत्युक्ते सवनमुखीयानां भक्षणमुक्तं भवति नह्यभक्षितेषु सवनमुखीयेषु
नाराशंसानां सादनमस्ति तस्मात्सवनमुखीयान् भक्षयित्वेत्यतिरिच्यते
नैतत् कुतः वक्ष्यत्ययं द्वितीयाः सवनेषु नाराशंसाः पूर्वेषां द्वितीयाविति
तत्र संशयः स्यात् किं पूर्वेषु नाराशंसेषु सन्नेषु उत्तरोत्तरेष्विति तद्विवे-
चनार्थमारभ्यते ये सवनमुखीयानन्तरं नाराशंसास्तेषु सन्नेष्विति ॥ ९ ॥

* आह्वायणे विशेषोऽस्ति ।

† आह्वायणेऽप्येवम् ।

‡ आह्वायणेनेनेन सप्तदशं कथम् ।

वपीयां ऊतायां धिष्ण्यानुपतिष्ठेरन्* ॥ १० ॥

सवनीयस्य पशोर्वपायां ऊताधामनन्तरं धिष्ण्यानुपतिष्ठेरन्
तद्धिष्णोपस्थानं वक्ष्यते ॥ १० ॥

चात्वाले तु मार्जनं पूर्व१ सन्नेष्विदमापः प्रवहतावद्यच्च
मलञ्च यद्यर्चाभिदुद्रोहानृतं यच्च शेषे अभोरुणमापोमा त-
स्मादेनसो दुरितात्यान्तु विश्वतोऽनिर्मा मुञ्चामि शपथान्निर्मा
वरुणादुत निर्मा यमस्य षड्वि१शात्सर्वस्मादेव किलविषात्
सुमित्रियान आप ओषधयः सन्तु दुर्मित्रियास्तस्मै सन्तु
योऽस्मान् द्वेष्टि यच्च वयन्द्वयम् इति* ॥ ११ ॥

चात्वाले तु मार्जनं पूर्वसन्नेषु धिष्णोपस्थानाद्भवति मार्जनं
मन्त्रपूताभिरङ्गिरभ्युक्ष्णं इदमाप इत्येतदादिना मन्त्रेण प्रकृतमधु-
नोच्यते ॥ ११ ॥

सम्राडसीत्याहवनीयमुपस्थायोदञ्चो मत्वास्तावचात्वाल-
शमित्रानुदङ्मुखाः सुतो नभोसंमृष्ट इति* ॥ १२ ॥

सम्राडसीत्यनेन मन्त्रेण आहवनीयमुपस्थाय उदङ्मुखा गत्वा
आस्तावचात्वालशमित्रान् आस्तावञ्च चात्वालस्य शमित्रञ्च आस्ताव-
चात्वालशमित्राः तानुपतिष्ठेरन् उदङ्मुखाः उदङ्मुखा इति प्राञ्जस-

करणं प्रत्यान्वाद्यते सुतो नभोसंस्पृष्ट इति एतदादिभिर्मन्त्रैः यथा-
संख्येन ॥ १२ ॥

विभुरसीत्याग्नीध्रीयमुपतिष्ठेरन्* ॥ १३ ॥

विभुरसीत्यनेन मन्त्रेण आग्नीध्रीयस्योपस्थानं कुर्युः ननु आहव-
नीयमुपस्थायेति प्रकृतमुपस्थानं कस्मादुच्यते उपतिष्ठेरन्निति उच्यते
उदङ्मुखा इति प्रकृतं तन्माभूत् अतः उपतिष्ठेरन्नित्युच्यते कथं
आग्नीध्रीयं गत्वा प्राङ्मुखा उपतिष्ठेरन्निति ॥ १३ ॥

तमुत्तरेण सञ्चरः सर्वत्र* ॥ १४ ॥

तमाग्नीध्रीयमुत्तरेण सञ्चरः सर्वत्र एनपायोगे द्वितीया सर्वत्रेति
न केवलं धिष्ण्योपस्थाने तमिति निर्देशः क्रियते केषाञ्चित् परिश्रिते
भवति केषाञ्चिद्विर्भवति यदि परिश्रिते यदि बहिस्रस्यैवोत्तरेण
सञ्चरः ॥ १४ ॥

दक्षिणेनोत्तरयोः सवनयोर्यदा हविर्द्वानमाहवनीयञ्च
पृष्ठहोमाय* ॥ १५ ॥

दक्षिणेनाग्नीध्रीयस्य सञ्चरः उत्तरयोः सवनयोर्यस्मिन् काले हवि-
र्द्वानगमनं भवति आहवनीयग्रहणादन्योऽपि पृष्ठाश्रितो होमः आह-
वनीय एव स्यात् यथा वैराजमिति ॥ १५ ॥

पूर्वस्यां सदसा द्वारि प्रत्यङ्मुखास्तिष्ठन्तो वङ्गिरिति
होतुर्धिष्ण्यम्* ॥ १६ ॥

पूर्वस्यां द्वारि कस्य सदसः तिष्ठन्तो वङ्गिरित्येतदादिना यजुषा-
होतुर्धिष्ण्यमुपतिष्ठेरन् ॥ १६ ॥

आत्र इति मैत्रावरुणस्य* ॥ १७ ॥

धिष्ण्यमुपतिष्ठेरन् ॥ १७ ॥

तुथ उग्निगन्धारिवस्युरिति ब्राह्मणाक्स्मिप्रभृतीना-
मुदञ्चः* ॥ १८ ॥

तुथ इत्येतदादिभिर्यजुर्भिः ब्राह्मणाक्स्मिपोऽनेन्द्रकावाकानां
उदञ्चो धिष्ण्याः तानुपतिष्ठेरन् ॥ १८ ॥

तत्रैव तिष्ठन्तः शुन्ध्युरिति मार्जालीयम्† ॥ १९ ॥

तस्मिन्नेव प्रदेशे तिष्ठन्तः शुन्ध्युरित्येतदादिना यजुषा मार्जाली-
यमुपतिष्ठेरन् ॥ १९ ॥

ऋतधामेत्यौदुम्बरोम्* ॥ २० ॥

ऋतधामेत्यनेनौदुम्बरोमुपतिष्ठेरन् ॥ २० ॥

* ब्राह्मणायणेऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणायणे विशेषोऽस्ति ।

समुद्र इति ब्रह्मणः सदनम्* ॥ २१ ॥

समुद्र इत्यनेन यजुषा ब्रह्मणः सदनमुपतिष्ठेरन् तत्रैव तिष्ठन्त
इत्येतदनुवर्तत एव ॥ २१ ॥

उत्तरेण सदो गत्वान्तर्वेदि प्रत्यङ्मुखास्तिष्ठन्तोऽहिरिति
प्रजहितम्* ॥ २२ ॥

उत्तरेण सदसः गत्वा वेदेरन्तः अन्तर्वेदि अन्तरित्यव्ययं न बहि-
र्वेदीत्येतदुक्तं भवति प्रत्यङ्मुखास्तिष्ठन्तः अहिरिति प्रजहितमुपतिष्ठे-
रन् पादोऽश्वलोऽग्निः केषाञ्चिद्गार्हपत्यादतिप्रणयनो भवति केषाञ्चि-
दाहवनीयात् यस्मादतिप्रणयनो भवति स गार्हपत्यः योऽन्यः स
प्रजहितः ॥ २२ ॥

अज इति गार्हपत्यम्* ॥ २३ ॥

अज इत्यनेन मन्त्रेण गार्हपत्यमुपतिष्ठेरन् ॥ २३ ॥

सगरा इति दक्षिणाग्नेरायतनम्* ॥ २४ ॥

सगरा इत्येतदादिना यजुषा दक्षिणाग्नेरायतनमुपतिष्ठेरन् ॥ २४ ॥

कव्य इति दक्षिणं वेद्यन्तम्* ॥ २५ ॥

कथ्य इत्येतदादिना यजुषा महादेवेर्दक्षिणमन्तमुपतिष्ठेरन् ॥ २५ ॥

तत्रैव तिष्ठन्तः सर्वान् समन्वीक्षमाणाः पातमेति* ॥ २६ ॥

एतस्मिन्नेव देशे तिष्ठन्तः सर्वानाहवनीयादीन् धिष्ण्यान् सम-
न्वीक्षमाणाः पातमित्येतद् यजुर्जपेयुः ॥ २६ ॥

एकैकमुपस्थायैतद्ब्रूयुरिति शाण्डिल्यो वज्रशब्दानेकवत्
कुर्वन्तः† ॥ २७ ॥

आहवनीयादारभ्य एकैकं धिष्णमुपस्थायैतद् यजुर्जपेयुरिति
शाण्डिल्य आचार्यो मन्यते तस्मिन् यजुषि यान् वज्रशब्दान्तानेक-
वत्सनयन्तः प्रयोगस्तु पाहि माग्नेरौद्रेणानीकेन पिष्टहि मा नमस्तेऽस्तु
मा मा हिंसोरित्येवमादि ॥ २७ ॥

इति द्वितीयस्य द्वितीया कण्डिका ।

अथ तृतीया कण्डिका ।

रौक्मीणि चेत् कुर्युरादित्यं प्रथममुपतिष्ठेरन्नध्वना-
मिति* ॥ १ ॥

रौक्मीये प्रवचने यानि धिष्णोपस्थानयजूव्यान्नातानि यदि-

* आह्वायखोऽप्येवम् ।

† आह्वायखोऽप्येवं किन्तु तेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

तानि कुर्युः ततः प्रागाहवनीयोपस्थानादादित्यन्तावदुपतिष्ठेरन् अध्व-
नामध्वपत इत्यनेन मन्त्रेण ॥ १ ॥

आहवनीयमुपस्थाय तमेवापि जोऽसि जायमान इत्यपि
जोऽसि नवजात इति वा यमग्निमनुप्रहरन्ति तमभिप्रेत्य* ॥ २ ॥

आहवनीयं पूर्वोक्तेन विधिना उपस्थाय तमेवोपतिष्ठेरन् अपि
जोऽसि जायमान इति अपि जोऽसि नवजात इति वा एतयोरन्य-
तरेण यमग्निन्निर्मथ आहवनीये प्रहरन्ति तमग्निमाभिमुख्येन प्रेत्य
समीपे गत्वा उपतिष्ठेरन् ॥ २ ॥

यदा चात्वालमथोत्करन्तुमुलोऽस्याक्रन्द कृत्वेति* ॥ ३ ॥

यदा यस्मिन् काले चात्वालमुपतिष्ठेरन् अथानन्तरमुत्करमुप-
तिष्ठेरन् तुमुलोऽस्याक्रन्द कृत्वेत्यनेन मन्त्रेण ॥ ३ ॥

यदा शामित्रमथ यत्रोबध्यन्निखनन्धूबध्यगोहोसि पा-
र्यिव इति* ॥ ४ ॥

यस्मिन् काले शामित्रमुपतिष्ठेरन् अथानन्तरं यस्मिन् देशे पशोः
ऊबध्यन्निखनन्ति तं देशमुपतिष्ठेरन् ऊबध्यगोहोऽसि पार्यिव
इत्यनेन यजुषा ॥ ४ ॥

* ब्राह्मणायणोऽप्येवम् ।

यदाग्नीध्रीयमथ यत्राच्छावाकआसीनो होतर्युपहवमिच्छ-
त्युपहव्योऽसि नमस्य इत्युपहव्योऽसि तनूपा इति वा* ॥ ५ ॥

यस्मिन् काले आग्नीध्रीयमुपतिष्ठेरन् अथानन्तरं यत्र यस्मिन्
देशे अच्छावाकआसीनः होतरि उपहवमिच्छति तं देशमुपतिष्ठे-
रन् उपहव्योऽसि नमस्य इति उपहव्योऽसि तनूपा इति वा एतयोरन्य-
तरेण वा ॥ ५ ॥

यदा ब्रह्मणः सदनमथ सदस्यस्य सदस्योऽसि मलिङ्गुच
इति* ॥ ६ ॥

यस्मिन् काले ब्रह्मणः सदनमुपतिष्ठेरन् अनन्तरं सदस्यस्य सदन-
मुपतिष्ठेरन् सदस्योऽसि मलिङ्गुच इत्यनेन मन्त्रेण सोदन्यस्मिन्निति
सदनम् ॥ ६ ॥

यदा दक्षिणं वेद्यन्तमथ प्राजापत्यमसीति पत्नीशाला-
मैन्द्रमसीति सदो वैष्णवमसीति हविर्द्वाग्नमैन्द्राग्नमसीत्याग्नी-
ध्रीयं वैश्वदेवमसीति वा* ॥ ७ ॥

यस्मिन् काले दक्षिणं वेद्यन्तमुपतिष्ठेरन् ततोऽनन्तरं पत्नी-
शालादीन्याग्नीध्रीयान्तानि आगाराण्युपतिष्ठेरन् यथादिष्टैर्मन्त्रैः,
ननु आग्नीध्रीयस्य पूर्वमेवोपस्थानं कृतं तत् किमिदं पुनरादिश्यत-

इति अत्रोच्यते, तदाग्नीध्रीयस्य कृतम् इमानि तु पत्नीशालादीनां
परिश्रितानामुपस्थानानि प्रकृतमनि तस्मादाग्नीध्रीयपरिश्रितस्येद-
मुपस्थानमिति ॥ ७ ॥

अथ तथैव समस्तोऽस्य सर्वे स्थ सोम्यासः सर्वे सोमं पिबत
सर्वे सोमस्य पीतिमानश्वे पातमेति समानं परम्* ॥ ८ ॥

अथ अस्मात् कर्मणोऽनन्तरं यथापूर्वं समस्तोपस्थानं कृतं तथैव
तेन प्रकारेण सर्वान्समन्वीक्षमाणाः सर्वे स्थ सोम्यास इत्येतद्यजु-
र्जपित्वा अनन्तरं पातमेत्येतदादि पूर्वोक्तं जपेयः ॥ ८ ॥

ऋतस्य द्वारौ स्थ इत्यपरौ द्वारबाहू संमृज्य मा मा
सन्ताप्तमिति प्रविशेयः† ॥ ९ ॥

द्वयोर्विधानयोरन्यतरेण धिष्ण्यानुपस्थाय अनन्तरं ऋतस्य द्वारौ
स्थ इत्यनेन मन्त्रेण सदसः अपरौ पश्चिमौ द्वारबाहू संमृज्य मा मा
सन्ताप्तमित्यनेन यजुषा सदसि प्रविशेयः सप्तार्जनं शोधनम् ॥ ९ ॥

दक्षिणेनौदुम्बरीं गत्वा तस्या उत्तरत उपविशेयुर्नमः
सखिभ्यः इति‡ ॥ १० ॥

* ब्राह्मयणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मयणेऽधिकमस्ति ।

‡ ब्राह्मयणेऽप्येवम् ।

दक्षिणेन प्रदेशेनौदुम्बर्था गत्वा तस्या उत्तरे प्रदेशे उपविशियुः
नमः सखिभ्य इत्यनेन यजुषा तस्या इति निर्देशो माभूत् सदस उत्त-
रत इति ॥ १० ॥

पूर्वेण प्रस्तोतारं प्रतिहर्त्ता गच्छेदेतस्याम्* ॥ ११ ॥

एतस्यां वेलायां धिष्योपस्थानानन्तरायां पूर्वेण प्रदेशेन प्रस्तो-
तारं प्रतिहर्त्ता गच्छेत् अपरे ब्रुवते एतस्यामित्येतस्यामौदुम्बर्थां
अथमेव नित्यः सञ्चर इति ॥ ११ ॥

एतस्यां वेलायां समुपङ्गयेरन्* ॥ १२ ॥

एतस्यामिति काकाक्षिन्याद्येनोभयत्र सम्बध्यते एतस्यां वेलाया-
मस्मिन् काले समुपङ्गयेरन्, ननु एतस्यां वेलायामिति किमर्थमार-
भ्यते अथ समुपङ्गयेरन्नित्यानन्तर्ये सिद्धे उच्यते, अन्यदप्यस्ति पूर्वेण
प्रस्तोतारं प्रतिहर्तुः गमनं न तस्मिन् समुपङ्गयेरन् धिष्योपस्थाना-
नन्तरं प्रवेशनकाल एव समुपङ्गयेरन् ॥ १२ ॥

सर्वे सत्रेषु* ॥ १३ ॥

यजमाना उपङ्गयध्वमित्येवोपङ्गानमिति सर्वे यजमानाः सत्रेषु
समुपङ्गयेरन् ॥ १३ ॥

* ब्राह्मणायनेन सूत्रत्रयेणैकसूत्रं कृतम् ।

मिथोऽन्यत्र* ॥ १४ ॥

सत्रादन्यत्र मिथः द्वौ द्वौ समुपकथेरन् ॥ १४ ॥

सर्वे यजमानम* ॥ १५ ॥

सत्रादन्यत्र सर्वे त्रयोऽपि उद्गातारो यजमानमुपकथेरन् उद्गा-
तार उपकथयध्वमिति प्रार्थिताः सन्त उपहृत इत्यनुज्ञां कुर्युरि-
त्यर्थः ॥ १५ ॥

द्वारबाहुसम्मार्जनप्रभृत्येतत् सर्वं कुर्युर्यदा धिष्ण्यानु-
पतिष्ठेरन्* ॥ १६ ॥

अतस्त्य द्वारौ स्थ इत्येतस्मादारभ्य एतत् सर्वं कुर्युः यावद् यज-
मानसमुपह्वानमिति यस्मिन् काले धिष्ण्यानुपतिष्ठेरन्, ननु एतत्
सर्वमिति किमर्थं द्वारबाहुसम्मार्जनप्रभृतीति सिद्धे उच्यते, उक्तं
यदा धिष्ण्यानुपतिष्ठेरन्निति वक्ष्यति च अथ धिष्ण्यानुपतिष्ठेरन्नित्ये-
तस्मिन् प्रकरणे अनुपस्थानं शाण्डिल्य इति तद्विष्णोपस्थानानन्तरं
कर्म अनुपस्थानेन प्राप्नोति सोऽयमाचार्यो नियमार्थमारभते
एतत् सर्वं कुर्यादिति कथं अनुपस्थानेऽपि स्यादिति ॥ १६ ॥

याजमानब्रह्मत्वे चेदुद्गाता कुर्यादाग्नीध्रीयमुपस्थाय पूर्वेण
परिक्रामेत्* ॥ १७ ॥

यजमानस्य कर्म याजमानं ब्रह्मणः कर्म ब्रह्मत्वं ते याजमानब्रह्म-
ले यद्युद्गाता मूल्येन कुर्यात् तदाग्नीध्रीयमुपस्थाय तस्य पूर्वेण गच्छेत्
किं विषयं पुनरिदं कर्मोद्गातुः उच्यते आपत्कल्पे ॥ १७ ॥

सादसानुपस्थाय तत एवेक्षमाणः पान्नीशालान्* ॥ १८ ॥

सादसान् धिष्ण्यानुपस्थाय सदसि भवाः सादसाः तानुपस्थाय
तस्मिन्नेव देशेऽवस्थित ईक्षमाणः पान्नीशालान् धिष्ण्यानुपतिष्ठेत्
पान्नीशालायां भवाः पान्नीशालाः ॥ १८ ॥

इतरथेतरौ* ॥ १९ ॥

इतरथा इतरौ प्रष्टी पूर्वोक्तेन विधिना धिष्ण्यान् उपतिष्ठे-
याताम् ॥ १९ ॥

इति द्वितीयस्य तृतीया कण्डिका ।

अथ चतुर्थी कण्डिका ।

ऋतस्य द्वारौ स्थ इति पूर्वा द्वारबाहू संमृज्य दक्षिणस्य
पुरस्तादुदङ्मुख उपविशेदिति धानञ्जयः† ॥ १ ॥

* ब्राह्मणायणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणायणे विशेषोऽस्ति ।

सादसान् पात्नीशालांश्च धिष्णानुपस्थाच अनन्तरमृतस्य
द्वारौ स्थ इत्यनेन यजुषा पूर्वौ द्वारवाहू सदसः संमृज्य दक्षिणस्य
द्वारवाहोः पूर्वे प्रदेशे उदङ्मुख उपविशेदित्येवं धानञ्जयः आचार्य
आह ॥ १ ॥

पश्चात् प्रत्यङ्मुख इति शाण्डिल्यः* ॥ २ ॥

पश्चिमे प्रदेशे दक्षिणस्य द्वारवाहोः प्रत्यङ्मुख उपविशेदित्येवं
शाण्डिल्य आचार्य आह ॥ २ ॥

उक्ते प्रवेशनोपवेशने† ॥ ३ ॥

प्रवेशनोपवेशनार्थीये यजुषो पूर्वमेवोक्ते मा मा सन्ताप्त नमः
सखिभ्य इति च ॥ ३ ॥

ऋत्विक्पथेन गत्वा समस्तोपस्थानप्रमृति समानम् ॥ ४ ॥

याजमानमुक्तं साम्प्रतं ब्रह्मत्वं विवक्षितं तदुच्यते, ऋत्विक्पथेन
गत्वा समस्तोपस्थानादारभ्य सर्वान् समन्वीक्षमाणाः पातमेत्येतस्मात्
सर्वं समानम् ॥ ४ ॥

दक्षिणार्द्धे तु सदसः पूर्वमुपवेशनं प्रस्तोतुः प्रत्युपवेशनं

* ब्राह्मयज्ञीये विशेषोऽस्ति ।

† ब्राह्मयज्ञीयेऽप्येवम् ।

ब्रह्मोपवेशनेन निरस्तः परावसुरिति दक्षिणादणं निरस्येदा-
वसोः सदने सीदामीत्युपविशेत्* ॥ ५ ॥

अयन्तु विशेषः प्रागैवाद्वादुपवेशनात् दक्षिणे प्रदेशे सदस उप-
वेशनं प्रस्तोतुरुपवेशनं प्रति तच्च ब्रह्मोपवेशनेन, ननु किमिदं ब्रह्मोप-
वेशनेनेति यदा वक्ष्यत्येवोपवेशनम् उच्यते, वक्ष्यत्ययं ब्रह्मणः प्रकरणे
प्रतिपत्तौ धिष्ण्यानुपस्थाद्योक्तं सदस्युपवेशनमिति निरस्तः परावसु-
रित्यनेन यजुषा दक्षिणादणन्निरस्येत् आवसोः सदने सीदामीत्य-
नेन उपविशेत् ॥ ५ ॥

भूर्भुवःस्वर्गहस्पतिर्ब्रह्माहं मानुष इत्युक्त्वौदुम्बरीं गत्वा-
पविशेत्† ॥ ६ ॥

उपविश्यानन्तरम् एतद्यजुर्जपेत् अनन्तरमौदुम्बरीं गत्वा पूर्वा-
क्तेन यजुषोपविशेत् ॥ ६ ॥

अनूपविशेतामितरौ† ॥ ७ ॥

तमुपविष्टमनन्तरं प्रस्तोतुप्रतिहर्त्तारावुपविशेतां पूर्वोक्तेनैव
यजुषा ॥ ७ ॥

* द्राह्म्यायणेनैतेन सूत्रचतुष्टयं कृतम् ।

† द्राह्म्यायणोऽप्येवम् ।

एतेनानुपूर्वेण सर्वं यथासनच्चिकीर्षेत्* ॥ ८ ॥

यदि याजमानब्रह्मत्वे उद्गाता कुर्यात् तदा याजमानं ब्रह्मत्व-
मौद्गात्रमित्यनेनानुपूर्वेण सर्वं यथासनं उपवेशनादि कुर्यात् ॥ ८ ॥

ग्लायेच्चेदधौदम्बर्येव* ॥ ९ ॥

यदि ग्लायेदौदम्बर्यमेवासीनः सर्वं कुर्यात् ग्लानिरशक्तिः ॥ ९ ॥

सदस्य एवमेव धिष्ण्यानुपतिष्ठन् ब्रह्माणमनुप्रविशेद्
ब्राह्मणाक्क्षसिनं वा† ॥ १० ॥

सदस्य एवमेव यदिदमुद्गाहृणां धिष्णोपस्थानमुक्तन्तमनेनैव
प्रकारेण कुर्वन् ब्रह्माणमनुप्रविशेत् ॥ १० ॥

तेनास्य समुपहवः स्याद्भक्षश्च समानः† ॥ ११ ॥

यदि ब्रह्मणा यदि वा ब्राह्मणाक्क्षसिना यस्यानुप्रविष्टः तेन सह
सदस्यस्य समुपहवः स्यात् न केवलं समुपहवो भक्षश्च तेनैव तुल्यः
स्यात् ॥ ११ ॥

वीभत्सेयाताच्चेन्नानाचमसौ स्याताम्* ॥ १२ ॥

* ब्राह्म्यायणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्म्यायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

यदि बीभत्सेयातां नाना चमसौ स्यातां बीभत्सा नाम घृणा
स्यातामिति एतावेव चमसौ नाना स्याताम् अन्येषां तु सत्यामपि
बीभत्सायां नैव नाना चमसः स्यात् ॥ १२ ॥

सर्पत्सु न शून्यं सदः कुर्यात्* ॥ १३ ॥

सवनसंस्थासु सर्पणेषु सर्पत्सु ऋत्विग्यजमानेषु न सदस्यः शून्यं
सदः कुर्यात् ॥ १३ ॥

तस्य दधिभक्षान्तं कर्म* ॥ १४ ॥

तस्य सदस्यस्य दधिभक्षान्तं कर्म भवति नोद्ध्वम् ॥ १४ ॥

स निवर्त्तत सत्रेषु* ॥ १५ ॥

स दधिभक्षतो निवर्त्तत सत्रेषु सदस्यस्य कथं पुनरेतद्भस्यते यथा
दधिभक्षतो निवर्त्तत सदस्यस्य न सदस्य एवेति उच्यते सदस्यो हि
सत्रोत्पादक एव आवर्त्तवाः सदस्या इति, ननूक्तमशुषोमान्तमहःसत्रे-
ष्विति सत्रेषु दधिभक्षप्राप्तिरेव नास्ति अशुषोमान्तत्वादङ्गाम् अत्रो-
च्यते, सविधिरुद्गातृणामुक्तो न सदस्यस्य सदस्यस्य हि अविशेषे-
णोक्तं दधिभक्षान्तं कर्म एकाह्याहीनसत्रेषु सोऽविशेषवचनप्राप्ते
दधिभक्षः सत्रेषु विशेषवचनेन स निवर्त्तत सत्रेष्विति ॥ १५ ॥

विसंस्थिते सवने पूर्वया द्वारान्तरेण हेतुर्धिष्ण्यं
मैत्रावरुणस्य च सञ्चरः* ॥ १६ ॥

विसंस्थिते अर्द्धसमाप्ते सवने अन्तरेण हेतुर्धिष्ण्यस्य मैत्रावरुण-
धिष्ण्यञ्च गत्वा पूर्वया द्वारा सदोनिष्क्रमणकर्मार्थमेव सञ्चरः ॥ १६ ॥

तद्यथेतं तद्यथेतं* ॥ १७ ॥

तद्यथा गतं एवं सदसि सञ्चरः सिद्धो भवति नान्यत्प्रयोजनमस्ति
अस्य सूत्रस्यारम्भे ॥ १६ ॥

इति द्वितीयस्य चतुर्थी कण्डिका ।

अथ पञ्चमी कण्डिका ।

चमसं प्रतिगृह्य प्रस्तोता दक्षिणजरावाधाय दक्षिणेन
पाणिनापिधायासीत* ॥ १ ॥

धिष्ण्योपस्थानमुक्तम् अनन्तरं सवनमुखीयांश्चमसानाहरन्ति अतः
उच्यते, चमसं प्रतिगृह्येति चमन्त्यस्मिन्निति चमसः तच्चमसन्दीय-

मानं प्रतिगृह्य दक्षिण ऊरावाधाय दक्षिणेन पाणिनापिधायासीत्
अपिधानमाच्छादनम् ॥ १ ॥

उपहृत्यमानायामिडायामनूप धारयेदनुपपन्नम्* ॥ २ ॥

उपहृत्यमानायामिडायान्तश्चमसं इडाङ्गानसमीपे धारयेदनुप-
पन्नम् असृष्टम् । एष उपहृत्यधर्मः प्राग्याजमानात् अग्निर्वा-
कृत्यादि ॥ २ ॥

वषट्कर्तुरनुभक्ष्य सर्वत्र भक्षयेयुर्मिथ उपहृत्य † ॥ ३ ॥

वषट्कर्त्तरि भक्षितेऽस्मिंश्चमसे ततो भक्षयेयुः स्वं चमसं मिथः
अन्योन्यमुपहृत्य, ननु वषट्कर्त्ता चमसं भक्षितं ततोऽनुभक्षयेदिति
तदयुक्तं कुतः अन्विति कालापेक्षा न भक्षणप्राप्तिः मिथ उपहृत्य
इत्येतस्माच्च यस्य भक्षणप्राप्तिः स एवोपहृत्यं याचनीयः अनुज्ञार्थत्वात्
उपहृत्यस्य सर्वग्रहणान्न केवलं सवनमुखोद्यानां सर्वेषाञ्चमसानां
एष भक्षणधर्मः ॥ ३ ॥

उद्गाता प्रथमः ‡ ॥ ४ ॥

चमसं भक्षयेत् असौ चमसः प्रसोत्रा प्रथमं प्रतिपन्नः अतोऽस्यैवा-

* आह्वायणोऽप्येवम् ।

† आह्वायणे द्वेदविषये विज्ञेयोऽस्ति ।

नन्तरं भक्ष्यं प्राप्नोति अतः आहोद्गाता प्रथम इति कथं भक्ष्ये-
दित्युच्यते ॥ ४ ॥

दक्षिणमनु बाहुन्दण्डं कृत्वा श्येन इत्यवेक्ष्येन्दविति द्विर-
त्पं भक्ष्येद् यथासवनं कृन्दाः स्यादिशन्* ॥ ५ ॥

दक्षिणं बाहुमनु चमसस्य दण्डं कृत्वा श्येन इत्यनेन यजुषा
अवेक्ष्य सोमम् इन्दवित्यनेन द्विर्भक्ष्येदत्पं क्रियाभ्यासे सकृन्मन्त्रः
यद्यस्मिन्सवने कृन्दो यथासवनं गायत्रकृन्दस इति प्रातःसवने त्रिष्टुप्-
कृन्दस इति माध्यन्दिने जगतीकृन्दस इति तृतीयसवने एवमादि-
शन् ॥ ५ ॥

जङ्घ इति मुख्यान् प्राणानभिमृशेत् सोमरारन्धीति हृदयं
सोमगोर्भिरिति नाभिम्† ॥ ६ ॥

जङ्घ इत्यनेन यजुषा मुख्यान् प्राणानभिमृशेत् मुखे भवा-
मुख्याः प्राणा इन्द्रियाणि, सोमरारन्धीत्यनेन यजुषा हृदयं सोम-
गोर्भिरित्यनेन नाभिम् अभिमृशेतेति वर्तते ॥ ६ ॥

एवमितरौ कुर्याताम् ‡ ॥ ७ ॥

* आष्टाध्यायीष्वेवम् ।

† आष्टाध्यायेनैतेन सूत्रत्रयं कृतम् ।

‡ आष्टाध्यायेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

एवमेव इतरौ प्रस्तोतृप्रतिहर्तारौ कुर्यातां ॥ ७ ॥

प्रतिहर्ता पश्चात्* ॥ ८ ॥

अथ तयोः कः क्रम इत्युच्यते, प्रतिहर्ता पश्चात् ॥ ८ ॥

तत् स आप्याययेदभिमृश्याप्यायस्वेति† ॥ ९ ॥

तं चमसं स प्रतिहर्ता आप्याययेत् अभिमृश्य आप्यायस्वेत्य-
नेन मन्त्रेण अयातयामार्थम् अथ सग्रहणं किमर्थमिति चेत् उच्यते,
वक्ष्यति सूत्रद्वयचतुर्था उद्गातृचमसं भक्षयेयुः षट् चान्य इति
तैरपि भक्षिते स एवाप्याययेत् प्रतिहर्ता ॥ ९ ॥

सर्वे वैतया गायत्र्या‡ ॥ १० ॥

सर्वे वा आप्याययेयुः आप्यायस्वेत्येतया गायत्र्या अथैतया गाय-
त्र्येति किमर्थमिति चेत् उच्यते, संव्यवहारार्थं वक्ष्यति गायत्रीं
द्विर्ब्रूयुरिति गायत्र्यैवानुसवनमाप्यायनमिति च ॥ १० ॥

तां तृतीयसवने द्विर्ब्रूयुः सन्ते पयांसीति माध्यन्दिने† ॥ ११ ॥

* द्राह्यायणेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† द्राह्यायणेन द्वाभ्यामेकसूत्रं कृतम् ।

‡ द्राह्यायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

तां गायत्रीं तृतीयसवने सोमाप्याचने द्विर्ब्रूयुः सन्ते यथांशोत्ये-
तयर्चा माध्यन्दिने आप्याचनं कृन्दः सम्पदर्थम् ॥ ११ ॥

गायत्र्यैवानुसवनमाप्याचनमिति शाण्डिल्यः* ॥ १२ ॥

गायत्र्यैवाप्याचयेत्येतया सकृदुक्तया अनुसवनमाप्याचनमिति
शाण्डिल्य आह ॥ १२ ॥

द्वितीयाः सवनेषु नाराशंसः पूर्वयोश्च तृतीयौ† ॥ १३ ॥

द्वितीयाश्चमसाः सवनेषु त्रिष्वपि नाराशंससंज्ञाः पूर्वयोः सवनयोः
प्रथमद्वितीययोस्तृतीयौ च ॥ १३ ॥

तेषामनवेक्ष्य भक्षणमवमैरिति प्रातःसवनं और्वैरिति
माध्यन्दिने काव्यैरिति तृतीयसवने‡ ॥ १४ ॥

तेषां नाराशंसानामनवेक्ष्य भक्षणं यदेतच्चेन इत्यवेक्षणं एतत्तेषां
न स्यात् अवमैरित्येतदादिभिर्विद्वतैरनुसवनं भक्षयेदुर्थयाक्रमम् ॥ १४ ॥

पितृभिरिति सर्वत्रानुसृष्टं चरेत्† ॥ १५ ॥

* ब्राह्मयज्ञीये विशेषोऽस्ति ।

† ब्राह्मयज्ञीयेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

‡ ब्राह्मयज्ञीयेऽप्येवम् ।

पितृभिर्भक्षितेत्येतदादि सर्वत्रानुसंहरेत् सर्वेषु सवनेषु सर्व-
ग्रहणं अन्येष्वपि मन्त्रेषु पितृशब्दमनुसंहरेत् अवनैस्ते पितृभिरित्ये-
तदादि ॥ १५ ॥

प्रत्यभिमर्शने यथाकामी* ॥ १६ ॥

यदेतदूर्ध्व इति मुख्यान् प्राणानभिमृशेतेत्येतदादि प्रत्यभिमर्शनम्
एतत् नाराशंसे कुर्यान्न वा अपरे वर्षयन्ति पितृभिरिति सर्वत्रानु-
संहरेत् इत्यस्य पितृशब्दस्थानुसंहरेत् प्रत्यभिमर्शने यथाकामी इन्द्र-
शब्दस्य स्थाने पितृशब्दं वा कुर्यात् यथाज्ञातमेवाभिमर्शनं कुर्यात्
सर्वप्राप्तिमतत्त्वार्थत्वादिन्द्रस्य ॥ १६ ॥

प्रथमद्वितीयौ पूर्वयोः सवनयोराप्याययेत् प्रथमं तृतीय-
सवने † ॥ १७ ॥

प्रथमद्वितीयौ चमसौ पूर्वयोः सवनयोः प्रातःसवनमाध्यन्दिनयोः
आप्याययेत् प्रथमञ्चमसं तृतीयसवने आप्याययेत् ॥ १७ ॥

आवर्त्तिषु तृणे प्रतिगृह्य प्रस्तोता प्रयच्छेद्यथा प्रस्तरम्* ॥ १८ ॥

आवर्त्तिस्तोत्रेषु तृणे प्रतिगृह्य प्रस्तोताङ्गात्रे प्रयच्छेत् यथा

* आह्वायबोऽप्येवम् ।

† आह्वायबोनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

प्रस्तरं येन प्रकारेण प्रस्तरदानं ब्रह्मन् स्तोव्यामः प्रश्नास्तरिति प्रस्तोतृ-
ग्रहणं किमर्थमिति चेत् यथा प्रस्तरमित्यनेनैव सिद्धे यदा प्रस्त-
रस्य प्रस्तोतैव सम्प्रदाता अत्रोच्यते, यदाप्यन्यदुपाकरणद्वयं तत्रापि
प्रस्तोतैव प्रयच्छेत् यथा वैरूपोपाकरणे व्यजनमरणी वैराजे
महानास्त्रीध्वकामित्रा आपः महाव्रते वाणः इत्येतद्वादि ॥ १८ ॥

अनाद्वियमाणयोर्न मन्त्रं जज्ञात्* ॥ १९ ॥

अनाद्वियमाणयोस्तृणयोर्मन्त्रोत्सृजेत् यदा ह्यभास्यमुप-
करणम् ॥ १९ ॥

तथैव जङ्गामुपहत्य युञ्ज्यात् स्तोमन्दीक्षायां तपसो मनसो
वाच इति नाना धानञ्जयो यन्त्रानन्तराणि चत्वारि † ॥ २० ॥

तथैव तेनैव प्रकारेणेत्यर्थः यथैव प्रस्तरेण बहिष्पवमाने उक्तं
जङ्गामुपहत्य युञ्ज्यात् स्तोमं दीक्षायां वर्षेनेत्येतदादिभिः नाना पृथ-
गित्यर्थः यत्र यस्मिन्ननन्तराणि चत्वारि स्तोत्राणि एवं धानञ्जय
आचार्य आह ॥ २० ॥

अन्तः सर्वेषां प्रजापतिस्त्वेति* ॥ २१ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

† ब्राह्मण्येनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

यदेतत् प्रजापतिस्त्वेति सर्वेषामनन्तरमाह्वातम् एतत् प्रत्येक-
मनुष्यते दीहायै वर्षेन प्रजापतिस्त्वा युनक्तु एवं सर्वेषु ॥ २१ ॥

उत्तरमुत्तरं लुप्येताऽल्पीयःसु* ॥ २२ ॥

अल्पीयःसु स्तोत्रेषु उत्तरमुत्तरं स्तोमयोजनं लुप्येत यथाग्निष्टोमे
त्रीण्युत्तराणि लुप्तानि, अथ किमर्थमिदं सूत्रं आरभ्यते यदा निमि-
त्तापाये नैमित्तिकखाप्यपायो भविष्यत्येव उच्यते, सन्नियोगाशिष्टान्ये-
तानि स्तोमयोजनानि यत्रानन्तराणि चलारीति तत्राकाङ्क्ष्येन संशयः
स्यात्, अथाल्पीयःसु किमर्थमिति चेत् उच्यते प्रकारदर्शनार्थं
कथम् अन्यत्रापि बज्रव्यक्तस्त्रेषु लोपप्राप्तौ उत्तरमुत्तरं लुप्येत यथा
वैराजेऽग्निमन्थने आह, अभ्यात्मं प्रजननं कृत्वा त्रिःप्रदक्षिणमभिमन्थे-
द्वायत्रं कन्दोऽनु प्रजायस्व त्रैष्टुभं जागतमानुष्टुभं वैराजमिति गौतम
इत्युक्त्वाह चतुर्भिरिति धानञ्जयस्त्रिभिरिति शाण्डिल्य इति तथा
महाव्रतासङ्कारोहणं कन्दोभिरुक्त्वाह वैराजपञ्चमैरिति गौतम-
श्चतुर्भिरिति धानञ्जयस्त्रिभिरिति शाण्डिल्य इति अत्राप्युत्तरमुत्तरं
लुप्येताल्पीयःस्त्विति ॥ २२ ॥

प्रथमेन वाजपेयसाम्नो युञ्ज्यात्* ॥ २३ ॥

प्रथमेन मन्त्रेण वाजपेयसाम्नः स्तोमं युञ्ज्यात् षोडशिसाम्नः

प्रथमेन स्तोमयोजनं कृतम् इहानन्तर्याद्वितीयस्य प्राप्तिः तन्मा-
भूदित्यत आह प्रथमेनेति ॥ २३ ॥

ततप्रभृतीनि रात्रौ* ॥ २४ ॥

प्रथमप्रभृतीनि रात्रौ स्तोमयोजनानि भवन्ति षोडशमित्यति-
रात्रे द्वितीयप्रभृतीनि रात्रौ प्राप्नुवन्ति तत्प्रतिषेधार्थमाह प्रथम-
प्रभृतीनि रात्राविति ॥ २४ ॥

तथातिरिक्तस्तोत्रेषु* ॥ २५ ॥

तथैवातिरिक्तस्तोत्रेषु प्रथमप्रभृतीत्येव सन्धेरनन्तरत्वात्तत्रापि
द्वितीयप्रभृतिप्राप्तौ तथेत्युक्तम् ॥ २५ ॥

सर्वैरेकैकं यथाम्नायं शाण्डिल्यः* ॥ २६ ॥

सर्वैर्द्विजायै वर्षेनेत्येतदादिभिरेकैकस्मिन् स्तोत्रे यथाम्नातैः स्तोम-
योजनं स्यात् यथापाठमित्यर्थः यथाम्नायग्रहणं विहृतैर्माभूदिति ॥ २६ ॥

आवर्तिन्यायः सन्धौ* ॥ २७ ॥

आवर्त्तिस्तोत्रेषु यो न्यायः स्तोमयोजनादीनां स सन्धौ स्यात् कुतः
संशयः पराक्त्वात्सन्धेः ॥ २७ ॥

उपवसथ्येऽहनि न समामनेरन्* ॥ २८ ॥

उपवसथ्येऽहनि चतुर्दशं समाम्नानं न कुर्युः क पुनः समाम्नानं प्राप्त-
मुपवसथ्येऽहनि निषिध्यत इति उच्यते, स्तोत्रगतस्य साम्नः पाङ्चविध्ये
भक्तिस्वाचार्याणां अनेकधा प्रतिपत्तिः तद्यथादावेकः कल्पोनाङ्गीक्रि-
यते तद् स्तोत्रकाले भक्तोः प्रति अन्योऽन्येन विप्रतिपत्तिः स्यात् स
चान्यायः तदेवं माभूदित्यत अदावेदोद्गातुः कल्पो य इष्टः स सम्प्रति-
पत्तव्यः अतोऽर्थं समाम्नानमादावेव कर्त्तव्यं स्यात् तस्योपवसथ्येऽहनि
प्रतिषेधः ॥ २८ ॥

इति द्वितीयस्य पञ्चमी कण्डिका ।

अथ षष्ठी कण्डिका ।

प्रस्तोता तु कुशाः कारयेद् यज्ञियस्य वृक्षस्य खदिरस्य
दीर्घसत्रेय्वेके प्रादेशमात्रीः कुशाः पृष्ठाखत्तः समामञ्जतो-
ऽङ्गुष्ठपर्वपृथुमात्रीः प्रज्ञाताग्राः कारयित्वा गन्धैः प्रलिप्य

सर्पिषा सत्रेष्वेके वैष्टुतेन वसनेन परिवेष्ट्य क्षौमशाणकार्पा-
शानां केनचिदुपर्यौदुम्बर्या वासयेत्* ॥ १ ॥

कर्मसूत्रमुक्तं उपवसथ्येऽहनि न समामनेरन्निति किन्तु प्रस्रोता तु
कुशाः कारयेत् तुशब्दे विशेषणार्थः उपवसथ्यएवाहनि प्रस्रोता कुशाः
कारयेत्, कारयेदित्यन्यं कुशानां कर्त्तारं ज्ञायति, यज्ञियस्य वृक्षस्य
यज्ञमर्हतीति यज्ञियः यज्ञियस्य वृक्षस्येत्यवयवलक्षणा षष्ठी खदिरस्य
दीर्घसत्रेष्वेके एके आचार्या मन्यन्ते दीर्घसत्रेषु खादिर्यः कुशाः स्यु-
रिति किं कारणं दारुप्राधान्यात् प्रादेशमात्रीः प्रादेशप्रमाणाः कार-
येत् कुशपृष्ठास्त्रक्तः आकृतिरुच्यते त्वचं प्रति कुशपृष्ठाः स्युः समा मज्जतः
मज्जां प्रति समाः स्युः अङ्गुष्ठपर्वपृष्ठ्युमात्रीः पृष्ठ्युत्वेनाङ्गुष्ठपर्वमात्राः
स्युः प्रज्ञातायाः कारयित्वा प्रज्ञातानि अयाणि यथा भवन्ति तथा
कारयेत् ननु कारयित्वेति किमर्थं यदा प्रस्रोता तु कुशाः कारयेदिति
प्रकृत एव करणे उच्यते प्रणामे कुशानां भङ्गे वा पुनरन्याः कार-
यित्वा प्रयुज्जीत नान्यत् प्रायश्चित्तमस्ति गन्धैः प्रलिप्य कुशाः सर्पिषा
सत्रेष्वेके एके आचार्याः सत्रेषु सर्पिषा प्रलेपं मन्यन्ते वैष्टुतेन वसनेन
परिवेष्ट्य विष्टुतीषु योजितं वैष्टुतं तेन वाससा सर्वतो वैष्टयित्वा
क्षौमशाणकार्पाशानां केनचित् क्षुमायाः विकारः क्षौमं शण्डस्य
विकारः शाणं कार्पाशानां विकारः कार्पाशम् एतेषां वाससामेकेन
वेष्टयित्वा औदुम्बर्याः सादस्याः शालाया उपविष्टाद्वासयेत् ॥ १ ॥

* ब्राह्मयज्ञेनैतेन सूत्रचतुष्टयं कृतम्, तत्र विशेषोऽप्यस्ति ।

तां श्रोभृते कुशैर्दूर्वाग्रैर्वैष्टयित्वैवजातीयेनैव वसनेन
प्रदक्षिणमूर्द्धदशेन परिवेष्ट्य स्पृष्टोऽनपश्रित उद्गायेत्* ॥ २ ॥

तामौदम्बरीं च एव श्रोभृत इत्येवं ब्रुवते तस्मिन् भूते स्तोत्रकाले
कुशैर्दूर्वाग्रैर्वैष्टयित्वैवजातीयेनैव वसनेन यज्जातीयं वैष्टुतं प्रदक्षिण-
मूर्द्धदशेन परिवेष्ट्य प्रदक्षिणमिति नियमः क्रियते न प्रसव्यम् ऊर्ध्व-
दशेन नाधोदशेन परिवेष्ट्य सर्वतो वेष्टयित्वा स्पृष्टः अनपश्रित उद्गा-
येत् वक्ष्यति कारणं धिष्णोऽयं भवति न धिष्ण्यमासादयेदिति ॥ २ ॥

धृष्टमपश्रयेतेत्येके ॥ ३ ॥

धृष्टं प्रगल्भं स्वल्पमित्यर्थः अपश्रयेत इत्येके तावता अपश्रय-
णार्था इयं भवतीभिः सएव तदूर्जिश्रित इति ॥ ३ ॥

स्तोत्र्यमाणानां मध्ये वैष्टुतं वसनं प्राक्समासं वोदक्स-
मासं वा उपरिदशमास्तीर्य प्रस्तोता कुशा विदध्यात् प्रस्ता-
वान्तेषु † ॥ ४ ॥

स्तोत्र्यमाणानामिति प्रत्युपस्थितं कालं ज्ञापयति स्तोत्र्यमाणानां

* ब्राह्मण्यणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मण्यणे विशेषोऽस्ति, अधिकोऽप्यस्ति ।

‡ ब्राह्मण्यणेऽधिकमस्ति ।

स्तोत्रकर्तृणां मध्ये विद्युतिप्रयोजनं वसनं दिगुणं कृत्वा प्राक्खमासं वा
देशान्तप्राशान्तयोः संज्ञैवः समासः तं समानं प्राक्खुखम् उदक्खुखं वा
कृत्वा उपरिदशमास्तोर्थं प्रस्तोता कुशानां विन्यासं कुर्यात् प्रस्ता-
वान्तेषु ॥ ४ ॥

आद्येऽनेकप्रस्तावेषु* ॥ ५ ॥

अनेकप्रस्तावेषु सामसु महादिवाकीर्त्यैलान्दमहानाम्नादिषु
सामसु आद्ये प्रस्तावे कुशाः प्रास्थापयेत् ॥ ५ ॥

उदगग्रं प्रथमं विष्टावं प्राक्खत्स्थं प्रत्यग्वा* ॥ ६ ॥

उदगग्रान्भिः कुशान्भिः प्रथमं विष्टावं विदध्यात् प्रागपवर्गं प्रत्य-
गपवर्गं वा ॥ ६ ॥

तं पश्चिमेन मध्यदेशेनोदक्खत्स्थं प्रागग्रं प्रत्यग्वा* ॥ ७ ॥

तस्य प्रथमस्य विष्टावस्य पश्चिमे प्रदेशे द्वितीयं विष्टावं विदध्यात्
उदक्खत्स्थं प्रागग्रं प्रत्यगग्रं वा ॥ ७ ॥

तं पश्चिमेनोदगग्रं प्रत्यक्खत्स्थमेवं विधाः पर्याया उत्त-
रोत्तराः † ॥ ८ ॥

* द्वाह्यायणोऽप्येवम् ।

† द्वाह्यायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

तस्य द्वितीयस्य विष्टावस्य पश्चिमे प्रदेशे तृतीयं विष्टावं विदध्यात्
एवमेकः पर्यायो भवति तस्य प्रथमस्य पर्यायस्य उत्तरे प्रदेशे द्वितीयः
तस्याप्युत्तरे तृतीयः, ननु किमिदं बह्वचनम् एवं विधाः पर्याया
उत्तरोत्तरा इति यावत् यावता उक्त एकः पर्यायः अन्यौ हौ विधेयौ
उच्यते, बह्वचनं चतुष्टोमार्थं वक्ष्यति चतुष्टोमयोश्चतुष्पर्याया इति
सन्धौ च पञ्चदशादिषु स्तोमेषु नानापर्यायविष्टावाः स्युः ॥ ८ ॥

पर्यायविष्टावान्मन्दध्यात्* ॥ ९ ॥

पर्यायांश्च विष्टावांश्च मन्दध्यात् मंहतान् कुर्यात् संलग्नान्
कुर्यात् ॥ ९ ॥

पर्यायादिषु हिंकारेण स्तुवीरन् † ॥ १० ॥

पर्यायस्यादौ हिंक्षत्य स्तुवीरन् ननु तत् किमिदमारभ्यते यदा
प्रतिपर्यायं हिंकार आघ्रात एव ब्राह्मणेन तिसृभ्यो हिंकरोतीत्येव-
मादि, उच्यते कृतपर्यायेषु स्तोमेषु तदाघ्रातम् अकृतपर्यायेषु चतु-
ष्पर्यायादिषु च संग्रहः स्थाद्यद्येवन्नारभ्येत ॥ १० ॥

उत्तमां प्रस्तुत्यैषेति शःसितारमीक्षेत* ॥ ११ ॥

स्तोत्रस्य उत्तमां स्तोत्रीयां प्रस्तुत्य प्रस्तावं दत्त्वा प्रस्तोता एषेति

* ब्राह्मण्यखे विशेषोऽस्ति ।

† ब्राह्मण्यखोऽप्येवम् ।

सुवन् शंसितारमोक्षते कालप्रज्ञापनार्थं द्वादशाम् उत्तमं प्रतिहारं
प्रत्याह्वयन्तीति श्रुतेः तत्प्रज्ञापनार्थं तद्यथैषोत्तरमेवेति ॥ ११ ॥

स्तुतस्य स्तुतमसीति यजमानवाचनम्* ॥ १२ ॥

स्तुतस्य स्तुतमसीत्येतद् यजुः यजमानवाचनमावर्त्तितोत्रेषु ॥ १२ ॥

सवनसंस्थासु प्रशास्त्वोक्तो यथेतमपरया द्वारा निष्क्रम्य
पश्चिमेनाग्नीध्रीयं बहिर्वेदि मूत्रं कुर्युः* ॥ १३ ॥

सवनसंस्थासु सवनसमाप्तिस्वित्थर्थः प्रशास्त्वा सर्पतेत्युक्तः यथेतं
यथागतं दक्षिणेनौदुम्बरीया गत्वा अपरया द्वारा निष्क्रम्य पश्चिमया
पश्चिमेनाग्नीध्रीयं बहिर्वेदि मूत्रं कुर्युः वेदेर्दहिः मूत्रं कुर्युः यदि
मूत्रिताः स्युः न नियमः अवधिरूपदिश्यते मूत्रोच्चारयोः अथ
किमर्थं बहिर्वेदीति कुतः संशयः यथान्तर्वेदिमूत्रोच्चारयोः क्रिया
स्यादिति उच्यते, बहिर्वेदिगृहणं देशप्रकर्षार्थं न वेदेः समीपदेशे
प्रकृष्टे स्यादिति अथ बज्रवचनं किमर्थं सवनसंस्थास्विति यदा प्रातः-
सवनमाध्यन्दिनयोरेव सवनयोः सर्पणं भवति तृतीयसवनसमाप्तौ निः-
सर्पणं तत् किमिदं बज्रवचनमिति उच्यते, एतदर्थं बज्रवचनं क्रियते
सवनसमाप्तौ संस्थासु चेति कथं संस्थासमाप्तौ च सर्पणं स्यादिति
यथा अतिरात्रे अग्निष्टोमान्ते सर्पणम् उक्त्येषु तच्छब्देषु च समाप्तेषु
सर्पणं स्यात् षोडश्विनि श्रुते अनुशस्ते सर्पणम् अप्तोर्थाप्यप्येवमेव ॥ १३ ॥

वाचं यच्छेयुर्यावदुदक्याः स्युः* ॥ १४ ॥

उदकमर्हतीत्युदक्याः यावदकृतशौचाः स्युस्तावद्वाग्यमनं कुर्युः
आ उपसर्गनात् ॥ १४ ॥

एतन्मृगतीर्थम्* ॥ १५ ॥

यदेतदुक्तं पश्चिमेनाग्नीध्रीयमिति एतस्य संज्ञेयं मृगतीर्थमिति
मार्गतामेतत्तीर्थं यद्यर्थिनो भवन्ति निर्गमने अन्ये ब्रुवते मृगतीर्थ-
मिति उक्तम् आयाम्यान् पशून् लभन्ते आरण्यान् सृजन्तीति तदार-
ण्यानां पशूनामनेनोत्सर्जनमिति ॥ १५ ॥

तेन न भूयः शम्यापरासाद्गच्छेयुः* ॥ १६ ॥

तेन मृगतीर्थेन निष्क्रम्य शम्यापरासात्परतो न गच्छेयुः ॥ १६ ॥

यो भूयो जिगमिषेदाप्रानेन स गच्छेत्* ॥ १७ ॥

शम्यापरासात् परतो यः प्रकृष्टतरं देशं गन्तुमिच्छेत् आप्रानेन
तीर्थेन निष्क्रम्य स गच्छेत् ॥ १७ ॥

इति द्वितीयस्य षष्ठी कण्डिका ।

अथ सप्तमी कण्डिका ।

अथ धिष्ण्यानुपतिष्ठेरन् समस्तेनोत्तरयोः सवनयोरिति
गौतम शाण्डिल्यायनौ* ॥ १ ॥

उक्तं सवनमंस्थानसु प्रशास्त्रोक्ता यथेतमपरया द्वारा निष्क्रम्य पश्चिमे-
नाग्नीश्रीचं वह्निर्वेदि मूत्रं कुर्युरिति तद्यदि तावद्विष्क्रमणानन्तरं
मूत्रोच्चारे कुर्वन्ति ततः कृतशौचा आचान्तोदकाः यदिदमादेक्ष्यते
तत् कुर्युः अथ मूत्रोच्चारे नैव कुर्युः तदा यथोक्तेन विधिना निष्क्रम्या-
यानन्तरं धिष्ण्यानुपतिष्ठेरन् समस्तेन उक्तं तत्रैव तिष्ठन्तः सर्वान्स-
मन्वोत्तमाणाः पातयेति एतत् समस्तोपस्थानम् अनेनोत्तरयोः
सवनयोरुपतिष्ठेरन् एवं गौतम शाण्डिल्यायनावाचार्यावाहृतुः ॥ १ ॥

सर्वेणेति धानञ्जयः † ॥ २ ॥

आहवनीयोपस्थानादारभ्य प्रत्येकं सर्वेण धिष्णुपस्थानविधिना
उपतिष्ठेरन्निति धानञ्जय आचार्य आह ॥ २ ॥

अनुपस्थानं शाण्डिल्यः † ॥ ३ ॥

न उपस्थानमनुपस्थानं एतस्मिन्नेव काले शाण्डिल्य आचार्योऽनुप-
स्थानं मन्यते ॥ ३ ॥

* ब्राह्मयण्येनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मयण्येनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

एवमेव निष्क्रम्य पृथक् स्तोत्रेभ्यः समस्तेनोपतिष्ठेरन्यान्य-
र्द्धमुक्थेभ्यः* ॥ ४ ॥

एवमेव निष्क्रम्य यथासवनसंस्थासु इत्युक्तम् पृथक् स्तोत्रेभ्यः
पृथङ्गानेत्यर्थः तदर्थं समस्तेनोपतिष्ठेरन् यान्यर्द्धमुक्थेभ्यः कतमानि
पुनस्तानि पृथक्स्तोत्राणि यदर्थमिदमुच्यते यथा षोडशर्थं वाजपे-
यसामार्थं वोक्तमेवं सर्पणं संस्थास्त्रिति वक्ष्यति च पर्यायेभ्यस्तु रात्रे-
रिति उच्यते, यथा षोडशर्थं तथातिरिक्तस्तोत्रेषु च स्तोत्राय
स्तोत्राय सन्धर्थं सर्पणं स्यादिति ॥ ४ ॥

पर्यायेभ्यस्तु रात्रेः* ॥ ५ ॥

रात्रौ तु पर्यायादौ सर्पणं स्यादिति न पृथक् स्तोत्रेभ्यः एत-
दर्थं तुशब्दः ॥ ५ ॥

यथासनमुपविश्य प्रस्रोता हविर्द्धानं गच्छेन्मध्य-
न्दिने* ॥ ६ ॥

धिष्णोपस्थानानन्तरं द्वारबाहुसंमार्जनप्रभृति सर्वं कृत्वा यदस्य
स्वमासनं तस्मिन् यजुषोपविश्य प्रस्रोता हविर्द्धानं गच्छेन्मध्यन्दिने
कर्मार्यमुक्तम् एतत् सर्वं कुर्यादुत्तरयोः पवमानयोरिति ॥ ६ ॥

ऊत आदित्यग्रहे प्रतिहर्त्ता भवे* ॥ ७ ॥

ऊते आदित्यग्रहे प्रतिहर्त्ता हविर्द्धानं गच्छेत् आर्भवे कर्मार्थम् ॥ ७ ॥

उभयत्र सर्वे सत्रेषु* ॥ ८ ॥

उभयोः पवमानयोरुत्तरयोः हविर्द्धानं गच्छेयुः सत्रेषु सर्वउद्गा-
तारो यजमानत्वात् ॥ ८ ॥

पवमानयोरुत्तरयोर्धिष्ण्यविहरणे मार्जालीयः हरन्तः
पश्चिमेन यजमानः हत्वा तेनैव प्रतिहरेयुः* ॥ ९ ॥

पवमानयोरुत्तरयोर्मध्यन्दिनार्भवयोर्धिष्ण्येऽग्निविहारे मार्जाली-
यमग्निं हरन्तः पश्चिमेन यजमानस्य हत्वा तेनैव पुनर्नयेयुः अथ-
वायार्थम् उद्गातृणामनेन कर्मणा कः सम्बन्ध इति चेत् उच्यते उक्तं
याजमानब्रह्मणे चेदुद्गाता कुर्यादिति तत्र सम्बन्धः ॥ ९ ॥

मध्यन्दिनेन स्तुत्वा सत्रेषु दधिघर्मस्य भक्षयेयुः समुप-
हृत्य दधिक्रावण इति* ॥ १० ॥

मध्यन्दिनेन पवमानेन स्तुत्वा सत्रेषु दधिघर्मस्य एकदेशं भक्षयेयुः
सर्वे समुपहृत्य न मिथः दधिक्रावण इत्येतयर्चा ॥ १० ॥

तस्या उत्तमं पदं दशमेऽहन्यभ्यस्येयुः* ॥ ११ ॥

तस्या ऋचः दशमेऽहनि सात्रिके उत्तमं पदं अभ्यस्येयुः पुनर्ब्रूयुः
अनुष्टुप्पारोक्षार्थम् अथ तस्या इति किमर्थं प्रकृतैव सा उच्यते दश-
मेऽहनि तार्त्तीयसवनिके दधिभक्षे तस्या ऋचः उत्तमाभ्यासः स्यात्
हेतुसमत्वात् तन्माभूदिति ॥ ११ ॥

पूर्वेण पत्नीशालामन्तरेणाग्नीध्रीयं सदस्य दक्षिणा नयेयु-
स्तोर्थेन* ॥ १२ ॥

पूर्वेण पत्नीशालां गमयित्वा आग्नीध्रीयसदसोरन्तरेण दक्षिणा
नयेयुः आप्नानेन तोर्थेन ॥ १२ ॥

सर्वासान्देवस्य त्वेति पुरस्ताज्जपः* ॥ १३ ॥

सर्वासां दक्षिणानां देवस्यत्वेत्येतदादि मन्त्रः पुरस्ताज्जपः स्यात्
नतु सर्वासामिति किमर्थं दक्षिणानामिति बहुवचनात् सिद्धेः
उच्यते, उक्तं पूर्वेण पत्नीशालामन्तरेणाग्नीध्रीयं सदस्य दक्षिणा नयेयु-
स्तोर्थेनेति, अनुच्यमाने एतस्मिन्ननेन दक्षिणापथेन नयनं यासा-
न्तासामेवैष पुरस्तात् स्यात् नान्यासामिति तन्माभूदित्यत आरभ्यते
सर्वासामिति कथं यास्य न नीयन्ते सर्वासामेव पुरस्ताज्जपः स्यादिति

यथा निमित्तं धान्यपत्न्यम् उदीचीमुद्रात्रे मुखेभ्यो ग्रामवरान्द-
तोत्येतदादि ॥ १३ ॥

वरुणस्त्वेति यथादेवतं प्रतिगृह्णीयात्* ॥ १४ ॥

वरुणस्त्वेत्येतदादि यजुर्जपित्वा यथादेवतं प्रतिगृह्णीयात् यथा
दक्षिणाया देवतां नाम्नोद्दिश्य यथा वरुणायाश्चमिति ॥ १४ ॥

यथाजाति मृगान्* ॥ १५ ॥

प्रतिगृह्णीयादिति वर्त्तते या यस्य जातिस्त्वामादिश्य यथावयवे
मृगमिति ॥ १५ ॥

अप्राणच्च † ॥ १६ ॥

अप्राणच्च यद्वयं यच्च यथाजाति प्रतिगृह्णीयात् न प्राणिति
तदप्राणम् अनिन्द्रियमित्यर्थः ॥ १६ ॥

पुंवन्मिथुनान्यन्यत्राजाभ्यः* ॥ १७ ॥

* ब्राह्मण्यणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मण्यणे विशेषोऽस्ति ।

पुंवन्मिथुनानि गृहीयात् यथा अश्वश्चाश्वौ चाश्वौ पुरुषश्च पुरु-
षौ च पुरुषौ अन्यत्राजाभ्यः अजांसु मिथुनधर्मेण न प्रतिगृहीयात्
नानादेवतात्वात् अन्यैवाजाया देवता अन्यैवाजस्य अग्नयेऽजम् अग्नि-
षोमाभ्यामजामिति ॥ १७ ॥

तेन क इदमित्युपरिष्ठाज्जपः* ॥ १८ ॥

सावित्रादेर्दक्षिणाप्रतियहमन्त्रस्य तेनामृतत्वमशीय क इदं कस्मा
अदादित्युपरिष्ठाज्जपः ॥ १८ ॥

तत्रोद्वापादीनि त्वा देवि दक्षिणेऽद इति च यत् तत्
स्यात् तेन दात्र इदमाविशैतत्त इति च भुञ्जतीति च भूया-
द्विंसीरिति च† ॥ १९ ॥

तत्र तस्मिन् दक्षिणाप्रतियहणे ऊहापादीनि ऊहमापद्यन्ते
ऊहापादीनि ऊहितव्यं व्यक्तिवचनैः का व्यक्तिः स्त्रीपुंनपुंसकादि-
वचनमेकत्वद्वित्वबहुत्वानि ननु अधिहते मन्त्रे तत्रेति किमर्थम्
उच्यते, ऊहनित्यतादर्शनार्थं तत्र तस्मिन् मन्त्रे सति ऊहमेतान्या-
पद्यन्ते त्वां देवि दक्षिणे अद इति च यत् तत् स्यात् तेन दात्रे

* ब्राह्मणायश्रोत्रोप्येवम् ।

† ब्राह्मणायश्वेनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

इदं आविश्च एतत्ते इति च भुञ्जतीति च भूयात् हिंसीरिति च
जहो वच्यते देवस्य त्वा देवस्य वां देवस्य वः, वरुणस्त्वा नयतु देवि
दक्षिणे, वरुणो वां नयतु देव्यौ दक्षिणे वरुणो वो नयतु देव्यो
दक्षिणः वरुणायाश्च वरुणायाश्चै वरुणायाश्चान् वरुणायाश्चे वरुणा-
याश्चः, तेनामृतत्वमशीय ताभ्याममृतत्वमशीय तैरमृतत्वमशीय
तथामृतत्वमशीय ताभ्याममृतत्वमशीय ताभिरमृतत्वमशीय, वयः-
शब्दस्य भूयाच्छब्देन सह सामानाधिकरणं तद्यद्यप्यं जहपदेषु
न परिसंख्यातः तथाप्युच्यतव्यः भूयाच्छब्देन सामानाधिकर-
णात् वयोदात्रे भूयात् वयसी दात्रे भूयास्तां वयांसि दात्रे
भूयासुः वयोदातृभ्यां भूयात् वयसी दातृभ्यां भूयास्तां वयांसि
दातृभ्यां भूयासुः वयोदातृभ्यो भूयात् वयसी दातृभ्यो भूयास्तां
वयांसि दातृभ्यो भूयासुः, क इदं कस्मा अदात् क इमे कस्मा
अदात् क इमानि कस्मा अदात् क इमं कस्मा अदात् क इमौ कस्मा
अदात् क इमान् कस्मा अदात् क इमां कस्मा अदात् क इमे कस्मा
अदात् क इमाः कस्मा अदात्, समुद्रमाविशेत् समुद्रमाविशितां
समुद्रमाविशन् द्विवचनबहुवचनयोर्लङ् आदेशात् सूत्रविधानात्,
कामैतत्ते कामैते ते कामैतानि ते कामैषति कामैतौ ते कामैते ते
कामैषा ते कामैते ते कामैतास्ते, कामाय भुञ्जती भुञ्जत्यौ भुञ्जत्यः
मा मा हिंसीः मा मा हिंसिष्टम् मा मा हिंसिष्ट ॥ १८ ॥

अश्वरथच्चेहद्यात् पूर्वेणाग्नीध्रीयमवस्थाय पुरस्ताज्जपं
जपित्वा दर्भमुष्टिनाश्वमुखानि संमृज्याद् दाभ्यां दाभ्यामश्व-

नामभ्यामेकैकस्याश्वोऽसीत्येतत्प्रभृतिभिरुदक्स्थमिति धा-
नञ्जप्यः* ॥ २० ॥

यद्यश्वरथं दद्याद् यजमानः तमश्वरथमुद्गाता आग्नीध्रीयस्य
पूर्वं प्रदेशे समीपे स्थापयित्वा पुरस्ताज्जपञ्चपित्वा पुरस्ताज्जप उक्तः
देवस्य त्वेति दर्भमुष्टिनाश्वमुखानां संमार्जनं कुर्यात् द्वाभ्यां द्वाभ्यामश्व-
नामभ्यां एकैकस्याश्वस्य अश्वोऽसीत्येतत्प्रभृतिभिरश्वनामभिः उद-
क्स्थन्दक्षिणोपक्रमम् एवं धानञ्जप्य आचार्य आह ॥ २० ॥

धुर्यौ प्रथममित्यपरम् † ॥ २१ ॥

धुरि युक्तौ धुर्यौ अश्वौ तौ प्रथमं संस्कर्त्यादित्यपरं विधानम् ॥ २१ ॥

दक्षिणं पूर्वम् † ॥ २२ ॥

दक्षिणस्यान्धुरि योयुक्तस्तं पूर्वं संस्कर्त्यात् पश्चादुत्तरमिति ॥ २२ ॥

तथा प्रष्टौ † ॥ २३ ॥

यथा धुर्यौ तेनैव क्रमेण प्रष्टौ संस्कर्त्यात् पार्श्ववर्त्तिनौ प्रष्टौ ॥ २३ ॥

सर्वाण्येकैकस्मिन् उदक्स्थमिति शाण्डिल्यः † ॥ २४ ॥

* ब्राह्मणायनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मणायनोऽप्येवम् ।

सर्वाण्यश्वनामानि अष्टावपि एकैकस्मिन्नश्वे प्रयुञ्जीत दक्षिणा-
दारभ्यानन्तर्येण उदक्संस्थमिति श्राण्डित्य आचार्य आह ॥ २४ ॥

सवाण्येकस्मिन् स्तूष्णीमितराणीत्यपरम्* ॥ २५ ॥

सर्वैरष्टाभिरश्वनामभिरेकाश्वस्य दक्षिणस्य मुखं संमृज्यात् तूष्णी-
मितराणि संमृज्यात् उदक्संस्थमेव इत्यपरं विधानम् ॥ २५ ॥

एतान्येवाश्वश्वतरेष्वश्वतरीषु च यथार्थमूहेत्* ॥ २६ ॥

एतान्येवाश्वनामानि अश्वसु अश्वतरेषु च अश्वतरीषु च यथार्थ-
मूहेत् यद्यश्वभिर्युक्तः स्यात् अश्वतरैर्वा अश्वतरीभिर्वा तत्र तत्र
यथासम्भवमूहेत् ऊह उच्यते अश्वसि अश्वतरीसि मय्यसि हयासि
वाजिन्यसि सप्तिन्यसि वृश्चसि अश्वत्थसि इति अश्वतरोऽसि शेषाण्य-
श्ववत् अश्वतर्यसि शेषाण्यश्ववत् ॥ २६ ॥

त्रिभिस्त्रेदूर्ध्वान्येकस्मिन्नूर्ध्वानि द्वयोर्द्वैधन्द्वयोः* ॥ २७ ॥

त्रिभिस्त्रेद्युक्तो भवति अर्ध्वान्येकस्मिन् प्रयुञ्जीत अर्ध्वानि द्वयोः द्वे द्वे-
नामनो पूर्वोक्तेनैव क्रमेण द्वैधन्द्वयोः यदि द्वाभ्यां युक्तो भवति तदा
द्विधा नामानि विभज्य युञ्जीत पूर्वोक्तेनैव क्रमेण ॥ २७ ॥

इति द्वितीयस्य सप्तमी कण्डिका ।

अथ अष्टमी कण्डिका ।

आदित्यानामिति रथशिर आलभ्य जपेत्* ॥ १ ॥

आदित्यानामित्येतद्यजुः रथशिर आलभ्य जपेत् शिरःप्रवृत्ती-
रथकारेभ्यो ज्ञेया ॥ १ ॥

यद्रथ्यं स्याद्वायोरिति चर्मण्यं प्रतिगृह्णीयात् † ॥ २ ॥

रथस्येदं रथ्यं यच्चिद्विद्रयाङ्गं चर्मण्यं चर्मणा निर्वृत्तं चर्मण्यं
तद्वायोष्ट्वेत्यनेन यजुषा प्रतिगृह्णीयात् ॥ २ ॥

तन्नत्राणामित्यस्थिमयम् † ॥ ३ ॥

यदस्थिमयं रथ्यं तन्नत्राणामित्यनेन यजुषा प्रतिगृह्णीयात् ॥ ३ ॥

सूर्यस्येत्ययो लोहे † ॥ ४ ॥

सूर्यस्येत्यनेन यजुषा कार्णायसं यत्स्यात् रथ्यं ताम्ररजतकांस्त्र-
रोतिकादिभ्यो लोहेभ्यो निर्वृत्तं तत् प्रतिगृह्णीयात् ॥ ४ ॥

हिरण्यञ्च † ॥ ५ ॥

* ब्राह्म्यायणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्म्यायणेन चतुर्भिरेकसूत्रं कृतम् ।

अनेनैव मन्त्रेण प्रतिगृह्णीयात् यद्रथं वक्ष्यति हिरण्यमिति
जातरूपं प्रतिगृह्णीयादिति मन्त्रान्मानसामर्थ्यादेतस्मिन् क्रमेण
द्रव्यदेवतोपदेशः कृतः प्रतिगृहविधिस्तु प्रकरणे एव वक्ष्यते साम्प्रतं
रथशिर आलभ्यानन्तरम् ॥ ५ ॥

दक्षिणेन रथं गत्वा रथन्तरमसीति दक्षिणं चक्रमाल-
भेत्* ॥ ६ ॥

दक्षिणेन रथस्य गत्वा रथन्तरमसीत्यनेन यजुषा दक्षिणं चक्र-
मालभेत् ॥ ६ ॥

वामदेव्यमसीत्यधिष्ठानम्* ॥ ७ ॥

वामदेव्यमसीत्यनेन यजुषा अधिष्ठानमालभेत् रथमारुह्य रथी
यत् स्थानमधितिष्ठति तदधिष्ठानम् ॥ ७ ॥

बृहदसीत्युत्तरं चक्रम्* ॥ ८ ॥

बृहदसीत्यनेन यजुषोत्तरं चक्रमालभेत् ॥ ८ ॥

अङ्गान्यङ्गू इति चक्रे एव संमृज्यात्* ॥ ९ ॥

अङ्गान्यङ्गू इत्यनेन यजुषा चक्रयोः संमार्जनं कुर्यात् एवेति
प्रवृत्तावधारणं क्रियते ॥ ९ ॥

वैश्वानर इति दक्षिणेन प्रादेनारोहेत्* ॥ १० ॥

वैश्वानर इत्यनेन यजुषा दक्षिणेन पादेन प्रथममारोहेत् ॥ १० ॥

आरुह्य जपेद्भिदैषत इति* ॥ ११ ॥

उभाभ्यामारुह्य गिदैषत इत्येतद् यजुर्जपेत् ॥ ११ ॥

कृशेति सव्यानभोऽशूनायक्ते* ॥ १२ ॥

कृशेत्यनेन यजुषा यौ रथस्य सव्ये पार्श्वेऽश्वौ तयोरशूनायक्तेत्
आयतान् कुर्यात् रश्मीनिति वज्रवचनमुभयतो रश्मयोभवन्त्य-
श्नानाम् ॥ १२ ॥

दासेति दक्षिणानवगृह्णीयात्* ॥ १३ ॥

दासेत्यनेन यजुषा दक्षिणयोरश्वयोरशूनिवगृह्णीयात् अव-
गृह्णमात्रं नात्यन्तं गच्छेत् ॥ १३ ॥

अवरुह्य सक्कदारुणमुक्त्वा यथा देवतमादिश्योपरिष्ठा-
ज्जपं जपेदिति गौतमः* ॥ १४ ॥

अवतीर्थं रथात् सक्कदारुणं यजुरुक्त्वा यथादेवतमादिश्य

उक्तं वायोरिति चर्मण्यं प्रतिगृह्णीयादित्येतदादि द्रव्यानामश्वानां
रथस्य गौतम आचार्य आह* ॥ १४ ॥

संमार्जनप्रभृत्येतत् सर्वं कृत्वा विमुच्य नाना पुरस्ताज्ज-
पोपरिष्ठाज्जपौ वारुणमश्वेभ्यो रथाय चेति धानञ्जप्यः † ॥ १५ ॥

संमार्जनप्रभृत्यवरोहणान्तं एतत् सर्वं कृत्वा विमुच्याश्वौ नाना
एकैकस्मिन् द्रव्ये पुरस्ताज्जपोपरिष्ठाज्जपौ भवेतां वारुणन्तु यजुः
अश्वार्थमेव स्वाद्रथार्थञ्चेति एवं धानञ्जप्य आचार्य आह ॥ १५ ॥

ग्लायेच्चेद् यथासनं व तत् सर्वं जपेत् † ॥ १६ ॥

यद्येतत्कर्म नेत्सहेद्यथादेशं कर्तुं तदा औदुम्बर्यामेवोपविष्ट एतत्
सर्वं जपेत् ॥ १६ ॥

पृष्ठ्यच्चेद्दद्यात् प्राग्वारुणादश्वनामानि जपेत् † ॥ १७ ॥

* पुस्तकत्रयेऽप्यत्र पतितमनुमीयतेऽसंलग्नत्वात्, ब्राह्मयजुषो तु “रथा-
दवब्रह्म बरुणस्त्वा नयतु देवि दक्षिण इत्येकं वारुणं मन्त्रं बज्रवचनेनोहेन
सहदुक्ता यथादेवतमश्वान् रथञ्च आदेश्य तेनामृततत्त्वमसीयेत्युपरिष्ठाज्जप-
मूहेन सहदब्रूयात् तद् यथा वरुणोवा नयतु देव्या दक्षिणाः बरुणायास्मान्
उत्तानायाङ्गिरसाय रथन्तरममृततत्त्वमसीयेतीति” धन्विस्ततटीकास्ति ।

† ब्राह्मयजुर्वेदम् ।

यदि पृथ्व्यमश्वन्दद्याद् यजमानः पृष्ठेन वहतीति पृथ्व्यः, तदा
पुरस्ताज्जपं जपित्वा प्राग्वारुणात् मन्त्रादश्वनामानि जपेत् ॥ १७ ॥

पुरस्ताज्जपाद्वा* ॥ १८ ॥

प्रागिति प्रकृतम् ॥ १८ ॥

तथादान्तेषु* ॥ १९ ॥

तथा अदान्तेष्वश्वेषु यथा पृथ्व्यः तेन प्रकारेणेत्यर्थः ॥ १९ ॥

यद्द्रव्यं स्यात्तेन तत् प्रतिगृह्णीयात्* ॥ २० ॥

रथ्यमिव रथ्यं चर्मणादि यद्द्रव्यं रथेन तुल्यं तेन तत् प्रतिगृह्णी-
यात् ॥ २० ॥

अन्नस्येति प्राग्वारुणादवेः* ॥ २१ ॥

अन्नस्यान्नपतिरित्येतद्यजुः प्राग्वारुणात् मन्त्रादवेः प्रतिगृहे
जपेत्, ननु तत् किमिदं प्राग्वारुणादिति यदा प्रागेव वारुणात्
मन्त्रादयं मन्त्रः पठितः उच्यते विकल्पार्थं वक्ष्यति पुरस्ताज्जपा-
द्वेति ॥ २१ ॥

पुरस्ताज्जपाद्वा* ॥ २२ ॥

वारुणादा प्राक् पुरस्ताज्जपादा जपेत् ॥ २२ ॥

ग्रास्वा कृतं निति वसनस्य* ॥ २३ ॥

ग्रास्वा कृतं नित्येतद्यजुः वाससः प्रतिग्रहे प्राग्वारुणात् स्यात्
पुरस्ताज्जपादा ॥ २३ ॥

तदुदस्येदतान्तवे* ॥ २४ ॥

तदा ग्रास्वा कृतञ्चिन्ति यजुः उत्क्षिपेत् अतान्तवे वसने यज्ज
तन्तुभ्योनिर्वृत्तं तदतान्तवं नवतादि चर्मणं कुचित्रादि ॥ २४ ॥

क्षिरण्यमल्पीयो भोगादागच्छेदौदुम्बर्यामाश्लेषयेत्* ॥ २५ ॥

क्षिरण्यमल्पीयः यस्य भोगो नास्ति तदौदुम्बर्यामाश्लेषयेत् ॥ २५ ॥

आग्नीध्रीये वा जुहुयात्* ॥ २६ ॥

आग्नीध्रीये वा तद्विरणं जुहुयात् न भोगाय कल्पेत् ॥ २६ ॥

समस्तान् ब्रौह्मिवानेकक्रतौ प्रतिगृह्णीयात्* ॥ २७ ॥

एकस्मिन् क्रतौ ब्रौह्मिवान् समस्तान् प्रतिगृह्णीयात् न व्यस्तान्

न पृथगित्यर्थः, अपरे ब्रुवते एककृताविति ज्योतिष्टोमे एतत् तद्य-
दाङ्गरेकोयज्ञ इत्येतस्मात् ॥ २७ ॥

तथा तिलमाषान्* ॥ २८ ॥

यथा ब्रीहियवान् तथा तिलमाषान् तेन प्रकारेणेत्यर्थः प्रति-
गृह्णीयादिति वर्त्तते ॥ २८ ॥

प्राजापत्येनानादिष्टदेवताः प्रतिगृह्णीयात्* ॥ २९ ॥

यासां दक्षिणानां देवता अनादिष्टास्ताः प्राजापत्येन मन्त्रेण
गृह्णीयात् प्रजापतये गर्दभमित्येतदादिवत् ॥ २९ ॥

तृष्णोमयज्ञे दक्षिणा इति धानञ्जयः* ॥ ३० ॥

या अयज्ञे दक्षिणाः तासु प्रतियहणमन्त्रो निवर्त्तते इत्येवं धान-
ञ्जय आचार्यो मन्यते कः पुनरयज्ञाधिकार इति उच्यते यज्ञस्य
उद्गात्रे कश्चिद्विरण्यादिकं ददाति यथा द्विरण्यमल्पीयो भोगादागच्छे-
दौदुम्बर्यामास्तेष्वेदिति यज्ञस्य ऋलिजो देव इति च कन्याप्रदानादि
तत्र तृष्णीं प्रतिगृह्णीयादिति ॥ ३० ॥

भूर्भुवः स्वरिति गौतमः* ॥ ३१ ॥

भूर्भुवः स्वरित्यनेन प्रतिगृह्णीयात् एवं गौतम आचार्य
आह ॥ ३१ ॥

ओमिति वोमिति वा* ॥ ३२ ॥

ओमित्येवं वा प्रतिगृह्णीयात् एवं मन्यते गौतमः ॥ ३२ ॥

इति द्वितीयस्य अष्टमी कण्डिका ।

अथ नवमी कण्डिका ।

पूर्वं नाराशंसम्भक्षयित्वाहवनीये प्रक्षोता पृष्ठहोमं जुहु-
याद्यत्पृष्ठं स्यात्तदादिश्यादः पिबतु सोम्यं मध्वायुर्द्धधद्यज्ञ-
पतावविहृतमिमं यज्ञमभिसम्बसानाहोत्रास्तृप्यन्तु सुमनस्य-
मानाः स्वाहेति पूर्वाम्* ॥ १ ॥

दक्षिणाप्रतिग्रहविधानमुक्तं साम्प्रतमनन्तरं पृष्ठस्योपाकरणं तत्-
सम्बद्धं प्रक्षोदकमीच्यते द्वौ नाराशंसौ माध्यन्दिने तयोः पूर्वं भक्ष-
यित्वा आहवनीयेऽग्नौ प्रक्षोता पृष्ठहोमं जुहुयात् तस्मिन्नहनि यत्
पृष्ठं स्यात्तदादिश्य अदः पिबतु सोम्यं मध्वायुरित्येतदादिना
मन्त्रेण अद इति सर्वनामस्थाने रथन्तरं पिबत्वित्येतदादिवत् ॥ १ ॥

स्वाहाकारेणोत्तराम्* ॥ २ ॥

पूर्वां यथोक्तेन मन्त्रेण जुत्वा उत्तरां स्वाहाकारेण जुहुयात् ॥ २ ॥

द्वैधं जुहुयादिति धानञ्जयोऽदः पिबतु सोम्यं मध्वायुर्द-
धद्यज्ञपतावविहृतं स्वाहेति पूर्वामिमं यज्ञमित्युत्तराम्* ॥ ६ ॥

द्वैधं द्विधा कृत्वा एवं जुहुयादिति धानञ्जय आचार्य आह ॥ ३ ॥

होतृकपृष्ठेभ्य इति† ॥ ४ ॥

होतृकपृष्ठार्थमेवमभिसम्बन्धं कृत्वा ॥ ४ ॥

रेवतीषु वारवन्तीयमिति षष्ठे पृष्ठादेशं गौतमोमहा-
व्रतमिति व्रते† ॥ ५ ॥

रेवतीषु वारवन्तीयं पिबतु इत्येव षष्ठेऽहनि पृष्ठादेशं गौतम
आचार्यो मन्यते महाव्रतं पिबत्वित्वेवं महाव्रते ॥ ५ ॥

रेवत्यश्च वारवन्तीयञ्चेति धानञ्जयो यावन्ति पृष्ठस्थानि
स्युः सर्वाण्येव प्रसञ्चक्षीत पिबतु दधदिति च यथार्थ-
मूहेत्* ॥ ६ ॥

रेवत्यश्च वारवन्तीयञ्चेत्येवं षष्ठेऽहनि पृष्ठादेशं धानञ्जयो मन्यते

* ब्राह्मण्यणैतेन सूत्रत्रयं कृतम् ।

† ब्राह्मण्यणोऽप्येवम् ।

‡ ब्राह्मण्यणैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

यावन्ति सामानि महाव्रते पृष्ठस्थानि भवन्ति सर्वेषामेव परि-
 संख्यानं कुर्यात् पिवतु दधदिति चैते पदे यथार्थमूहेत् प्रयोगस्तु
 रेवत्यस्य वारवन्तीयञ्च पिवतां सोम्यं मध्वायुर्दधतीति शेषो मन्तः
 सामान्यः एवं षष्ठे गायत्ररथन्तरहृद्राजनभद्राणि पिवतु सोम्यं
 मध्वायुर्दधती दधन्तीति चेत्येवं महाव्रते मन्त्रशेषः सामान्यः एवे-
 त्युक्तम् उभयपक्षेणान्नातं भद्रे पुच्छे यज्ञायज्ञीये च पुच्छे यथार्थं
 न केवलमेवं षष्ठमहाव्रतयोः यत्र यत्रानेकसामपृष्ठता तत्र तत्रैव-
 मर्थसमत्वात् ॥ ६ ॥

बृहता रथन्तरेण वा स्तोष्यमाणः प्राक् स्तोमयोगाद्दश
 व्याहृतीर्मनसा ध्यायेदैरमिति* ॥ ७ ॥

बृहता रथन्तरेण वा स्तोष्यमाणः स्तोतुमिच्छन् उद्गाता स्तोम-
 योगात्पूर्वं दश व्याहृतीर्मनसा ध्यायेदैरमित्येतदाद्याः यथाम्नानादेव
 सिद्धे दशले संख्याग्रहणं किमर्थं दशेति चेत् उच्यते अनुलिङ्गं
 विभागो माभूदिति, व्याहृतिग्रहणं संव्यवहारार्थं वक्ष्यति ऋचं
 पूर्वं व्याहृतिभ्य इति ॥ ७ ॥

रथन्तरएवर्चं यस्ते गोष्विति* ॥ ८ ॥

रथन्तरएव केवले ऋचं ध्यायेत् यस्ते गोष्वित्येतां एवशब्दः
 अन्यत्र प्रयुक्ते रथन्तरे माभूदिति ऋचमिति संव्यवहारार्थमेव ऋचं
 पूर्वं व्याहृतीभ्य इति ॥ ८ ॥

युक्ता स्तोममेतद् ब्रूयादिति शाण्डिल्य ऋचं पूर्यं व्या-
हृतिभ्य इति* ॥ ९ ॥

यदेतदुक्तं प्राक् स्तोमयोगाद्दश व्याहृतीर्मनसा ध्यायेदैरमित्येतदादि
एतद्युक्ता स्तोमं ब्रूयादिति शाण्डिल्य आचार्य आह अथन्तु क्रमः ऋचं
पूर्यं व्याहृतीभ्य इति ॥ ९ ॥

इतरं धानञ्जप्यम्* ॥ १० ॥

यत्पूर्वमुक्तं तत् धानञ्जप्यस्य मतम् ॥ १० ॥

रथन्तरे प्रस्तूयमाने सर्वत्र सम्मीलेत्* ॥ ११ ॥

रथन्तरे सान्नि प्रस्तूयमाने सर्वत्र सम्मीलेत् यावत्कालः प्रस्तूयते
तावत्कालः सम्मीलनं कुर्यात् अथ सर्वग्रहणं किमर्थमिति चेत् उच्यते
एवं ब्राह्मणम् ईश्वरं वै रथन्तरमुद्गातुश्चक्षुः प्रमथितः प्रस्तूयमाने
संमीलेत्स्वर्दृशं प्रतिवीक्षेतेति प्रथमायामृचस्य विधेः क्रियां दर्शयति
स्वर्दृशं प्रतिवीक्षेतेति तेन यद्विषयमेव प्रतिवीक्षमाणमादिश्यते तद्वि-
षयमेवं सम्मीलनं गम्यते सोऽयमाचार्यः सर्वत्रेत्येवमारभते कथ-
मुत्तरयोरपि स्तोत्रोचयोः सम्मीलनप्रतिवीक्षणं भवेयातामिति यावता
रथन्तरधर्मोऽयं नायमृग्धर्मः स्वर्दृशशब्दः कालमात्रज्ञापकः वक्ष्यति
प्राक् प्रतिहारं चतुरक्षरं शिष्टा तत् सर्वत्र प्रतिवीक्षेतेति अपरे वर्ष-

यन्ति वक्ष्यत्ययं तस्यापृष्ठस्य सतो निवर्त्तेरन्धर्मा इति तत्कथं
निवर्त्तमानेष्वन्येषु धर्मेषु सम्मीलनं स्यादिति अतः सर्वत्रग्रहण-
मिति ॥ ११ ॥

एकैकं मनसाक्षरं स्तोभैर्वाचा संयुज्ज्यात् प्रथमस्वरैर-
कारैर्भकारादिभिरक्रान्तैर्द्वितीयस्वरोत्तमैः* ॥ १२ ॥

एकैकमुद्गीथाक्षरं मनसा ध्यायेत् स्तोभैर्वाचा संयुज्ज्यात् उक्तं
ब्राह्मणे बल्लला कुर्वता गेयमिति एतत् स्तोभरूपं सूत्रकारः श्रुत्य-
न्तरं दृष्ट्वा विकल्पयति प्रथमस्वरैरकारैर्भकारादिभिरक्रान्तैरिति
अक्षराणां स्तोभानाञ्च युगपत्क्रियां दर्शयति बल्लला कुर्वता गेय-
मिति प्रथमस्वरैरकारैः उक्तस्वराः प्रथमद्वितीयतृतीयचतुर्थमन्द्राति-
स्वार्था इति तैरकारैर्भकारादिभिर्भकार उच्चारणार्थः भकारैस्ते
अकारा उच्चार्यन्ते अक्रान्तैः अक्रान्ताः तान् प्रयुज्जीत द्वितीयस्वरो-
त्तमैः यस्तेषामुत्तमो वर्णः स द्वितीयेन स्वरेण स्यात् ॥ १२ ॥

एतद्यथाधीतमित्याचक्षते* ॥ १३ ॥

एवं प्रयुज्यमानं रथन्तरं यथाधीतं प्रयुक्तं भवतीति एवमाच-
क्षते एतच्छ्रुत्यन्तरं यथाधीतं प्रयोक्तव्यमिति अथ एके ब्रुवते एतेषा-
मेव बल्ललेति स्तोभानां अनुकरणभ्रकार इति अपरा श्रुतिः रथ-
न्तरे लक्षरभ्रकारान्तरवन्ति व्यञ्जनानि यथाक्षरं दर्शयेत् तद्यथा-

* ब्राह्मणायनेन सूत्रत्रयेनैकसूत्रं कृतम्, तथा तेषु छेदविषये विशेषोऽप्यस्ति ।

स्वरेण सर्वाणि व्यञ्जनानि व्याप्तान्येवं सर्वान् कामानवाप्नोति यश्चैवं
वेद यश्चैते स्वरवन्तः प्रयुज्यन्ते यश्चैवं विद्वान् प्रयुक्ते यथा चाग्नि-
चन्द्रसूर्याभाखन्तोऽपहततमस्कास्तद्दुद्रादयजमानौ भवत एवं ह्याह
भात्यग्निर्भाति चन्द्रमा भाति सूर्यो भाति ज्योतींषि भाति रथन्तर-
मिति भकाराणामेव दीप्तिं दर्शयति स्वरवतां रथन्तरम् स्तोभानां
स्वरवन्तः प्रयोक्तव्या इति यत्र तु व्यञ्जनवन्तः प्रयुज्येरन् चोक्षुका
च वध्यायिनावप्रजसावुद्रादयजमानौ स्यातान्तस्मादन्वचरं प्रयुञ्जानः
स्वरवन्ति व्यञ्जनानि यथाचरं दर्शयेत् एका श्रुतिः तस्माद्विकल्पः
स्यात् ॥ १३ ॥

प्राक् प्रतिहाराच्चतुर्चरं शिष्टा तत् सर्वत्र प्रतिवीक्षेत* ॥ १४ ॥

प्राक् प्रतिहाराच्चत्वार्यचराणि शिष्टा तच्चतुर्चरं प्रतिवीक्षेत
सर्वग्रहणस्य प्रयोजनं सम्मौलनविधावेवोक्तम् ॥ १४ ॥

स्तुत्वा वरच्चोदयेत्† ॥ १५ ॥

स्तुत्वा रथन्तरेण यजमानं वरं प्रति प्रेरयेत् ॥ १५ ॥

तस्यापृष्ठस्य सतो निवर्त्तेरन्धर्माः † ॥ १६ ॥

* ब्राह्मणायणेन सूत्रत्रयेनैकसूत्रं कृतम्, तथा तेषु हेदविषये विशेषोऽप्यस्ति ।

† ब्राह्मणायणेऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणायणेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

तस्य रथन्तरस्य अपृष्ठस्य सतः निवर्त्तेरन् धर्माः व्याहृत्यृग्वाचा-
दयो धर्माः सर्वे निवर्त्तेरन् अतोऽस्य ग्रहणं किमर्थमिति चेत् उच्यते
तस्येति तस्यैव न बृहद्भामदेवयोस्तु पुनरपि रथन्तरं पृष्ठयोः सतो
निवर्त्तेरन्धर्माः तथा सत इति पृष्ठगतस्य तु रथन्तरस्य गुणभूतस्यापि
सतो नैव निवर्त्तेरन्धर्माः तथा बृहतः ॥ १६ ॥

सहस्रोभैरिति गौतमः* ॥ १७ ॥

सह स्तोभैर्धर्मा निवर्त्तेरन्नित्येवं गौतम आचार्यो मन्यते ननु
सर्वे एवाशेषेण धर्मा निवृत्ताः कुतस्तोभनिवृत्तिर्येन गौतमस्तो-
भान्निवर्त्तयतीति उच्यते, वक्ष्यति स्तोभा एवान्वियुरिति धानञ्जयः
इति उक्तं परमतमनुमतमप्रतिषिद्धमिति तेन गौतमस्यानिष्पृष्टा एव
स्तोभक्रियाः ॥ १७ ॥

स्तोभा एवान्वियुरिति धानञ्जयः † ॥ १८ ॥

सर्वेऽन्ये धर्माः अपृष्ठस्य निवर्त्तेरन् स्तोभा एव केवला अन्वि-
युरित्येवं धानञ्जयो मन्यते ॥ १८ ॥

अग्निष्टोमसामसन्धिसाम्नोरेवापृष्ठं स्तोभेदिति शाण्डि-
ल्यः ‡ ॥ १९ ॥

* ब्राह्मण्येन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† ब्राह्मण्येनोप्येवम् ।

अग्निष्टोमसाम वा यदा स्यात् सन्धिसाम वा तदा अपृष्ठमपि
स्तोभेत् एवं शाण्डिल्य आह ॥ १८ ॥

सर्वत्रास्वस्तोत्रीयं न स्तोभेदिति स्थविरो गौतमः* ॥२०॥

सर्वत्र पृष्ठगतञ्चान्यत् स्थानगतञ्चास्वस्तोत्रीयं न स्तोभेदिति
स्थविरो गौतम आह ॥ २० ॥

इति द्वितीयस्य नवमी कण्डिका ।

अथ दशमी कण्डिका ।

वामदेव्येन स्तोध्यमाणः प्राक् स्तोमयोगाद्गावो अश्वा अजा-
वयोत्रीह्योयवा इति मनसा ध्यायेत्* ॥ १ ॥

बृहद्रथन्तरयोः सामान्यविशेषधर्माश्चोक्ताः साम्प्रतं वामदेव्य-
धर्मा विवक्षिताः तान्विवक्षुराह । वामदेव्येन स्तोध्यमाण इति वाम-
देव्येन साम्ना स्तोध्यमाणः स्तोतुमिहन् पूर्वं स्तोमयोगात् गावो अश्वा
अजा इत्येतदादि मनसा ध्यायेत् अन्योऽन्यधर्म उक्तः यथाकुलीपुचा-
निति, अथ विसमासः किमर्थमिति चेत् गोऽश्वाजावित्रीह्यिवान्
मनसा ध्यायेत् इत्येवं वक्तव्यमासीत् उच्यते यद्येवमवच्छत् तदा

गवादीनां द्रव्याणां ध्यानमभविष्यत् तदेवं माभूदित्यत आह आचार्यो
गावो अश्वा इत्येतदादि तेन किं गावो अश्वा इत्येतदादि मन्त्रं
मनसा ध्यायेदिति ॥ १ ॥

ब्रह्मसाम्नि यः कामो यजमानस्य स्यात् स सिध्यत्विति
ध्यायन्नुपासीत* ॥ २ ॥

ब्रह्मसाम्नि स्तुयमाने यः कामो यजमानस्य भवेत् स सिध्यत्वित्येवं
ध्यायन् यजमान उपासीत अत्र सन्देहः किं क्रतुकामस्य ध्यानं उत-
यथाकाम्यं कामस्य ध्यानमिति उच्यते, क्रतुकामस्य ध्यानं न यथा-
काम्यं कथमेतद्गम्यत इति चेत् उच्यते, उद्देशनिर्देशाभ्यां यः स
इति यः क्रतुकामस्तं ध्यायेदिति अन्यथा हि ब्रह्मसाम्नि यजमानः
कामं ध्यायेदित्येवमवच्छेत्सूत्रम् ॥ २ ॥

तथेतर उद्गायन्* ॥ ३ ॥

तथा इतर उद्गाता यजमानस्य कामः सिध्यत्वित्येवं ध्यायन्नु-
द्गायेत् ॥ ३ ॥

आर्भवेण स्तुत्वा पुरोडाशादेकैकं पिण्डन्त्रीं स्त्रीन्वाप-
रया दारा च विद्वानं प्रपद्याधस्तात् स्वस्य चमसस्य कुर्यु-

यदासन्नः स्यादन्न पितरोमादयध्वं यथा भागमावृषायध्व-
मिति* ॥ ४ ॥

आर्भवेन पवमानेन सुत्वा तार्त्तीयसवनिकात्पुरोडाशात् एक-
देशं गृहीत्वा एकैकं पिण्डन्तीं स्तोत्रा अपरया द्वारा पश्चिमया
द्वारा हविर्द्वानं प्रविश्य अधस्तात्स्वस्य चमसस्य समीपे दर्भेषु पिण्डा-
न्विदधुः यस्मिन् काले आमादितः स्यात् हविर्द्वाने चमसः पिण्डा-
न्निधाय जपेयुः अन्न पितरोमादध्वं यथा भागमावृषायध्वमिति ॥४॥

तमाह्नियमाणं प्रतिमन्त्रयेरन्नमीमदन्त पितरो यथाभाग-
मावृषायिषतेति* ॥ ५ ॥

तं चमसं भचार्यमाह्नियमाणं प्रतिमन्त्रयेरन्नमीमदन्त पितर
इत्यनेन ॥ ५ ॥

सोम्यमाहृतमुद्गातावेक्षेतायुर्मे प्राण इति* ॥ ६ ॥

सोम्यं चरमाहृतं उद्गातावेक्षेत आयुर्मे प्राण इत्येतदादिना यज्ञुषा
साध्यानां वै देवानां सत्रमासीनानामित्येतदादि ब्राह्मणं सोम्य-
स्वावेक्षणं दर्शयति उद्गातग्रहणं आचार्यशैली सर्वेषां कर्मणि प्रकृते
अवश्यमुद्गातग्रहणं करोति ॥ ६ ॥

पुनरस्मासु दध्मसीत्यन्तः* ॥ ७ ॥

अस्य सोम्यावेक्षणयजुषः पुनरस्मात्सु दधसीत्येषोऽन्तः अत्रोच्यते
उत्तरादिः पूर्वान्तलक्षणमिति एवं विज्ञायमाने मन्त्रस्थान्ते तत्
किमिदं विज्ञापनं क्रियत इति उच्यते वक्ष्यति तं दशमेऽहन्यभ्यस्येयु-
रिति तत्रैतावन्मन्त्राभ्यासप्रदर्शनार्थमिति ॥ ७ ॥

तं दशमेऽहन्यभ्यस्येयुः* ॥ ८ ॥

तमवेक्षणमन्त्रस्थान्तं दशमेऽहनि द्विर्ब्रूयुः ॥ ८ ॥

यन्मे यममित्येके* ॥ ९ ॥

आयुर्मे प्राण इत्येतस्य प्राणमन्त्रस्य स्थाने यन्मे यममित्येतमेके
आचार्या मन्यन्ते ॥ ९ ॥

पूर्वेण त्वेवावेक्षेत* ॥ १० ॥

तुग्रन्धो व्यावृत्त्यर्थः यदेतत् पूर्वाक्तमवेक्षणमन्त्रं तेनैवावेक्षेत न
द्वितीयेन ॥ १० ॥

तस्मिन्नङ्गुष्ठानामिके अवधायान्निष्णी विमार्ज्जितं येना-
ह्वाजिमिति † ॥ ११ ॥

* ब्राह्मयगीयेष्वेवम् ।

† ब्राह्मयगीये विशेषोऽस्ति ।

तस्मिन्नन्तरधृते सोम्ये चरौ अङ्गुष्ठञ्च अनामिकाङ्गुलिञ्चावधाय
अक्षिणी विमृशेत् येनाद्याजिमित्येतदादिना यजुषा तस्मिन् ग्रहणं
यदि पूर्वेण यद्युत्तरेणवेचेत् कुर्यादेवैतत् ॥ ११ ॥

एवमितरौ कुर्याताम्* ॥ १२ ॥

एवमनेन विधिना इतरौ प्रष्टौ कुर्याताम् ॥ १२ ॥

प्रतिहर्त्ता पश्चात्* ॥ १३ ॥

एष क्रमः प्रस्तोता पूर्वः पश्चात् प्रतिहर्त्ता ॥ १३ ॥

तमुत्तरेण प्रतिहर्त्तारं हरेयुः † ॥ १४ ॥

तमवेक्षितं सोम्यं प्रतिहर्त्तुत्तरेण हत्वा पश्चिमया द्वारा निष्क्राम-
येयुः यदि वा ब्राह्मणोक्तेन विधिना प्राश्नीयात् दक्षिणाङ्गं सदसो
गत्वेतं सोम्यातिशेषं प्राश्नीयादिति ॥ १४ ॥

यज्ञायज्ञीयस्य द्विंकारं प्रति पत्नीमुद्गातेकेत् † ॥ १५ ॥

पत्नी चोद्गातारमोचेत् ॥ १५ ॥

निधनं प्रति पत्नी दक्षिणमूर्धमभिषिञ्चेत् † ॥ १६ ॥

* आद्यायणेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† आद्यायणोऽप्येवम् ।

निधने उच्यमाने पत्नो पात्रेऽञ्जलीभिरङ्घ्रिः खं दक्षिणमूर्ध्निभि-
षिञ्चेत् तत् दक्षिणानूर्ध्वनिषिञ्चन्त इति हि ब्राह्मणम् ॥ १६ ॥

तृतीयायां स्तोत्रीयायां प्रस्तुतायां सर्वं तदुदकं निन-
येत्* ॥ १७ ॥

तृतीयायां स्तोत्रीयायां प्रस्तुतायां पत्नो स्वस्मिन्नूरौ सर्वन्तदु-
दकं निनयेत् सर्वशब्दे निरवशेषवाची उत्पत्तिस्तोत्रीयायां कर्म-
स्तोत्रीयायां प्रस्तुतायामिति विवदन्ते तृतीयाशब्देन कर्मस्तोत्रीया-
यां न्याय्यतरम् ॥ १७ ॥

उत्तमायां स्तोत्रीयायां भुवद्वाजायिभुवद्वाजेष्वित्यभ्यस्ये-
न्नामिति च निधनमनुष्टुभमुत्तमामचरेणान्त इति ह्या-
हेति* ॥ १८ ॥

स्तोत्रस्तोत्तमायां स्तोत्रीयायां भुवद्वाजायि भुवद्वाजेष्विति एव-
मभ्यासं कुर्यात् अस्य चतुरचरस्याभ्यासे सति नामिति च निधनं कुर्यात्
यस्मादेवं ब्राह्मणम् अनुष्टुभमुत्तमां समादयतीति अचरेणान्तः
प्रतिष्ठाप्यमिति च ॥ १८ ॥

अनभ्यासन्त्वाचार्या निधनञ्च यथाम्नायं शाण्डिल्यः † ॥ १९ ॥

* ब्राह्मण्येऽप्येवम् ।

† ब्राह्मण्येनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

अनभ्यासमेवाचार्या मन्यन्ते चतुरक्षरस्य निधनञ्च यथास्वायमेव
कुर्युरित्येवं शाण्डिल्य आचार्यो मन्यते अनभ्यासश्चेति चशब्दः तु-
शब्दो हेत्वर्थः को हेतुः यस्मात्पञ्चोपन्यासब्राह्मणमेवेदं प्रकरणादितो
वा इति हि ॥ १९ ॥

तद्यदानुशंसन् हेतापोहिष्ठोया ब्रूयात्तदैनमन्वालभे-
रन्नपावृण्वानाः* ॥ २० ॥

तद्यज्ञायज्ञीयं यदा यस्मिन् काले अनुशंसन् हेतापोहिष्ठोया
श्चष्टा ब्रूयात् तदा तस्मिन् काले एनं हेतारं अन्वालभेरन् स्पृशेयुः
अपावृण्वानाः प्रावरणान्यपास्यमानाः अपावृण्वाना इति सर्वेषां पूर्वं
प्रावृतानां क्रियां दर्शयति उक्तं प्रावृतेनोद्देश्यमिति वैश्वानरेणा-
नभिदाहायेति तत् सूत्रकारः सर्वेषां प्रावरणं दर्शयति हेतुसम-
त्वात् किं हेतुसमत्वम् अनभिदाहः ॥ २० ॥

अन्यत् स्थानगतस्य निवर्त्तेरन् धर्माः* ॥ २१ ॥

यज्ञायज्ञीयस्याग्निष्टोमसाम्नोऽन्यस्थाने प्रयुज्यमानस्य सर्वे धर्मा
निवर्त्तेरन् ॥ २१ ॥

यदन्यदग्निष्टोमसाम स्यात्तस्य स्युः* ॥ २२ ॥

यदन्यदग्निष्टोमसाम भवेत् तस्य धर्मा भवेयुः ॥ २२ ॥

अद्भिङ्कारे तु प्रतिहारवेलायां पत्नीमुद्गातेश्वेत* ॥ २३ ॥

अद्भिङ्कारेत्वग्निष्टोमसाम्नि प्रतिहारवेलायां पत्नीमुद्गाता ईक्षेत
पत्नी चोद्गातारम् ॥ २३ ॥

अनुब्राह्मणमार्चिकान् सन्नामान् सर्वत्र कुर्यादप्यन्यस्मिन्
साम्नि* ॥ २४ ॥

ये ब्राह्मणे च्छचं साम्नि प्रतिसन्नामा उक्ताः एवं हृत्वोद्गेयं पप्रो-
म्वयमिति सुशंसिषमिति चैतान् सर्वेष्वग्निष्टोमसामसु दर्शयति सर्व-
ग्रहणं पवमानगतेऽपि यज्ञायज्ञोये भवति न केवलं यज्ञायज्ञोये
अप्यन्यस्मिन् रथन्तरेऽपि अथ साम्नोति किमर्थं उच्यते यदा रथ-
न्तरेष्वृत्तु अन्यत्पृष्ठं क्रियते तत्तदापि अस्थुष इति सुस्थुष इति वा
सन्नामयेत् ॥ २४ ॥

इति द्वितीयस्य दशमी कण्डिका ॥

अथ एकादशी कण्डिका ।

तृतीयसवने सर्वेषु स्तोत्रेषु समाप्तेषु भक्षयित्वा स्तोमं
विमुञ्चेयुर्ऋतस्य त्वेति* ॥ १ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

तृतीयसवने सर्वेषु स्तोत्रेषु समाप्तेषु भक्षयित्वा चमसं स्तोम-
विमोचनं कुर्युः ऋतस्य त्वेत्यनेन यजुषा, ननु तत् किमिदं तृतीयसवन-
ग्रहणं यदा सर्वेषु स्तोत्रेषु समाप्तेष्वित्युक्तम् उच्यते इदन्तावद्यजुषपरि-
सम्भिमक्षात्समाह्वानं तत्र विमोचनं यजुषा तस्मिन्नेव क्रमे प्राप्नोति
अतः तृतीयसवनग्रहणं तावत्क्रियते कथं न केवलमुपरि सम्भिमक्षात्
स्तोमविमोचनं स्यात् यस्यां यस्यां संस्थायां क्रतुः समाप्यते तस्या-
न्तस्थां संस्थायां स्यादिति अथ सर्वग्रहणं किमर्थमिति चेत् स्तोत्रे-
ष्विति ब्रह्मवचनसामर्थ्यात्सिद्धे सर्वत्वे इदमुच्यते इदं स्तोमविमो-
चनं क्रत्वन्तस्तोत्रे दृष्टं प्रतिस्तोत्रञ्च स्तोमयोजनं भवति युक्तस्य च
विमोचनं भवत्येव तस्य च युक्तस्य स्तोमस्य यस्मिन् काले विमो-
चनमित्येष संशयः अतः सर्वग्रहणं करोत्याचार्यः कथं पूर्वेष्वपि
स्तोत्रेषु एकैकस्मिन् स्तोत्रे भक्षयित्वा स्तोमं विमुञ्चेयुः अत्र तु तृतीय-
सवने कथमिति ॥ १ ॥

दक्षिणैः पाणिभिः कुशाः संलोभयेयुः* ॥ २ ॥

संलोभनं एकत्रीकरणं कुर्युः ॥ २ ॥

यजमानवाचनादनन्तरमत्र वा यजमानं वाचयेत्तन्तवे-
मा ज्योतिषेत्यसावनुमातनु हि ज्योतिषेति यथाज्येष्ठं
पुत्राणां नामानि गृह्णीयात् † ॥ ३ ॥

* ब्राह्मणसंबोधयेवम् ।

† ब्राह्मणयज्ञेनैतेन सूत्रचतुष्टयं कृतम् ।

यजमानवाचनादनन्तरं यदेतत् स्तुतस्य स्तुतमसीति यजमान-
वाचनं एतस्मादनन्तरं एतत् कर्म कुर्यात् तद्वक्ष्यते अत्र वा अस्मिन्
काले कुशानां संलोभनं कृत्वा कुर्युः इति विकल्पः तन्तवे मा ज्यो-
तिषेत्युक्त्वा असावनुमातनुहि ज्योतिषेति यथा ज्येष्ठं पुत्राणां
नामानि गृहीयात् असाविति सर्वनामस्थाने नाम गृहीयात् यो यो
ज्येष्ठो यथा ज्येष्ठं प्रयोगस्तु तन्तवे मा ज्योतिषा यज्ञदत्त अनु-
मातनुहि विष्णुमित्र अनुमातनुहि सोमभूते अनुमातनुहि ज्योतिषा
अपरे प्रत्येकं पुरस्ताज्जपोपरिष्ठाज्जपौ कुर्वन्ति ॥ ३ ॥

जनिष्यमाणा इत्यजातेषु* ॥ ४ ॥

अजातेषु पुत्रेषु जनिष्यमाणा इति सर्वनामस्थाने कुर्यात् प्रयोगस्तु
तन्तवे मा ज्योतिषा जनिष्यमाणा अनुमातनुत ज्योतिषा अजात-
पुत्रस्यैष कल्पः अपरे ब्रुवते जातपुत्रोऽपि पुत्राणां नामानि गृहीत्वा
जनिष्यमाणा इति गृहीयात् आशीर्योगत्वात् जनिष्यमाणा इत्य-
जातेष्विति प्रतिपत्तिरियमिति ॥ ४ ॥

जातेष्वजातेषु च पुत्रा इत्येव सत्रेषु* ॥ ५ ॥

जातेषु अजातेषु च पुत्रेषु सत्रेषु पुत्रा इत्येवं नामग्रहणं प्रयोगः
तन्तवे मा ज्योतिषा पुत्रा अनुमातनुत ज्योतिषा यद्येकः कुर्यात्
तथापि बह्वचनं कुर्यात् नोऽहं कुर्यात् ॥ ५ ॥

वषट्कृते हारियोजनस्य यथेतमपरया द्वारा निष्क्रामन्तो
जपेयुः सोमेहीति* ॥ ६ ॥

वषट्कृते हारियोजनस्य हविषः हारियोजनस्येत्यवयवलक्षणा
षष्ठो यथेतं यथागतमित्यर्थः दक्षिणेनौदुम्बर्या गत्वा पश्चिमया द्वारा
निष्क्रामन्तो जपेयुः सोमे हीत्येतदादि यजुः अथापरया दारेति
किमर्थं यदा यथेतमित्युक्ते सिद्धमेवैतत् ते हि समस्तोपस्थानं कृत्वा
अपरयेव द्वारा प्रविष्टाः अत्रोच्यते विसंस्थिते सवने पूर्वया द्वारा
सञ्चर इत्युक्तं न चात्र सवनं सन्तिष्ठते तद्यद्यपरयेति न ब्रूयात्
विसंस्थिते सञ्चरेण निर्गमणं स्यात् एवं माभूदित्यत आह अपरयेति
यथेतमिति चोक्ते ते पिण्डं पितृयज्ञं कृत्वा पूर्वया द्वारा प्रविष्टाः
तत्रैषोऽपि सञ्चरो गम्येतापरयेत्यनुच्यमाने ॥ ६ ॥

सुभूरसीत्यादित्यमुपतिष्ठेरन्* ॥ ७ ॥

सुभूरसीत्यनेन यजुषा आदित्यमुपतिष्ठेरन् ॥ ७ ॥

अस्तमितश्चार्हपत्यम्* ॥ ८ ॥

यद्यस्तमितः स्यादादित्यः ततोऽनेन यजुषा गार्हपत्यमुपतिष्ठेरन्
कोऽस्य विषयः षोडशीवाजपेयौ अन्यस्मिंश्च कालातिक्रमे ॥ ८ ॥

आग्नीध्रीये द्वे आहुती जुहुयुरपां पुष्यमिति पूर्वां स्वाहा-
कारेणोत्तराम्* ॥ ९ ॥

आग्नीध्रीयेऽग्नौ द्वे आहुती जुहुयुर्गत्यानुपूर्वेण अपां पुष्यमित्यनेन
यजुषा पूर्वामाहुतिं जुहुयात् स्वाहाकारेणोत्तरां अथाहुती इति
द्विवचनेन द्वित्वे सिद्धे किमिदं संख्याग्रहणं द्वे इति उच्यते नित्य-
मार्थम् उक्तं ह्यनेन हिरण्यमन्वीयो भोगादागच्छेदौदुम्बर्थांमास्तेष-
येदाग्नीध्रीये वा जुहुयादिति तस्य हिरण्यस्यायं होमकालः यासौ
द्वितीया आहुतिस्तस्यामेव हिरण्यं प्रक्षिप्य जुहुयादिति ॥ ९ ॥

हारियोजन्यो नाम धाना द्रोणकलशे भवन्ति तासामु-
द्गाता प्रथम आददानः समुपहृता भक्षयिष्याम इति ब्रू-
यात्* ॥ १० ॥

हारियोजन्य इति संज्ञा धानानां द्रोणकलशे ताः स्थापिता
भवन्त्यध्वर्युभिः सोममिश्राः तासां धानानामवयवमुद्गाता आददानः
समुपहृता भक्षयिष्याम इति ब्रूयात् आदानं ग्रहणम् ॥ १० ॥

तथेतरौ* ॥ ११ ॥

तथेतरौ यथोद्गाता कुर्यात् तेनैव विधिनेतरौ प्रष्टी कुर्या-
ताम् ॥ ११ ॥

उन्नेतर्युपहवमिष्ट्वा हारियोजनस्य त इति तिरोह्यस्ये-
त्यतिरात्रे यथाधीतं वा सर्वत्र द्विरूपघ्नाय पश्चादाहवनीय-
स्यान्तः परिधि निवपेयुः* ॥ १२ ॥

उन्नेतरि इत्यधिकरणसप्तमो उपहवमिष्ट्वा उपहवं याचित्वा
हारियोजनस्य त इत्येतेन यजुषा यद्वक्ष्यते तत् कुर्युः तिरोह्यस्ये-
त्यतिरात्रे एतदधिकं कुर्युः यथाधीतं वा सर्वत्र अतिरात्रे चानतिरात्रे
च द्विरूपघ्नाय आहवनीयस्य पश्चिमे प्रदेशे परिधीनामभ्यन्तरतो निव-
पेयुः नाम्नौ ॥ १२ ॥

अनुप्रहृतेषु भस्मान्ते* ॥ १३ ॥

यदि परिधयः अनुप्रहृताः प्रक्षिप्ता अग्नौ भवन्ति तदा भस्मान्ते
समीपे निर्वपेयुः ॥ १३ ॥

अपउपसृश्याष्टावष्टौ शकलान्याहवनीये प्रहरेयुर्देव-
कृतस्येत्येतत्प्रभृतिभिरिकारानैः* ॥ १४ ॥

उपधानात् अनन्तरं अपः सृष्ट्वा एकैकः अष्टौ अष्टौ शकलानि
आहवनीये प्रक्षिपेयुः देवकृतस्येत्येतत्प्रभृतिभिर्मन्त्रैः इकारान्तरैरिति
मन्त्रान्तज्ञापनार्थम् ॥ १४ ॥

सकृदेव सर्वाण्युत्तमेनेति शौचिवृत्तिः* ॥ १५ ॥

सर्वान् मन्त्रानुक्त्वा सकृदेव सर्वाणि सकलानि उत्तमेन मन्त्रेण
प्रक्षिपेयुरिति शौचिवृत्तिराचार्य आह ॥ १५ ॥

अप्सु घोमानाम चमसाश्चात्वाल देशेऽङ्गिः पूर्णास्तेषु
हरितानि तृणानि प्रास्तानि भवन्ति † ॥ १६ ॥

अप्सु घोमा इति संज्ञा ते अप्सु घोमाश्चमसाश्चात्वालसन्निहृष्टे देशे
अङ्गिः पूर्णा स्थापिता भवन्ति तेषु हरितानि तृणानि प्रास्तानि
भवन्त्यध्वर्युभिः ॥ १६ ॥

ते स्वं चमसं पर्युपविश्याप्सु धौतेत्यवमृश्या जपेयुः* ॥ १७ ॥

ते उद्गातारः स्वकोयचमससन्निधावुपविश्य दक्षिणेन पाणिना
सृष्ट्वा अप्सु धौतेत्येतदादि यजुर्जपेयुः ॥ १७ ॥

मधुमन्तमिति पाणोनुपजिघ्रेरन्* ॥ १८ ॥

मधुमन्तमित्यनेन यजुषा पाणोनुपजिघ्रेरन् ॥ १८ ॥

शमद्भ्य इत्युदञ्चञ्चमसं निनयेयुः* ॥ १९ ॥

* ब्राह्मयणीऽप्येवम् ।

† ब्राह्मयणीनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

शमद्भ्य इत्यनेन यजुषा उदङ्मुखं चमसं कृत्वा तत्स्था आपः
नीचैः चमसैः भूमौ निनयेयुः ॥ १८ ॥

कामेत्यभ्यात्ममावर्त्तयेयुः* ॥ २० ॥

कामेत्यनेन यजुषा अभिसुखमात्मनः चमसमावर्त्तयेयुः ॥ २० ॥

जर्गित्युरःसु पाणीन्निदधीरन्* ॥ २१ ॥

जर्गित्यनेन यजुषा उरःसु पाणीन्निदधीरन् निधानं स्थापनम् ॥ २१ ॥

प्राणसेमेति मुख्यान् प्राणानभिमृशेरन्* ॥ २२ ॥

प्राणसेमेत्यनेन यजुषा मुख्यान् प्राणानभिमृशेरन् मुखे भवा
मुख्याः प्राणा इन्द्रियाणि अक्षिणी नासिके कर्णाविति ॥ २२ ॥

आग्नीध्रीयं गत्वा दधिभक्षं भक्षयेयुरसमुपहृत्य दधि-
क्रावण इति* ॥ २३ ॥

आग्नीध्रीयपरिश्रितं गत्वा दधिभक्षं भक्षयेयुरसमुपहृत्य दधि-
क्रावण इति अनया च्छेत्वा असमुपहृयेति समुपह्वानपूर्वकाः सर्वे भक्षा-
विहिताः तदिह भूयस्त्वं गृहीत्वा प्रवर्त्तत तस्य प्रतिषेधः असमुप-
हृयेति ॥ २३ ॥

इति द्वितीयस्य एकादशी कण्डिका ।

* ब्राह्मणसंज्ञायावन्म ।

अथ द्वादशी कण्डिका ।

अग्निष्टपतीत्यवभृथ साम* ॥ १ ॥

अग्निष्टपतीति स्तोमलिङ्गेन अवभृथसामादेशः उक्तो ग्रहणेन
चेति ॥ १ ॥

तस्यावृद्यथा प्रथमस्य प्रवर्ग्यसाम्नः* ॥ २ ॥

तस्यावभृथसाम्न आठद्विधिः यथा प्रथमस्य प्रवर्ग्यस्य साम्नः येन
प्रकारेणेत्यर्थः प्रथमं प्रवर्ग्यसाम त्वग्नाचिरित्येतत् अथ तस्येति
किमर्थमिति चेत् उच्यते अवभृथसामान्तराष्टुपदेक्ष्यन्ते अभिषेचनी-
याश्च त्रिरात्रयोः तदर्थं तस्य ग्रहणम् ॥ २ ॥

सर्वच्छत्विजो निधनमुपेयुः* ॥ ३ ॥

तस्यावभृथसाम्नः सर्वच्छत्विजो निधनं ब्रूयुः सर्वग्रहणं यथा प्रथ-
मस्य प्रवर्ग्यसाम्नः इत्युक्तं तस्मिंश्च घर्ष्मापयुक्तानां निधनोपपत्तिः तन्-
माभूदतः सर्वग्रहणं कथमिह सर्वेषामृत्विजान्निधनोपपत्तिः स्था-
दिति ॥ ३ ॥

इष्टाहोत्रीयमभिषेचनीये* ॥ ४ ॥

अभिषेचनीये क्रतौ दृष्टाहोत्रोद्यमवभृथसाम स्यात् ॥ ४ ॥

समस्येति वा* ॥ ५ ॥

समस्येति वावभृथसाम स्यादित्यभिषेचनीये दृष्टाहोत्रोद्यं वेति
विकल्पयति ॥ ५ ॥

अश्वचिरात्रे नानावभृथान्यहानि* ॥ ६ ॥

उक्तमहीनेषु दधिभक्षान्तान्यहानि प्रागुदयनीयादतिराचा-
दिति च अथमश्वचिरात्रे विशेषः नानावभृथान्यहानीति नाना
पृथगित्यर्थः ॥ ६ ॥

तेषां प्रथमस्य सनादग्र इत्यवभृथसाम* ॥ ७ ॥

तेषामान्धमेधिकानामङ्गां प्रथमस्याङ्गः सनादग्र इत्येतदवभृथ-
साम स्यात् अवभृथसामग्रहणं तत्र साममात्रं न कृतस्त्वोऽवभृथ-
इति ॥ ७ ॥

यद्वा उविश्यतिरिति द्वितीयस्य त्याग्यिरिति वा* ॥ ८ ॥

यद्वा उविश्यतिरित्येतत् साम द्वितीयस्याङ्गोऽवभृथसामेति
प्रकृतं त्याग्यिरिति वा विकल्पः तृतीयस्य सिद्धं प्राकृतम् ॥ ८ ॥

अवभृथेष्टौ संस्थितायामवभृथनिचुं पुणनिचेरुसि निचुं
पुणावदेवैर्देवकृतमेनोयासिषमवमर्त्यैर्मर्त्यकृतं पुरुरावो देव-
सिषस्याद्वीत्यप उपसृश्य त्रिरभ्युत्तेरन्* ॥ ९ ॥

अवभृथेष्टौ समाप्तायां अवभृथनिचुं पुणेत्येतदादिना यजुषा या-
ज्ञावभृथेष्टिं कुर्वन्ति ताः सृष्ट्वा स्नात्वा त्रिरभ्युत्तेरन् क्रियाभ्यासे
सकृन्मन्त्र इत्युक्तम् ॥ ९ ॥

आदित्यमुपतिष्ठेरन्नुदयन्तमसस्परिज्योतिः पश्यन्त उ-
त्तरं स्वः पश्यन्त उत्तरं देवं देवत्रा सूर्यमगन्त ज्योतिरुत्त-
ममिति* ॥ १० ॥

अभ्युत्थणानन्तरं आदित्यमुपतिष्ठेरन् उदयन्तमसस्परित्येतदा-
दिना मन्त्रेण ॥ १० ॥

अस्तमितश्चेद्वाहवनीयम्* ॥ ११ ॥

यद्यस्तमित आदित्यः स्यात् तदाहवनीयमुपतिष्ठेरन् उदयन्तम-
सस्परित्येतयर्चा विशेष उक्तः प्रागेव अस्तमितश्चेद्गार्हपत्यमित्ये-
तस्मिन् ॥ ११ ॥

तस्मिन् समिध आदध्युरेधोस्येधिषोमहीति प्रथमा
समिदसि समेधिषी महीति द्वितीयां यदेनश्चक्रमावयं

यदान्य कृतमारिमानया समिधा वयं सर्वन्तदपमृज्य ह
इति तृतीयाम्* ॥ १२ ॥

तस्मिन्नाहवनीये सर्वे समिधादध्युः आधानं प्रक्षेपः एधोस्वेधि-
षोमहोत्येतदादिभिर्घयोद्विष्टैर्मन्त्रैः अथ तस्मिन्निति किमर्थमिति चेत्
यदास्तमितश्चेदाहवनीयमित्यधिकृत एवाहवनीयः अत्रोच्यते उप-
स्थिते चानुपस्थिते च तस्मिन्समिधादध्युरेव अन्यथा तस्योपस्थाने
सति समिदाधानं स्यात् ॥ १२ ॥

तमेवोपतिष्ठेरन्नपो अद्यान्वचारिषं रसेन समगन्महि
पयस्वानग्न आगमन्तं मा सृष्ट्वज वर्चसेति* ॥ १३ ॥

तमेवाहवनीयमुपतिष्ठेरन् अपो अद्यान्वचारिषमित्येतदादिना
मन्त्रेण अपृश्नश्चेन सोममुपचरति सोममिष्ट्वा भक्षयन्ति तमेवेति
प्रकृतावधारणम् आदित्यस्य समुपस्थानमुक्तम् अतः तमेवाहवनीय-
मित्यवधारयन्ति ॥ १३ ॥

प्रागुदयनीयादतिरात्रादप्सु षोमान्तमहः सत्रेषु* ॥ १४ ॥

सत्रेषु उदयनीयादतिरात्रात्पूर्वाणि यान्यहानि तेषु दधिभक्षादि-
कर्मशेषो न भवति ॥ १४ ॥

दधिभक्षान्तमहीनेषु* ॥ १५ ॥

अग्नीनेषु दधिभक्षान्तान्यहानि भवन्ति प्रागुदयनीयादति-
रात्रादिति वर्त्तते ॥ १५ ॥

यावन्त्यहानि राजानं भक्षयेयुस्तावत् स्वब्राह्मणयोच्छिष्टं
न दद्युरङ्गिर्वा प्रोक्ष्य दद्युः* ॥ १६ ॥

यावन्त्यहानि राजानं सोमं भक्षयेयुः क्षत्रिजस्तावत् स्वब्राह्म-
णयोच्छिष्टं न दद्युः अङ्गिर्वा प्रोक्ष्य क्वादनं कृत्वा दद्युः किमिदम्
उच्यते, श्रुत्यन्तरेषु दृष्टं राजन्यवैश्ययोः सोमभक्षाभावो भक्षविशेषा-
ज्ञानादिति एवं विधिं सूत्रकारः प्रकारान्तरेण दर्शयामास ॥ १६ ॥

तदेष श्लोकः सोममेतत् पिवत यत् किञ्चाश्रीत ब्राह्मणा
मा ब्राह्मणयोच्छिष्टं दातमायात् सोममसोमप इति † ॥ १७ ॥

तदेष श्लोक इति एतमेवार्थमनुवदति सोममेतत् पिवतेत्येतदा-
दिना श्लोकेन ॥ १७ ॥

एतं परिक्रमः सर्वक्रतुषु विद्यात् सर्वक्रषु विद्यात् ॥ १८ ॥

योऽयं मन्त्रविधिश्चादिग्रहणेनेत्येतदादिविधिः परिक्रान्त एतं

* आद्यायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† आद्यायणोऽप्येवम् ।

॥ आद्यायणोऽप्येवं किन्तु तस्य ग्रन्थे एतस्मादुत्तरे अतिरिक्तं सूत्रद्वयं
वर्त्तते ।

सर्वक्रतुषु जानीयात्, ननु उक्तः सर्वक्रत्वधिकार इति तत् किमिदं पुन-
 रुच्यते सर्वक्रतुषु विद्यादिति उच्यते अन्तप्रज्ञापनार्थं कथं अथ
 विध्यव्यपदेशे सर्वक्रत्वधिकार इति एतदादिविधेरयमन्त इति एतं
 सर्वक्रतुषु विद्यादिति अपर आह, सर्वक्रतोरधिकारः सर्वक्रत्वधिकार
 इति सर्वक्रतुः ज्योतिष्टोमः कुतः श्रुतेः एष वा प्रथमो यज्ञानामि-
 त्युक्ताह यथा वा इदमग्नेर्जातादग्नयो विक्रयन्त एवमेतस्मादथन्ये
 यज्ञा विद्वियन्त इत्युक्ताह यो हि त्रिवृदन्तं यज्ञक्रतुमापद्यते स तन्दी-
 पयतीत्येतदाद्युक्ताह एतद्यदाजरेको यज्ञ इत्येतद्धि सर्वे ज्योतिष्टोमा
 भवन्तीति एतद्विधानमापद्यमानाः सर्वे ज्योतिष्टोमा भवन्तीति
 सर्वक्रतुषु ज्योतिष्टोमः तदादावेव सर्वक्रत्वधिकार इति ज्योतिष्टोमा-
 धिकारः तेषां पुनरुक्तदोषो नास्ति एवं ज्योतिष्टोमविधिं सर्वक्रतुषु
 विद्यात् अधिकविधेस्तु प्रत्याहारं कुर्यात् ॥ १८ ॥

इति द्वितीयस्य द्वादशी कण्डिका ।

इति द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः ।

तृतीयः प्रपाठकः ।

अथ प्रथमा कण्डिका ।

षोडशिसाम्ना स्तोध्यमाणो यथासनमुपविश्य हविर्द्धानं
गत्वा षोडशियग्रहमवेक्षेतोद्गाता यस्मादन्य इति* ॥ १ ॥

उक्तं सार्वकृतकं सामान्यविधानं साम्प्रतं षोडशिनो गुणविधान-
मुच्यते सार्वकृतकोऽयं षोडशी दशरात्रिके चतुर्थेऽहन्युत्पन्नः अत्रैव
चास्य हिरण्यं सम्प्रदानं षोडशिना सुवतइत्येवमादयो धर्माः पठिताः
तेषां विधानं विवक्षुराह षोडशिसाम्ना स्तोध्यमाण इति, ननु उक्तं
तथा चतुर्थेऽहनि षोडशी उत्पन्न इति तत् प्रकरणे चैव धर्मा वक्तव्याः
स्युः तत् किमिदं विप्रकरणे गुणविधानम् आरभ्यत इति यदा च
तस्मिन्नेव प्रकरणे यस्मादन्यो न परो अस्ति जात इत्येतदादि मन्त्रं
विधायोक्तम् उद्गाता ग्रहमवेक्षेत इति इदञ्चावेक्षणविधानं किमर्थ-
मिति चेत् अत्रोच्यते तदिदम् अवेक्षणं प्रकरणे स्तोत्रान्ते उक्तं तत्रायं
संशयः किं कालं प्रति तावत् किं तस्मिन्नेव कालेऽवेक्षणमथान्यस्मि-
न्निति तथा किं हविर्द्धानस्यस्येव अथावेक्षणप्रवृत्तिः सदसीति अवेक्षणं
हि सदसि प्रवृत्तं सोमानां सौम्यस्य च तथा एते धर्मा हिरण्यसम्प्र-
दानादयः चतुर्थीत्पादाः अथञ्च षोडशी प्रकरणान्तरेऽपि श्रूयते

सर्वस्वोमातिरात्रादिषु तत् किमेते धर्माः प्रकरणस्थस्य भवन्ति उत
 प्रकरणान्तरेष्वपि षोडशिनं भजतइति कुतः पुनरयं संशयः उच्यते,
 अप्राकृतत्वात् षोडशिनः तेन किं प्राकृतो हि विधिर्विक्रतीर्भजत
 अप्राकृतस्तु न वचनाद्विक्रतीर्भजत इति अतोऽयमाचार्य एता-
 न्मोहान् परितितोषुः सार्वक्रतुकानन्तरं षोडशिनो विधानमारभते
 कथम् एतं सार्वक्रतुकं विधानं षोडशिनः स्यादिति यदि ह्येतं विधान-
 माचार्यः प्रकरण आम्नायस्य तद्विषयमेवाभविष्यत् तन्माभूदतो विप्र-
 करण आरम्भः षोडशिसाम्ना स्तोत्र्यमाणः यथासनमुपविश्य हविर्द्वानं
 गत्वा षोडशियग्रहमवेचेत उद्गाता यस्मादन्य इति एष पदानां विच्छेदः
 अर्थो वक्ष्यते षोडशिसाम्नेति कर्तृकरणलक्षणा ततोया स्तोत्र्यमाण
 इति भविष्यत्कालोपदेशः यथासनमुपविश्य संस्थायासने निःसृप्य
 प्रमसोपस्थानं कृत्वा कृत्स्नेन वा अकृत्वा वा स्वस्मिन्नासन उपविश्य
 हविर्द्वानं गत्वा षोडशियग्रहमवेचेत उद्गाता यस्मादन्य इत्यनेन मन्त्रेण,
 ननु षोडशिसाम्नेति सामग्रहणं किमर्थं यदायं षोडशिशब्दः कृतेऽपि
 सामग्रहणात् स्तोत्रवाचो भविष्यत्येव अयं हि षोडशिशब्दः त्रिषु
 वर्तते स्तोत्रे ग्रहे संस्थायामिति स्तोत्रे तावत् योगाय त्रीषु द्विपदेषु
 बृहता षोडशिना स्तुत इति ग्रहे प्रातःसवने षोडशिनं गृहीतं
 तृतीयसवने प्रजनयतीति स्वआयतने षोडशी गृह्यतइति च संस्थायां
 सोऽब्रवीत् षोडशी तेऽयं यज्ञक्रतुरस्त्विति सोऽयं षोडशिशब्दः प्रयु-
 ज्यमान स्तोत्रग्रहसंस्थासु इत्यर्थात् प्रतीयते तदिह षोडशिना
 स्तोत्र्यमाण इत्युक्ते च्छतेऽपि सामग्रहणात् स्तवनसामर्थ्यात् साम्नेति
 गम्यतएव तत् किमिदं सामग्रहणमिति अत्रोच्यते अस्य षोडशिन

उक्त्यानन्तरविधानं तस्मिन्नेव क्रमे धर्माः प्राप्नुवन्ति इदञ्च षोडशी-
सामसंस्थान्तरेऽपि प्रयुज्यते तदस्यान्यस्मिन् स्थाने प्रयुज्यमानस्य धर्मा
भवन्ति उत नेत्येष संशयः सोऽयमाचार्यः सामग्रहणं करोति कथं
स्थानान्तरेऽपि प्रयुज्यमानस्य धर्मा भवेयुरिति क पुनरस्य स्थानान्तरे
प्रयोगः अत्यग्निष्टोमे षोडशिनं गृह्णीयादिति ॥१॥

एवमेव प्रातःसवने* ॥ २ ॥

योऽयं षोडशिग्रहस्यावेक्षणे विधिरुक्तः षोडशिसाम्ना स्तोत्रमाणा
द्वत्येतदादि तेनैव प्रातःसवनेऽप्यवेक्षेत यदि प्रातःसवनेऽपि गृह्णीत
प्रातःसवने षोडशिनं गृह्णीतन्तं ततोयसवने प्रजनयति ॥ २ ॥

यदि चोत्तरयोरपि गृह्णीयुः* ॥ ३ ॥

यद्युत्तरयोरपि सवनयोर्गृह्णीयुः तयोरप्यनेनैव प्रकारेणा-
वेक्षेत ॥ ३ ॥

अश्वः कृष्णः पूर्वस्यां सदसोद्धारि प्रत्यङ्मुखस्तिष्ठेदिति
धानञ्जयः* ॥ ४ ॥

उक्तः अश्वः कृष्ण उपतिष्ठति सामेक्ष्यायै तस्य स्थाननिर्देशः
क्रियते अश्व इति प्रतीतपदार्थकः शब्दः कृष्ण इति वर्णनिर्देशः पूर्वस्यां
सदसोद्धारि प्रत्यङ्मुखस्तिष्ठेदिति धानञ्जयः आचार्य आह ॥ ४ ॥

अपरस्यां प्राङ्मुख इति शाण्डिल्यः* ॥ ५ ॥

अपरस्यां सदसो द्वारि प्राङ्मुखोऽश्वस्तिष्ठेदेवं शाण्डिल्य आचार्य
आह ॥ ५ ॥

कृष्णाभावे श्यावः* ॥ ६ ॥

कृष्णस्याश्वस्याभावे श्यावः स्यात् श्याव इत्यनिरुक्तो वर्णः न कृष्णो
न श्वेतः तयोरन्तरेण वर्त्तते ॥ ६ ॥

तदभावे यः कश्चाश्वः* ॥ ७ ॥

तस्याभावः तदभावः तदिति पूर्वनिर्द्देशः तस्य श्यावाश्वस्या-
भावे यः कश्चाश्वः स्यात् अथ यः कश्च इति मिद्धे किं पुनरश्वग्रहण-
मधिकं क्रियतेऽस्य इति उच्यते, अन्यत्राप्यभावे यः कश्चाश्वः स्यात्
यथा तस्मा असुमादित्यमश्वं श्वेतं कृत्वा दक्षिणामानयन्निति तथा
अश्वस्यावो दक्षिण सङ्घनिरुक्तः सत्रह्मणो देय इति तत्रापि श्वेतस्या-
वयोरभावे यः कश्चाश्वः स्यात् ॥ ७ ॥

गौर्वाजोवाश्वभावे* ॥ ८ ॥

यद्यश्वो न स्यात् गौर्वाजो वा भवेत् अथेहाश्वग्रहणं पुनः किम-
र्थम् उच्यते, तदभावे यः कश्चाश्व इत्युक्तं श्वेतस्यावयोरप्यभावे सङ्घ-

क्तोपह्वयोः यः कश्चाश्च इति तयोरपि गौर्वाजो वाश्चाभाव इति
प्राप्नोति तन्निवृत्त्यर्थमश्वग्रहणं करोति, कथं, षोडशिन्येव गौर्वाजो
वाश्चाभावे भवेत् न तथातयोरपीति ॥ ८ ॥

योयः सामाङ्गं ब्रूयात् स हिरण्यं धारयेत्* ॥ ९ ॥

उक्तं हिरण्यसम्प्रदानं षोडशिना स्तुवत इति तद्विवेकार्थ-
माह, यो यः षोडशिसाक्षः अङ्गं ब्रूयात् स स हिरण्यं धारयेत्
स्वस्यां स्वस्यां भक्तौ ॥ ९ ॥

उद्गाता निधनमुपयत्सु* ॥ १० ॥

उद्गाता निधनं ब्रुवत्सु तं हिरण्यं धारयेत् ॥ १० ॥

सर्वे वाभिष्टुशेयुः* ॥ ११ ॥

सर्वे वा हिरण्यमभिष्टुशेयुर्निधनमुपयन्तः ॥ ११ ॥

अवसर्पति प्रथमं पर्यायं गायेच्छन्नम्* ॥ १२ ॥

अवसर्पत्यादित्ये षोडशिसाक्षः प्रथमं पर्यायं गायेत् कृन्नम्
अप्रकाशम् अत्र अधोभावे स्तुगता ननु कथमेतद्गम्यते यथा अव-
सर्पत्यादित्यइति उच्यते उपरिष्ठाद्वक्ष्यत्यक्षमिते तृतीयमावि-
रिति ॥ १२ ॥

विधिते द्वितीयमध्वन* ॥ १३ ॥

विगते स्मिते विस्मिते विगते शुक्ले वर्णे द्वितीयं पर्यायं गायेमध्व-
मेन खरेण ॥ १३ ॥

अस्तमिते तृतीयमाविः* ॥ १४ ॥

अस्तङ्गते आदित्ये तृतीयं पर्यायं गायेत् प्रकाशम् ॥ १४ ॥

यदोपाकुर्युस्तुवीरन्नेव † ॥ १५ ॥

इह प्रथमं कालनियमः कृतः अवसर्पति प्रथमं पर्यायमित्ये-
तदादि सोऽयं विकल्पयति यदा यस्मिन् काले उपाकुर्युरध्वर्यवः
तस्मिन्नेव काले सुवीरन् न स्वं कालमाद्रियेरन् अपरे विनिवेशं
वर्णयन्ति सन्धिकाले षोडशनि अत्यग्निष्टोमेऽहनि अतिरात्रे रात्रा-
विति, अपरे ब्रुवते विचारितं, किमर्थमिदम् षोडशिन उद्गातुरिति
उच्यते अत्राचार्याणामुभयथा प्रतिपत्तिः येषामहरन्ते तेषामह-
न्युपाकरणं येषां रात्रौ तेषां रात्राविति अतोऽयमाचार्य्य आर-
भते यदोपाकुर्युः तदा अप्रकाशं सुवीरन्नेवेति अथ तत्र कः स्वर
इत्युच्यते ॥ १५ ॥

अहनि कृन्नं रात्रावाविः † ॥ १६ ॥

* ब्राह्मण्यगोप्येवम् ।

† ब्राह्मण्यगणेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

यदाहन्सुपाकुर्थुः तदा अप्रकाशं सुवीरन् रात्रौ प्रकाशम् ॥ १६ ॥

उद्गात्रे दद्यादश्वहिरण्ये दक्षिणावत्सु* ॥ १७ ॥

उद्गात्रे दद्याद् यजमानः अश्वहिरण्ये अश्वस्य हिरण्यञ्चाश्व-
हिरण्ये दक्षिणावत्सु यज्ञेषु अथ दक्षिणावत्स्विति किमर्थम् अदक्षि-
णेषु दानप्रसङ्ग एव नास्ति उच्यते, पश्यत्ययं सत्रेष्वङ्गदक्षिणाप्रसङ्गं
तेन सत्ययङ्गदक्षिणाप्रसङ्गे सत्रेषु षोडशिन्यश्वहिरण्ये निवर्त्तयति ॥ १७ ॥

सत्र एव ग्रहस्य भक्षयेयुरैन्द्रं सह इत्युदस्य हरिवद-
हरिकासु चेत् सुवीरन् † ॥ १८ ॥

षोडशिग्रहस्य सत्र एव भक्षयेयुः नैकाहाहीनेषु ऐन्द्रं सह इत्य-
नेन यजुषा उदस्य हरिवदहरिकासु सुवीरन् योऽस्मिन् यजुषि हरि-
वक्कब्धः तम् उत्क्षिप्य उत्सृज्य यद्यहरिकासु ऋक्षु षोडशिनं सुवीरन्
अथ पुनः हरिवतोषु सुवीरन् नैव हरिवक्कब्धमुदस्येयुः हरिवत् कृत-
मेव मन्त्रं प्रयुञ्जीरन् अत्रैवशब्दः किमर्थं सत्र एवेति उच्यते, न
केवलं षोडशिग्रहस्य अन्ये ये ग्रहास्तेषामपि च सत्र एव भक्षयेयुः
नैकाहाहीनेषु एतस्यान्यतरस्मिन् व्यहे निग्राह्याणां द्रव्यानां भक्ष-
येयुरित्येतदादिना ॥ १८ ॥

* आह्वयणोऽप्येवम् ।

† आह्वयणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

अनुष्टुप्कन्दसा चमसस्य* ॥ १८ ॥

षोडशिनि स्तोत्रे यश्चमसः तस्यानुष्टुप् क्कन्दसा भक्षयेयुः ॥ १८ ॥

पूर्वेण वा* ॥ २० ॥

मन्त्रेण चमसस्य भक्षयेयुः ऐन्द्रं सह इत्यनेन उदस्य हरिवद-
हरिकासु सुवीरन्नित्यनुषज्यतएव ॥ २० ॥

तथा कुर्वन्निन्द्रश्च सम्राड्वरुणस्य राजा तौ ते भक्ष्यं चक्र-
तुरग्र एतं तयोरहमनुभक्ष्यं भक्षयामि वाग्जुषाणा सोमस्य
तृप्यन्विति ग्रहस्य* ॥ २१ ॥

तथा कुर्वन् पूर्वेण मन्त्रेण चमसस्य भक्षणम् इन्द्रश्च सम्राड्वरुणस्य
राजेत्येतदादिना यथासूत्रितेन मन्त्रेण ग्रहस्य भक्षयेयुः ॥ २१ ॥

इन्द्रमिद्वेति वा वाग्देवी सोमस्य पिबत्वित्येतदधि-
कथा* ॥ २२ ॥

इन्द्रमिद्धरिवदित्येतयर्था वाग्देवी सोमस्य पिबत्वित्येतदधि-
कथा भक्षयेदिति विकल्पः ॥ २२ ॥

ऐन्द्रः सद्य इति चमसस्य सत्रे त्रिष्टुप्च्छन्दसा वाजपेय-
साम्नि भक्षयेदिति गातमः* ॥ २३ ॥

वाजपेयसाम्नि त्रिष्टुप् च्छन्दसा इत्येव छन्द आदेशं कृत्वा भक्षये-
दिति गौतम आचार्य आह तच्छन्दस्त्वात् सोत्रस्य ॥ २३ ॥

अनुष्टुप्च्छन्दसेति धानञ्जयशाण्डिल्यौ † ॥ २४ ॥

अनुष्टुप्च्छन्दसा वाजपेयसाम्नि भक्षयेदिति धानञ्जयशाण्डि-
ल्यावाचार्यावाहतुः यदूर्ध्वमुक्थेभ्यः अनुष्टुभः सभाग इति अनु-
ष्टुप् च्छन्दसा रात्रौ ॥ २४ ॥

अनुष्टुप्च्छन्दसा रात्रौ † ॥ २५ ॥

न भक्षयेयुः अनुष्टुभत्वात् रात्रेः ॥ २५ ॥

पृथक् त्वेभ्यः सन्धौ हिं कुर्युः † ॥ २६ ॥

पृथङ्नानेत्यर्थः नानात्वेभ्यः सन्धौ हिंकुर्युः नानादैवत्यत्वात्तृ-
चानाम् ॥ २६ ॥

इष्ट यजुष इति भक्ष्यः † ॥ २७ ॥

* आह्वायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† आह्वायणोऽप्येवम् ।

इष्टयक्षुष इत्यनेन यक्षुषा सन्धौ भक्ष्यः ॥ २७ ॥

गायत्रकन्दसातिरिक्तस्रोत्रेध्विति गौतमः* ॥ २८ ॥

अतिरिक्तस्रोत्रेषु गायत्रकन्दसा भक्षणमिति एवं गौतम
आचार्यो मन्यते समाप्तेषु भक्षकन्दःसु पुनरुपक्रमे कोऽन्यो गायत्र्यात्
स्यादिति ॥ २८ ॥

पृथग्भक्षकन्दोभिरनुपूर्वमिति धानञ्जयशाण्डिल्यौ* ॥ २९ ॥

यानि चत्वारि भक्षकन्दांषि तैः पृथक् पृथक् आनुपूर्व्येण चतुर्व्यन-
वेक्ष्य तदानुपूर्व्येण भक्षयेयुरिति धानञ्जयशाण्डिल्यावाचार्यावा-
हतुः सम्भवाच्च सर्वेषां भक्षकन्दसाम् अर्थाच्च, कोऽर्थः अन्यादीनां
देवतानाञ्च कन्दोभावात् ॥ २९ ॥

अनुष्टुप्कन्दसा वा* ॥ ३० ॥

मन्त्रेण भक्षयेयुः अनुष्टुप्भागनिमित्तत्वात् यदूर्द्धमुक्त्येभ्यः अनु-
ष्टुभः सभाग इति ॥ ३० ॥

अकन्दसा वा* ॥ ३१ ॥

अकन्दसा वा मन्त्रेण भक्षयेयुः उपयुक्तत्वात् भक्ष्यकन्दसाम् ॥ ३१ ॥

सन्धिवद्वा* ॥ ३२ ॥

यथा वा सन्धौ तथा वा भक्षयेयुः प्रवृत्तत्वात् मन्त्रस्य अनुप-
देशान्त्वेषाम् ॥ ३२ ॥

इति तृतीयस्य प्रथमा कण्डिका ।

अथ द्वितीया कण्डिका ।

आहिताग्निरसोमयाजो परं सोमेन याजयित्वा परि-
भक्षं कुर्वीत* ॥ १ ॥

उक्ताः षोडशिनो धर्माः सोमस्य च भक्षविधानमुक्तं यावदति-
रिक्तस्रोत्राणोति साम्प्रतमुपरि भक्षविधानमुच्यते आहिताग्निः आ-
हिता अग्नयो येन स आहिताग्निः असोमयाजो येन सोमेन इष्टां
स सोमयाजो न सोमयाजो असोमयाजो परम् अन्यं सोमेन याज-
यित्वा अपरिभक्षं कुर्वीत अपरिभक्ष इति कर्मणः संज्ञा परस्वाग्निषु
येन सोमो भक्षितः तेन स्वाग्नयः परिभक्षिताः पितरश्च तदपरि-
भक्षार्थमिदं कर्मारभ्यते ननु आहिताग्निग्रहणं किमर्थमिति यदा

अवक्ष्यदसोमयाजोति नह्यनाहिताग्नेः सोमयागः स्यात् अन्यार्थे-
 न वाहिताग्नित्वं विज्ञाप्यते इह गार्हपत्यदक्षिणान्याहवनीयेषु आ-
 ज्याधिश्रयणद्रूपानिधानाज्यग्रहणान्यादेक्ष्यन्ते ऊतायां प्रातराहु-
 तावाज्यं गार्हपत्येऽधिश्रित्योदगुदासयेत् कंसे चमसे वा द्रूपानवधाय
 दक्षिणाग्रावुपसादयेत् स्फ्यदर्भसुष्टी च पश्चिमेन गार्हपत्यं गत्वा पश्चा-
 दाहवनीयस्योपविश्य सुवेण सुच्याज्यं गृह्णीयाद्यावद्गृहीती स्यादिति
 अथ च कर्मणे नान्तरेणाहिताग्नेः प्रसिद्धिः तदेवमर्थादाहिताग्नित्वे
 सिद्धे यदुच्यते आहिताग्निरित्येतदनर्थकं तस्मादाहिताग्निग्रहणं न
 कर्त्तव्यं क्रियमाणे कारणं वक्तव्यम् उच्यते, यद्याहिताग्निग्रहणं न
 कुर्यात् अनाहिताग्निर्याजनप्रसङ्गे न स्यात् सोऽयमाहिताग्निग्रहणं
 करोति आहिताग्निरसोमयाजो परं सोमेन याजयित्वा इत्थं कर्म
 कुर्यात् अनाहिताग्निर्याजयित्वापि परं न वेदं कुर्यात् यावता
 तस्याग्नयो नैव सन्ति येषामपरिभक्षार्थन्नैवेदं कर्म क्रियते अथा-
 सोमयाजोति किमर्थं यावता वक्ष्यति सोमयाज्यपीति शाण्डिल्य
 इति असोमयाजिग्रहणं कथमुच्यते अनिष्टप्रथमस्वेदं कर्म स्यात्
 इति सोमयाजो हि अनाहिताग्निरपि भवति सत्रेषु तथाप्यसा-
 वसोमयाज्येव अथ परग्रहणं किमर्थं यदा याजयित्वं सिद्धमेतत्
 परमिति उच्यते, परग्रहणं परमेव याजयित्वा न पितरं वा पुत्रं
 वा भ्रातरं वेति निर्गुणः स्वजनः एभ्यो योऽन्यः परः पर एव सः ॥१॥

सोमयाज्यपीति शाण्डिल्यः* ॥ २ ॥

सोमयाज्ययेतत् कर्म कुर्यादिति शाण्डिल्यः आचार्य आह, साम्प्र-
तमस्यापरिभक्षस्य कर्मणः कर्त्तव्यतोच्यते ॥ २ ॥

ऊतायां प्रातराऊतावाज्यं गार्हपत्येऽधिश्रित्योदगृहा-
सयेत्* ॥ ३ ॥

ऊतायां प्रातराऊतौ ऊतेऽग्निहोत्रे आज्यं घृतं गार्हपत्याग्ना-
वधिश्रित्य उदक् उदासयेत् ॥ ३ ॥

कंसे चमसे वा द्रप्शानवधाय दक्षिणाग्नावपसाद-
येत्* ॥ ४ ॥

कंसे वा भाजने दारवे वा चमसे दधिद्रप्शानवधाय दध्यवश-
वान् दक्षिणाग्नेः समीपे स्थापयेत् ॥ ४ ॥

स्फ्यदर्भमुष्टौ च* ॥ ५ ॥

स्फ्यश्च दर्भमुष्टिश्च स्फ्यदर्भमुष्टौ दक्षिणाग्नेः समीपे स्थापयेत् ॥ ५ ॥

पश्चिमेन गार्हपत्यं गत्वा पश्चादाहवनीयस्योपविश्य
सुवेण सुचाज्यं गृह्णीयाद्यावद्गृहीतो स्यात्* ॥ ६ ॥

द्रप्शान् स्फ्यदर्भमुष्टौ च स्थापयित्वा अनन्तरं पश्चिमेन प्रदेशेन

गार्हपत्यस्य गत्वा आहवनीयस्य पश्चिमे प्रदेशे उपविश्य यत्तदाज्यं
गार्हपत्येऽधिश्रित्योदगुदासितं तस्मात् सुबेण सुचि गृहीयात् यावद्-
गृहीती स्यात् यदि चतुर्गृहीती यदि पञ्चगृहीती ॥ ६ ॥

तज्जुहुयादिमामग्ने शरणिं मीमृषो न इममध्वानं यम-
गाम दूरमापिः पिता प्रमतिः सोम्यानां भ्रिमिरसृषि कृन्म-
र्त्यानां स्वाहेति* ॥ ७ ॥

यदि चतुर्गृहीतं यदि पञ्चगृहीतं तज्जुहुयादिमामग्ने इत्ये-
तदादिना यथासूत्रितेन मन्त्रेण ॥ ७ ॥

एवमेव गृहीत्वापां पुष्पमस्योषधोनां रसोग्नेः प्रियत-
मा तनूरिन्द्रस्य प्रियतमं हविः स्वाहेति* ॥ ८ ॥

एवमेव गृहीत्वा यदि चतुर्गृहीतं यदि पञ्चगृहीतं अपां पुष्प-
मित्येतदादिना यथासूत्रितेन मन्त्रेण जुहुयात् ॥ ८ ॥

आज्यस्य पूर्वान् ग्रहान् गृहीत्वा दध्ना उत्तमं विश्वेभ्यो
देवेभ्यः स्वाहेति* ॥ ९ ॥

आज्यस्य पूर्वान् ग्रहान् गृहीत्वा यदि चतुर्गृहीतं त्रीणाज्यस्य

गृहीत्वा दध्न उत्तमं यदि पञ्चगृहीतं चत्वार आज्यस्य गृहीत्वा दध्न
उत्तमं विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहेति अनेन यजुषा जुहुयात् ॥ ८ ॥

दधिशेषः सुचानियोदङ्गावृत्य प्राश्नीयात्तव सोम व्रते
वयं मनस्तनूषु पिप्रतः प्रजावन्तो अशीमहीति* ॥ १० ॥

दध्नो गृहीतावदानस्य अवयवः स्यात् तं सुचानीय सुचि कृत्वा-
दङ्गावृत्य प्राश्नीयात् तव सोम व्रते वयमित्येतदादिना यथासूचि-
तेन मन्त्रेण ॥ १० ॥

प्रक्षाल्य सुचं यथेतं प्रत्याव्रज्य प्राचीनावीती भूत्वा
दक्षिणा दक्षिणाग्नेः स्थण्डिलः समुह्याद्भिः सम्प्रोक्ष्य स्फ्येन
सकृदुल्लिख्योत्सुकमुपनिधाय दर्भानुपस्तीर्याप उपनिनीया-
मीषां द्रक्षानान्निपृणयादवमेभ्यः पितृभ्यः स्वधा सह भक्षेभ्य
इति प्रथमम्* ॥ ११ ॥

प्राश्य दधिशेषम् आचम्य प्रक्षाल्य सुचं अङ्गिस्तत्क्षणं सौचप्राप्तेः
यथागतं प्रत्याव्रज्य दक्षिणाग्नेः समीपं प्राचीनावीतित्वमुक्तं गृह्ये
एवं प्राचीनावीती भवतीति तत्कृत्वा दक्षिणाग्नेः दक्षिणे प्रदेशे
स्थण्डिलं समुह्य शोधयित्वा अङ्भिः सम्प्रोक्ष्य स्फ्येन सकृदुल्लिख्य उल्ले-
खनं कृत्वा उत्सुकं उपनिधाय उत्सुकं लेखायाः समीपे निधाय दर्भा-

नुपस्तीर्य अपो निनीय दर्भेषु अमीषां द्रक्षानान्निष्ठयात् ये ते
दधिद्रक्षाः कंसे चमसे च कृत्वा दक्षिणाग्नेः समीपे स्थापिताः तेषा-
मेकदेशं गृह्णीत्वा तेषु दर्भेषु निष्ठयात् निदध्यात् अत्रमेभ्य इत्यनेन
यथासूत्रितेन मन्त्रेण प्रथमम् ॥ ११ ॥

और्वेभ्यः काव्येभ्य इत्येवमेव दक्षिणा पृथक्* ॥ १२ ॥

योऽयं विधिरुक्तः प्रथमस्य निपरणस्य अनेनैव विधिना तस्य
दक्षिणाद्धै द्वितीयस्य निपरणं कुर्यादौर्वेभ्य इत्यनेन मन्त्रेण तदनन्तर-
मनेनैव विधिना तृतीयं निदध्यात् काव्यम् इत्यनेन उक्तं पितृभिरिति
सर्वत्रानुसंहरेदित्येतदादि ॥ १२ ॥

अत्र पितरो मादयध्वं यथाभागमित्युक्तोदङ्ङावर्त्ते-
तासित्वा यावन्मन्येत तावदभिपर्या वर्त्तमानो जपेदमो मदन्त
पितरो यथाभागमनन्तरिताः पितरः सोमपीथादिति † ॥ १३ ॥

एवं सर्वेषां निधानं कृत्वा अत्र पितरो मादयध्वं यथाभाग-
मित्युक्त्वा आसित्वा यावत् मन्येत तावत् यावन्तं मन्येत मनुष्याणां
भोजनकालं तावन्तमासित्वा भुक्तं पितृभिरिति मत्वा ततः आभि-
मुख्येन पर्यावर्त्तमानो जपेत् अमोमदन्त पितर इत्येतं यथासूत्रितं
मन्त्रम् ॥ १३ ॥

* ब्राह्मणायनेऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणायनेऽप्येतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

तान् दर्भान् द्रष्टांश्च दक्षिणाग्नौ प्रहरेत्* ॥ १४ ॥

तान् दर्भान् येषु निपरणं कृतं तांश्च द्रष्टान् ये निहिताः तान्
दक्षिणाग्नौ प्रहरेत् प्रक्षिपेत् ॥ १४ ॥

इति तृतीयस्य द्वितीया कण्डिका ।

अथ तृतीया कण्डिका ।

अतोऽनन्तरं कर्त्तव्यमित्युच्यते ।

यज्ञोपवीती भूत्वाप उपस्पृश्य गृहान् व्रजञ्जपेद्गृहा
मा बिभीत मावेपिद्वमूर्जं बिभ्रत एवमस्यूजं बिभ्रदः सुमनाः
सुमेधा गृहानेमि मनसा दैवेन येषामध्येति प्रसवसन्नेषु
सौमनसो वज्रगृहानुपह्रयामहे तेनोजानन्तु जान उपह्रता
इह गाव उपह्रता अजावयोऽथो अन्नस्य यो रस उपह्रतो
गृहेषु न इति* ॥ १ ॥

इह प्राचीनावीतिना कर्म्म कृतं पैतृकमनन्तरमाह यज्ञोपवीती
भूवेति यज्ञोपवीती भूत्वाप उपस्पृश्य अपः स्पृष्ट्वा गृहान् व्रजन्
जपति गृहामाबिभीतेत्येतदादि यथासृजितं मन्त्रम् अत्रोच्यते
गृहान् व्रजन् जपेदित्याह अथेदं पूर्वं कर्म कस्मिंश्चिद्देशे कृतमिति

येनेदानीमाह गृहान् ब्रजन् जपेदिति तत्रैके तावद्वर्णयन्ति सोऽग्नि-
होत्र एवासौ यज्ञभूमिगतः अतस्तस्मिन् देशे इदं कर्म कृतमिति
अतोऽनन्तरं गृहान् ब्रजन्निदञ्जपेदिति, अपरे वर्णयन्ति त्रेताग्निशरणं
हविर्गृहेभ्यः पृथगेव भवति तस्मिन्निदं कर्म कृत्वा गृहान् ब्रजन्नेत-
ञ्जपेदिति, उभयमविरुद्धम् ॥ १ ॥

पश्चाच्छालाग्नैरुपविश्य जपेदिह गावः प्रजायध्वमिह्याश्वा
इह पुरुषा इहो सहस्रदक्षिणेऽपि पूषा निषोदत्विति* ॥ २ ॥

गृहान् प्रविश्य शालाग्नैः पश्चिमे प्रदेशे उपविश्य जपेदिह गावः
प्रजायध्वमित्येतदादि यथासूत्रितम् ॥ २ ॥

अग्नेस्तृणानि प्रत्युह्य यः सुहृत्तमभिभाषेत* ॥ ३ ॥

शालाग्नैः समीपे यानि द्रव्यानि प्रातर्होमस्तरणसम्बन्धीनि तानि
प्रत्युह्य योऽस्य सुहृत्तस्य पिता वा पुत्रो वा भार्या वा तं प्रथम-
मभिभाषेत ॥ ३ ॥

गोषु गा अपि सृजेदुपेदमुपपर्चनमासु गोषूपपृच्छता-
मुपर्षभस्य रेतस्युपेन्द्र तव वीर्यं इति* ॥ ४ ॥

गोषु गा अपिसृजेत् या अस्य स्वागावः तासु या दक्षिणा प्राप्ता-
स्तामिश्रयेत् उपेदमुपपर्चनमिति यथासूत्रितेन मन्त्रेण ॥ ४ ॥

सत्रेषु सर्वानध्युर्दीक्षयेत्* ॥ ५ ॥

साम्प्रतमस्य गवामयनस्य विधिः विवक्षितः तं विवक्षुः सर्व-
सत्राणां सामान्यं विधानमारभते सत्रेषु सर्वानध्युर्दीक्षयेदिति सत्रे-
ष्वित्यधिकरणे सप्तमी सर्वानिति निरवशेषवाची शब्दः सत्रेषु सर्वान्
सत्रिणः अध्युर्दीक्षयेत् ॥ ५ ॥

दीक्षिष्यमाणान्दर्शयेत् स्वस्त्यात्रेयमरुन्धतीं ध्रुवमुदपात्रं
य एषोऽक्षिणि पुरुषो दृश्यते* ॥ ६ ॥

दीक्षिष्यमाणान् स्वस्त्यात्रेयादीनि दर्शयेत् दृशिरौ प्रेक्षणे स्वस्त्या-
त्रेय आदर्शः च्छ्वन्यत् ॥ ६ ॥

नैतानि परासुः पश्यतीति † ॥ ७ ॥

किमर्थं पुनरेषां दर्शनमुच्यते नैतानि परासुः पश्यति येषां
पराभूताः असवः प्राणाः सुमूर्धवस्ते स्वस्त्यात्रेयादीनि न पश्य-
न्तीति ॥ ७ ॥

तान्न दीक्षयेत् † ॥ ८ ॥

तान् परासून् दीक्षयेत् कस्माद्यतः असमाप्ते सत्रे तेषां मृत्यु-

* ब्राह्मयज्ञेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† ब्राह्मयज्ञोप्येवम् ।

र्भवति एतत् विधानं संवत्सरसत्रं यावद्दृष्ट्यं ऊर्द्धं मृतस्य विधान-
दर्शनात् ॥ ८ ॥

दीक्षिष्यमाणाः संवदेरन् सह नः साधुकृत्या नाना पाप-
कृत्या यास्मिन् सत्रे* ॥ ९ ॥

दीक्षाकाले उपस्थिते संवदेरन् एतत् समयं कुर्युः सह नः साधु-
कृत्याः साधूनां कर्मणां या क्रिया सा नः साधारणी या पापानां सा
पृथक् अस्मिन् सत्रे ॥ ९ ॥

अथ यत् पुरा चकृत कर्त्तास्मश्च यथोपस्थितमेव नस्त-
दिति* ॥ १० ॥

अथ यत्पुरासन्नाः कृतवन्तः कर्त्तास्मः यद्योक्तं करिष्यामः यथोप-
स्थितमेव नस्तदिति यद्यः करोति तस्यैव तदिति, ननु अनुत्तेऽप्येवमेव
न ह्यन्येन कृतमन्यस्मिन्नृच्छति कर्मकर्त्तारं गच्छति अत्रोच्यते, प्राक्
सत्रदीक्षायाः तेषां साधारणं दृष्टकापशुर्भवति ऊर्द्धञ्च वक्ष्यति
संवत्सरं संवसेयुर्द्वादशरात्रमहोरात्रौ वा यावद्वा सुनुयुरिति तत्का-
लनिवृत्त्यर्थमारभते यास्मिन् सत्रे इति ॥ १० ॥

तेषां दीक्षाप्रभृति पत्नीशालायां भोजनसंवेशने स्था-
ताम्* ॥ ११ ॥

तेषां सन्निष्ठां दीक्षामारभ्य पत्नीशालायां भोजनं संवेक्षणञ्च भवेतां
प्रमृति शब्द आदौ ॥ ११ ॥

उपवसथ्यप्रमृत्याग्नीधीये* ॥ १२ ॥

उपवसथादङ्ग आरभ्य सन्निष्ठां भोजनसंवेक्षणे आग्नीधीये
भवेयाताम् ॥ १२ ॥

सन्धिबेलयोर्वाचं यच्छेयुः* ॥ १३ ॥

दयोरपि सन्धिबेलयोर्वाग्यमनं कुर्युः आसुर्योदयादानचन्द्रदर्श-
नाच्च ॥ १३ ॥

विचक्षणान्तां वाचं भाषेरन्* ॥ १४ ॥

वाग्यमनादनन्तरं यां वाचं भाषेरन् तां विचक्षणान्तां विच-
क्षणमन्ते यस्याः सा विचक्षणान्ता, अपरे ब्रुवते विचक्षणान्तामिति
साध्वन्तां वाचं ब्रूयुरिति पूर्वएव तु यः श्रेयान् तस्य साधुवचन-
प्रसङ्गोऽस्ति ॥ १४ ॥

न कच्चनाभिवादयेरन्* ॥ १५ ॥

योऽप्यवश्यमभिवादनीयः तमपि नाभिवादयेरन् चनेत्ययं निपा-
तः नेत्ययं प्रतिषेधः ॥ १५ ॥

न शूद्रेण सम्भाषेरन्* ॥ १६ ॥

न शूद्रेण सह सम्भाषणं कुर्युः ॥ १६ ॥

नाधिष्यत्तपेरन्* ॥ १७ ॥

ये परिगृहीता अग्नयः तान्मुक्त्वा अन्येष्वग्निषु नोत्तपेरन् ॥ १७ ॥

न प्रतीच्या द्वारा पत्नीशालाया निष्क्रामेयुः* ॥ १८ ॥

चज्जर्यः ॥ १८ ॥

प्राचमुदच्चं वोच्चारं कुर्वीरन्* ॥ १९ ॥

देवयजनस्य प्रागुदग्वा निष्क्रम्य मूत्रपुरीषे कुर्वीरन् ॥ १९ ॥

न बज्र वदेयुः* ॥ २० ॥

नाप्रयोजनं बज्र वदेयुः ॥ २० ॥

न दन्तान् दर्शयेरन्* ॥ २१ ॥

न कस्यचिद्दन्तान् दर्शयेरन् जायते वाव दीक्षयेति ॥ २१ ॥

नाङ्गतस्याश्रीयुः* ॥ २२ ॥

हविहक्लिष्टभक्षाः स्युः ॥ २२ ॥

ननानन्यो अतः पश्येत्* ॥ २३ ॥

नैनान् भुञ्जानानन्यः पश्येत् परिवेष्टुभ्योऽन्यत्र ॥ २३ ॥

सर्वेषां सवनानां प्राश्नीयुः* ॥ २४ ॥

सर्वेषां सवनानां सवनमुखीयान् भक्षयित्वा सन्नेषु नाराशंसिषु
भोजनं कुर्युः ॥ २४ ॥

क्रोधानृते वर्जयेयुः* ॥ २५ ॥

अज्वर्यः ॥ २५ ॥

एतानि व्रतानि दीक्षासु † ॥ २६ ॥

एतानि यथोद्दिष्टव्रतानि दीक्षासु भवन्ति ॥ २६ ॥

दीक्षोपसत्सु वा † ॥ २७ ॥

अथवा दीक्षासु चोपसत्सु च ॥ २७ ॥

आवा सत्रान्तात् † ॥ २८ ॥

यावद्वा सत्रसमाप्तिरिति एतानि यथासम्भवं स्युः ॥ २८ ॥

* ब्राह्मयणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मयणे एतदत्र नास्ति ।

उदयास्तमयावभ्याश्रावणञ्च बहिर्वेदि प्रसूते वर्जयेयुः* ॥ २८॥

आदित्यस्य उदयास्तमयो अभ्याश्रावणञ्च हविषः प्रसूते सुत्यासु
बहिर्वेदि वर्जयेयुः एतेषु कालेषु बहिर्वेदि स्थानमासनं वा वर्जयेयुः ॥ २८ ॥

इति तृतीयस्य तृतीया कण्डिका ।

अथ चतुर्थी कण्डिका ।

तेषाञ्चेदेनां स्वयाणां किञ्चिदेयाद् ग्रहपतावपहवमि-
च्छेरन् † ॥ १ ॥

तेषां उदयास्तमयाभ्याश्रावणानां बहिर्वेदि स्थानं किञ्चिदाग-
च्छेत् ग्रहपतावपहवमिच्छेरन् उपहवे ग्रहपतिरधिकरणभूतः ग्रहपतेः
सकाशादुपहवमिच्छेयुः ॥ १ ॥

तच्चेदुद्गातरि † ॥ २ ॥

तं यदि ग्रहपतिः एषां त्रयाणां किञ्चिदागच्छेत् उद्गातुः सका-
शादुपहवं गच्छेत् ॥ २ ॥

दोक्षानुपूर्व्येण वा सर्वेषाम् † ॥ ३ ॥

* ब्राह्मणायणे विशेषोऽस्ति ।

† ब्राह्मणायणेऽप्येवम् ।

दीक्षानुपूर्व्येण वा यो यस्यानन्तरं दीक्षितः स तस्मादुपह्वमि-
च्छेत् ॥ ३ ॥

परिहृतासु वसतीवरोषु संविशेयुः* ॥ ४ ॥

वसतीवरोपरिहरणे कृते ततः स्वपेयुः ॥ ४ ॥

तेषाञ्चेत् कश्चित् प्रेयादतीर्थेन निर्हृत्याहार्येणानाहि-
ताग्निं दहेयुः* ॥ ५ ॥

तेषां सत्रिणां यदि कश्चित् म्रियेत तमतीर्थेन निर्हृत्य निष्क्राम्य
आहार्येणाग्निना अनाहिताग्निन्दहेयुः तेषां सत्रिणां आहार्येण
लौकिकेनेत्येतद्विधानं अनाहिताग्नेरपि सत्रासनं दर्शयति ॥ ५ ॥

अरण्योऽग्नीं समारोप्य ते आप्रानेन निर्हृत्य निर्मन्थे-
नाहिताग्निम्* ॥ ६ ॥

अरण्योः अग्नेः समारोपणं कृत्वा मन्त्रवत्ते अरणी आप्रा-
नेन तीर्थेन निर्हृत्य निर्मन्थेनाग्निना आहिताग्निं दहेयुः ते इति
किमर्थम् उच्यते, प्रेतोऽत्राधिकृतः अतस्ते इत्याह, ते अरणीतीर्थेन
निर्हरेयुः नत्वाहिताग्निमपि तीर्थेन, ननु यदा तावदुक्तं दीक्षि-
माणान् दर्शयेत् स्वस्त्र्यात्रेयादीनि नैतानि परासुः पश्यतीति तान्न
दीक्षयेदिति तददर्शिता नैव दीक्षन्ते तत् किमिदमारभ्यते तेषाञ्चेत्

कश्चित् प्रेयादित्यादि अथ पुनस्तद्वर्णितोऽपि धियन्ते ततः
तद्विधानानर्थक्यम् उच्यते यान्येतानि निमित्तानि तानि परिमित-
कालानि तेषां दीर्घसत्रेष्वसम्भवः अतोविधानं तदर्थम् ॥ ६ ॥

मध्यमस्य रात्रिपर्यायस्य दैवोदासं होतृषाम स्यादौर्द्ध-
सद्गनं वा* ॥ ७ ॥

इह सत्रिप्रकरणे मध्यमे पर्याये द्वे होतृषामनी पठिते तयोश्च
द्वयोरेकस्मिन् क्रतौ सम्भवो नास्ति एकार्थत्वात् अतो ब्रवीति दैवो-
दासं होतृषाम स्यादौर्द्धसद्गनञ्चेति विकल्पयति सत्रे ॥ ७ ॥

अभिप्लवस्य द्वितीयेऽहनि भर्गोयज्ञ इति प्राग्विषुवतो
व्यत्यासं स्यातामिति गौतमः* ॥ ८ ॥

इह मशकः पठत्याभिप्लविके द्वितीयेऽहनि परितोषिञ्च तासु त-
मिति माधुकन्दसञ्च भर्गस्य यज्ञो वेति तत् किमयं विनिवेशार्थं
विभाषितः अथैकत्र यद्वयमेव विकल्पयति सोऽयमाचार्यो विनिवेशं
विकल्पयति अभिप्लवस्य द्वितीयेऽहनि भर्गो यज्ञ इति प्राग्विषुवतो-
व्यत्यासं स्यातामिति ये प्राग्विषुवतोऽभिप्लवाः तेषु भर्गस्य यज्ञसीति
द्वितीयेऽहनि व्यत्यासं स्यातामिति प्रथमे भर्गः द्वितीये यज्ञ इति ॥ ८ ॥

ऊर्द्धञ्च त्रिष्वभिप्लवेषु* ॥ ९ ॥

ऊर्ध्वं विषुवतः ये त्रयोऽभिज्ञाः तेषु च भर्गो यशो भर्ग
इति ॥ ९ ॥

यशोभर्ग इति परेषु* ॥ १० ॥

तेषामपूज्यं येऽभिज्ञाः उत्तरस्मिन् पक्षसि † तेषु यशो भर्ग
इत्येवं व्यत्यासः स्यात् ॥ १० ॥

सकृद्विर्वा यशः पुरस्तात्तथोपरिष्ठाङ्गं इतरेष्वित्यप-
रम्* ॥ ११ ॥

अपरमन्यद्विधानं सकृद्विर्वा यशः पुरस्ताद्भवेत् तथोपरिष्ठाद्विषु-
वतः त्रिष्वभिज्ञेषु सकृद्विर्वा यशो भवेत् भर्ग इतरेषु अभिज्ञेषु
स्यात् ॥ ११ ॥

भर्गः पूर्वस्मिन् पक्षसि यश उत्तरस्मिन्नित्यपरम्* ॥ १२ ॥

अपरम् अन्यत्तृतीयं विधानं भर्गः पूर्वस्मिन् पक्षसि स्यात् यश
उत्तरस्मिन्निति अभिज्ञेष्विति प्रकृतम् ॥ १२ ॥

एताभ्यामुक्ते वीङ्ग शुद्धाशुद्धोये* ॥ १३ ॥

* द्रष्टव्ययोग्येवम् ।

† पक्षसीत्यसंस्कृतः पाठः पक्षे इति साधुः किन्तु पक्षस्य पुस्तकेष्व
यनेकच सूत्रे वृत्तौ चैवं दर्शनात्तथैव रक्षितः ।

आभिष्वविक एवं चतुर्थेऽहनि पठति वोङ्कशुङ्काशुङ्कीयञ्चेति
तथैरथेत एव विकल्पाः स्युः ये भर्गयश्मः ॥ १३ ॥

विषुवत ऊङ्क् वोङ्कमेव स्यादिति धानञ्जयः* ॥ १४ ॥

विषुवत ऊङ्क् येऽभिष्ववास्तेषु वोङ्कमेव स्यात् न शुङ्काशुङ्की-
यम् इत्येवं धानञ्जय आचार्यो मन्यते एवमन्वेषोऽवधारणार्थः ॥ १४ ॥

पञ्चमे यदहर्ग्रामे गेयं सन्ततिः स्यान्मानवात्पूर्वञ्चाम्
स्यात्* ॥ १५ ॥

पञ्चमेऽभिष्ववे यस्मिन्नहनि ग्रामे गेयं सन्ततिः स्यात् तस्मि-
न्मानवात् पूर्वञ्चाम् स्यात् बृहत्याम् अजाम्यर्थेन उक्तमर्षासाम द्युम-
न्तम इति गायत्रञ्च य एवञ्चापत्यं सन्ततिः शाकरवर्णन्तान्युत्तरे-
ष्विति ॥ १५ ॥

दृषोवृधीयसमन्ते पृष्ठानन्तर्ये ऽष्टे* ॥ १६ ॥

एवं मशकः पठति आभिष्वविके षष्ठेऽहनि इन्द्रायेन्दो मरुत्वत
इति गायत्रञ्चाश्वसूक्तञ्च सकृदिषोवृधीयं कुर्यात् मृज्यमानः
सुहृत्पेत्यैडञ्चोचोरभ्रं त्रिनिधनञ्चाय्यास्यं सकृत् समन्तं कुर्यात् सकृत्
सकृदित्युक्तेन वै स्पष्टं कतरस्मिन्नभिष्वव इति सोऽयमाचार्यः स्पष्टी-

करोति पृष्ठ्यानन्तर्ये षष्ठेऽहनि द्विषोऽधीयञ्च समन्तञ्च द्विषोऽधीय-
समन्ते यस्याभिप्लवस्थानन्तरः पृष्ठ्यः स्यात्तस्य षष्ठेऽहनि कुर्यात् अथ
षष्ठग्रहणं किमर्थमिति चेत् यदा षष्ठे विषये एव एते उक्ते उच्यते
आवृत्तस्याप्येतस्मिन् पक्षसि नियमार्थम् ॥ १६ ॥

पूर्वस्मिन् पक्षसि त्रिषु चतुर्थोऽभिप्लवो लुप्येत* ॥ १७ ॥

पूर्वस्मिन् पक्षसि षष्ठे मासि चीनभिप्लवान् पठति तत्र त्रिषु
कर्त्तव्येषु प्रथमो लुप्यताम् उतान्य इति संशयः सोऽयमाचार्य आह
त्रिषु कर्त्तव्येषु चतुर्थो लुप्येत शाकरवर्षवानिति ॥ १७ ॥

एत एवावृत्ताज्झं विषुवतोऽभिप्लवाः* ॥ १८ ॥

य एते पूर्वस्मिन् पक्षसि अभिप्लवा अनुक्रान्ताः एत एव सर्वे
उत्तरस्मिन् पक्षसि आवृत्ता भवेयुः उत्तमादुत्तमादारभ्येरन् नतु
प्रतिमासम् ॥ १८ ॥

तेषां प्रतिलोममहान्युपेयुः* ॥ १९ ॥

तेषामभिप्लवानाम् आवृत्तानां सताम् अहान्यपि प्रातिलोम्येन
कुर्युः षष्ठादह्न आरभ्य प्रातिलोम्येन यावत् प्रथमम् ॥ १९ ॥

पृष्ठ्यस्वरसाम्नाच्च* ॥ २० ॥

पृथ्व्यश्च स्वरसामानश्च पृथ्व्यस्वरसामानः तेषां पृथ्व्यस्वरसामानां
उत्तरस्मिन् पक्षसि प्रातिलोम्येन अद्यान्युपेयुः ॥ २० ॥

दशरात्रसमीपे त्रिषु चतुर्णामावृत्तानां प्रथमो लुप्येतेति
धानञ्जय उत्तम इषोवृधीयसमन्ते स्यातामिति* ॥ २१ ॥

दशरात्रस्य सन्निकर्षे ये गोत्रायुषः पूर्वास्त्रयोऽभिज्ञवाः तेषु
चतुर्णामावृत्तानां यः प्रथमः स लुप्येत एवं धानञ्जयो मन्यते उत्तमे
चाभिज्ञविके उत्तमे इषोवृधीयसमन्ते स्यातामिति ॥ २१ ॥

विपरीतमेतच्छाण्डिल्यायनस्य † ॥ २२ ॥

एतद्विधानं विपरीतं शाण्डिल्यायनस्य विपर्ययः प्रातिलोम्यं
उत्तमो लुप्येत प्रथम इषोवृधीयसमन्ते स्यातामिति ॥ २२ ॥

विषुवत्समीपे च † ॥ २३ ॥

विषुवत्समीपे च येऽभिज्ञवास्त्रयस्तेषु चैवमेव शाण्डिल्याय-
नस्य ॥ २३ ॥

त्रिध्वभाव इषोवृधीयसमन्तयोः † ॥ २४ ॥

* ब्राह्मण्येनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मण्योऽप्येवम् ।

त्रिव्यभिस्त्रवेषु कर्त्तव्येषु अभावः अक्रिया दूषोदधीयसम-
न्तयोः ॥ २४ ॥

भावस्वाचार्याणां भावस्वाचार्याणाम्* ॥ २५ ॥

दूषोदधीयसमन्तयोः भावः आचार्याणां मतेन, तुशब्द अक्रि-
यापेक्षानिवृत्त्यर्थः ॥ २५ ॥

इति तृतीयस्य चतुर्थी कण्डिका ।

अथ पञ्चमी कण्डिका ।

पृष्ठ्ये रथमतिवहेयुः पश्चात् प्राञ्चं दक्षिणतो वोदञ्चं
बहिर्वेदि रथन्तरस्य स्तोत्रे* ॥ १ ॥

अभिस्त्रवे ये संशयास्ते निर्णीताः साम्प्रतं पृष्ठ्यस्य धर्मा विवक्षिताः
तद्विवक्षुराह पृष्ठ्ये रथमतिवहेयुरिति इह ब्राह्मणं प्रजापतिर्वा एतां
गायत्रीं योनिमपश्यत् स आदीधीतास्माद्योनेः पृष्ठानि सृजा इति
स रथन्तरमसृजत तद्व्यस्य घोषोऽन्वसृज्यतेत्येतदादि षष्ठां पृष्ठा-
नां रथन्तरादीनां घोषादयो धर्मा ज्योतिष्टोमप्रकरणे आस्ताताः
तेषाञ्च समुद्दितानामसम्भवः ज्योतिष्टोमे तैश्च धर्मैः प्रतिप्रयोगमवश्यं

भवितव्यं ततः तत्प्रत्यनुष्ठेयाः यावता अनुब्राह्मणस्यान्तर्घोषाः पृष्ठ-
धर्माः तत्प्रत्यनुष्ठेया इति तेषां समुदितानां प्रयोगविषयोऽयं विधि-
स्तमाह पृष्ठ्ये रथमतिवहेयुरिति अत्रोच्यते, तत् किमिदं पृष्ठ्यग्रहणं
यावता अभिस्रवस्थानन्तरः पृष्ठ्य एव अभिस्रविकस्तु विधिरुक्तः त-
च्छेषो विधिरुच्यमानः आनन्तर्यादत्र पृष्ठ्यो भवत्येव वैरूपादीनाञ्चा-
सम्भवादभिस्रव इति उच्यते पृष्ठ्यग्रहणं क्रियते विशेषविधिर्यं पृष्ठ्यानां
समस्तानां धर्मार्थं पृष्ठान्यस्मिन् सन्तीति पृष्ठ्यः एतद्दर्शयति यत्र
यत्र समुदितानि पृष्ठानि भवेयुः तत्र तत्र धर्मा भवेयुरिति यथा
विश्वजिति विश्वजिच्छिल्पेऽप्योर्चामीति पृष्ठ्य इत्यधिकरणे सप्तमो
आधारोऽधिकरणं आब्रियते रथघोषादयो धर्मा रथमतिवहेयुः शीघ्रं
वहेयुः पश्चात्प्राञ्चन्देवयजनस्य पश्चात् प्राङ्मुखं वहेयुः दक्षिणतो
वा उदञ्चम् अतिवहेयुः बहिर्वेदि वेदेर्वहिः रथन्तरस्य स्तोत्रे रथन्त-
रस्य साम्नः स्तोत्रे स्तुयमाने आस्तोत्रान्तात् ॥ १ ॥

बृहतो दुन्दुभिमाहन्युः* ॥ २ ॥

बृहतः स्तोत्रे स्तुयमाने दुन्दुभिमाहन्युः स्तनयिन्नशब्दोऽनुकर्ष-
णार्थः नहि शक्यं स्तनयिन्नशब्दं बलादुपपादयितुम् अतो दुन्दुभिं
वादयेयुः बहिर्वेदीति प्रकृतम् ॥ २ ॥

उपवाजयमाना वैरूपेण स्तुवीरन्नुपवाज्यमाना वा* ॥ ३ ॥

व्यजनेन इतरेतरम् उपवाजयमानाः सन्तः वैरूपेण साक्षा स्तुवी-
रन् अन्यैर्वोपवाज्यमानाः इतरेतरमेकेन व्यजनेन ॥ ३ ॥

वाचयित्वा यजमानं स्तुतमसीत्यनेन वातआवात्विति
तृचेनानुमन्त्रयेत्* ॥ ४ ॥

कतमस्यानुमन्त्रणं व्यजनस्य यो घोषवाहः ॥ ४ ॥

वैराजस्य स्तोत्र उपाकृत उपर्यनूहसकलं निधाय तृणे
च तस्योपरि तिरश्चीमरणिं निधायाभ्यात् संप्रजननं कृत्वा
त्रिः प्रदक्षिणमभिमन्येद्गायत्रं कन्दोऽनुप्रजायस्व त्रैष्टुभं जाग-
तमानुष्टुभं वैराजमिति गौतमः* ॥ ५ ॥

वैराजस्य सान्नः स्तोत्रे उपाकृते पुरस्ताज्जपं जपित्वा उरो-
रुपरिष्ठात् सकलम् आनुलोम्येन निधाय प्रस्थापयित्वा तृणे च तस्य
सकलस्योपरि तिरश्चीमरणिं स्थापयित्वा अभिमुखमात्मनः अग्नेः
प्रजननं कृत्वा येन प्रदेशेनाग्निः अवतार्यते तदुत्तरारण्या त्रिः प्रद-
क्षिणमभिमन्येत् गायत्रं कन्दोऽनुप्रजायस्वेत्येतदादिना मन्त्रेण एवं
गौतम आचार्य आह ॥ ५ ॥

चतुर्भिरेति धानञ्जप्यः* ॥ ६ ॥

चतुर्भिश्चन्दोभिरिति धानञ्जय आचार्यो मन्यते गायत्रं
चन्दोऽनुप्रजायस्व त्रैष्टुभं जागतमानुष्टुभमिति ॥ ६ ॥

त्रिभिरिति शाण्डिल्यः* ॥ ७ ॥

त्रिभिश्चन्दोभिरिति शाण्डिल्य आचार्य आह, गायत्रं चन्दोऽ-
नुप्रजायस्व त्रैष्टुभं जागतमिति क्रियायाः सर्वत्रानुवचनम् ॥ ७ ॥

अरण्योः सन्धानमालभ्योपजिघ्रेत् तेजोऽसि तेजो मयि धे-
हीति* ॥ ८ ॥

अरण्योः सन्धानमालभ्य सृष्ट्वा उपजिघ्रेत्तेजोऽसि तेजो मयि
धेहीत्यनेन मन्त्रेण, प्रा गन्धोपादाने ॥ ८ ॥

मथ्यमाने स्तोमं युञ्ज्यात्* ॥ ९ ॥

मथ्यमानेऽग्नौ यथाविधानं स्तोमयोजनं कुर्यात् ॥ ९ ॥

जाते सुवीरन्* ॥ १० ॥

जातेऽग्नौ सुवीरन् अग्निघोषे ॥ १० ॥

वाचयित्वा यजमानं पुनरूर्जा निवर्त्तस्व पुनरग्न इषायुषा
पुननः पाद्मं च स च रथ्या निवर्त्तस्वाग्नेऽपि च स्व धारया

विश्वप्सा विश्वतस्योत्यनुमन्त्याभिजुञ्जयात् तदुक्तं ब्राह्म-
णेन* ॥ ११ ॥

वाचयित्वा यजमानं सुतस्य सुतमसीति पुनरुर्जा निवर्त्तस्तेत्ये-
तदादिना यथासूचितेन मन्त्रेण अग्निमनुमन्त्य प्राहरत्याहवनीये
आज्येनाभिजुञ्जयात् तदुक्तं ब्राह्मणेण प्रेक्ष्ये अग्रे दीदिहि पुरो न
इति विराजाभिजुहोतीति ॥ ११ ॥

स्वाहाकारेणोत्तराम्* ॥ १२ ॥

उत्तरामाहुतिं स्वाहाकारेण जुञ्जयात् आगत्योपरिष्ठा-
ज्जपः ॥ १२ ॥

अपः सावका उपनिधाय महानास्त्रीभिः स्तुवीरन्* ॥ १३ ॥

अप इति कर्मणि द्वितीया सह अवकाभिः सावकाः अवकाः
सेवालाः ॥ १३ ॥

यो यः सामाङ्गं ब्रूयात् स उदघोषं जनयेत्* ॥ १४ ॥

यो यः स्वभक्तिं ब्रूयात् स उदघोषं कुर्यात् निधने तु
सर्वं ॥ १४ ॥

वाचयित्वा यजमानं ता निनयेदास्तावेऽनाधृष्टासि तान्त्वा
 सेमोराजावनयाम पीता उपतिष्ठन्त आपोये शाक्करा ऋषभा
 ये स्वराजस्ते अर्षन्तु ते वर्षन्तु ते कृण्वन्त्विषमूर्जं राय-
 स्पोषन्तद्विदेयेति* ॥ १५ ॥

वाचयित्वा यजमानं आपः अवकामिआ निनयेत् निक्षिपेत् आ-
 स्तावे अनाधृष्टासीत्येतदादिना यजुषा यथासूत्रितेन आस्तावश्चा-
 त्वालदिशे प्रसिद्धः ॥ १५ ॥

समन्यायन्तीति वा † ॥ १६ ॥

समन्यायन्तीति एतयर्चा वा निनयेत् ॥ १६ ॥

समुद्रं वः प्रक्षिणोमीति वा † ॥ १७ ॥

समुद्रं वः प्रक्षिणोमीत्येतदादिना यजुषा वा निनयेत् ॥ १७ ॥

सर्वैर्व्या* ॥ १८ ॥

सर्वैर्व्या निनयनमन्त्रैः अनाधृष्टासीत्येतदादिभिः निनयेत् ॥ १८ ॥

अष्टीवतो रवका उपोक्षेरन्* ॥ १९ ॥

* ब्राह्मणायथोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणायथेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

सर्वेर्वा अष्टीवतोरङ्गप्रदेशयोः स्थापयेयुः अष्टीवतोरिति जानु-
भ्यामुपरि ॥ १९ ॥

कृदिषि वर्षकामोऽध्यासयेदिति शाण्डिल्यः* ॥ २० ॥

कृदिषि क्वादनस्योपरि वर्षकामः निदध्यात् एवं शाण्डिल्य आ-
चार्य आह ॥ २० ॥

गोष्ठे पशुकामः* ॥ २१ ॥

अवका निदध्यात् ॥ २१ ॥

सभायां यशस्कामः* ॥ २२ ॥

यशस्कामः सभायामवका निदध्यात् ॥ २२ ॥

श्मशानेऽभिचरन्* ॥ २३ ॥

अभिचरन् अभिचारं कुर्वन् श्मशाने अवका निदध्यात् श्मं शरीरं
तद्यस्मिन् शेते तत् श्मशानम् ॥ २३ ॥

इति तृतीयस्य पञ्चमी कण्डिका ।

अथ षष्ठी कण्डिका ।

वारवन्तीयस्य स्तोत्रे धेनुः संवाशयेयुर्दक्षिणतः कृत्वा-
त्तरतो वत्सान्* ॥ १ ॥

उक्तं स रेवतीरसृजत तद्गवां घोषोऽन्वसृज्यतेति तासु रेवत्यः
पवमाने प्रयुज्यन्ते रथन्तरादीनां पञ्चानां षष्ठानां षष्ठस्थानेषु प्रयुज्य-
मानानां सन्निधौ रथयतिवर्त्तनादयो धर्माः प्रयुक्ताः तत्सन्निधिलात्
धर्माणां किं सन्निधौ रेवतीनां पवमान एव क्रियते धर्माः अथ
षष्ठस्थाने इत्यत्राह, वारवन्तीयस्य स्तोत्रे धेनुः संवाशयेयुरिति अपां
वा एष रसो यद्रेवत्यो रेवतीनां रसो यद्वारवन्तीयमिति रेवतीनां
वारवन्तीयं रसः सारमिति तद्वारवन्तीयमिति सन्निधौ प्रयुज्यमाना
रेवत्यः प्राप्नुवन्ति वारवन्तीयस्य सान्नः स्तोत्रे धेनुः संवासयेयुः कथं
संवासयेयुः देवयजनस्य दक्षिणे प्रदेशे कृत्वा गा उत्तरतो वत्सान्
कृत्वा ॥ १ ॥

पूर्वण सदः संसृज्य पश्चिमेनाग्नीध्रीयमुदीचीरत्यजेयुः* ॥२॥

समाप्ते स्तोत्रे सदसः पूर्वे प्रदेशे मिश्रयित्वा वत्सैः समाधाय
आग्नीध्रीयस्य पश्चिमे प्रदेशे उदीचीन्दिशं प्रति प्रस्थापयेयुः निष्काल-
येयुः इदमुद्गाढकर्म तत्संयोगात् रथप्रवर्त्तनादिधेन्वन्ताः षष्ठधर्माः

* ब्राह्मण्यनोटोपेवम् ।

सर्वत्र भवेयुः तेषामुपदिष्टत्वात् यस्य येन कर्मणा संयोगः सतद्भूयं
लभते प्रतिस्रोत्रमुद्गात्रे एतत् दद्यात् ॥ २ ॥

वाचयित्वा यजमानं गोनामभिरनुमन्त्रयेत् हव्ये काम्ये
चन्द्रे ज्योत इडेरन्ते जुष्टे सृगिरि मयि वोरायः अयन्तामिडं
एक्षदित एहि जुष्टे जुष्टिन्ते गमेयमुपहृता उपह्वं वोशी-
येति* ॥ ३ ॥

वाचयित्वा यजमानमुद्गाता गाः गोनामभिरनुमन्त्रयेत् हव्ये
काम्ये इत्येतदादिभिर्थ्यासूचितैः अत्रोच्यते गोनामभिरिति कि-
मर्थं यदा सर्वाणि निर्दिष्टान्येव, उच्यते गोनामग्रहणं संव्यवहारा-
र्थम् अन्यत्रापि यत्र गोनामानोति ब्रूयात् तत्रैतान्येव प्राप्तव्यानि
यथा दक्षिणेऽस्याः कर्णे गोनामानि जपित्वेति यानि च प्रकरणान्ना-
तान्येव तानि च ॥ ३ ॥

सहर्षभा इति वा* ॥ ४ ॥

सहर्षभा इत्येतयर्चा वा उपमन्त्रयेत् ॥ ४ ॥

उभाभ्यां वा* ॥ ५ ॥

सहर्षभा हव्ये काम्ये इत्येतदादिना मन्त्रेण वानुमन्त्रयेत् ॥ ५ ॥

अङ्गिष्वेदुपाकुर्यस्तानिनयेदास्तावे आपोहिष्ठीयाभिः* ॥६॥

यद्यङ्गिरूपाकरणं कुर्युरध्वर्यवः ता आपः निनयेदास्तावे आपो-
हिष्ठीयाभिः अग्निः अङ्गिरूपाकरणस्य कः सम्बन्धः आपोवै रेवत्य
इति ॥ ६ ॥

षष्ठेऽहनि संस्थितेऽवज्जवादिनः स्युर्न चाधोयीरन्नोत्तर-
स्याङ्ग उपाकरणात् † ॥ ७ ॥

ब्राह्मणे च ऊज्जषी वा एतर्हि वाग्यदा षडहः सन्तिष्ठते न वज्जव-
देन्नान्यं पृच्छेन्नान्यस्मै प्रब्रूयात् मधु वाशये घृतं वा यथोज्जषोवहं प्रत्य-
नक्ति तथा तदिति एते संस्थाधर्माः श्रूयन्ते अत आह षष्ठेऽहनि
संस्थितेऽवज्जवादिनः स्युरिति षष्ठेऽहनि समाप्तेऽवज्जवादिनः स्युः
न चाधोयीरन् आ उत्तरस्याङ्ग उपाकरणात् उपाकरणं नाम प्रारम्भः
एतद्दर्शयति अन्येष्वहःसमाप्तिष्वध्ययनं कुर्वीतेति अथ षष्ठग्रहणं किमर्थ-
मिति उच्यते नियमार्थमेव यदा षडहः सन्तिष्ठतइति तदा वृत्तस्य
प्रथमेऽहनि संस्थानं तत्र संस्थाधर्माः प्राप्नुवन्ति सोऽयमाचार्यः षष्ठ-
ग्रहणं करोति कथं आवृत्तेऽप्येतस्मिन् स्युरिति एतदावृत्तेरूपं य इह
उपक्रमधर्मास्ते आवृत्तेः संस्थाधर्माः ये तत्र संस्थाधर्मास्ते इह उप-
क्रमधर्मा इति ॥ ७ ॥

* ब्राह्मणयोगोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणयोगेनैतेन सूत्रद्वयं छतम् ।

सर्पिर्मधुभ्यामृत्विजोभोजयेद्दह्निषु* ॥ ८ ॥

सर्पिषा मध्वा च यजमानः ऋत्विजो भोजयेद्दह्नेषु सर्पिरिति
घृतस्य पर्यायः ॥ ८ ॥

अन्यतरेण वा* ॥ ९ ॥

सर्पिषा मध्वा वा एकेन भोजयेत् ॥ ९ ॥

सर्पिषैव तृतीयसवने सत्रेषु † ॥ १० ॥

सर्पिषैव तृतीयसवने भोजनं सत्रिणाम् एवशब्दो मधु निवर्त्तयति
अथ तृतीयसवनग्रहणं किमर्थमिति चेत् उच्यते षष्ठेऽहनि संस्थिते
एतेनोक्तं तत् सत्रेषु यदेव तार्त्तीयसवनीकभोजनमुपदिष्टम् तदेव
सर्पिषा स्यात् तत् संस्थितेऽहनि भोजनमस्तु सत्रिणां न अनुसवनन्तु
सत्रेष्विति तद्यथाकाम्यादेवेति ॥ १० ॥

एतस्यान्यतरस्मिंस्त्यहेति ग्राह्याणां भक्षयेयुः सुत्वा
पृष्ठेन † ॥ ११ ॥

एतस्य पृष्ठस्य षडहस्य अन्यतरस्मिंस्त्यहे अतिग्राह्याणां भक्षयेयुः
अतिग्राह्या गृहाः अतिरिक्ताः प्रकृतेभ्यो गृह्यन्ते इत्यतिग्राह्या यस्मिं-
स्त्यहे गृह्येरन् तस्मिंस्तेषां भक्षयेयुः, कस्मिन् काले सुत्वा पृष्ठेन ॥ ११ ॥

* द्राह्यायणेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† द्राह्यायणोऽप्येवम् ।

विषुवद्गतयोश्च* ॥ १२ ॥

विषुवद्गतयोश्च अतिग्राह्याणां भक्षयेयुः ॥ १२ ॥

त्रिष्टुप्छन्दसा † ॥ १३ ॥

त्रिष्टुप्छन्दसा मन्त्रेण भक्षयेयुः ॥ १३ ॥

पूर्वं चमसेभ्यः † ॥ १४ ॥

पूर्वं सर्वचमसेभ्यो भक्षयेयुः ॥ १४ ॥

अन्यत्र चैतस्मिन् काले यानाहरेयुः* ॥ १५ ॥

अन्यत्र च अन्यथज्ञेषु च एतस्मिन् काले यान् यद्वाहन् भक्षाना-
हरेयुस्तेषां त्रिष्टुप्छन्दसा पूर्वं चमसेभ्यो भक्षयेयुः ॥ १५ ॥

सह धर्मैः सर्वत्र पृथ्याः स्यात्* ॥ १६ ॥

एते पृथ्यस्य धर्मा गवामयनप्रकरण आस्ताताः एते यत्र यत्र
पृथ्याः प्रयुज्यन्ते तत्र तत्र स्युर्न केवलं गवामयने ॥ १६ ॥

दशमव्रते च* ॥ १७ ॥

* ब्राह्मणायशोधयेवम् ।

† ब्राह्मणायशेन सप्तद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

दशमञ्चाहव्रतञ्च यत्र यत्र क्रियेतां तत्र तत्र सद्दधर्माः ॥ १७ ॥

आमीवर्त्तस्तोत्रीयानाभिप्लविकान् पृष्ठ्ये संशयेद्ब्राह्म-
णाक्क्षिना कालेयर्चोऽच्छावाकेन सर्व्वत्र यदा पवमाने स्या-
ताम्* ॥ १८ ॥

ये आमीवर्त्तस्तोत्रीयाः आभिप्लविकाः तान् सर्व्वत्र पृष्ठ्ये संशयेत्
ब्राह्मणाक्क्षिना यदामीवर्त्तपवमाने स्यात् कालेयस्यर्चः अच्छा-
वाकेन संशयेत् यदा तत् पवमाने स्यात् न केवलं पृष्ठ्ये कालेयस्य
अन्यत्रापि यदा कालेयं पवमाने स्यात् तत्राप्येतस्य स्तोत्रीयं संशये-
दच्छावाकेन यथा विश्वजितीति ॥ १८ ॥

सर्व्वत्रेन्द्रक्रतुं ब्राह्मणाक्क्षिनोर्द्ध्वं विषुवतः प्रागति-
रात्रात्* ॥ १९ ॥

ऊर्द्ध्वं विषुवतः यान्यहानि तेषु सर्व्वेखिन्द्रक्रतुं ब्राह्मणाक्क्षि-
नः संशयेत् प्रागतिरात्रात् उदयनोयम् अतिरात्रं वर्जयित्वा सर्व्वशब्दे
निरवशेषवाची ॥ १९ ॥

विश्वजिति वैराजे धर्म्मान् कुर्यात्* ॥ २० ॥

उक्तं यत्र यत्र समुदितानि पृष्ठानि प्रयुज्येरन् तत्र तत्र एषां

रथव्यतिवर्जमानादयो धर्माः स्युरिति तदिह सर्वपृष्ठविश्वजित्
तस्मिन् विश्वजिति रथन्तरादीनां सर्वेषां पृष्ठयादीनां वैराजेऽधिकरणे
धर्मान् कुर्यात् एतद्धि धर्माणां स्थानं होतापि सर्वेषां तस्मिन्नेव
योनीः संशति ॥ २० ॥

इतरेष्वपि पृष्ठेष्वित्याचार्यमतिः* ॥ २१ ॥

इतरेष्वपि पृष्ठेषु धर्मान् कुर्यात् एषा आचार्याणां मतिः सन्नि-
ह्यन्यायत्वाद्धर्माणाम् इतरेषु त्रिषु पृष्ठेषु महानास्त्रीवैरुपरेवतीषु
स्वधर्माः स्युः बृहद्रथन्तरवैराजानां वैराजा धर्माः स्युरिति ॥ २१ ॥

सप्तमेऽहन्यग्नेरर्कोऽध्यर्द्धेऽङ्घ्रौ सोमसाम मौक्षस्य पूर्व-
योः* ॥ २२ ॥

इह ब्राह्मणे अष्टमनवमयोरङ्गोः स्वाशिरामर्कदौर्घतमसोऽर्का-
वाक्तातौ अग्नेरर्कोऽन्तरितः तमग्नेरर्कं सप्तमेऽहनि कल्पयत्याचार्यः
सप्तमेऽहन्यग्नेरर्कोऽध्यर्द्धेऽङ्घ्रौ सोमसाम मौक्षस्य पूर्वयोरिति यस्ते मदी-
वरेण्य इति गायत्रं त्वचे कृत्वा एतस्मिन्नेवं सामतचः स्यात् अग्ने-
रर्कोऽध्यर्द्धेऽङ्घ्रौ सोमसाम मौक्षमिति ॥ २२ ॥

मौक्षसोमसामनी गायत्रस्योत्तरयोरग्नेरर्कस्ति सृष्टि-
वा* ॥ २३ ॥

अथवा गायत्रमेकर्चं कृत्वा तस्योत्तरयोर्मैक्षसोमसामनी कृत्वा
तस्मिन्नेव त्वचे अग्नेरर्कस्त्रिष्टु कुर्यात् अरण्ये गेयमिदमपवित्र-
मिति ॥ २३ ॥

साकमश्वेडानां संचारौ व्यतिहरन्त्येके* ॥ २४ ॥

साकमश्वस्य इडानां संचारस्य च अष्टमनवमयोरङ्गोर्यतिहार-
मेके आचार्याः कुर्वन्ति आष्टमिकी इडा विभक्तिर्नवमेऽहनि कृत्वा
अष्टम एव कल्पयति इडा संचारोऽष्टमस्य विभक्तिर्नवमेऽहनि क्रियत
इति व्यतिहारो नाम अन्योऽन्यस्थानोपादानं इडानां संचारौ साक-
मश्वस्य स्थाने कुर्वन्ति साकमश्वमिडानां संचारस्येति ॥ २४ ॥

सुरूपक्रौञ्चे एकर्चयोरेके* ॥ २५ ॥

अष्टमेऽहनि सुरूपं गायत्र्यत्तच्छ्रमास्नातं क्रौञ्चं चानुष्टुभि
उष्णिक्कुभावेकर्चौ कृतौ तदेके आचार्या लिङ्गं दृष्ट्वा विकल्पयन्ति
प्राणाग्निर्गर्महीनामिति प्राणवत्यो भवन्तीति अस्य च वज्रवचनस्य
उष्णिक्कुभोरेकर्चं क्रियानर्थक्यं तदेके उष्णिक्कुभौ त्वचयोः
कुर्वन्ति उष्णिक्कुभोस्तृचैकर्चत्वमन्यथा तेनेति सुरूपक्रौञ्चे एक-
र्चयोः ॥ २५ ॥

नवमस्य ज्योतिष्टोमः पर्यासः † ॥ २६ ॥

* द्रष्टव्यमोऽप्येवम् ।

† द्राष्टव्यमेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

नवमेऽहनि बहिष्यवमाने एवं ब्राह्मणं पठति सवा उत्तमः षडृचो भवतीत्युक्त्वाह तच्च उत्तमो भवतीति न च तस्यानन्तररूचोऽस्ति षडृचः तस्यानन्तरः नचावच्छेदं कृत्वा कल्पना युक्ता ऋते वचनात् सोऽयमाचार्यः प्राकृतं पर्यासं विधित्सुराह नवमस्य ज्योतिष्टोमः पर्यास इति अनादेशे प्रकृतिप्रत्ययात् ॥ २६ ॥

साप्तमिक इत्येके* ॥ २७ ॥

एके आचार्याः साप्तमिकः पर्यासः स्यादित्येवमाहुः कस्मात् सप्रभृतित्वात् उक्तं सप्रभृतयो भवन्तीति ताः श्वसनादयः ॥ २७ ॥

तस्य बृहत्यामरण्ये गेयानि त्वेषु पृष्ठ्यञ्च † ॥ २८ ॥

तस्य ग्रहणं यदि ज्योतिष्टोमः पर्यासः यदि साप्तमिकः तस्य बृहत्यामेकादशसामानि पठितानि तेषां त्वचैर्चवक्लृप्तिः कल्पयति यान्यरन्ये गेयानि तानि त्वेषु स्तुः पृष्ठ्यञ्च अन्याऽन्येकर्षेषु ॥ २८ ॥

वासिष्ठमध्यास्यायाम् † ॥ २९ ॥

तत् किमिदमारभ्यते अनुप्राप्तमेव वासिष्ठमध्यास्यायाम् आचार्यैरपि प्रकरणेऽध्यास्यायामेव गीतम् उच्यते नियमार्थमारभ्यते वक्ष्यते सप्तैव त्वेषु चैरजामीत्यपरमिति न तत् कल्पे वासिष्ठं स्यात् अथास्याविषयमेव वासिष्ठमिति ॥ २९ ॥

* ब्राह्मणायणेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† ब्राह्मणायणोऽप्येवम् ।

वैयश्चं प्राग्भर्गादाभीशवं यशसः* ॥ ३० ॥

पाठक्रमं विकल्पयति अजाम्यर्थेन वैयश्चं प्राग्भर्गाद्भवेत् अभी-
शवं यशसः प्रागिति वर्त्तते ॥ ३० ॥

सप्तैव त्वेषु यैरजामीत्यपरम्* ॥ ३१ ॥

अपरः कल्पः दृढत्यां सप्तैव त्वेषु स्युः यैः क्रियमाणैर्जामि न
भवति एतदपरं आचार्यमतं प्रथमः कल्पो यथान्नातानां क्रिया-
शेषे विकल्पः ॥ ३१ ॥

दीर्घतमसोऽर्कोऽन्त्यः सामराजं वा* ॥ ३२ ॥

अन्ते दीर्घतमसोऽर्कः सामराजश्च तयोश्च द्वयोरेकस्मिन् सम्भवो
नास्ति तस्माद् विकल्पः स्यात् एकार्थत्वात् ॥ ३२ ॥

पृष्ठस्योत्तरयो दीर्घतमसोऽर्को माण्डवश्चैडः साम-
राजेऽन्त्ये* ॥ ३३ ॥

यदा तावत् दीर्घतमसोऽर्कोऽन्त्यः स्यात् तदा सामराजस्याभाव
एव यदा पुनः सामराजमन्त्यं स्यात् तदा पृष्ठस्योत्तरयोः स्तोत्रीययोः
दीर्घतमसोऽर्कः स्यात् माण्डवं चैडं दीर्घतमसोऽर्कः अर्कोऽनुग्रहार्थः
माण्डवं स्तोमपूर्णार्थम् ॥ ३३ ॥

इति तृतीयस्य षष्ठी कण्डिका ।

अथ सप्तमी कण्डिका ।

दशमस्य बहिष्पवमानं द्वितीयप्रभृतीनां पञ्चानामङ्गा-
मनुरूपाः प्रथमाश्च बहिष्पवमानं तन्नवर्चम्* ॥ १ ॥

दशानां पूरणः दशमः दशमस्येति सम्बन्धलक्षणा षष्ठो बहि-
ष्पवमानमिति स्तोत्रोपदेशः द्वितीयप्रभृतीनामिति निदध्मरूपदेशः
प्रभृतिशब्दः आद्याभिधायी पञ्चानामिति संख्या अङ्गामिति अह-
निर्देशः अनुरूपा इति बहिष्पवमानं तन्नवर्चं नवर्चमिति संज्ञा
बहिष्पवमानस्य आद्यद्वितीयान्त्यास्तृचः प्रतिपदनुरूपपर्यासः प्रथमा-
श्चाङ्गः बहिष्पवमानन्तन्नवर्चं नवर्चमिति संज्ञा एतद्दशमस्याङ्गो बहि-
ष्पवमानम् अत्रोच्यते यदा तावदेव बहिष्पवमानं दशमिकं क्लृप्त-
मेव सर्वं ब्राह्मणे पञ्चानामङ्गामनुरूपैः प्रत्यवयन्ति नवर्चो भवन्ति
या एवामूः प्रयच्छन् या आवदधातीति च सम्बन्धोऽस्य दर्शितः
प्राथमिकस्य नवर्चस्य वारुण्येका भवति आदित्येका भवतीति च
लिङ्गोच्चादना तत् किमिदं सिद्धे सति पुनरारभ्यते दशमस्य बहिष्पव-
मानमिति उच्यते, आचार्यस्येयं प्रवृत्तिः यत्र हि कालो वा
विशेषो वा कश्चिद्विवक्षितो भवति तत्र सिद्धस्यापि सतो विधिः पुन-
रुपादानं करोति यथा एकत्रिके सद्यः सर्वं कुर्युरेकदीचस्त्युपसत्क
इति गौतमस्तस्य गायत्रपार्श्वमार्भवो या रुचेति पुरोजित्यमिति
शाण्डिल्य इति एतद् विवक्षुः सिद्धमिदं गायत्रपार्श्वं पुनरामनति

एवमिह विधिशेषं विवक्षुः सिद्धोपादानं करोति कः पुनर्विधिः
 शिष्यते यो वक्तव्यः उच्यते, ब्राह्मणं पञ्चानामङ्गामनुरूपैः प्रत्यवय-
 न्तीति तथा वक्तव्यम् एतदर्थं सिद्धमपि सन्तं पुनराददते उच्यते
 यद्येवं सिद्धेऽपि सति पुनराददते दशमग्रहणं तावन्न कर्तव्यं कस्मात्
 नावमिकं विधानमुक्तं शेषोऽपि विधिरुच्यमानः संख्यानात् दश-
 मादन्यत्र क्व भवेत् तस्माद्दशमग्रहणं शक्यमवक्तुं बहिष्पवमानग्रहणं
 शक्यमेव वक्तुं बहिष्पवमानस्य ग्रहणस्य किं कारणं तच्छक्यत्वात् तत्
 विवक्तव्यम् अत्र हेतुराज्यादारभ्य सुसमिद्धो न आवहेत्येतस्माद्दाश-
 मिकानि स्तोत्राणि प्रत्यक्षशिष्टानि तस्मात् कारणं न वक्तव्यं द्वितीय-
 प्रभृतीनामित्येतदप्यनारभ्यमेव यस्माद्वितीयप्रभृतिस्वहःसु बहि-
 ष्यवमानद्वितीयास्तृचस्तेषामनुरूपा इति संज्ञा पवस्वेन्दोवृष्टासुत
 इत्येतदादीनां अङ्गामनुरूपा इत्येतच्च न वक्तव्यं कस्मात् उक्तं पञ्चा-
 नामङ्गामनुरूपैः प्रत्यवयन्तीति प्रथमाच्च बहिष्पवमानन्तन्नवर्च-
 मित्येतदपि न वक्तव्यं कस्मात् उक्तं नवर्चा भवतीति या एवामूः
 प्रयच्छन् या अवदधाति ता एता उदस्यतीति प्राथमिकेनैव
 बहिष्पवमानेन सम्बन्धं दर्शयति तस्मात् सर्वमेव सूत्रं नारभ्यम्
 आरम्भे वा प्रयोजनं वक्तव्यम् अत्रोच्यते, यदुक्तं नारभ्यमित्यारभ्य-
 मिति ब्रूमः शेषविध्यर्थं यत्तावदुच्यते दशमग्रहणं न कर्तव्यमिति
 अत्र ब्रूमः कर्तव्यमेव क्न्दोमा इति पठति अभ्यसङ्गः पञ्चाहस-
 त्वारः क्न्दोमा विश्वजिदतिराच इति तत्रेदं संख्यानतो नवमं तत्रायं
 संशयः किमत्र दाशमिकं बहिष्पवमानं भवत्यत उत्पत्तिकत्वात्
 नावमिकं माभूदिति यावता निदानकारेणापि विचारितं कथं

दशमधर्मा मानसमिति कर्त्तव्या इत्येके तच्चाहर्जायत इति अक-
 र्तव्य इत्यपरमदशमञ्च लुप्तञ्च दशरात्र इति सोऽयमाचार्योऽनिय-
 मार्थं दशमग्रहणं करोति कथं अदशमेऽप्येतस्मिन् बहिष्पवमानं
 स्यादिति, अथ यदुक्तं बहिष्पवमानग्रहणं न कर्त्तव्यमित्यत्र ब्रूमः
 बहिष्पवमानग्रहणं क्रियते नियमार्थं कथं एतस्मिन्नहनि न कदा-
 चिदन्यं बहिष्पवमानं स्यादिति कुतः पुनराशङ्का यथान्यं बहि-
 ष्यवमानं स्यादिति उच्यते, मशकः पठति द्वादशाहविचारेषु अपि
 वा प्रतिपदावेवान्योन्यस्याः स्थानं व्यतिहरेदिति न कदाचिदपि
 बहिष्पवमानस्य विकारः स्यात् दशमेऽहनीति, अथ यदुक्तं द्वितीय-
 प्रभृतोनामिति न वक्तव्यमित्यत्र ब्रूमः अन्योन्यस्य स्थानं द्वितीय-
 प्रभृतोनामेव स्युः, अथ यदुक्तं पञ्चानामित्यत्र ब्रूमः अविद्यमाने-
 व्यपि पञ्चानामेव कुर्युः यथा कन्दो भवति दशरात्रे, अथ यदुक्त-
 मङ्गामिति न वक्तव्यमित्यत्र ब्रूमः अहर्व्यत्यासोऽप्यानुपूर्व्येण स्यात्,
 अथ यदुक्तमनुरूपा इति न वक्तव्यमित्यत्र ब्रूमः अनुरूपग्रहणं
 साप्तमिकप्रतिषेधार्थं कथं समूहिते द्वादशाहे एता अनुरूपा न स्यु-
 रिति येषामेवानुरूपा संज्ञा ता एवेति, अथ यदुक्तं प्रथमाञ्च बहि-
 ष्यवमानं तन्नवर्चमित्येतदपि न वक्तव्यमित्यत्र ब्रूमः अवद्विन्नबहि-
 ष्यवमानं क्लृप्तं कन्दोमा मति दशरात्रे तन्माभूदिति तस्मात् सूत्र-
 मारब्धव्यम् ॥ १ ॥

अनुरूपेषु तच्चा प्रतिलोमा ऋचो नवर्च इति गौतमः* ॥२॥

उक्तं पञ्चानामङ्गामनुरूपैः प्रत्यवयन्ति यथाभ्यारूह्य प्रत्यवरो-
हेत्तथा तदिति तत्प्रत्यवरोहणं किं चक्षुःप्रातिलोम्येन अथवा त्वचः
प्रातिलोम्येनेति उच्यते अनुरूपेषु त्वचा प्रतिलोमा चक्षुः नवर्चं षाष्टि-
कादनुरूपादारभ्य प्रातिलोम्येन तावद्यावद्वितीयक इति तैः प्रत्य-
वरोहः न चक्षुःमपि असृक्षत प्रव्राजिनः पवमानस्य विश्ववित्पव-
मानो अजीजत्तदेते असृग्रमिन्दवः पवस्वेन्दोऽष्टषासुत इत्येष कर्ण-
क्रमः तत चक्षुः प्रतिलोमाः स्युः उपास्मै गायतानर इत्यत आरभ्य
यावदस्य प्रज्ञामनुद्युतमिति एवं प्रत्यवरोहणं गौतम आचार्य्यो
मन्यते ॥ २ ॥

सर्वत्र त्वचा इति धानञ्जयः* ॥ ३ ॥

सर्वत्र सर्वस्मिन् बहिष्पवमाने त्वचा प्रातिलोम्येन धानञ्जय आ-
चार्य्यो मन्यते अनुरूपाणां यथोक्तं नवर्चं तु उपशिक्षाय तस्युष एष
प्रज्ञेन जन्मनास्य प्रज्ञामनुद्युतमित्येवन्तृचः प्रातिलोम्यम् ॥ ३ ॥

यथाधीतं नवर्चमिति शाण्डिल्यायनः* ॥ ४ ॥

अनुरूपाणां यथोक्तमेव प्रातिलोम्यं नवर्चं तु यथाधीतमेवेति
एवं शाण्डिल्यायन आचार्य्यो मन्यते ॥ ४ ॥

सर्वत्रर्चः प्रतिलोमा इति शाण्डिल्यः* ॥ ५ ॥

सर्वत्रानुरूपेषु नवर्चेष्टृचः प्रतिलोमाः स्फुरित्येवं शाण्डिल्य आचार्यो मन्यते, द्वितीयकादनुरूपादारभ्य यावत् षाष्टिक इति एते ऋक्प्रतिलोमाः स्तुः अन्यथा हि यदि षाष्टिकादारभ्येरन् एवमुभयप्रतिलोम्यं स्यात् ऋक् प्रतिलोम्यन्तृचप्रतिलोम्यञ्च नवर्चे तु सर्वमृक्प्रतिलोममेव स्यात् उपास्मै गायतानर इत्यत आरभ्य यावदस्य प्रत्नेति ॥ ५ ॥

अप्रतिभामेतस्मिन्नहन्यनुष्टुम्भात्रां कृत्वाचक्षीरन्* ॥ ६ ॥

अप्रतिभां न प्रतिभाम् अनवस्थानमित्यर्थः यदेतस्मिन्नहनि प्रतिभायाः स्तोत्राङ्गं किञ्चित्तदनुष्टुम्भात्रां कृत्वाचक्षीरन् उक्तं यावत्त्यनुष्टुप्तावतीं वाचं सम्याद्य विब्रूयुरिति अथ मात्रायहणं किमर्थमिति उच्यते ऋक्यायनाद्वियेरन् द्वात्रिंशन्मात्रां कृत्वाचक्षीरन् ॥ ६ ॥

ज्यायसि कन्दसि लुम्पेयुरक्षराणि कनोयस्यभ्यस्येयुः † ॥ ७ ॥

ज्यायस्त्वं नाम वृद्धिः कनोयस्त्वं ह्रासः ज्यायसि कन्दस्वाख्यातये अनुष्टुम्भात्रां कृत्वा अधिकान्यक्षराणि लुम्पेयुः कनोयसो अभ्यस्येयुः के येषामुद्गाढाणामिदं कर्म उपदिष्टम् ॥ ७ ॥

अग्निष्टोमसाम्ना स्तुत्वा प्राक् पत्नीसंयाजेभ्योयदेभिः प्रस्तुते परार्थं व्रजितं स्यात्तद्गत्वा प्रत्याव्रज्य मनसानुत्साहे

* द्राक्षायाजोऽप्येवम् ।

† द्राक्षायाजेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

ऊतेषु पत्नीसंयाजेषु गार्हपत्य उद्गाता जुहुयादुपसृजन्धरणं
मात्रे मातरं धरुणोधयन् रायघोषमिषमूर्जमस्मासु दीधरत्-
स्वार्होति पूर्वम्* ॥ ८ ॥

अग्निष्टोमसाम्ना सुत्वा प्राक् पत्नीसंयाजेभ्यः यदेभिरुद्गाहभिः
प्रसुते सोमे प्रसवादारभ्य सर्वैर्दूरङ्गतं स्यात् तद्गत्वा प्रत्याव्रज्य मन-
सानुत्साहे यद्युत्साहे न स्यात् गमनागमने मनसा गमनागमने
हत्वा ऊतेषु पत्नीसंयाजेषु गार्हपत्य उद्गाता जुहुयात् उपसृजन्धरणं
मात्र एतदादिना यथासूचितेन मन्त्रेण उद्गाह्यहणं न सर्वे एव ॥ ८ ॥

स्वाहाकारेणोत्तराम्* ॥ ९ ॥

उत्तरामाहुतिं स्वाहाकारेण जुहुयात् ॥ ९ ॥

आहवनीयं गत्वा पश्चात्तिष्ठन्तोऽयं स होहा इति त्रिरु-
द्गाता गायेत् निधनमितरावनूपेयाताम् † ॥ १० ॥

गार्हपत्ये उद्गाता ऊत्वा अध्वर्युणा सम्प्रेषिते आहवनीये गत्वा तस्य
पश्चिमे प्रदेशे तिष्ठन्तो यद्वक्ष्यते तत् कुर्युः किं पुनस्तत् अयं स होहा
इत्येतस्माम् त्रिरुद्गाता गायेत् निधनमितरौ प्रसोढप्रतिहर्तारौ

* आष्टायणेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† आष्टायणेनानेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

उद्गातारमुपयन्तं अनुपेयातां गानग्रहणं उक्तमतिवृन्दसाहचरीयमुप-
तिष्ठन्त इति च्छवा माभूदिति ॥ १० ॥

यजमानसञ्चरेण गत्वा पूर्वया द्वारा सदः प्रविशेयुः* ॥११॥

यजमानस्य यः सञ्चरस्तेन गत्वा नोद्गातृसञ्चरेण पूर्वया द्वारा
सदः प्रविशेयुः ॥ ११ ॥

इति तृतीयस्य सप्तमी कण्डिका ।

अथ अष्टमी कण्डिका ।

यदा अध्वर्युरुपाकुर्यादथ मानसेन स्तुवीरन् नायं गौः
पृश्निरक्रमीदिति गायत्रेण पृथक् स्तोत्रीयाभ्यो द्विकारं
त्रिकेन स्तोमेनास्तोमयोगा यजमानवाचनेन † ॥ १ ॥

यस्मिन् काले अध्वर्युरुपाकरणं करोति अथानन्तरं मानसेन
स्तोत्रेण स्तुवीरन् मनसा क्रियत इति मानसम् उक्तं मनसोपावर्त्त-
यत्येतदादि अबङ्गैः पृश्निरक्रमोदित्येतस्मिंस्तृचे गायत्रेण साम्ना
उक्तं सार्षराज्ञा चग्मिः स्तुवन्तीति एता सार्षराज्ञः पृथक् स्तोत्री-

* द्राक्षायणे विशेषोऽस्ति ।

† द्राक्षायणे नैतेन सूत्रचतुष्टयं कृतम् ।

याम्यो हिङ्कारं वृथक् नानेत्यर्थः स्तोत्रीयाम्यो हिङ्कारं कुर्युः त्रिकेण
 स्तोमेन उक्तं पराचीभिः सुवन्तीति एवं पराक्रमं असोमयोगा यज-
 मानवाचनेन नात्र सोमयोजनं स्यात् न च यजमानवाचनम् ॥ १ ॥

प्रतिहारवेलायां प्रतिहर्त्तापान्यात्* ॥ २ ॥

प्रतिहारदेशकाले प्रतिहर्त्ता अपान्यात् उक्तं तस्माद्धृत्यं प्राणेन
 करोति प्राणिति चापानिति च तदपानसंज्ञकवायुरन्तः प्रवेशयेत् ॥२॥

उत्तमां प्रस्तुत्यैषेति होतारमीचेत्* ॥ ३ ॥

उत्तमां स्तोत्रीयां प्रस्तुत्यैषेत्यनेन होतारमीचेत् ॥ ३ ॥

सर्वमेतस्मिन् स्तोत्रे मनसा कुर्युः* ॥ ४ ॥

समीक्षणेन विज्ञापयन्तः* ॥ ५ ॥

यत्किञ्चिदस्मिन् स्तोत्रे पुरस्ताज्जपादि तत्सर्वं मानसं कुर्युः समी-
 क्षणेन विज्ञापयन्तः ब्रह्मंस्तोत्रायामः प्रशास्तरित्यतः आरभ्य समीक्षण-
 मात्रेण विज्ञापनं कुर्वन्तः सर्वप्रैषेषु प्रज्ञापनं मनसैव स्यादिति ॥४॥५॥

यमध्वर्युर्भक्षं प्रयच्छन् मन्येत तस्य मनसोपहृत्य कस्त्वा
 कं भक्षयामीति भक्षयेयुः* ॥ ६ ॥

यमध्वर्युर्भक्षं प्रयच्छन्त्येत यदि ग्रहं यदि चमसं तस्य मनसोपहृत्य
कस्त्वा कं भक्षयामीति भक्षयेयुः मनसैव उक्तं ग्रहं वा गृहीत्वा चमसं
वेत्नीय स्तोत्रमुपावर्त्तयतीति न भक्षं स्तोत्रेण सम्बध्यतेऽतः पुन-
र्मनसेत्याह ॥ ६ ॥

ब्रह्मोद्यं वदन्तीति गायत्रीं त्रिर्ब्रूयुरिति धानञ्जयः* ॥ ७ ॥

उक्तं ब्रह्मोद्यं वदन्ति ब्रह्मवर्चस एवप्रतिष्ठन्तीति किं पुनर्ब्रह्मोद्य-
मिति उच्यते गायत्रीं त्रिर्ब्रूयुरिति धानञ्जय इति गायत्र्यास्त्रिर्वचनं
ब्रह्मोद्यं सा च गायत्री परिभाषिता तं स आप्याययेदभिमृश्याप्याय-
खेत्युक्त्वाह सर्वे वैतया गायत्र्येति ॥ ७ ॥

चतुर्होतारमभिप्रेत्यैतदिति गौतमः † ॥ ८ ॥

चतुर्होतारं ब्रह्मोद्यमभिप्रेत्य एतद्ब्राह्मणम् इति गौतम आचार्यो
मन्यते ॥ ८ ॥

यथाश्चन्निरात्र इति शाण्डिल्यः † ॥ ९ ॥

खाहाकृतिभिश्च चृते पूर्वेण सद उपविश्य ब्रह्मोद्यं वदेयुरिति
एतद्ब्रह्मोद्यमिहापि स्वादिति शाण्डिल्य आह ॥ ९ ॥

एतस्यां वेलायां वरान् वृणोिरन्मनसा यानिच्छेयुः † ॥ १० ॥

* ब्राह्मण्यजेनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

एतस्यां वेलायां वरान् वृणीरन्मनसा यो यत्स्थितः स तं वरं
वृणीते ॥ १० ॥

उत्तरत उद्गातौदुम्बरीं गृह्णीयात् पश्चात् प्रतिहर्त्ता
दक्षिणतो ब्रह्मा पुरस्तादितरे सर्वे* ॥ ११ ॥

उत्तरे प्रदेशेऽवस्थित उद्गाता औदुम्बरीं गृह्णीयात् अन्वारभेत्
पश्चात्प्रतिहर्त्ता पश्चिमे प्रदेशे चावस्थितः प्रतिहर्त्ता अन्वारभेत् दक्षि-
णतो ब्रह्मा अन्वारभेत् पूर्वप्रदेशेऽवस्थिता इतरे सर्वे अन्वारभेरन् ॥ ११ ॥

अथ जपेयुरिह धृतिरिह स्वधृतिरिह रन्ति रिह रमध्वं,
मयि धृतिर्मयि स्वधृतिर्मयि रमो मयिरमध्वमिति वा* ॥ १२ ॥

अथशब्द आनन्तर्ये अन्वारभ्याधानन्तरं जपेयुः इह धृतिरित्ये-
तदादि यथासूत्रितं मन्त्रं मयि धृतिरित्येतदादि वा ॥ १२ ॥

उभौ वा* ॥ १३ ॥

उभौ वा मन्त्रौ जपेयुः ॥ १३ ॥

वाग्यता अपिधाय द्वारे आसीरन्नानक्षत्रप्रवचनात्* ॥ १४ ॥

एवं जपित्वानन्तरं वाग्यता वाचं यमयित्वा अपिधाय द्वारे

आसीरन् आकुतः कालात् आ नक्षत्रप्रवचनात् यावन्नक्षत्रं प्रोक्त-
मिति उक्तं वाचं यच्छन्ति दुग्धानीव वै तर्हि क्न्दांसि यातयामा-
न्यन्तगतानि तान्येव तद्रसेनाप्याययन्त्ययोऽन्यस्तनामेवाभिसन्तव-
न्तीति ॥ १४ ॥

प्रोक्ते नक्षत्रे पूर्वया द्वारा निष्क्रम्य सुब्रह्मण्याप्रणवैर्वाचं
विष्टजेरन्निति धानञ्जयः* ॥ १५ ॥

उक्तम् आसीरन् आनक्षत्रप्रवचनादिति ततोऽन्येन प्रोक्ते नक्षत्रे
पूर्वया द्वारा सदसो निष्क्रम्य सुब्रह्मण्याप्रणवैः सुब्रह्मणोमित्येभिः
वाग्विसर्गं कुर्युरिति धानञ्जयः आचार्यो मन्यते ॥ १५ ॥

श्रुत्वैवाह्वयमानाया इति शाण्डिल्यः* ॥ १६ ॥

वसतीवरोपरिहरणस्यान्ते सुब्रह्मण्येनाह्वयमानायाः सुब्रह्मण्यायाः
प्रणवान् श्रुत्वा वाचं विष्टजेयुरित्येवं शाण्डिल्य आचार्यो मन्यते
न स्वयं प्रणवं ब्रूयुरिति ॥ १६ ॥

वरवरणवाग्यमने यजमान एव कुर्यादहीनेषु* ॥ १७ ॥

वरवरणञ्च वाग्यमनञ्च ते वरवरणवाग्यमने यजमान ए
कुर्यादहीनेषु एवशब्देऽवधारणार्थः सर्वकर्तृकमिदं कर्मोपरिष्ठं तद्
यजमानः कुर्यादहीनेषु इति सर्वविज्ञो न कुर्युः ननु यदा द्वावेवा-
हीनौ ताण्डके ययोर्दशममहः तयोश्च अहीनदादशाहक्न्दोमवांस्य

दशरात्रः तत् किमिदं बज्रवचनं अहीनेष्विति उच्यते शाखान्तराभि-
 प्रायेण अथवा पौण्डरिके चतुष्टोमे च विचारितं कथं दशमधर्मा
 मानसमित्यकर्त्तव्या इत्येके तत्त्वेन नामधेयेनैकाह आदिश्यते चतु-
 ष्ठोमोऽग्निष्टोमे इत्याद्यापि न दाशमिकं लिङ्गं दृश्यते यथैतद् बहि-
 व्यवमानस्यावृत्तिसाम्नां विप्रच्यावनमनुष्टुभं परोक्षीचिकीर्षेदिति
 शाण्डिल्यः कर्त्तव्या इत्याचार्या येऽन्ये मानससंयुक्तेभ्यः संस्थापनीयं
 मानसं चतुष्टोमेऽग्निष्टोम इति सोऽयमाचार्य्य अनेनैव बज्रवचनेन
 एवं विधिमादर्शयतीति॥ १७॥

कृत्वन्तरे यथार्थं कृत्वन्तरे यथार्थम्* ॥ १८ ॥

वरवरणवाग्यमने यजमान एव कुर्यादहीनेषु इतरे ऋत्विजः
 वरवरणवाग्यमनाभ्यां यदन्यत्कर्म्मोक्तं तत् कृत्वा यथार्थं स्युः इति
 कर्मणः समाप्तिं दर्शयति ॥ १८ ॥

इति तृतीयस्य ऋत्विगी कण्डिका ।

अथ नवमी कण्डिका ।

महाव्रतस्य पृष्ठ्य उपाकृते युक्त्वा स्तोमं परिमादो गाये-
 दिति भाण्डितायनः* ॥ १ ॥

इह महाव्रतप्रकरणे त्रयोदशपरिमादः पठिता ब्राह्मणेन पुरस्ता-
दाहवनीयमुपतिष्ठन्त इत्यत आरभ्य यावद्गार्हपत्योपस्थानमिति तद-
नन्तरं पठति आसन्दीमारुह्योद्गायतीति परिमादगानानन्तरं महा-
व्रतस्य स्तवनं दर्शयति तेषां परिमादां क्रियाविधिं विवक्षुरिदं सूत्र-
मारभते महाव्रतस्य पृष्ठे उपाकृते युक्त्वा स्तोमं परिमादो गायेदिति
महाव्रत इति कर्मणो नामधेयं तस्येति सम्बन्धलक्षणा षष्ठी पृष्ठमिति
स्तोत्रसंज्ञा तस्मिन् पृष्ठे उपाकृते उपाकरणं नामाध्वर्यवं कर्म उपा-
वर्त्तध्वमिति युक्त्वा स्तोमं स्तोमयोजनं कृत्वा यथोक्तेन मन्त्रेण परि-
माद इति संज्ञा परिमाद्विश्वरन्ति त्वक् च वा एतस्तोमं च महाव्रतस्य
यत्परिमाद इति गायेदिति क्रियोपदेशः भाण्डितायन इत्याचार्य-
मतसंकीर्त्तनं एष सूत्रार्थः महाव्रतस्य क्रतोः होतृपृष्ठे उपाकृते
स्तोमयोजनं कृत्वा ततः परिमादगानमिति उच्यते, दशममहः निरव-
शेषमुक्तं तस्मादनन्तरं महाव्रतसाम्ना तं द्वादशाहस्य द्वादशाहानि
महाव्रतञ्चेति तदेवमानन्तर्यादेव प्राप्ते महाव्रतके विधौ परिमाद-
सम्बन्धाच्च यावता महाव्रतादन्यत्र परिमादो न भवन्ति तत् किमिदं
महाव्रतग्रहणं महाव्रतस्य पृष्ठे इति उच्यते नियमार्थं महाव्रतग्रहणं
महाव्रतस्यैव प्राप्तावेतस्मिन् पृष्ठे उपाकृते नान्यत्र पृष्ठमात्रे यथा
वक्ष्यति महेन्द्रस्य महाव्रतपृष्ठ इति ॥ १ ॥

प्रतिगृह्य त्वणे अयुक्तेति गौतमशाण्डिल्यौ धानञ्ज-
प्यस्य* ॥ २ ॥

* ब्राह्मणायणोऽप्येवम् ।

प्रतिगृह्य ह्ये उपाकरणिके अयुक्ता स्तोमं परिमादो गायेदि-
त्येवं गौतम शाण्डिल्यावाचार्यावाहृतुः धानञ्जयश्च ॥ २ ॥

प्रागेव स्तोत्रोपाकरणादित्येके* ॥ ३ ॥

एके आचार्या मन्यन्ते प्रागेव स्तोत्रोपाकरणात् परिमादो गाये-
दिति ॥ ३ ॥

दक्षिणेनाग्नीध्रीयं गत्वोत्तरेणाग्निं प्राणप्रभृतिभिरुप-
तिष्ठेरुस्तदुक्तं ब्राह्मणेन* ॥ ४ ॥

आग्नीध्रीयस्य दक्षिणेन गत्वा दष्टकाचितस्याग्नेः उत्तरेण गत्वा
प्राणप्रभृतिभि चक्ष्यस्य सामान्तैः आहवनीयादिगार्हपत्यान्तानि
ब्राह्मणोक्तानि उपतिष्ठेरन् तदुक्तमुपस्थानविधानं ब्राह्मणेन प्राणेन
पुरस्तादाहवनीमुपतिष्ठन्तइत्येतदादि ॥ ४ ॥

सवाण्युद्गाता सकृत्सकृद्गायेत् † ॥ ५ ॥

सर्वाण्येतानि प्राणप्रभृतीनि सकृत्सकृदुद्गाता गायेत् अथ किं
सकृत्सकृदिति उच्यते, उक्तं अयं सहाहा इति त्रिरुद्गाता गायेदिति
तद्दर्शनमपि गम्यते अत आह सकृत्सकृदिति ॥ ५ ॥

निधनमितरावनूपेयाताम् † ॥ ६ ॥

* ब्राह्मण्यखोटप्येवम् ।

† ब्राह्मण्यखेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

इतरौ प्रष्टौ उद्गात्रा सह निधनमुपेयातां प्राणेन पुरस्तादाहव-
नीयमुपतिष्ठन्तइति सर्वेषामुपस्थानमुक्तन्तसूचकार उद्गातुः प्राणा-
दीनि विधाय इतरयोर्निधनमुपेत्य बज्रवचनस्यार्थवत्त्वं दर्शयति ॥६॥

अपि मध्ये निधनेषु* ॥ ७ ॥

मध्ये निधनेष्वपि सामसु इतरावनूपेयातान्निधनानि ॥ ७ ॥

आद्यन्तसुब्धेषु पदाय पदाय स्तोभेत्* ॥ ८ ॥

यान्याद्यन्तसुब्धानि सामानि तेष्वनुपदं स्तोभं कुर्यात् तत्
किमिदं सिद्धे सति पुनरारभ्यते उच्यते, एतेषां सत्रस्यर्द्धाद्यन्तसुब्धं
पश्यते अयञ्चानुपसंहार आविकेषु पादेषु विहितः तत्र च दैवतानि
तिष्ठन्ति तेष्वपि पदाय पदाय स्तोभेदित्यत आरभ्यते ॥ ८ ॥

तेनैव प्रत्याब्रज्य पुच्छम्* ॥ ९ ॥

येनैव गतास्तेनैव प्रत्याब्रज्य पुच्छमुपतिष्ठेरन् यथोक्तेनैव
साम्ना प्राङ्मुखाः ॥ ९ ॥

व्रतपक्षयोः पूर्वोऽक्षिणं पक्षम्* ॥ १० ॥

उक्तं व्रतपक्षाभ्यां पक्षानुपतिष्ठन्त इति तयोर्व्रतपक्षयोः पूर्वोऽक्षिणं
पक्षमुपतिष्ठेरन् अर्थादापक्षमुत्तरेणोत्तरमिति १० ॥

उत्तरमपि कक्षमुपतिष्ठेरन्* ॥ ११ ॥

उक्तं प्रजापतेर्हृदयेनापि कक्षे उपतिष्ठन्त इति तत्र द्वावपि कक्षौ कतरस्योपस्थानमिति अत्राह, उत्तरमपि कक्षमुपतिष्ठेरन्निति ॥ ११ ॥

विश्वेदेवा इति वसिष्ठनिहवमूहेत्* ॥ १२ ॥

ब्राह्मणं वसिष्ठस्य निहवेन चात्वालमुपतिष्ठते वैश्वदेव्यामृचि भवतीति सोऽयमाह, विश्वेदेवा इत्येतस्यामृचि वसिष्ठस्य निहवमूहेदिति अस्व हि अन्यत्रोत्पत्तिः अत ऊहेदित्युक्तम् ॥ १२ ॥

चात्वालमुपस्थायोत्तरेणाग्नीध्रीयं गत्वा पश्चात्तिष्ठन्तः* ॥ १३ ॥

चात्वालमुपस्थायाग्नीध्रीयस्योत्तरेण प्रदेशेन गत्वा पश्चिमे प्रदेशे तिष्ठन्तः तस्योपस्थानं कुर्युः उक्तं सचस्यर्द्धाग्नीध्रमुपतिष्ठन्त इति ॥ १३ ॥

तत एव प्रत्यङ्मुखा इति धानञ्जयः* ॥ १४ ॥

चात्वालस्योपस्थानं कृत्वा तस्मिन्नेव देशेऽवस्थिताः प्रत्यङ्मुखाः आग्नीध्रीयमुपतिष्ठेरन्नित्येवं धानञ्जयः आचार्यो मन्यते ॥ १४ ॥

तस्योत्तमं निधनमातमितोरूपेयः* ॥ १५ ॥

यदि पञ्चात्तिष्ठन्तः यदि चाल्वाल्देशे तस्य सचस्रद्धेः उत्तम-
निधनमातमितोः उपेयुः तावद्द्वयैयुर्यावन्नान्तः उक्तम् आतमितो-
निधनमुपयन्तीति ॥ १५ ॥

पूर्वेण हविर्द्धाने पुरस्तात् प्रत्यङ्मुखाः* ॥ १६ ॥

ब्राह्मणं श्लोकानुश्लोकाभ्यां हविर्द्धाने उपतिष्ठन्त इति हवि-
र्द्धानयोः पूर्वं प्रदेशेऽवस्थिताः प्रत्यङ्मुखाः श्लोकानुश्लोकयोः शान्भोः
पूर्वेण श्लोकेनेत्यर्थः हविर्द्धानयोरुपस्थानं कुर्युः ॥ १६ ॥

पश्चादितरेण* ॥ १७ ॥

पश्चिमे प्रदेशे तयोरेव स्थिताः प्रत्यङ्मुखाः अनुश्लोकेनोपतिष्ठेरन्
त एव हविर्द्धाने ॥ १७ ॥

तत एवेक्षमाणा मार्जालीयं यत् दन्द्वेषु नाके सुपर्श-
मिति † ॥ १८ ॥

तत्रैव देशेऽवस्थिताः ईक्षमाणा मार्जालीयं यामेनोपतिष्ठेरन् उक्तं
यामेन मार्जालीयमुपतिष्ठन्त इति तत्र सर्वेषां यामानां प्राप्नो
नियमयति यद्वन्द्वेष्विति यामानामनेकत्वान्निधमयति यन्नाके
सुपर्शमिति यामन्तत् स्यादिति ॥ १८ ॥

* ब्राह्मणायनेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† ब्राह्मणायनेऽप्येवम् ।

यथा हविर्द्धानि तथा सदः* ॥ १९ ॥

यथा हविर्द्धानि उपस्थिते तेनैव प्रकारेण सद उपतिष्ठेरन्
उक्तमायुर्नवस्तोभाभ्यां सद उपतिष्ठन्त इति पूर्व प्रदेशे सदसः प्रत्य-
ङ्गुखा अवस्थिताः तमायुषा साक्षोपतिष्ठेरन् पञ्चादितरेण पश्चिमे
प्रदेशे प्राङ्गुखा अवस्थिताः नवस्तोभेन साक्षोपतिष्ठेरन् ॥ १९ ॥

अन्तर्वेदेः प्रत्यङ्गुखा गार्हपत्यमिति धानञ्जयः* ॥ २० ॥

उक्तं ऋष्यस्य साक्षा गार्हपत्यमुपतिष्ठन्त इति अन्तर्वेदेरन्तर्वेदि
प्रत्यङ्गुखास्तिष्ठन्त गार्हपत्यमुपतिष्ठेरन् यथोक्तेनैव साक्षा ॥ २० ॥

तस्यैव पञ्चात्तिष्ठन्त इति शाण्डिल्यः* ॥ २१ ॥

तस्यैव गार्हपत्यस्य पश्चिमे प्रदेशेऽवस्थिताः प्राङ्गुखा उपतिष्ठे-
रन्नित्येवं शाण्डिल्य आचार्यो मन्यते ॥ २१ ॥

इन्द्रप्रभृति प्रत्यक्षं निधनमुपेयुः* ॥ २२ ॥

ब्राह्मणं यत्परोक्षं निधनमुपेयुर्हीतमुखं प्रतिमुञ्चेरन् यत्प्रत्यक्षमुप-
यन्ति हीतमुखमेवापजयन्तीति इन्द्रशब्दादारभ्य प्रत्यक्षं निधनं
ब्रूयुः लोकवत् प्रत्यक्षपरोक्षे आमन्त्रितं प्रत्यक्षं निर्दिष्टं परोक्षं
देवदत्तः सः देवदत्तः इन्द्रेति प्रत्यक्षम् स इन्द्र इति परोक्षम् ॥ २२ ॥

* ब्रह्मायणोऽप्येवम् ।

अथ दशमी कण्डिका ।

अथ राजानं सन्नाहयेत्* ॥ १ ॥

परिमादः गोत्वा अथानन्तरं राजानं सन्नाहयेत् अथशब्द आन-
न्तर्ये राजानमिति चक्षिणं सन्नाहयेत् अन्यत् उक्तं सन्नद्धाः कव-
चिनः परियन्तीति ॥ १ ॥

तस्य द्व्यवराद्धौ रथावनुयायिनौ स्याताम्* ॥ २ ॥

तस्य राज्ञः द्व्यवराद्धौ रथौ अनुयायिनौ स्यातां भवेयातां
पश्चाद्यायिनौ सर्वे निवृष्टौ द्वौ यदि बहवो रथा न स्युः ननु तस्य
द्व्यवराद्धौ रथा अनुयायिनः स्युरित्येवं सूत्रं कर्त्तव्यमासीत् तत्रैवमपरे
वर्षयन्ति द्व्यवराद्धौ मनुयौ यस्मिन् रथे सोऽयं द्व्यवराद्धौ रथः
द्व्यवराद्धस्य द्व्यवराद्धस्य द्व्यवराद्धौ एकस्मिन्नेव एकस्मिन् रथे बहवो
मनुय्या अभिप्रेताः तत आह द्व्यवराद्धौ इति ॥ २ ॥

पूर्वेण देवयजनं सन्नह्येरन्नन्ये तस्मात्* ॥ ३ ॥

देवयजनस्य पूर्वे प्रदेशे सन्नह्येरन् राजानं मुक्त्वान्ये अनुयायिनः ॥ ३ ॥

दक्षिणेन परियायुः* ॥ ४ ॥

सन्नद्धाः सन्तः दक्षिणेन देवयजनं परिगच्छेयुः ॥ ४ ॥

पूर्वेण पत्नीशालामुद्गाता गत्वा दक्षिणे वेद्यन्ते प्राञ्चो
दभानास्तोर्यं तेध्वेनं प्राङ्मुखमुपवेशयेत्* ॥ ५ ॥

उद्गाता पत्नीशालायाः पूर्वेण प्रदेशेन गत्वा महावेदेर्दक्षिणे
वेद्यन्ते दर्भान् प्रागग्रान् आस्तोर्यं तेषु दर्भेषु एनं राजानं प्राङ्मुखम्
उपवेशयेत् ॥ ५ ॥

अथास्मै वर्माभिहरेदन्यं वाभिहरन्तमनुमन्त्रयेत् उ-
त्तिष्ठ राजन् परिवर्मास्यश्च युक्तो रथो विततो दैव आस्रणो-
विशां राजा ब्राह्मण एधि गोप्तेति † ॥ ६ ॥

अथशब्द आनन्तर्यं प्रागग्रेषु दर्भेषूपवेश्य राजानम् अनन्तरमस्मै वर्म
बध्नीयात् उत्तिष्ठ राजन्नित्येतदादिना यथासूत्रितेन मन्त्रेण अन्यं
वाभिहरन्तमेनं मन्त्रं ब्रूयात् ॥ ६ ॥

पश्चिमेन परियाहीत्युक्त्वा तेनैव प्रत्याब्रज्योत्तरएनं वेद्यन्तेऽ-
वस्थाप्य ब्रूयाद् हस्तत्रं बध्नीष्वोज्यमायुधं कुरुष्व त्रीणिषूनुप-
कल्पयस्वायस्तायान्यमेव कञ्च चतुर्थमिति* ॥ ७ ॥

राजानं पश्चिमेन देवयजनं परियाहीत्युक्त्वा येनैव गतरूनैव
पुनराब्रज्य उत्तरे वेद्यन्ते एनं राजानम् अवस्थाप्य ब्रूयात् हस्तत्रं

* आद्यायकोऽप्येवम् ।

† आद्यायकेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

बन्नीष्य उज्यमायुधं कुरुष्व त्रीनिषूनुपकल्पयस्व अनुगृह्णीष्व आचस्मान्-
यान् कार्णाघसान् यमेव कञ्च चतुर्थमिति यं कञ्चेषुचतुर्थन्न नि-
यमः ॥ ७ ॥

प्रतिधत्स्वेति ब्रूयात्* ॥ ८ ॥

इषुं प्रतिधत्स्वेति ब्रूयात् ॥ ८ ॥

तं प्रतिदधानमनुमन्त्रयेत वैष्णवाय प्रतिधत्स्व शंकुमा-
पप्रोऽष्टमो तेति पप्रद्ब्रह्मणो गुप्तैर्विधृत्यै धारयाचेति* ॥ ९ ॥

तं राजानं प्रतिदधानम् इषुं सन्दधानं अनुमन्त्रयेत वैष्णवाय
प्रतिधत्स्व शंकुमित्येतदादिना यथासूत्रितेन मन्त्रेण ॥ ९ ॥

संहत्यातिष्ठेति ब्रूयात्* ॥ १० ॥

संहतेषु रथमारोहेति ब्रूयात् राजानम् ॥ १० ॥

दक्षिणेन रथपथं कृत्वोत्तरेणाग्नीध्रोयं पूर्वापरे चर्मणी
विवध्नीयुः* ॥ ११ ॥

दक्षिणेन प्रदेशेन रथपथं कृत्वा कस्य दक्षिणेन वक्ष्यति पूर्वापरे
चर्मणी विवध्नीयुरिति तयोश्चर्मणोर्दक्षिणेन उत्तरेणाग्नीध्रोयम् एन-
प्रयोगे द्वितीया आग्नीध्रोयस्य उत्तरे प्रदेशे पूर्वापरे चर्मणी विव-

भोयुः पूर्वञ्च अपरश्च पूर्वापरे चर्मप्रक्षारान्कर्तानं ते चर्मणि द्वे विन-
भोयुः ॥ ११ ॥

तं ब्रूयात् प्रदक्षिणं देवयजनं परीयात् पूर्वञ्चर्मागमनेषु
विधरेकैकेनोत्तरोत्तर्यनतिपातयन्* ॥ १२ ॥

तं राजानं ब्रूयादुद्गाता प्रदक्षिणं देवयजनं परीयात् पूर्वं चर्म
यत्तदागमनेषु विध्येः आगमनागमनेषु एकैकेनेषुणा विध्येः उक्तं
चोनिषूनुपकल्पयस्वेति उत्तरोत्तरा वेधस्य वेधस्योपरिष्ठादुत्तरोत्तरो
प्रथमस्योपरिष्ठाद्वितीयः द्वितीयस्योपरिष्ठात् तृतीय इति अनति-
पातयन् भूमावपातयन्निषुं तथा विध्येद्यथा तस्मिन्नेव चर्मणि संस्क्रता
भवन्ति ॥ १२ ॥

अपरस्मा इतरे यथाभिप्रेतमस्येयुः* ॥ १३ ॥

अपरस्मै चर्मणि इतरे रथिनः यथाभिप्रेतं यथेष्टं क्षिपेयुः ॥ १३ ॥

तृतीयेन विध्वोदङ् प्रयायाः* ॥ १४ ॥

एवं ब्रूयाद्राजानं तृतीयेनेषुणा विध्वा उदङ्मुखः प्रयायाः
गच्छेत् ॥ १४ ॥

तदा चतुर्थमिषुं यान्दिशं मन्येथास्तामस्येर्गा दृष्ट्वाव-
तिष्ठेथाः* ॥ १५ ॥

तदा तस्मिन् काले उदङ् गच्छत् चतुर्थमिषुम् उक्तं यमेव कञ्च
चतुर्थमिति यान्दिशं मन्येथाः इच्छा भवेत् तामस्येः एतदुक्तं भवति
उदङ्गच्छन् चतुर्थवाणं यान्दिशं प्रति इच्छा भवति तां दिशं क्षिपेत्
यस्मिन् देशे गाः पश्येयुः तस्मिन्नेव देशे अवतिष्ठेथा अवस्थानं
कुर्वीरन् ॥ १५ ॥

तत्र त्वा विश्रम्भयेयुः* ॥ १६ ॥

तत्र यस्मिन्देशे अवतिष्ठेरन् तस्मिन् देशे त्वा विश्रम्भयेयुः वर्मादि-
सन्नहनमपनयेयुः ॥ १६ ॥

ब्राह्मणमुक्त्रेमम् † ॥ १७ ॥

हिङ्कारवेलायां कारयेरिति † ॥ १८ ॥

भूमिदुन्दुभिमाव्रजेत् † ॥ १९ ॥

एवं सम्प्रेत्य राजानं अनन्तरं ब्राह्मणं ब्रूयात् यदिदं मया राज्ञे
उपदिष्टम् एतत्सर्वं राजानं हिङ्कारवेलायां कारयेरिति एवमुक्त्वा
भूमिदुन्दुभिमाव्रजेत् क्व भूमिदुन्दुभिर्भवतीत्यत आह ॥१७॥१८॥१९॥

* ब्राह्मणायणेन सूत्रपञ्चकेणैकसूत्रं कृतम् ।

† ब्राह्मणायणेन सूत्रत्रयेनैकसूत्रं कृतम् ।

इति तृतीयस्य दशमी कण्डिका ।

अथ एकादशी कण्डिका ।

पश्चादाग्नीध्रीयस्यार्द्धमन्तर्वेदि श्वभ्रस्य खातं स्यादङ्गं
बहिर्वेदि* ॥ १ ॥

उक्तं भूमिदुन्दुभिर्भवतीति स भूमिदुन्दुभिरुच्यते आग्नीध्रीयस्य
पश्चिमे प्रदेशे वेदेरन्तः अन्तर्वेदि अङ्गं श्वभ्रस्य खातं स्यात् श्वभ्रः गर्तः
अङ्गं बहिर्वेदि श्वभ्रस्य खातं स्यादिति ॥ १ ॥

आर्षभेणोत्तरलोम्ना चर्मणाभिविहितं स्यात्* ॥ २ ॥

स श्वभ्रः आर्षभेण चर्मणा ऋषभस्य अवयवमार्षभं तेन आर्षभेण
उत्तरलोम्ना उपरि लोमानि यस्य चर्मणः तदिदमुत्तरलोम्ना
तेन आर्षभेन उत्तरलोम्ना चर्मणा अभिविहितं स्यात् सर्वतः अव-
नद्धः स्यात् ॥ २ ॥

त्वं वागसि ये नः सचे अनिन्दिषु दीक्षायां आन्त आसि-
तेराद्विन्तेभ्यो दुन्दुभेराद्विमस्मभ्यमावदेति, परावदद्विषन्तं
घोरां वाचं परावदाथास्मभ्यं सुमित्रियां वाचं दुन्दुभे
कल्याणीं कीर्त्तिमावदेति, परावदद्विषतो वाद्यन्दुर्हार्दो ये
विषूकहोथास्मभ्यं पुष्टिं राद्विश्त्रियमावदुन्दुभ इत्येनमेतैः
पृथगाहृत्य बालधानेनान्यं बाम्नन्तमनुमन्त्याप उपस्पृश्य

पश्चात्तिष्ठन्तोऽग्निमुपतिष्ठेरन् नमस्ते गायत्राय यत्ते पुरो यत्ते
 शिरो नमस्ते रथन्तराय यत्ते दक्षिणतो यत्ते दक्षिणः पक्षो
 नमस्ते बृहते यत्ते उत्तरतो यत्ते उत्तरः पक्षो नमस्ते यज्ञा-
 यज्ञीयाय यत्ते पश्चाद्यत्ते पुच्छं नमस्ते वामदेव्याय यत्ते
 आत्मा यत्ते मध्यमित्येतैः पृथगङ्गान्यन्वर्थम्* ॥ ३ ॥

त्वं वागसोत्येतदादिभिः यथासूत्रितैर्मन्त्रैः इतिकरणप्रज्ञापि-
 तान्तैः एतैर्भूमिदुन्दुभिं पृथगाहृत्य बालधानेन पृथक् नानेत्यर्थः
 वाला अस्मिन् धीयन्ते इति बालधानं पुच्छं तेन बालधानेन वाद-
 यित्वा अन्यं वा ब्राह्मणं वादयमानं अनुमन्त्र्य अपः सृष्ट्वा पश्चात्तिष्ठ-
 न्तोऽग्निमुपतिष्ठेरन् पश्चिमे प्रदेशे दृष्टकाचितस्वाग्नेः तिष्ठन्तः शिर-
 आदीनामङ्गानामात्मगन्धोपस्थानं कुर्युः नमस्ते गायत्राय यत्ते
 पुरो यत्ते शिर इत्येतदादिभिर्यथासूत्रितैर्मन्त्रैः पृथक् नानेत्यर्थः
 अर्थमनु अन्वर्थं अर्थानुसारेण नमस्ते गायत्रायेति शिरः नमस्ते
 रथन्तरायेति दक्षिणं पक्षं नमस्ते बृहते इत्युत्तरं नमस्ते यज्ञायज्ञीया-
 येति पुच्छं नमस्ते वामदेव्यायेति आत्मानम् ॥ ३ ॥

अथ समस्तेन तस्मै ते सुभोः सुभवो भूयास्त नामासि
 नाम भूयासमाविरस्याविर्माकुरु सवितः प्रमासुवयां मनुध्याणां
 भूतौ सम्यग्यसि तेय्वभिभूयासंश्रियं मयि धेहीति † ॥ ४ ॥

* ब्राह्मणायणेनैतेन सूत्रचतुष्टयं कृतम् ।

† ब्राह्मणायणोऽप्येवम् ।

व्यस्तानामुपस्थानं कृत्वा अथानन्तरं समस्तानां सामख्येनैव मन्त्रे-
णोपस्थानं कुर्युः तस्मै तद्व्येतदादिना मन्त्रेण यथासूत्रितेन ॥ ४ ॥

उपस्थाय सदः प्रविशेयुः* ॥ ५ ॥

उपस्थाय व्यस्तसमस्तैस्ततोऽनन्तरं सदः प्रविशेयुः ॥ ५ ॥

इति तृतीयस्य एकादशी कण्डिका ।

अथ द्वादशी कण्डिका ।

अपरया द्वारौदुम्बरीमासन्दीमौञ्जविवानाम् अतिह-
रेयुः* ॥ १ ॥

उक्तम् उपस्थाय सदः प्रविशेयुरिति साम्प्रतं पृष्ठेन स्तवनमुक्तम्
आसन्दोमारुह्योद्गायतीति तस्या आसन्द्याः प्रवेशनमुच्यते अपरया
द्वारा सदसः पश्चिमयेत्यर्थः औदुम्बरीमासन्दीमूदुम्बरस्य विकारः
औदुम्बरी आसन्दो संज्ञा आस्यते अस्यामित्यासन्दीं मौञ्जविवाना-
मतिहरेयुः मौञ्जं विवानं मुञ्जेभ्यो निर्वृत्तां मौञ्जविवानामतिहरेयुः
प्रविशेयुः ॥ १ ॥

यज्ञियस्य वृक्षस्यौदुम्बराभावे* ॥ २ ॥

यद्युदुम्बरो न स्यात् यस्य कस्यचित् यज्ञियस्य वृक्षस्यावयव-
निष्पन्ना स्यात् आसन्दी यज्ञमर्हति यज्ञियः ॥ २ ॥

मुञ्जाभावे दार्भम्* ॥ ३ ॥

यदि मुञ्जो न स्यात् दर्भमयं विवानं स्यात् अभावोऽनुपपत्तिः ॥ ३ ॥

प्रादेशमात्राः पादा अरन्निमात्राणीतराण्यङ्गानि † ॥ ४ ॥

उक्तं प्रादेशमात्री भवतीति तस्या आसन्धाः प्रादेशमात्राः पादा
इतराण्यङ्गानि अरन्निप्रमाणानि स्युः अङ्गुलं प्रादेशोऽरन्निरित्येतदा-
दीनि परिमाणानि सिद्धानि ग्रन्थान्तरे ॥ ४ ॥

दक्षिणेनौदुम्बरीं हत्वा तस्या उत्तरतोनिदध्युः* ॥ ५ ॥

तामासन्दोमौदुम्बर्या दक्षिणेन प्रदेशेन हत्वा तस्या उत्तरार्द्धे
सन्निकर्षे स्थापयेयुः तस्या इति किमर्थम् उच्यते, सदोह्यधिकृतम्
अतस्तस्या इति ब्रवीति तस्या औदुम्बर्या उत्तरतो न सदसः ॥ ५ ॥

तामुत्तरेणोद्गाता गत्वा पश्चादुपविश्य भूमिस्पर्शोऽस्याः
पादान् कृत्वा कूर्चावधस्तादुपोह्याभिमृशेद्बृहद्रथन्तरे ते

* द्राह्यायणोऽप्येवम् ।

† द्राह्यायणेनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

पूर्वो पादौ श्यैतनौधसे अपरौ वैरूपवैराजे अनूचो शाकर-
रैवतेतिरश्चो इत्येतेः पृथगङ्गान्यन्वर्थम्* ॥ ६ ॥

तस्या आसन्धा उत्तरेण प्रदेशेनोद्गाता गत्वा पश्चिमे प्रदेशे उप-
विश्य भूमिसृशः अस्या आसन्धाः पादान् कृत्वा कूर्चौ तस्या अधस्ता-
दुपोह्य तानभिमृशेत् बृहद्रथन्तरे ते पूर्वौ पादावित्येतदादिभि-
र्यथासूत्रितैर्मन्त्रैः पृथगासन्धङ्गान्यन्वर्थं पृथङ्गानेत्यर्थः अर्थमनु अन्वर्थं
यथालिङ्गमित्यर्थः ॥ ६ ॥

विवयनमालभ्यर्चः प्राञ्च आताना यजूंषि तिर्यञ्चः सामा-
न्यास्तारण्यं श्रीरुपवर्द्धणं वाकोवाक्यमतीरोका वारवन्तीयं
सन्धयोराजनमात्मा प्रतिष्ठा यज्ञायज्ञीयमिति* ॥ ७ ॥

यदि मौञ्चं यदि दार्भं विवानमालभ्य सृष्ट्वा च्चः प्राञ्च इत्ये-
तदादिना यथासूत्रितं मन्त्रं जपेत् ॥ ७ ॥

तां मुखेनोरसा बाहुभ्यामिति स्पृष्ट्वारोहेत् वसवस्त्वा
गायत्रेण कन्दसा रोहन्तु तानन्वधिरोहामि राज्याय, रुद्रा-
स्त्वा त्रैद्युमेन कन्दसा रोहन्तु तानन्वधिरोहामि वैराज्याया-
दित्यास्त्वा जागतेन कन्दसा रोहन्तु तानन्वधिरोहामि
स्वाराज्याय, विश्वे त्वा देवा आनुद्युमेन कन्दसा रोहन्तु
तानन्वधिरोहामि साम्राज्यायेति* ॥ ८ ॥

तामासन्दीं मुखेनोरसा बाहुभ्याञ्च स्पृष्टोद्गाता आरोहेत् वसव-
स्त्वेत्येतदादिभिर्यथासूत्रितैर्मन्त्रैः तामिति किमर्थम् उच्यते, विवा-
नमालभ्येति प्रकृतम् अतस्तामित्याह ॥ ८ ॥

अथैतैरेव देवता उदस्य राजशब्दञ्चामुना त्वा कन्दसा
रोहामीत्यारोहेत्* ॥ ९ ॥

अथशब्दे विकल्पार्थः अथागमपरः विकल्प एतैरेव मन्त्रैर्देवता
उत्क्षिप्य पदानामन्विष्य राजशब्दञ्च असुनात्वा कन्दसा रोहामीत्या-
रोहेत् प्रकारमुपदिश्यते गायत्रेण त्वा कन्दसा रोहामि त्रैष्टुभेन त्वा
कन्दसा रोहामि जागतेन त्वा कन्दसा रोहामि आनुष्टुभेन त्वा
कन्दसा रोहामि इति ॥ ९ ॥

वैराजपञ्चमैरिति गौतमः* ॥ १० ॥

एतैः उदस्य देवताराजशब्देः वैराजपञ्चमैरारोहेत् इत्येवं गौतम
आचार्यो मन्यते वैराजेन त्वा कन्दसा रोहामीत्येव पञ्चमे प्र-
योगः ॥ १० ॥

चतुर्भिरिति धानञ्जाप्यः † ॥ ११ ॥

* ब्राह्मणायनेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† ब्राह्मणायनोऽप्येवम् ।

एतेषामेवोदस्य देवताराजशब्दानां चतुर्भिः पूर्वैः सौमैरारोहे-
दित्येवं धानञ्जय आचार्यो मन्यते ॥ ११ ॥

त्रिभिरिति शाण्डिल्यः* ॥ १२ ॥

एतेषामेव पूर्वैस्त्रिभिरिति शाण्डिल्य आचार्यो मन्यते उक्ता-
र्थानामेव, ननु आनन्तर्यार्थो अथशब्दः कस्मान्न भवति अथानन्तर-
मेतैरुदस्य देवताराजशब्दैः आरोहेदिति उच्यते, उक्तं कन्दोभि-
रारोहतीति तदेकेनारोहणस्यार्थवत्त्वं कृतं भवति अथ पुनः समुच्चयः
कल्प्यते तदा पूर्वेण कल्पेनारुह्य पुनरारोहणार्थमवरोहणं स्यात्
तन्माभूदित्यतो विकल्पार्थोऽथशब्दः कल्प्यते ॥ १२ ॥

आरुह्य जपेत् स्योनामासदं^१ सुखदामासदं नमस्तेऽस्तु
मा मा हिंसीरिति* ॥ १३ ॥

आरुह्य आसन्दीं स्योनामासदमित्येतं मन्त्रं जपेत् ॥ १३ ॥

तस्मिन्नारोहति कूर्चानारोहेयुः प्रष्टी ब्रह्मा गृहप-
तिः* ॥ १४ ॥

तस्मिन्नुद्गातरि आरोहति आसनार्थान् पूर्वकल्पितान् कूर्चाना-
रोहेयुः के प्रष्टी पार्श्ववर्त्तिनौ प्रष्टी प्रस्तोतृप्रतिहर्त्तारौ ब्रह्मा गृह-
पतिश्च ॥ १४ ॥

आसन्ध्या व्याख्यातं द्रव्यं वाणस्य द्रव्यं वाणस्य * ॥ १५ ॥

आसन्ध्या व्याख्यातम् उक्तं निर्दिष्टं द्रव्यं वाणस्य उक्तं वाणं वितन्व-
न्तीति तत् किमयो वाणे भवति तदुच्यते आसन्ध्या व्याख्यातं द्रव्यं
वाणस्येति औदुम्बरो वाणः स्यात् उदुम्बराभावे यज्ञियवृक्षस्य ॥१५॥

* आह्वयणोऽप्येवम् ।

इति तृतीयस्य द्वादशी कण्डिका ।

इति तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः ।

चतुर्थः प्रपाठकः ।

अथ प्रथमा कण्डिका ।

रोहितेनानडुहेनोत्तरलोम्ना चर्मणापिहितः स्यात्* ॥१॥

उक्तम् औदुम्बरो वाण इति वाणो वोणा स वाण रोहितेनानडु-
हेनोत्तरलोम्ना चर्मणा पिहितः स्यादिति रोहितेनेति वर्षनिर्देशः
अनडुहेनेति अनडुहविकारमानडुहम् उपरिष्टालोमानि कृत्वा
तेन उत्तरलोम्ना चर्मणा अपिहितः स्यात् योवाण अपिनिद्धः ॥ १ ॥

तस्य दशसु पञ्चाच्छिद्रेषु दश दश तन्त्र्यो बद्धाः स्युर्मौ-
ञ्ज्यो दार्भ्यो वा* ॥ २ ॥

तस्य वाणस्य दशसु पञ्चाच्छिद्रेषु दश दश तन्त्र्यो बद्धाः स्युः एक-
स्मिन्नेकस्मिंश्चिद्रे दश दश तन्त्र्यो बद्धाः स्युः उक्तं शततन्त्रीको भव-
तीति अग्रमालोक्य पञ्चाच्छब्दः इह तन्त्र्यः नाद्यः स्त्रायुमय्यः
लोके प्रसिद्धः तासामत्र द्रव्यविशेषमारभते मौञ्ज्यो दार्भ्यो वेति
अन्यथा हि आसन्त्या व्याख्यातं द्रव्यं वाणस्येति सिद्धमेव ॥ २ ॥

त्रिव्यति शाण्डिल्यश्चतुस्त्रिंशन्मध्यमे त्रयस्त्रिंशताव-
भित इति* ॥ ३ ॥

त्रिषु पञ्चाच्छिद्रेषु इति शाण्डिल्य आचार्यो मन्यते त्रीणि
पञ्चाच्छिद्राणि स्युर्न दशेति तेषां त्रयाणां पञ्चाच्छिद्राणां मध्यमे
चतुस्त्रिंशत्तन्व्यो बद्धाः स्युः ये मध्यमस्याभितश्चिद्रे तयोः त्रयस्त्रिंश-
त्तयस्त्रिंशत्तन्व्यो बद्धाः स्युः ॥ ३ ॥

पुरस्तादेकैकशस्तास्त्रैधं विभज्य भूर्भुवः स्वरित्येताभिः
पृथगत्तरोत्तर्युदूहेत्* ॥ ४ ॥

तास्तन्व्यः यदि दशसु पञ्चाच्छिद्रेषु यदि त्रिषु बद्धाः त्रैधं
विभज्य त्रिधा कृत्वा चतुस्त्रिंशन्मध्यमे त्रयस्त्रिंशतावभित इति भूर्भुवः
स्वरित्येताभिर्याहृतिभिः पृथक् एकैकया उत्तरोत्तर्युदूहेत् उत्-
क्षिपेत् मूलत आरभ्य तत उपरिष्ठादिति ॥ ४ ॥

तमभिमृशेद्वदो वद वदा वदी वदो वदोरुः पृथुः सुगः सुगं
त्वः कर्मः करणः करः करस्युरभीषाट्चाभीषाही चाभिमा-
तिहश्वाभिमातिहा च सासहिस्र सहोयात्स्र सहसात्स्र
सहमानास्त्रेदयास्त्र वृहदयास्त्र सवयास्त्र वृहदयास्त्रैर्द्रीं वाचं
वृहतीं विश्वरूपात्स्र शतायुषीं प्रवद देव वाणेति* ॥ ५ ॥

तं वाणमभिमृशेत् वदे वद इत्येतदादिना यथासूत्रितेन
मन्त्रेण ॥ ५ ॥

शिथिलान् स्तन्तुना यक्केदेभिर्नो वाण तन्तुभिः शतं राट्वी-
रिद्वावचारात्स सर्वेत्तार्थजीवा ज्योतिरशीमहीति* ॥ ६ ॥

शिथिलान् मन्दायत्तान् आयच्छेत् यो यो बाणस्य शिथिल-
स्तन्तुतन्तम् आयच्छेत् आयत्तं कुर्यात् बध्नीयात् एभिर्नो वाण तन्तु-
भिरित्येतदादिना यथासूत्रितेन मन्त्रेण ॥ ६ ॥

वाक्स्ववं मनोज्योतिर्मा नो भद्र इति जपित्वा वादयेदि-
न्द्रेण तथेपीकया वेतसशाखया च सपलाशया मूलतः* ॥ ७ ॥

वाक्स्ववं मन इत्येतदादि यजुर्जपित्वा वादयेद्वाणं इन्द्रेण
तथेपीकया इषीका काशः इन्द्रः कालः स्वभावनतया न वाणवन्ना-
मितया वेतसशाखया च सपलाशया तथा इषीकाशाखयोर्मूलाभ्यां
वादयेन्नायाभ्याम् ॥ ७ ॥

प्राणाय त्वेत्यूर्द्ध्वमुस्तिखेदपानाय त्वेत्यवाचम्* ॥ ८ ॥

प्राणाय त्वेत्यनेन मन्त्रेणोर्द्ध्वमुस्तिखनं कुर्यात् अपानाय त्वेत्य-
वाचम् प्रातिलोम्यम् ॥ ८ ॥

व्यानाय त्वा व्यानाय त्वेति त्रिः संलिख्योदञ्चं प्रो-
हेत्* ॥ ८ ॥

व्यानाय त्वा व्यानाय त्वेति त्रिः संलिख्य वाणम् उदञ्चम् उदङ्मुखं
प्रोहेत् ॥ ८ ॥

ब्राह्मणमुक्त्रेममुल्लिखन्नास्वेति* ॥ १० ॥

ब्राह्मणं विधिज्ञम् एवमुक्त्वा इमं वाणमुल्लिखं नास्वेति ॥ १० ॥

आहत दुन्दुभीन् प्रवदन्तु वीणा इति ब्रूयात् † ॥ ११ ॥

अग्नध्वं दन्दुभीन् प्रवदन्तु वीणा इति एवं ब्रूयात् ॥ ११ ॥

इति चतुर्थस्य प्रथमा कण्डिका ।

अथ द्वितीया कण्डिका ।

अलावुवीणां वक्राकपिशीर्ष्यै च पूर्वस्यां द्वारि वहिः-
सदसम् † ॥ १ ॥

* ब्राह्मणायणेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† ब्राह्मणायणोऽप्येवम् ।

उक्तं प्रवदन्तु वीणा इति ब्रूयादिति अलावुवीणां वक्रा कपि-
शीर्ष्यै च सदसः पूर्वस्यां द्वारि बहिर्भवेयुः अलावुवीणां वक्रा कपि-
शीर्ष्यै चेति वीणाविकारः अलावुवीणा प्रजाता वक्रात्यर्थं कुटिला
कपिशीर्ष्यै बध्नीत कः ॥ १ ॥

वक्राकपिशीर्ष्यै दुन्दुभिश्च प्रतिमन्त्रयेत या वक्रायां
कपिशीर्ष्यां दुन्दुभौ यच्च वाद्यं घोषो यो महतो मद्वात्-
स्तेन नोराद्वि मावदेति* ॥ २ ॥

वक्रा कपिशीर्ष्यै दुन्दुभिश्च प्रतिमन्त्रयेत यो वक्रायां कपि-
शीर्ष्यामित्येवमादिना यथासूत्रितेन मन्त्रेण ॥ २ ॥

महावीणापि शीलवीणे चापरस्यामन्तरिति गौतम-
शाण्डिल्यौ वहिरिति धानञ्जयः* ॥ ३ ॥

महावीणापथापि शीलवीणा अपरे ब्रुवते शूर्पवीणेति अपरस्यां
द्वारि सदमोऽन्तः स्यातामिति एवं गौतमशाण्डिल्यावाचार्यौ मन्येते
बहिःस्यातामिति धानञ्जय आचार्यौ मन्यते ॥ ३ ॥

अलावुवीणापि शीलवीणे च प्रतिमन्त्रयेतालावुवीणेऽपि
शीली च यं मन्त्रमधिजगमतुस्तेनेदमुपगायतां ते साममहये-
ष्यत इति* ॥ ४ ॥

आहतदुन्दुभीन् प्रवदन्तु वीणा इत्येतच्च सर्वं कुर्यात् अलावु-
वीणापिशिलवीणे च प्रतिमन्त्रयेत् अलावुवीणापिशिली चेत्येतदा-
दिना यथासूचितेन मन्त्रेण ॥ ४ ॥

पश्चिमेनोपगाढृन् द्वे द्वे एकैका पत्नी काण्डवीणां पि-
क्कोराच्च व्यत्यासं वादयेत्* ॥ ५ ॥

उपगाढणा पश्चिमे प्रदेशे उपरिष्टा द्वे द्वे वीणे एकैका पत्नी
वादयेत् व्यत्यासं किं वीणे काण्डवीणां पिक्कोराश्च वक्रायां वेश-
मथ्याञ्च पिक्कोरा वैणवी ॥ ५ ॥

उपमुखं पिक्कोरां वादनेन काण्डमयीम्* ॥ ६ ॥

मुखस्य समीपे उपमुखं काण्डमयीं वादनेन वादयेत् ॥ ६ ॥

ता अपघाटिला इत्याचक्षते* ॥ ७ ॥

ता वीणाः काण्डमयः पिक्कोराश्च अपघाटिला इत्याचक्षते उक्तं
तं पत्न्योऽपघाटिलाभिरुपगायन्त्यार्त्विज्यमेव तत् पत्न्यः कुर्वन्तीति ॥७॥

ताः प्रतिमन्त्रयेत् यां पत्न्यपघाटिलां मृदुकं वादयिष्यति
सारातिमपवाधतां द्विषन्तं तैजनिस्त्वगिति* ॥ ८ ॥

* द्राह्यायणोऽप्येवम् ।

ता अपघाटिलाः प्रतिमन्त्रयेत चां पत्यपघाटिलाम् इत्येतदा-
दिना मन्त्रेण ॥ ८ ॥

सर्वमनुवीक्षमाणो जपेदाक्रन्दा उलूलयः प्रकोशा यवा-
चष्टति सर्वा सत्रस्य सा राद्विस्तथेदं साम गीयत इति* ॥ ९ ॥

दुन्दुभ्यादि सर्वमनुवीक्षमाणो जपेत् आक्रन्दा उलूलयः प्रकोशा
इत्येतदादिमन्त्रम् ॥ ८ ॥

जपेदेव सुपर्णोऽस्मि गरुत्मान् प्रेमां वाचं वदिष्यामि
वज्र करिष्यन्तीं वज्र करिष्यन् स्वर्गमयिष्यन्तीं स्वर्गमयिष्यन्
मामिमान् यजमानानिति* ॥ १० ॥

इमं मन्त्रं जपेदेव मन्त्रा हि कर्मकारणाः कर्म तद्धि भवति इमं
मन्त्रं जपेदेव किञ्चिदनेन कुर्यात् ॥ १० ॥

इति चतुर्थस्य द्वितीया कण्डिका ।

अथ तृतीया कण्डिका ।

ब्राह्मणोऽभिगरः पूर्वस्थां सदसो द्वारि प्रत्यङ्मुख उप-
विशेत्* ॥ १ ॥

* ब्राह्मयगीयेष्वेवम् ।

अभिगृणातीत्यभिगरः अभिष्टौतीत्यर्थः सदसः पूर्वस्थां द्वारि
प्रत्यङ्मुख उपविशेत् ॥ १ ॥

वृषलोऽपगरोऽपरस्थां प्राङ्मुखः* ॥ २ ॥

वृषलः शूद्रः अपगृणातीत्यपगरः स अपरस्थां द्वारि प्राङ्मुख
उपविशेत् ॥ २ ॥

स ब्रूयान्नारात्सुरिमे सन्निष्ठा इति* ॥ ३ ॥

वृषलोऽपगरो ब्रूयात् न अरात्सुरिमे सन्निष्ठा इति ॥ ३ ॥

अरात्सुरित्यभिगरः* ॥ ४ ॥

अरात्सुरित्येवमभिगरो ब्रूयात् ॥ ४ ॥

दक्षिणेन मार्जालीयमर्थोऽन्तर्वेदि दक्षिणामुखास्तिष्ठेत्
बहिर्वेदि शूद्र उदङ्मुखः † ॥ ५ ॥

मार्जालीयस्य दक्षिणे प्रदेशे अर्थो वैश्वः वेदेरन्तः अन्तर्वेदि
दक्षिणामुखास्तिष्ठेत् बहिर्वेदि शूद्र उदङ्मुखः वेदेर्बहिः बहिर्वेदि
तिष्ठेदिति च प्रकृतम् ॥ ५ ॥

* आध्याययोऽप्येवम् ।

† आध्याय्येनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

अर्याभावे यः कश्चार्यो वर्णः* ॥ ६ ॥

यदि वैश्वो न लभ्यते यः कश्चार्यो वर्णः स्यात् ब्राह्मणो वा
क्षत्रियो वा ॥ ६ ॥

तौ श्वेतं परिमण्डलं चर्म व्यायच्छेतां † ॥ ७ ॥

उक्तं गृह्णार्यौ चर्म व्यायच्छेते इति तौ गृह्णार्यौ श्वेतं परिम-
ण्डलं चर्म पृथक् आयच्छेताम् आक्षिपेताम् उक्तं परिमण्डलं
चर्म भवत्यादित्यस्यैव तद्रूपं क्रियत इत्येवं रूप आदित्य उपलभ्यते
श्वेतं वर्णतः परिमण्डलम् आकृतितः ॥ ७ ॥

गृह्णः पूर्वः † ॥ ८ ॥

गृह्णः पूर्व आक्षिपेत् चर्म आत्माभिमुखं पश्चादर्यौ वर्ष इति ॥ ८ ॥

पूर्वेणाम्नीध्रीयं ब्रह्मचार्यन्तर्वेद्युदङ्मुखस्तिष्ठेद्बहिर्वेदि पुं-
श्चलो दक्षिणा मुखी* ॥ ९ ॥

आग्नीध्रीयस्य पूर्वे प्रदेशे वेदेरभ्यन्तरतः ब्रह्मचारी उदङ्मुख-
स्तिष्ठेत् ब्रह्म मैथुननिवृत्तिः तच्चरतीति ब्रह्मचारी आदिष्टव्रतो
गृहीतनियमः बहिर्वेदि पुंश्चलो दक्षिणामुखो पूर्वेणाम्नीध्रीयमित्ये-

* ब्रह्मायसोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मण्येन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

तत् प्रकृतम् तस्मिन् देशे पुंश्चलो दक्षिणमुखी तिष्ठेत् पुमांसं प्रति
चलतीति पुंश्चलो ॥ ८ ॥

सा ब्रूयाद्दुश्चरिति नवकोर्णिन्निति* ॥ १० ॥

सा पुंश्चलो ब्रह्मचारिणं ब्रूयात् दुश्चरित्त्ववकोर्णिन्निति ॥ १० ॥

धिक्षाजाल्मिपुंश्चलो ग्रामस्य मार्जनि पुरुषस्य पुरुषस्य
शिश्रप्रणेजनीति ब्रह्मचारी* ॥ ११ ॥

ब्रह्मचारी पुंश्चलोमेवं ब्रूयात् धिक्षाजाल्मि पुंश्चलो ग्रामस्य
मार्जनि पुरुषस्य पुरुषस्य शिश्रप्रणेजनीति ॥ ११ ॥

एवमावृतीयं व्यत्यासम्* ॥ १२ ॥

एवमनेन प्रकारेण व्यत्यासधर्मेण सर्वेषान्निस्त्रिः क्रिया स्यात् ॥ १२ ॥

सर्वेषां कर्मणि निष्ठिते तदेवाभिगरस्तिर्ब्रूयात्* ॥ १३ ॥

सर्वेषामधिकृतानां कर्मणि समाप्ते यदुक्तं पूर्वमभिगरेण तदेव
पुनस्तिर्ब्रूयात् अरात्सुरिति ॥ १३ ॥

अवच्छेज्य शूद्रः प्रद्वेत्* ॥ १४ ॥

शोघं प्रयायात् दुष्प्रकर्षगतौ ॥ १४ ॥

तं तेनैवावलिप्नुयात्* ॥ १५ ॥

तं गृहं प्रद्रावन्तं आर्यस्तेनैव चर्मणा हन्यात् ॥ १५ ॥

यथाभिप्रेतमितरां ब्रह्मचार्याक्रोशेत्* ॥ १६ ॥

यो योऽस्याभिप्रेतः आक्रोशः तेन तेन ब्रह्मचारी पुंश्चलीमा-
क्रोशेत् ॥ १६ ॥

पञ्चिमेनाग्नीध्रीयं बर्हिर्वेदि परिश्रिते मिथुनौ सम्भवेतां
यौ वर्णौ लभेरन्* ॥ १७ ॥

आग्नीध्रीयस्य पञ्चिमे प्रदेशे वेदेर्बर्हिः परिश्रिते प्रदेशे परिश्रयण-
मावरणं मिथुनौ स्तोपुमांश्च मिथुनौ सम्भवेताम् एकत्र भवेतां
मिथुनधर्मेण यौ वर्णौ लभेरन् यौ वर्णौ सत्रिणः परिलभेरन् तौ
सम्भवेतां तत् किमिदं यौ वर्णौ लभेरन् इति उच्यते तुल्यवर्णसम्भवे
वर्णसङ्करो न स्यादिति वर्णध्वनियमः ॥ १७ ॥

गृहपतेर्दास्यो नवानुदहरणान् पूरयित्वा प्रदक्षिणं मार्जा-
लीयं परियुर्हैमचाइइदं मध्विदं मध्विति वदत्यः पञ्चावराद्धाः
पञ्चशतम्पराद्धाः पञ्चविंशतिः साम्प्रताः† ॥ १८ ॥

* द्राह्यायणोऽप्येवम् ।

† द्राह्यायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

उक्तं परिकुम्भिन्यो मार्जालीयं यन्तीदम्भ्विदम्भ्विति इति गृह-
पतेर्दास्यकर्मकराः नवानुदहरणान् कुम्भान् उदकस्य पूरयित्वा प्रद-
क्षिणं मार्जालीयं कुर्वन्त्यः परीयुः हैमच्चा ३ इदम्भ्विदं एवं वदन्त्यः
कियत्यस्तादास्य इत्युच्यते पञ्चावराद्ध्याः सर्वनिष्कृष्टाः पञ्च पराद्ध्याः
किं वत्य इत्युच्यते पञ्चशतं पराद्ध्याः सर्वोत्तमाः पञ्चविंशतिः साम्प्रताः
पञ्चविंशतिर्युक्ताः अनुरूपास्य कर्मणः पञ्चविंशं महाव्रतमिति
एवन्ताः सम्प्रयुक्ता भवन्ति एवं लोकेऽपि भवति साम्प्रतमनुरूपं
युक्तम् अनेन चेष्टितमिति ॥ १८ ॥

सर्वासु सक्तिषु दुन्दुभीनावघ्नोयुः* ॥ १९ ॥

सर्वासु सक्तिषु दुन्दुभयो वदन्तीति ब्राह्मणं सर्वासु सक्तिषु
सदसः दुन्दुभीनावघ्नोयुः सक्तयः कोणाः ॥ १९ ॥

उत्तरोत्तरि वाचो व्याहारयेयुर्यावतीरधिगच्छेयुः* ॥ २० ॥

उत्तरोत्तरोति तारतरा इति अपरे ब्रूवते शास्त्राण्यधिकृत्य
कथाः कारयेयुरिति परस्परतः उत्तरोत्तरयुक्ताः यावतीर्लभेयु-
रिति ॥ २० ॥

घोषाण्यश्च* ॥ २१ ॥

उत्तरोत्तरं कारयेयुः भेरीशङ्खपटहमृदङ्गहस्त्यश्वाश्वतरगर्दभा-
दीनां यावतोऽधिगच्छेयुः उक्तं हि सर्वा वाचो वदन्तीति ॥ २१ ॥

हिकारमन्वभिगरः प्रभृतयः कृत्वा यथार्थं स्युः* ॥ २२ ॥

स्तोत्रस्य हिकारमनु अभिगरप्रभृतयः स्वानि कर्माणि कृत्वा
यथार्थं स्युः यो योऽर्थो यथार्थः ॥ २२ ॥

आस्तोत्रान्तात्कुम्भिन्यः सर्वे च घोषाः* ॥ २३ ॥

आस्तोत्रसमाप्तेः एताः कुम्भिन्यः सर्वे च घोषाः स्युरिति ॥ २३ ॥

इति चतुर्थस्य तृतीया कण्डिका ।

अथ चतुर्थी कण्डिका ।

पञ्चविंशे चतुर्विंशस्योत्तमे पर्याये परिचरायामा-
वपेदिति गौतमः* ॥ १ ॥

उक्तं यद्वा अदश्चतुर्विंशं प्रायणीयं तदेतदुदयनीयं यत्संवत्सर-
मन्त्रं सम्भरन्ति सैषा पञ्चविंशपुजायतइति तच्चतुर्विंशे पञ्चविंशः
श्रूयते या सा पञ्चविंशो स्तोत्रीयोपजायते तस्याः स्थानं कल्पयत्या-
चार्यः पञ्चविंशे स्तोत्रे कर्त्तव्ये चतुर्विंशस्य स्तोमस्य उत्तमे पर्याये
तां पञ्चविंशतिपरिचरायामावपेदिति गौतम आचार्यो मन्यते
परिचरा मध्यमे विष्टावे उत्तमे पर्याये आवापस्थानं परिचरा तृचा-
भागेत्युत्तमे इति ॥ १ ॥

* ब्राह्मण्यष्टोत्थेवम् ।

आवापस्थान इति धानञ्जयः* ॥ २ ॥

चतुर्विंशस्य स्तोमस्योत्तमे पर्थ्याये यदावापस्थानं तस्मिन्नाव-
पेदित्येवं धानञ्जय आचार्यो मन्यते ॥ २ ॥

प्रथमस्यावापस्थान इति शाण्डिल्यः* ॥ ३ ॥

चतुर्विंशस्तोमे यः प्रथमः पर्थ्यायः तस्य यदावापस्थानं तस्मि-
न्नावपेदित्येवं शाण्डिल्य आचार्य आह ॥ ३ ॥

चतुर्विंशेन वा स्तुत्वा मध्यमामर्हिंकतां त्वचस्य प्रस्तु-
यात्* ॥ ४ ॥

चतुर्विंशेन वा स्तोमेन स्तुत्वा त्वचस्य मध्यमां स्तोत्रोयां ताम्
अर्हिंकतां प्रस्तुयात् ॥ ४ ॥

स आस्कन्दो नाम* ॥ ५ ॥

सविधिरास्कन्दो नाम तस्येयं संज्ञा आस्कन्द इति ॥ ५ ॥

तन्न कुर्यादिति शाण्डिल्यायनः* ॥ ६ ॥

तमास्कन्दं न कुर्यादित्येवं शाण्डिल्यायन आचार्यो मन्यते
तमिति निर्देशः किमर्थमिति चेत् उच्यते, वक्ष्यत्ययम् आस्कन्दम्

मौतमस्रवारिंशे धानञ्जय इतरेष्विति तत्रापि शाण्डिल्यायनस्या-
विष्ट एवास्कन्दः अत आह तमिति ॥ ६ ॥

उत्तमायां स्तोत्रोयायामस्तुतायां पादावुपावहरेत् सह-
निधनेन भूमौ प्रतिष्ठापयेत् * ॥ ७ ॥

ब्राह्मणं, एकस्यां स्तोत्रीयायां स्तुतायां पादावुपावहरति सह
निधनेन प्रतिष्ठापयन्त्येष्वेव लोकेषु प्रतिष्ठन्तीति तदुच्यते,
समाप्ते स्तोत्रे आत्मन एकस्यां स्तोत्रोयायामवशिष्टायां उद्गाता
आसन्धाः पादावुपावहरेत् सह निधनेन भूमौ प्रतिष्ठापयेत् निधनं
ब्रुवन् भूमौ प्रतिष्ठापयेत् ॥ ७ ॥

आह्रियमाणे भक्ते प्रतिलोमैरारोहणीयैरवरुह्य जपे-
न्महो द्यौः पृथिवी च न इमं यज्ञमिमिक्षतां पिपृतान्नोभरोम-
भिरिति † ॥ ८ ॥

आह्रियमाणे भक्ते धैर्मन्त्रैः आसन्दीमारूढः तैः प्रतिलोमैः अव-
रुह्य अवतीर्थ जपेत् महो द्यौः पृथिवी च न इत्येतदादि मन्त्रं यथा-
सूत्रितं प्रतिलोम्येन विश्वे वा देवा आनुष्टुभेन कन्दसावरोहन्तु
तानन्वरोहामि साम्राज्याय आदित्यास्त्वा जागतेन कन्दसावरोहन्तु
तानन्वरोहामि स्वाराजाय रुद्रास्त्वा त्रैष्टुभेन कन्दसावरोहन्तु

* ब्राह्मण्येनानेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मण्यशोऽप्येवम् ।

तानन्ववरोहामि वैराज्याय वसवस्त्वा गायत्रेण छन्दसावरोहन्तु तान-
न्ववरोहामि राज्यायेत्येवं प्रातिलोम्यं अथ यद्युद्धृतदेवताराज्य-
ब्रह्मैः आरोहेत् तत्राप्येवमेव प्रातिलोम्यम् आरोहणे ॥ ८ ॥

अथ आसीनाः शेषेण सुवीरन्* ॥ ९ ॥

अवसृज्य आसन्दोकूर्चेभ्यो यानि सोत्राणि अवशिष्टानि तैः सुवी-
रन् ॥ ९ ॥

उदयनीयेऽतिरात्रे सत्स्थितेऽवसृज्यमभ्यवेयुरनुपमज्ज-
न्तः † ॥ १० ॥

महाव्रतस्य विधिरुक्तः अनन्तरम् उदयनीयेऽतिरात्रे उदयत्येत-
स्मिन्नित्युदयनीयः अस्मिन्नुदयनीयेऽतिरात्रे संस्थिते समाप्ते अवसृज्यं
गच्छेयुः उक्तं प्रागुदयनीयादतिरात्रादप्सुषोमान्तमहःसत्रेषु दधि-
भक्षान्तमहीनेष्विति तत् उदयनीयेऽतिरात्रे समाप्ते अवसृज्यमभ्य-
वेयुरनुपमज्जन्तः तस्मिन्नुदक्तेन मज्जेयुः ॥ १० ॥

पाणिभिस्तु सन्धावेरन् † ॥ ११ ॥

पाणिभिस्तदकं गृहीत्वा उद्वर्षणं कुर्युः ॥ ११ ॥

* ब्राह्मणायणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणायणीये छेदविषये विप्रशेषोऽस्ति ।

यस्यात्र पत्नी स्यात् पृष्ठन्तया व्युद्धावयेत्* ॥ १२ ॥

यस्यास्मिन्नवभृथे पत्नी स्यात् पृष्ठन्तया व्युद्धावयेत् उद्धर्षयेत्
यस्यात्र पत्नी स्यादित्यपत्नीका अपि भवन्थेतद्दर्शयति यस्यात्रेति
किम् उच्यते, विद्यमानास्त्रपि पत्नीषु कस्यचिदस्मिन्नेवावभृथे पत्नी
सन्निहिता न स्यात् रजतादिस्त्रीधर्मात् सोऽन्यस्याः सकाशात्पृष्ठं
व्युद्धावयेत् अत आह यस्यात्रेति ॥ १२ ॥

तानुन्नेतोदानयेत्* ॥ १३ ॥

तान् सत्रिणः तस्मादवभृथात् उन्नेता उदानयेत् उत्थाप्या-
नयेत् ॥ १३ ॥

उदेत्य गृहपतिः सोमोपनहनं परिदधीत* ॥ १४ ॥

उदेत्य तस्मादवभृथात् गृहपतिः सोमोपनहनं वासः परि-
दधीत ॥ १४ ॥

वस्त्राणोतरे* ॥ १५ ॥

उदेत्यावभृथात् इतरे सत्रिणः अन्यानि वस्त्राणि अहतानि परि-
दधीरन् ॥ १५ ॥

अभ्युक्षणप्रवृत्ति समापयेयुः* ॥ १६ ॥

परिधीय वस्त्राण्यप उपसृज्य अभ्युक्षणादारभ्य शेषं कर्म समाप-
येयुः चावदाहवनीयोपस्थानमिति ॥ १६ ॥

येनेतो गच्छेयुरन्येन प्रत्याब्रजेयुः* ॥ १७ ॥

येन मार्गेन इतो देवयजनादवभृथं गच्छेयुः तेनैव न प्रत्या-
ब्रजेयुः अन्येन प्रत्याब्रजेयुः ॥ १७ ॥

अनूबन्ध्य वपायां ऊतायां दक्षिणे वेद्यन्ते केशश्मश्रूणि
वापयेरन्* ॥ १८ ॥

अनूबन्ध्य पश्याः वपायां ऊतायां दक्षिणे प्रदेशे केशांश्च श्मश्रूणि
च वापयेरन् ॥ १८ ॥

तस्मिन् संस्थिते प्राञ्च उदञ्चो वा गत्वा पृथगुदवसानो-
याभिरिष्टिभिराहिताग्नयो यजेरन्* ॥ १९ ॥

तस्मिन्ननूबन्धे संस्थिते समाप्ते अरणीष्वग्निं समारोप्य प्राञ्च
उदञ्चो वा गत्वा पृथक् नानेत्यर्थः उदवसानोयाभिरिष्टिभिराहि-
ताग्नयो यजेरन् इष्टिग्रहणमतिरिक्तमिति चेत् उच्यते इयमिष्टिः
प्रकृतौ यथा गृहीता विकल्पते तदिहेष्टिग्रहणं नियमार्थं क्रियते
विकल्पो न स्यादिति आहिताग्नयो यजेरन्निति अनाहिताग्नीना-
मपि सत्रासनं दर्शयति ॥ १९ ॥

गृहपति यजमानमनाहिताग्नय उपासीरन्* ॥ २० ॥

ये अनाहिताग्नयः ते गृहपतिं यजमानं उदवसानीययेष्ट्या उपासीरन् यजमानगृहणं तदिष्टिप्रतिषेधार्थं गृहपतिमेव यजमानं न इष्टिनम् ॥ २० ॥

तद्देवतैः स्थालीपाकैर्यजेरन्निति धानञ्जप्यः* ॥ २१ ॥

ये आहिताग्नयस्ते यद्देवत्या उदवसानीयेष्टिस्तद्देवतैः स्थालीपाकैर्यजेरन्निति धानञ्जप्य आचार्य्य आह ॥ २१ ॥

संवत्सरं संवसेयुः* ॥ २२ ॥

उदेत्य सत्रात् संवत्सरं एकस्मिन् एकत्र नयेयुः ॥ २२ ॥

द्वादशरात्रमहोरात्रौ वा* ॥ २३ ॥

द्वादशरात्रं वा संवत्सरं संवसेयुः अहोरात्रौ वा अहस्य रात्रिश्च अहोरात्रौ अहोरात्रमित्यर्थः ॥ २३ ॥

यावद्वा सुनुयुर्यावद्वा सुनुयुः* ॥ २४ ॥

यावदेव वा सुनुयुः तावदेव संवासः ऊर्द्ध्वं सत्रात् याथाकाम्य-

मितापरे ब्रुवते उक्तं सत्रं सार्वकृतुकमिदं तद्भवामयने संवत्सरे
संवसेयुः द्वादशरात्रमहोरात्रौ वा अन्येषु सत्रेषु यावन्तमेव कालं
बोमं सुनुयुः तावन्तमेव कालं संवसेयुरिति ॥ २४ ॥

इति चतुर्थस्य चतुर्थी कण्डिका ।

अथ पञ्चमी कण्डिका ।

अथातो गवामयनविकल्पाः* ॥ १ ॥

उक्तङ्गवामयनम् अनन्तरं विकल्पा वक्ष्यन्ते अथ अतः गवामयन-
विकल्पाः अथ इत्ययं निपातः अनन्तर्यं उक्तङ्गवामयनम् अथानन्तरं
तस्यैव विकल्पाः वक्ष्यन्ते इति वाक्यशेषः ॥ १ ॥

सर्वं ज्योतिष्टोमेनैके* ॥ २ ॥

सर्वङ्गवामयनं प्रायणीयादतिरात्रादारभ्य यावदुदयनीया इति
ज्योतिष्टोमेन पक्षे आचार्याः कल्पयन्ति सर्वग्रहणं किमर्थमिति
चेत् उच्यते, यावन्त्यः संस्था गवामयने स्युस्तावत्सु विहृतो ज्योति-
ष्टोमः स्यादिति संस्थायाः स्थाने तत्संस्थो ज्योतिष्टोमः स्यादिति ॥२॥

अतिरात्रचतुर्विंशनवाह्व्रतातिरात्रावा यथास्थानं स्युः
शेषो ज्योतिष्टोमेन* ॥ ३ ॥

प्रायणीयातिरात्रचतुर्विंशमहःप्रायणीयमेव अभिजित्तयः स्वर-
सामानो विषुवान् आट्टन्तास्त्रयः स्वरसामानो विश्वजिदित्येष न-
वाहः महाव्रतमुदयनीयोऽतिरात्र इत्येतान्यहानि यथास्थानं स्युः
यस्य यत स्थानं यथास्थानं शेषो ज्योतिष्टोमेन अन्यः सत्रे ह्यहः
शेषः सर्वो ज्योतिष्टोमेन भवेत् पुनः ज्योतिष्टोमग्रहणं किमर्थ-
मिति चेत् उच्यते, पूर्वस्मिन्नुक्तं गवामयनसंस्थानं विक्रतो ज्योति-
ष्टोमः सर्वत्र स्यादिति तदिह पुनः ज्योतिष्टोमग्रहणं क्रियते अति-
रात्रादिभ्यो यथास्थानकृत्स्नेभ्यः योऽन्यः सत्रे शेषः सोऽग्निष्टोम-
संस्थेन ज्योतिष्टोमः स्यादिति ॥ ३ ॥

अत्र वा गोआयुषी पृष्ठ्याभिज्ञवौ दशरात्रमित्युपा-
हरेत् स संवत्सरप्रवर्हः* ॥ ४ ॥

अत्र वास्मिन् कल्पे योऽयमुक्तस्तस्मिन् तस्मिन् स्थाने गोआयुषी
पृष्ठ्याभिज्ञवौ दशरात्रमित्येतत् कुर्यात् संकल्पः सम्बत्सरः प्रवर्ह इति
संवत्सरोत्पादितः संवत्सरः प्रवर्हः बृह उद्यमे ॥ ४ ॥

शङ्खाहतञ्च* ॥ ५ ॥

शङ्खाहतमिति चैतद्विधानमुच्यते ॥ ५ ॥

नाना होभिर्वयं कल्पयामो यथैतद्वाह्मणम् † ॥ ६ ॥

* आह्वयणेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† आह्वयणोऽप्येवम् ।

नाना पृथगित्यर्थः यदेतद्भवामयनस्य संखा ब्राह्मणं अतिरात्र-
चतुर्विंशं प्रायणीयमह इत्यत आरभ्यते एतेषामङ्गां प्रत्यहमेकैकस्य
विकल्पं करिष्यामः ॥ ६ ॥

अतिरात्रमुभयसामानं कुर्वन्नान्धीगवादुत्तरे उदल-
वृद्धती षोडशिमा^१श्चेदौदलस्थाने नानदम्* ॥ ७ ॥

यदि प्रायणीयमतिरात्रमुभयसामानं कुर्यात् तदा आन्धी-
गवस्योत्तरयोः स्तोत्रीययोः उदलवृद्धती कुर्यात् उदलञ्च बृहच्च
उदलवृद्धती यदि षोडश्यन्तमतिरात्रं कुर्यात् तत उदलस्य
स्थाने नानदं कुर्यात् उक्तं योऽनुष्टुभि नानन्दं कुर्यात् गौरीवितेन
षोडशिना सुवतेजसा अयमुपैति न अया अवपद्यते इति ॥ ७ ॥

पूर्वो बृद्धतः सामदृचः † ॥ ८ ॥

बृहत् पूर्वः सामदृचः स्यात् बृहत्तृचस्यम् ॥ ८ ॥

चतुर्विंशमरथन्तरमेके † ॥ ९ ॥

चतुर्विंशमहः प्रायणीयं अरथन्तरमेके आचार्या इच्छन्ति नात्र
रथन्तरं स्यादिति ॥ ९ ॥

* ब्राह्मण्यशेनानेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मण्यशेनोऽप्येवम् ।

रथन्तरपृष्ठं वा बृहदनुष्टुप्कम्* ॥ १० ॥

रथन्तरं वा पृष्ठं कृत्वा बृहदनुष्टुभि कर्त्तव्यमिति अथ रथन्तरं
वा स्यादेतदिति ॥ १० ॥

अग्निष्टोमसंस्थश्चेत्त्रिंशान्याज्यानि षट्त्रिंशानि पृ-
ष्ठानि* ॥ ११ ॥

ब्राह्मणम् अथोखत्वाङ्गरग्निष्टोममेव कार्यमिति अथ तद्यद्यग्नि-
ष्टोमसंस्थं स्यात् त्रिंशस्तोमान्याज्यानि स्युः षट्त्रिंशस्तोमानि पृ-
ष्ठानि ॥ ११ ॥

षट्त्रिंशानि वा होतृकसामानि* ॥ १२ ॥

मैत्रावरुणादीनां होतृकाणां सामानि षट्त्रिंशानि स्युः होतु-
राज्यपृष्ठञ्च चतुर्विंशमेव स्यादिति वा ॥ १२ ॥

पृष्ठानां वाष्टाचत्वारिंशानि* ॥ १३ ॥

पृष्ठानां वाष्टाचत्वारिंशानि स्युः होतृकसामानोति प्रकृतं होतुः
पृष्ठञ्चतुर्विंशमेव एवं वा स्यात् ॥ १३ ॥

सर्वाणि वा त्रिंशानि स्तोत्राणि* ॥ १४ ॥

अथवा द्वादशस्तोत्राणि त्रिंशस्तोत्रेण स्युः ॥ १४ ॥

व्यत्यासं वा त्रिणवत्रयस्त्रिंशौ* ॥ १५ ॥

व्यत्यस्य व्यत्यस्य व्यत्यासं त्रिणवत्रयस्त्रिंशौ स्तोभा व्यत्यासं स्यातां
त्रिणवं बहिष्यवमानं त्रयस्त्रिंशं हेतुराज्यं एवमुत्तराणि सर्वाणि
व्यत्यासेन एवं वा स्यात् ॥ १५ ॥

एतदन्तरूक्थ्यम्* ॥ १६ ॥

एतत्प्रायणीयं अन्तरूक्थ्यं या स्तोत्रीया सम्पत् प्रायणीये उक्तं
यावत्तत्तुविंशस्तोक्थ्यस्य स्तोत्रीयास्तावत्तः संवत्सरस्य रात्रय
इति तां सम्पदं प्रायणीये अग्निष्टोमसंस्थे स्तोमव्यत्यासेन उक्थ्य-
मंस्था सम्पद्यते अत आहैतदन्तरूक्थ्यमिति ॥ १६ ॥

अभिज्ञवत् स्वरसाम्नश्च ज्योतिष्टोमतन्त्र एके कल्प-
यन्ति* ॥ १७ ॥

अभिज्ञवं स्वरसाम्नश्चेति कर्मणि द्वितीया अभिज्ञवं षडहं स्वर-
साम्नश्च एके आचार्या ज्योतिष्टोमस्य तन्त्रे कल्पयन्ति उक्तं भूयिष्ठं
तन्त्रलक्षणमुत्तरयोः सवनमुखीये गायत्र्याविति श्रौचिष्टिर्माध्य-
न्दिनीयाचार्याणामिति इह तु भूयिष्ठं तन्त्रलक्षणमित्येतदेव

अस्मिन् ज्योतिष्टोमे एव कृत्स्नं भवति अभिज्ञवस्वरसामसु स्तोमं
तन्त्रविशेषः स एतान् स्तोमानपश्यत् ज्योतिर्गौरायुरित्यभिज्ञवे सप्त-
दशा भवन्तीति स्वरसामसु अभीवर्त्तसुज्ञानगौरीवितानि श्रुतत्वात्
तत्र द्वितीयेऽहनि पञ्चदशं बहिष्यवमानन्तृवृत्त्याज्यानि सप्तदशमाध्य-
न्दिनं सवनं एकविंशं ततोयसवनं सोक्तं तत्र बहिष्यवमाने आवापः
एते असृगमिन्दवः राजा मेधाभिरोयत इति सुत्रकल्त्रिषु दृष्टत्वात्
रथन्तरपृष्ठे सान्नः पुनानः सोमधारयेति द्विहिङ्गारन्तिसृषु मेधा-
तिथमेकस्यां रौरवं* विष्टारपङ्क्तौ योधाजयन्तिसृषु एष व्यत्या-
सन्थायः उष्णिक्कुकुभा दचस्य ज्योतिषाण्येवोक्त्यानि एतदेव ततोय-
महः बहिष्यवमानन्त्रविकृतन्त्रिवृत्स्वोमत्वात् चतुर्थं ततोयेनैव
व्याख्यातं पञ्चमं द्वितीयेनैव षष्ठं प्रथमेनैव व्याख्यातं स्वरसामसु
ज्योतिष्टोमतन्त्रे उपास्मै गायता नर उपोषु जातममुरन्तन्त्रा
वृत्तानि विभ्रतं पवमानस्य ते वयं पवमानस्य ते कवे अग्न आयाहि
वीतय इत्याज्यानि प्रसोमासो विपश्चित इति गायत्रञ्चाश्वञ्चाभि-
सोमास आचव इति पौरुहन्मनञ्चदैगतञ्च गौगवञ्च योधाजयञ्चौ-
शनमत्यं यज्ञा यथा अपूर्व्येति रथन्तरं स्वासु वामदेयं तं वोदस्म-
मृतोषहमित्यभीवर्त्तः स्वासु कालेयं स्वादिष्टया मदिष्टयेति गायत्रं
चक्षुषकवैष्टम्भञ्च या पवस्व देवयुः पवते ह्यतोऽहरिति सप्तसुज्ञाने
काशीतम्बा प्रसुन्वानाथान्वस इति गौरीवितन्तिसृषु गौरीवित-
मेकस्यां गौतममेकस्यामौदलमेकस्यामिति वा स्वरन्तिसृषु यत्प-
योनिधगमभिप्रियाणोत्यैडं कावमन्त्रं स्वरं यदि विकल्पयेद्यज्ञा-

यज्ञीयमग्निष्टोमसाम एतावेव द्वितीयतृतीयौ स्वरसामानौ स्वरन्तु
बृहन्निधनयोर्यत्पूर्वं तत् स्यादुत्तरमावृते तृतीये प्रथमस्वरं ज्योति-
षाण्युक्त्यानि यद्युक्त्याः अग्निष्टोममस्त्वेव ॥ १७ ॥

तथा सतां शाध्यायनिनः षडह विभक्तीरनुकल्प-
यन्ति* ॥ १८ ॥

तथा सतान्तेषां अभिष्ववस्वरसान्नां ज्योतिष्टोमतन्त्रे कल्पमाना-
नां संयोगाय शाध्यायनकं ब्राह्मणं अधीयते ये ते दशरात्रप्रकरणे
याः षडहस्य देवताविभक्तयः सामान्तविभक्तयश्च पठिताः ता अनु-
कल्पयन्ति अग्न आयाहि वीतयेऽग्निं दूतं वृणीमहेऽग्निनायिः समि-
ध्यतेऽग्निर्वृचाणि जङ्घनदग्ने स्तोमं मनामहे यमग्ने वृत्सु मर्त्यमित्येता
अग्निविभक्तयः एकैकं प्रत्यहं हेतुराज्यानि आयाहि सुषमाहित
इन्द्रमिज्ञाथिनो बृहदिन्द्रेण सन्दिदृक्षस इन्द्रे दधीचो अस्थभिरु-
त्तिष्ठन्नोजसा सह भिन्दि विश्वा अपदिष इत्येता इन्द्रविभक्तयः
ब्राह्मणाङ्गंसिन आज्यानि प्रत्येकमेव अथ सामान्तविभक्तयः उशनं
प्रथमे वासिष्ठं द्वितीये उभयतस्तोमं गौतमं तृतीये आभीश्वच्चतुर्थे
आनूपं पञ्चमे इहवदामदेयं षष्ठे एताः स्वरविभक्तयः नौधसम्प्र-
थमे श्वेतं द्वितीये महावैष्टम्भं तृतीये आथर्वणं चतुर्थे बार्हद्गिर पञ्चमे
गोष्ठः षष्ठे एता निधनविभक्तयः कालेयं प्रथमे माधुकन्दसं द्वितीये

व्यूढं पृष्ठ्यमेके* ॥ २१ ॥

उक्तं मशकेन पृष्ठ्यः षडहः मूढो वा व्यूढो वेति तमिह पृष्ठ्यमेके
आचार्या व्यूढमिच्छन्ति ॥ २१ ॥

तस्य समूढात्प्रथमस्याङ्गो बहिष्यवमानम्* ॥ २२ ॥

तस्य समूढस्य सतः पृष्ठ्यस्य षडहस्यैव समूढात् प्रथमस्याङ्गो
बहिष्यवमानं स्यात् समूढादित्यपादानलक्षणा पञ्चमी ननु च समूढे
व्यूढे चाऽऽच्छिन्ने समूढादेव बहिष्यवमानमेकमेव पठितमधिकृतं तत्
किमिदं तस्य समूढात् प्रथमस्याङ्गो बहिष्यवमानमिति उच्यते,
दाशरात्रिकं पृष्ठं प्रकृतिलेनाभिप्रेत्यैवमुच्यते अनादेशे प्रकृतिः
प्रत्ययो भवति तत्प्रकृतित्वेन बहिष्यवमानम् ॥ २२ ॥

समूढमेके रथन्तरवृहत्पृष्ठम्* ॥ २३ ॥

एके आचार्याः समूढमेवेच्छन्ति पृष्ठ्यं अयन्तु विशेषः रथ-
न्तरवृहत्पृष्ठं भवति ॥ २३ ॥

नाना पृष्ठे चोत्तरे चतुरह्ने रथन्तरवृहती व्यत्यासम्प-
मानेषु वृहतीषु रथन्तरमनुष्टुप्सु वृहते द्वितीये † ॥ २४ ॥

वृहद्रथन्तरमिति प्रकृतं अत आह नाना पृष्ठ इति नाना पृष्ठे

* ब्राह्मयज्ञोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मयज्ञेनैतेन सूत्रत्रयं कृतम् ।

चास्मिन् पृष्ठ्ये षडहे उत्तरे चतुरहे पवमानेषु रथन्तरवृहती
 व्यत्यासं कुर्यात् व्यत्यस्य व्यत्यस्य व्यत्यासं वृहतीषु रथन्तरं कुर्यात्
 अनुष्टुप्सु वृहत् ततोयपञ्चमयोः रथन्तरं वृहतीषु कुर्यात् चतुर्थ-
 षष्ठयोर्बृहदनुष्टुप्सु वृहती अनुष्टुप् रथन्तरं वृहतीषु षष्ठयोः वृहत्सु
 इति बज्रवचनस्य विषयस्ते द्वितीये रथन्तरवृहती द्वितीये स्यातां
 रथन्तरं वृहत्यां द्वितीयम् अनुष्टुभि वृहद्वितीयम् ॥ २४ ॥

वृहदुत्तमं समूढे ॥ २५ ॥

यदि समूढः स्यात् अनुष्टुभि वृहदुत्तमं स्यात् चतुर्थषष्ठयो-
 रङ्गोरजाम्यर्थेन अर्थादापन्नं द्वितीयं बृह इति ॥ २५ ॥

आष्कारणिधनात् पूर्वं कौलमलबर्हिषम्* ॥ २६ ॥

ततोयेऽहन्याष्कारणिधनादर्वाक् कौलमलबर्हिषं स्यात् रथन्तरा-
 गमे अजाम्यर्थेन ॥ २६ ॥

आन्धीगवाच्छावाश्वम्* ॥ २७ ॥

चतुर्थेऽहन्यान्धीगवात्पूर्वं शावाश्वं स्यात् बृहदागमे श्लोम-
 वशेन ॥ २७ ॥

उपोत्तमं समूढे* ॥ २८ ॥

रौरवं ततोये षष्ठिश्चतुर्थं रायोवाजीयं पञ्चमे गोष्ठ एव षष्ठे एता
 इडाविभक्तयः तासां कल्पना उशनन्तावत्प्रथमेऽहनि माध्यन्दिनान्त्य-
 मेव स्थितं द्वितीयेऽहनि इह वदासिष्टं गौतमं माध्यन्दिने ततोयेऽहनि
 पुनानः सोमधारयेति कालेयन्तिष्ठु विष्टारपङ्क्तौ रौरवं गौतमं प्रथ-
 मायां यौधाजयन्तिष्ठु चतुर्थेऽहनि पुनानः सोमधारयेति कालेय-
 मेकस्यां आथर्वणन्तिष्ठु आभीशवं प्रथमायां यौधाजयन्तिष्ठु
 प्रथमेऽहनि पुनानः सोमधारयेति कालेयन्तिष्ठु आनूपमेकस्यां
 रौरवं विष्टारपङ्क्तौ यौधाजयन्तिष्ठु षष्ठेऽहनि उच्चातेजातमन्धस
 इति गायत्रन्तिष्ठुमृष्यामहोयवमेकस्याञ्जराबोधीयमेकस्यां इह वदा-
 मदेवमेकस्याम् एताः सामान्तविभक्तयः अथ निधनविभक्तयः नौध-
 सम्प्रथमेऽहनि ब्रह्मसामसिद्धं श्यैतं द्वितीये महावैष्टम् ततोये
 चतुर्थेऽहन्याथर्वणम् अन्यत्र विकल्पितं विभक्त्यर्थेन बार्हद्गिरं पञ्चमे
 ब्रह्मसाम षष्ठेऽहनि पुनानः सोमधारयेति कालेयमेकस्यान्दैर्धश्रव-
 समेकस्यां रौरवमेकस्यां पुनस्त्रिभिर्निवृत्यान्य उदत्तप्राजाप्रत्यमेकस्यां
 गोष्ठ एकस्यां सोमवशेन जाम्यर्थेन च सामान्तकल्पना अथ इडा-
 विभक्तयः कालेयं प्रथमे सिद्धमच्छावाकसाम माधुक्न्दसं द्वितीये
 कालेयस्य च उतानुग्रहो बृहत्या पुनानः सोमधारयेति कालेयन्ति-
 स्ठु मेधातिथमेकस्यां रौरवं विष्टारपङ्क्तौ यौधाजयन्तिष्ठु रौरवं
 ततोयेऽच्छावाकसामष्टिः चतुर्थं रायोवाजीयं पञ्चमे षष्ठेऽहनि गोष्ठ
 उभयथा कृष्टः स्वरसामानः आभिप्लविके रौरवाद्यैस्त्रिभिः सिद्धाः
 एषां ज्योतिष्टोमतन्त्रे कृष्टप्रानामभिप्लवस्वरसाम्नां षड्वहिकानां
 विभक्तीनामनुकल्पना शाखायनिकानाम् ॥ १८ ॥

द्विविधमभिस्रवमेक उपवत्यग्रियवती च व्यत्यासम्प्रति-
पदै राथन्तरवार्हतानि चाज्यानि* ॥ १९ ॥

द्विविधमभिस्रवमेके आचार्याः कल्पयन्ति द्विः प्रकारं द्विविधं
किं द्विविधं उपवती अग्रियवती च व्यत्यासम्प्रतिपदै व्यत्यस्य व्यत्यस्य
रथन्तरवार्हतानि चाज्यानि व्यत्यासमेवेति प्रकृतम् राथन्तरेषु
तस्योपासमै गायतानर इति प्रतिपत् अग्न आयाहि वीतय इत्येतदा-
दीनि राथन्तराण्याज्यानि वार्हतेषु पवस्व वाचो अग्रिय इति प्रतिपत्
अग्निं दूतं वृणोमह इत्येतदादीनि वार्हतान्याज्यानि एतद्वै विध्यम् ॥ १९ ॥

आज्यप्रतिपदावौशनकावे अन्त्ये पार्ययामे वा वार्हतानां
स्वयोन्यभीवर्त्तो रथन्तरपृष्ठेषु श्यैतर्क्षु बृहत्पृष्ठेषु † ॥ २० ॥

एवं वा द्वैविध्यं स्यात् आज्यप्रतिपदै आज्यञ्च प्रतिपद्याज्य-
प्रतिपदै उपवतीति प्रतिपत् अग्न आयाहि वीतय इति हेतुराज्यं
माध्यन्दिनार्भवयोरौशनकावे अन्त्ये स्वयोन्यभीवर्त्तः एष प्रथमद्वितीय-
पञ्चमेवहःसु अभिस्रविकेषु अन्यत्प्रकृतिवत् अग्रियवती प्रतिपत्
अग्निं दूतं वृणोमह इति हेतुराज्यं माध्यन्दिनार्भवयोः पवमानयोः
पार्ययामे अन्त्ये श्यैतर्क्षु अभीवर्त्तः एष द्वितीयचतुर्थपृष्ठेषु द्रव्य-
विशेषः अन्यद्यथा प्रकृति पूर्वं वा यथोक्तं द्वैविध्यं एतद्वा ॥ २० ॥

* आह्वायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† आह्वायणेनानेन सूत्रपञ्चकं कृतम् ।

व्यूढं पृष्ठ्यमेके* ॥ २१ ॥

उक्तं मशकेन पृष्ठ्यः षडहः मूढो वा व्यूढो वेति तमिह पृष्ठ्यमेके
आचार्या व्यूढमिच्छन्ति ॥ २१ ॥

तस्य समूढात्प्रथमस्याङ्गो बहिष्यवमानम्* ॥ २२ ॥

तस्य समूढस्य सतः पृष्ठ्यस्य षडहस्यैव समूढात् प्रथमस्याङ्गो
बहिष्यवमानं स्यात् समूढादित्यपादानलक्षणा पञ्चमो ननु च समूढे
व्यूढे चाऽऽच्छिन्ने समूढादेव बहिष्यवमानमेकमेव पठितमधिकृतं तत्
किमिदं तस्य समूढात् प्रथमस्याङ्गो बहिष्यवमानमिति उच्यते,
दाशरात्रिकं पृष्ठं प्रकृतित्वेनाभिप्रेत्यैवमुच्यते अनादेशे प्रकृतिः
प्रत्ययो भवति तत्प्रकृतित्वेन बहिष्यवमानम् ॥ २२ ॥

समूढमेके रथन्तरवृहत्पृष्ठम्* ॥ २३ ॥

एके आचार्याः समूढमेवेच्छन्ति पृष्ठ्यं अथन्तु विशेषः रथ-
न्तरवृहत्पृष्ठं भवति ॥ २३ ॥

नाना पृष्ठे चोत्तरे चतुरहे रथन्तरवृहती व्यत्यासम्पव-
मानेषु वृहतीषु रथन्तरमनुष्टुप् वृहते द्वितीये † ॥ २४ ॥

वृहद्रथन्तरमिति प्रकृतं अत आह नाना पृष्ठ इति नाना पृष्ठे

* ब्राह्मण्यङ्गोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मण्यङ्गेनैतेन सूत्रत्रयं कृतम् ।

चास्मिन् पृथ्ये बडहे उत्तरे चतुरहे पवमानेषु रथन्तरबृहती
 व्यत्यासं कुर्यात् व्यत्यस्य व्यत्यस्य व्यत्यासं बृहतीषु रथन्तरं कुर्यात्
 अनुष्टुप्, बृहत् तृतीयपञ्चमयोः रथन्तरं बृहतीषु कुर्यात् चतुर्थ-
 षष्ठयोर्बृहदनुष्टुप्सु बृहती अनुष्टुप् रथन्तरं बृहतीषु षष्ठयोः बृहत्सु
 इति बज्रवचनस्य विषयस्ते द्वितीये रथन्तरबृहती द्वितीये स्यातां
 रथन्तरं बृहत्यां द्वितीयम् अनुष्टुभि बृहद्वितीयम् ॥ २४ ॥

बृहदुत्तमं समूढे ॥ २५ ॥

यदि समूढः स्यात् अनुष्टुभि बृहदुत्तमं स्यात् चतुर्थषष्ठयो-
 रङ्गोरजाम्यर्थेन अर्थादापन्नं द्वितीयं व्यूढं इति ॥ २५ ॥

आष्कारणिधनात् पूर्वं कौल्लमलबर्हिषम्* ॥ २६ ॥

तृतीयेऽह्न्याष्कारणिधनादर्वाक् कौल्लमलबर्हिषं स्यात् रथन्तरा-
 गमे अजाम्यर्थेन ॥ २६ ॥

आन्धीगवाच्छावाश्वम्* ॥ २७ ॥

चतुर्थेऽह्न्यान्धीगवात्पूर्वं श्वावाश्वं स्यात् बृहदागमे सोम-
 वशेन ॥ २७ ॥

उपोत्तमं समूढे* ॥ २८ ॥

यदि समूहः स्यात् अनुष्टुभि उपोत्तमं स्यात् नानदग्धावाञ्चस्य
अजाम्यर्थेन ॥ २८ ॥

इति चतुर्थस्य पञ्चमी कण्डिका ।

अथ षष्ठी कण्डिका ।

आनूपोपक्रमा वृहती पञ्चमे* ॥ १ ॥

आनूपारम्भेण वृहती स्यात् पञ्चमेऽहनि रथन्तरागमे अजाम्य-
र्थेन ॥ १ ॥

मानवात्पूर्वं हारायणम्* ॥ २ ॥

पञ्चमेऽहनि मानवात्पूर्वं हारायणं स्यात् सोमवशेन ॥ २ ॥

मधुगुच्यन्निधनादाकूपारम्* ॥ ३ ॥

षष्ठेऽहनि वृहदागमे मधुगुच्यन्निधनात्पूर्वं आकूपारं स्यात् ॥ ३ ॥

उपोत्तमं समूहः* ॥ ४ ॥

यदि समूहः स्यात् तदा उपोत्तमं आकूपारं स्यात् ॥ ४ ॥

बृहतः पूर्वं त्रय एकर्चाः* ॥ ५ ॥

बृहतः पूर्वं त्रय एकर्चाः स्युः स्तोमवशेन ॥ ५ ॥

रथन्तरादुत्तरे* ॥ ६ ॥

रथन्तरादुत्तरे त्रय एकर्चाः स्युरिति रथन्तरं प्रकृत ततोयपञ्च-
मयोरक्तोः ॥ ६ ॥

षष्ठे च बृहतो व्यूढे* ॥ ७ ॥

यदि व्यूढः स्यात् ततः षष्ठेऽहनि बृहतः उत्तरे त्रय एकर्चाः स्युः
समूढे तु पूर्वं एवं चतुर्थे व्यूढे च समूढे च पूर्वं एव ॥ ७ ॥

नित्यौ च शशकणा ततोये पृष्ठ्ये* ॥ ८ ॥

ततोयेऽहनि रथन्तरादुत्तरे त्रय एकर्चाः स्युः नित्यौ च शशकर्णौ
पौरुमद्गाष्कारणिधने, अथ किमर्थमिदमारभ्यते नित्यौ च शशकर्णा-
विति स्थितयोः उच्यते नियमिते रथन्तरादुत्तरे त्रय एकर्चा इति
तद्यदि नारभेत सञ्चारदोषः स्यात् तयोः रथन्तरबृहतोः वृत्त्यामनु-
ष्टुप् कल्पना ततोयेऽहन्यभिसोमास आयव इति पौरुमद्गं प्रथमायां
रथन्तरान्तिष्ठु गौतमान्तरिचकौल्मलवर्हिषाणि सामद्वयः आष्कार-
णिधनमध्यास्यायां चतुर्थेऽहनि पुरोजिती वो अन्धस इति नानद-

मेकस्यां वृहच्छावाश्वान्धीगवानि त्वेषु उष्णिक्कुभौ त्वस्थे पञ्चमेऽ-
 हनि सोमउष्वाणः स्तोत्रभिरिति आनूपरथन्तरे त्वयोः हारायण-
 मानववाघ्राणि सामत्वः सामत्वचाग्नेस्तिष्ठिनिधनन्तृचे षष्ठे सोमाः
 पवन्त इन्द्रव इति गौरोवितवृहतोत्वयोः आकूपारमधुक्षुप्रनिधन-
 क्रौञ्चानि सामत्वः मध्ये निधनमैडं क्रौञ्चे चतुर्थे पुरोजितो वो
 अश्वस इति नानदान्धीगवश्शावाश्वानि सामत्वः वृहत्तृचे एते एष
 व्यूढकल्पः समूढकल्पे सोमाः पवन्त इन्द्रवः इति गौरोवितमधु-
 क्षुप्रनिधने त्वयोः क्रौञ्चे द्वे आकूपारञ्च सामत्वः बृहति समूढे
 पृष्ठ्ये ॥ ८ ॥

अभोवर्त्तकालेये वृहतोष्वनुकल्पयेदिति गौतमः* ॥ ९ ॥

अभोवर्त्तकालेये वृहतोष्वनुकल्पयेदित्येवं गौतम आचार्य आह
 नित्यं सांवत्सरिकं कल्पमनुवदति ॥ ९ ॥

नेति धानञ्जयः* ॥ १० ॥

धानञ्जयोऽभोवर्त्तकालेये न कल्पयितव्ये इत्येवमाह ॥ १० ॥

व्यूढं नानुकल्पयेदिति शाण्डिल्यायनः* ॥ ११ ॥

व्यूढं पृष्ठं प्रति अभोवर्त्तकालेये नानुकल्पयेदित्येवं शाण्डिल्या-
 यन आचार्य आह समूढमनुकल्पयेदिति ॥ ११ ॥

एकविंशत्यहकारिण उपरिष्ठादभिजितः पृथ्व्यमुप-
यन्ति प्राक् च विश्वजितः स्वरसामन्त्र्योक्थ्यान्* ॥ १२ ॥

योऽयं संवत्सरस्य मध्ये नवाहः पठितः अभिजित्तयः स्वरसा-
मानोदिवाकोत्थमहस्तयः स्वरसामानो विश्वजिदिति एतस्य स्थाने
अपरे एकविंशत्यहं कुर्वन्ति उपरिष्ठादभिजितः प्राक् स्वरसामन्त्र्यः
पृथ्व्यमुपयन्ति प्राग्विश्वजितः स्वरसामन्त्र्यः कृत्वा पृथ्व्यमुपयन्ति स्वर-
सामानान्न्योक्थ्यान् कुर्वन्ति, विचारितमिदं ब्राह्मणेन तानाहुक्थ्याः
कार्याः अग्निष्टोमा इत्येवमुक्ताह तदाहुर्विवोधमिव वा एत-
द्यदग्निष्टोमो विषुवानग्निष्टोमौ विश्वजिदभिजितावथेतरउक्थ्याः सु-
रित्यग्निष्टोमा एव सर्वे कार्या इति यदग्निष्टोमन्तमेव शब्देन नि-
मितमेवं नियमिते सति किमुक्थ्यत्वं स्वरसामानं प्रत्याश्चातमेव अथ
विकल्प इति उच्यते, न प्रत्याश्चायते न च विकल्पते ये एकविं-
शत्यहकारिणः ते उक्थ्यान् कुर्वन्ति ये नवाहकारिणः ते अग्निष्टोमा-
नेव एवञ्च कृत्वा निदानकारोऽप्याह अथैते स्वरसामानस्तानग्नि-
ष्टोमान्नवाहकारिणः कुर्युक्थ्यानेकविंशत्यहकारिणो योऽन्यथा कुर्या-
दकुशलः पुरुष इति विद्यादिति ॥ १२ ॥

अभिजिद्विश्वजितौ व्यतिहरन्त्येके* ॥ १३ ॥

अभिजिच्च विश्वजिच्चाभिजिद्विश्वजितौ तावेके आचार्या व्यति-

हरन्ति व्यतिहारो नामान्योऽन्यस्य स्थानापत्तिः अभिजितः स्थाने
विश्वजित् विश्वजितः स्थाने अभिजित् ॥ १३ ॥

अभिजितो रथन्तरपृष्ठस्य रथन्तरी प्रतिपद्वातुराज्य-
च्चाभिवायुमित्यौशनं ज्योतिष्टोमं परं सुज्ञानमुष्णिहि श्या-
वाश्चात् पूर्वं गौरीवितवृहती* ॥ १४ ॥

एके अभिजितं रथन्तरपृष्ठं कुर्वन्ति तस्याभिजितो रथन्तरपृष्ठस्य
रथन्तरी प्रतिपत् स्यात् उपास्मै गायता नर इति हेतुराज्यञ्च रथ-
न्तरमेव अग्न आयाहि वोतय इति अभिवायुमित्यौशनं माध्यन्दिना-
न्यं स्यात् ज्योतिष्टोमं परं ऊशनाद्यत् परं तत् सर्वं द्रव्यं ज्योतिष्टोमं
पौष्कलस्य तु स्थाने सुज्ञानं श्यावाश्चात्पूर्वं गौरीवितवृहती सोम-
कल्पनाय गौरीवितसन्नत्वात् वृहदुभयसामत्वात् ॥ १४ ॥

खयोनिनो रथन्तरवृहती खरसामस्वेके † ॥ १५ ॥

एके आचार्याः खरसामिकान् पृष्ठस्तोत्रीयान् व्यावर्त्य खयो-
निनो रथन्तरवृहती कुर्वन्ति ॥ १५ ॥

खरपृष्ठाश्चेत्खरसामिकेषु पृष्ठस्तोत्रीयेषु यथास्वः स्वारा-
णि चार्भवान्त्यानि द्वैगतगौतमयोः स्थाने रथन्तरमन्तरिक्षस्य
गौतमः खरस्य वृहत्द्वितीये नित्यञ्च सामद्वयः ¶ ॥ १६ ॥

* द्राह्मण्येनेतेन सूत्रपञ्चकं कृतम् ।

† द्राह्मण्योऽप्येवम् ।

¶ द्राह्मण्येनानेन सूत्रषट्कं कृतम् ।

यदि स्वरपृष्ठाः स्वरसामानः चिकीर्षिताः स्युः स्वरसामान एते
भवन्तीति सामशब्दस्य प्रकृतस्य पृष्ठगामित्वात् ततः स्वरसामिकेषु
पृष्ठस्तोत्रोयेषु मशकान्नातेषु यथा स्वरसामानि स्युः पयोनिधनं
प्रथमे बृहन्निधनं पूर्वं द्वितीये प्रथमं तृतीये स्वाराणि चार्भवान्यानि
स्युः नेतराणि द्वैगतगौतमयोः स्थाने रथन्तरं स्यात् द्वैगतस्य प्रथमे
गौतमस्य तृतीये अन्तरिक्षस्य स्थाने गौतमं स्यात् तृतीयस्य स्वरस्य
स्थानेऽनुष्टुभि बृहत् स्यात् द्वितीये नित्यञ्च सामतृचः गौरीवितमे-
कस्यां क्रौञ्चमेकस्यामासितमेकस्यां बृहदनुष्टुभि द्वितीये प्रथमतृतीय-
योरङ्गोरनुष्टुभः ॥ १६ ॥

जदलत्वाष्ट्रीसाम्नोरुद्धारः* ॥ १७ ॥

गौरीवितमेव तृचस्यमनुष्टुभि प्रथमतृतीययोरङ्गोः जदलत्वाष्ट्री-
साम्नोरुद्धारः कुर्यात् ॥ १७ ॥

विषुवतोदिवैके प्रातरनुवाकमुपाकुर्वन्ति* ॥ १८ ॥

विषुवतः दिवा एव एके आचार्याः प्रातरनुवाकस्योपाकरण-
मिच्छन्ति ॥ १८ ॥

बहिरस्यैके बहिष्यवमानेन स्तुवते* ॥ १९ ॥

सदसि स्तवनं प्रकृतं तदस्य विषुवत एके आचार्या बहिरिच्छन्ति

अध्वर्योऽद्वातुत्वायं प्रातरनुवाकवह्निष्ववमानयोरेष विधिर्दृष्टः दिवा-
कोर्त्यत्वादङ्गः ॥ १८ ॥

अग्निरिन्द्रायोपास्मै पवस्व वाच इति स्तोत्रोच्यं शु-
क्लाः* ॥ २० ॥

अग्निरिन्द्राय पवते उपास्मै गायता नरः पवस्व वाचो अयिद्य
इत्येतास्त्रिस्तु चः सभार्यद्वचं कृत्वा एतत् स्तोत्रोच्यं शुक्ला आचार्या
मन्यन्ते ॥ २० ॥

वात आवात्विति माषशरावयः* ॥ २१ ॥

माषशरावय आचार्या वात आवात्वित्येवं स्तोत्रोच्यं कुर्वन्ति
स्तोत्रोच्यो बह्विष्ववमानाद्यस्तुचः ॥ २१ ॥

यज्ञायज्ञीयभासे व्यतिहरन्त्येके* ॥ २२ ॥

एके आचार्या यज्ञायज्ञीयभासयोः व्यतिहारं कुर्वन्ति अन्योऽन्य-
स्नानापत्तिर्यतिहारः यज्ञायज्ञीयमग्निष्टोमसाम कुर्वन्ति भासमनु-
ष्टुभिः ॥ २२ ॥

वणमहां असि सूर्येन्द्रमिद्देवतातये आयन्तइव सूर्यमिति
महादिवाकोर्त्यस्तोत्रोच्यो विकल्पते* ॥ २३ ॥

महादिवाकीर्त्यस्य नित्यस्तोत्रीयस्य स्थाने एतेषां यथोद्दिष्टानां
एकः स्यादिकल्पेन विकल्पो नाम तुल्यार्थप्राप्ताविष्टताश्चवसायः ॥२३॥

इति चतुर्थस्य षष्ठी कण्डिका ।

अथ सप्तमी कण्डिका ।

बृहत्पृष्ठश्चेदग्रियवती प्रतिपत्तृतीयात् साहस्रादाज्यानि
नित्यैर्विकल्पन्त उत्सेधस्थाने रथन्तरं तस्य महादिवाकीर्त्य-
मयः सोम इति पार्थमाभिजितानि पृष्ठानिन्द्रक्रतौ श्यैतङ्गोः
ककुबुणिह्वावुद्धरति पिपीलिकमध्याः श्यावाश्वविकर्णगौरी-
वितान्धोगवौदलभासान्यनुष्टुभ्यौदलस्थाने वा वाङ्निधनं
क्रौञ्चमरण्ये गोये त्वच्योर्ब्रतात्परे* ॥ १ ॥

यदि बृहत्पृष्ठे विषुवां स्यात् ततस्तस्मिन्नग्रियवती प्रतिपद्भवेत्
द्वतीयात्साहस्रादाज्यानि च स्युः अग्निं दूतं वृणीमह इत्येतदादीनि
नित्यानि वा चानि विषुवति तानि स्युः नित्यैर्विकल्पन्त इत्येतदुक्तं
उत्सेधस्थाने रथन्तरं बृहत्यान्तस्य महादिवाकीर्त्यान्तस्य रथन्तरस्य
स्थाने महादिवाकीर्त्यं भवेत् अथं सोम इति पार्थं स्यात् शिशुं
जज्ञानायाः स्थाने आभिजितानि पृष्ठानि, आभिजितानोति किमर्थ-

मत्तभक्षे यदा बृहत्पृष्ठश्चेदिति बृहत्पृष्ठत्वात् सिद्धम् इन्द्रक्रतौ
 श्वैलमिति च वक्ष्यति अनेनैव श्वैतेन सिद्धिर्भवति उच्यते, आभि-
 जितानि पृष्ठानोत्यनेन सिद्धश्चैव स्तोत्रीयाविशेषणार्थम् अभिजितस्य
 ग्रहणम् इन्द्रक्रतौ श्वैतम् इन्द्रक्रतुं न आभरेत्येतस्मिन् प्रगाथे श्वैतं
 स्यात् गोः ककुबुष्णिहौ गोरित्यपादानलक्षणा पञ्चमो विषुवतौ
 ककुबुष्णिहौ अपोह्य गोः आहरेत् तदेतदवाच्यमविशेषादुष्णिहं कथ-
 न्तर्हि वाच्यमेव गोः ककुबुष्णिहाविति उच्यते, बृहत्पृष्ठश्चेदधि-
 क्षत्य कथं ज्योतिष्टोमेन बृहत्पृष्ठे गोरेव ककुबुष्णिहौ स्याताम्
 उद्धरति पिपीलिकमध्यां पर्युष्वित्येतामनुष्टुभं पिपीलिकमध्यामुद्ध-
 रति साम पुरोजित्यां कल्पयत्यतस्तामुद्धरति श्वावाश्वविकर्णं गोरी-
 वितान्धोगवैदलभासान्यनुष्टुभि एतानि यथासूत्रितान्यनुष्टुभि भवन्तु-
 दलस्थाने वाङ्मिधनं क्रौञ्चं भवेद्वा न वा अरण्ये गेये विकर्णभासे
 द्वयोः स्याताम् अन्यानि सर्वाण्येकर्चानि स्युः अनुष्टुभि व्रतात्परे ये
 सामनो ते व्रतादाहरेत् सूर्यवतीषु कावं कुर्यात् यज्ञायज्ञीयमग्नि-
 ष्टोमसाम्नः ॥ १ ॥

विश्वजिति यज्ञायज्ञीयबृहती व्यतिहरन्त्येके * ॥ २ ॥

एके आचार्याः विश्वजिति यज्ञायज्ञीयबृहतो व्यतिहारं कुर्वन्ति
 यज्ञायज्ञीयमग्निष्टोमसाम तस्य स्थाने बृहदनुष्टुभि ॥ २ ॥

बृहत्पृष्ठश्चेत्तृतीयात् साहस्रात् प्रातःसवनं कालेयस्थाने

समन्तमाभिजितानि पृष्ठानोद्भक्तौ श्यैतङ्गोः ककुबुष्णि-
चावद्वरति पिपीलिकमध्या अनुष्टुप्प्रमृति व्रतात्* ॥ ३ ॥

यदि विश्वजित् बृहत्पृष्ठः स्यात् ततस्तृतीयात् साहस्रात् प्रातः-
सवनं भवति पवस्व वाचो अग्निय इत्येवमादि कालेयस्य स्थाने
सक्यतं भवति बृहत्यां आभिजितानि पृष्ठानि अत्र न भवन्ति बृह-
दादीनि इन्द्रकृतौ श्यैतं भवति गोः ककुबुष्णिहो भवतः पर्युष्वित्ये-
तदाद्या उद्वरति अनुष्टुप्प्रमृति व्रतात् अनुष्टुभमारभ्य योज्यो द्रव्य-
विशेषः सांवत्सरिकाद्भवति ॥ ३ ॥

उत्तरे पक्षस्थयनविकल्पाः † ॥ ४ ॥

यदुक्तं नानाहोभिर्वयं कल्पयामो यथैतद्ब्राह्मणमिति सा
विकल्पना समाप्ता साम्प्रतमुत्तरे पक्षस्थयनविकल्पा वक्ष्यन्त इति
वाक्यशेषः अयनविकल्पा गतिविकल्पा इत्यर्थः अयनवृत्तिः ॥ ४ ॥

अभिज्ञवपृष्ठ्यान् प्रतिलोमानुपयन्त्यहरावर्त्तकारिणः † ॥ ५ ॥

अभिज्ञवाञ्च पृष्ठ्याञ्च अभिज्ञवपृष्ठ्याः तानभिज्ञवपृष्ठ्यान् प्रति-
लोमान् कुर्वन्ति ये अहरावर्त्तकारिण आचार्याः अभिज्ञवपृष्ठ्यामहः
प्रतिलोमान् कुर्वन्ति ॥ ५ ॥

* आद्यायणेनानेन सूत्रत्रयं कृतम् ।

† आद्यायणोऽप्येवम् ।

पृथ्याभिस्रवाननुलोमान् मासावर्त्तकारिणः* ॥ ६ ॥

ये मासावर्त्तकारिण आचार्याः ते पृथ्योपक्रमान् अभिस्रवा-
वसानान् कुर्वन्ति अहः आनुलोम्यम् ॥ ६ ॥

गो आयुषी च विपरिद्धरन्ति* ॥ ७ ॥

ये मासावर्त्तकारिणः ते गो आयुषोर्ध्वतिहारं कुर्वन्ति ॥ ७ ॥

उत्तमं सभ्यार्थं कुर्वन् सप्तमान्मासान् पृथ्याभिस्रवा-
नुद्धरेत् पञ्चायनमासान् कृत्वा दशरात्रमिश्रादभिस्रव-
मुद्धरेत् † ॥ ८ ॥

यद्युत्तमं मासं सभ्यार्थं कुर्यात् ततः सप्तमान्मासान् पृथ्यं त्रींश्चा-
भिस्रवानुद्धरेत् खरसामानो विश्वजितञ्च कृत्वा अन्यान् अयनमासान्
कुर्यात् पृथ्यञ्चत्वारश्चाभिस्रवाः षड्हाः एषोऽयनमासः पञ्चायनमासान्
कृत्वा दशरात्रमिश्रान् मासान् अभिस्रवमुद्धरेत् त्रयः खरसामानो
विश्वजित् अभिस्रवौ षड्हाः आयुश्च गौश्च द्वे अहनी द्वादशाहस्य
दशाहानि महाव्रतञ्चातिरात्रञ्चेत्येतत्परिसंख्यं सभ्यार्थं मासस्योत्त-
मस्य ॥ ८ ॥

तथा सति पूर्वं पक्षसि विकल्पः* ॥ ९ ॥

* द्राह्मायणोऽप्येवम् ।

† द्राह्मायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

तथा सति विकल्पे उत्तमे सम्भार्ये क्रियमाणे पूर्वे पक्षसि विकल्पो
भवति पक्षःसामान्यात् ॥ ८ ॥

षष्ठादभिप्लवपृष्ठानुद्धृत्य चतुर्विंशदुत्तरान् कुर्यात्* ॥ १० ॥

षष्ठात्त्रोनभिप्लवान् पृष्ठ्यञ्चोद्धृत्य चतुर्विंशत् प्रायणीयादङ्ग
उत्तरान् कुर्यात् अतिरात्रं कृत्वा तत्र चतुर्विंशं प्रायणीयमहः तत्र-
चोनभिप्लवान् पृष्ठ्यञ्च कृत्वाभिजितं त्रयः स्वरसामानः ॥ १० ॥

समौ पक्षौ चिकीर्षन् पञ्चायनमासान् कृत्वा दशरात्र-
मिश्रं मासमुद्धरेत् पञ्चदशौ पक्षौ व्रतस्यापरिमात्कं बृहत्-
पृष्ठं विश्वजितम् † ॥ ११ ॥

समौ पक्षौ कर्तुमिच्छन् उत्तरस्य पक्षस्य प्रथमे मासि त्रयः
स्वरसामानो विश्वजितपृष्ठग्रन्थोनभिप्लवान् कृत्वा ततः परं पञ्चायन-
मासान् कुर्यात् पञ्च कृत्वा दशरात्रमिश्रं मासमुद्धरेत् पञ्चदशौ पक्षौ
व्रतस्य कुर्यात् परिमादस्य तस्मिन् कुर्यात् एवं पञ्चविंशद्ब्रतात्
पञ्चदशस्तोत्रोयाः ह्रस्वन्ते ततस्ते पञ्चदशचतुर्विंशाः सम्पद्यन्ते एवं
प्रायणीयेन चतुर्विंशेन समत्वं भवति बृहत्पृष्ठं विश्वजितं करोति
एवं यावन्तः पूर्वस्मिन् पक्षसि पृष्ठोपायास्तावन्त एवोत्तरस्मिन् भवन्ति
एतत्पक्षसामलमुक्तम् ॥ ११ ॥

* द्वाययोऽप्येवम् ।

† द्वाययोऽनेतेन सूत्रत्रयं कृतम् ।

विश्वजित उपरिष्ठादायुषमेक उपयन्ति* ॥ १२ ॥

एके आचार्या विश्वजित उपरिष्ठादायुषं कुर्वन्ति ॥ १२ ॥

तथा सति गो आयुषोरैकाद्विके बृहत्तौ* ॥ १३ ॥

तथा सति विकल्पे गो आयुषोरैकाद्विके बृहत्तौ भवेतां ॥ १३ ॥

दशरात्रमेक आवर्त्तयन्ति* ॥ १४ ॥

एके आचार्या दशरात्रमप्यावर्त्तयन्ति आवर्त्तं सर्वमुत्तरं पञ्च
कुर्वन्ति ॥ १४ ॥

तस्माद्भूतं यदा परं व्रतान्ते मानसं सांवर्ग्यजिता गो-
तमाः* ॥ १५ ॥

तस्मादावृत्ताद्दशरात्रात्परं यदा व्रतं भवति तदा तस्य परस्मा-
न्मानसंभवति एवं सांवर्ग्यजिता गोतमा आचार्या मन्यन्ते नतु तेन
समयमिति ॥ १५ ॥

* ब्राह्मण्यबोध्यवम् ।

इति चतुर्थस्य सप्तमी कण्डिका ।

अथ अष्टमी कण्डिका ।

ज्योतिषामयनविकल्पाः* ॥ १ ॥

इह गवामयनस्य षष्ठ्यधिकं त्रिंशतं पठितान्यहानि ब्राह्मणेन
संवत्सरविकल्पास्थानेके श्रूयन्ते ज्योतिर्नक्षत्रादयस्तेषां कल्पना चिकी-
र्षिता पुरा तदारभते ज्योतिषामयनविकल्पा इति ज्योतींषि नक्षत्रा-
दीनि तेषाङ्गतिविकल्पा वक्ष्यन्त इति वाक्यशेषः ॥ १ ॥

तत्र यदादितोऽन्ततस्तदूर्ध्वं विषुवतः* ॥ २ ॥

तत्र तेषु ज्योतिषाङ्गतिविकल्पेषु पूर्वस्मिन् पक्षसि यद्यदादितो
वक्ष्यन्ते तदूर्ध्वं विषुवतः अन्ततः प्रत्येतव्यम् ॥ २ ॥

मासि मास्याद्यस्याभिप्लवस्य स्थाने त्रिकद्रुकाः* ॥ ३ ॥

ये ते सावना मासाः त्रिंशिनः कल्पिताः तेऽथैकैकस्मिन्मासि
आद्यस्याभिप्लवस्य स्थाने त्रिकद्रुकाः व्यहो भवन्ति आभिप्लव एवेत्यर्थः
उत्तरे पक्षस्यान्त्यस्य ॥ ३ ॥

स षट्त्रिंशदूने नाक्षत्रः सप्तविंशिनो हि मासाः † ॥४॥

स एवं क्रियमाणः संवत्सरः सावनात् संवत्सरात् षट्त्रिंशता-

* ब्राह्मणायणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणायणीये क्तेदविषये विशेषोऽस्ति ।

होभिः जनो भवति नाक्षत्रः नक्षत्रसंज्ञितः सप्तविंशिनो मासा भवन्ति
तत्र सप्तविंशतिर्नक्षत्राणीति ॥ ४ ॥

षष्ठादस्याभिप्लवस्य स्थाने ज्योतिर्गौश्च ज्योतिरेवावृत्तः
स नवोनो नाक्षत्र एव त्रयोदशी* ॥ ५ ॥

षष्ठस्य मासस्य य आद्योऽभिप्लवः तस्य स्थाने ज्योतिर्गौश्च स्थातां
ज्योतिरेवावृत्तः स्थात् न गौः उक्तं तत्र यदादितोऽन्ततस्तदूर्ध्वं विषु-
वत इति स सावनात् संवत्सरान्नवभिरहोभिरूनः चत्वार्यहानि पूर्व-
स्मिन् पक्षसि लुप्तानि पञ्चोत्तरस्मिन् स नाक्षत्र एव संवत्सरो भवति
त्रयोदशी तत्रापि सप्तविंशिन एव मासाः त्रयोदश भवन्ति ॥ ५ ॥

युग्ममासेष्वाद्यस्याभिप्लवस्य स्थाने तत्पञ्चाहः स षडू-
नचान्द्रमसः* ॥ ६ ॥

युग्ममासेषु द्वितीयचतुर्थषष्ठेषु प्रथमस्याभिप्लवस्य स्थाने तत्प-
ञ्चाहः अभिप्लवपञ्चाहः तत्र यदादितोऽन्ततस्तदूर्ध्वं विषुवत इत्येतदनु-
वर्तते एवं सावनात् संवत्सरात् षड्भिरहोभिरूनचान्द्रमसः एषा
चान्द्रमसो गतिः ॥ ६ ॥

षष्ठादौ त्रिकद्र कानभिप्लवञ्चोपदध्यात् सोऽष्टादशाधिकः
पौर्णमासी प्रसवस्तैर्यग्यनिक आदित्यस्य* ॥ ७ ॥

षष्ठस्य मासस्यादौ त्रिकद्रुकानभिप्रवञ्चोपदध्यात् उपधानं
 कुर्यात् ज्योतिषं दर्शावधि मासमुपशन्ति चान्द्रं सौरं तथा भास्कर-
 राशिचारात् । त्रिंशद्दिनं सावनसंज्ञमार्था नाक्षत्रमिन्दोर्भगणभ-
 माच्च । बृहस्पतिः अभ्युदये रवेर्मासश्चान्द्रश्च पितृकर्मणि । यज्ञे सावन-
 मित्याज्जरार्चं सर्वव्रतादिषु । पूर्वस्मिन् पक्षसि यदादितोऽन्ततस्तदूर्द्ध-
 मित्यनुवर्तते एवं सावनात् संवत्सरादष्टादशभिरहोभिरधिकः पूर्व-
 स्मिन् पक्षसि अतिरिच्यते नवोत्तरस्मिन् एवमष्टादशाधिकः पौर्णमास्यां
 चास्य प्रसवः स्यात् स आदित्यः संवत्सरः तैर्यग्यनिकः कदाचिदा-
 दित्यस्यैवा गतिर्भवति तिर्यग्गतिः आन्तरिक्षो गतिः तिरश्चो ॥ ७ ॥

उत्सर्जनानि मासि मासि* ॥ ८ ॥

ब्राह्मणं आ वा एते संवत्सरं प्याययन्ति य उत्सृजन्ति यथा वै
 दृतिराध्यात एवं संवत्सरोऽनुत्सृष्ट इत्येतान्युत्सर्जनान्यादर्शयति
 ततस्तदुत्सर्जनानि उच्यन्ते, उत्सर्जनानि मासि मासि भवन्ति ॥ ८ ॥

यथान्त एवमावृत्तानामादिः* ॥ ९ ॥

यथा अन्तः वक्ष्यते पूर्वस्मिन् पक्षसि एवमावृत्तानामादिः उत्त-
 रस्मिन् पक्षसि स्यात् ॥ ९ ॥

पूर्वेष्वभिप्रवेषु षष्ठमक्षरकथं कृत्वाग्निष्टोममुत्तमे* ॥ १० ॥

* ब्राह्मण्यबोधार्थम् ।

मासि मासि पूर्वेष्वभिष्ववेषु षष्ठमहरकथं कृत्वा उत्तमेऽभि-
ष्ववे चतुर्थे षष्ठमहरग्निष्टोमं कुर्यात् उक्तं यद्युत्सृजेयुरकथ्यान्युत्-
सृजेयुरिति उत्सर्गिणामेष विधिः यथान्त एवमावृत्तानामादि-
रित्यन्तरपात्तिको विधिरुक्तः ॥ १० ॥

तद्वैकत्रिकस्तोमम्* ॥ ११ ॥

तदा अहः उत्तमस्याभिष्ववस्य षष्ठं यदग्निष्टोमसंस्थमुक्तं तदेक-
त्रिकस्तोमं स्यात् उक्तं अथ खल्वाऊरेकत्रिकं कार्यन्तदेव साक्षा-
दुत्सृष्टमिति तस्यैकत्रिकस्तोमस्य द्रव्यमुच्यते ॥ ११ ॥

असृक्षतेति बहिष्यवमानं गायत्रं गायत्रामाश्वमैङ्
बृहत्यां गोष्ठो वायारुचेति गायत्रपार्श्वमार्भवः † ॥ १२ ॥

असृक्षतेत्यस्यां बहिष्यवमानेऽवस्थितायां गायत्र्यां यथा गायत्रं
स्यात् आश्वमैङ् बृहत्याम् अवस्थितायामेव गोष्ठो वा अयारुचेत्यस्या-
मृचि गायत्रपार्श्वमार्भवः अन्यत् समानमेव ॥ १२ ॥

सवनविधं पशुं कुर्वन्नत्तममभिष्ववपञ्चाहं कृत्वा षष्ठ-
स्थाने सवनविधः पशुः* ॥ १३ ॥

उक्तम् अभ्युहं षुषन्ति क्षिद्रो वा एतेषां संवत्सर इत्याहुर्थ्यं

* द्राह्यायशोऽप्येवम् ।

† द्राह्यायशोनैतेन सूचयं कृतम् ।

स्वोममुत्सृजन्तीति पशुमालभन्तदति प्रातः पशुमालभन्ते तस्य
वपया प्रचरन्तोयेतदिविधिरुक्तः सवनविधस्य पशोः तं सवनविधं
पशुं कुर्वन्नुत्तममभिष्ववपञ्चाहं कृत्वा षष्ठस्याहः स्थाने सवनविधं
पशुं कुर्यात् उत्तरपात्तिको विधिरुक्तः ॥ १३ ॥

प्रथमञ्चाभिष्ववं पञ्चाहं कृत्वा मासान्ते सवनविधः
पशुः* ॥ १४ ॥

षष्ठमासस्याद्याभिष्ववस्य स्थाने तत्पञ्चाहं कृत्वा मासान्ते सवन-
विधं पशुं कुर्यात् ॥ १४ ॥

सर्वानूनानेके प्रथममभिष्ववपञ्चाहं कुर्युः † ॥ १५ ॥

एके आचार्याः सर्वान्मासानूनानिच्छन्ति केन न्यायेनेत्युच्यते
प्रथममभिष्ववपञ्चाहं कुर्युः मासि मास्याद्यस्याभिष्ववस्य स्थाने तत्प-
ञ्चाहं कुर्युः ॥ १५ ॥

अह्नो वा समस्येयुरभिष्ववपृष्ययोः सान्निपातिके* ॥ १६ ॥

अह्नोर्वा समासं कुर्युः मासि मास्यभिष्ववपृष्ययोः आभिष्ववि-
कञ्च षष्ठमहः पाष्ठिकञ्च प्रथमन्ते एकस्मिन्नहनि कुर्युः ॥ १६ ॥

अभिष्ववयोरुत्तमे* ॥ १७ ॥

* द्वाह्यावणोऽप्येवम् ।

† द्वाह्यावणोऽनानेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

उत्तमे गवामथनस्य मासि अभिष्वयोः सान्निपातिके अहनी
समखेयुः तत्र ह्यनन्तरं पृच्छ्यो नास्ति ॥ १७ ॥

तथा सत्येकादश्यां पूर्वपक्षस्य दीक्षित्वा त्रयोदशदीक्षाः
कुर्वीरन्* ॥ १८ ॥

तथा सति विकल्पे एकादश्यां पूर्वपक्षस्य दीक्षित्वा सत्रिणः
त्रयोदशदीक्षां कुर्वीरन् ॥ १८ ॥

सप्तदश वा* ॥ १९ ॥

अथर्वः ॥ १९ ॥

व्यत्यासं वा पूर्णां नानूनपूर्णां नावृत्ताच्छालङ्कायनिनः† ॥ २० ॥

व्यत्यासं वा व्यत्यस्य वा पूर्णम् न जनं पूर्णमिति एवं पूर्वस्मिन्
पक्षसि मासानां क्रिया मन्यन्ते एवम् जनं पूर्णम् जनं पूर्णमित्युत्तर-
स्मिन् पक्षसि शालङ्कायनिनो मन्यन्ते ॥ २० ॥

एकाष्टकादीक्षिण उपसर्गिणस्ते तृष्णीमेकत्रिंशमह-
रासीरन् † ॥ २१ ॥

उपसर्गविधानमुक्तम् अन्ये उपसर्गिणो भवन्ति ये उपसर्गिणस्ते

* शास्त्रायनोऽप्येवम् ।

† शास्त्रायनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

एकाष्टकायान्दीक्षिते ते किं कुर्युरित्युच्यते एकाष्टकादीक्षिण उप-
सर्गिणः मासि मासि तृष्णीमेकत्रिंशमहरासीरन् ॥ २१ ॥

सवनविधेन वा पशूना यजेरन्* ॥ २२ ॥

तस्मिन् मासि मास्येकत्रिंशेऽहनि सवनविधेन वा पशूना यजेरन्
सवनविधस्य पशोर्विधानमुक्तम् ॥ २२ ॥

अध्वर्युर्बद्धृचैः समयं कृत्वा दीक्षेरन्नेवमविलोपो भवतीति
भवतीति* ॥ २३ ॥

अध्वर्युर्भिर्बद्धृचैश्च सह समयं कृत्वा विधिं प्रति ये विकल्पाः तेषाम्
एकङ्कल्पं सर्वेऽङ्गीकृत्य दीक्षेरन् एवं क्रियमाणे न विवादो भवति
कर्मणः हेतूपादानं किमर्थमिति चेत् उच्यते, एतत्प्रकरणविषयमेव
केवलं विधानं माभूदिति कथं सर्वकर्मास्त्वध्वर्युर्बद्धृचैः सह समयं कृत्वा
दीक्षेरन् अलोपहेतुवादिति ॥ २३ ॥

इति चतुर्थस्या अष्टमी कण्डिका ।

अथ नवमी कण्डिका ।

सर्वत्र ब्रह्मा दक्षिणत उदङ्मुखः कुर्याद्दोमेभ्योऽन्यत्† ॥१॥

* ब्राह्मणायबोध्यैवम् ।

† ब्राह्मणायकेनानेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

उक्तं गवामयनं सविकल्पं साम्प्रतं ब्रह्मत्वं विवक्षितं इन्द्रो
 ह वै विश्वामित्रायोक्यमुवाच वसिष्ठाय ब्रह्मवागुक्तमित्येवं विश्वा-
 मित्राय मनो ब्रह्म वसिष्ठाय तदा एतद्वासिष्ठं ब्रह्मापि द्वैविदं
 वा वासिष्ठं वा ब्राह्मणं कुर्वीतेति एवं ब्राह्मणपरामर्शः क्रियते
 उद्गात्रे तस्य ब्रह्मणः कर्मोच्यते तद्विवक्षुराह सर्वत्र ब्रह्मा दक्षि-
 णतः उदङ्मुखः कुर्यादिति सर्वत्र सर्वकर्मस्वित्यर्थः सर्वशब्दो निरव-
 शेषवाची ब्रह्मेति कर्त्ता निर्दिश्यते दक्षिणत इति दिक्परिग्रहः
 क्रियते कस्य दक्षिणतः उच्यते, कर्मणः क्रियमाणस्य दक्षिणे प्रदेशे
 स्यात् उक्तं तस्माद्ब्राह्मणं दक्षिणत आसयतीति उदङ्मुख इति कर्म-
 सुदङ्मुखता निर्दिश्यते ब्राह्मणः कुर्यादिति क्रियोपदेशः सर्वेषां
 कर्मणां क्रियमाणानां दक्षिणतो ब्रह्मा स्यादिति एष सूत्रार्थः होमे-
 भ्योऽन्यत्कर्म उदङ्मुखः कुर्यात् होमस्तु प्राङ्मुख एव प्राङ्मुखकरण-
 ज्ञानादेश इति अत्रोच्यते, सर्वग्रहणन्तावन्न कर्त्तव्यं किं कारणम्
 अधिकृतत्वात् सर्वकर्मणां विध्यव्यपदेशे सर्वकत्वधिकार इति सोऽयं
 विधिरव्यपदेशे आदिश्यमानः सार्वकृतुको भविष्यत्येव तस्मात् सर्वग्रहणं
 शक्यमवक्तुम्, अथ पुनः क्रियते कारणं वक्तव्यम् उच्यते, अत्र ताव-
 दयं सर्वशब्दोऽधिकारनिवृत्त्यर्थः सत्रेषु सर्वानध्यर्थादीक्षयेदित्येषोऽधि-
 कारः प्रवृत्तः तस्मात् सर्वशब्दो युक्तो ब्रह्मणः कर्मादौ उच्यते,
 यद्येवं तथापि न कर्त्तव्यः सर्वशब्दः कस्मात् अर्थसमाप्तेः योऽसौ सत्रा-
 धिकारः प्रवृत्तः तस्यार्थः समाप्तः किञ्चान्यत् न प्रकृतमतिदेशा
 बाधन्त इति च न्यायोपदेशात् न ज्ञातिदेशिको विधिः सामान्यस्या-
 धिकारस्य प्रवृत्तस्य बाधको भवति तस्मात् सर्वशब्दस्तदवस्य एव

उच्यते, एवं तावदयं सर्वशब्दः शेषविध्युपसंयहार्योऽस्तु उद्गात्रं
 सोममधिकृत्योत्पन्नं सर्वक्रत्वधिकार इति सोऽयमाचार्यः सर्वशब्दं
 करोति कथं एतद्ब्रह्मत्वं पाकहविः सोमेषु सर्वेषु स्यादिति उच्यते,
 यद्येवमर्थं सर्वग्रहणं तथापि न कर्त्तव्यमेव अक्रियमाणेऽप्येतस्मिन् न
 गम्यत एवेतत् यथा सर्वत्रेति कथं पाकयज्ञादोन् वक्ष्यति एकाग्नौ
 यज्ञास्तेषां होष्यत्सु, तृष्णीमुपविशेत् अन्याधेये दक्षिण्या द्वारा प्रपद्य
 चातुष्प्राश्नन्निर्वस्यत्सु, तृष्णीमुपविशेत् दक्ष्यादिषु सर्वेषु यजुषोप-
 विशेत् मिथुनौ दक्षिणान्वारम्भणीयायामिष्टौ अमावास्यायान्दोहन-
 पवित्रे मार्जयेरन्नापोहिष्ठीयाभिः चातुर्मास्येषु वरुणप्रघासानां-
 स्तम्बयजुर्हरित्यत्सु, यजुषोपविशेत् पशूनां यूपार्जतिं होष्यत्सु, तृष्णी-
 मुपविशेत् सौत्रामण्यां सुराकर्मस्वाम्राजमासीतेति एवमेकविंशति-
 संस्थापि यज्ञे सिद्धे ब्रह्मत्वे सर्वग्रहणं न तदवस्थमेव तस्मान्न कर्त्तव्य-
 मिति उच्यते, कर्त्तव्यमेव अक्रियमाणे एतस्मिन् ये सोमाङ्गभूताः
 पाकहविर्यज्ञास्तास्तेषु न प्रतीयेत यदार्षद्रूतमधिकृत्य ब्रवीति जैतम्भ-
 वानामार्माः सरस्वत्यान्तेषामेकोऽध्वर्युस्तस्मिन् संवत्सरमग्निमिन्वीत तयै-
 काग्नेः परिचर्या तयेति संवत्सरादूर्ध्वं परिणमनस्थालौ कुरुक्षेत्रे तस्या-
 मग्नीनाधाय यथाकालमन्वारम्भणीययेष्टा प्रसज्येतेति तथा कौण्ड-
 पायिनो मासन्दोक्षिता भवन्ति ते मासि मासि सोमं क्रोषन्ति तेषां
 द्वादशोपसदमुपसङ्गिद्धरित्वा सोममुपनह्य माममग्निहोत्रं जुह्वति
 मासन्दर्शपूर्णमासाभ्यां यजते मासं वैश्वदेवेन मासम्वरुणप्रघासैः
 मासं साकमेधैर्मासं शुनाशोर्मेणेति एवमेते पाकहविर्यज्ञाः सोमाङ्ग-
 भूता इष्टाः तदक्रियमाणे सर्वशब्दे एतेष्वेवैतद्ब्रह्मत्वं न प्रतीयेत

तस्माद्भूदित्यत आह सर्वत्रेति उच्यते, यद्येवमर्थं तथापि न कर्त्तव्यम्
 अस्मिन्नेव पाकहविर्यज्ञप्रकरणज्ञापकानि वक्ष्यन्ते यथा षूलगवे च
 बलीन् क्रियमाणाननुगच्छेत् इत्यादिषु सर्वेषु यजुषोपविशेत् एतत्
 सर्वेष्टीनां ब्रह्मत्वम् अङ्गभूतानां वेत्येतदुक्तं भवति पशूनां यूपार्जतिं
 होष्यत्सु यजुषोपविशेत् वपायां ऊतायामिदगाप इति चालाले
 मार्जयित्वा सर्वपशूनां यथार्थं स्यात् अङ्गभूतानां चानङ्गभूता-
 नाञ्चेति सिद्धे एकविंशतिसंख्ये यज्ञे ब्रह्मत्वे सर्वत्रग्रहणं तदवस्थमेव
 तस्माच्छस्यमकर्तुम् उच्यते, न कर्त्तव्यं कर्त्तव्यमेव अस्य ताव-
 त्सर्वशब्दस्य ब्रह्मणैव समानाधिकरणमस्तु सर्वत्र ब्रह्मा सर्वं त्रायत इति
 सर्वत्रं सर्वत्रं चासौ ब्रह्मा च सर्वत्र ब्रह्मा कथं सर्वं त्रायते एवंविदं
 ह वा एष ब्रह्माणमनुगायत्येवमधिक्षत्याह ब्राह्मे वैकर्त्तिक-
 कुरुतश्चाभिरक्षति एवंवित् ह वै ब्रह्मा यज्ञं यजमानं सर्वांश्चर्त्विजो-
 ऽभिरक्षति तस्मादेवंविदमेव ब्राह्मणं कुर्वीतेति सोऽयं सूत्रकारः
 एवंलक्षणं ब्रह्माणं दर्शयति सर्वत्र ब्रह्मेति किञ्चान्यत् यत्र च ब्रह्मणः
 कर्मास्ति सर्वेषां कर्माणां क्रियमाणानां सुब्रह्मण्यप्रभृतीनां ब्रह्मा हि
 दक्षिणतः स्यात् एवञ्च शाखान्तरेऽप्याह वाग्यतः कर्माणि स्मर्यमाण
 आसीत तस्याः तस्याः चेष्टाया दक्षिणत एव स्यात् दक्षिणायाश्च
 दिशो न व्यवेतेति तस्मात् सर्वत्र ब्रह्मा दक्षिणतः आवसथोऽपि ब्रह्मणो
 देवयजनस्य दक्षिणत एव स्यात् तस्माद्युक्तं सर्वग्रहणम् ॥ १ ॥

पाकयज्ञा इत्याचक्षत एकाग्रौ यज्ञान्* ॥ २ ॥

* ब्राह्मयज्ञोऽप्येवम् ।

पाकयज्ञा इत्येवमाचक्षते य एकाग्रौ यज्ञाः पाकयज्ञा इति सं-
व्यवहारार्था संज्ञा वक्ष्यति तूष्णीं पाकयज्ञे दक्षिणामोमिति वा प्रति-
गृह्णीयादिति अथ यज्ञग्रहणं किमर्थमिति चेत् उच्यते ये एवाङ्गो-
भूताः पाकयज्ञास्तेषामेतद्विधानमुपदिश्यते अन्येषां गृह्योक्तमेव ॥२॥

तेषां होष्यत्सु तूष्णीमुपविशेद्वुते यथार्थं स्यात्* ॥ ३ ॥

तेषां पाकयज्ञानां होष्यत्सु होमकालात्पूर्वं तूष्णीमुपविशेत्
ज्जते यथार्थं स्यात् यथार्थं स्यादित्यपवर्गं कर्माणां दर्शयति ॥ ३ ॥

शूलगवे च बलीन् ह्यमाणाननुगच्छेन्निधीयमानानां दक्षि-
णतः स्थित्वा निहितेष्वप उपस्पृश्यान्पेक्षं प्रत्याव्रजेत्* ॥ ४ ॥

शूलगवानामपशूर्भवत्यध्वर्यूणामेकाग्रौ तत्र यथाविधानमा-
सित्वा बलीनरण्यं ह्यमाणाननुगच्छेत् तेषां बलीनां निधीयमानानां
दक्षिणतः स्थित्वा निहितेषु तेषु बलिषु अप उपस्पृश्य अनपेक्ष्य
प्रत्याव्रजेत् ननु दक्षिणतः स्थित्वा इति किमर्थम् उच्यते, आचार्यस्य
प्रवृत्तिरियं यत्र यत्रानुगमनं तत्र तत्र वक्ष्यति । अथ शूलगवे चेति
चक्षब्धः किमर्थं उच्यते, तत्र केचिद्वलीन् हरति केचिन्न तदेषां
ह्यते तेषामनुगच्छेत् ॥ ४ ॥

तूष्णीं पाकयज्ञे दक्षिणामोमिति वा प्रतिगृह्णीयात् † ॥५॥

* द्राह्यायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† द्राह्यायणोऽप्येवम् ।

पाकयज्ञे दक्षिणा दीयमानाः तृष्णीं प्रतिगृह्णीयात् आमिति
वा, शूलगवः प्रकृतः अतः पुनः पाकयज्ञग्रहणं करोति कथं, सर्वेषु
पाकयज्ञेषु तृष्णीमामिति वा प्रतिगृह्णीयादिति ॥ ५ ॥

पशुरेव पशोर्दक्षिणा पूर्णपात्रं स्थालीपाकस्य* ॥ ६ ॥

एकाम्रो यः पशुः तस्य पशुरेव दक्षिणा, पूर्णपात्रं स्थालीपाकस्य
दक्षिणा, पूर्णपात्रस्य लक्षणमुक्तं गृह्ये पशुरेवेत्येवशब्दः क्रियते दक्षि-
णात्वे अनादेशे पशुर्दृष्टः स एव स्यात् न यज्जातीय आलभ्यत
इति ॥ ६ ॥

उभयोर्वा यथोत्साहम् † ॥ ७ ॥

उभयोर्वा पशुस्थालीपाकयोर्यथोत्साहं दक्षिणां दद्याद् यज-
मानः येषां हेयत्सु तृष्णीमुपविशेत् ऊते यथार्थं स्यात् तेषा-
मेतदिधानमुपदिश्यते अन्येषां गृह्योक्तमेव ॥ ७ ॥

कर्मादिषु सर्वेषु अध्वर्युसंप्रैषमागमयेत् † ॥ ८ ॥

कर्माणामादिषु सर्वेषु अध्वर्युसंप्रैषमागमयेत् कः कस्मिन् कर्माणि
सम्प्रैष इति सर्वग्रहणम् इति पाकयज्ञाः प्रकृताः ॥ ८ ॥

पूर्वया च द्वारानादेशे प्रविशेत् † ॥ ९ ॥

* ब्राह्मण्येनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मण्येनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

अनादेशे पूर्वथा द्वारा प्रविशेत् कर्मशालायां चशब्दः सर्वकर्म-
स्त्विति प्रकृतानुकर्षणार्थः अनादेश इति वक्ष्यत्यग्न्याधेये दक्षिणथा
द्वारा प्रतिपद्यते ॥ ९ ॥

अग्न्याधेये दक्षिणथा द्वारा प्रपद्य चातुष्प्राशं निर्व-
स्यत्सु तृष्णीमुपविशेत्* ॥ १० ॥

पाकयज्ञेषु ब्रह्मलमुक्तं साम्प्रतं हविर्यज्ञेषूच्यते, अग्न्याधेयन्नाम
प्रथमं हविर्यज्ञिकं कर्म तस्मिन्नग्न्याधेये दक्षिणथा द्वारा प्रपद्य कर्म-
शालाया चतुष्प्राशं नाम हविःचत्वारः प्राश्नन्ति तमिति चातुष्प्राश-
न्तदर्थं द्रव्यनिर्वपणं करिष्यत्सु तृष्णीमुपविशेत् ॥ १० ॥

निरुप्ते यथार्थं स्यात्* ॥ ११ ॥

निरुप्ते तस्मिन्चातुष्प्राशे हविषि यथार्थं स्यात् यथार्थं
स्यादिति गच्छेदित्येतदुक्तं भवति ॥ ११ ॥

तदुद्धरिष्यत्स्वेवमेव* ॥ १२ ॥

तच्चातुष्प्राशं हविःस्रतमुद्धरिष्यत्सु एवमेव दक्षिणथा द्वारा
प्रपद्य तृष्णीमुपविशेदिति । उद्धरिष्यत्स्वतन्त्रं बज्रवचनम् ॥ १२ ॥

तच्चेद्विग्भिः प्राशयेयुस्तन्दुलानादायापविध्येयुर्नेष्टा-
विद्वंक्तानीति* ॥ १३ ॥

तच्चातुष्पाश्वं केचिद्विग्भिः प्राशयेयुः, केचिदन्यैर्ब्राह्मणैस्त-
स्यादि तद्विग्भिः प्राशयेयुः तत्तस्मात्तन्दुलानाहीना अपविध्येयुः
नेष्टाविद्वंक्तानीत्यनेन मन्त्रेण अपवेधः अधःप्रक्षेपः, तन्दुलशब्दः
खिन्नेषु च भूतपूर्वगत्या प्रवर्तते ॥ १३ ॥

अथान्यान् ऊतास्वाश्वत्थीष्वनुदधीरन्* ॥ १४ ॥

अथान्यान् तन्दुलान् ऊतास्वाश्वत्थीषु समित्सु प्राश्रयेयुः अपरे
वृते तस्मिन्नेवाग्नौ प्रक्षिपेयुरिति ॥ १४ ॥

आधास्यमानस्यारण्योः प्रत्तयो यथार्थं स्यात्* ॥ १५ ॥

योऽग्नीनाधाययिता स आधास्यमानः तस्याधास्यमानस्य अर-
ण्योरर्पितयोर्यथार्थं स्यात् यो यस्यार्थः यथार्थः ॥ १५ ॥

पूर्वाह्णे दक्षिणेनाग्न्यायतनानि गत्वा यत्राग्निं मन्थिष्यन्तः
स्युस्तद्विष्णोर्निरस्तः प्ररावसुरिति दक्षिणा त्वणं निरस्येदा-
वसोः सदाने सीदामीत्युपविशेत् भूभुवःस्वर्गहस्पतिर्ब्रह्माहं
मानुषश्चामित्येतेनोपविशेत् यजुषेति यत्र स्यात्† ॥ १६ ॥

* ब्राह्मण्यणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मण्यणैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

इदमपरेद्युः कर्मोपदिश्यते पूर्वाह्ने अह्नः पूर्वे भागः पूर्वाह्नः तस्मिन् पूर्वाह्ने दक्षिणेनान्यायतनानि गत्वा अग्नीनां स्थानानि अन्यायतनानि न तावदद्यापि अग्नयो भवन्ति स्थानानि तावत् कृतानि भवन्ति तान्यन्यायतनानि दक्षिणेन गत्वा यस्मिन् देशे अग्निमन्यन् करिष्यन्तः स्युः तस्य दक्षिणात्प्रदेशात्तृणं गृहीत्वा निरस्तः परावसुरित्यनेन दक्षिणतः त्वणं निरस्यति निरसनं प्रक्षेपः आवसोः सद्ने सोदामीत्यनेनोपविशेत् यस्माद्देशात् त्वणं गृहीत्वा निरस्तम् एतदुपवेशनस्थानं ततः भूर्भुवःस्वर्गइत्यतिर्ब्रह्माहं मानुष इत्येवं जपेत् एतेनोपविशेद्यजुषेति यत्र स्यात् अयमुपवेशनं चतुष्प्रकारं वक्ष्यति एकत्र तावद्यजुषोपविशेदिति वक्ष्यति अन्यत्र उपविशेदिति वक्ष्यति अन्यत्र त्वष्णीमुपविशेदिति वक्ष्यति आसीनेत्यन्यत्र यत्र तावद्यजुषेति ब्रूयात् तत्र कृत्स्नं स्यात् मन्त्रवत् त्वणनिरसनम् उपवेशनं मन्त्रवदेव उपरिष्टाज्जप इति यत्रोपविशेदिति ब्रूयात् तत्र त्वणनिरसनोपवेशने मन्त्राभ्यामेव उपरिष्टाज्जपो न स्यात् यत्र त्वष्णीमुपविशेदिति ब्रूयात् तत्र त्वणनिरसनं मन्त्रवत् त्वष्णीमुपवेशनं न चोपरिष्टाज्जपः यत्रासीनेति ब्रूयात् तत्र त्वणनिरसनादि सर्वमेव निवर्त्तते केवलमासनमेव ॥ १६ ॥

अग्निं प्रणीयमानं यथेतमनुगच्छेत्* ॥ १७ ॥

मन्यन्विधिमतिक्रम्य अग्निप्रणयनविधिस्तावदुच्यते अग्निं प्रणी-

* ब्राह्मणायणोऽप्येवम् ।

यमानं यथागतमनुगच्छेत् उत्तरेणान्यायनानामग्निं प्रणीयते अयन्तु
दक्षिणेनान्यायतनानाङ्गतः तत्तेनैवानुगच्छेत् पश्चाद्गच्छेत्तमनुग-
च्छेत् ॥ १७ ॥

निधीयमानस्य दक्षिणतः स्थित्वा निहिते यजुषोपवि-
शेत्* ॥ १८ ॥

निधीयमानस्याग्नेर्दक्षिणतः स्थित्वा निहिते यजुषोपविशेदिति
उक्तं यजुषोपवेशनं नित्ये ॥ १८ ॥

अत्र प्रथममिति शाण्डिल्यः* ॥ १९ ॥

अस्मिन् देशे प्रथमं यजुषोपविशेदिति शाण्डिल्य आचार्यो
मन्यते यत्तु पूर्वमुक्तं यजुषोपवेशनम् अग्निमन्यनप्रदेशे तच्छाण्डिल्यस्य
नेष्टम् ॥ १९ ॥

द्वितीयमिति धानञ्जयः* ॥ २० ॥

द्वितीयमेतद् यजुषोपवेशनमित्येवं धानञ्जय आचार्यो मन्यते
यच्च पूर्वोक्तं यथेदमुभे यजुषा स्थातामिति ॥ २० ॥

जाते रथन्तरं गायेदामदेव्यं द्वियमाणे वृद्धनिहिते
सर्वाणि त्वेषु मनसा † ॥ २१ ॥

* द्राह्यायणोऽप्येवम् ।

† द्राह्यायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

जातेऽग्नौ रथन्तरं साम गायेत् वामदेव्यं द्विथमाणे प्रणीयमाणे
 बृहन्निहिते आहवनीये स्थापितेऽग्नौ बृहत्साम गायेत् सर्वाणि त्वेषु
 मनसा सर्वाण्येतानि त्वेषु गायेत् मनसा न वाचा सर्वग्रहणं किमर्थ-
 मिति चेत् उच्यते वक्ष्यति प्रथमोत्तमयोः स्थाने वारवन्तीययज्ञाय-
 यज्ञीय इति अतः सर्वग्रहणं करोति कथं वामदेव्ये यज्ञायज्ञीये च
 क्रियमाणे त्वचस्ये भवत इति ॥ २१ ॥

प्रथमोत्तमयोः स्थाने वारवन्तीययज्ञायज्ञीय इति लाम-
 कायनः* ॥ २२ ॥

प्रथमोत्तमयोः रथन्तरबृहतोः स्थाने वारवन्तीययज्ञायज्ञीये
 गायेदित्येवं लामकायन आचार्यो मन्यते अरण्ये गेयत्वात्पूर्वयोः ॥ २२ ॥

पूर्वे कल्पे भूयांसि धानञ्जप्यः* ॥ २३ ॥

यानि भूयांसि वक्ष्यन्ते तानि पूर्वस्मिन् कल्पे स्युः रथन्तरबृहत्-
 कल्पेनोत्तरस्मिन् वारवन्तीययज्ञायज्ञीयकल्पे ॥ २३ ॥

इति चतुर्थस्य नवमी कण्डिका ।

अथ दशमी कण्डिका ।

मन्थिष्यत्स्वरणो आलभ्यारण्योरिति गायेत्* ॥ १ ॥

* ब्राह्मणायणोऽप्येवम् ।

उक्तं पूर्वे कल्पे भूयांसीति यत्र रथन्तरवृहतोः क्रिया तत्रै-
तानि भवन्ति अग्निमन्थित्सु अरणौ आलभ्य सृष्ट्वा अरण्योरित्ये-
तत् साम गायेत् ॥ १ ॥

मथ्यमानेऽग्निं नर इत्येतयोरन्यतरत्* ॥ २ ॥

मथ्यमान इति वर्त्तमानकालोपदेशः मथ्यमानेऽग्नौ अग्निन्नर
इत्येतयोः सान्द्रोः अन्यतरत् एकं साम गायेत् ॥ २ ॥

धूम उदिते त्वेषस्ते धूम ऋण्वतीति* ॥ ३ ॥

मथ्यमानेऽग्नौ धूमे उत्थिते त्वेषस्ते धूमः ऋण्वतीति एतत् साम
गायेत् ततः जाते रथन्तरं गायेदित्येतत् प्रागेवोक्तम् ॥ ३ ॥

प्रज्वलितेऽदर्शिगात्विति* ॥ ४ ॥

प्रज्वलितेऽग्नौ अदर्शिगातुवित्तम इत्येतत् साम गायेत् ॥ ४ ॥

निधोयमाने गवां व्रतं यदग्निमीड इति* ॥ ५ ॥

गार्हपत्ये निधोयमानेऽग्नौ गवां व्रतं साम गायेत्, यदग्निमीड
इत्येतस्यामृच्युत्पन्नं ततः प्रणीयमाने वामदेव्यं गायेत्, तत्रागुक्तं
वामदेव्यं द्वियमाण इति आहवनीये निहिते बृहद्गायेदित्येतदपि
प्रागुक्तमेव ॥ ५ ॥

यानि वैनमध्वर्युर्ब्रूयात् तानि गायेत्* ॥ ६ ॥

एतानि वा यथोक्तानि गायेत् यानि वा एनं ब्रह्माणं अध्वर्युः
सम्प्रेष्यति तानि गायेत् ॥ ६ ॥

तान्युद्गातृकर्मकं उद्गाता सामवेदेनेति श्रुतेः† ॥ ७ ॥

तानि सामानि यथोद्दिष्टानि यानि वा अध्वर्युः सम्प्रेष्यति
तान्येऽके आचार्या उद्गातृकर्म मन्यन्ते यस्मादियं श्रुतिः यानि साम-
वेदेन कर्माणि तान्युद्गाता करोति ऋग्वेदेन होता करोति यजु-
र्वेदेनाध्वर्युः उद्गाता सामवेदेनेति इयं श्रुतिस्तत्रैव स्यात् । ब्रह्मणः
प्रकरणे श्रूयमाणानि कथमुद्गातुर्भवन्तीति चेत् तद्वतीति ॥ ७ ॥

यथा विहव्यसजनीयकयाशुभीयानि होतुः* ॥ ८ ॥

यथा उद्गातृप्रकरणे श्रूयमाणानि विहव्यादीनि विहव्यं शस्यं
सजनीयं शस्यं अगस्त्यस्य कयाशुभीयं शस्यमिति होतुरेव भवन्त्य-
सामर्थ्यादुद्गातुः एवमेतानि सामानि ब्रह्मणोऽपि श्रूयमाणानि
उद्गातुरेव भवन्ति किञ्च ॥ ८ ॥

प्रस्तातुश्च वैराजशक्करोप्रस्तावाः* ॥ ९ ॥

वैराजशक्करोषु चैवं श्रुतिः प्रस्तावं प्रस्तुत्य विष्टभान् विष्ट-
भ्रातोति यः आभिः क्षिप्रं प्रस्तुत्य क्षिप्रमुद्गायति इति च समान-

* द्राह्म्यायणोऽप्येवम् ।

† द्राह्म्यायणेनानेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

कर्तृकेऽपि सति आदेशे प्रस्तावमात्रमेव भवति प्रस्तोतुः उद्गोथ-
संज्ञातुरेव भवति । किञ्चान्यत् ॥ ९ ॥

सर्वैश्चाविधानाद् ब्रह्मत्वकारिभिः* ॥ १० ॥

न च सर्वैर्ब्रह्मत्वकारिभिरग्न्याधेये सामगानं ब्रह्मणो विहितं
तस्मादुद्गातुरेव स्यात् ॥ १० ॥

कर्मयोगाच्चोद्गातुश्चत्वारो महर्त्विजः प्राश्नन्तीति च
चातुष्प्राश्यप्राशनम्* ॥ ११ ॥

यस्माच्चोद्गातुस्तेन कर्मणा सह संयोगः श्रूयते चत्वारो महर्त्विजः
प्राश्नन्तीत्येषा श्रुतिः एभिः कारणैरुद्गातुरेव सामगानं स्यात् ॥ ११ ॥

अधिकारात्तु ब्रह्मणः* ॥ १२ ॥

अत्र व्यावृत्तः पक्षः सर्वत्र ब्रह्मा दक्षिणतः उदङ्मुखः कुर्यादिति
ब्रह्माधिकृतः तस्मात्तस्यैवेदं सामगानं स्यादधिकारात् ब्रह्मणो ह्यधि-
कारः सामवेदेन ऋग्वेदेन होता करोति यजुर्वेदेन चाध्वर्युरुद्गाता
सामवेदेन अथ पुनर्ब्रह्मा । अनयैव त्रयेति अतस्तस्यैवाधिकारः अधि-
कृतो ब्रह्मा भवति सामवेदेन तस्मादधिकाराद्ब्रह्मणः स्यात् ॥ १२ ॥

* ब्राह्मयणोऽप्येवम् ।

† कथं केन ब्रह्मेति पुस्तकान्तरपाठः ।

उद्गात्रे चाविधानात्* ॥ १३ ॥

किञ्चान्यत् यदि चेदमग्न्याधेये सामगानमुद्गातृकर्मभविष्यत्
तदा उद्गातृप्रकरणे एवं विधास्यदाचार्यः सार्वकृतुके तस्मादेतद्
ब्रह्मण एव स्यात् ॥ १३ ॥

दृष्टञ्चानेन सामगानं वाजपेयसौत्रामण्याः* ॥ १४ ॥

दृष्टञ्चानेन ब्रह्मणः सामगानं वाजपेयसौत्रामण्याः केन दृष्टम्
ऋषिणा ऋषिशब्देन ब्राह्मण उच्यते वाजिनां साम ब्रह्मा रथचक्रेऽभि-
गायतीति वाजपेये ऐण्ड्यं साम बृहत्यां सामानि गायतीति सौत्रा-
मण्यम् ॥ १४ ॥

उद्गातेति यथाभूयसो वादः* ॥ १५ ॥

यदुक्तं उद्गातृकर्मकं उद्गाता सामवेदेनेति श्रुतेरिति अत्र ब्रूमः
यथा भूयसो वादः भूयस्त्वं गृहीत्वा प्रवृत्तः उद्गाता सामवेदे
नेति ॥ १५ ॥

होत्रे विधेर्विहव्यादीनि* ॥ १६ ॥

यदुक्तमुद्गातृप्रकरणे श्रूयमाणानि विहव्यादीनि होतुर्भवन्तीति
अत्र ब्रूमः होत्रे विधिरस्ति अतस्तानि होतुर्भवन्ति होतुरेव साम-
र्थ्यात्तत्र उद्गातुरसामर्थ्यादेव न भवन्ति ब्रह्मणस्तु पुनस्तत्र त्रयी-
कर्त्तृकत्वासामर्थ्यमस्ति सामगाने ॥ १६ ॥

स्तोत्रवत् प्रस्तावाः* ॥ १७ ॥

अथ यदुक्तं प्रस्तोतुञ्च वैराजशङ्करीप्रस्तावा इत्यत्र ब्रूमः प्रस्तोतु-
र्यथैवान्येषु स्तोत्रेषु प्रस्तावा भवन्ति तथैवेहापि समाख्यानविनि-
युक्ता एव योऽपि समानकर्तृक आदेशः सोऽप्यन्यार्थः वादसम्बन्धेन
प्रवृत्तः ॥ १७ ॥

विराट्सु सुवन्ति पुरीषेण सुवत इति वज्रश्रुतेः* ॥ १८ ॥

इयञ्च तयोरेव स्तोत्रयोः श्रुतिः विराट्सु सुवन्ति वैराजा-
विष्टम्भाः शङ्करीभिः श्रुत्वा पुरीषेण सुवत इति च तयोस्तोत्रयो-
स्त्रिकर्तृकत्वमेवाभिवदति ॥ १८ ॥

अविधानं विधिद्वैधात् † ॥ १९ ॥

अथ यदुक्तं सर्वैश्चाविधानात् ब्रह्मत्वकारिभिरित्यत्र ब्रूमः अत्रा-
विधानं विधिद्वैधात् केषाञ्चिदिष्टं केषाचिन्नेष्टं सामगानं एभिरेतै-
र्विहितं येषामिष्टन्तैर्विहितम् ॥ १९ ॥

यावद्वचनं कर्मयोगः † ॥ २० ॥

अथ यदुक्तं कर्मयोगाच्चोद्गातुरित्यत्र ब्रूमः यावदेव कर्म श्रूयते

* आह्वययोगेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† आह्वयगोऽप्येवम् ।

तावदेवासु चातुष्प्राश्यप्राशनं श्रूयते न सामगानं तस्माच्चातुष्प्राश्य-
प्राशनमसु सामगानं माभूदश्रुतत्वादुद्गातुः अथ वा अत्र ब्राह्मणे-
नोद्गातुः कल्पितं सूत्रेण विचारितम् एकपक्षेण तस्माद्विकल्प एव
स्यात् ॥ २० ॥

ऊतायां पूर्णाऊतौ यथार्थं स्यात्* ॥ २१ ॥

सामगानं विचारितं अतोऽनन्तरं ब्रह्मा पूर्णाऊतौ ऊतायां
यथार्थं स्यात् यथार्थमिति गतार्थम् ॥ २१ ॥

अक्षांश्चेदभिजुङ्गयुस्तत्र गत्वा तृष्णीमुपविशेत्* २२ ॥

कचिदध्वर्यवः अक्षाभिर्हीमं कुर्वन्ति अक्षानामविभीतकफलानि
तद्यद्यक्षानभिजुङ्गयुः तत्र तस्मिन् गत्वा तृष्णीमुपविशेत् सिद्धमिदं
सर्वत्र ब्रह्मेत्यत्र उपवेशनविधिविशेषणार्थमारभ्यते तृष्णीमिति तदु-
क्तम् ॥ २२ ॥

तैर्द्युते यथार्थं स्यात्* ॥ २३ ॥

तैरक्षाभिर्जते द्यूते प्रवृत्ते यथार्थं स्यात् ॥ २३ ॥

इष्ट्यादिषु सर्वेषु यजुषोपविशेत् † ॥ २४ ॥

* ब्राह्मणायणेऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणायणेन सूत्रत्रयेणैकसूत्रं कृतम् ।

पूर्णाहुत्यनन्तरमग्न्याधेयेष्टयो भवन्ति तास्त्रिष्टिषु ब्रह्मत्वमुच्यते
इष्टीनामादिषु सर्वेषु यजुषोपवेशयेत् स प्रकार उक्तः अथ सर्वग्रहणं
किमर्थमिति चेत् बह्वचनसामर्थ्यात्सिद्धमिदं इष्टिष्विति उच्यते,
अग्न्याधेयेष्टिष्वितीदं बह्वचनं कृतार्थम् अग्न्याधेयेष्टिष्वत्र वर्तते
सोऽयमाचार्यः सर्वग्रहणं करोति कथं सर्वेष्टिष्विदं स्यादिति ॥ २४ ॥

पूर्वा यजमानात् † ॥ २५ ॥

अथ कस्मिन् प्रदेशे इत्युच्यते यजमानासनस्य पूर्वे प्रदेशे ॥ २५ ॥

आहवनीयं प्रति † ॥ २६ ॥

आहवनीयस्याभिमुख्येन प्रतिशब्द आभिमुख्ये वर्तते ननु सिद्ध-
माभिमुख्यम् उदङ्मुख्यावृत्ती चेति उच्यते, विकल्पार्थमार-
भ्यते ॥ २६ ॥

परिधोर्वा सन्धिं सुचां वायाण्युत्तरं वा † ॥ २७ ॥

परिधोर्वा सन्धिं प्रत्याभिमुख्यं स्यात् सुचां वायाण्युत्तरं वा
प्रतिशब्दः प्रत्येकं परिसमाप्यते ॥ २७ ॥

तमन्तरेणाहवनीयञ्च यजमानसञ्चरोनान्येषाम् ॥ २८ ॥

† ब्राह्मणायणेन सूत्रत्रयेणैकसूत्रं कृतम् ।

† ब्राह्मणायणेन एतेन सूत्रत्रयं कृतम् ।

† ब्राह्मणायणोऽप्येवम् ।

तं ब्रह्माणमन्तरेणाहवनीयञ्च यजमानस्य सञ्चरः स्यात् नान्वेषा-
मिति नियमार्थम् अन्तरेण युक्त इति द्वितीया ॥ २८ ॥

तं यदाध्वर्युर्ब्रूयाद् ब्रह्मन्निदं करिष्यामीति सवितृ-
प्रसूतोऽदः कुरु भूर्भुवःस्वर्गहस्यतिर्ब्रह्माहं मानुष ओमित्येते-
नानुमन्त्रयेत* ॥ २९ ॥

तं ब्रह्माणं यदा यस्मिन् कालेऽध्वर्युर्ब्रूयात् ब्रह्मन्निदं करि-
ष्यामीति तस्मिन् काले ब्रह्मा ब्रूयात् सवितृप्रसूतोऽदः कुरु अद
इति सर्वनामस्थाने यत्कर्म करिष्यन् भवति तस्य नाम गृहीत्वा यथा-
ब्रह्मन्नपः प्रणेष्यामि सवितृप्रसूतोऽपः प्रणीय एष प्रकारः सर्वानुज्ञासु
भूर्भुवःस्वर्गहस्यतिर्ब्रह्माहं मानुष ओमित्येतेनानुमन्त्रयेतेति अनु-
ज्ञानस्योपरिष्ठादेतं मन्त्रं जपेत् ॥ २९ ॥

इति चतुर्थस्य दशमो कण्डिका ।

अथ एकादशी कण्डिका ।

प्रणीतासु प्रणीयमानासु वाचं यच्छेदातासां विमो-
चनात्* ॥ १ ॥

उक्तम् इत्यादिषु सर्वेषु यजुषोपविशेदिति ततोपविष्टस्य ब्रह्माण
इष्टिष्विदं प्रथमं कर्मोपदिश्यते प्रणीता इति संज्ञा वक्ष्यति विमु-

क्तासु प्रणीयमानासु समिध आदध्यादिति पात्रस्था आपः प्रणीयन्ते
अप्सु बद्धवचनं प्रणीता इति न पात्रे प्रणीयमानास्त्विति वर्त्तमान-
कालनिर्देशः वाचं यच्छेत् आकुतः कालात् उच्यते आतासां विमो-
चनात् यावत्तासां विमोचनं कृतमिति सौमारौद्रार्थं तस्य हि
घृतेनोदकार्थाः क्रियन्ते घृतं प्रणीतार्थेन प्रणीयते तत्राप्यातासां
विमोचनात् ॥ १ ॥

तास्त्रेव प्रणीयमानास्त्राहविष्कृतस्तम्बयजुषश्चाध्यासमिधः
प्रस्थानीयाया इति वा* ॥ २ ॥

वाग्यमनस्य कालविकल्प आरभ्यते तास्त्रेव प्रणीतासु प्रणीयमा-
नासु वाचं यच्छेत् आकुतः कालात् आहविष्कृतः यावद्बुविष्कृदेहीत्ये-
तद्यजुः प्रयुक्तमिति तत ऊर्ध्वं वाग्विसर्गः आकस्मात् कालात् आस्तम्ब-
यजुर्हरणात् स्तम्बयजुर्हरणं यदेदि पांशून्तुत्कीर्य उत्कर उत्किरति
ततस्तम्बयजुषः अधि उपरिष्टान्तावद्वाग्यमनं यावत्समित्प्रस्थानीयेति
समिधः प्रस्थानीयाया ऊर्ध्वं वाग्विसर्गः ॥ २ ॥

यत्र वाध्वर्युर्बद्धचै चेषेतां यत्र वा न चेषेतां वाग्यतः
प्रायस्त्रेव स्यात्† ॥ ३ ॥

उक्तं यावद्वा ऋचा हेता करोति हेतस्त्रेव तावद्यज्ञो यावद्यजुषा-
ध्वर्युरध्वर्युस्त्रेव तावद्यावत्सामोद्गातोद्गातस्त्रेव तावत् ब्रह्मण्येव ताव-

* ब्राह्मणायणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणायणेनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

द्यज्ञो यत्रोपरतस्तस्मात् तस्मिन्नन्तर्द्धौ ब्रह्मा वाच्यमो बभूवेति
 सोऽयमाचार्य आह यत्र वाध्वर्युवक्त्रुचौ कर्म कुर्यातां यत्र वा न
 कुर्यातां दाग्यतः प्रायस्स्वेव ब्रह्मा स्यादिति प्रायोवचनात्
 कुर्यादिति कदाचित् किञ्चिदिति ॥ ३ ॥

प्रायश्चित्तश्चेत्कर्त्तव्यं स्याद् भूः स्वाहेति गार्हपत्ये
 जुहुयात् भुवः स्वाहेति दक्षिणाग्रावाग्नीध्र्ये सुत्याचेत् स्वः
 स्वाहेत्याहवनीये भूर्भुवःस्वः स्वाहेति तत्रैव* ॥ ४ ॥

इह प्रायश्चित्तेषु ब्रह्माधिकृत अतस्तत्प्रकरण आह यज्ञोऽह-
 मित्यस्य कर्मठांऽऽशूनादाय वृक्षमापुपुवे रुद्धारुणिगज्जतिमुद्यत्योवाच
 पुनर्वैनान्निर्वप्यस्वतो वावमृथोवप्यस इति स होवाच किं होय-
 सोति प्रायश्चित्तमिति किं प्रायश्चित्तमिति सर्वप्रायश्चित्तमिति किं
 सर्वप्रायश्चित्तमिति महाव्याहृतोरेव मघवन्निति यदि प्रायश्चित्तं
 नाम कर्मदोषनिधानार्थं क्रियते दोषे उत्पन्ने प्रायश्चित्तं भवति
 तद्यदि प्रायश्चित्तं कर्त्तव्यं स्यात् भूः स्वाहेति गार्हपत्ये जुहुयात्
 भुवः स्वाहेति दक्षिणाग्रा यदि सुत्या स्यादाग्नीध्र्ये स्वः स्वाहे-
 त्याहवनीये भूर्भुवःस्वः स्वाहेति तत्रैव तत्रैवेति प्रकृतावधारणं
 क्रियते । ननु यदि प्रकृतावधारणं भूर्भुवःस्वः स्वाहेत्येवमेव
 कर्त्तव्यं स्यात् अत्रोच्यते तत्केचिद्वर्णयन्ति एवं क्रियमाणे भू-
 भुवःस्वः स्वाहेत्येतमेव केवलामाहुतिं स्यात् या अन्या व्याहृती

गार्हपत्यादिषु दृष्टाः ता न स्युरिति एवञ्चाह यदाहुतिम-
नूचिषे तस्मादेतामेव जुहुयादिति च, ननु चेच्छब्देन यद्यर्थसिद्धेः
कर्त्तव्यं स्यादिति किमर्थमुच्यते उच्यते, एष वै ब्रह्म चा-
प्नोति य एतदनोयुक्तं सुब्रह्मण्याय ददाति ब्रह्मणा चैवास्य
श्रिया च यज्ञं समर्द्धयति य एवं वेदाथो खल्लाहुर्व्यावगतं यच्चा-
नवगतं सर्वस्यैषैव प्रायश्चित्तिरिति तद्यदि तावदनेनैव प्राय-
श्चित्तार्थं कृतं मन्येत नैव कुर्यात् अथ पुनः प्रायश्चित्तार्थमकृतं
मन्येत ततः कर्त्तव्यमिदम् अथ स्याच्छब्दः किमर्थमिति चेत् उच्यते,
नियमार्थं स्याच्छब्दः क्रियते अथ कृते चाकृते च प्रायश्चित्तार्थं
स्यादेवेदम् सर्वत्रेति ॥ ४ ॥

हुत्वा ब्रूयाच्चेष्टाकार्मप्रायश्चित्तमिति* ॥ ५ ॥

हुत्वा यद्येकामाहुतिं यदि बह्वीः ब्रूयात् चेष्टाकार्मप्रायश्चित्त-
मित्येवं मन्त्रम् ॥ ५ ॥

अवेलायां चेष्टाहरेदयज्ञियं वापद्येतैता एव व्याहृती-
रनुप्रेक्षतेदं विष्णुरिति वर्चम्† ॥ ६ ॥

उक्तं यस्मात् तस्मिन्नन्तर्द्धौ ब्रह्मा वाचंयमो बुभुषेदिति स यदि
प्रयत्नेः व्याहरेदेता व्याहृतीर्मनसानुद्भवेत् भूर्भुवःस्वरिति त्रैलोक्यं

* ब्राह्मणायणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

वर्चमिदं विष्णुर्विचक्रमे इति वाग्यमनस्य कालः सूत्रकारेण निय-
मितः तद्यद्यवेलायां किञ्चिद्याहरेदयज्ञियं वा किञ्चित्कर्मापद्येत
यज्ञमर्हति यज्ञियं न यज्ञियमयज्ञियन्तद्यदि बहिस्तन्त्रिकं वाचं वदेत्
अनैष्टिकमयज्ञियं वाङ्मनसा आपद्येत एता एव व्याहृतीरनुप्रेक्षेत
याभिः प्रायश्चित्तं ऊतम् अनुप्रेक्षेत मनसानुद्वेत् वैष्णवीं वा
रुचं मनसा ध्यायेत् विष्णुर्देवता अस्येति वैष्णवी उक्तमिदं विष्णु-
रिति ॥ ६ ॥

अमावास्यायां दोहनपवित्रे मार्जयेरन्नापोहिष्ठीयाभिः*॥७

दर्शपौर्णमासिकं विधानं प्रवृत्तं तत्रामावास्यायां विशेष उच्यते,
अमावास्यायामिति दर्शमुपचरन्ति अमावास्यायामिष्टौ दोहन-
पवित्रेऽधिकरणे मार्जयेरन् आपोहिष्ठीयाभिर्चग्भिः अभ्युक्षेरन् मा-
र्जनमभ्युक्षणम् ॥ ७ ॥

तदभावे दार्भे* ॥ ८ ॥

तस्याभावस्तदभावः तस्य दोहनपवित्रस्याभावे दार्भे दर्भमद्ये
पवित्रेऽधिकरणे मार्जयेरन् यस्य सान्नाय्यं न पवित्रं† तस्य दोहन-
पवित्रं नास्ति ॥ ८ ॥

* ब्राह्मणायणोऽप्येवम् ।

† प्रवृत्तमिति पुस्तकान्तरे समीचीनः पाठः ।

सर्वेष्टिष्विति शाण्डिन्यायनः* ॥ ८ ॥

सर्वेष्टिष्वेव मार्जनं शाण्डिन्यायन आचार्यो मन्यते न केवल-
ममावास्यायामिति ॥ ८ ॥

प्राश्नित्रमाह्वयमाणं प्रतिमन्त्रयेत् मित्रस्य त्वा चक्षुषा
प्रतिपश्यामीति* ॥ १० ॥

प्राश्नन्ति तदिति प्राश्नित्रं तत्प्राश्नित्रमाह्वयमाणं प्रतिमन्त्रयेत्
ब्रह्मा मित्रस्य चक्षुषा प्रतिपश्यामीत्यनेन यजुषा ॥ १० ॥

अप आचम्य प्रतिगृह्णीयाद्देवस्य त्वेति* ॥ ११ ॥

अप आचम्येति कृत्स्नमाचमनविधिं दर्शयति अप आचम्य तत्
प्रतिगृह्णीयात् प्राश्नित्रं देवस्य त्वेति प्रतिगृह्णन्तं पुरस्ता-
ज्जपेत् ॥ ११ ॥

व्यूह्य तृणानि पुरस्ताद्दण्डं सादयेत् पृथिव्यास्त्वा नाभौ
सादयामीति* ॥ १२ ॥

वर्हिषस्तस्य इतश्चेतस्य व्यूह्य तृणानि पुरस्ताद्दण्डं सादयेत्

तत् प्राश्निचहरणं पात्रं भूमौ स्थापयेत् पृथिव्यास्त्वा नामौ साद-
यामीत्यनेन मन्त्रेण ॥ १२ ॥

अङ्गुष्ठेनानामिकया चादायाग्नेष्ट्वास्येन प्राश्नामीति प्रा-
श्नीयादसंखादन्निगिरेत्* ॥ १३ ॥

अङ्गुष्ठेन अनामिकया वाङ्गुल्या आदाय गृह्णीत्वा अग्नेष्ट्वास्येन
प्राश्नामीत्यनेन मन्त्रेण प्राश्नीयात् असंखादन्दन्तैरभिमर्द्दन्निगि-
रेत् ॥ १३ ॥

अप आचम्योरसि पाणिं निदधीतेन्द्रस्य त्वा जठरे साद-
यामीति† ॥ १४ ॥

अप आचम्योरसि पाणिं स्थापयेत् इन्द्रस्य त्वा जठरे सादयामी-
त्यनेन मन्त्रेण ॥ १४ ॥

प्रक्षाल्य प्राश्निचहरणं तत्र निदध्यात्† ॥ १५ ॥

प्रक्षाल्य प्राश्निचहरणं यस्मिन्नेव देशे प्रथमं प्रति व्यूह्य तृणानि
स्थापितं तस्मिन्नेव देशे निदध्यात् स्थापयेत् ॥ १५ ॥

* द्राक्षायज्ञेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† द्राक्षायज्ञोऽप्येवम् ।

यथाहृतं वा प्रतिहारयेत्* ॥ १६ ॥

येनैव वा यथा वाहृतन्तेनैव पुनराहारयेत् ॥ १६ ॥

ब्रह्मभागमाहृतं तत्रोपनिदधीत* ॥ १७ ॥

यदि तस्मिन् देशे स्थापितं ततो ब्रह्मभागमाहृतं तत्रोप-
निदधीत ॥ १७ ॥

तमिष्टौ संस्थितायां प्राश्नीयात्* ॥ १८ ॥

तं ब्रह्मभागं इष्टौ संस्थितायां प्राश्नीयात् तमिष्टयजुष ऊ-
र्द्धम् ॥ १८ ॥

अन्वाहार्यमाहृतं तृष्णीमालभेत्* ॥ १९ ॥

दर्शपौर्णमासवत् अन्वाहार्यं दक्षिणा तमाहृतं ब्रह्मा तृष्णी-
मालभेत् ॥ १९ ॥

प्रजापतेर्भागोऽसीति वा* ॥ २० ॥

ब्रह्मा आलभेतेति प्रकृतम् ॥ २० ॥

अथापरं प्रजापतेर्भागोऽस्यूर्जस्वान्ययस्वानक्षितोऽस्यक्षित्यै

त्वा प्राणापानौ मे पाहि समानव्यानौ मे पाह्युदानरूपे
मे पाह्यूर्गस्यूर्जं मयि धेहीति* ॥ २१ ॥

अथापरमन्वारम्भणम् । इदमन्यदिदमपरं, प्रजापतेर्भागोऽसौत्ये-
तदादिना यथासूत्रितेन मन्त्रेण एतेषां त्रयाणां विकल्पः ॥ २१ ॥

तत्रैव यजमानं वाचयेत् प्रजापतिं त्वया समक्षादध्या-
समागम्या अन्वाहार्यं ददानि ब्रह्मन् ब्रह्मासि ब्रह्मणे त्वा
ज्ज्ञतादध्या मा मा हिंसीरज्जतो मच्छं शिवा भवेति* । २२ ।

तस्मिन्नन्वाहार्येऽधिकरणे यजमानं वाचयेत् प्रजापतिं त्वया
समक्षादध्यासमित्येतदादि मन्त्रम् ॥ २२ ॥

इति चतुर्थस्यैकादशी कण्डिका ।

अथ द्वादशी कण्डिका ।

समिधं प्रस्थानीयामनुमन्त्रयेत् देव सवितरेतत्ते यज्ञं
प्राज्जृह्यस्यतये ब्रह्मणे तेन यज्ञमव तेन यज्ञपतिं तेन मामव
मनो जूतिर्जुषतामाज्यस्य बृहस्पतिर्यज्ञमिमं तनोत्वरिष्टं

यदेतदुक्तमिच्छादिषु सर्वेषु यजुषोपविशेदित्यत आरभ्य दर्श-
पौर्णमासिकविधानम् एतत्सर्वेष्टीनां ब्रह्मत्वं यथेष्टीनामिति ब्रह्म-
वचनात् सिद्धेः सर्वेष्टिषु किमर्थं सर्वेष्टीनामिति सर्वग्रहणम् उच्यते
हविर्यज्ञाधिकारः प्रवृत्तः सोऽयमाचार्यः सर्वशब्दं करोति कथं
सोमाङ्गभूवानामपोष्टीनामेतदेव ब्रह्मत्वं स्यादिति ॥ ४ ॥

समानाहृत्येकासने न पुनर्यजुषोपविशेदिति शाण्डिल्यः* । ५ ।

एकस्मिन्नहनि यद्येकहविष्का बह्व इष्टयो भवन्ति तस्मिन्ने-
कासने न पुनर्यजुषोपविशेत् एवं शाण्डिल्य आचार्यो मन्यते एका-
सनमिति यत्प्रथमायामिष्टौ आसनं कल्पितं तदेवोत्तरासु भवति
पृथगेकासनम् अथ पुनः पृथगिष्टिस्वासनं कल्पते न तदेका-
सनम् ॥ ५ ॥

अग्न्याधेर्येष्टिषु प्रथमायां यजुषोपविशेत् उत्त-
मायां समिध आदध्यादिति गौतमः* ॥ ६ ॥

एवं गौतम आचार्यो मन्यते ॥ ६ ॥

पृथगिष्टिष्विति धानञ्जयः* ॥ ७ ॥

पृथगेकस्यामेकस्यां यजुषोपविशेत् समिधश्चादध्यात् एवं धान-
ञ्जय आचार्य आह ॥ ७ ॥

* द्राह्मण्यशोऽप्येवम् ।

चातुष्प्राश्यञ्च प्राप्तुं धेनुं दद्याद् ब्रह्मणेऽध्वर्यवे
चाग्निपदं धेनूर्होत्रे वत्सतरी ब्रह्मणेऽनडुहोऽध्वर्यवे तथो-
द्गात्रे सर्वे त्रिवर्गाः पष्ठौहोमगोध्राय सर्वेभ्योऽश्वरथं कुण्डले
चेति* ॥ ८ ॥

चातुष्प्राश्यञ्च प्राप्तुं धेनुं दद्याद्ब्रह्मणे चशब्दो धानञ्जय-
मतानुकर्षणार्थः अध्वर्यवे चाग्निपदं दद्यात् अग्निपदेऽश्वः धेनूर्होत्रे
दद्याद्वत्सतरी ब्रह्मणे दद्यात् अनडुहोऽध्वर्यवे दद्यात् तथोद्गात्रे
अनडुहो दद्यात् सर्वे त्रिवर्गाः यदेतद्धेनूर्होत्रे दद्यात् इत्यत आरभ्य
वज्रवचनम् तस्मिन् परिमाणं सर्वं त्रिवर्गा इति सर्वग्रहणं किमर्थमिति
चेत् अत्रोच्यते अन्यत्राप्येवंप्रकारत्रिवर्गा इति यथा विश्वजिच्छित्त्वे
वक्ष्यति धेनूरिति पष्ठौहोमगोध्राय दद्यात् पष्ठौहोशब्दो वयसि
सर्वेभ्योऽश्वरथं कुण्डलेच दद्यात् यजमानः कर्णवोराभरणं लोक-
प्रसिद्धेः ॥ ८ ॥

एवमेव धेनुमग्निपदञ्चेति शाण्डिल्यः † ॥ ९ ॥

यदुक्तं धेनुं दद्याद्ब्रह्मणेऽध्वर्यवे चाग्निपदमिति एतद्धेनुमग्निपदं वा ‡

* ब्राह्मयणेनैतेन पञ्च सूत्राणि कृतानि ।

† ब्राह्मयणोऽप्येवम् ।

‡ यदुक्तं सर्वेभ्योऽश्वरथं कुण्डले चेति एवं धेनुमग्निपदञ्च सर्वेभ्यो
दद्यात् इति पुस्तकान्तरपाठः ।

सर्वेभ्य एव दद्यात् तयोर्दक्षिणान्तरविधानात् एवं शाण्डिल्य आचार्यो
मन्यते ॥ ८ ॥

धेनुमनद्वाहं वत्सतरीं वत्सतरमजं पूर्णपात्रं तत्प्रथ-
मायामिष्टौ दद्यात्* ॥ १० ॥

चदेतद्वेन्वाद्युक्तं एतत्प्रथमायामिष्टौ दद्यात् ॥ १० ॥

तथोत्तरयोरन्यत्राजपूर्णपात्राभ्यामिति* ॥ ११ ॥

तथोत्तरयोरिष्टोः प्रथमायामिष्टौ चदुक्तं दक्षिणाजाति
उत्तरयोरपीष्टोः एवंप्रकारमेव दद्यात् अन्यत्राजपूर्णपात्राभ्या-
मिति ॥ ११ ॥

वरः सप्तमो दक्षिणानां त्रयोदशो वा पञ्चविंशो
वैतद्वाजसनेयकम्* ॥ १२ ॥

षड्गावो दक्षिणाः तासां सप्तमो वरः स्यात् त्रयोदशो वा अथवा
द्वादश गावः त्रयोदशो वरः स्यात् पञ्चविंशो वा अथवा चतुर्विंश
गावः वरः पञ्चविंशः एतद्वाजसनेयकं विधानमग्न्याधेये दक्षिणानां
वरः प्रज्ञातः ॥ १२ ॥

अग्न्याधेयान्तान् कुर्वते पूर्णाहुतिमक्षाभिर्होममिष्टौ-
रिति* ॥ १३ ॥

अन्याधेयस्य अन्तान् कुर्वते अध्वर्यवे पूर्णाङ्गत्यादि केषाञ्चित्
पूर्णाङ्गत्यन्तं केषाञ्चिदक्षाभिहोमान्तं केषाञ्चिदिच्छन्तम् ॥ १३ ॥

मिशुनौ दक्षिणान्वारम्भणोयायामिष्टौ* ॥ १४ ॥

मिशुनौ गावौ दक्षिणा स्त्रीपुमांश्च गौरेव ॥ १४ ॥

वाजिनाश्विनघर्माणामृत्विक्षूपहवमिष्ट्वा प्राणभक्षं भक्ष-
येत् प्रत्यक्षभक्षं स्वे यज्ञे † ॥ १५ ॥

अन्याधेये दर्शपूर्णमासयोऽथ ब्रह्मत्वमुक्तं साम्प्रतं चातुर्मास्येषु
विवक्षितं तद्विवक्षुरिदं सूत्रमारभते वाजिनाश्विनघर्माणामिति
वाजिनश्च आश्विनश्च घर्मश्च वाजिनाश्विनघर्माः तेषां वाजिनाश्विन-
घर्माणां ऋत्विक्षूपहवमिष्ट्वा प्राणभक्षं भक्षयेत् प्रत्यक्षभक्षं भक्षयेत्
मुखेन स्वे तु यज्ञे प्रत्यक्षभक्षं भक्षयेत् स्वे यज्ञे इति सचे वाजिन-
श्चातुर्मास्येषु आश्विनः सौत्रामण्यां घर्मः सोमे अत्र तु लाघवार्थ-
माचार्यो वाजिनप्रकरणे सामान्यविधानमारभते सर्वेषां किं पुनः
सामान्यम् ऋत्विक्षूपहवमिष्ट्वा प्राणभक्षं भक्षयेत् प्रत्यक्षभक्षं स्वे यज्ञे
इति तत्रैवाश्विनघर्मयोः स्वस्मिन् प्रकरणे भक्षणमन्त्रौ वक्ष्यति
साम्प्रतं वाजिनस्यैवोच्यते ॥ १५ ॥

यन्मे रेतः प्रसिच्यते यदामेऽपि गच्छति यदा जायते

* ब्राह्मयणोऽप्येवम् ।

† हाह्यायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

पुनस्तेन माशिवमाविश तेन मा वाजिनं कुरु तस्य ते वाज-
पीतस्योपहृत उपहृतस्य भक्षयामोति वाजिनस्य* ॥ १६ ॥

यन्ने रेतः प्रसिच्यत इत्येतदादिना मन्त्रेण यथापठितेन वाजि-
नस्य भक्षणं कार्यम् ॥ १६ ॥

चतुर्वान्त्वा वाक्षिनां वाजिनं भक्षयामोति वा* ॥ १७ ॥

अनेन वा मन्त्रेण भक्षयेत् ॥ १७ ॥

उभाभ्यां वोभाभ्यां वा* ॥ १८ ॥

उभाभ्यां वा मन्त्राभ्यां भक्षयेदिति शेषः ॥ १८ ॥

* ब्राह्मणायणोऽप्येवम् ।

इति चतुर्थस्य द्वादशी कण्डिका ।

इति चतुर्थः प्रपाठकः समाप्तः ।

पञ्चमः प्रपाठकः ।

—३०—

अथ प्रथमा कण्डिका ।

चातुर्मास्येषु वरुणप्रघासानां स्तम्बयजुर्हरिष्यत्सु, यजु-
षोपविशेत्* ॥ १ ॥

चातुर्मास्यान्यधिकृतानि वाजिनाधिकारात् चातुर्मासिके प्रथमे
पर्वाणि वाजिनं भवति तस्य भक्षणविधानमुक्तम् अन्यदैष्टिकं सामान्य-
विधानं सिद्धं वैश्वदेवे साम्प्रतं वरुणप्रघासिकं ब्रह्मत्वमुच्यते चातु-
र्मास्येष्वियेवमादि चतुर्षु चतुर्षु मासेषु पर्वाणि क्रियन्त इति
चातुर्मास्यानि चातुर्मास्येष्वित्यधिकारसप्तमो वरुणप्रघासानां वरुण-
प्रघासा इति पर्वणः संज्ञा सांख्यवहारिकी वक्ष्यति वरुणप्रघासैर्व्याख्यातं
ब्रह्मत्वं हविर्यज्ञेष्विति वरुणप्रघासानामिति सम्बन्धलक्षणा षष्ठी
स्तम्बयजुर्हरिष्यत्सु स्तम्बयजुरिति कर्मणः संज्ञा तदुक्तं दर्शपूर्णमास
प्रकरणेन वेदेः पांशूनुत्कीर्त्य उन्करमुत्किरतीति यजुषोपविशे-
दिति प्रागुक्तमेव, ननु चातुर्मास्यग्रहणं किमर्थं क्रियते वैश्वदेविकं
विधानमुक्तं वाजिनस्य भक्षयेदिति, ननु चातुर्मास्येभ्योऽन्यत्र वरुण-
प्रघासानां प्रयोगोऽस्ति तदेवं सिद्धेः चातुर्मास्ये किं पुनश्चातु-
र्मास्यग्रहणम् क्रियते इति उच्यते, संवत्सरप्रभृतौनि चातुर्मास्यानि

चतुर्षु चतुर्षु मासेषु पर्वाणि क्रियन्त इत्युक्तं तेषाञ्च बहवो
विकल्पा दृष्टाः सद्य आदि पञ्चाहः कृपानि पञ्च पञ्च सांवत्सरिका-
णीति सोऽयमाचार्यः चातुर्मास्यशब्दं करोति चातुर्मास्येष्वप्ये-
तेष्वेषविधिः स्थादिति ॥ १ ॥

विलिखिते चात्वालेऽध्वर्युणा सह प्रत्याव्रज्याहवनीय
उपविशेत्* ॥ २ ॥

दक्षिणे प्रदेशे वेदेराहवनीयमुखमभिमुखम् उपविशेत् योऽध्वर्योः
स एव सञ्चरः एतदौपवसथिकं कर्म ॥ २ ॥

अग्नौ प्रणीयमाणौ यथेतमनुगच्छेत्* ॥ ३ ॥

अपरेद्युरग्निप्रणयनं तत्र दावग्नी अति प्रणयन्ति तावग्नी प्रणीय-
मानौ ययागतमनुगच्छेत् अनुगच्छेदिति प्रणयनमार्गेणैवानुगमनं
प्राप्तं तन्माभूदित्यत आह यथेतमिति दक्षिणेनैव देशेन वेद्योरनु-
गच्छेत् ॥ ३ ॥

अध्वर्युश्चेद् ब्रूयाद् ब्रह्मन्नेकस्फ्ययोपसम्भिन्धीति स्फ्येना-
हवनीयात् पा० प्र० नुपहृत्योत्तरस्या वेदेर्दक्षिणादन्तात् कर्ष-
न्नियादावेदि* ॥ ४ ॥

यथेतस्मिन् काले अध्वर्युः ब्रूयाद् ब्रह्मन्नेकस्फ्ययोपसम्भिन्धीति

स्फोणाहवनीयात्पांशून् प्रक्षिप्य योत्तरा वेदिः तस्या दक्षिणादन्तात्कर्षन्नियादावेदि यावदैष्टिकी वेदिरिति एवमसम्भेदनं कृतं भवतीति कृष विलेखने ॥ ४ ॥

मध्यादेका चेत्* ॥ ५ ॥

यद्येका वेदिर्भवति तस्या मध्यात्कर्षन्नियात् यावदैष्टिकी वेदिरिति ॥ ५ ॥

प्रोह्य स्फ्यं पश्चिमेन वेदी गत्वा निधीयमानयोरग्न्यो-
स्तृष्णोमुपविशेत् † ॥ ६ ॥

प्रोह्य स्फ्यं यस्माद्देशात् गृहीतः तस्मिन्नेव स्थापयित्वा पश्चिमेन वेद्योर्गत्वा एनया द्वितीयया अग्न्योर्निधीयमानयोर्निधानकालमेव तृष्णोमुपविशेत् तृष्णोमित्यस्य प्रकारउक्तः ॥ ६ ॥

एतत् कर्माग्निप्रणयनेषु सर्वेषु † ॥ ७ ॥

यदेतदुक्तमाग्निप्रणयनं कर्म एतत्सर्वेष्वग्निप्रणयन एष स्यात् न केवलं बह्वणप्रचासेषु ननु सर्वग्रहणं किमर्थमग्निप्रणयनेष्विति बह्वचनान् सिद्धमेतदुच्यते हविर्यज्ञाधिकारो वर्तते अतः सर्वग्रहणं कृतं कथं अन्येष्वग्निप्रणयनेषु सोमाङ्गभूतेषु एतत्कर्म स्यादिति ॥ ७ ॥

* आह्वायणे केदविषये विशेषोक्तिः ।

† आह्वायणोऽप्येवम् ।

अवभृथन्यङ्गं गच्छत्सु पूर्वेणाग्नी चात्वालञ्च गच्छेत्
पश्चिमेन वेदी चालात्वञ्च स्वे यज्ञे हविर्यज्ञेष्वेष सञ्चर उत्त-
रेण विहारं कर्मभ्यः* ॥ ८ ॥

अवभृथन्यङ्गं गच्छत्सु अवभृथएवावभृथन्यङ्गः अथवा अव-
भृथैकदेशः अकृतस्त्रोऽवभृथः तत्र तमवभृथन्यङ्गं गच्छत्सु सहकर्तृषु
पूर्वेणाग्नी चात्वालञ्च गच्छेत् अन्योऽस्वात्वालस्य च पूर्वेण प्रदेशेन
गच्छेत् पश्चिमेन वेद्योऽस्वात्वालस्य च गच्छेत् स्वे यज्ञे कौण्डपायिने
विषयः हविर्यज्ञेष्वेष सञ्चरः उत्तरे प्रदेशे विहारस्य यानि कर्माणि
यथा इडाप्राशनमुत्तरेण दक्षिणा प्रतिग्रहः केषाञ्चित्, अथ हविर्यज्ञ-
ग्रहणं किमर्थं सिद्धम् एष सञ्चर उत्तरेण विहारं कर्मभ्य इति यावता
वक्ष्यति वरुणप्रघासैर्व्याख्यातं ब्रह्मत्वं हविर्यज्ञेष्विति उच्यते एते
हविर्यज्ञाः कौण्डपायिनेऽपि भवन्ति सोऽयमाचार्यो हविर्यज्ञेष्वित्याह
कथं कौण्डपायिने दीक्षितसञ्चर एवेति ॥ ८ ॥

यथा चात्वाले तथा यूपे शामित्रे च पशौ † ॥ ९ ॥

एतानि चातुर्मास्यपर्वाणि पशुमन्यपि भवन्ति तद्यदा वरुण-
प्रघासेषु पशुः स्यात् तदा यथा चात्वालस्य पूर्वेण सञ्चरः तथा
यपस्य च शामित्रस्य च स्यात् अथ पशुग्रहणं किमर्थमिति चेत्

* ब्राह्मणायनेनैतेन सूत्रत्रयं कृतम् ।

† ब्राह्मणायनोऽप्येवम् ।

नह्यते पशोर्धूपशामित्रौ भवतः तस्मात्पशुग्रहणमतिरिच्यते उच्यते
पशुग्रहणमेतदर्थं न केवलं वरुणप्रघासेषु सर्वेषु पर्वस्विति ॥ ८ ॥

अवभृथन्यङ्गं प्राप्याभ्युक्षणाप्रभृति सौत्यं कर्म समा-
पयेयः * ॥ १० ॥

उक्तमवभृथन्यङ्गं गच्छत्सु साम्प्रतं तस्मिन्नवभृथन्यङ्गे कर्मो-
च्यते अवभृथन्यङ्गं प्राप्याध्वर्यवे कर्मणि समाप्ते सौत्यादभ्युक्षणा-
दारभ्य समिदाधानाहवनीयोपस्थानान्तं कर्म सर्वं कुर्युः अथ किं
कर्मग्रहणम् अभ्युक्षणाप्रभृति सौत्यं कर्म समापयेयुरिति सिद्धेः उच्यते,
कर्मग्रहणं नियमार्थं वक्ष्यत्यग्निहोत्रोपस्थानं विष्णुक्रमाः समिष्ट-
यजूंषोति न क्रियेरन्नवभृथन्यङ्गश्चेति शाण्डिल्य इति एतद्दर्शयति
सूत्रकारो धानञ्जयपक्षोऽत्रेष्ट इति सर्वं क्रियतेति धानञ्जय
इति ॥ १० ॥

साकमेधेषु क्षौरौदनस्य यथार्थं प्राश्नीयात् * ॥ ११ ॥

उक्तं वरुणप्रघासेषु ब्रह्मत्वं साम्प्रतं साकमेधेषूच्यते साक-
मेधा नाम तृतीयं पर्वं साकमेधेर्व्यत्यधिकरणलक्षणा सप्तमी क्षौरेण
संस्कृतं त्रौदनः क्षौरौदनः तस्य यथार्थं प्राश्नीयात् यावतार्थं स्यात्
तावत्प्राश्नीयात् परिमाणे अनियमः यदि सौहित्येच्छुः सौहित्यं
कुर्यात् एतद्गृहमेधीये कर्मणि भवति पूर्वद्युः ॥ ११ ॥

यजमानं ब्रूयात् प्रभूतमन्नं कारय सुहिता अलङ्कृता
भवतेत्यमात्यान् ब्रूहि वत्सांश्च मातृभिः सह वा-
सयेत* ॥ १२ ॥

यजमानं ब्रूयाद्ब्रह्मा प्रभूतमन्नं कारय प्रभूतं वज्रं सुहिताश्चाल-
ङ्कृताश्च भवतेति अमात्यान् ब्रूहि सुहितास्तृप्ता आशित्वा भवत
अलङ्कृताश्च गन्धमात्यादिभिरलङ्कारैर्भूषयध्वमात्मानम् अमात्याः
पुत्रपौत्रादयः स्युष्याश्च वत्सांश्च मातृभिः सह वासयेतेत्येवं यजमानो
वक्तव्यो ब्रह्मणा ॥ १२ ॥

पूर्वाह्नेऽध्वर्युः क्षीरौदनमृषभस्य रवये जुहोति ब्रह्माण-
मुपवेश्य* ॥ १३ ॥

अस्मिन्नहनि पूर्वाह्नेऽध्वर्युः क्षीरौदनमृषभस्य रवये जुहोति
रवथशब्दो रभसि वर्तते क्षीरौदनमग्नौ जुहोति ब्रह्माणं तस्याग्नेः
समीपे उपवेश्य ननु उक्तं सर्वत्र ब्रह्मेति अधिकृत एव ब्रह्मा तत्
किमिदमुच्यते ब्रह्माणमुपवेश्य जुहोतीति उच्यते अरुवत्यृषभे ब्रह्मैव
ऋषभतां कुर्यात् अतः पुनर्ग्रहणम् ॥ १३ ॥

ऋषभेऽरुवति ब्रह्मैव ब्रूयाज्जुधोति* ॥ १४ ॥

अरुवति च रुवति च ब्रह्मा ब्रूयाज्जुधोति ॥ १४ ॥

तृष्णीं पैत्यज्ञिकायाः सर्वं कुर्यादोमित्येवानुमन्त-
येत्* ॥ १५ ॥

पैत्यज्ञिकायामिष्टौ तृष्णीं सर्वं ब्रह्मा कुर्यात् ओमित्येवानु-
मन्तयेत् ओमिति प्रणवमात्रं स्यात् अनुमन्तणम् ॥ १५ ॥

इति प्रश्नस्य प्रथमा कण्डिका ।

अथ द्वितीया कण्डिका ।

यज्ञोपवीतप्राचीनावीतयोरध्वर्युमनु विदधीत † ॥ १ ॥

पैत्यज्ञिकायामिष्टौ कानिचित्कर्माण्यध्वर्युर्यज्ञोपवीतो करोति
कानिचित्प्राचीनावीतो तद्यत्राध्वर्युर्यज्ञोपवीतो स्यात् तत्र ब्रह्मापि
यज्ञोपवीतो भवेत् यत्र प्राचीनावीतो स्याद् ब्रह्मापि तथैव स्यात्
यज्ञोपवीतप्राचीनावीतयोरध्वर्युप्रत्तयः ॥ १ ॥

तस्या हवींषि निर्वप्यत्सु दक्षिण्या द्वारा प्रपद्य पश्चात्
प्राङ्मुख उपविशेत् † ॥ २ ॥

तस्या पैत्यज्ञिकायाः हविषान्निर्वपनं करिष्यत्सु वेदेः पश्चिमे
प्रदेशे प्राङ्मुख उपविशेत् निर्वप्यत्स्वित्यतन्त्रं बह्वचनम् ॥ २ ॥

* ब्राह्मयगीयेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मयगीयेऽप्येवम् ।

एवमेव वेदिं गत्वा स्तम्बयजुर्हरिष्यत्सु* ॥ ३ ॥

एवमेव यथा निर्वस्यत्सु उपविष्टः तथा वेदिं गत्वा पैतृयज्ञि-
कार्यं स्तम्बयजुः तत् हरिष्यत्सु तस्याः पश्चिमे प्रदेशे प्राङ्मुख उप-
विशेदित्येतदुक्तं भवति ॥ ३ ॥

आज्यभागयोर्ऋतयोर्दक्षिणेनाग्निं गत्वा पुरस्तात् प्रत्य-
ङ्मुख उपविशेद्यजमानश्च* ॥ ४ ॥

आज्यभागयोर्ऋतयोर्दक्षिणेन प्रदेशेन गत्वा वेदेः पूर्वप्रदेशे
प्रत्यङ्मुख उपविशेत् यजमानश्च प्रत्यङ्मुख एव उपविशेत् ॥ ४ ॥

ऊते ध्विष्टकृते यथेतं प्रत्याब्रज्योपविशेताम्* ॥ ५ ॥

ऊते ध्विष्टकृते यथागतं प्रत्याब्रज्य तस्मिन्नेव वेदेः पश्चिमे प्रदेशे
उभौ ब्रह्मयजमानौ उपविशेताम् ॥ ५ ॥

प्राश्नित्रमाहृतमुपघ्रायापविध्येत्* ॥ ६ ॥

प्राश्नित्रमाहृतमुपघ्रायापविध्येत् स्थापयेत् ततः प्राञ्चोयात् ॥ ६ ॥

आज्यञ्चेत् प्राश्नित्रभागादवद्येयुस्तदुपघ्रायाप उप-
सृशेत्* ॥ ७ ॥

यद्याज्यं प्राश्नित्रं प्रतिनिधिमवद्येयुः तदाज्यमुपप्रायाप उप-
सृशेत् ॥ ७ ॥

इडाञ्च प्रतिगृह्य प्रतिप्रयच्छेत्* ॥ ८ ॥

इडान्दीयमानां प्रतिगृह्य प्रति प्रयच्छेत् तस्मा एव ॥ ८ ॥

परिषिक्तेऽध्वर्युणाहवनीयमुपतिष्ठेरन् दक्षिणेनाग्निं ग-
त्वाऽत्तरेण दक्षिणाग्निं स्वे यज्ञे † ॥ ९ ॥

अध्वर्युणा परिषेचने कृते आहवनीयमुपतिष्ठेरन् सर्वे यस्मिन्नग्नेः
कर्म प्रवृत्तं तस्य दक्षिणेन गत्वा दक्षिणाग्रेऽत्तरेण गत्वा स्वे यज्ञे
कौण्डपायिने ॥ ९ ॥

अक्षन्नमीमदन्त हीति प्रथमासु सदृशं त्वा वयं मघवन्म-
न्दिषोमहि प्रनूनं पूर्णवन्धुरः सुतो यासि वशां अनयो-
जान्विन्द्र ते हरो इति द्वितीयोपोऽशु ष्टणुहीगिर इति
तृतीया* ॥ १० ॥

एताभिर्धयोद्दिष्टाभिर्चग्मिः आहवनीयमुपतिष्ठेरन् उक्तं ऋच-
श्चादिग्रहणेनेति ॥ १० ॥

तत एवेक्षमाणा गार्हपत्यं मनोन्वाहुवामहे नाराशं-

* ब्राह्मयणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मयणे विशेषोऽस्ति ।

सेन सोमेन पितृणाञ्च मन्त्रभिः पुनर्नः पितरो मनो ददातु
 दैवो जनो जीवं ब्रातॄं सचे मद्या न एतु मनः पुनः क्रत्वे
 दक्षाय जीवसे ज्योक्च सूर्यं दृशे यमिति* ॥ ११ ॥

तस्मिन्नेव देशेऽवस्थिता गार्हपत्यमोक्षमाणा उपतिष्ठेरन् मनो-
 न्वाहुवामह इत्येतदादिभिर्ह्यग्निर्गन्धार्थासृजिताभिः ॥ ११ ॥

कथानस्रित्र आभुवदित्येकया दक्षिणाग्निम्* ॥ १२ ॥

कथानस्रित्र आभुवदित्येकया दक्षिणाग्निसुपतिष्ठेरन् तत
 एवेक्षमाणा इति प्रकृतं नन्वेकयेति किमर्थम् एकैवादिष्टा उच्यते,
 तिसृभिस्त्रिसृभिराहवनीयगार्हपत्ययोरुपस्थानं कृतं तदिहापि त्वे-
 नावगम्यते प्रवृत्तत्वात् तथा माभुदित्याहैकयेति ॥ १२ ॥

इति पञ्चमस्य द्वितीया वण्डिका ।

अथ तृतीया कण्डिका ।

त्रैयम्बका नामापूपा भवन्त्येककपालाः † ॥ १ ॥

त्र्यम्बको देवता येषान्ते इमे त्रैयम्बका नामापूपा भवन्ति
 अपूपा इति द्रव्यसंज्ञा एकस्मिन् कपाले संस्कृता एककपालाः ॥ १ ॥

* द्राक्षायणोऽप्येवम् ।

† द्राक्षायणेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

तेषां यमध्वर्युराखत्कर उपोपेत् तत्रापं उपस्पृशेयुः
शिवा नः श्रन्त मा भव सुमृङ्गीका सरस्वति मा ते व्योम
सन्दश इति* ॥ २ ॥

तेषामपूपानां यमध्वर्युराखत्कर उपोपेत् आखुर्मूषिकः उत्-
कीर्यत इत्युत्करः उद्वापः भूषिकोद्वापे उपवपेत् तस्मिंस्तस्य
पांशुभिरवक्षादयेत् तस्मिन्नधिकरणे अप उपस्पृशेयुः शिवा नः श्रन्त
मा भवेत्येतदादिना मन्त्रेण ॥ २ ॥

आसीतेतरेषां ह्यमान इति धानञ्जयः † ॥ ३ ॥

इतरेषामपूपानामवयवेषु ह्यमानेषु आसीतेत्येवं धानञ्जय
आचार्यो मन्यते ॥ ३ ॥

तिष्ठेदिति शाण्डिल्यः † ॥ ४ ॥

तिष्ठेदिति स्थानं विधीयते नोर्द्ध्वताम् ॥ ४ ॥

ऊते तिष्ठन्तो जपेयुरवां वरुद्रमयत्सह्यवदेवं त्यम्बक
यथा नः श्रेयसस्करद्यथा नो वसीयसस्करद्यथा नः पशुमत-
स्करद्यथा नो व्यवसाययाज्ञेषजमसि भेषजङ्गवेऽश्वाय पुरुषाय
भेषजं सुगं मेषाय मेघैसु भेषजं यथा सदिति † ॥ ५ ॥

* आचार्यणेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† आचार्यणोऽप्येवम् ।

ऊते तेषामपूपानां सर्वे तिष्ठन्तो जपेयुः अवां वरुद्रमित्ये-
तदादि मन्त्रं यथापठितम् ॥ ५ ॥

यजमानस्यामात्या एकैकमपूपमादाय त्रिः प्रदक्षिणमग्निं
परियुः* ॥ ६ ॥

यजमानस्य ये अमात्याः पुत्रपौत्रादयो मृत्याः एकैकमपूपं
गृहीत्वा त्रिरग्निं परियुः प्रदक्षिणम् ॥ ६ ॥

तत्र ब्रह्मा परियञ्जपेदिति धानञ्जप्यस्तिष्ठन्निति
शाण्डिल्यव्यम्बकं यजामहे सुगन्धिं पुष्टिवर्द्धनमूर्वारूकमिव
बन्धनान् मृत्योर्मुक्षीय मामृतादिति † ॥ ७ ॥

तत्र तस्मिन् कर्मणि ब्रह्मा परियञ्जपेदिति धानञ्जप्य आचार्य्यो
मन्यते तिष्ठन्निति शाण्डिल्यः अमात्या अधिकृताः अतो ब्रह्माग्रहणं
करोति व्यम्बकं यजामहे इत्येतदादि मन्त्रं जपेत् ब्रह्मा परियन्
तिष्ठन्वा ॥ ७ ॥

एवं परीत्योदस्येयुः* ॥ ८ ॥

एवमनेन प्रकारेण परीत्य सर्वे येऽपूपा गृहीतास्तानुदस्येयुः
ऊर्द्धं क्षिपेयुः ॥ ८ ॥

* ब्राह्मणायबोध्यवम् ।

† ब्राह्मणयजेनेतेन सूत्रप्रथमं कृतम् ।

तेषां ब्रह्मैकं लिप्सित्वा यस्य स स्यात्तस्मै प्रयच्छेत्* ॥ ८ ॥

तेषामपूपानां ब्रह्मा लिप्सित्वा लब्धुमिच्छा लिप्सा यस्य सकाशा-
लब्धः स्यात् तस्मा एव पुनर्दद्यात् ॥ ८ ॥

तस्य वैव सन्तं पालावालभेत* ॥ १० ॥

तस्यैव वा पाणौ अवस्थितं तमपूपमालभेत ॥ १० ॥

तथैव प्रतिपरीयुः* ॥ ११ ॥

यथैव प्रदक्षिणं परिगमनं कृतं तथैव प्रसव्यं परीयुः तथैवेति
त्रिरित्युक्तं भवति ॥ ११ ॥

यत्रैनानध्वर्युरासजेत्तत्रोपतिष्ठेरन्नेष ते रुद्र भागस्तेना-
वसेन परोमूजवतोतीर्हि कृत्तिवासाः पिनाकहस्तोऽवततधन्वो-
मित्यातमितोरूपेयुः † ॥ १२ ॥

यत्र यस्मिन् देशे एनानपूपान् कलापीकृत्वा वृत्ते वा स्थानेन
वाध्वर्युरासजेत् आबन्धीयात् तत्रोपस्थानं कुर्युः एष ते रुद्र भाग
इत्येतदादिना मन्त्रेण यथास्मृतिन मन्त्रान्ते यः ओङ्कारः तम् आत-
मितोरूपेयुः तावद्भूर्युर्वावन्नातमितः ॥ १२ ॥

* ब्राह्मणसंश्लेषम् ।

† ब्राह्मणसंश्लेषेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

शन्नो देवोरित्यप उपसृष्ट्यानपेक्षं प्रत्याब्रजेयुः* ॥ १३ ॥

शन्नो देवोरित्येतयर्चा अपउपसृष्ट्या येन पथा गताः तं पन्थान-
मनपेक्षं प्रत्याब्रजेयुः ॥ १३ ॥

वरुणप्रघासैर्व्याख्यातं ब्रह्मत्वं हविर्यज्ञेषु* ॥ १४ ॥

वरुणप्रघासैर्व्याख्यातम् उक्तं ब्रह्मत्वं हविर्यज्ञेषु यद्वद्ब्रह्मत्वं हवि-
र्यज्ञे कस्मिंश्चिन्नोच्यते तत् सर्वं वरुणप्रघासेषु सिद्धं द्रष्टव्यम् ॥ १४ ॥

पशूनां यूपारुतिं होष्यत्सु तृष्णीमुपविशेत्* ॥ १५ ॥

चातुर्मास्त्रानि समाप्तानि साम्प्रतं पाशुकं ब्रह्मत्वमुच्यते तत्र
सर्वं वरुणप्रघासैः सिद्धं विशेष उच्यते, यूपारुतिं होष्यत्सु होतु-
मिच्छत्सु तृष्णीमुपविशेत् ॥ १५ ॥

ऊतायां यथार्थं स्यात्* ॥ १६ ॥

ऊतायां यूपारुतौ यथार्थं स्यात् स्यादिति कर्मणः समाप्तिं
दर्शयति ॥ १६ ॥

वपायां ऊतायामिदमाप इति चात्वाले मार्जयित्वा
सर्वपशूनां यथार्थं स्यात्* ॥ १७ ॥

पशोर्वपायां वृतायामिदमाप इत्यनेन मन्त्रेण चात्वाले मार्ज-

यिवा सर्वपशूनां यथार्थं स्यात् सर्वग्रहणं क्रियते न केवलं पशौ
 सौत्रामण्यामपि तथा चातुर्मास्येषु सर्वेषु ॥ १७ ॥

इति पञ्चमस्य तृतीया कण्डिका ।

अथ चतुर्थी कण्डिका ।

पुरोडाशेन चरिष्यत्सु तृष्णीमुपविशेत्* ॥ १ ॥

अनन्तरं पशुपुरोडाशः, पुरोडाशेनेति करणे तृतीया चरिष्य-
 त्सिति पुरोडाशेन कर्म चरिष्यत्सु, तृष्णीमुपविशेत् ॥ १ ॥

आहृतं पुरोडाशमालभ्य ब्रूयात् प्राश्नन्तु ये प्राशिष्यन्त
 इति* ॥ २ ॥

यदि पुरोडाशमाहरेयुः प्राश्नकाले तमालभ्य ब्रूयात् प्राश्नन्तु
 ये प्राशिष्यन्त इति येषां प्राश्नं विहितं ते प्राश्नन्तु यथा हेता-
 ध्वर्युर्ब्रह्माग्निः स्वामी चेति प्रकृतौ विहितमेतेषां प्राश्नम् ॥ २ ॥

अनुव्रजेत् सर्वपशूनां पत्नीसंयाजानिति धानञ्जयः* ॥ ३ ॥

अनुव्रजेद् यस्मिन् देशे पत्नीसंयाजा ह्वयन्ते तं देशं व्रजन् सर्व-
 पशूनां पत्नीसंयाजेषु ॥ ३ ॥

सवनीयस्यैवेति गौतमः* ॥ ४ ॥

सवनीयस्यैव वशोर्ब्रजेत् नान्येषां पशूनामित्येवं गौतम आचार्यो
मन्यते ॥ ४ ॥

न सवनीयस्य च नेति शाण्डिल्यः* ॥ ५ ॥

सवनीयस्यापि नानुब्रजेदित्येवं शाण्डिल्य आचार्यो मन्यते न
चान्यत्र प्रतिषेधः ॥ ५ ॥

हृदयशूलोऽत्रावमृथन्यङ्गस्थाने भवति तस्मिन्नप उप-
स्पृशेयुर्दाम्नो धाम्नो राजस्त्वतो वरुण नोमुच्च यदापो
अघ्न्या वरुणेऽतिषयामहे ततो वरुण नोमुच्च सुमित्रियान्
आप उपधयः सन्तु दुर्मित्रियास्तस्मै सन्तु योऽस्मान् देष्टि यच्च
वयन्द्विषा इति* ॥ ६ ॥

अस्मिन् हविर्यज्ञिके पशौ अवमृथन्यङ्गस्थाने हृदयशूलो भवति
यस्मिन् शूले हृदयं प्रोक्ष्य पयते स हृदयशूलः सोऽस्मिन्नधिकरण-
भूतः तस्मिन्नप उपस्पृशेयुः धाम्नो धाम्न इत्येतदादिना यथासूत्रि-
तेन मन्त्रेण ॥ ६ ॥

अभ्युक्षणप्रमृत्यत ऊर्द्धम्* ॥ ७ ॥

अभ्युत्तणादारभ्य अत ऊर्ध्वं सौत्यं कर्म स्यात् यावदाहव-
नीयोपस्थानमिति एवं सर्वस्मिन् प्रसक्त आह ॥ ७ ॥

नादित्यमुपतिष्ठेरन्* ॥ ८ ॥

अज्वर्यम् ॥ ८ ॥

पूर्णाहुतौ ह्यमानायामासित्वा हुतायां यथार्थं
स्यात्* ॥ ९ ॥

समाप्ते पश्चै पूर्णाहुतिं जुहुत्यध्वर्यवः तस्यां ह्यमानाया-
मासित्वा हुतायां यथार्थं स्यादित्युक्तार्थम् ॥ ९ ॥

सक्तुहोमांश्चेज्जुहुयुरासीता तेषां होमात्* ॥ १० ॥

यदि सक्तुहोमान् जुहुयुरध्वर्यवस्ततस्तत्रासीत आ तेषां
होमात् ॥ १० ॥

सौत्रामण्यां सुराकर्मस्वाब्राजमासीत्* ॥ ११ ॥

पश्चै ब्रह्मत्वमुक्तं साम्प्रतं सौत्रामण्यामुच्यते सौत्रामणीति इवि-
र्यज्ञेषु षष्ठी संख्या तस्यां सौत्रामण्यां सुराकर्मासु क्रियमाणेषु आब्रा-
जमासीत् आब्रज्वाब्रज्य सुराकर्माणि अभिषवः ॥ ११ ॥

तत्र द्वावग्नी अतिप्रणयन्ति ॥ १२ ॥

तस्यां सौत्रामण्यां द्वावग्नी अतिप्रणयन्ति* ॥ १२ ॥

तयोर्दक्षिणत आसीत्* ॥ १३ ॥

तयोरग्नयोर्दक्षिणे प्रदेशे आसीत् वरुणप्रघासेषु सिद्धमग्नि-
प्रणयनं तत्किमिदं पुनरारभ्यत इति चेत् उच्यते तत्र युगपद्द्वयो-
रग्नयोः प्रणयनम् इह पुनरेकः प्रथमः प्रणीयते अपरः अन्यस्मिन्
काले अतो वैकृतत्वात् पुनरारभ्यते ॥ १३ ॥

दक्षिणमध्यधिकुम्भयामासक्तायाः सुराशेषेष्वासिच्यमा-
नेषूपतिष्ठेरन्यत्ते पवित्रमर्चिष्यग्रे विततमन्तरं ब्रह्म तेन
पुनोद्दि मेति* ॥ १४ ॥

अतिप्रणीतयोरग्नयोर्यो दक्षिणः तस्योपरिष्ठात् समीपे अतद्व्यायां
कुम्भयामासक्तायां सुराशेषेष्वासिच्यमानेषु सुरायां ऊतायां ये
शेषाः तेष्वासिच्यमानेषु उपतिष्ठेरन् यत्ते पवित्रमर्चिषीत्येतदादिना
मन्त्रेण यथासूत्रितेन उपर्यधस्ताच्च समीपे द्वे कुम्भौ भवतः ॥ १४ ॥

अश्विनोर्ग्रहस्य भक्षयेद्यमश्विना नमुचेरासुरादधि सर-
स्वत्यसुनोदिन्द्रियेणेमन्तः शुक्रं मधुमन्तमिन्दः सोमः
राजानमिह भक्षयामीति भक्षयेत्* ॥ १५ ॥

उक्तं वाजिनप्रकरणे ऋत्विक्षूपहवमिष्टा प्राणभक्तं भक्षये-
दिति तस्याश्विनयहणस्य भक्षयेत् यमश्विनयेतदादिना यथासृत्रि-
तेन मन्त्रेण ॥ १५ ॥

यजमानश्चेदसातिशेषेणाभिषिञ्चेयुरूपोत्थायान्तरेणाग्नी
गत्वाध्वर्युणोक्तः संशानानि गायेत् पदाय पदाय स्तो-
भेत्* ॥ १६ ॥

यदि यजमानं वसातिशेषेणाभिषिञ्चेयुरूपोत्थाय अतिप्रणीता-
वग्नी अन्तरेण गत्वा अध्वर्युणा उक्तः सम्प्रेषितः संशानानि सामानि
गायेत् पदाय पदाय स्तोभेत् तादर्थ्यं चतुर्थी अथ सिद्धे स्तोभानु-
संहारेऽर्थयोगे किमिदं पुनरारभ्यते पदाय पदाय स्तोभेदिति उच्यते,
एतानि चत्वारि सामान्यान्वातानि तेषां त्रीणि स्तौभिकान्येकमेक-
स्यासृचि गोतं सोऽयमाचार्य्य आरभते पदाय पदाय स्तोभेदिति
कथमेषां प्रयोगे सर्वेषासृचि गानं स्यादिति ॥ १६ ॥

निधनान्यपयन्तो यजमानस्य मूर्द्धानमालभेरन्† ॥ १७ ॥

सर्वे ऋत्विजो निधनान्यपयन्तः संशानानां यजमानस्य मूर्द्धान-
मालभेरन् निधनोपेतैश्च सर्वेषाञ्चोद्यते यजमानस्य च मूर्द्धालम्भ-
नम् ॥ १७ ॥

* द्राह्यायनेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† द्राह्यायनेऽप्येवम् ।

सन्त्वाह्वन्तीत्येतेषां पूर्वः पूर्वः स्तोभ उत्तरनिधनम्*
॥ १८ ॥

उक्तं पदाय पदाय स्तोभेदिति इह च यानि स्तोभिकानि तेषां
सोपायः स्तोभः पठितः ततस्तस्योत्तरं निधनं तत्किमनुसंह्रिय-
माणेषु स्तोभेषु सोपायोऽनुह्रियतां अथान्य इति अत्राह सन्त्वाहि-
वन्तीत्येतेषां पूर्वः पूर्वः स्तोभोलुप्त आम्नाये सोऽनुसंहर्तव्यः अथ य
उत्तरस्तमुक्त्वा निधनं ब्रूयात् तस्योत्तरं निधनमाप्नातन्न पादः सन्त्वा-
ह्वन्तीत्येवमाद्येकेषामेतदादीनि स्तोभिकानि अपरेषां सन्त्वा-
ह्वन्तीत्येतत् इति गीतम् अन्यान्युत्तराणि स्तोभिकानि यथा-
राणायनीयानां सन्त्वाह्वन्तीत्येतस्यामृचि पचेणान्नातमेवम् ॥ १८ ॥

अवसः स्थाने सञ्चित्यै विजित्यै सत्यजित्यै जित्या इति
चक्षत्रियस्य सम्पुष्ट्यै विपुष्ट्यै सत्यपुष्ट्यै पुष्ट्या इति
वैश्यस्य* ॥ १९ ॥

ब्राह्मणस्य तावद्यथापठित एव निधनोपायः कर्त्तव्यो मूर्द्धा-
लम्बने चक्षत्रियस्य सञ्चित्यै इत्येतदादीनि यथोद्दिष्टानि वैश्यस्य
सम्पुष्ट्या इत्येतदादीनि यथोद्दिष्टानि ॥ १९ ॥

दे सौत्रामण्याौ कौकिली चरकसौत्रामणी च* ॥ २० ॥

दे इति संख्या कौकिली चरकसौत्रामणी चेति संज्ञा अथ द्विय-

दृष्टं किमर्थं निर्देशतः सिद्धेः उच्यते द्वे एवैते कर्मणि द्रष्टव्ये नैतयो-
रग्निहोत्रदर्शपूर्णमासवत् क्रिया द्रष्टव्या यथाग्निहोत्रे उभे साय-
म्यातराज्जतो एकं कर्म तथा दर्शपूर्णमासयोरुभे इष्टौ एकं कर्म न
तथेह ॥ २० ॥

कौकिल्याः सामगानं नेतरस्याम्* ॥ २१ ॥

कौकिल्यां सौत्रामण्यां सामगानं इतरस्याच्चरकसौत्रामण्याच्च
अथेतरस्यामिति किं उच्यते, यदेतत्संज्ञानानाङ्गानमेतदेतस्यां प्रति-
विध्यते यदैष्टिके विहितमौद्गात्रन्तदप्रतिषिद्धम् ॥ २१ ॥

सप्त हविर्यज्ञसंस्थाः सप्त सोमसंस्थाः † ॥ २२ ॥

एतासां कर्मक्रम उच्यते ॥ २२ ॥

तासां हविर्यज्ञसंस्थानामग्न्याधेयमग्निहोत्रं दर्शपूर्ण-
मासौ चातुर्मास्यानि पशुबन्धः सौत्रामणी पाकयज्ञ इति ‡
॥ २३ ॥

तासामिति निर्देशः क्रियते तासां हविर्यज्ञसंस्थानामयं क्रमो यथा-
सूचितः पाकयज्ञग्रहणं संस्थाग्रहणञ्च अग्निहोत्रं दर्शपूर्णमासौ च एक-
मेव कर्माभिप्रेत्य ब्रवीति अनेन क्रमेण चैतेषां क्रिया ॥ २३ ॥

* संज्ञानानि गावेदिति आह्वायबीये विज्ञेयोऽस्ति ।

† आह्वाययोऽप्येवम् ।

‡ आह्वायबीये विज्ञेयोऽस्ति ।

अथ सोमसंस्था अग्निष्टोमोऽत्यग्निष्टोम उक्थ्यः षोड-
श्यतिरात्रो वाजपेयोऽप्तोर्याम इत्यप्तोर्याम इति* ॥ २४ ॥

अथशब्द आनन्तर्ये उक्ता हविर्यज्ञसंस्थाः अथानन्तरं सोमसंस्थाः
ता निर्दिष्टाः तासामपि निर्दिष्टेनैव क्रमेण क्रिया स्यात् ॥ २४ ॥

इति पञ्चमस्य चतुर्थी कण्डिका ।

अथ पञ्चमो कण्डिका ।

सुत्यायां ब्रह्मणः प्राक्सुब्रह्मण्याया उद्गात्रेण समानं
कर्म* ॥ १ ॥

उक्तं हविर्यज्ञेषु ब्रह्मत्वं साम्प्रतं सोमसंस्थासु उच्यते, सुत्याया-
मित्यधिकरणलक्षणा सप्तमो यदिदः कर्म वक्ष्यते तत् सुत्यायां प्रत्ये-
तथं सुत्याशब्देन सोमसुपचरन्ति ब्रह्मण इति सम्बन्धलक्षणा षष्ठी
केन सम्बन्धः कर्मणा प्राक् सुब्रह्मण्यायाः यदौद्गात्रन्तेन समानं तुल्यं
कर्म ब्रह्मणः अथाधिकृतस्य ब्रह्मणः किं पुनर्ग्रहणं ब्रह्मण इति उच्यते,
उक्तमौद्गात्रेण समानं कर्माति तत्र चोक्तं प्रहिण्ययात् प्रस्तोत-
सुब्रह्मण्यौ पुरस्तात् कर्मभ्य इति तदिहोद्गातृकर्मोपदेशादुद्गातवत्

पुनः सम्प्रेषणं प्रातः ब्रह्मणः सोऽयमाचार्यो नियमार्थं ब्रह्मणे
ग्रहणं करोति कथं ब्रह्मणः कर्मैव केवशं विवक्षितमिति ॥ १ ॥

ईक्षणाक्रमणे वेदेः सच्चरधिष्ण्योपस्थानदक्षिणाप्रतिग्रह-
भक्षाः स्तोमविमोचनाच्चोर्द्धमन्यत् सामगानात्* ॥ २ ॥

उक्तं प्राक् सुब्रह्मण्याया इति साम्प्रतं यदन्यदूर्द्धं सुब्रह्मण्याया औ-
द्गात्रेण समानं कर्म तदुच्यते ईक्षणाञ्चाक्रमणञ्च वेदेः उत्तरं वेद्यन्तमा-
क्रम्य दक्षिणमोक्षमाणः पितरो भूरिति एते ईक्षणाक्रमणे कदाचिदूर्द्धं
कदाचित् प्राक् अत इदमारभते उक्तं स्वयं व्रजेत् क्रय उपवसथ्येवेति
वेदेः सञ्चरः सञ्चरन्ति तेनेति सञ्चरः धिष्ण्यानामुपस्थानं दक्षिणानां
प्रतिग्रहः सोमभक्षाः स्तोमविमोचनाच्च यदूर्द्धं यन्निःसर्पणादि तत्
सर्वं अन्यत् सामगानात् उक्तम् अयं सहेहा इति त्रिरुद्धाता गाये-
दित्येतत् सामगानं स्तोमविमोचनादूर्द्धम् ॥ २ ॥

अनु स्यात्तु दीक्षणीयायाम् † ॥ ३ ॥

उक्तं प्राक् सुब्रह्मण्याया औद्गात्रेण समानं कर्षति न च दीक्ष-
णीयायामुद्गातुः कर्म विद्यते तस्मादादिश्यते अनु स्यात्तु दीक्षणीया-
यामिति ॥ ३ ॥

* ब्राह्मण्येनैतेन सूत्रत्रयं कृतम् ।

† ब्राह्मण्येनैतेन सूत्रत्रयं कृतम् ।

तस्यां स॒ स्थितायामासीतादीक्षणाद्यजमानस्य* ॥ ४ ॥

तस्यां दीक्षणीयायामिष्टौ समाप्तायान्तावदासीत यावद्यजमानो
दीक्षित इति मेखलाबन्धनादि कर्म कृतं सर्वमिति ॥ ४ ॥

तं यदाध्वर्युर्वाचं यमयेदश यथार्थं स्यात्* ॥ ५ ॥

तं यजमानं दीक्षितं यस्मिन् कालेऽध्वर्युर्वाचं यमयेदश यथार्थं
स्यात् यदन्यदुत्तरं कर्म तत् कुर्यात् ॥ ५ ॥

महावीरान् सम्भरिष्यन्सुहृणोमुपविशेत् सम्भृतेषु यथा-
र्थं स्यात्† ॥ ६ ॥

ऋज्वर्थम् ॥ ६ ॥

प्रायणीयायां स॒ स्थितायां यथेतन्निष्क्रम्य पूर्वेण पत्नी-
शालां तिष्ठेदाभिहोमात् पदस्य राजक्रयण्याः* ॥ ७ ॥

प्रायणीयायामिष्टौ प्रयन्त्यनयेति प्रायणीया तस्यां प्रायणीया-
यां समाप्तायां यथेतं यथागतं निष्क्रम्य उक्तं पूर्वथा च द्वाराना-
देश इति तेनैव यथागतं निष्क्रम्य पत्नीशालायाः पूर्वं प्रदेशे तिष्ठेत्

* ब्राह्मणायणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणायणेनैतेन सूचद्वयं कृतम् ।

आकुतः कालात् यावत् सोमक्रयण्याः गोपदादिभिर्होमः कृत
इति ॥ ७ ॥

अभिज्ञत उत्तरेण सोमवहनं गत्वा प्राग्वा पदाभिहोमा-
दक्षिणेन यत्र राजानं क्रेयन्तः स्युस्तत्र गत्वा तूष्णीमुप-
विशेत्* ॥ ८ ॥

अभिज्ञते तस्मिन् पदे राजक्रयण्याः सोमवहनस्थानसः उत्तरेण
सोमवहनं गत्वा अथवा प्राक् पदाभिहोमात् दक्षिणेन गत्वा यस्मिन्
देशे सोमं राजानं क्रेयन्तः स्युस्तत्र गत्वा तूष्णीमुपविशेत् क्रेयन्त
इति भविष्यत्कालोपदेशः ॥ ८ ॥

क्रीते प्राङुत्क्रामेत् पश्चिमेनैनं हत्वा राजानमादध्युरा-
हितं पूर्वेण परीत्योद्धमानमनुगच्छेदक्षिणेन चेद्गतः स्यात्* ॥ ९ ॥

क्रीते सोमे तस्माद्देशात् प्राङुत्क्रामेत् पश्चिमेन एनं ब्रह्माणं हत्वा
सोमं सोमवहने अनसि आदध्युरध्वयवः आहितं पूर्वेण प्रदेशेन
सोमवहनस्य प्रक्रम्य ऊह्यमानस्य पश्चाद्गच्छेत् दक्षिणां दिशं प्रति दौ-
गतिकत्याबुक्तौ अभिज्ञते पदे उत्तरेण प्राक्पदाभिहोमादक्षिणेन
गतः स्यात् तत एव क्रमो विधिर्य उक्तः यथोत्तरेण गतः स्याद्यदि
दक्षिणेन यो विधिः स उच्यते ॥ ९ ॥

उत्तरेण चेत्क्रीते प्रत्यङ्मुत्क्रामेत्* ॥ १० ॥

यद्युत्तरेण सोमवहनस्य गतः स्यात् ततः क्रीते सोमे तस्मा-
द्देशात् प्रत्यङ्मुत्क्रामेत् ॥ १० ॥

पूर्वेणैव हत्वा राजानमादधुः* ॥ ११ ॥

क्रीतं सोमं ब्रह्मणः पूर्वेण प्रदेशेन हत्वा सोमवहने आदधुः ॥ ११ ॥

आहितं पश्चिमेन परित्योक्ष्यमानमनुगच्छेत्* ॥ १२ ॥

आहितम् आरोपितं सोमवहनं पश्चिमेन प्रदेशेन परिगम्य
जह्यमानस्य पश्चाद्गच्छेत् ॥ १२ ॥

तामेवात्रेषामन्वावर्त्तेत सा ह्यस्य प्राचि वर्त्तमानस्य दक्षि-
णेषा भवतीति † ॥ १३ ॥

यामेव एषाम् अनु प्राचि वर्त्तमानस्य गतः आवर्त्तमानस्यापि
तामेवान्वावर्त्तेत तत्किङ्कारणं साह्यस्य सोमवहनस्य प्राङ्मुखं
गतस्य दक्षिणा भवतीति ॥ १३ ॥

* ब्राह्मणायणेन सूत्रत्रयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† ब्राह्मणायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

विमुक्ते चान्तरेण सोमवहनं पत्नीशालाच्च दक्षिणेत्-
क्रम्य तिष्ठेद्विहितञ्चेत्* ॥ १४ ॥

विमुक्ते तस्मिन् सोमवहने अन्तरेण सोमवहनस्य पत्नीशालायाच्च
उत्क्रम्य दक्षिणाद्धे तिष्ठेत् यदि दीक्षितः स्यात् अथ दीक्षितः तस्य
कर्म तत् कुर्यात् आकुतः कालान्तिष्ठेत् ॥ १४ ॥

आ राज्ञोऽवहरणात्* ॥ १५ ॥

यावत्सोमोऽवतारित इति चशब्दः किमर्थमिति चेत् विमुक्ते
चेति उच्यते, द्वाविमौ गतिकल्प्यावुक्तौ तत्रोत्तरोऽधिष्ठितः तत्राधि-
ष्ठितत्वात् तस्मिन्नेव काले माभूदिति अतश्चशब्दं करोति कथम् उभयो-
रपि गतिकल्पयोरेष विधिः स्यादिति ॥ १५ ॥

इति पञ्चमस्य पञ्चमी कण्डिका ।

अथ षष्ठी कण्डिका ।

प्रवेश्यमानः राजानमनुप्रविशेदव्यवयन्नग्निना † ॥ १ ॥

* आध्याययोगेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† आध्याययोगोऽप्येवम् ।

क्रोतं सन्तं सोमं सोमवहनादवतार्थं पत्नीशालायां प्रवेशमानं
अनुप्रविशेत् पश्चात्प्रविशेत्तस्य अथवयन्नग्निना सोमस्याग्नेश्चान्तरेण
न गच्छेत् ॥ १ ॥

सम्बाधञ्चेत् स्याद्दक्षिण्यापि द्वारा प्रविशेत्* ॥ २ ॥

यदि सम्बाधं भवेत् अपि दक्षिण्या द्वारा प्रविशेत् न च व्यवायं
कुर्यात् ॥ २ ॥

उत्तरेणाहवनीयं पश्चिमेन वेदिं सञ्चरेत् दीक्षित-
ञ्चेत्* ॥ ३ ॥

आहवनीयस्योत्तरेण गत्वा पश्चिमेन वेदेः गार्हपत्यस्य पूर्वेण
दक्षिणाग्नेराहवनीयस्य चान्तरेण गत्वा तस्मिन्नासन उपविशेत् एष
ब्रह्मणो दीक्षितस्य सञ्चरः ॥ ३ ॥

आतिथ्यामिष्टिं निर्वपन्ते* ॥ ४ ॥

अनन्तरमातिथ्यामिष्टिमारभन्ते, आतिथ्यमनया क्रियत इत्या-
तिथ्या इष्टियहणमकृतस्तेयमिष्टिः तस्यामकृतस्त्रायामपि कथमैष्टिको
धर्मः स्यादिति ॥ ४ ॥

ताञ्चेदनवहते राजनि निर्वपेरन् ब्राह्मणं राजनि समा-
दिश्य तत्रासीत्* ॥ ५ ॥

यदितामातिथ्यामिष्टिमनवताविते सोमे आरभेरन् ततो ब्राह्मणं
तत्र तस्मिन् सोमे समादिश्य तस्यामातिथ्यायां क्रियमाणया-
मासीत ॥ ५ ॥

तस्यां संस्थितायां तानूनप्त्रमाज्यमवमृश्य जपेयु-
र्हविरसि वैश्वानरमनाधृष्टमनाधृष्टं देवानामोजोऽनभिःशस्त्य-
भिःशस्तिपा अनभिःशस्तेन्यमञ्जसा सत्यमुप्रगेषं सुवितेमाधा
इति* ॥ ६ ॥

तस्यामिष्टौ समाप्तायां यद्यवहते राजन्यारभ्या यद्यनवहते तस्यां
संस्थितायां तानूनप्त्रमाज्यमवमृश्य तानूनप्त्रा देवता अस्येति तानूनप्त्रं
किं पुनस्तानूनप्त्रमिति उच्यते आज्यन्तदवमृश्य अथ जपेयुः अत्र ब्रह्म-
त्वसूत्रेषु बज्रवचनमुद्गाढाणामपि प्राप्त्यर्थं हविरसि वैश्वानर इत्ये-
तदादि मन्त्रं यथासूचितम् ॥ ६ ॥

अप उपरपृश्याध्वर्युणोक्तो राजानं विस्रभयेत्* ॥ ७ ॥

अपः सृष्ट्वा यदाध्वर्युणोच्यते राजानं विस्रभयेति ततस्तं सोमं
वसनेनोपनद्धं विस्रभयेत् मुञ्चेत् ॥ ७ ॥

तं हिरण्येनान्तर्द्वायाभिःशस्येयुरंशुरंशुष्टे देव
सोमाप्यायतामिन्द्रायैकधनविद आ तुभ्यमिन्द्रः प्यायता-

मासमिन्द्राय प्यायस्वाप्याययास्मात्सखीः सन्यामेधया स्वस्ति
ते देव सोम सुत्यामुद्वचमशीयेति* ॥ ८ ॥

तं विसृजितं सोमं यदि ब्रह्मणा यद्यन्येन हिरण्येनान्तर्द्धाय
हिरण्यमन्तर्द्धानं कृत्वा अभिमृशेयुः न साक्षात् स्पृशेयुः अंगुरित्ये-
तदादिना यथासूत्रितेन मन्त्रेण ॥ ८ ॥

काशमये प्रस्तरे निऋवीरन्दक्षिणानुत्तानान् पाणीन्
कृत्वा सव्यान्नीच एष्टा राय एष्टा वामानिप्रेषे भगायर्त्तमृत-
वादिभ्यो नमोदिवे नमः पृथिव्या इति* ॥ ९ ॥

काशमये प्रस्तरे काशी नाम दणजातिः तन्मयः काशमयः प्रस्तरो
सृष्टिः तस्मिन् प्रस्तरे निऋवीरन् निऋवनं नाम कर्म तदुच्यते एवं
दक्षिणान् पाणीनुत्तानान् कृत्वा तस्मिन् प्रस्तरे सव्यान् पाणीन्नी-
चान् कृत्वा एष्टा राय इत्येतदादि मन्त्रं जपेयुः एतन्निऋवनम् ॥ ९ ॥

उपसदिष्टिरत ऊर्द्धं तस्यां तथैवाभिमर्शननिऋवने सव्या
अपराह उत्तानाः स्युर्दक्षिणान् पञ्चः † ॥ १० ॥

अस्मात्कर्मण ऊर्द्धमुपसदिष्टिर्भवति, उपसदिति संज्ञा इष्टि-
ग्रहणस्य प्रयोजनमुक्तम् आतिथ्यप्रकरण एव तस्यामुपसदिष्टौ यथैवा-

* आद्यायबोधेनम्

† आद्यायबोधेनेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

तिथ्यान्ते सोमाभिमर्शननिष्कवने उक्ते तथैव एतस्यां भवतः या तु
आपराह्निकी तस्यान्ते सव्याः पाण्यः उत्तानाः स्युर्दक्षिणान् पञ्चः ॥१०॥

सुवेणोपसङ्घोमे ऊते विद्यात्स्थितेति* ॥ ११ ॥

अकृत्स्नेयमिष्टिः अतस्तस्याः संस्थानं ज्ञायते यदाध्वर्युणा
सुवेणोपसङ्घोमो ऊतः स्यात् तदा जानीयात् संस्थितेति ॥ ११ ॥

तस्या घर्मः प्रवर्ग्यवति पूर्वः † ॥ १२ ॥

तस्या उपसदिष्टेः प्रवर्ग्यवति यज्ञे घर्मस्तावत् पूर्वं भवति प्रवर्ग्यो-
ऽस्मिन्नस्तीति प्रवर्ग्यवान् तस्मिन् प्रवर्ग्यवति प्रवर्ग्यस्थानित्यतां
दर्शयति ॥ १२ ॥

इति पञ्चमस्य षष्ठी कण्डिकाः ।

अथ सप्तमी कण्डिका ।

तमभोन्विष्यत्सु गार्हपत्यं गत्वा यजुषोपविशेदक्षिणेन
दक्षिणाग्निमुत्तरेण बद्धिञ्चेत् † ॥ १ ॥

* ब्राह्मयज्ञोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मयज्ञीये छेदविषये विशेषोऽस्ति ।

तद्धर्मरोचनार्थं अभीन्ध्वित्सु गार्हपत्यमग्निं गत्वा तस्य दक्षिणे प्रदेशे यजुषोपविशेत् यदि बहिः प्रवर्ग्यः स्यात् उत्तरेणाग्नीध्रीयस्य गच्छेत् तत्र दक्षिणाग्निकर्माणि क्रियन्ते प्रस्तुते ॥ १ ॥

रुचितो घर्म इत्युक्तेऽनुवाकेन तिष्ठन्तोऽवेक्षेरन् यमध्वर्यु-
ब्रूयात्* ॥ २ ॥

रुचितो घर्म इत्युक्ते तस्मिन् काले घर्मं सर्वेऽनुवाकेन गर्भो
देवानामित्यादिनावेक्षेरन् यमध्वर्युब्रूयात्, अनूच्यतइत्यनुवाकः ॥ २ ॥

तं ह्वयमाणं यथेतमनुव्रजन् जपेद्विश्वा आशा दक्षिण-
धक्सर्वान् देवानयाडिह स्वाहा कृतस्य घर्मस्य मधोः पिवत-
मश्विनेति* ॥ ३ ॥

तं घर्मं ह्वयमाणमाहवनीये यथागतमनुगच्छन् जपेद्विश्वा आशा
इत्येतदादि मन्त्रं यथासूत्रितम् ॥ ३ ॥

आश्रावित उपविश्य जपेदश्विना घर्मं पातमहर्व्यानमह-
र्दिवाभिरुतिभिस्तन्त्रायणेन मोघा वा पृथिवीद्यामिति* ॥ ४ ॥

आश्राविते घर्मे उपविश्य जपेत् अश्विना घर्ममित्येतदादि
मन्त्रम् ॥ ४ ॥

ऊते यजमानं वाचयेदपातामश्विना घर्ममनु द्यावापृथिवी
अमसातामिहैव रातयः सन्त्विति* ॥ ५ ॥

ऊते तस्मिन् घर्मे यजमानं वाचयेत् अपातामश्विना घर्म-
मित्येतदादि मन्त्रं यथाद्दिष्टम् ॥ ५ ॥

घर्मशेषस्य भक्षयेन्मधुऊतमिन्द्रतमेऽनावश्यामते देव घर्म
नमस्तेऽस्तु मा मा हिंसीरिति* ॥ ६ ॥

उक्तं वाजिनाश्विनघर्माणामृत्विक्षूपहवमिष्टा प्राणभक्षं भक्षये-
दिति सामान्यम् अतः तस्य घर्मस्य ऊतस्य यः शेषः स्यात् तस्य भक्ष-
येत् मधुऊतमिन्द्रतम इत्येतदादिना मन्त्रेण ॥ ६ ॥

सत्रच्छेस्याद्यजमाना उपह्वयध्वमित्येवोपह्वानम्* ॥ ७ ॥

यदि सत्रं स्यात्ततः घर्मस्य भक्षणकाले यजमाना उपह्वयध्वम्
उपसम्पादयध्वम् इत्येतदुपह्वानं स्यात् अथैवञ्चः किमर्थमिति चेत्
उच्यते न केवलमस्मिन् काले सर्वेषूपह्वानेष्वेवं स्यात् ॥ ७ ॥

एवञ्च सदा प्रवर्ग्योपसदः कुर्यात्* ॥ ८ ॥

एवमेतेन प्रकारेण सर्वस्मिन् काले प्रवर्ग्योपसदः कुर्यात् इदं
कर्मातिथ्यानन्तरमुक्तं अतो ब्रवीति एवं सदा प्रवर्ग्योपसदः कुर्या-
दिति अथ सदाग्रहणं किमर्थमिति चेत् उच्यते सदा सायञ्च
प्रातश्च ॥ ८ ॥

महावेदेः स्तम्बयजुर्हरिष्यत्सु यजुषोपविशेत्* ॥ ८ ॥

महावेदेरित्यपादानलक्षणा पञ्चमी स्तम्बयजुस्तलक्षणां तत् हरि-
ष्यत्सु बहिर्वेदि यजुषोपविशेत् ॥ ८ ॥

विलिखिते चात्वाले यथार्थं स्यात्* ॥ १० ॥

हृते स्तम्बयजुषि तावत्तस्मिन्नेव देशे आसीत् यावत् चात्वाल-
विलेखनं कृतमिति ततो यथार्थं स्यादित्युक्तार्थम् ॥ १० ॥

उत्तरवेदिर्निर्वप्यत्सु तृष्णीमुपविशेत् न्युप्रायां यथार्थं
स्यात्* ॥ ११ ॥

उत्तरवेदिश्चात्वाले पांशुभिः क्रियते तस्मिन् मृत्निर्वपने करिष्य-
माणे तृष्णीमुपविशेद्ब्रह्मा स्थाने कृते मृत्निर्वपने यथार्थं स्यात् ॥ ११ ॥

अग्निचित्यायां प्राग्दीक्षणीयायाः सावित्रान् होमान्
होष्यत्सु यजुषोपविशेत्* ॥ १२ ॥

अग्निचित्यायां विशेष उच्यते, अग्निचित्या अनित्या तस्यामग्नि-
चित्यायां पूर्वं दीक्षणीयायाः सावित्रान् होमान् जुह्वति सविद-
देवताकान् तान् होष्यत्सु यजुषोपविशेत् ॥ १२ ॥

तेषु ऊतेषूख्यां मृत्तिकामाद्वियमाणामनुगच्छेत्* ॥ १३ ॥

तेषु सावित्रेषु होमेषु ऊतेषु उख्यां मृत्तिकामाद्वियमाणाम्

अनुगच्छेत् उखाप्रयोजना उखाः उखा नाम मृण्मयं पात्रं क्रियते
तस्मिन्नग्निः संह्रियते ॥ १३ ॥

तस्यां सन्धियमाणायामासित्वा सम्भृतायां यथार्थं
स्यात्* ॥ १४ ॥

तस्यां मृत्तिकायां सन्धियमाणायां तत्रासीत् सम्भृतायां यथार्थं
स्यात् ॥ १४ ॥

इति पञ्चमस्य सप्तमी कण्डिका ।

अथ अष्टमी कण्डिका ।

आहवनीयञ्चेद्यत्सु यजुषोपविशेत्* ॥ १ ॥

योऽसौ पत्नीशालायामाहवनीयः स इष्टकाभिश्चोयते तं चेद्यत्सु
यजुषोपविशेत् ॥ १ ॥

तस्मिन् सञ्चित उख्यामासन्दीं नैर्ऋतीषेष्टका अरण्यं
ह्रियमाणा अनुगच्छेत्* ॥ २ ॥

तस्मिन्नाहवनीये सञ्चिते समस्तचिते यस्यामासन्द्यामुखा स्थापि-
ता आसीत् तामासन्दीं नैर्ऋतीषेष्टकाः निर्ऋतिर्देवता यासां ता

नैर्हृत्यः ता अरण्यं द्वियमाणा अनुगच्छेत् ननु तस्मिन्निति किमर्थं
उच्यते, केषाञ्चिदाहवनीयस्यैका चितिर्भवति केषाञ्चित् पञ्च यद्येका
यदि वा पञ्च तस्मिन् सञ्चिते ॥ २ ॥

निधीयमानानां दक्षिणतः स्थित्वा निहितासुपउपसृष्ट्या-
नपेक्षं प्रत्याव्रजेत्* ॥ ३ ॥

निधीयमानानाम् दृष्टकानां आसन्त्याश्च दक्षिणे प्रदेशे स्थित्वा
निहितासु स्थापितासु अप उपसृष्ट्यानपेक्षं प्रत्याव्रजेत् ॥ ३ ॥

अग्निं विक्रक्ष्यत्सु सर्वौषधञ्च वपस्यत्सु तृष्णीमुषवि-
शेत्* ॥ ४ ॥

अग्निं चेन्नं लाङ्गलेन कृष्यते तमग्निं चेन्नं विक्रक्ष्यत्सु तृष्णीमुप-
विशेत् तस्मिन्नेव च सर्वौषधम् उष्यते, तच्च वपस्यत्सु तृष्णीमुप-
विशेत् ॥ ४ ॥

तैः सार्द्धं प्रत्याव्रज्य चितोः प्रणीयमाना अनुगच्छेत्* ॥ ५ ॥

तैः कर्तृभिः सह प्रत्याव्रज्य चितोः चयनार्थं प्रणीयमाना अनु-
गच्छेत् याभिरिष्टकाभिरग्निश्चीयते ताञ्चित्य इत्येवमुपचरन्ति ॥ ५ ॥

निधीयमानानां दक्षिणतः स्थित्वा निहितासु दक्षिणस्य
पक्षस्यासन्नो यजुषोपविशेत्* ॥ ६ ॥

पक्षस्येति त एमंभृत्या ब्रवीति तेनाग्निचेवं लक्षितं भवति ॥ ६ ॥

लोकं पृष्णासूपधोयमानासु ब्राह्मणं तत्र समादिश्य य-
थार्थं स्यादिति शाण्डिल्यः* ॥ ७ ॥

लोकं पृष्णा नामेष्टकाः अपरा यजुभृत्यः तासां यजुभृतीनां उप-
धाने कृते ततो लोकं पृष्णा उपधोयन्ते तासु लोकं पृष्णासूपधोय-
मानासु ब्राह्मणं तस्मिन् देशे समादिश्य यथार्थं स्यादिति शाण्डिल्य
आचार्यो मन्यते ॥ ७ ॥

आसीतैवेति धानञ्जयः* ॥ ८ ॥

धानञ्जय आचार्यो मन्यते आसीतैव ॥ ८ ॥

एव सदा चितिषु कुर्यात्* ॥ ९ ॥

योऽयमिष्टकाप्रणयनादिविधिरुक्तः एव सर्वसु चितिषु कुर्यात् ॥ ९ ॥

सञ्चितकर्माणि करिष्यत्स्वाम्राजमासीत्* ॥ १० ॥

सञ्चितेऽग्नौ यानि कर्माणि तानि करिष्यत्सु आम्राजमासीत्
यावदाव्रज्याव्रज्य क्रियन्ते तावदासीतेत्यर्थः ॥ १० ॥

सम्राडासन्दी द्वियमाणामनुगच्छेत्* ॥ ११ ॥

यस्यामासन्दी घर्मपात्राणि स्नाप्यन्ते सा सम्राडासन्दी तां
घर्मोत्सादने द्वियमाणामनुगच्छेत् ॥ ११ ॥

परिषिच्यमानेऽप उपसृश्य तैः सार्द्धं प्रत्याव्रज्याग्निं
प्रणीयमानमनुगच्छेदप्रतिरथं जपत्सूष्णोमनग्निचित्या चेत्*
॥ १२ ॥

घर्मपात्राणामुदकेन परिषेचने क्रियमाणे अप उपसृश्य तैरेव
कर्तृभिः सह प्रत्याव्रज्याग्निं प्रणीयमानमनुगच्छेत् अप्रतिरथञ्जपन्
आशुः शिशानइत्येतमध्यायञ्जपन् यद्यनग्निचित्या स्यात्तूष्णोमनु-
गच्छेत् ननूतं एतत्कर्माग्निप्रणयनेषु सर्वेषु इति अथानुगच्छेदिति
किं पुनरारभ्यते उच्यते विशेषणार्थं पुनरारभ्यते कथम् अप्रति-
रथञ्जपन्निति अन्येष्वग्निप्रणयनेषु दक्षिणेन वेदेर्गतः इह पुनर्थेन
पथाग्निः प्रणीयते तेनैवानुगच्छेत् ॥ १२ ॥

निधीयमानस्य दक्षिणतः स्थित्वा निहिते दक्षिणा बहि-
र्वेदि यजुषोपविशेत्† ॥ १३ ॥

आहवनीयाद्यतने निधीयमानस्याग्नेर्दक्षिणे प्रदेशे स्थित्वा निहि-
तेऽग्नौ बहिर्वेदि दक्षिणाद्ध्वं यजुषोपविशेत् ॥ १३ ॥

हविर्द्धाने प्रवर्त्यमाने अनुगच्छेत्† ॥ १४ ॥

हविर्द्धानसंज्ञके अनसौ प्रवर्त्यमाने अनुगच्छेत् ॥ १४ ॥

* आह्वायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† आह्वायणेऽप्येवम् ।

परिवार्यमाणयोस्तत्रैव गत्वासीत्* ॥ १५ ॥

परिवार्यमाणयोर्हविर्द्धानयोस्तस्मिन्नेव देशे गत्वा दक्षिणाङ्गे
वेदेर्बहिरासीत् ॥ १५ ॥

उच्छ्रितायामौदुम्ब्यां यथार्थं स्यात् यथार्थं स्यात्*
॥ १६ ॥

तस्मिन् देशे तावदासीत् यावदौदुम्बर्युच्छ्रयणं कृतमिति तत्
उच्छ्रितायामौदुम्ब्यां यथार्थं स्यात् इत्युक्तार्थम् ॥ १६ ॥

इति पञ्चमस्य ऋषयो कण्डिका ।

अथ नवमो कण्डिका ।

अग्नीषोमौ प्रणेष्यत्सु वेदिमाक्रामेन्मन्त्रेण † ॥ १ ॥

उक्तमुच्छ्रितायामौदुम्ब्यां यथार्थं स्यादिति साम्प्रतमग्नीषो-
मयोः प्रणयणं तत्र ब्रह्मवसुच्यते अग्निश्च सोमश्चाग्नीषोमौ प्रणेष्यत्सु
प्रणेष्यत्विति भविष्यत्काल आसन्नो निर्दिश्यते तस्मिन् भविष्यत्-
काले वेदिमाक्रामेत् मन्त्रेण ब्रह्मा आप्रानेन तीर्थेन गत्वा प्रविश्य
मृदाश्लिथिरेत्यनेन मन्त्रेण वेदिमाक्रामेत् ॥ १ ॥

* ब्राह्मयज्ञेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† ब्राह्मयज्ञोऽप्येवम् ।

पश्चिमेनोत्तरवेदिमुदङ्ङतिक्रम्याक्रमणयजुर्जपेच्चात्वाल-
समीपे दीक्षितश्चेत्* ॥ २ ॥

यदि दीक्षितः स्यात् ब्रह्मा ततः अग्नीषोमप्रणयनकाले खस्मादा-
सनादुत्थाय हविर्द्वानस्योत्तरवेदेच्चान्तरेणोदङ्मुखः गत्वा चात्वालस्य
समीपे एतदाक्रमणयजुर्जपेत् ॥ २ ॥

तृष्णीमत ऊर्ध्वं वेदेराक्रमणम्* ॥ ३ ॥

ततः अग्नीषोमप्रणयनकालाक्रमणादूर्ध्वं चान्यन्यानि वेदाक्रम-
णानि ब्रह्मणः तानि सर्वाणि तृष्णीं भवन्ति अनेनोक्तं सुत्यायां
ब्रह्मणः प्राक् सुब्रह्मण्याया उद्गात्रेण समानं कर्मेति ईक्षणाक्रमणे
वेदेरित्येतदादि च उद्गातुः सवनमुखेषु यजुषाक्रमणं विहितं यावदा-
क्रामेयुरित्येक इति तदेतद्ब्रह्मणः प्राप्नोत्युद्गातृसामान्यात् तदेतत्
सूत्रकारो निवर्त्तयति तृष्णीमत ऊर्ध्वं वेदेराक्रमणमिति ॥ ३ ॥

क्रीत्वा राजा येनातिहृतः स्यात्तेन गत्वा तृष्णीमुप-
विशेत्* ॥ ४ ॥

क्रीत्वा सोमो राजा सोमवहनादवतार्य पत्नीशालायां प्रवेश्य येन
पथा संस्नानमानीतः स्यात् तेन गत्वा ब्रह्मा तृष्णीमुपविशेत् तस्मि-
न्नासने ॥ ४ ॥

राजानं हरेत्युक्तः पूर्वेणाग्निमेकस्मा अतिप्रदाय तान्
प्रसव्यं परोत्यादायानुगच्छेदक्षिणेन चेद्गतः स्यात्* ॥ ५ ॥

राजानं हरेत्युक्तो ब्रह्मा पूर्वेणाग्निमेकस्मै ऋत्विजे अतिप्रदाय
अर्पयित्वा तानृत्विजः प्रसव्यं परोत्य आदाय गृहीत्वा सोममनु-
गच्छेत् यदि दक्षिणेन गतः स्यात् ॥ ५ ॥

उत्तरेण चेद्यथेतमग्निं परोत्यादायानुगच्छेत्* ॥ ६ ॥

यद्युत्तरेण गतः स्याद्ब्रह्मा यथागतमग्निं परोत्य गृहीत्वा सोम-
मनुगच्छेत् ॥ ६ ॥

अन्येन चेद्ब्रह्मा व्रजितः स्यादन्येन राजा तेनैनं प्रगृही-
यात्* ॥ ७ ॥

यद्यन्येन पथा ब्रह्मा गतः स्यात् अन्येन सोमो नीतः येन
सोमो नीतः स्यात् तेन एनं सोमं प्रगृहीयात् नयेत् ननूक्तं क्रीत्वा
राजा येनातिष्ठतः स्यात्तेन गत्वा दृष्टोमुपविशेदिति य एव राज्ञः
सञ्चरः स एव सञ्चरो ब्रह्मणः तात्कालिक उपदिष्टः तत्किमिदमा-
रभ्यते अन्येन चेद्ब्रह्मा व्रजितः स्यादन्येन राजेति उच्यते ब्रह्मणो
दीक्षितस्य सञ्चरन्नियमयति यदा ब्रह्मा दीक्षितः स्यात् तदा खेनैव
सञ्चरेण यायात् यद्यनेन राजा नीतः स्यात् न तेन यायात् ॥ ७ ॥

एतौ त्वेव ब्रह्मणो गतिकल्पावद्धरतोऽपि* ॥ ८ ॥

यद्यपि ब्रह्मा सोमं न हरेत् अध्वर्युर्यजमानो वा अन्यो वा
हरेत् एतौ एव ब्रह्मणो गतिकल्पौ स्यातां यौ हरत उक्तौ तुशब्दोऽ-
वधारणार्थः ॥ ८ ॥

आसीताग्नीध्रीय आज्योर्ह्यमानयोरिति धानञ्जयः*
॥ ९ ॥

आग्नीध्रये आज्योर्ह्यमायोरसीतेत्येवं धानञ्जय आचार्यो
मन्यते ॥ ९ ॥

तिष्ठेदिति शाण्डिल्यः* ॥ १० ॥

तिष्ठेदित्येवं शाण्डिल्य आचार्यो मन्यते आसीतेति सिद्धे सति
स्थानविकल्पनार्थमारम्भः ॥ १० ॥

उत्तरेणाग्नीध्रीयं राजानमाज्यानि च ह्रियमाणान्यनुग-
च्छेत्* ॥ ११ ॥

आग्नीध्रियस्योत्तरेण प्रदेशेन सोमं राजानमाज्यानि च नीय-
मानान्यनुगच्छेत् ॥ ११ ॥

प्रवेशितेषु हविर्द्धानं पश्चिमेन गत्वासीतेति गौतमः* ॥ १२ ॥

प्रवेशितेषु आज्येषु सोमे च हविर्द्धानं तस्य हविर्द्धानस्य पश्चिमेन
गत्वासीतेत्येवं गौतम आचार्यो मन्यते देशउपयोगश्च वक्ष्यते ॥ १२ ॥

पूर्वेणेति शाण्डिल्यायनो दक्षिणस्य द्वारवाहोः पुरस्ता-
द्यजुषेति* ॥ १३ ॥

प्रवेशितेषु आज्येषु सोमे च तस्यैव हविर्द्धानस्य पूर्वेण गत्वा
दक्षिणस्य द्वारवाहोः पूर्वं प्रदेशे यजुषोपविशेदित्येवं शाण्डिल्या-
यन आचार्यो मन्यते एतत् स्थानमुपवेशनस्य एतयोर्गतिकल्पयोः ॥ १३ ॥

अग्नीषोमीयवपायां ऊतायां यथेतमुदङ्ङतिक्रम्य चा-
त्वाले मार्जयेत* ॥ १४ ॥

अग्नीषोमीयस्य पशोर्वपायां ऊतायां यथेतं यथागतं यदि पूर्वेण
गतः स्यात् यदि पश्चिमेन उदङ्ङत्वा चात्वाले मार्जनं कुर्यात् तन्मा-
र्जनमुक्तम् ॥ १४ ॥

एवमेवापररात्र आज्येषु प्रविष्टेषूपवेशनं मार्जनञ्च सव-
नीयवपायां ऊतायाम्† ॥ १५ ॥

यथाग्नीषोमीयवपायां ऊतायां एवमेव अनेनैव प्रकारेण अपर-
रात्रे सौत्येष्वाज्येषु प्रविष्टेषु उपवेशनं ब्रह्मणः मार्जनञ्च सवनीयस्य
पशोर्वपायां ऊतायाम् ॥ १५ ॥

* आध्यायणोऽप्येवम् ।

† आध्यायणेनैतेन सूत्रत्रयं कृतम् ।

इति पञ्चमस्य नवमी कण्डिका ।

अथ दशमी कण्डिका ।

पुरोडाशेन चरिष्यत्सु तूष्णीमुपविशेत्* ॥ १ ॥

प्रसङ्गेन सामान्यं कर्मेत्तं साम्प्रतमनन्तरकर्मप्रतिपत्तिः अग्नीषो-
मीयं पशुपुरोडाशं प्रति तदारभ्यसु तूष्णीमुपविशेत् ॥ १ ॥

दीक्षितश्चेत् सर्वा इडा अन्वारभेत* ॥ २ ॥

यदि दीक्षितः स्याद्ब्रह्मा ततः सर्वा इडा अन्वारभेत दीक्षणी-
याया आरभ्य ॥ २ ॥

वसतीवरीषु परिह्रियमाणसु दक्षिणोत्क्रम्य तिष्ठेददी-
क्षितश्चेदा तासां परिहरणात्* ॥ ३ ॥

वसतीवरीषु परिहरणेषु क्रियमाणेषु तस्माद्देशादुत्क्रम्य दक्षि-
णार्द्धे वेदेर्बहिस्तिष्ठेत् यद्यदीक्षितः स्यात् यदि दीक्षितः तत्रैवासीत्
बहिर्वेदि कियन्तं कालं तिष्ठेत् आ तासां परिहरणात् यावद्वसती-
वरीपरिहरणं कृतमिति ॥ ३ ॥

आग्नीध्रीयं राजानं ह्रियमाणमनुगच्छेत्* ॥ ४ ॥

केषाञ्चिदध्वर्यूणां राजा हविर्द्वा एव वसति केषाञ्चिदाग्नी-
ध्रिये तद्ये राजानमाग्नीध्रियं हरन्ति ह्रियमाणमनुगच्छेत् ॥ ४ ॥

निधीयमानस्य दक्षिणतः स्थित्वा निहिते यथार्थं
स्यात्* ॥ ५ ॥

निधीयमानस्य सोमस्य आग्नीध्रोये दक्षिणे प्रदेशे स्थित्वा निहिते
स्थापिते यथार्थं स्यात् गतार्थमेतत् ॥ ५ ॥

दोक्षितश्चेत्तत्रैव संविशेत्* ॥ ६ ॥

यदि दोक्षितः स्याद्रुद्ध्वा ततस्तस्मिन्नेवाग्नीध्रोये संविशेत् ॥ ६ ॥

अपररात्र आज्यानि ग्रहीष्यतः पूर्वेण गत्वाग्निञ्च पश्चि-
मेन वा यजुषोपविशेत्* ॥ ७ ॥

रात्रेरपरः कालः अपररात्रः तस्मिन्नपररात्रे आज्यानि गृह्णन्ति
तानि ग्रहीष्यतः आज्यग्रणकाले तेषां पूर्वेण प्रदेशेन गत्वाग्नेञ्च पश्चिमेन
वा गत्वा तान् सर्वानग्निञ्च यजुषोपविशेत् ॥ ७ ॥

आत्तेषु प्राङुत्क्रम्य प्रसव्यं परीत्यानुगच्छेत् पूर्वेण चेद्गतः
स्यात्* ॥ ८ ॥

आत्तेषु गृह्यतेष्वज्येषु प्राङुत्क्रम्य तस्मिन्नेव देशे तान् सर्वानग्नी-
नाज्यानि चत्विजश्च अप्रदक्षिणं परीत्य अनुगच्छेत् यदि पूर्वेणाग्निं
गतः स्यात् ॥ ८ ॥

पश्चिमेन चेद्यथेतमग्निं परीत्यानुगच्छेत्* ॥ ९ ॥

यदि पश्चिमेन गतः स्यात् यथागतमग्निं परीत्यानुगच्छेत् ॥ ८ ॥

प्रवेशितेषूपविशेत्* ॥ १० ॥

प्रवेशितेष्व्राज्येषु हविर्द्धानमुपविशेत् तदुक्तम् एवमेवापररात्र-
आज्येषु प्रविष्टेषूपवेशनं मार्जनञ्चेति सिद्धमुपवेशनं विकल्पार्थमार-
भ्यते ॥ १० ॥

आज्येष्वेव ग्रहीष्यमाणेष्वत्रोपविशेदिति शाण्डिल्यः*
॥ ११ ॥

आज्येष्वेव ग्रहीष्यमाणेषु अस्मिन् देशे उपविशेदिति शाण्डिल्य
आचार्या मन्यते नैवाग्नीध्रीयसमोपे उपविशेदिति ॥ ११ ॥

अध्वर्युणोक्तो वाचं यच्छेदादतीयं प्रातरनुवाकस्य प्रथ-
मायाः* ॥ १२ ॥

अध्वर्युणोक्तः स ब्रह्मा वाचं यच्छेत् वाग्यमनं कुर्यात् आ-
कस्मात् कालात् यावत् प्रातरनुवाकस्य प्रथमाया ऋचस्त्रिर्वचनं कृत-
मिति ॥ १२ ॥

आ वा परिधानीयायाः* ॥ १३ ॥

यावद्वा परिधानीयाया ऋचस्त्रिर्वचनं कृतमिति ॥ १३ ॥

आ वोपाश्वन्तर्यामयोर्होमात्* ॥ १४ ॥

आ वा उपांश्चन्तर्यामयोर्ग्रहयोर्होमात् यावदुपांश्चन्तर्यामौ
ऊताविति ॥ १४ ॥

आ वा बहिष्यवमानात्* ॥ १५ ॥

यावद्वा बहिष्यवमानं समाप्तमिति एते वाग्यमनस्य कालवि-
कल्पाः ॥ १५ ॥

हविर्द्धानश्चेत् पूर्वेण गतः स्यादुपांश्चन्तर्यामौ होष्यत्सू-
दङ्ङतिक्रम्य तिष्ठेददीक्षितश्चेत् † ॥ १६ ॥

यदि हविर्द्धानस्य पूर्वेण प्रदेशेन गतः स्यात् ब्रह्मा तत उपां-
श्चन्तर्यामौ ग्रहौ होष्यत्सु उत्तरेण गत्वा तिष्ठेत् अव्यवाचार्यं यद्य-
दीक्षितः स्यात् अथ दीक्षितस्तत्रैवासीत नैव तस्य व्यवयोऽस्ति आ-
कुतः कालं तिष्ठेत् ॥ १६ ॥

आ तयोर्होमात् † ॥ १७ ॥

तिष्ठेदिति शेषः ॥ १७ ॥

निःसर्पत्स्वन्नारभेत* ॥ १८ ॥

अभिषवं कृत्वा निःसर्पत्सु अन्नारभेत प्रतिहर्तारम् अविच्छे-
दार्थं वाससि गृह्णीयात् ॥ १८ ॥

* ब्राह्मयणीयेऽप्येवम् ।

† ब्राह्मयणीये द्वेदविषये विशेषोऽस्ति ।

तस्य प्रस्तोत्रा समानं कर्म प्रागुपवेशनात्* ॥ १९ ॥

तस्य ब्रह्मणः प्रस्तोत्रा सह तुल्यं कर्म आकुतः प्रागुपवेशनात्
उपवेशनत्वाद् ॥ १९ ॥

आस्तावं प्राप्यानासन्नो यजुषोपविशेत् प्रस्तोतारं प्रति*
॥ २० ॥

आस्तावदेशं प्राप्य असन्निवृष्टस्तस्यास्तावस्य यजुषोपविशेत् प्रस्तो-
तारं प्रति यथोदङ्मुखोपविष्टस्य प्रस्तोतुरासनमाभिसुख्येन भवति ॥ २० ॥

इति पञ्चमस्य दशमी कण्डिका ।

अथ एकादशी कण्डिका ।

रश्मिरसीत्येतावनुवाकौ स्तोमभागाः* ॥ १ ॥

साम्प्रतं स्तोत्रानुमन्त्रणमुच्यते, रश्मिरसि तन्तुरसीत्येतौ द्वावनु-
वाकौ एकस्मिन्ननुवाके द्वादशमन्त्राः पठिताः अपरस्मिन्नेकविंशतिः
तेषु मन्त्रेषु बज्रवचनं स्तोमभागा इति ॥ १ ॥

तैः पृथगनुपूर्वं स्तोत्राण्यनुमन्त्रयेत् ब्रह्मन् स्तोष्यामः
प्रशास्तरित्युक्ते* ॥ २ ॥

किमेषां स्तोमभागत्वं स्तोमान् भजन्त इति स्तोमभागाः तैस्तथ-

स्त्रिंशता स्तोमभागैः मन्त्रैः पृथगेकैकमनुपूर्वम् एकैकं स्तोत्रमनुमन्त्र-
येत ब्रह्मा ब्रह्मन् स्तोत्रायामः प्रशास्तरित्युक्ते प्रस्तोत्रा षोडशिमत्यतिरात्रे
एकोनत्रिंशस्तोत्राणि अष्टोर्यान्धि चत्वार्यतिरिक्तस्तोत्राणि एवमेते
मन्त्राः एतेषां स्तोत्राणां प्रतिमन्त्रणे एष समुदितानां त्रयस्त्रिंशतां
स्तोत्राणां प्रतिमन्त्रणविधिरुक्तः । इदानीं मन्त्रविवेकार्थमाह ॥ २ ॥

ऊर्द्धं प्रथमाद्रात्रिपर्यायाद्यत्र स्यादमुस्मै त्वेति तं जित्वेति
तत्र ब्रूयात्* ॥ ३ ॥

विंशतिभ्य ऊर्द्धं स्तोमभागेभ्यः अकृत्स्ना मन्त्राः पठिताः
द्वितीयद्वितीययोः पर्याययोः पठित्वा ततः सन्धौ कृत्स्नः पठितः ततः
पुनरतिरिक्तस्तोत्रेषु तथैवाकृत्स्नः तथैव किन्ते प्रयोक्तव्या अथान्यथा
प्रयोग इति अत्राह ऊर्द्धं प्रथमाद्रात्रिपर्यायादिति अमुष्मा इति
सर्वान्धि त्रिवृदसि त्रिवृते वा त्रिवृतं जित्व सर्वे चैवं प्रकारो
द्वादशस्वपि ॥ ३ ॥

सवितृप्रसूतावृहस्पतये सुतेत्येकैकस्यान्तः* ॥ ४ ॥

एकैकस्य मन्त्रस्य सवितृप्रसूता वृहस्पतये सुतेत्येषान्तः स्यात्
त्रिवृदसि त्रिवृते वा त्रिवृतं जित्व सवितृप्रसूता वृहस्पतये सुतेति
उत्तरेषामथेवमेव प्रकार एवं जातीयानाम् ॥ ४ ॥

पूर्वेषाञ्च* ॥ ५ ॥

पूर्वेषाञ्च रश्मिरसोत्येतदादीनां सविदप्रसूता बृहस्पतये सुतेत्ये-
कैकस्य मन्त्रान्तः स्यात् ननु आन्वायसिद्धमेकैकस्मिन् किं पुनरार-
भ्यते पूर्वेषाञ्चेति उच्यते विशेषविवक्षुरारभते विशेषो वक्ष्यते स
पूर्वेषाञ्चेतेषाञ्च स्यादिति ॥ ५ ॥

भूर्भुवःस्वर्गहतिर्ब्रह्माहं मानुष ओमित्येतदाधिकं कुर्या-
दोङ्कारं वा* ॥ ६ ॥

एतदा यथोद्दिष्टं यजुरधिकं कुर्यादोङ्कारं वेति विकल्पः पूर्वेषा-
ञ्चेत्युक्तम् ॥ ६ ॥

यथान्वायः सन्धेरनुमन्त्रयेत* ॥ ७ ॥

यथान्वायपरिपठितेन यजुषा सन्धेः स्तोत्रमनुमन्त्रयेत वसुको-
ऽसि वस्यष्टिरसि वेषश्रीरसि सविदप्रसूता बृहस्पतये सुतेत्येवम् ॥ ७ ॥

त्रैधं विभजेदिति धानञ्जयो वसुकोऽसि वस्यष्टिरसि वेष-
श्रीरसि वसुकाय त्वा वस्यष्टये त्वा वेषश्रिये त्वा वसुकं जिन्व
वस्यष्टिं जिन्व वेषश्रियं जिन्व सविदप्रसूता बृहस्पतये सु-
तेति* ॥ ८ ॥

एतदेव यजुस्त्रैधं विभजते नानुमन्त्रयेतेत्येवं धानञ्जय आचार्यो
मन्यते सत्रिविधविभागप्रकारस्तेनैवाचार्य्येणोक्तः ॥ ८ ॥

सुतदेवेन सवित्रा प्रहृता इत्यनुमन्त्रयेत मानसं वाजपेये
च बृहत्* ॥ ९ ॥

सुतदेवेन सवित्रेत्येतदादिना मन्त्रेण मानसं स्तोत्रमनुमन्त्रयेत
दशमेऽहनि वाजपेये च बृहत् तेनैव ॥ ९ ॥

आनन्तर्य्येणैतराणि* ॥ १० ॥

यथोक्तमेवानुमन्त्रयेतानन्तर्य्येण तत् किमिदमारभ्यते आनन्तर्य्ये-
णैतराणीति उच्यते इदं हि मानसमग्निष्टोमसाम् ऊर्ध्वम् आन्नातं
यथा षोडशिसाम् ऊर्ध्वं वाजपेयसाम तत्रायं न्यायः प्राप्तः पूर्वस्य
स्तोत्रस्य यदनुमन्त्रणं तेनैवानुमन्त्रणं प्राप्तम् उत्तरस्य वा यत् यत्
सूत्रकारेण कल्पितं तद्वाधिकं स्यादिकल्प्यो वैतथोर्मानसवाजपेयसाम्नोः
एतस्मिन् संशये आचार्य्यो मुक्तसंशयं सूत्रमारभते यदेतदानन्तर्य्यमुक्तं
पूर्वेषामेव यथोक्तानां स्तोत्राणां स्यात् ॥ १० ॥

इद्व्रात् स्तोत्राणि पूर्वेण तद्विवृद्धेः* ॥ ११ ॥

इद्व्रादित्ययं निपातः असंकल्पितस्तोत्राणि नैमित्तिकान्यापद्येरन्
यथा सोमातिरेके तानि तत्पूर्वस्य स्तोत्रस्यानुमन्त्रणं तेनानुमन्त्रयेत
किं कारणं तद्विवृद्धेः तस्माद्धि स्तोत्रात् सोमोऽतिरिक्तः ॥ ११ ॥

परेण वा तन्निकामनात्* ॥ १२ ॥

परस्य वा यत् स्तोत्रस्यानुमन्त्रणं तेनानुमन्त्रयेत् तस्मान्निकामय-
मानोऽभ्यतिरिच्यत इत्युक्तम् ॥ १२

मानसवदातिरिक्तसामान्यात्* ॥ १३ ॥

यथा वा मानसे तथा वानुमन्त्रणं कस्मादतिरिक्तसामा-
न्यात् ॥ १३ ॥

सर्वानुमन्त्रणेन वानुक्तत्वात्* ॥ १४ ॥

यदा सर्वेषां स्तोत्राणामनुमन्त्रणं तेन वा स्यात् कस्मादनुक्तत्वात्
यस्माद्यत्र नोच्यते तत्र यत् सामान्यं तद्भवति सवितप्रसृतः सुते
भूभुवःस्वर्गहस्यतिर्ब्रह्माहं मानुष इत्येतत् ॥ १४ ॥

यद्यत् स्तोत्रं लुप्येत सदैव स्तोमभागेन* ॥ १५ ॥

समुदितानामनुमन्त्रणमुक्तं साम्प्रतं यद् यत् स्तोत्रं लुप्येत तस्य
यदनुमन्त्रणं तदपि लुप्येत कोऽस्य विषयः षोडशी वोष्ठा किमर्थं यद्-
यदिति उच्यते षोडशिप्रकरणे पठति अथाग्निष्टोमे गृह्णीयादिति
यदाग्निष्टोमे गृह्यते तदा तस्य पूर्वाणि त्रीणि स्तोत्राणि लुप्यन्ते
उक्त्यान्वेवमियं वोष्थार्थवती भवति ॥ १५ ॥

सुते वहिष्यवमानेन तत्रैव गत्वासीत् † ॥ १६ ॥

* आह्वायणोऽप्येवम् ।

† आह्वायणेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

इदं सर्वं प्रसङ्गादुक्तं साम्प्रतमनन्तरप्राप्तिः तदुच्यते स्मृते बहि-
व्यवमानेन स्तोत्रेण तस्मिन्नेव देशे गत्वासीत यत आगतः ॥ १६ ॥

वपायां ऊतायां मार्जयित्वा धिष्ण्यानुपस्थायोक्तं स-
दस्यपवेशनम्* ॥ १७ ॥

सवनोपपशोर्वपायां ऊतायां मार्जनं कृत्वा धिष्ण्यानुपतिष्ठेरन्
ततो धिष्ण्यानुपस्थाय सदः प्रविशेत् तस्मिन्मुक्तमुपवेशनं याजमान-
ब्रह्मत्वे चेदुद्गाता कुर्यादित्येतस्मिन् प्रकरणे ॥ १७ ॥

इति पञ्चमस्य एकादशी कण्डिका ।

अथ द्वादशी कण्डिका ।

सुतशस्त्रयोर्वाचं यच्छेत् † ॥ १ ॥

स्तोत्रे सूत्र्यमाने शस्त्रे च शस्त्र्यमाने वाग्यमनं कुर्यात् सर्वत्र
ब्रह्मा ॥ १ ॥

अनूच्यमाने च सर्वत्र † ॥ २ ॥

अनुवचने च क्रियमाणे अमुष्मा अनुब्रूहीत्यत आरभ्य वाग्यमनं
कुर्यात् सर्वत्र अथ सर्वग्रहणं किमर्थमित्युच्यते न केवलं सुतशस्त्रयोः
अन्यस्मिन्नप्यनूच्यमाने ॥ २ ॥

* द्राष्ट्यायणेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† द्राष्ट्यायणोऽप्येवम् ।

वषट्कृते विसृजेत* ॥ ३ ॥

क्रियन्तं कालं वाग्यमनम् उच्यते वषट्कृते विसृजेत ॥ ३ ॥

अवभृथादुदेत्यानुष्पाद्यज्ञशेषम्* ॥ ४ ॥

उक्तं ब्रह्मण उद्गात्रेण समानं कर्मेति तत्र अवभृथादूर्ध्वं उद्गातुः
कर्म नास्ति तत्र ब्रह्मणः कर्मशेष उच्यते अवभृथादुदेत्य अनुष्पात्
अनुभवेद् यज्ञशेषं यो यज्ञशेषः तत्र सर्वत्र ब्रह्मत्वं कुर्यात् ॥ ४ ॥

अहर्गणेष्वेन सदातिप्रैषेण प्रशास्ता वाचं यमयति
राजानं रक्षेति चाह तदुभयं कुर्यादावसतीवरीणां परि-
हरणात्* ॥ ५ ॥

अहर्गणेषु द्विरात्रप्रभृतिषु एनं ब्रह्माणं सदा अहन्यहनि प्रैषेण
प्रशास्ता मैत्रावरुणः वाचं यमयति राजानं रक्षेत्येवञ्चाह अतिक्रम्य
तार्तीयसवनिकं स्वरम् अतिप्रैषः तद्वाग्यमनञ्च राज्ञश्च रक्षणमुभयं
कुर्यात् यावदवसतीवरोपरिहरणं कृतमिति ॥ ५ ॥

तत्सूत्रे पर्यायेण कुर्युः † ॥ ६ ॥

तद्वाग्यमनं राज्ञश्च रक्षणं सूत्रे सर्वे सत्रिणः क्रमेण पर्यायं कुर्युः
अवसरेण ॥ ६ ॥

अहोने तु ब्रह्मैव † ॥ ७ ॥

* ब्राह्म्यायणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्म्यायणेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

अहीने ब्रह्मैव कुर्यादेतत् कर्म कुतः संशय इति चेत् उच्यते
अहीनभूते द्वादशाहे यद्यपि सत्रवत् सर्वं क्रियते तस्मात् सर्वहीने
सत्रवदिति तथाप्येतत् कर्म ब्रह्मैव कुर्यात् ॥ ७ ॥

वाजपेये पृष्ठस्य स्तोत्रमनुमन्त्य सदस्यं ब्रह्मासन उपवेश्य
निष्क्रामेत्* ॥ ८ ॥

वाजपेये क्रतौ पृष्ठस्तोत्रानुमन्तव्यं कृत्वा ब्रह्मासने सदस्यमुपवेश्य
विमंस्थितसञ्चरेण निष्क्रामेत् ॥ ८ ॥

पूर्वेणाग्नीध्रीयं स्थूणा निखाता स्यात्* ॥ ९ ॥

आग्नीध्रीयस्य पूर्वं प्रदेशे श्वभ्रे स्थूणा निखाता स्यात् ॥ ९ ॥

दक्षिणेन मार्जालीयमन्तर्वेदीति शाण्डिल्यः* ॥ १० ॥

मार्जालीयस्य दक्षिणे प्रदेशे अन्तर्वेदीति श्वभ्रे स्थूणा निखाता
स्यादिति एवं शाण्डिल्य आचार्यो मन्यते ॥ १० ॥

तस्यामौदुम्बरं सप्तदशारं रथचक्रं प्रतिमुक्तं स्यात्*
॥ ११ ॥

यद्याग्नीध्रीयस्य पूर्वं प्रदेशे यदि मार्जालीयस्य दक्षिणे स्थूणा नि-
खाता स्यात् तस्याम् औदुम्बरं सप्तदशारं रथचक्रं प्रतिमुक्तं स्यात्
प्रातं स्यात् उदुम्बरस्य विकारम् औदुम्बरं सप्तदश अरा अस्मिन्निति
सप्तदशारं रथस्य चक्रं रथचक्रम् ॥ ११ ॥

पुनरागच्छत्सु आगतेषु वा यथाधीतं गायेत् अविहृतमित्यर्थः
॥ १६ ॥

सर्वत्र वा यथाधीतम् ॥ १७ ॥

सर्वेषु वा गानकालेषु धावितेषु गतेषु आगच्छत्सु आगतेषु
वा यथाधीतमेव गायेत् ॥ १७ ॥

परिवर्त्तयन् गायेत् परिवर्त्त्य गायेद्भोत्वा वा परिवर्त्तये-
द्गायतोवान्यः परिवर्त्तयेत् ॥ १८ ॥

परिवर्त्तयेत् परिवर्त्तयन् गायेदित्येतदादयो विकल्पा भवन्ति
॥ १८ ॥

उदङ्ङवरोहं मन्येत विष्णोः क्रमोऽसि विष्णोः क्रान्त-
मसि विष्णोर्विक्रान्तमसीति ॥ १९ ॥

उदङ् उत्तरतो अवरोहामीत्येवं मन्येत विष्णोः क्रमोऽसीत्येतदा-
दिना मन्त्रेण ॥ १९ ॥

अभि दक्षिणमावृत्य सदः प्रविशेत् ॥ २० ॥

दक्षिणं बाहुमन्वावृत्य सदसि प्रविशेत् ॥ २० ॥

तत्रासीनो हिरण्यं मधु च नाना प्रतिगृह्णीयात् ॥ २१ ॥

तत्रासीनस्तस्मिन् सदस्यासीनः हिरण्यं मधु च नाना प्रतिगृह्णी-
यात् नाना पृथगित्यर्थः वक्ष्यति हिरण्यस्यालं मधुनः पूर्णं ब्रह्मणे
दद्यादिति तत् नाना प्रतिगृह्णीयात् ॥ २१ ॥

ऋतपेये च दक्षिणाञ्चमसम् ॥ २२ ॥

ऋतपेये च एतस्मिन्नेव काले एतस्मिन्नेव स्थाने सोमचमसो
दक्षिणा तं प्रतिगृह्णीयात् उक्तं सोमचमसो दक्षिणा सगोत्राय ब्रह्मणे
देया इति ॥ २२ ॥

ब्राह्मणाय मधु दद्यान्निदधोत हिरण्यम् ॥ २३ ॥

अन्यस्मै ब्राह्मणाय मधु दद्यात् निदधोत हिरण्यं स्वयं प्रतिगृह्णी-
यात् ॥ २३ ॥

त्रिष्टुप्कृन्दसा सर्वभक्षश्चमसं भक्षयेत् ॥ २४ ॥

योऽसौ सोमचमसो दक्षिणा ऋतपेये तं त्रिष्टुप्कृन्दसा सर्वभक्षं
भक्षयेन्नःशेषम् ॥ २४ ॥

तं प्रतिगृह्णीयादिति स्थविरो गौतमः कस्त्वा ददाति
सत्त्वा ददाति कस्मै त्वा ददाति तस्मै त्वा ददाति कस्त्वाकं
भक्षयामीति भक्षयेद्वाग्देवो सोमस्य तृप्यत्विति वा तृप्य-
त्विति वा ॥ २५ ॥

तं सोमचमसं कस्त्वा ददाति इत्येवमादिना मन्त्रेण प्रतिगृह्णी-
यादित्येवं स्थविरो गौतम आचार्यो मन्यते कस्त्वाकं भक्षयामीति
च भक्षयेत् वाग्देवो सोमस्य तृप्यत्विति वा न त्रिष्टुप्कृन्दसेति ॥ २५ ॥

इति पञ्चमस्य द्वादशी कण्डिका ।

इति पञ्चमः प्रपाठकः समाप्तः ।

षष्ठः प्रपाठकः ।

अथ प्रथमा कण्डिका ।

सन्तानि चोद्यमानमेकैकस्याः सर्वं स्तोमसम्भवात्* ॥१॥

उक्तं ब्रह्मत्वं साम्प्रतं सन्तानिनो विधानमुच्यते कः पुनर्ब्रह्मत्वान-
न्तरं सन्तानिनोऽवसर इति उच्यते उद्गात्रं प्रकृतं तत्र ब्रह्मत्वं प्राश-
ङ्गिकमुक्तं साम्प्रतमयमाचार्यः सामविधानं वक्ष्यति त्वचैकर्चकृत्तिश्च
तत्र तस्मिन् सन्तानि त्वचैकर्चक्रियां प्रति संशयः तत्परोक्षार्थं सन्त-
निन एव तावद्विधानमारभते एतत् सन्तान्यान्नाये त्वचे गीतं तत्प्रयो-
गकाले त्वचैव मन्यते तदेतच्चिन्त्यते किमेतदान्नायगानं प्रत्यृचं सर्वं
क्रियतां अथ यथान्नायमेवेति कुतः संशयः उच्यते प्रगीतेषु दर्शितं
सन्तानिनस्त्वयः प्रस्तावाः प्रदर्शन्ते यद्येकस्यामृचि सर्वं गीयते तत-
स्तत्प्रस्तावना सम्भवति अथ पुनर्यथान्नायं ततोऽस्य वाक्यस्थानर्थक्यं
भवति त्रयः प्रस्तावसदृशा इति अत आरभ्यते सन्तानि चोद्यमान-
मेकैकस्यां सर्वं स्तोमसम्भवादिति सन्तानोति साधः संज्ञा चोद्यमानं
आदिशमानम् एकैकस्यामृचि सर्वं कर्त्तव्यं यदेतत् द्विपदोत्तरे तयोरेव
एतद्गानमेकैकस्यामृचि सर्वं कर्त्तव्यं किं कारणं स्तोमसम्भवादेव एवं हि
कृते स्तोमः सम्भवति पञ्चभक्तियुक्तेन साध्या स्तोमः संख्यायते उक्तञ्च

प्रस्तावोद्गीयप्रतिहारोपद्रवनिधनानि इति तदेता भक्तयः क्रियन्ते
ततः स्तोमः सम्भवति अथ पुनर्न क्रियन्ते तत उत्सृष्टैकदेशं साम कृतं
भवति नचायं न्यायः सामैकदेशैः स्तोमसंख्यानमिति तस्मादेकैक-
स्मान्मृचि सर्वं कर्त्तव्यं भवति ॥ १

तथा चान्यानि स्वच्छन्दःसु* ॥ २ ॥

तथा चान्यानि सामानि स्वच्छन्दःसु विच्छन्दःसु च भवन्ति
तथा तेन प्रकारेणेत्यर्थः वारवन्तीययज्ञायज्ञीयवामदेव्यपञ्चनिधनवा-
मदेव्यवत् यथा वारवन्तीयमेकस्मिन् पादे कृत्स्नं पठितं तथा यज्ञा-
यज्ञीयं जगतीषु गायत्रीषु च तथा वामदेव्यं गायत्रीषु त्रिष्टुप्सु च
गीतं तथा पञ्चनिधनं वामदेव्यम् अतिच्छन्दःसु च गीतं तथा कवतीषु
गीतं रथन्तरम् एवमेतद्गानमुत्तराभां लुप्तभक्तिकं दृष्टम् ॥ २ ॥

सन्तनीति यदाहिष्ठोयवत्* ॥ ३ ॥

ननु यद्येतद्व्यत्युचं सर्वं गीयते ततः सन्तनित्वोपपद्यते यदि
भक्त्युपायः क्रियते ततः सन्तनित्वं भवति अन्यथा सन्तनित्वं न
भवति अत्रोच्यते सन्तनीति यदाहिष्ठोयवत् यथा यदाहिष्ठोयं
च्यतेऽपि यदाहिष्ठश्चान्दात् यदाहिष्ठोयत्वं नैव जहाति एवमेतत्सन्तनि-
च्यतेऽपि भक्तिलोपात् सन्तनित्वं न जहाति ॥ ३ ॥

त्रिषु वा त्वेष्वेकैर्चवत्तृचे दर्शनात्* ॥ ४ ॥

त्रिषु वा त्वेष्वेतत्सन्तानि क्रियताम् एकर्चवत्तृचे दर्शनात् यथा-
 नाय एकर्चे दृष्टानि प्रयोगे त्वे क्रियन्ते एवमिदमपि सन्तानित्वे
 दृष्टं प्रयोगे त्रिषु त्वेषु क्रियते एवं पर्वणां नायं कात्स्न्यं कृतमिति
 ॥ ४ ॥

साम्ना च स्तोमसंख्यानात्* ॥ ५ ॥

कृत्स्नेन च साम्ना स्तोमः संख्यायते नाङ्गहोनेन ॥ ५ ॥

तिसृष्व्वाचार्याः स्मृतेः† ॥ ६ ॥

तिसृषु चतु आचार्या गानं मन्यन्ते प्रयोगे कस्मात् स्मृतेः
 एवं हि आचार्यैः गीतं स्मृतिः ऊहगोतिः स्मृतितस्तुः परं प्रमाणं
 यद्येवमाचार्या मन्यन्ते अथ पूर्वविधानं कस्य उच्यते स्वविरस्य गौत-
 मस्येदं मतं सन्तानिचोद्यमानमेकैकस्यां सर्वमित्येवं स्वविरो गौतमो
 मन्यत इति एवमेव यणादीनाञ्चोद्यमानग्रहणात् ॥ ६ ॥

यथान्यानि सामानि † ॥ ७ ॥

त्रिषु भवन्ति स्मृतेरेव यथान्यानि सामानीति भूयस्त्वं गृहीत्वा
 ब्रवीति भूयस्त्वमिति नियामकं विधिर्भवति उभयोरपि लोक-
 वेद्योः भूयस्त्वं प्रमाणीभवति यथा लोके मतद्वये तयोर्बलं ततो
 गृह्यते तथामशकः भूमास्य वृहद्रथन्तरपृष्ठान्यहानि भवन्ति प्रथ-
 मञ्च द्यह उत्तरश्चतुरहोभूमेवशन्नेष्यामदत्येतस्माद्धेतोरिति ॥ ७ ॥

* द्राह्यायणोऽप्येवम् ।

† द्राह्यायणेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

सन्तानाच्च सन्तनि* ॥ ८ ॥

यदुक्तं सन्तनीति यदाहिष्ठीयवदिति तन्न सन्तानादेव सन्तनि
यद्युत्तरे स्तोत्रीये लुप्तविभक्तिके क्रियते ततः सन्तनित्वमुपपद्यते ॥ ८ ॥

सन्ततं गायतीति चाह* ॥ ९ ॥

एवञ्च ब्राह्मणमाह सन्ततं गायतीति यज्ञस्य सन्तत्या इति ॥ ९ ॥

एकर्चेषु चोद्धृतं कल्पे* ॥ १० ॥

एकर्चेषु क्रियमाणेषु पवमाने मशकोनोद्धृतं यत एकस्यामृचि
न सम्भवति यदि ह्यभविष्यत् मशकोऽपि नोद्धरिष्यत् पवमानात्
व्यूहेष्वग्निष्टोमेषु पवमानादुद्धृत्य सामकृतम् ॥ १० ॥

प्रमाणार्थन्तृचे दर्शनं स्तोत्रीयायां सामसमाप्तिः † ॥ ११ ॥

अथ यदुक्तं त्रिषु वा त्वेवेकैर्चवन्तृचे दर्शनादिति तदत्र ब्रूमः
प्रमाणार्थन्तृचे दर्शनम् एवं कुर्यात् त्वेषु गानं स्यादिति स्तोत्रीया-
यामेव सन्तनि समाप्तम् ॥ ११ ॥

तासु सर्वासु प्रस्तावाः स्युर्न्यायप्रगायधर्माभ्याम्* ॥ १२ ॥

यदेतदुक्तं तिसृष्व्वाचार्थ्याः स्युतेरिति एतस्मिन् कल्पे तासु सर्वासु
स्तोत्रीयासु प्रस्तावाः स्युः ये उत्तरे स्तोत्रीये लुप्तप्रस्तावे आस्ता-
येते तयोरपि प्रस्तावः कर्त्तव्यः कस्मात् न्यायात् एष स्तोत्रीयाणां

* ब्राह्मणायशोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणायशेनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

धर्मः पञ्चभक्तिं यानि च प्रगाथेषु गीतानि तेषामेवधर्म उत्तम-
पादाभावेन क्रिया ॥ १२ ॥

नोत्तरयोराचार्याः स्मृतेः* ॥ १३ ॥

उत्तरयोः श्रोत्रोद्ययोराचार्याः प्रस्तावं नेच्छन्ति कस्मात् स्मृतेः
एवं हि स्मर्यते सन्तनूद्गीतौ ॥ १३ ॥

सन्ततं गायतीति च भक्तिलोपदर्शनात्* ॥ १४ ॥

किञ्च सन्ततं गायतीति च यदेतद्वाङ्मणं एतद्भक्तिलोपमेवं
कृष्टवत् ॥ १४ ॥

तस्य श्रोत्रादावावर्त्तिषु प्रस्तावः पर्यायादिषु वा* ॥ १५ ॥

तस्य सन्तनिनः आवर्त्तिगतस्य विधानमुच्यते श्रोत्रस्यादौ प्रस्तावः
स्यात् इतराः सर्वा लुप्तप्रस्तावाः एवं सन्तनिलं सुतरामुपपद्यते
अथवा पर्यायस्य पर्यायस्यादौ प्रस्तावः स्यात् ॥ १५ ॥

सर्वत्र प्रथमायामिति धानञ्जयः* ॥ १६ ॥

यावत्कालः प्रथमा प्रयुज्यते तावत्कालः प्रस्तावः स्यादिति एवं
धानञ्जय आचार्यो मन्यते ॥ १६ ॥

निधनभूताः प्रतिहारवत्योऽप्रस्ताव्याः* ॥ १७ ॥

उक्तं श्रोत्रादावावर्त्तिषु प्रस्ताव्याः प्रस्तावः पर्यायादिषु चेति

तद्यावां प्रस्तावो नास्ति तावां कः प्रयोगधर्म इति उच्यते निधन-
भूताः स्युः उत्तरा निधनतुल्या इत्यर्थः यथा पितृभूतो मातृभूत
इति अथ किं निधनमिव सहवचनं सर्वासामेव निधनभूता इत्युक्ते
प्रतिहारस्याप्राप्तिः अत आह प्रतिहारवत्य इति प्रतिहारं प्रतिहर्त्ता
ब्रूयात् अप्रस्ताव्यानामेष धर्मः ॥ १७ ॥

धानञ्जयेन प्रथमायां शाण्डिल्य उत्तरे तु स्तोत्रीये
विष्टावमुखेवेवाप्रस्ताव्ये विष्टावेषु चैकिषु त्रिवृत्स्तोमे च परि-
वर्त्तिनो विधानम्* ॥ १८ ॥

धानञ्जयेन मतेन प्रथमायां सर्वत्र प्रस्तावो भवति इत्येतस्मि-
न्नेवं शाण्डिल्य आह एवमस्य सर्वत्र प्रथमायां प्रस्तावोऽस्य उत्तरयोः
स्तोत्रीययोर्विष्टावमुखेवेव प्रस्तावो माभूत् अन्यत्र भवन्निति विष्टा-
वेषु च एकषु अप्रस्ताव्ये स्यातां त्रिवृत्स्तोमे तु यत् परिवर्त्तिन्यावि-
धानं तत् स्यात् ॥ १८ ॥

उत्तरयोः स्तोत्रीययोश्चन्दस्तो विप्रतिपत्तिः † ॥ १९ ॥

उत्तरयोः स्तोत्रीययोः सन्तनिनः चन्दसि विप्रतिपत्तिः ऊह-
गौतौ अनेकधा प्रतिपत्तिः विप्रतिपत्तिः बृहत्याकारेणापि गीतं
ककुवुत्तराकारेणापि गीतम् द्विपदोत्तराकारेणापि गीतम् अत्रायं
संशयः किं विकल्पेन क्रियताम् अथ विनिवेशेनेति उच्यते ॥ १९ ॥

* द्राष्टव्यायनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† द्राष्टव्यायनीये विशेषोऽस्ति ।

दिपदे स्यातामप्रस्ताव्ये ककुभौ प्रस्ताव्ये* ॥ २० ॥

यत्रोत्तरयोः प्रस्तावो लुप्यते तस्मिन् दिपदे स्यातामुत्तरे
स्तोत्रोये नोत्तरयोरार्थाः स्मृतेरित्येतस्मिन् प्रस्ताव्ये कल्पे ककु-
भावुत्तरे स्तोत्रोये स्यातां तासु सर्वासु प्रस्तावाः स्मृतिरित्येतस्मिन्
कल्पे ॥ २० ॥

बृहत्तौ शाण्डिल्यः ककुभावप्रस्ताव्ये † ॥ २१ ॥

बृहत्तौ शाण्डिल्य उत्तरे स्तोत्रोये मन्यतेऽप्रस्ताव्ये कल्पे ककु-
भावुत्तरे स्तोत्रोये मन्यते ॥ २१ ॥

तथा सत्युभे ककुभौ स्यविरो गौतमः † ॥ २२ ॥

तथा सति शाण्डिल्यकल्पे क्रियमाणे बृहत्तौ शाण्डिल्यः ककुभाव-
प्रस्ताव्ये इत्येतस्मिन् ये च प्रस्तावयितव्ये स्तोत्रोये ये च न प्रस्तावयि-
तव्ये उभौ ककुभौ स्यातामित्येवं स्यविरो गौतम आचार्यौ म-
न्यते ॥ २२ ॥

बृहत्तौ धानञ्जयः* ॥ २३ ॥

उत्तरे स्तोत्रोये बृहत्तौ धानञ्जय आचार्यौ मन्यते शाण्डिल्य
कल्पे ॥ २३ ॥

* आह्वायशोऽप्येवम् ।

† आह्वायशोऽप्येवं किन्तु छेदविषये विशेषोऽस्ति ।

इति षष्ठस्य प्रथमा कण्डिका ।

अथ द्वितीया कण्डिका ।

प्रथमाभिर्विष्टुतिभिः स्तोमविधानमनादेशे* ॥ १ ॥

इह चिष्टदादिषु स्तोमेषु एकैकस्मिन् बद्धो विष्टुतयः पठिताः तत्प्रयोगे तासां विष्टुतोनां विकल्पो भवतु अथ नियम इति एतस्मिन् संशये आचार्यः सूत्रमारभते प्रथमाभिर्विष्टुतिभिः स्तोमविधानमनादेश इति प्रथमाभिः आद्याभिर्विष्टुतिभिः विष्टुतय उक्ता ब्राह्मणेन उद्यतोचिष्टतोर्विष्टुतिः इत्यत आरभ्य स्तोमविधानं स्तोमानां कृतिः प्रयोग इत्यर्थः अनादेशे आदेशादन्यत्र आदेशः यथा उद्यत्यो विष्टुतयः अभिचरणीया विष्टुतयः निर्मध्या सप्तदशस्य विष्टुतिरूर्ध्वं हेतुः पृष्ठात् ॥ १ ॥

ताः पथ्याः सर्वाभिप्रायाश्च † ॥ २ ॥

यास्ताः प्रथमा विष्टुतयः ताः पथ्या इति संज्ञा वक्ष्यति पथ्याभिर्हीटषामाणि विदध्यादपथ्याभिरितराणीति सर्वाभिप्रायाश्च ताः सर्वाभिप्रायसम्पादिका इत्येतदुक्तं भवति ॥ २ ॥

यथाशिषं वा विदध्यात्* ॥ ३ ॥

अथवा यथाशिषं यत्कामः क्रतुः स्यात् तज्जातीयं विष्टुतिं प्रयुञ्जीत ॥ ३ ॥

* ब्राह्मणसंज्ञायावम् ।

† ब्राह्मणसंज्ञायावन्तैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

द्वितीयां त्रिवृतः पथ्यामेकेऽविष्टावा ह्याद्याः* ॥ ४ ॥

एके आचार्याः त्रिवृतस्त्रोमस्य द्वितीयां विष्टुतिं पथां मन्यन्ते
ह्रिश्चन्द्रः कारणोपदेशार्थः यस्मादविष्टावा आद्या तद्वभागावापस्थानं
परिचरा तद्वभागावापस्थानं आवापस्थानं परिचरातद्वभागेत्येते
विष्टावा अस्यां न विद्यन्ते ॥ ४ ॥

संहारशिरःसन्धिसन्तनिषु चानुपपन्ना † ॥ ५ ॥

किञ्चान्यत् संहारादिषु अनुपपन्ना सा यदा स्त्रोमकृतौ पथ्याद्याः
संह्रियन्ते तदासौ नोपपद्यतेऽविष्टावत्वात् तथा शिरसि नोपपद्यते
सकृद्धिं कृतेन शिरसा पराचा स्तुवत इति नहि तस्याः पराक्लमसि
तथा सन्धौ नोपपद्यते पराचा हि सन्धौ स्त्रोमः क्रियते एतस्यास्तु
क्रियमाणायां अयथास्थानं स्त्रोमानां प्रयोगः स्यात् तथा सन्त-
नित्येवमेवानुपपन्ना उक्तञ्च त्रिवृतस्त्रोमेच परिवर्त्तिनी विधान-
मिति ॥ ५ ॥

अवर्षुकस्त्विति चास्याम् † ॥ ६ ॥

तथा अपवादेऽपि श्रूयते अवर्षुकस्तु पर्जन्यो भवतीति ॥ ६ ॥

इषोर्व्यत्यासमिषुभ्याम् † ॥ ७ ॥

इषुसंज्ञे द्वे विष्टुत्यौ पठिते ताभ्यां व्यत्यासेन इषौ यज्ञे प्रयोगः
कर्त्तव्यः ॥ ७ ॥

* द्राह्यायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† द्राह्यायणोऽप्येवम् ।

तयोः पूर्वा श्येनस्याग्निष्टोमसाम्नि* ॥ ८ ॥

तयोर्विष्टुत्योर्था पूर्वा विष्टुतिः सा श्येनस्याग्निष्टोमसाम्नि क-
र्त्तव्यः ॥ ८ ॥

सत्रेषु दशरात्रे सर्वाः प्रयुञ्जीत † ॥ ९ ॥

इह दशरात्रे त्रिवृदादयः स्तोमाश्चतुर्विंशन्ताः सर्वे पठिताः
अनेनोक्तं प्रथमाभिर्विष्टुतिभिः स्तोमविधानमनादेश इति सोऽय-
माचार्यो दशरात्रे सर्वासां प्रयोगमादिशति सत्रेषु दशरात्रे सर्वाः
प्रयुञ्जीतेति तत्रायं संशयः किं सत्रे दशरात्रे सर्वाः प्रयुञ्जीत अथ सत्रेषु
दशरात्रेषु सर्वेषु सर्वाः प्रयुञ्जीतेति यदि तावत्सत्रे दशरात्रे सर्वाः
प्रयुञ्जीत इतरेष्वहःसु न प्रयुञ्जीतेत्ययमभिप्रायः तेन दशरात्रप्रयोजक-
सर्वप्रयोगस्य न सत्रत्वम् अथ पुनः सत्रेषु यो दशरात्रस्तस्मिन् सर्वाः
प्रयुञ्जीतेत्ययमभिप्रायः तत आहीनिके दशरात्रे प्राप्नोति सर्व-
प्रयोगः अत्रोच्यते उभयत्र सर्वप्रयोगः सत्रे चाहीनिके च इह हि
सर्वाग्निः प्रयोजिका सर्वप्रयोगस्य सा च सर्वाग्निरुभयत्र दृश्यते सत्रे
चाहीनिके च उभयत्र सर्वे स्तोमाः सर्वाणि पृष्ठानि सर्वाणि कन्दांसि
प्रयुञ्जीतेति तस्माद्विष्टुतीनामपि प्रयोग उभयोरिष्यते नतु तत्रो-
च्यते यद्येवं सत्रग्रहणं न कर्त्तव्यं सत्रेषु दशरात्र इति उच्यते, यद्ययं
सत्रग्रहणं न कुर्यात् त्रिककुब्दशरात्रादिष्वहीनिकेषु दशरात्रेषु सर्वः

* ब्राह्मणयोगोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणस्येन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

प्रयोगः स्यात् सोऽयमाचार्यः सत्रग्रहणं करोति यत्रैव हेतुसमत्वं
तत्रैव सर्वत्रयोगः इतरेषु नेति किं तद्धेतुसमत्वं सर्वाग्निः सा च
सर्वाग्निस्तुल्या सत्रे चाहोने च तस्माद्वादशाहादिके दशरात्रे सर्वे
चाहोनि के च विष्टुतीनां सर्वप्रयोगः स्यात् ॥ ८ ॥

अभिचरणीया उद्धृत्येति शाण्डिल्यः* ॥ १० ॥

शाण्डिल्य आह अस्तु सर्वत्रप्रयोगः किन्तु अभिचरणीया
उद्धृत्य प्रयुञ्जीतेति ॥ १० ॥

शाण्डिल्यायनः कुलायिनीम् † ॥ ११ ॥

शाण्डिल्यायन एतस्मिन्नेव प्रयोगे कुलायिन्या अप्युद्धारं म-
न्यते ॥ ११ ॥

भस्त्राच्चोभौ † ॥ १२ ॥

भस्त्राच्च विष्टुतीम् उद्धरेदित्येवमुभावाचार्यौ मन्येते शाण्डिल्यः
शाण्डिल्यायनश्च ॥ १२ ॥

धानञ्जयस्तामेव † ॥ ११ ॥

धानञ्जय आचार्यस्तामेव उद्धरेदिति स्पष्टार्थः † ॥ १३ ॥

* द्राक्षायणेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† द्राक्षायणोऽप्येवम् ।

‡ धानञ्जयस्तु पुनर्भस्त्राया एव केवलाया उद्धारं मन्यते । इति नाठा-
न्तरं पुस्तकान्तरे ।

पथ्याभिर्हीदृषामाणि विदध्यादपथ्याभिरितराणि* ॥१४॥

एवं सति सर्वप्रयोगे विष्टुतीनां श्लोत्रविन्यासः क्रियते सर्वस्मिन्
दक्षरात्रे सर्वेषां श्लोमानां याः पथ्या विष्टुतयस्ताभिर्हीदृषामाणि
विदध्यात् अपथ्याभिरितराणि सर्वाणि श्लोत्राणि कुर्यात् होदृषा-
मभ्यो यान्यन्यानि ॥ १४ ॥

समाप्तासु ता एवादितः पुनः प्रयुञ्जीत* ॥ १५ ॥

समाप्तासु सर्वासु विष्टुतिषु प्रत्यहन्ता एवादित आरभ्य पुनः
प्रयुञ्जीत । १५ ॥

तथा कुर्वन् प्रागाधिकानि परिवर्त्तिन्या प्रथमस्येति शा-
ण्डिल्यः* ॥ १६ ॥

तथा तेन प्रकारेण कुर्वन् यानि प्रागाधिकानि सामानि
प्रथमेऽहनि भवन्ति रथन्तरनौधसकालेययज्ञायज्ञीयानि तानि
परिवर्त्तिन्या विष्टुत्या कुर्यात् इतराण्यन्याभिः ॥ १६ ॥

सकृत् सर्वाः समाप्य पथ्ययैव तत ऊर्द्धमिति धानञ्जयः*
॥ १७ ॥

सकृत्सर्वाः कृत्वा यान्यन्यानि श्लोत्राणि शिष्टानि तानि पथ्ययैव
विष्टुत्या कुर्यात् इत्येवं धानञ्जय आचार्यो मन्यते किन्तु ॥ १७ ॥

असमाप्तासु त्वपि द्वावृषाम पथ्ययैव तथा कुर्यात्* ॥१८॥

यद्येतेन प्रकारेण कुर्यात् ततो यद्यसमाप्तासु सर्वासु द्वावृषामागच्छेत् पथ्ययैव कुर्यात् ततः शेषाः समापयेत् ॥ १८ ॥

कुलायिनीं चेत् प्रयुञ्जीत प्रथमस्याङ्गे द्वितीयं पृष्ठन्तया विदध्यात्* ॥ १९ ॥

यदि कुलायिनीं प्रयुञ्जीत ततस्तथा द्वितीयं पृष्ठं विदध्यात् प्रथमग्रहणं नियमार्थं द्वितीयमेव पृष्ठं विदध्यात् क्रमागतां न कुर्यात् ॥ १९ ॥

षष्ठस्याङ्गोत्तममुक्त्यमुत्तमया त्रयस्त्रिंशस्य विष्टुत्या विदध्यात् † ॥ २० ॥

षष्ठस्याङ्गोत्तममेवोक्तम् उत्तमया त्रयस्त्रिंशस्य विष्टुत्या विदध्यात् अत्रापि षष्ठ्यग्रहणं नियमार्थम् ॥ २० ॥

उक्तः प्रयोगो ब्राह्मणेन चतुश्चत्वारिंशे † ॥ २१ ॥

चतुश्चत्वारिंशे स्तोत्रे ब्राह्मणेन प्रयोग उक्तः द्विप्रकारः आज्यानां प्रथमा पृष्ठानां द्वितीयोक्त्यानां तृतीयेति पूर्वः आज्यानां सा द्वावृषा रित्वात् आरभ्योत्तरः ॥ २१ ॥

* ब्राह्मयज्ञेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् तथा क्वेदविषये विशेषश्च कृतः

† ब्राह्मयज्ञोऽप्येवम् ।

सवनसमीषन्तो पूर्वः प्रयोगः स्तोत्रसमीषन्त्युत्तरः* ॥२२॥

यः पूर्वः प्रयोगः स सवनसमीषन्तो प्रयोग उच्यते एकैकः सन्
सवनमुपगच्छति दूषतिर्गत्यर्थः उत्तरः प्रयोगः स्तोत्रसमीषन्तो
प्रयोगः ॥ २२ ॥

तथा कुर्यादहर्भाजि* ॥ २३ ॥

अन्यत्रापि यद्यहर्भाजेत चतुश्चत्वारिंशः अनेन प्रकारेणास्य विधानं
कुर्यात् सवनसमीषन्तो प्रयोगं पथ्यथा कुर्यात् स्तोत्रसमीषन्तो
प्रयोगं वा ॥ २३ ॥

पथ्यामन्यत्र* ॥ २४ ॥

अन्यत्र अनहर्भाजि पथ्यामेव कुर्यात् ॥ २४ ॥

अष्टाचत्वारिंशस्योत्तरया मैत्रावरुणस्यैवाज्यं विदधात्*
॥ २५ ॥

अष्टाचत्वारिंशस्योत्तरया विदुत्या मैत्रावरुणस्यैवाज्यं कुर्यात्
एवमन्वेष्टवधारणार्थः अन्यानि सर्वाणि स्तोत्राणि पूर्वथैव ॥ २५ ॥

सर्वत्र वा होतृकसामानि* ॥ २६ ॥

सर्वस्मिन्वाहनि होतृकसामानि अष्टाचत्वारिंशस्योत्तरया विदुत्या
विदधात् ॥ २६ ॥

मध्यमे मध्यमे वा सवनेषु* ॥ २७ ॥

मध्यमे मध्यमे स्तोत्रे उत्तरया विष्टुत्या कुर्यात् अथ सवन-
ग्रहणं किमर्थमिति चेत् उच्यते वक्ष्यति द्वितीयचतुर्थे वोत्तरे वेति
सवनेष्विति वर्त्तते ॥ २७ ॥

द्वितीयचतुर्थे वा* ॥ २८ ॥

द्वितीयचतुर्थे वा स्तोत्रे उत्तरया विष्टुत्या कर्त्तव्ये ॥ २८ ॥

उत्तरे वा* ॥ २९ ॥

उत्तरे वा स्तोत्रे उत्तरया विष्टुत्या कर्त्तव्ये सवनेष्विति वर्त्तते
एव ॥ २९ ॥

अदशरात्रेषु सत्रेषु पथ्या एवेति गौतमः* ॥ ३० ॥

अदशरात्राणि यानि सत्राणि तेषु पथ्या एव विष्टुतयः स्युः इत्येवं
गौतम आचार्यो मन्यते ॥ ३० ॥

सर्वा इति धानञ्जयः* ॥ ३१ ॥

अदशरात्रेष्वपि सत्रेषु ये स्तोमाः तेषु सर्वा विष्टुतयः स्युरित्येवं
धानञ्जय आचार्यो मन्यते ॥ ३१ ॥

* ब्राह्मयनीयेष्वेवम् ।

इति षष्ठस्य द्वितीया कण्डिका ।

अथ तृतीया कण्डिका ।

तृचसूक्तानामादिग्रहणेन विधिरनादेशे* ॥ १ ॥

इह मशकसूचसूक्तानां ग्रहणं करिष्यति स्तोत्रविधौ तेषां प्रयोगं प्रति संशयः कथं प्रयोक्तव्यानीति सोऽयमाचार्यस्तेषां प्रयोग-विधिं विवक्षुः शास्त्रमारभते तृचसूक्तानामादिग्रहणेन विधिरना-देशे इति तृचासूक्तानि च तिस्रश्चतुः तृच इत्युपचर्यते सूक्तानि चतुर्चचप्रभृतीनि तेषामादिग्रहणे क्रियमाणे समस्तस्य तृचस्य सूक्तस्य वा प्रयोगः स्यात् अनादेशे यत्र त्वादेशः तत्र यथादेशं यथा बभवेनुस्त्वव इति षडुचस्य तृचं पवस्व देववीरतीति दशर्चस्य तृच-मुद्धरन्नुत्तमम् उपास्मै गायतानर इत्येकया बहिष्पवमानमिति ॥१॥

तृचोत्तमायां प्रतिलोमः* ॥ २ ॥

तृचोत्तमायामादिश्यमानायां प्रतिलोमसूचः प्रत्येतव्यः यथा प्रदेवोदासो अग्निरिति यज्ञायज्ञीयमग्निष्टोमसामेति ॥ २ ॥

मध्यमायां सैव* ॥ ३ ॥

तृचस्य मध्यमायामादिश्यमानायां सैव केवला प्रत्येतव्या यथासन इन्द्राय यज्यव इति गायत्रञ्च चुल्लकवैष्टभकञ्च द्रुप्ता इन्द्राय वायव इति गायत्रञ्च मार्गायवञ्चेति ॥ ३ ॥

रेतस्यैकत्रिकस्य बहिष्पवमानम्* ॥ ४ ॥

* ब्राह्मणायणोऽप्येवम् ।

एकत्रिके पठति उपास्मै गायतानर इत्येकया बहिष्यवमान-
मिति तत्रायं संशयः किं रेतस्या धर्मेण क्रियताम् अथ रथन्तर-
वर्णा धर्मेण उत आविहतामेव क्रियतामिति एतस्मिन् संशय आह
रेतस्यैकत्रिकस्य बहिष्यवमानमिति ॥ ४ ॥

उद्भिद्यनुरूपमेकर्चं शाण्डिल्यः* ॥ ५ ॥

उद्भिदि सप्तिनि स्तोमे बहिष्यवमाने एवं पठति उपोषु जातममुर-
मित्यनुरूप इति परिभाषा भवति त्वचसूक्तानामादिग्रहणेन विधि-
रनादेश इति सोऽयं आचार्य आरभते उद्भिद्यनुरूपमेकर्चं शाण्डिल्य
इति ॥ ५ ॥

स्तोत्रोयं गौतमधानञ्जयौ* ॥ ६ ॥

गौतमधानञ्जयावाचार्यौ स्तोत्रोयमेकर्चमिच्छतः ॥ ६ ॥

उत्तमौ त्वचौ बहिष्यवमाने चातुर्मास्येषु † ॥ ७ ॥

चातुर्मास्येषु सर्वेष्वहःसु त्रिवृद्बहिष्यवमानानि भवन्ति तेषु च
पञ्च प्रतीकान्यादिष्यन्ते प्रत्यहं तत्र कथं प्रयोग इति उच्यते, उत्त-
मावुत्तमौ त्वचौ बहिष्यवमाने चातुर्मास्येषु अन्य एकर्चाः ॥ ७ ॥

तथा साहस्रोत्तमे † ॥ ८ ॥

* ब्राह्मणयोग्येऽवम् ।

† ब्राह्मणयोगेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

यथा चातुर्मास्येषु तथा साहस्रोत्तमे उत्तमे उत्तमौ तच्चै अन्य
एकर्चाः सर्व्वे ॥ ८ ॥

सर्व्वस्वारे च तच्चाः* ॥ ९ ॥

सर्व्वस्वारे बहिष्पवमाने एकः सप्तर्चो द्वौ न वर्चः पठति भशकः
तेषामाद्यास्तृचाः स्युः स्तोमवशेन ॥ ९ ॥

वामदेव्ययज्ञायज्ञीयारण्येगेयपृष्ठपूर्वाणां तचकरणमुत्त-
रयोः पवमानयोः † ॥ १० ॥

वामदेव्यादीनामुत्तरयोः पवमानयोर्विधीयमानानां माध्य-
न्दिनार्भवयोः तच्चेषु क्रिया स्यात् ॥ १० ॥

अन्येषाञ्चाविप्रतिषेधः ‡ ॥ ११ ॥

अन्येषाञ्च साम्नां माध्यन्दिनार्भवयोरदिश्यमानानां तच्चे क्रिया
स्यात् विप्रतिषेधोनास्ति अविप्रतिषेधोऽविरोधः ॥ ११ ॥

एकमेकर्चं कुर्वन् प्रथमायामादितः कुर्यात् † ॥ १२ ॥

यद्येक एकर्चः कर्त्तव्यो भवति तं प्रथमायामादितः कुर्यात् यदि
गायत्रं यदि बार्हतं यथा कन्दोमदशाहे द्वितीयेऽहन्यष्टाविंशे ॥ १२ ॥

द्वौ तस्यामेव ‡ ॥ १३ ॥

* द्राह्यायणीये विशेषोऽस्ति ।

† द्राह्यायणेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

‡ द्राह्यायणीयेष्वप्येवम् ।

यदि द्वावेकौ कर्त्तव्यौ स्यातां तस्यामेव प्रथमायां कुर्यात्
यथा कन्दोमदशाहे एव द्वितीयेऽहनि चतुश्चत्वारिंशे ॥ १३ ॥

त्रिनेकतृचे नाना स्तोत्रीयासु* ॥ १४ ॥

त्रिनेकर्चान् कुर्वन्नेकस्मिन् तृचे कुर्यात् नाना स्तोत्रीयासु नाना
पृथगित्यर्थः यथा व्यूढेष्वग्निष्टोमेषु ॥ १४ ॥

चतुर्णां प्रथमायां द्वावितरौ नानोत्तरयोः* ॥ १५ ॥

यदि चतुर्णामेकर्चानां क्रिया स्यात् तदा प्रथमायां स्तोत्रीया-
यां द्वावेकौ कुर्यात् इतरौ द्वावेकौ पृथगुत्तरयोः स्तोत्रीययोः
कुर्यात् ॥ १५ ॥

माध्यन्दिने चेदेको द्वौ वा बृहत्यामेव* ॥ १६ ॥

यदि माध्यन्दिने एक एकर्चः कर्त्तव्यो भवति द्वौ वा बृहत्या-
मेव कुर्यात् उदाहरणमत्रोक्तम् ॥ १६ ॥

त्रिन्यतरस्यां सम्भवेयुः* ॥ १७ ॥

त्रिनेकर्चान् कुर्वन् यतरस्यां सम्भवः स्यात् गायत्र्यां बृहत्यां वा
तस्यां कुर्युः ॥ १७ ॥

अनध्यासा चेत् द्वयोरन्यतरं गायत्र्यां धानञ्जयः* ॥ १८ ॥

यदि अनध्यासा बृहती स्यात् ततोद्वयोरैकैरेकं गायत्र्यां
कुर्यात् एकं बृहत्याम् एवं धानञ्जय आचार्यो मन्यते ॥ १८ ॥

उभौ बृहत्यां शाण्डिल्यः* ॥ १८ ॥

शाण्डिल्य आचार्य उभावेकैर्चौ बृहत्यां कर्त्तव्यौ मन्यते ॥ १८ ॥

साध्यासायाच्चेदेकोऽध्यास्यायामेवान्ततः* ॥ २० ॥

यदि साध्यासायां बृहत्यां एक एकर्चः कर्त्तव्यौ भवति अध्या-
स्यायामेव कुर्यात् सर्वेषां बार्हतानामन्ते यथा महाव्रते ॥ २० ॥

द्वौ तस्यां चादितश्च सा शशकर्णकृता † ॥ २१ ॥

द्वावेकैर्चौ कुर्वन् साध्यासायाञ्च कुर्यादध्यासायां आदौ च
बृहत्यां सा शशकर्णकृता तस्या इयं संज्ञा शशकर्णकृतेति उक्तं मशकेन
तस्य शशकर्णकृता बृहतीति ॥ २१ ॥

त्रिष्वध्यास्या लुप्यतः* ॥ २२ ॥

त्रिष्वेकैर्चेषु क्रियमाणेषु अध्यास्यायालोपः कर्त्तव्यः ॥ २२ ॥

चतुरो नाना स्तोत्रीयासु* ॥ २३ ॥

यदि चत्वार एकर्चाः कर्त्तव्याः स्युः ततो नाना स्तोत्रीयासु
कुर्यात् त्रीन् प्रत्यक् स्तोत्रीयासु चतुर्थमध्यास्यायाम् ॥ २३ ॥

द्वादशे बृहत्यां सामवचः* ॥ २४ ॥

द्वादशे स्तोमे बृहत्यां सामवचः स्यात् यथा पुनस्तोमे ॥ २४ ॥

* द्राह्यायणोऽप्येवम् ।

† द्राह्यायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

आर्भवे चेदेकोऽनुष्टुभि* ॥ २५ ॥

माध्यन्दिने विधिरुक्तः साम्प्रतमार्भवे उच्यते यदि आर्भवे एक
एकर्चः कर्त्तव्यो भवति तमनुष्टुभि कुर्यात् उक्तमेकचं कुर्वन् प्रथ-
माद्यामादितः कुर्यादिति उक्तमुदाहरणम् ॥ २५ ॥

द्विप्रभृतौ ककुपप्रभृत्यानन्तर्येण* ॥ २६ ॥

द्विप्रभृतौनेकर्चानार्भवे कुर्वन् ककुभमारभ्य कुर्यादानन्तर्येण
यथेन्द्रस्तोमे ॥ २६ ॥

उष्णिक्ककुभोस्तृचैकर्चत्वमव्याघातेन* ॥ २७ ॥

उष्णिक्ककुभोस्तृचैकर्चक्रिया अव्याघातेन स्यात् यदि ककुभ-
मेकर्चा कुर्यात् उष्णिहमप्येकचं कुर्यात् यदि ककुभं त्वचस्थां कुर्यात्
उष्णिहमपि त्वचस्थमेव कुर्यात् ननु किमिदमारभ्यते उक्तं द्विप्रभृ-
तौ ककुपप्रभृत्यानन्तर्येणेति उच्यते ज्योतिष्टोमप्रकरणे ब्राह्मण-
माह तासु संहितं तासु सप्तमिति त्वचस्थतामाह सोऽयमाचार्यो
नियमार्थमारभते कथम् उष्णिक्ककुभौ ज्योतिष्टोमे एकर्चा
स्यातामिति तथाहत्वा मशकोऽपि एकर्चं उष्णिक्ककुभौ स्याता-
मिति ज्योतिष्टोमेऽभिप्रेत्य सम्पदं प्राप्ति ॥ २७ ॥

* ब्राह्मणयोऽप्येवम् ।

इति षष्ठस्य तृतीया कण्डिका ।

अथ चतुर्थी कण्डिका ।

वामदेव्यन्तु त्वचे विश्वजिच्छित्ये यज्ञायज्ञीयप्रभृतोनि च
त्रीणि* ॥ १ ॥

उक्तं द्विप्रभृतोन् ककुपप्रभृत्यानन्तर्येणेति विश्वजिच्छित्ये
आर्भवे अष्टादशः स्तोमः तत्र दश सामानि पद्यन्ते तस्मिंश्चतुर्भिस्तृचस्यैः
कार्यं षड्भिसैकैर्चैः तत्रायं न्यायः प्राप्तः द्विप्रभृतोन् ककुपप्रभृत्या-
नन्तर्येणेति अत आह वामदेव्यन्तु त्वचे विश्वजिच्छित्ये यज्ञायज्ञीय-
प्रभृतोनि च त्रीणीति विश्वजिच्छित्ये आर्भवे वामदेव्यन्तु त्वचे स्यात्
यज्ञायज्ञीयवारवन्तीयकावानि च अत्रोच्यते किमर्थमिदमारभ्यते
यदा प्राप्तिरेवैषान्तृचस्थले वामदेव्ययज्ञायज्ञीयारण्येगेयपृष्ठपूर्वाणा-
न्तृचकरणमुत्तरयोः पवमानयोरिति वामदेव्ययज्ञायज्ञीययोस्तावद्-
ग्रहणदेव वारवन्तीयस्य पृष्ठपूर्वत्वात्सम्भवति स्तोमेऽन्त्यं सर्वत्र त्वच इति
षिद्धे कावस्य त्वचले किं पुनरारभ्यते उच्यते, द्वयोः सामान्ययो-
र्विधोर्विकल्पः स्यात् यदि नारभ्येत ततो द्विप्रभृतोन् ककुपप्रभृत्या-
नन्तर्येणेत्यनेन विकल्प उच्यते यद्येवं यज्ञायज्ञीयप्रभृतोनि त्रीणीति
ग्रहणं किमर्थं यदा त्रीणैवैतानि उच्यते विश्वजिद्विचारेषु प्रयो-
जनम् ॥ १ ॥

सम्भवति स्तोमेऽन्त्यं सर्वत्र त्वचे* ॥ २ ॥

यत्र स्तोमः सम्भवति तत्र अन्यन्तावदवश्वन्तृचे स्यात् सर्वग्रहणं

किमर्थम् उच्यते, आर्भवेऽधिकृते सर्वग्रहणं क्रियते कथं माध्यन्दिने
चार्भवे चेति ॥ २ ॥

द्वितीयञ्चेदरण्ये गेयम्* ॥ ३ ॥

अरण्ये गेयं यदि तस्मिन् स्यात् द्वितीयं तत्तृचे स्यात् इत्यस्य
सम्भवति स्तोम इति वर्त्तते ॥ ३ ॥

तदभावे यदन्यात् पूर्वम्* ॥ ४ ॥

तस्यारण्येगेयस्याभावे यदन्यात्पूर्वं द्वितीयन्तृचे स्यात् ॥ ४ ॥

एकर्चस्थानेष्वनापद्यमानानि तृचेषु कुर्यात् गायत्रं त्रिणि-
धनं मध्यन्दिने मध्ये निधनमैङ्गमार्भवे* ॥ ५ ॥

यद्येकर्चस्थानेषु नापद्येरन् ततः सति सम्भवे गायत्रं तावदु-
भयोः पवमानयोस्तृचेषु कुर्यात् त्रिणिधनं मध्यन्दिने तृचे कुर्यात्
मध्ये निधनमैङ्गमार्भवे कुर्यात् ॥ ५ ॥

अनादिष्टतृचैकर्चान्येतेनोद्देशेन कल्पयेत्* ॥ ६ ॥

द्योऽयमादेशः एकमेकं कुर्वन् प्रथमायामादितः कुर्यादित्यत
आरभ्य तेन समानवचनोद्देशेन अनादिष्टतृचैकर्चानि स्तोत्राणि कल्प-
येत् यानि तु मशकेनादिष्टानि तानि तथैव कुर्यात् ॥ ६ ॥

ककुव्यत्र मध्यन्दिन एकर्चस्तस्यामन्यत्रोत्तमाद्ब्राह्म-
स्तोमात्* ॥ ७ ॥

ककुब्ब्यत्र मध्यन्दिने आस्ते ककुभं प्राचीमदृहतोत्येवं तत्र एकर्चं
तस्यां भवेत् उत्तमे तु ब्राह्मणोमे दृचे स्यात् ॥ ७ ॥

पूर्वयोर्ब्राह्मणोमयोरारभवे गायत्रमेकर्चं धानञ्जयस्तृचे
मरुतां स० स्तोभम्* ॥ ८ ॥

पूर्वयोर्ब्राह्मणोमयोः प्रथमद्वितीययोरारभवे पवमाने गायत्र-
मेकर्चं धानञ्जयो मन्यते मरुतां संस्तोभन्तृचे ॥ ८ ॥

विपरोतं शाण्डिल्यः* ॥ ९ ॥

एतद्विपरोतं शाण्डिल्य आचार्या मन्यते दृचे गायत्रमेकर्चं
मरुतां संस्तोभं विपरोतं प्रातिलोम्यम् ॥ ९ ॥

चतुर्चक्षानामावृत्तिष्वन्त्यामुद्धरेत्* ॥ १० ॥

चतुर्चक्षानामावृत्तिस्तोत्रेष्वदिशमानानामन्त्याम् चचमुद्धरेत्
आवृत्तिस्तोत्रेषु चतुर्थ्याः सम्भवो नास्ति ॥ १० ॥

तृतीयां सर्वस्वारस्वरसान्नोः* ॥ ११ ॥

सर्वस्वारस्वरसान्नोर्द्यज्ञयोस्तृतीयामृचमुद्धरेत् चतुर्चक्षात् उपप्र-
यन्तो अध्वरमित्येतस्मात् सर्वस्वारे तृतीयामुद्धरेत् अनाभिरूपात्
तत्र हिरण्यवत्यभिरूपतां कुर्यात् स्वरसान्नि प्रत्यसौ पिपोषत इत्ये-
तस्य तृतीयामनुष्टुभमुद्धृत्य चतुर्थीं तत्र दृहतोनां कुर्यात् आभि-
रूपात् ॥ ११ ॥

प्रवामर्चन्तीति द्वितीयाम्* ॥ १२ ॥

सर्वस्वारे प्रवामर्चन्तीत्येतस्मिंस्तु चर्चवे द्वितीयामृचमुद्धरेत् अन-
भिरूपा सा सर्वस्वार इति कृत्वा तस्याम् चर्च उद्धार एतस्मिन् ॥ १२ ॥

सुषमिद्ध इत्यत्रिवसिष्ठशूनककण्वसंस्कृतिवध्यश्चानां तानू-
नपातीम्* ॥ १३ ॥

सुषमिद्ध इत्येतस्मिंस्तु चर्चवे अत्रिप्रभृतीनान्तानूनपातीमृचमुद्ध-
रेत् मधुमन्तं तनूनपादित्येषा सा ॥ १३ ॥

नाराशंसीमन्येषाम्* ॥ १४ ॥

अन्यगोत्राणां नाराशंसीमुद्धरेत् तस्माच्चातुर्चर्चात् नराशंसमिह
प्रियमित्येताम् ॥ १४ ॥

समवाये तु भूयसां कल्पः* ॥ १५ ॥

यच्चैव बहवो दीक्षेन्नन्यगोत्राः तत्र ये भृथांसे बह्वतराः तेषां
यः कल्पस्तं कुर्यात् ॥ १५ ॥

गृहपतिं वानुसन्निष्टोऽनुभवन्तीति भवन्तीति* ॥ १६ ॥

यदा गृहपतेर्गोत्रं स्यात् तं वा कल्पं कुर्यात् यस्मादियं श्रुतिः
गृहपतिमनुसन्निष्टो भवतीति ॥ १६ ॥

* ब्राह्मणायणोऽप्येवम् ।

इति षष्ठस्य चतुर्थी कण्डिका ।

अथ पञ्चमी कण्डिका ।

वर्द्धमानेषु स्तोमेषु प्रथमस्य पर्यायस्य प्रथमा त्वचभागा
तस्यास्त्रिर्वचनम्* ॥ १ ॥

इह चित्रदादिष्वष्टाचत्वारिंशान्तेषु विष्टुतयः पठिताः एक-
प्रष्टुतयश्च स्तोमाः अयन्ते अथैक एकत्रिकः सप्तिसप्तदशौ स्तोमौ
भवतः सर्वौ दशदशौ भवति द्वादशो विष्टुवान् यत्तत्तदभिर्बहि-
ष्यवमानं भवति यदष्टाभिराज्यानि यद्वादशौ माध्यन्दिनः पवमानः
यत् षोडशभिः पृष्ठानि तद्दिश आर्भवः एवमादयः स्तोमाः श्रुताः
न च तेषां विष्टुतयः पठिता आन्नाये सोऽयमाचार्यः पर्यायकृतिं
विवक्षुः शास्त्रमारभते वर्द्धमानेषु स्तोमेषु प्रथमस्य पर्यायस्य प्रथमा
त्वचभागा तस्यास्त्रिर्वचनमिति वर्द्धमानेष्विति ये प्राकृतेभ्य ऊर्द्धं वर्द्ध-
मानाः तेषु प्रथमस्य पर्यायस्य या प्रथमा स्तोत्रीया तस्याः
संज्ञा त्वचभागेति तस्या आदौ त्रिर्वचनम् ॥ १ ॥

मध्यमावापस्थानम् † ॥ २ ॥

मध्यमायाः पर्यायस्य स्तोत्रीया तस्याः संज्ञा आवापस्थान-
मिति ॥ २ ॥

उत्तमा परिचरा † ॥ ३ ॥

* द्राह्यायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† द्राह्यायणोऽप्येवम् ।

या उत्तमा प्रथमस्य पर्यायस्य स्तोत्रीया तस्याः परिचरा
संज्ञा ॥ ३ ॥

परिचरा त्वचभागावापस्थानमिति मध्यमे* ॥ ४ ॥

मध्यमस्य पर्यायस्य याः प्रथममध्यमोत्तमाः स्तोत्रीयास्तासा-
मप्येताः संज्ञाः ॥ ४ ॥

आवापस्थानं परिचरा त्वचभागेत्युत्तमे* ॥ ५ ॥

उत्तमस्य पर्यायस्य याः प्रथममध्यमोत्तमाः स्तोत्रीयास्तासा-
मप्येताः संज्ञाः संव्यवहारार्थाः संव्यवहारश्चास्मिञ्छास्त्रे अथ वर्द्धमाने-
ष्विति किमर्थं किं ये अवर्द्धमानास्तेषु पर्यायकृतिर्नेष्टा उच्यते
न तेषु पर्यायकृतिं न वक्ष्यति इत्यन्तु पर्यायकृतिस्तृचभागादि-
वर्द्धमानेषु सुतरामुपपद्यते एवञ्च कृत्वा निदानकारोऽप्याह सैषा
विष्टावकृतिरेकविंशादिषु साधिष्टमुपपद्यत इति ॥ ५ ॥

एते विष्टावाः* ॥ ६ ॥

उक्तं पर्यायविष्टावान् सन्दध्यादिति अतोऽत्र विष्टावसंज्ञां करोति
॥ ६ ॥

तदभावे त्वचभागास्थानेषु पर्यायाणां पर्यायाः स्युः* ॥ ७ ॥

विष्टावानामभावे पर्यायाणान्त्वचभागास्थानेषु पर्यायाः स्युः
त्वचभागास्थाने ॥ ७ ॥

यथा वैकः पर्यायः* ॥ ८ ॥

यथा वा एकः पर्यायो भवति तथा सर्वे पर्यायाः स्युः तच्च-
भागायाः स्थाने प्रथमः आवापस्थाने द्वितीयः परिचरास्थाने
तृतीयः ॥ ८ ॥

नैकिनीपर्याया विद्यन्ते † ॥ ९ ॥

द्रव्याभावात् ॥ ९ ॥

तथा त्रिके विष्टावाः † ॥ १० ॥

द्रव्याभावादेव ॥ १० ॥

त्रिवृतश्चोद्यत्याम्* ॥ ११ ॥

त्रिवृतश्च स्तोमस्य उदत्यां विष्टुतौ विष्टावा न विद्यन्ते आन्नाय-
सामर्थ्यात् ॥ ११ ॥

समेषु समः प्रयोगः स्तोत्रीयाणाम्* ॥ १२ ॥

साम्प्रतं पर्यायकृतिरुच्यते ये तावत्समाः स्तोमास्तेषु स्तोत्री-
याणां समः प्रयोगः स्यात् यावत्कलः प्रथमा प्रयुज्यते तावत्कलो
द्वितीया तावत्कल एव तृतीया विन्यासन्याय उक्तः ॥ १२ ॥

एकैकाधिश्येष्वधिका द्वे ह्यधिश्येषु* ॥ १३ ॥

* द्राह्यायणोऽप्येवम् ।

† द्राह्यायणेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

एकाधिश्चयेषु स्तोमेषु एकाधिकां स्तोत्रीयां कुर्यात् द्वे स्तोत्रीये
द्व्यधिश्चयेषु द्वे अधिके तस्याधिक्यं कुतः समेभ्यः ॥ १३ ॥

ते विषमाः* ॥ १४ ॥

ते स्तोमा विषमा इत्युच्यन्ते ॥ १४ ॥

युग्मायुक्ताद्युत्तरोभावेण वर्त्तन्ते* ॥ १५ ॥

समो युग्मावस्तेषां द्युत्तरोभावेन वर्त्तन्ते ॥ १५ ॥

अयुज एकप्रभृतयो द्विकप्रभृतयो युजः † ॥ १६ ॥

एकप्रभृतयः स्तोमा द्युत्तरोभावेन वर्त्तन्ते तेऽयुजः द्विकप्रभृ-
तयो द्युत्तरोभावेण वर्त्तन्ते ते युग्माः ॥ १६ ॥

व्युत्तरोभावेणोभयेसां समवैषम्यम्* ॥ १७ ॥

उभयेषां युग्मायुजान्तु व्युत्तरोभावेन वर्त्तमानानां स्तोमा एकि-
प्रभृतयः व्युत्तरोभावेन वर्त्तमाना एकाधिश्चया भवन्ति समवैषम्यं
कस्य समवैषम्यं युग्मायुक्तयोः ॥ १७ ॥

एकप्रभृतय एकाधिश्चयाः* ॥ १८ ॥

एकप्रभृतयः स्तोमाः व्युत्तरोभावेन वर्त्तमाना एकाधिश्चया
भवन्ति ॥ १८ ॥

* ब्राह्मण्यणोप्येवम् ।

† ब्राह्मण्यणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

द्विकप्रभृतयो द्वाधिश्चयाः* ॥ १९ ॥

द्विकप्रभृतयः व्युत्तरीभावेण वर्त्तमानाद्वाधिश्चया भवन्ति ॥ १९ ॥

समाखिकप्रभृतयः* ॥ २० ॥

द्विकप्रभृतयः व्युत्तरीभावेण वर्त्तमानाः समा भवन्ति ॥ २० ॥

विषमाः समपर्यायैर्वर्त्तन्ते* ॥ २१ ॥

य एते विषमा एकाधिश्चया द्वाधिश्चयाः समपर्यायैर्वर्त्तन्ते एते
समाः समानपर्यायास्तस्मात् समानवृत्तिरेतेषां यावभितोऽनन्तरौ
समौ तयोः पर्यायान् संहरेत् पूर्वस्यैकमेकाधिश्चयेषु द्वौ द्वाधिश्चयेषुभ-
यान्यथाजाति यस्मिन् विषमे स्तोमे पर्यायकृतिः कर्त्तव्या तस्य याव-
भितोऽनन्तरौ समौ स्तोमौ स्यातां तयोः पर्यायसंहारं कुर्यात् एक-
मेकाधिश्चयेषु स्तोमेषु पूर्वस्य स्तोमस्य एकं पर्यायमनुसंहरेत् उत्तरस्य
समस्य द्वावनुसंहरेत् द्वौ द्वाधिश्चयेषु संहरेदिति वर्त्तते पूर्वस्य द्वौ
सचायमुत्तरस्य पर्यायस्यैकमेकाधिश्चये पर्यायवचनं † तदेकमिति
उभयानेतान् पर्यायान् यथाजातिमतामनुसंहरेत् ये तु ये तत्र †
अनुसंहरेत् समानजातीयान् तानपसत्र एव समेभ्यो यथा सप्तिनि †
यत्रानुरूपपर्यायकृतिः उत्तमौ त्रिवृत्स्तथा † एकादशस्य त्रिवृत्ः
प्रजानां पूर्वौ त्रिकौ पर्यायौ पञ्चदशस्योत्तमः सप्तदशः † द्वितीय-
तृतीययोर्द्वादशात् † द्वितीयषट्कात् उत्तमौ द्वादशात् विपर्ययो

* ब्राह्मण्यन्तोऽप्येवम् ।

† युक्तकचयेऽपि एतेषु स्थानेषु पतितमनुमीयते असंलग्नत्वात् ।

युग्मायुजामयुक्तं यथास्थानं पर्यायान् कुर्यात् सोऽविदोषः भाष्यान्त-
रमेतत् ॥ २१ ॥

यावभितोऽनन्तरौ समौ तयोः पर्यायान् सङ्गृहरेत्* ॥ २२ ॥

यौ स्तोमौ यस्य स्तोमविषयस्थानन्तरौ समस्तोमौ तयोः सम्ब-
न्धिनः पर्यायानाहरेत् विषमः क्लृप्त्यर्थं कथमित्याह ॥ २२ ॥

पूर्वस्यैकमेकाधिगणेषु* ॥ २३ ॥

पूर्वस्य समस्य सम्बन्धिनमेकं पर्यायम् आहरेत् क्लृप्त्यर्थं सामर्थ्यात्
दाबुत्तरादिति सिद्धम् ॥ २३ ॥

द्वौ द्व्यधिगणेषु* ॥ २४ ॥

द्व्यधिगणाय येषां न्द्वे समेभ्योऽधिके तेषु कल्पप्रमाणेषु पूर्वस्य
द्वौ पर्यायावाहरेत् अर्थादुत्तरस्य समस्यैकम् अत्र विशेषमाह ॥ २४ ॥

उभयान् यथाजाति* ॥ २५ ॥

उभयानेकाधिगणान् द्व्यधिगणान् संहृत्यमाणान् यथाजाति
कल्पप्रमाणे जात्यनतिक्रमेण संहरेत् तेनायुज्येकाधिगणद्व्यधिगणेषु
कर्तव्येष्वयुग्म एव समेभ्यः पार्श्वस्थेभ्योऽनन्तरेभ्यश्च पर्यायसंहारः
कर्तव्यः तथा युज्येकाधिगणद्व्यधिगणेषु कर्तव्येषु समानजातीयेभ्यो

* ब्राह्मण्यणोऽप्येवम् ।

युग्म्य एव समेभ्यः पार्श्वस्थेभ्योऽनन्तरेभ्यः पर्यायसंहारः कर्तव्यः
उदाहरणं त्रयोदशी अस्थैकाधिश्चत्वारं विषमत्वञ्चास्ति अथ च
द्वादशाहवत् समस्तोत्रीयकादेकयाधिकस्तौ विषमा इति च विषमः
एकिप्रश्नतित्वाच्चायुक् तेनानन्तरयोर्युजोः समयोः सकाशात्
पर्यायसंहारे विषमाः समपर्यायैरिति युक्तं पूर्वस्थैकमेकाधि-
शयेष्विति च तेनायुजः समस्तोत्रीयकस्यानन्तरस्य चिह्नत एकं
पर्यायमाहरेत् त्रयोदशानि प्रथमं यथास्थानं पर्यायानिति हि
वक्ष्यति पञ्चदशस्योत्तरौ च द्वौ तदनन्तरत्वादयुक्तात्समस्तोत्री-
यकत्वाच्च सप्तदशो द्वाधिशयो विषमः पञ्चदशः द्वाभ्यामधिकत्वात्
तस्याकृतिः प्रथमैः पठितैः पञ्चदशादनन्तरादयुजः समादेकविंश-
दुत्तमः अत्र च द्वौ पूर्वस्य द्वाधिशयत्वात् षोडश एकाधिशयो युक्
अतोऽस्थैकः समाद्युजश्च द्वादशात् प्रथमः अष्टादशादुत्तरौ च द्वौ
अत्रैकः पूर्वस्थैकाधिश्चत्वारं षड्विंशो द्वाधिशयः समो युक् तस्य
युजः समादनन्तराच्चतुर्विंशत् द्वौ प्रथमौ त्रिंशच्चोत्तमो युक् सम-
त्वात् तेन युग्विषमान् युक्समेभ्य अयुग्विषमानयुक्समेभ्य इति सिद्धं
तद्विषमान् विषमैरित्येको जातिसंहारकल्पः सप्रपञ्च उक्तः अधुना
युग्मायुक्संहारकल्पं वक्तुमाह ॥ २५ ॥

युग्मायुग्मभ्यो वा* ॥ २६ ॥

अनन्तरौ समौ तदयथाजात्येवं कल्प्यमानस्य यथा युग्वि-
षमान् युक्समेभ्य अयुग्विषमानयुक्समेभ्य इति अपित्वनन्तरेभ्यः

समेभ्यो युग्मायुग्म्यः उभयत्र अयुजि युजि च संहारः कर्तव्यः कथमित्यत आह ॥ २६ ॥

तत्र युजामेकाधिगयानामयुजः पूर्वौ पर्यायौ* ॥ २७ ॥

तत्र युग्मायुक्संहारकल्पे युजामेकाधिगयानां कर्तव्यानामयुजोऽनन्तरस्य च द्वौ पूर्वौ पर्यायावाहरेत् यथा षोडशिनि समानयुजोऽनन्तरात् पञ्चदशात् पूर्वौ द्वौ पर्यायौ अर्थादष्टादशात् युक्समाचोत्तममाहरेत् ॥ २७ ॥

उत्तरौ द्वाधिगयानाम्* ॥ २८ ॥

युक्द्वाधिगयानामयुजः अनन्तरस्य समस्योत्तरौ यत्र तत्रस्यस्य अतएवोत्तरावित्याह अथवोत्तराविति वचनात् उत्तरादयुज आनेयौ द्वाधिगयानां समानां एकाधिगयानां पूर्वस्मात् पूर्वत्र पूर्ववित्युक्तेः यथास्थानमिति वचनं वक्ष्यति तेन युजो द्वाधिगयस्य षड्विंशत्यानन्तरादयुज उत्तरात् सप्तविंशात् समादुत्तरौ द्वावधिकात् युजः एकं पूर्वात् चतुर्विंशात् समादिति ॥ २८ ॥

विपर्ययो युग्मायुजामयुक्षु* ॥ २९ ॥

अयुजामेकाधिगयेषु द्वाधिगयेषु कर्तव्येषु युग्मायुजोः पूर्वोक्तात् न्यायात् विपरीतो न्यायो ज्ञेयस्तेनायुजाधिगयानां कर्तव्यानां त्रयोदशादीनां युजो द्वादशात् पूर्वौ पर्यायौ अर्थात् पञ्चदशादुत्तरं

द्यधिशयानान्तु अयुजां युजः समादनन्तरादुत्तरौ यथा सप्तदशिन्येवो-
दाहरणमात्रन्तु सप्तदशं कृत्वात् तेनाष्टादशादुत्तरौ पञ्चदशात् पूर्व-
इति सप्तदशे युग्मायुक्संहारः ॥ २९ ॥

यथास्थानं पर्यायान् कुर्यात् सोऽविदोषः* ॥ ३० ॥

आह्वयमाणान् पर्यायान् यथास्थानं स्वस्थानानतिक्रमेण
कुर्यात् प्रथमादानीतं प्रथममुत्तरादुत्तरमिति तेन प्रथमः प्रथमे
स्थाने द्वितीये द्वितीयस्तृतीये तृतीय इति एवं क्रियमाणे अविदोषो
भवतीति संव्यवहारार्थम् । कण्डिका समाप्ता । षष्ठस्य पञ्चमी कण्डि-
कायां त्यक्तशिरान् भणित्वा अन्यभाष्यात्यक्तमेकमधिकाबलिद्वयमुद्धृत्य
त्रिंशदधिकाग्रे क्षेपितं चतुष्के त्रिकान् षष्ठिं युजायुग्म्यो वा अथवा
अयुग्म्यश्चानुशया युग्मा † तत्र युजामेकाधिशयानां स्तोमानामेका-
धिशयानां अयुजः पूर्वौ पर्यायौ स्यातामुत्तरौ द्यधिशयानां तत्
तस्मिन् युग्मा † स्तोमानामेकाधिशयानामयुजावितरौ स्तोमौ पूर्वौ
पर्यायौ स्यातां अर्थादापन्नं युज उत्तममिति द्यधिशयानां युजस्तेषां
उत्तमौ पर्यायौ न एकस्मात् उत्तरपूर्वयोः स्याताम् अर्थादापन्नं युजः
पूर्वा प्रथम इति यथा दक्षिणि त्रिवृतः पूर्वौ द्वादशात् उत्तमः तथा †
प्रथमयुज उत्तरः समः प्रथमद्वितीयौ षट्कात् तथोत्तमः प्रथमः
त्रिवृतः द्वितीयतृतीयौ प्रथममञ्जुजः † पर्यायौ आनन्तर्यात् पर्याय-
संहारः † कुर्यात् पर्यायाणां यथास्थानं † विदोषं वर्जयेदिति ॥३०॥

* ब्राह्मण्येनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† पुस्तकत्रयऽपि एतेषु स्थानेषु पठितमनुमीयते असंलग्नत्वात् ।

इति षष्ठस्य पञ्चमी कण्डिका ।

अथ षष्ठी कण्डिका ।

यदवसानः पूर्वः पर्यायस्तत्प्रभृतिरुत्तरः* ॥ १ ॥

योविष्टावः पूर्वस्य पर्यायस्यान्ते स्यात् स एवोत्तरस्य पर्याय-
स्यादिर्भवति तस्यापि यदवसानन्तदेवोत्तमस्यारम्भः ॥ १ ॥

तत्सामात् साम्यम्* ॥ २ ॥

तत्सामात् पर्यायसामात्साम्यं समभावोऽपि भवति वक्ष्यति
तथा पर्यायरोहमसम्भवत्सु सर्वेषु समात्सममेव कुर्यात् इति ॥२॥

तदुभयं कुर्यात् † ॥ ३ ॥

उक्तं यथास्थानं पर्यायान् कुर्यात् सोऽविदोष इति तथा
ऽविदोषं कुर्यात् तत्सामात् साम्यञ्च ॥ ३ ॥

ब्रह्मायतनीयाञ्च † ॥ ४ ॥

तच्चोभयं कुर्यात् यदुक्तादन्यत् ब्रह्मायतनीयाञ्च ब्रह्मायत-
नीयां वक्ष्यति ॥ ४ ॥

तथा पर्यायरोहमसम्भवत्सु सर्वेषु समात् सममेव
कुर्यात् ‡ ॥ ५ ॥

* ब्राह्मायणेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† ब्राह्मायणोऽप्येवम् ।

‡ ब्राह्मायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

अविदोषादिषु सर्वेष्वसम्भवत्स सामात्साम्यं अवश्यं कुर्यात् एव-
शब्दोऽवधारणार्थः ॥ ५ ॥

पर्यायप्रत्यवरोहन्तु वर्जयेत्* ॥ ६ ॥

यदि पुनः सामात्साम्ये क्रियमाणे पर्यायप्रत्यवरोहः स्यात्
तत् वर्जयेदेव ॥ ६ ॥

विज्ञायतनीयाञ्च* ॥ ७ ॥

विज्ञायतनीयाञ्च विष्टुतिं वर्जयेत् का पुनर्विज्ञायतनीयेत्यु-
च्यते ॥ ७ ॥

प्रथमायाः प्रयोगे भूयिष्ठे ब्रह्मायतनीया मध्यमायाः
क्षत्रायतनीयोत्तमाया विज्ञायतनीया † ॥ ८ ॥

प्रथमायाः स्तोत्रोपायाः प्रयोगे भूयिष्ठे सा विष्टुतिर्ब्रह्मायतनीया
भवति यथ्यमायाः प्रयोगे भूयिष्ठे क्षत्रायतनीया भवति उत्तमायाः
प्रयोगे भूयिष्ठे विज्ञायतनीया भवति या विज्ञायतनीया तां पर्याय-
कृतौ वर्जयेत् ॥ ८ ॥

दाशरात्रिकेभ्यः पर्यायकृतौ पथ्यापर्यायानेव संहरेत्*
॥ ९ ॥

उक्तं यावभितोऽनन्तरौ समौ तयोः पर्यायानेव संहरेत् इति

* ब्राह्मणायणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणायणेनैतेन सूत्रत्रयं कृतम् ।

दाशरात्रिकेभ्यः स्तोमेभ्यो यदि अनुसंहारः कर्त्तव्यः स्यात् तदा
याम्बु सत्रपथ्या विष्टुतयस्ताभ्य एव पर्यायाननुसंहरेत् ॥ ८ ॥

परिवर्त्तिन्यास्तु त्रिवृतोऽनादेशे* ॥ १० ॥

त्रिवृतस्तु यदा पर्यायकृतौ संहारः कर्त्तव्यः स्यात् तदा परि-
वर्त्तिनी पर्यायाननुसंहरेत् अनादेशे आदेशे तु यथादेशं दर्शनि
स्तोमे वक्ष्यति उच्यत्यावेति ॥ १० ॥

एष न्यायोऽनादिष्टानाम्* ॥ ११ ॥

येषां स्तोमानां पर्याया नादिष्टाः तेषामेष पर्यायकृतौ न्यायः
॥ ११ ॥

एकिन्यावर्त्तिस्थानगते त्रिष्पूरस्ताद्विंकारः शाण्डिल्यः
त्रिके च प्रथमया स्तोमपूरणम् † ॥ १२ ॥

एकिनि स्तोमे आवर्त्तिस्थानगते सति शाण्डिल्यो हिंकारस्तु
पुरस्तात् त्रिः क्रियां मन्यते एष पर्यायाणां धर्म इति त्रिके च स्तोमे
आवर्त्तिस्थानगते प्रथमया स्तोत्रीयया स्तोमपूरणं मन्यते सर्वेषु
पर्यायेषु प्रथमा एव स्यादिति ॥ १२ ॥

तच्चेन धानञ्जप्यः सकृच्चैकिनि द्विङ्कारम् † ॥ १३ ॥

* द्राक्षाद्यणोरप्येवम् ।

† द्राक्षाद्यणोनैतेन सृजद्वयं कृतम् ।

त्रिके स्तोमे त्वेन धानञ्जय आचार्यः स्तोमपूरणं मन्यते
एकिनि चावर्त्तिस्थानगते सङ्कट्टिङ्गारं मन्यते पर्यायनिमित्तो
दिङ्कारः न च तस्मिन् सर्वे पर्यायाः सन्ति ॥ १३ ॥

जातिसंहारः पञ्चिनि* ॥ १४ ॥

पञ्चिनि स्तोमे जातिसंहारः स्यात् नाद्यं पृथगनुपूर्वं संहारः
स्यात् ॥ १४ ॥

पञ्चदशपर्यायैः पृथगनुपूर्वं रात्रिपर्यायान् विदध्यात्
संलङ्घितायामिति भाण्डितायनः* ॥ १५ ॥

संलङ्घितायां रात्रौ पठति पञ्चदशभिर्होत्रे सुयुः पञ्चभिः पञ्चभि-
रितरेभ्य इति संलङ्घनं कालातिक्रमः पञ्चभिः पञ्चभिरितरेभ्य
इति कृतलक्षणस्य पञ्चिनि संहारः प्राप्नोति एवं कृत्वा आह पञ्चदश-
पर्यायैरिति ये पञ्चदशे स्तोमे पर्यायाः कृताः तैः पर्यायैः पृथग्ना-
नेत्यर्थः आनुपूर्व्येण रात्रिपर्यायेषु विधानं कुर्यात् एवमभिव्युष्टायां
रात्रौ ॥ १५ ॥

तत्र विष्टावाः पर्यायस्थानेषु स्युः पृथक् च स्तोत्रीयास्तु
पर्यायाः † ॥ १६ ॥

तत्र तस्मिन्विधौ पञ्चदशपर्याया एव स्युः चयाणां पर्यायानां

* ब्राह्मणायणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

स्थानेषु त्रयोऽपि विष्टावाः स्तुर्चयास्थानं एवं पर्याया जानास्तोत्री-
यासु भवन्ति ॥ १६ ॥

दाशरात्रिकेभ्य एकयाज्यायःसु तस्मात् पूर्वस्योत्तमे पर्याय
आवपेत्* ॥ १७ ॥

ये दाशरात्रिकेभ्य एकयाज्यायांसस्तेषु पर्यायकृतौ तस्मात्
करिष्यमाणपर्यायात् स्तोमाद्यः पूर्वस्तस्योत्तमे पर्याये एकां
स्तोत्रीयामावपेत् ॥ १७ ॥

ब्रह्मायतनीया तु तेषु क्षत्रायतनीया वा † ॥ १८ ॥

तत्र प्रथमे विष्टावे भूयिष्ठां आवपेत् मध्यमे वा उत्तमस्य पर्या-
यस्य एवं सा ब्रह्मायतनीया वा भवति क्षत्रायतनीया वा ॥ १८ ॥

आस्कन्दन्तु गौतमश्चत्वारिंशे* ॥ १९ ॥

चत्वारिंशे स्तोमे गौतम आचार्य आस्कन्दं मन्यते तु शब्दोऽ-
वधारणार्थः आस्कन्द उक्तलक्षणे महाव्रतप्रकरणे चतुर्विंशेन वा
सुत्वा मध्यमामहिंस्तान्तृचस्य प्रस्तुयात्स आस्कन्दो नामेति ॥ १९ ॥

धानञ्जय इतरेषु* ॥ २० ॥

इतरेषु दाशरात्रिकेषु एकयाज्यायःसु स्तोमेषु आस्कन्दं धान-
ञ्जयो मन्यते ॥ २० ॥

* ब्राह्मायणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

इति षष्ठस्य षष्ठी कण्डिका ।

अथ सप्तमो कण्डिका ।

दशनि चतुष्को मध्ये परिवर्त्तिनो पर्यायावभितः* ॥१५॥

दशनि स्तोमे युग्जातिसंहारकृतौ प्राप्तायां अपरोऽनुसंहार-
प्रकार आरभ्यते चतुष्कपर्यायं मध्ये कृत्वा अभितः परिवर्त्तिनो-
पर्यायौ स्याताम् ॥ १ ॥

उद्यत्या वा* ॥ २ ॥

तमेव वा चतुष्कं मध्ये कृत्वा उद्यतीपर्यायावभितः स्याताम् ॥२॥

उद्यतोपर्याययोर्ब्रह्मायतनीयां कुर्वन् प्रथमायाञ्चतुष्कं
कुर्यात्* ॥ ३ ॥

अथ पुनस्तस्मिन् उद्यतोपर्यायकल्पे ब्रह्मायतनीयाच्चिकीर्षत् ततः
प्रथमायामेव चतुष्कं कुर्यात् ॥ ३ ॥

द्वादशे त्वचभागास्थानेषु द्विकाविष्टावाः † ॥ ४ ॥

द्वादशे स्तोमे आवापस्थानेषु स्तोत्रोद्याणां क्रिया प्रामाण्या-
येन तस्यां प्राप्तायामाह त्वचभागास्थानेषु द्विकाविष्टावा इति द्वादशे
स्तोमे पर्यायेषु यानि त्वचभागास्थानानि तेषु द्विकाविष्टावाः
स्युः ॥ ४ ॥

* ब्राह्मायणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मायणीये किञ्चिदधिकमस्ति ।

त्रयोदशत्रयोविंशयोः पञ्चविंशे च मध्यमः पर्यायो
ज्यायानेकज्यायःसु कनोयानेककनीयःसु* ॥ ५ ॥

त्रयोदशत्रयोविंशयोः स्तोमयोः पञ्चविंशे च स्तोमे विशेष
आरभ्यते एकया स्तोत्रीयया ज्यायःसु यो मध्यमः पर्यायः स ज्यायान्
स्यात् एकया कनीयःसु एकया कनीयान् मध्यमः पर्यायः स्यात् तत्
किमिदं बज्जवचनं यदा एकः कनीयान् ज्यायांभौ द्वौ स्यातां तत्रै-
के तावद्वर्णयन्ति पर्यायेषु बज्जवचनमिति एकोज्यायान् येषु पर्या-
येषु तदमे एकज्यायांसः एकः कनीयान् येषु तदमे एककनीयांसः
अपरे ब्रुवते स्तोमेष्वेव बज्जवचनं यथा नराणां वा नराणाञ्च कथ-
मासोत् समागमः अत्रिष्टुब्जगतोका अस्य स्तोत्रप्रवर्हाः सवनप्रवर्हाः सु-
अथवा पर्यायकृतिरेवास्तु प्राथम्येन विवक्षिता तत्र त्रयोदशे तावत्
एकयाज्यायसि प्रथमोत्तमौ पर्यायौ द्वादशात् मध्यमः पञ्चदशात्
तथा पञ्चविंशे चतुर्विंशात् प्रथमोत्तमौ पर्यायौ मध्यमस्त्रिणवात्
त्रयोविंशे एकया कनीयान् तस्मिंस्तुर्विंशात् प्रथमोत्तमौ मध्यम
एकविंशात् धानञ्जयस्तु जातिसंहारं मन्यते उभयैर्जातिसंहारं
धानञ्जय इति ॥ ५ ॥

तथैकान्नत्रिंशैकत्रिंशयोः* ॥ ६ ॥

तथा तेन प्रकारेण ज्यायःकनीयस्त्वं एकोनत्रिंशे प्रथमोत्तमौ
त्रिंशात् मध्यमस्त्रिणवात् तथैकत्रिंशे प्रथमोत्तमौ त्रिंशात् मध्यम-
स्त्रयस्त्रिंशात् ॥ ६ ॥

रूढपर्याया वा* ॥ ७ ॥

रोहेण वा सर्वध्वेते पर्यायाः स्युः उत्तरोत्तरवृद्ध्या ॥ ७ ॥

तेषां प्रथमे युग्मायुक्त्वांश्चारं शाण्डिल्यायनः* ॥ ८ ॥

तेषां चथोद्दिष्टानां त्रयोदशप्रभृतोनां प्रथमे त्रयोदशे युग्मा-
युक्त्वांश्चारं शाण्डिल्यायन आचार्यो मन्यते ॥ ८ ॥

द्वितीये शाण्डिल्यः* ॥ ९ ॥

द्वितीये त्रयोविंशे शाण्डिल्य आचार्यो युग्मायुक्त्वांश्चारं मन्यते
॥ ९ ॥

उभयोर्जातिसंचारं धानञ्जयः* ॥ १० ॥

उभयोस्त्रयोदशत्रयोविंशेयोर्जातिसंहारं धानञ्जय आचार्यो म-
न्यते ॥ १० ॥

शाण्डिल्यश्च पञ्चविंशे* ॥ ११ ॥

शाण्डिल्य आचार्यः पञ्चविंशे जातिसंहारं मन्यते चशब्दः समु-
च्चयार्थः ॥ ११ ॥

अष्टादशसप्तदशएवावपेदिति गौतमः* ॥ १२ ॥

गौतम आचार्यो मन्यते अष्टादशेनैव समप्रयोगन्यायः स्यात्
सिद्धे एव सप्तदशे अष्टादशीं स्तोत्रोयामावपेत् अविबुद्धन्यायेन ॥ १२ ॥

* द्राष्ट्यायणोऽप्येवम् ।

न्यायविहितः स्यादिति धानञ्जयः* ॥ १३ ॥

धानञ्जय आचार्यो मन्यते य एव न्यायः समेषु समः प्रयोगः
स्रोत्रोद्याणामिति तेनैवास्य विधानं स्यादिति ॥ १३ ॥

एकान्नविंशे परिवर्त्तिनी पर्यायावभितस्त्रयोदशी मध्ये*
॥ १४ ॥

एकान्नविंशे सोमे अपरोन्याय आरभ्यते अभितः परिवर्त्तिनी-
पर्याया स्यातां त्रयोदशी मध्यमः पर्यायो भवति ॥ १४ ॥

तस्मिन् प्रथमायास्त्रिर्वचनं तथोत्तमायाः* ॥ १५ ॥

तस्मिन्त्रयोदशपर्याये प्रथमायाः स्रोत्रोद्यायास्त्रिर्वचनं स्यात्
तथोत्तमायाः स्रोत्रोद्यायास्त्रिर्वचनं मध्यमा सप्तकाल उच्यते ॥ १५ ॥

पञ्चदश पर्यायावभितो नवो मध्ये त्रिकविष्टावइति धान-
ञ्जयः* ॥ १६ ॥

धानञ्जय आचार्यो मन्यते तस्मिन्नेकान्नविंशे पञ्चदशपर्याया-
वभितः स्यातां नवो पर्यायो मध्ये स्यात् त्रिकैविष्टावैरिति ॥ १६ ॥

शाण्डिल्यायनस्तु जातिसंहारम्* ॥ १७ ॥

शाण्डिल्यायन आचार्यो जातिसंहारं मन्यते तुशब्दोऽवधा-
रणार्थः जातिसंहारमेव मन्यते नेतरान् कल्यान् ॥ १७ ॥

द्वात्रिंशे तिस्रो विष्टुतोः कुर्यादिति गौतमः* ॥ १८ ॥

द्वात्रिंशे स्तोमे तिस्रो विष्टुतोः कुर्यात् इत्येवं गौतम आचार्यो
मन्यते ॥ १८ ॥

तासां पर्यायकृतिप्रयोगौ चतुश्चत्वारिंशेन व्याख्यातौ*
॥ १९ ॥

तासां द्वात्रिंशप्रयोगे तिसृणां विष्टुतीनां पर्यायाणाञ्च कृतिः
प्रयोगश्च चतुश्चत्वारिंशेन स्तोमेन व्याख्यातौ पर्यायकृतिस्तावत्
प्रथमायां विष्टुत्यां एकादशी प्रथमः पर्यायः दशो द्वितीयः एकादशी
तृतीयः द्वितीयया दशो तृतीयया एकादशी दशो पूर्व एकादशिनावु-
त्तरौ द्वितीयायाम् एकादशिनौ पूर्वौ दशो उत्तमाः तृतीयायां
प्रयोगः याज्यानां प्रथमा पृष्ठानां द्वितीयाक्यानां तृतीयेत्येवं
प्रथमः याज्यानां सा हेतुरित्यत आरभ्य द्वितीया योऽच्चावाकमिति
तृतीयः ॥ १९ ॥

अप्रहर्भाजि प्रथमयैवेति शाण्डिल्यः* ॥ २० ॥

शाण्डिल्य आचार्य आह अहर्भाज्यपि द्वात्रिंशे प्रथमयैव विष्टुत्या
सर्वमहः कुर्यात् उत्तरे विष्टुती नैव प्रलुङ्गीत अन्येषां त्वाचार्याणां
यथा कुर्यादहर्भाजीति प्रकृतमेव ॥ २० ॥

* ब्राह्मण्यणोऽप्येवम् ।

इति षष्ठस्य सप्तमोऽध्यायः ।

अथ अष्टमो कण्डिका ।

चतुष्टोमयोश्चतुष्पर्यायाः* ॥ १ ॥

चतुष्टोमश्चतुष्टोमश्चतुष्टोमौ तयोश्चतुष्पर्यायाः स्तोमा भवन्ति किं पुनरयं स्तोमभेदेनिगद्यते इह त्रिपर्यायता स्तोमानां न्याय उच्यते ब्राह्मणम् अथैष चतुष्टोमः पशुकामो यजेतेत्येवमधिकृत्य चतुष्कादीन् षट् चतुस्तुरान् स्तोमान् पठति तस्मिन् षट्स्तोमे सति चतुष्टोमशब्दो न सम्भवति सोऽयं चतुष्टोमशब्दो मुखैरर्थैरसम्भवं गौणे कल्पते चतुष्पर्यायाः स्तोमा इति उत्तरो यद्यपि चतुष्टोमो भवति तथापि तत्र चतुष्पर्यायतैव सन्निहितत्वात् स्तोमाभ्यामित्युक्तं तत् ॥ १ ॥

तत्र चतुष्के द्वौ प्रथमायां पर्यायौ स्यातां यदि ब्रह्मायतनीयां कुर्यात्* ॥ २ ॥

तत्र तयोश्चतुष्टोमयोश्चतुष्के स्तोमे द्वौ प्रथमायां स्तोत्रीयायां पर्यायौ स्यातां यदि ब्रह्मायतनीयां विष्टुतिं कुर्यात् ॥ २ ॥

मध्यमायां क्षत्रायतनीयाञ्चेत्* ॥ ३ ॥

यदि क्षत्रायतनीयां विष्टुतिं कुर्यात् ततो मध्यमायां स्तोत्रीयायां द्वौ पर्यायौ स्याताम् ॥ ३ ॥

तथाष्टिनि द्विकास्तु तस्य पर्यायाः* ॥ ४ ॥

यथा चतुष्के तथाष्टिनि यदि ब्रह्मायतनीयां कुर्यात् द्वौ प्रथमायां पर्यायौ स्याताम् अथ चत्त्रायतनीयां मध्यमायां अत्रमपि तथाष्टिनो विशेषः द्विकास्तु तस्य पर्यायाः एषा ब्रह्मायतनीया एषा चत्त्रायतनीया ॥ ४ ॥

पूर्वयोः पूर्व उत्तरयोरुत्तर एवं विहितवपराविति शाण्डिल्यः † ॥ ५ ॥

पूर्वयोः स्तोत्रीययोः पूर्वः पर्यायः स्यात् उत्तरयोः स्तोत्रीययोरुत्तरः पर्यायः स्यात् अपरावपि पर्यायौ एवं विहितौ पूर्वयोः पूर्व उत्तरयोरुत्तर इति एवं शाण्डिल्य आचार्यौ मन्यते एष द्वितीयः प्रकारोऽष्टिनः ॥ ५ ॥

पूर्वयोर्द्वितीयः पृथक्स्तोत्रीयास्वितर इति धानञ्जयः † ॥ ६ ॥

पूर्वयोः स्तोत्रीययोः प्रथमद्वितीययोर्द्वितीयः पर्यायः स्यात् इतरे पर्यायाः प्रथमतोत्रयचतुर्थाः पृथक्स्तोत्रीयास्तु स्युः एवं धानञ्जय आचार्यौ मन्यते एष तृतीयः प्रकारोऽष्टिनः ॥ ६ ॥

द्वादशे व्याख्यातौ प्रथमोत्तमौ मध्यमौ द्विकौ पूर्वयोः पूर्व उत्तरयोरुत्तरः ‡ ॥ ७ ॥

* ब्राह्मण्येनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मण्येनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

‡ ब्राह्मण्येनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

द्वादशे स्तोमे व्याख्यातौ प्रथमोत्तमौ पर्यायौ द्वादशप्रकरण
एव द्वादशे त्वचभागास्थानेषु द्विका विष्टावा इति मध्यमौ पर्यायौ
द्विकौ स्यातां प्रथमद्वितीययोः स्तोत्रीययोः मध्यमयोः पर्याययोः
पूर्वः स्यात् द्वितीयतृतीययोरुत्तरः ॥ ७ ॥

षोडशे चत्वारो द्वादशपर्यायास्तेषां मध्यमौ सदृशौ*
॥ ८ ॥

षोडशे स्तोमे द्वादशस्तोमवचत्वारः पर्यायाः स्युः तेषां मध्यमौ
पर्यायौ सदृशौ समानरूपौ विंशः स्तोमः आर्भवं एव तत्र पर्याय-
कृतिर्नान्ता ॥ ८ ॥

चतुर्विंशे चत्वारः षट्काः पर्याया द्विकविष्टावाः † ॥ ९ ॥

चतुर्विंशे स्तोमे चत्वारः षट्काः पर्याया द्विकविष्टावाः स्युः
॥ ९ ॥

पृथक्त्वचेषु पर्यायाः स्युः ‡ ॥ १० ॥

चतुर्षु त्वचेषु वारवन्तीयमग्निष्टोमसाम पठितं तेषां प्रयोगः
पठितो मशकेनैव विकल्पार्थः पुनरारम्भः पृथङ्नानेत्यर्थः त्वचे त्वचे
पर्यायः स्यात् ॥ १० ॥

* ब्राह्मण्येनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मण्योऽप्येवम् ।

‡ ब्राह्मण्यणीये विशेषोऽस्ति ।

द्वयोर्द्वयोर्वा व्यत्यासम्* ॥ ११ ॥

द्वयोर्द्वयोर्वा त्वचोः पर्यायः स्यात् प्रथमद्वितीययोः प्रथमः
पर्यायः तृतीयचतुर्थयोः द्वितीयः पर्यायः पुनः प्रथमद्वितीययोस्तृतीयः
तृतीयचतुर्थयोश्चतुर्थः अत्र यथास्थानं स्तोत्रोयाः एष व्यत्यासः ॥ ११ ॥

यज्ञायज्ञीयस्य वा प्रथमः प्रथमासु च यज्ञायज्ञीयप्रथ-
मायासाकमश्वस्य परमध्यमयोश्च द्वितीयः पूर्वयोश्च मध्य-
मयोर्हारिवर्णस्य तैरश्चोत्तमायाश्च तृतीयः पूर्वेषाञ्चोत्त-
मासु तैरश्चोत्तु चान्त्यः † ॥ १२ ॥

अयं तृतीयः प्रकारो यज्ञायज्ञीयस्य तिस्रः साकमश्वहारि-
वर्णतैरश्वानामाद्यास्तिस्रः एष तावत् प्रथमः पर्यायः यज्ञायज्ञी-
यस्य प्रथमः साकमश्वस्य च तिस्रः हारिवर्णतैरश्वयोर्मध्यमे द्वे एष
द्वितीयः पर्यायः यज्ञायज्ञीयसाकमश्वयोर्मध्यमे द्वे चतौ हारिवर्ण-
स्वर्चस्तिस्रः तैरश्वस्योत्तमा चतुर् एष तृतीयः पर्यायः यज्ञायज्ञीय-
साकमश्वहारिवर्णानां समुत्तमास्तिस्रस्तैरश्वार्चः सर्वा एष उत्तमः
पर्यायः एतासु सर्वासु वारवन्तीबमेव स्यात् सर्वेष्वेतेषु द्विका विष्टा-
वाः ॥ १२ ॥

उपोत्तमो वा द्विकविष्टावोऽश्वमेधेऽष्टादशादितरे ‡ ॥ १३ ॥

* ब्राह्मणायणीये विशेषोऽस्ति ।

† ब्राह्मणायणेनैतेन सूत्रचतुष्टयं कृतम् विशेषश्च कृतः ।

‡ ब्राह्मणायणोऽप्येवम् ।

लाघविक आचार्यः प्रसङ्गेन ब्रवीति अश्वमेधेऽपि प्रथमेऽहनि चतु-
ष्टोमाः स्तोमाः तत्राग्निष्टोमसाम्नि चतुर्विंशे स्तोमे चत्वारः षट्काः
पर्याया द्विकविष्टावाः स्युः अथवा उपोत्तम एव द्विकविष्टावः स्यात्
प्रथमद्वितीयचतुर्थी अष्टादशात्सर्वे भवन्ति पर्यायकृतात् ॥ १३ ॥

पञ्चदशपर्यायौ पूर्वावेकविंशस्योत्तराविति वोत्तराविति
वा* ॥ १४ ॥

तत्रापि आहोनिने चतुष्टोमे अग्निष्टोमसाम्नि चतुर्विंशे स्तोमे
चत्वारः षट्काः पर्याया द्विकविष्टावाः स्युः अथवा पञ्चदशस्य प्रथम-
द्वितीयौ पर्यायौ स्याताम् एकविंशस्य तृतीयचतुर्थी इति विकल्पः
॥ १४ ॥

इति षष्ठस्य अष्टमो कण्डिका ।

अथ नवमी कण्डिका ।

ऋन्दो दैवतसामान्तयोगान्धाथ्यान् ब्रुवते यथा षोडशि-
मतोऽतिरात्रस्य ज्योतिष्टोमस्य* ॥ १ ॥

अश्वमेधे उक्तं स्तोमविधानं साम्प्रतं स्तोत्रकल्याणां न्याय
उच्यते येन स्तोत्राणि कल्पयितव्यानि अत्रोच्यते किमिदं यावता
मशकेन गवामयनादीनां सहस्रसंवत्सरान्तानां ज्योतिष्टोमषड्वह-

द्वादशाहविचाराणाञ्च सर्वेषां निरवशेषेण स्तोत्रविधिः कल्पितः
 परं नः प्रमाणं मशकः तत् किमिदं पिष्टपेषणं क्रियते स्तोत्रकल्पन-
 विध्यर्थं आरम्भ इति उच्यते, सत्यमेतदेवं किन्तु अनुब्राह्मणिकानां
 अहर्योगं गृहीत्वा स्तोत्रविधिः कल्पितो मशकेन तत्र ये ताण्डके
 प्रवचने आस्नातास्तेषां स्तोत्रविधिः कल्पितः क्षुद्रकृप्तिश्च अस्य त्वाचा-
 र्यस्य प्रतिज्ञा सर्वकालधिकार इति तद् ये शाखान्तरे दृष्टाः भूः सर्व-
 मेधचतुर्थसारस्वतादयस्तेषां स्तोत्रविधिः कल्पयितव्यः साऽयमाचार्य-
 स्तत्राचार्यं शास्त्रमारभते कन्दोदैवतसामान्तयोगानि कन्दांसि च
 दैवतानि च सामान्ताश्च कन्दोदैवतसामान्तास्तेषां कन्दोदैवतसामा-
 न्तानां योगाः कन्दोदैवतसामान्तयोगाः अयं योगशब्दः प्रत्येकशः
 सम्बध्यते कन्दोदैवतसामान्तयोगाद्याय्यानाचार्यो ब्रूवते न्यायादन-
 पेताद्याय्यान् यथा षोडशिमतोऽतिरात्रस्य ज्योतिष्टोमस्य कन्दसां
 तावद्योगो गायत्रं प्रातःसवनं कन्दः माध्यन्दिनः पवमानो गायत्री
 बृहतोत्रिष्टुविति बार्हतानि पृष्ठानि गायत्रीषु वामदेव्यम् आर्भवे
 पञ्च कन्दांसि गायत्री ककुबुष्णिगनुष्टुब्जगतीति अग्निष्टोमसाम्नि
 प्रथमा बृहतो ककुभावुत्तरे गायत्रं प्रथममुक्त्यं ककुभं द्वितीयं
 विच्छन्दःसु तृतीयं स्वरानुष्टुभि षोडशी आनुष्टुभी रात्रिः बार्हतः
 सन्धिः ककुबुत्तर्येण अथ दैवतानि सौम्याः पवमानाः आग्नेयं प्रथम-
 माज्यम् मैत्रावरुणं द्वितीयम् ऐन्द्रं तृतीयम् ऐन्द्राग्रं चतुर्थम्
 ऐन्द्राणि सर्वाणि पृष्ठानि आग्नेयमग्निष्टोमसाम् आग्नेयं प्रथममुक्त्यम्
 ऐन्द्रे परे उक्त्ये ऐन्द्रः षोडशी ऐन्द्री रात्रिः त्रिदेवत्यः सन्धिः अग्नि-
 रूषा अश्विनाविति अथ सामान्ताः प्रातःसवने तावत्स्वारं गायत्रं

माध्यन्दिने स्वारं गायत्रं आमहीचवरैरवधौधाजयौशनानि निधन-
वन्ति बह्विर्निधन इडा त्रिणिधनपदनिधनस्वराणां यथासंख्येन रथ-
न्तरं निधनवत् वामदेव्यं हादकारस्वारं नौधसम्पदनिधनं कालेय-
मिडानिधनं आर्भवं गायत्रं स्वारं संहितं पदनिधनं सप्तं हादकार-
स्वारं पौष्कलं पदनिधनं श्यावाश्वं हादकारस्वारम् आन्धीगवं मध्ये
निधनं ऐडञ्च कावं पदानुस्वार यज्ञायज्ञीयं वाङ्निधनं प्रथममुक्तं
साकमश्वं हादकारस्वारं सौभरं बह्विर्निधनं नार्मेधं हादकारस्वारं
रात्रिरविकृतैवेति कल्पना आहीनिकं विशेषमुक्त्वा एष न्यायः सर्व
एव ज्योतिष्टोमस्य छन्दोदैवतसामान्तयोगः ॥ १ ॥

उक्त्योत्तमेऽनुष्टुभो न्याय्याः* ॥ २ ॥

उक्त्यानामुत्तमे सान्नि अनुष्टुभ एव सूचस्ता न्याय्याः एवं मशके-
नोक्त्यान्तेषु कल्पना कृता ॥ २ ॥

विह्वन्दसस्तु वचनात्* ॥ ३ ॥

विह्वन्दस एव भवन्तुः कथान्ते कस्मात् वचनात् प्रकरणेनारभ्य
विहिताः अनुष्टुभो विप्रकरणे अपरे सुवते अनुष्टुभः सर्वत्र भवन्तुः
कथान्त एव विह्वन्दसस्तु यत्र वचनं तत्र भवन्तीत्यर्थः ॥ ३ ॥

यद्देवत्यास्तु सुवते सा स्तोत्रदेवता* ॥ ४ ॥

यद्देवत्यास्तु स्तोत्रेण सुवन्ति सा स्तोत्रदेवता तत् किमिद-

* द्राष्टव्यायोगोऽप्येवम् ।

मुच्यते एवं श्रुतिः अथ खल्वाशीः समृद्धिरुपसरणानीत्यधिकृत्य यां
देवतामभिष्टेयं स्यात् तां देवतामुपधावेदिति इह च सवनदेवता
आकुवादस्रोत्रदेवता अपि श्रूयते यथा वसूनां प्रातःसवनं रुद्राणां
माध्यन्दिनं सवनमादित्यानाञ्च विश्वेषाञ्च देवानां तृतीयसवनमिति
अन्यो ज्योतिषे दैवतयोगः तत्रायं संशयः किं सवनदेवता तेनोप-
दिश्यते अथवा स्रोत्रदेवता अथ ज्योतिषं दैवतयोगं गृहीत्वोपास्या-
मह इति एतस्मिन् संशय आह यद्देवत्यासु ब्रुवते सा स्रोत्रदेवतेति
भक्तिमात्रं सवनदेवता ॥ ४ ॥

अन्वध्यायमपवादनिशामनम्* ॥ ५ ॥

इहोक्तं कन्दोदैवतसामान्तयोगान् न्याय्यान् ब्रुवते यथा
षोडशमिहोऽतिरात्रस्य ज्योतिष्टोमस्येति अन्यत्राग्नेयोषु सर्वाणि
स्रोत्राणि ब्रुवते यथाग्निष्टुप् ऐन्द्रोषु भवन्तीति सर्वाणि स्रोत्राणि
ऐन्द्रोषु भवन्ति तथा वैश्वदेवीषु भवन्तीति श्रुत्यन्तरं तत्किमेषां
स्रोत्राणामाग्नेयादिषु क्रियमाणानां या एव स्रोत्रदेवता न्याय्या
निर्दिष्टा ज्योतिष्टोमे ता एव भवन्ति अन्यादयो गुणभूताः यथेन्द्रो
गार्हपत्यमुपतिष्ठत इति अग्निरेव भवति तत्र प्राधान्येन तत् श्रुतेः
इन्द्रो गुणभूतः एवं तत् यथान्यादिदेवताभिः तज्ज्ञायस्रोत्रदेवतानां
प्रत्यान्नाय इति एतस्मिन् संशय आह अन्वध्यायमपवादनिशामन-
मिति अध्यायमनु अन्वध्यायं अन्वध्यायमपवादे निशामयितव्यः
अन्वध्यायं न्याय्यानां कन्दोदैवतसामान्तानामपवादः यथा कन्दसां

तावत् जगत्यः प्रतिपदो भवन्ति जगतीनां लोके त्रिष्टुभस्त्रिष्टुभां
 गायत्र्यः त्रिष्टुभः प्रतिपदो भवन्ति त्रिष्टुमां लोके जगत्यो जग-
 तीनां गायत्र्य इति तथा देवतानामपवादः अन्वधायमपवादं
 निशामयित्वा प्रमाणीकर्त्तव्यः गोतेषु प्रत्यन्वधायमपवादनिशामनम्
 अथ यत्कवितमिव निरुदितमिव सा वाक् शवहः क्षिप्रं मरिष्यतीति
 विद्याद्यस्तथाधोतेऽथ यदा क्रन्दितमिव निष्क्रन्दितमिव सा मित्रहः
 सर्वज्यानिञ्ज्यास्यतीति विद्याद्यस्तथाधोत इत्येतदादिना चापवादेन
 अन्वधायमपवादनिशामनम् ॥ ५ ॥

स्वाराणि हाइकारस्वारपदानुस्वाराणि* ॥ ६ ॥

इह सामान्ता उच्यन्ते वक्ष्यति सर्वेषां तुल्यसन्निपाते जामोति
 खरो येषां निधनं तानि स्वाराणि तानि द्विविधानि हाइकार-
 स्वाराणि पदानुस्वाराणि च यथा वामदेयं हा इकारस्वारम् ऊश्नं
 पदानुस्वारम् ॥ ६ ॥

तेभ्योऽन्यान्यैऽङ्वाङ्निधनेभ्यश्च निधनवन्ति* ॥ ७ ॥

तेभ्यः स्वारेभ्य ऐङ्वाङ्निधनेभ्यश्च यान्यन्यानि सामानि तानि
 निधनवन्तोऽप्युच्यते यथा नौधसादीनि ऐङ्गानि रौरवकालेया-
 दीनि ॥ ७ ॥

सर्वेषां तुल्यसन्निपाते जामि वाचोऽन्यत्र † ॥ ८ ॥

* ब्राह्मण्यणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मण्यणैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

सर्वेषामेव तेषां स्वारादीनां तुल्यसन्निपाते समाननिधनसन्नि-
पाते जामि भवति जाम्यतिरेकनामजालिष्यस्य वासमानजातीयस्य
वोपजनः वाङ्निधनयोरन्यत्र जामि भवति वाङ्निधनयोस्तुल्यसन्नि-
पातेन जामि भवति यथानुरूपामिष्टोमसाम्नि द्वादशाहे यज्ञायज्ञो-
यमार्भवान्यक्रमेव वृहदग्निष्टोमसाम ॥ ८ ॥

तत्र कुर्यादनादेशे* ॥ ९ ॥

तज्जामि न कुर्यादनादेशे आदेशे यथादेशं यथासर्वस्वारे
पृष्ठे ॥ ९ ॥

दशरात्रात् षाड्विकान्यष्टमनवमयोश्चैतान्यहोनतन्त्राणि*
॥ १० ॥

कल्पनान्यायः कृतः अथाऽहोनेषु कल्पयितव्येषु दशरात्रात् षाड्वि-
हिकानि तन्त्राणि अष्टमनवमयोश्चाङ्गोः अहिनकल्पना प्रत्येतव्या
॥ १० ॥

ज्योतिषश्च गोसैकाहिके* ॥ ११ ॥

एकाहिकतन्त्रे ज्योतिस्तन्त्रञ्च गोस्तन्त्रं रथन्तरपृष्ठेस्वेकाहेषु
कल्पयितव्येषु ज्योतिस्तन्त्रं वृहत्पृष्ठेषु गोस्तन्त्रम् ॥ ११ ॥

कल्पसंप्रायाण्यृक्सामानि यत्र समवयन्ति तदाशीस्त-
न्त्रं यथाभिचरणोयेषु* ॥ १२ ॥

कल्पसमानप्रायाणि द्रव्याणि यत्र यस्मिन् समवयन्ति तदा-
शीस्तन्त्रमित्युच्यते यथाभिचरणीयेषु क्रतुषु यत्र यत्र समानकल्प-
प्रायं द्रव्यं तदाशीस्तन्त्रमित्येवं द्रष्टव्यं यथा वैश्वजितं तन्त्रम् उप-
हृत्यं तन्त्रं महाव्रतं तन्त्रम् ॥ १२ ॥

भूयिष्ठं तन्त्रलक्षणम्* ॥ १३ ॥

किं पुनस्तन्त्रमित्युच्यते भूयिष्ठं तन्त्रलक्षणमिति यत्र ज्योति-
ष्टोमे भूयिष्ठं द्रव्यं प्रयुज्यते तत् ज्योतिस्तन्त्रं एवं गोस्तन्त्रमेवं षाडहिक-
न्तन्त्रमित्युच्यते ॥ १३ ॥

उत्तरयोः सवनमुखीये गायत्र्याविति श्रौचिवृत्तिः* ॥ १४ ॥

उत्तरयोः पवमानयोर्मध्यन्दिनार्भवयोर्ये सवनमुखीयगायत्र्या ते
तन्त्रमिति एवं श्रौचिवृत्तिराचार्य्या मन्यते ॥ १४ ॥

मध्यन्दिनोयान्वाचार्य्याणाम्* ॥ १५ ॥

मध्यन्दिने भवा मध्यन्दिनीया सा मध्यन्दिनीया गायत्री आचा-
र्य्याणां तन्त्रमभिप्रेतम् ॥ १५ ॥

द्विरात्र प्रभृतिष्वह्नीनेषु प्राक् षडहेभ्य उत्तममुत्तमैका-
दिकमिति राणायनीपुत्रः* ॥ १६ ॥

द्विरात्रप्रभृतयो ये अह्नीनाः प्राक् षडहेभ्यस्तेषु सर्वेषु उत्तममुत्त-
ममहः एकादिकमित्येवं राणायनीपुत्र आचार्य्या मन्यते ॥ १६ ॥

* ब्राह्मणायणोऽप्येवम् ।

सर्वाण्याहोनिनिकानोति वैद्यान्नपद्यः* ॥ १७ ॥

द्विरात्रप्रभृतिष्वहोनेषु सर्वाण्याहोनिनिकानोत्येवं वैद्यान्नपद्य आचार्यो मन्यते ॥ १७ ॥

अहोनैकाहसमासन्तु लामकायनः* ॥ १८ ॥

द्विरात्रप्रभृतिष्वहोनेषु अहोनैकाह समासं लामकायन आचार्यो मन्यते मिश्रलाद्वयस्य ॥ १८ ॥

इति षष्ठस्य नवमो कण्डिका ।

अथ दशमी कण्डिका ।

अवसानं प्रस्तावान्तलक्षणमविभाग्यानाम् † ॥ १ ॥

उक्तः कल्पनान्यायः साम्प्रतं पञ्चविधत्वमुच्यते स्तोत्रगतस्य साङ्गः प्रस्तावोद्गोथप्रतिहारोऽपद्रवनिधनानि भक्तयस्तत् पाञ्चविध्यमित्युक्तं तत्र प्रथमा भक्तिः प्रस्तावः स तावदुच्यते अवसानं प्रस्तावान्तलक्षणमविभाग्यानाम् अवस्यन्ति तस्मिन्नित्यवसानं विरामोऽवसानं तदवसानं प्रस्तावान्तलक्षणं प्रस्तूयतेऽनेनेति प्रस्तावः प्रस्तावस्यान्तः प्रस्तावान्तः तस्य प्रस्तावान्तस्यावसानं लक्षणं येन लक्ष्यते तलक्षणम्

* द्राह्यायणोऽप्येवम् ।

† द्राह्यायणीये एतस्मात् पूर्वत्र कानिचित् सूत्राण्यधिकानि वर्तन्ते । तथा अत्रापि विशेषश्चास्ति ।

अविभाग्यानामेष धर्मः विभाग्यानान्तु वक्ष्यति यथा च विभाग्यानि
भवन्ति तथा वक्ष्यति अयमर्थः आदितः आरभ्य विरामान्तः प्रस्ताव
इति लक्षणग्रहणं न अवसानमेव प्रस्तावः अवसानेन प्रस्तावो
लक्ष्यते ॥ १ ॥

चतुरक्षरः पूर्व वारवन्तोये* ॥ २ ॥

पूर्वस्मिन् वारवन्तोये चतुरक्षरः प्रस्तावः ॥ २ ॥

तथा वाजभृति* ॥ ३ ॥

यथा वारवन्तोये चतुरक्षरः प्रस्तावः तथा वाजभृति प्रकार-
वचनं चतुरक्षरतामभिप्रेत्य तत्रापि प्राप्तमवसानं तस्मिन् प्राप्ते चतु-
रक्षरमेवादिशति ॥ १३ ॥

कार्ष्णश्रवसाजिगसुरूपाणाञ्च* ॥ ४ ॥

एतेषां कार्ष्णश्रवसाजिगसुरूपाणाञ्च चतुरक्षर एव प्रस्तावः प्रत्येकं
एषु अनेकधा प्राप्तत्वात् अवसाने नियमः ॥ ४ ॥

पदं वाजिगप्रभृतीनाम् † ॥ ५ ॥

पादिको वा प्रस्तावः आजिगप्रभृतीनां त्रयाणां आजिगस्य
सुरूपयोश्च ॥ ५ ॥

* ब्राह्मयज्ञीये हेतुविषये विशेषोऽस्ति ।

† ब्राह्मयज्ञोऽप्येवम् ।

स्तोमान्त आभीश्वयोः* ॥ ६ ॥

आभीश्वयोः साक्षोः स्तोमान्तः प्रस्तावः कर्त्तव्यः कस्मिन् प्राप्त
इदमारभते उच्यते तयोर्हि प्राक् स्तोभाद्विरतं तस्मिन्नवसाने प्राप्त
आह स्तोमान्त आभीश्वयोरिति ॥ ६ ॥

अभ्यस्तेनोत्तरस्य* ॥ ७ ॥

उत्तरस्याभीश्वस्य अभ्यस्तेन स्तोमान्तेन प्रस्तावान्तो भवति ॥७॥

वाग्वाम्ने* ॥ ८ ॥

वाग्नेवागन्तः प्रस्तावो भवति ॥ ८ ॥

हाउकारश्चावने* ॥ ९ ॥

चावने हाउकारान्तः प्रस्तावो भवति ॥ ९ ॥

षोडशाक्षरो नानदस्य* ॥ १० ॥

नानदस्य षोडशाक्षरः प्रस्तावो भवति ॥ १० ॥

तथा गोष्टृङ्गसञ्जयोर्यच्च रात्र्यां दैवोदासम्† ॥ ११ ॥

तथेति षोडशाक्षर इत्यर्थः गोष्टृङ्गसञ्जययोर्दोदासे च रात्रि-
षाञ्चि दैवोदासानां रात्र्यामनेकतामुपलभ्याह यच्च रात्र्यां दैवोदास-
मिति ॥ ११ ॥

* द्राह्यायष्टोप्येवम् ।

† द्राह्यायष्टेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

षट्त्रिंशदक्षरर्षभस्य रैवतस्य* ॥ १२ ॥

क्षपभस्य रैवतस्य षट्त्रिंशदक्षरः प्रस्तावः पादाभ्यासेन परि-
संख्यानं करोति ॥ १२ ॥

सर्वेषामोङ्कारेणोद्गीथादानम्* ॥ १३ ॥

प्रस्तावन्याय उक्तः साम्प्रतमुद्गीथलक्षणमुच्यते सर्वेषां सास्त्रामो-
ङ्कारेणोद्गीथस्यादानम् आदावोङ्कारं कृत्वा तत उद्गीथमाददीत
प्रस्तुतं वै सामावसीदति तदुद्गातोङ्कारेणोत्तभ्योतीति अथ सर्वग्रहणं
किमर्थमिति चेत् उच्यते, अविभाग्यानामिति प्रकृतम् अतः सर्वग्रहणं
क्रियते कथं विभाग्यानाञ्चाविभाग्यानाञ्चेति ननूक्तं त्वया प्रस्तुतं वै
सामावसीदतीति तदुद्गातोङ्कारेणोत्तभ्योतीति तदेतद्विभाग्येषु चा-
विभाग्येषु चतुल्यकारणं तस्मात् सर्वसामसु भविष्यत्येवोङ्कारेणोद्गीथा-
दानमिति उच्यते, अत्र प्रस्तावनिमित्तः ओङ्कारः महाग्निषु ते खल्विमे
बहवः प्रस्तावाः कथमोङ्कार इति प्रस्तावनिमित्त ओङ्कार इत्येके
प्रस्तावं ओङ्कारेणाददीत स्तोत्रीयासु स ओङ्कारः अप्रस्तावासु
स्तोत्रीयाषु न प्राप्नोति सोऽयमाचार्यः सर्वशब्दं करोति कथं सति च
प्रस्तावेऽसति च सर्वेषामोङ्कारेणोद्गीथादानमिति नह्योङ्कारस्य प्रस्तावो
निमित्तम् उद्गीथएवोङ्कारस्य निमित्तमिति तथा निदानकारः
प्रथम एव प्रस्तावे इत्यपरं स्तोत्रीयाया एतान्यङ्गानि भवन्ति सप्त-
देवतु स्तोत्रीयाया ओङ्कारो भवति उदाहरणमत्र सन्तनिनि ॥१३॥

प्रथमाक्षरलोपन्तु धानञ्जप्यः* ॥ १४ ॥

धानञ्जप्य आचार्य आह अस्तु सर्वेषां शान्नामोङ्कारेणोङ्गीयादानं
किन्तु प्रथमस्याक्षरस्य लोपोऽस्तु एवमतिरेको न भविष्यतीति ॥ १४ ॥

अलोपः शाण्डिल्यः* ॥ १५ ॥

शाण्डिल्य आचार्य अलोपं मन्यते उङ्गीयादावक्षरस्य रसो वा
एष शान्नां यदोङ्कारो नैतेनातिरेकोऽस्तीति ॥ १५ ॥

खरादिषु तमेव खरमोङ्कारो कुर्यादागन्तुमोङ्कारं व्यञ्ज-
नादिषु † ॥ १६ ॥

खरादिषूङ्गीयेषु तमेवाद्यं खरमोङ्कारो कुर्यात् अनोङ्कारमोङ्कारं
करोति ओङ्कारो करोति यथा रौरवयौधाजययोर्व्यञ्जनादिषु यदा-
गन्तुमोङ्कारं कुर्यात् यथा महीयवौशनादिषु ॥ १६ ॥

सर्वत्र त्वेवागन्तुं दध्यात्* ॥ १७ ॥

सर्वोङ्गीयेषु खरादिषु व्यञ्जनादिषु च आगन्तुमोङ्कारं विद-
ध्यात् ॥ १७ ॥

अग्रस्तमव्यस्तमविलम्बितमनम्बूकतमुरसि † प्रतिष्ठितमद-
न्ताघातिनः शब्दमुच्चारयन्नुद्गायेदिति धानञ्जप्यः* ॥ १८ ॥

* ब्राह्मणायणेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† ब्राह्मणसंश्लेषेण ।

न यस्तमग्रस्तम् अव्यस्तमितयेतश्चाविवक्षितम् अविलम्बितं
न विलम्बितमविलम्बितं तिस्रो वृत्तयः क्षिप्रमध्यविलम्बिताः प्रयोग-
वृत्त्या मध्यमया अनम्बूकृतं न अम्बूकृतं सुखादिप्रुषः अनिर्गमयन्
उरसि प्रतिष्ठितम् उरसि कृताधारम् उरसि कृतमूलं सवायुकोष्ठा-
दुच्चरन् उरसि विस्तृतः कण्ठेऽधिष्ठितः आख्ये पर्षी भवति अद-
न्ताघातिनं दन्तैराघातमकुर्वन् उद्गायेदित्येवं धानञ्जय आचार्यो
मन्यते ॥ १८ ॥

प्रत्यक्षपरोक्षक्षिप्रचिरन्यस्तोदात्तकृष्टाकृष्टानां येन स-
स्वरेत् तत् कुर्यात्* ॥ १९ ॥

प्रत्यक्षं यथर्चं परोक्षमथर्चं क्षिप्रमवृद्धं चिरं वृद्धं न्यस्तमनु-
दात्तम् उदात्तमुच्चैःस्वरं कृष्टं कर्षणयुक्तं कृष्टेष्वेवाधिकार इति
तद्विलक्षणयुक्तं न कृष्टमकृष्टं एतेषां प्रत्यक्षादीनां भावानां येन संस्व-
रेत् तद्गानं कुर्यात् एतदुक्तं भवति उद्गातारः सर्वे सनियमगोतयः
स्थुरिति गीतिसङ्गरं न कुर्युरिति भक्त्यन्तरसंहितान्तरं न स्यादित्ये-
तदुक्तं भवति ॥ १९ ॥

सर्वन् लघीयसा † ॥ २० ॥

सर्व्वं त्वेतद्गानं विधानेन लघीयसा कुर्यात् ॥ २० ॥

* ब्राह्म्यायणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्म्यायणेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

अमात्रालोपेन* ॥ २१ ॥

किन्तु लघीयसा विधानेन कुर्यात् मात्रालोपं नैव कुर्यात् ॥२१॥

पदादिः प्रतिहारस्थानं सर्वत्र † ॥ २२ ॥

उक्तमुद्गोथविधानं साम्प्रतं प्रतिहारलक्षणमुच्यते पदस्यादिः पदादिः सपदादिः प्रतिहारस्य स्थानं सर्वेषु प्रतिहारेषु प्रतिहारा आदि-
श्यन्ते द्व्यक्षरव्यक्षरचतुरक्षरादयः तेषां सर्वेषां पदादिः स्थानम् ॥२२॥

पदाऽनिर्देशे चोत्तमे पदे † ॥ २३ ॥

यत्र तु पदं नादिश्यते द्वितीये वा तृतीये वेत्येतदादिना तत्रो-
त्तमे पदे प्रतिहारस्य स्थानं प्रत्येतव्यम् ॥ २३ ॥

संख्याविषये चाक्षराधिकारः † ॥ २४ ॥

यत्र तु संख्यामात्रं निर्दिश्यते तेषां द्वे तेषां चत्वारि षडित्ये-
तदादि तस्मिन्संशये आर्चिकानामक्षराणामधिकारो द्रष्टव्यः विशयः
संशयः ॥ २४ ॥

अन्तःप्रतिहारं स्तोभान् प्रतिहर्त्ता ब्रूयात् † ॥ २५ ॥

ये स्तोभाः प्रतिहारस्यान्तर्वर्त्तन्ते प्रतिहारमध्ये तान् प्रतिहर्त्ता
ब्रूयात् स्तोभान् कुर्यात् ननु अन्तः प्रतिहारं स्तोभान् प्रतिहर्त्तु-

* द्राह्यायणेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† द्राह्यायणोऽप्येवम् ।

रित्येवं सिद्धे किमिदं ब्रूयादिति उच्यते येऽप्यन्तः प्रतिहारं प्रस्तावाः
स्तोभास्तान् प्रतिहर्त्ता ब्रूयादिति ॥ २५ ॥

ऊर्ध्वञ्चार्चिकाव्यवेतान्* ॥ २६ ॥

ऊर्ध्वञ्च ये प्रतिहारस्य स्तोभाः आर्चिकेन अव्यवेताः अव्यवहिताः
तांश्चैवं ब्रूयात् ॥ २६ ॥

अष्टाक्षरपदोत्तमानां चत्वार्यन्यत्र पङ्क्तिभ्यः* ॥ २७ ॥

या अष्टाक्षरपदोत्तमा च्छः तासाञ्चत्वार्यक्षराणि प्रतिहारः
पङ्क्तीनामन्यत्र उक्तं पदादिः प्रतिहारस्याणं सर्वत्र पदानिर्द्देशे चोत्तमे
पद इति ॥ २७ ॥

तस्मिन्नाय्यसमाज्ञा* ॥ २८ ॥

तस्मिन्नेवं लक्षणे प्रतिहारे न्याय्यसमाज्ञा न संन्याय्य इत्युच्यते
वस्तुतयं तत्र तत्र न्यायो न्याय्य इति अथ समाज्ञेति किमर्थमुच्यते
अचतुरक्षरेऽपि कदाचित् न्याय्यसमाज्ञा भवति यथा राणायनीये
मधुश्चुन्निधने ॥ २८ ॥

पदान्तमविशेषेणोपोत्तमात् पदात् प्रतीयत्* ॥ २९ ॥

पदान्तमविशेषेणोच्चमानं पदान्त इति उपोत्तमात्पदात्

प्रतीयात् यत्र पुनर्विशेषेन तत्र यथादेशं भवति उत्तमे तु पदान्तः
मध्यमयोः पदयोः श्राव्यसाममेधातिथयोः पदान्त इति ॥ २८ ॥

इति षष्ठस्य दशमी कण्डिका ।

अथ एकादशी कण्डिका ।

एष न्यायोऽनादेशः* ॥ १ ॥

एषन्यायः प्रतिहारस्य योऽयमुक्तः पदादिः प्रतिहारस्थानमित्यत्र
आरभ्य एषः प्रतिहारे विशेषेण अनादिश्रमाने न्यायः यत्र तु विशे-
षेण आदिश्येत तत्र यथादेशं स्यात् सौमेधस्यौर्णायवयोर्ऋषभस्य
पावमानस्येनिधनस्य मार्गयिवस्यैतेषामुपरिष्ठात् प्रतिहारस्योद्गाता
स्तोमं ब्रूयात् ॥ १ ॥

सौमेधस्यौर्णायवयोर्ऋषभस्य पावमानस्य ईनिधनस्य
मार्गयिवस्यैतेषामुपरिष्ठात् प्रतिहारस्योद्गाता स्तोमं ब्रूयात्*
॥ २ ॥

एतेषां पञ्चानां साम्नां यः प्रतिहारस्योपरिष्ठाव्यायः प्राप्तः स्तोमः
प्रतिहर्तुः ऊर्द्धं चार्चिकाव्यवेतानिति तं उद्गाता ब्रूयात् ॥ ३ ॥

न्याय्यप्रतिहाराणामिडासंक्षाराश्चरुतैडस्वरवार्मापरसा-

रकौत्सानां गौराङ्गिरसस्य साम्नोऽभ्यासवतश्च क्रौञ्चस्याग्नि-
मीयामस्यैतेषां पुरस्तात् प्रतिहर्त्ता* ॥ ३ ॥

न्याय्यप्रतिहारणां सतां दडानां संचारस्य आश्वसूक्तस्य ऐङ-
स्वरस्य वार्षाहरस्यारण्ये मेघस्य स्वारकौत्सस्य गौराङ्गिरसस्य साम्नः
अभ्यासवतश्च क्रौञ्चस्य अग्निमीयामस्य तेषां यथोद्दिष्टानां न्याय्य-
प्रतिहारणां विभाग्यन्यायेष्वप्येतेषु कथञ्चित् भवति ततस्तेषां न्याय्य-
प्रतिहारतां नियमयति एतेषां पुरस्तात् प्रतिहारस्योद्गातुः स्तोभः
प्राप्तः तं प्रतिहर्त्ता ब्रूयात् आदेशात् ॥ ३ ॥

संहितमार्षभं शाकलं वाजदानर्यं स्वारं सैमित्रं पद-
निधने काण्वरोदितकूलोये यौक्ताश्वसौवर्षानामुत्तरे यौधा-
जयन्नौधसमाष्कारनिधनं काण्वं यौक्तश्रुचन्तिरस्त्रीननिधन-
मायास्यमिन्द्रस्य यशं वैश्रवमुत्तरं सफं प्रमं हिष्ठोयं
दोषं पौष्कलमान्धीगवं वृहदाग्नेयं श्यावाश्चत्रैशोके तेषां
द्वे* ॥ ४ ॥

एतेषां संहितादीनां यथोद्दिष्टानां चतुर्विंशानां साम्नां द्वे द्वे
अक्षरे प्रतिहारः परिभाषितः पदादिः प्रतिहारस्थानं सर्वत्र पदा-
निर्देशे चोत्तमे पदे संख्याविषये चाक्षराधिकार इति एष सामान्यो-
न्याय्य अनादेशे इति ॥ ४ ॥

पुरस्तात् स्तोभो यौक्ताश्वयोः पूर्वस्य* ॥ ५ ॥

यः पूर्वः स्तोभः उद्गातुर्न्यायप्राप्तः स प्रतिहर्तुर्भवति वचनात् ॥ ५ ॥

श्यावाश्वचैशोकयोः पदान्तः* ॥ ६ ॥

श्यावाश्वस्य चैशोकस्य च पदान्तो ह्यचरः प्रतिहारः उक्तः पदान्तमविशेषेणोपोत्तमात्पदात् प्रतीयादिति ॥ ६ ॥

अस्तोभस्तु श्यावाश्वस्य* ॥ ७ ॥

श्यावाश्वस्य त्वस्तोभः प्रतिहारः य उपरिष्ठात् स्तोभः प्रतिहारस्य न्यायप्राप्तः प्रतिहर्तुः स उद्गातुर्भवेदिति वचनात् ॥ ७ ॥

ओङ्कारादिस्तृतीयचतुर्थाभ्यां प्राग्घिङ्काराद्विशेषी-
ये* ॥ ८ ॥

ओङ्कारादिः प्रतिहारः तृतीयचतुर्थाभ्यामचराभ्यां प्राक् घिङ्कारात्
उक्तमुत्तमे पद इति ॥ ८ ॥

घिङ्कारादिर्वा पञ्चमषष्ठाभ्याम्* ॥ ९ ॥

घिङ्कारादिर्वा प्रतिहारः तस्मिन्नेव पदे पञ्चमषष्ठाभ्यामच-
राभ्याम् इति ॥ ९ ॥

इति षष्ठस्य एकादशी कण्डिका ।

अथ द्वादशी कण्डिका ।

शैक्तनामधे द्विप्रतिहारे* ॥ १ ॥

शैक्तञ्च नामधेञ्च शैक्तनामधे द्विप्रतिहारे कर्त्तव्ये ॥ १ ॥

प्रथमनवमाभ्यां शैक्तस्य* ॥ २ ॥

उत्तमे पदे प्रथमेन चाक्षरेण नवमेन च प्रतिहारौ शैक्तस्य
साम्नः ॥ २ ॥

पदान्तश्चतुर्भिः पूर्वो नामधेयस्य चतुर्भिरेव मध्यमैरुत्तरः*
॥ ३ ॥

नामधेयस्य चतुर्भिर्क्षरैः पदान्तः पूर्वः प्रतिहारः चतुर्भिरेव
मध्यमैर्क्षरैरुत्तमपदस्य उत्तरः प्रतिहारः ॥ ३ ॥

एकप्रतिहारं वोत्तरेण* ॥ ४ ॥

एकप्रतिहारं वा नामधेयं उत्तरेण यथोक्तेन चतुर्भिरेव मध्यमैरु-
त्तरद्वयेन ॥ ४ ॥

भासवैरूपयोगायत्रीसाम्नोः पदान्तो द्वाभ्यां भासे चतु-
र्भिरुत्तरस्य † ॥ ५ ॥

भासस्य वैरूपस्य च गायत्रीसाम्नोः पदान्तः प्रतिहारो द्वाभ्या-
मक्षराभ्यां भासे चतुर्भिर्क्षरैर्वैरूपस्य ॥ ५ ॥

तृतीयेन पदेन यज्ञायज्ञीयनिधने सौहृद्विषे* ॥ ६ ॥

* द्राष्टव्योऽप्येवम् ।

† द्राष्टव्योऽनेन सूत्रत्रयं कृतम् ।

यज्ञायज्ञीयनिधने सौहविषे द्वितीयेन पदेन प्रतिहारः कर्त्तव्यः । ६ ।

आयन्तीयवरुणसामद्वैगताञ्जसां दश* ॥ ७ ॥

आयन्तीयञ्च वरुणसाम च द्वैगतञ्च अञ्जस्य ते आयन्तीयवरुण-
सामद्वैगताञ्जसः तेषां आयन्तीयवरुणसामद्वैगताञ्जसां दशाक्षराणि
प्रतिहारः ॥ ७ ॥

तेषां पूर्वयोः सर्वं पदं द्वे च पुनरुक्तस्य* ॥ ८ ॥

तेषां चतुर्णां पूर्वयोः आयन्तीयवरुणसान्नोः सर्वमुत्तमं पदं
प्रतिहारः द्वे चाद्ये अक्षरे पुनरुक्तस्य पदस्य ॥ ८ ॥

द्वैगते पदान्तः* ॥ ९ ॥

द्वैगते दशाक्षरः पदान्तः प्रतिहारः ॥ ९ ॥

उपोत्तमस्य पदस्य पदादिरञ्जसः* ॥ १० ॥

अञ्जसः उपोत्तमस्य पदस्य पदादिर्दशाक्षरः प्रतिहारः ॥ १० ॥

विशोविशीयप्रभृतीनां वा नवानामुत्तमस्य पदस्यादौ द्वे*
॥ ११ ॥

विशोविशीयप्रभृतीनां वा नवानां सान्नां उत्तमस्य पदस्यादौ द्वे
द्वे अक्षरे प्रतिहारः विशोविशीयस्य शैक्नानामेधयोर्भासवैरूपयोगार्थ-
चोसान्नोर्यज्ञायज्ञीयस्य निधनस्य सौहविषस्य आयन्तीयवरुणसाम-
द्वैगताञ्जसामित्येतेषां नवानाम्, अथोत्तमस्येति सिद्धे किमर्थं पुनर्य-
हणम्, उच्यते उपोत्तमस्य पदस्य पदादिरञ्जस इत्येतत्प्रकृतम् । ११ ।

हाइकारान्तो विशेषविशीये* ॥ १२ ॥

विशेषविशीये हाइकारान्तः प्रतिहारः योऽन्यो हाइकारस्योप-
रिष्ठात् स्तोभः प्रतिहर्तुर्यथान्यायप्राप्तः स उद्गातुर्भवति ॥ १२ ॥

आयन्तीयवरुणसाम्नोरभ्यासादिः* ॥ १३ ॥

आयन्तीयस्य वरुणसाम्नश्च अभ्यासस्यादौ ह्यक्षरः प्रतिहारः ॥ १३ ॥

वामदेव्यः स्वारः शाकमश्वं पाष्ठौ हन्निधनकामः सत्रा-
साक्षीयं काक्षीवतं च्यावनं गायत्रीसामौशनं निधनवदैध-
वाहं तेषां पञ्चमषष्ठे विकल्पेते न्याय्येन विकल्पेते न्याय्येन*
॥ १४ ॥

एतेषां वामदेव्यादीनां नवानां साम्नां प्रत्येकमुत्तमे पदे पञ्चम-
षष्ठे अक्षरे न्याय्येन प्रतिहारेण सह विकल्पेते न्याय्यो वा भवत्येतेषु
सर्वेषु ह्यक्षरो वा पञ्चमषष्ठाभ्यामक्षराभ्यामिति ॥ १४ ॥

इति षष्ठस्य द्वादशी कण्डिका ।

इति षष्ठः प्रपाठकः समाप्तः ।

* ब्राह्मण्यसंज्ञायाः ।

सप्तमः प्रपाठकः ।

अथ प्रथमा कण्डिका ।

गूर्हः सौमेधं माधुच्छन्दसमौदलः सौश्रवसमुत्तरं वार्च-
तुरमृषभो रैवतः कौत्समौष्णिहमातोषादोयं क्रोशमोको-
निधनः स्वारः सामराजं मारुतमौष्णिहमाक्षरः सुज्ञा-
नः हारिवर्णः सावर्त्तञ्जागतं वरुणसाममरुतां धेनुसौ-
गमनं तेषां चत्वारि* ॥ १ ॥

उक्तावेकदिकौ अक्षरस्तु नास्ति अथ चतुरक्षर उच्यते एतेषां
गूर्दप्रभृतीनां यथानिर्दिष्टानां प्रत्येकं चत्वार्यक्षराणि प्रतिहारः
उक्तं पदादिप्रतिहारस्थानं सर्वत्र पदानिर्देशे चोक्तमे पदे संख्याविषये
चाक्षराधिकार इति एवमर्थं तावत् सामान्यो न्यायप्राप्तः सर्वत्र एवं
प्राप्ते विशेषमारभते ॥ १ ॥

अभ्यासो गूर्दस्य* ॥ २ ॥

द्वितीयपदे यन्मध्यमं चतुरक्षरमभ्यस्यते स प्रतिहारः ॥ २ ॥

अभ्यासादिरुत्तरेषां त्रयाणाम्* ॥ ३ ॥

उत्तरेषां त्रयाणां सौमेधमाधुच्छन्दसौदलानां यद्यत्पदमभ्यस्यते
तस्य तस्याभ्यासादिचतुरक्षरः प्रतिहारः ॥ ३ ॥

उत्तमानि सौश्रवसेऽस्तोभानि* ॥ ४ ॥

सौश्रवसे उत्तरे उत्तमस्य पदस्योत्तमानि चत्वार्यक्षराणि अस्तो-
भानि प्रतिहारः ॥ ४ ॥

अष्टौ वा वार्त्तुरे* ॥ ५ ॥

वार्त्तुरे चत्वारि वा समाज्ञान्यायप्राप्तानि अक्षराणि प्रतिहारः
अष्टौ वा ॥ ५ ॥

पूर्वयोश्च न्याय्यः* ॥ ६ ॥

पूर्वयोश्च वार्त्तुरस्य साच्च औदत्तसौश्रवसयोन्याय्यः प्रतिहारो
भवति चञ्चदे विभाषानुकर्षणार्थः यो वा पूर्वोक्तोऽभ्यासादिश्चतु-
रक्षरमिति न्यायो वा ॥ ६ ॥

मध्यमं वचनमृषभे* ॥ ७ ॥

रृषभे रैवते द्वितीये पदे यदुत्तमं चतुरक्षरमभ्यस्यते तस्य मध्यमं
वचनं प्रतिहारः ॥ ७ ॥

मध्यमान्युत्तरेषां पञ्चानाम्* ॥ ८ ॥

कौत्समौष्णिहम् इन्द्रं सुतेषु आतीषादीयं क्रोशमोकोनिधनं
स्वारं सामराजमित्येतेषां उत्तमेषु पदेषु मध्यमं चतुरक्षरं प्रति-
हारः ॥ ८ ॥

प्राग्वाभ्यासादुत्तमानि कौत्से* ॥ ९ ॥

अथवा कौत्से पदस्योत्तमानि चत्वार्यक्षराणि प्रतिहारः स्यात्
प्राग्वाभ्यासात् ॥ ८ ॥

प्रथमानि वा सामराजस्य सपुरस्तात् स्तोभः* ॥ १० ॥

सामराजस्य उत्तमे पदे प्रथमानि चत्वार्यक्षराणि प्रतिहारः
स्यात् सपुरस्तात् स्तोभेन यथोद्दिष्टो वा ॥ १० ॥

षड् वा पञ्चमप्रमृतीनि मारुते* ॥ ११ ॥

मारुते यथोक्तो वा स्यात् अथवा पञ्चमादिष्वारभ्य षडक्षरः
प्रतिहारः स्यात् ॥ ११ ॥

आश्वरथन्तरयोः पञ्च* ॥ १२ ॥

आश्वे च रथन्तरे च पञ्चाक्षरः प्रतिहारः स्यात् पञ्चाक्षरेण
रथन्तरस्य प्रतिहरतीति सिद्धे किं पुनरारभ्यते उच्यते, न्यायेन
विकल्पो माभूदिति चक्री यद्वत् ॥ १२ ॥

वैदन्वते चाभ्यासवत्युत्तमे तु पदान्तः† ॥ १३ ॥

वैदन्वते चाभ्यासवति सर्वं धा अ सादति पञ्चाक्षरः प्रतिहारः
स्यात् अन्यन्तु विशेषः उत्तमे पदे पदान्तः ॥ १३ ॥

तस्यादौ वा द्वे उभयतः स्तोभे† ॥ १४ ॥

अथवा तस्योत्तमस्य पदस्य आदौ द्वेऽक्षरे उभयतः स्तोभे प्रति-
हारः स्यात् ॥ १४ ॥

* ब्राह्मणायणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणायणोऽप्येवं किन्तु कंदविषये विशेषोऽस्ति ।

तृतीयं वा* ॥ १५ ॥

अथवा तस्योत्तमस्य पदस्य तृतीयमक्षरं प्रतिहारः स्यात् ॥ १५ ॥

उभौ वैकः* ॥ १६ ॥

उभौ वा द्व्यक्षरैकाक्षरौ एकः प्रतिहारः स्यात् एकग्रहणं द्विप्रति-
हारता माभूदिति ॥ १६ ॥

इति सप्तमस्य प्रथमा कण्डिका ।

अथ द्वितीया कण्डिका ।

आकूपारकौञ्चे गायत्रीसामनो देवातिथं गौषूक्तं
रौरवं द्विचिह्नारं वामदेव्यमेकारान्तप्रस्तावं वैयश्वमरण्ये
गेयं शाक्वरवर्णं सौभरं बार्हद्गिररायो वाजोये स्वारमैध्म-
वाहं गौष्टङ्गं हारायणं कौल्मलबर्हिषे जनित्रमुत्तरं
वैतहव्यमिहवदामदेव्यं प्रतोचोनेडङ्गाशीतं वैष्णवं पूर्वं
श्यैतं सञ्जयं तेषां षट्* ॥ १ ॥

चतुरक्षरपञ्चाक्षरौ प्रतिहारावुक्तौ साम्प्रतं षडक्षर उच्यते,
आकूपारकौञ्चे गायत्रीसामनो सत्यनेकार्षेयाण्यनेकानि सामानि
अत आकूपारकौञ्चादीनां विशेषमारभते गायत्रीसामनीत्येतदादि
एतेषां सर्वेषां यथोद्दिष्टानां गृह्यमाणविशेषाणां षडक्षरः प्रति-
हारः स्यात् ॥ १ ॥

अस्तोभावत्तमयोः* ॥ २ ॥

उत्तमयोः सान्नोः श्वेतसञ्जययोः अस्तोभौ प्रतिहारौ स्याताम्
अस्तोभाविति प्राप्तप्रतिषेधः ॥ २ ॥

प्रथमद्वितीययोरुभयतः स्तोभौ* ॥ ३ ॥

प्रथमद्वितीययोरुकूपारदैवातिथयोः सान्नोरुभयतः स्तोभौ प्रति-
हारौ स्यातां पुरस्तात् स्तोभार्थमारम्भः ॥ ३ ॥

प्रागौकारात् प्रथमे* ॥ ४ ॥

प्रथमे आकूपारे उपरिष्ठात् स्तोभः प्रागौकारात्प्रतिवर्तुः
स्यात् ॥ ४ ॥

द्विङ्कारान्तृतीये* ॥ ५ ॥

द्वितीये दैवातिथे द्विङ्कारात् प्रागुपरिष्ठात् स्तोभः प्रतिवर्तुः
स्यात् ॥ ५ ॥

अप्रतिहारे पूर्वे स्तोत्रीये शाक्करवर्णस्य* ॥ ६ ॥

अरण्ये गेयस्य शाक्करवर्णस्य उत्तमायां स्तोत्रीयायां षडक्षरः
प्रतिहारः स्यात् पूर्वे तु स्तोत्रीये अप्रतिहारे स्याताम् ॥ ६ ॥

द्विङ्कारान्तरेध्रवाच्चे स्तोभः* ॥ ७ ॥

द्विङ्कारान्तरेध्रवाच्चे प्रतिहारस्योपरिष्ठात् स्तोभः स्यात् ॥ ७ ॥

* आह्वयणोऽप्येवम् ।

सर्वो वा* ॥ ८ ॥

सर्वो वा स्तोभः स्यात् ॥ ८ ॥

प्रागोवायास्त्रिषूत्तरेषु* ॥ ९ ॥

गौष्टङ्गहारायणकौल्ललबर्हिषेषु प्रतिहारस्योपरिष्ठात् स्तोभः
प्रागोवायाः स्यात् तदेव प्रतिहर्तुः स्यात् ॥ ९ ॥

पौरुमङ्गे च* ॥ १० ॥

पौरुमङ्गे च प्रतिहारस्योपरिष्ठात् स्तोभः प्रागोवायाः प्रति-
हर्तुः स्यात् ॥ १० ॥

ओकाराज्जनित्रे* ॥ ११ ॥

उत्तरे जनित्रे प्रतिहारस्योपरिष्ठात् प्रागोकारात् प्रतिहर्तुः ॥ ११ ॥

सह वैवया पौरुमङ्गे* ॥ १२ ॥

सह वार्त्तुवया पौरुमङ्गे स्यात् स्तोभः प्रतिहर्तुः ॥ १२ ॥

गौष्टङ्गहारायणकौल्ललबर्हिषवैतहव्यानां वा पदान्तः*

॥ १३ ॥

एतेषां गौष्टङ्गादीनां चतुर्णां षड्चरो वा यथाप्राप्तः प्रतिहारः
अथवा पदान्तः उक्तं पदान्तमविशेषेणोत्तमात्यदात् प्रतीयादिति ॥ १३ ॥

द्वाभ्यां पूर्वयोश्चतुर्भिरुत्तरयोः* ॥ १४ ॥

स पुनः पदान्तां द्वाभ्यां द्वाभ्यामचराभ्यां पूर्वयोर्गौष्टङ्गहाराय-
णयोः स्यात् चतुर्भिरचरैरुत्तरयोः कौल्ललबर्हिषवैतहव्यानां ॥ १४ ॥

पुरस्तात् स्तोभः कौल्ललवर्हिषस्य* ॥ १५ ॥

कौल्ललवर्हिषस्य पदान्तः सह पुरस्तात् स्तोभेन स्यात् ॥ १५ ॥

इति सप्तमस्य द्वितीया कण्डिका ।

अथ तृतीया कण्डिका ।

सप्त वारवन्तीये पूर्वस्मिन् † ॥ १ ॥

उक्तः षडक्षरः प्रतिहारः साम्प्रतं सप्ताक्षर उच्यते पूर्वस्मिन्वारव-
न्तीये सप्ताक्षरो हि प्रतिहारः ॥ १ ॥

तेषां त्रीणि पदान्ते † ॥ २ ॥

तेषां सप्ताक्षराणां त्रीणि पदान्ते स्युः अर्थादापन्नञ्चत्वार्युत्तम-
पदादाविति ॥ २ ॥

कार्णश्रवसन्त्रैतं पञ्चतौरश्रवसमुत्तरं शुध्यमुदंश-
पुत्रः शाक्वरन्तेषामष्टौ* ॥ ३ ॥

अष्टाक्षरः प्रतिहार उच्यते एतेषां कार्णश्रवसादीनां यथाद्विष्टानां
अष्टावक्षराणि प्रतिहारः उक्तं प्रतिहारस्थानम् इदञ्च विशिष्टम् ॥ ३ ॥

पञ्चतौरश्रवसयोरर्धानि पदान्ते* ॥ ४ ॥

पञ्चञ्च तौरश्रवसञ्च पञ्चतौरश्रवसे तयोः पञ्चतौरश्रवसयोरर्द्धा-
न्यक्षराणि पदान्ते स्युः अर्थादापन्नं अर्द्धानि पदादाविति ॥ ४ ॥

* ब्राह्मणायणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणायणेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

अध्वस्य च ककुप्सु* ॥ ५ ॥

शुधस्य च ककुप्सु गीयमानस्य अर्द्धान्यक्षराणि पदान्ते स्तुः
अर्द्धानि पदादावित्यर्थादापन्नं यथा विष्टरपंक्तौ ॥ ५ ॥

तस्य गायत्रीषु चत्वारि* ॥ ६ ॥

तस्य शुधस्य गायत्रीषु गीयमानस्य चत्वार्यक्षराणि प्रतिहारो
यथा नवमेऽहनि तस्येति निर्देशः पञ्चतौरश्रवस्योरप्यधिकारः तेन
तस्येति क्रियते कथं शुधस्येवेति ॥ ६ ॥

षोडशबृहतीषु* ॥ ७ ॥

बृहतीषु गीयमानस्य शुधस्य षोडशाक्षराणि प्रतिहारविषयः
सन्धिरेव तृतीयः पादः उत्तमे च चतुरक्षरं प्रतिहारिकमेव गीतं प्रति-
हार इति वक्ष्यति ॥ ७ ॥

नदम्बत्रैदतीनामिति दश* ॥ ८ ॥

नदम्बत्रैदतीनामित्येतस्यामृचि गीयमानस्य शुधस्य दशा-
क्षराणि प्रतिहारः प्रयोजनमुक्तं पूर्वस्मिन्नेव सूत्रे ॥ ८ ॥

मध्यमस्य पदस्याभ्यासः शाकरे* ॥ ९ ॥

शाकरे मध्यमस्य पदस्य योऽष्टाक्षरोऽभ्यासः स प्रतिहारः ॥ ९ ॥

न्याथो वा* ॥ १० ॥

न्याथो वा स्यात् शाकरे प्रतिहारः ॥ १० ॥

वायोरभिक्रन्दस्वारङ्गावमौरुक्षयमौशनश्यावाश्चे चैष्टु-

भ॒ःश्रौष्टं॑ जा॒गतः॑ सोमसाम॑ कार्त्तयशः॑ स्वरं॑ पयोनिधन-
मृषभः॑ शाकरो॑ य॒षापत्ये॑ तेषामुपोत्तमं॑ पदम्* ॥ ११ ॥

एतेषां वा॒येरभि॑क्रन्दादीनां यथोद्दिष्टानां॑ उपोत्तममुपोत्तमं॑
पदं॑ प्रतिहारः॑ स्यात् ॥ ११ ॥

पुरस्तात्॑ स्तोभा॑ उत्तमानां॑ त्रयाणाम्* ॥ १२ ॥

क्षभस्य॑ शाकरस्य॑ य॒षापत्ययोश्च॑ सह॑ पुरस्तात्॑ स्तोभैरु-
पोत्तमानि॑ पदानि॑ प्रतिहाराः॑ स्युः ॥ १२ ॥

अप्रतिहारा॑ प्रथमा॑ स्तोत्रोया॑ य॒षापत्ययोः* ॥ १३ ॥

य॒षापत्ययोर्वा॑ सान्नोः॑ प्रथमा॑ स्तोत्रोया॑ अप्रतिहारा॑ स्यात् ॥ १३ ॥

पञ्चानां॑ वादित॑ उत्तमे॑ पदे॑ चत्वारि* ॥ १४ ॥

पञ्चानां॑ सान्नां॑ यान्यादावादिष्टानि॑ वा॒येरभि॑क्रन्दः॑ स्वरं॑ कावं॑
मौरुच्यमौशन॑स्यावाश्चे॑ त्रैष्टुभे॑ इति॑ एतेषां॑ उपोत्तमं॑ पदं॑ वा प्रति-
हारः॑ स्यात् उत्तमे॑ पदे॑ चत्वार्यक्षराणि॑ प्रतिहारः॑ उत्तमग्रहणं॑ किमर्थ-
मिति॑ चेत् उच्यते॑ तेषामुपोत्तमं॑ पदमित्यधि॑कृतम् ॥ १४ ॥

वैखानसं॑ पौरु॒हन्मनमु॒दः॑ शीयमा॑कारणिधनन्वा॒ष्ट्रीसाम॑
तेषामुत्तमं॑ पदं॑ प्रागभ्यासात्* ॥ १५ ॥

एतेषां॑ वैखानसादीनां॑ चतुर्णामुत्तमं॑ पदं॑ प्रतिहारः॑ स्यात्
प्रागभ्यासात् ॥ १५ ॥

अभ्यासे॑ वा चत्वार्युत्तरयोः* ॥ १६ ॥

अभ्यासे वा उत्तरयोः सान्नोः उदंशोयाकारणिधनयोश्चत्वारि
चत्वार्यक्षराणि प्रतिहारः स्यात् ॥ १६ ॥

इति सप्तमस्य द्वितीया कण्डिका ।

अथ चतुर्थी कण्डिका

शाक्त्यसाम मैधातिथं वारवन्तीयमुत्तरमाभीशवे सि-
मानां निषेधस्त्रिणिधने त्वाष्टीसामायास्येदार्ढ्युतमार्थवर्णं
रेवत्य ऐटतमग्रेस्त्रिणिधनमुत्सेधनिषेधावैङ्गसाकमश्वन्दैर्धश्र-
वसन्दासस्यत्वं ग्रामे गेयश्येनस्तानि द्विप्रतिहाराणि* ॥ १ ॥

शाक्त्यसामानोनि यथोद्दिष्टानि एतानि सर्वाणि द्विप्रतिहाराणि
तेषां प्रतिहाराणां स्थानमक्षरपरिमाणञ्चोच्यते ॥ १ ॥

मध्यमयोः पदयोः शाक्त्यसाममैधातिथयोः पदान्तौ
द्वाभ्याञ्चतुर्भिर्वा † ॥ २ ॥

शाक्त्यसाममैधातिथयोर्द्वितीयद्वितीययोः पदयोः प्रत्येकं द्व्यक्षरौ
पदान्तौ प्रतिहारौ चतुरक्षरौ वा ॥ २ ॥

इकाराद्यन्तौ स्तोभौ वारवन्तीये ‡ ॥ ३ ॥

* आच्छायायोऽप्येवम् ।

† आच्छायाणेनैतेन सूत्रत्रयं कृतम् ।

‡ आच्छायाणीये विशेषोऽस्ति ।

इकाराद्यन्तौ स्तोभौ प्रतिहारौ वारवन्तीय इकारो यस्तोभस्तस्य
आदावन्ते च सोऽयमिकाराद्यन्तः स्तोभः ॥ ३ ॥

सप्तभिर्वैकप्रतिहारं प्रागिच्छाद्यायाः* ॥ ४ ॥

वारवन्तीये सप्तभिरक्षरैरुत्तमपदादिस्थैरेकप्रतिहारं वा स्यात्
उपरिष्ठात् इच्छाद्यायाः स्तोभश्च प्रतिहर्तुः स्यात् ॥ ४ ॥

उकारादिवैकेन पदान्तः* ॥ ५ ॥

उकारादिर्वा एकेनाक्षरेण पदान्तः प्रतिहारः स्यात् ॥ ५ ॥

न्याय्यो वा* ॥ ६ ॥

न्यायो वा स्यात् प्रतिहारो वारवन्तीयस्य न्याय्यश्च उक्त-
लक्षणः ॥ ६ ॥

पूर्वयोश्च* ॥ ७ ॥

पूर्वयोश्च शाक्त्यसाममैधातिथयोन्याय्यो वा स्यात् प्रतिहारः
द्विप्रतिहारो वा पूर्वोक्तः ॥ ७ ॥

वारवन्तीयस्य द्विपदासु सप्तानां स्थाने चत्वारि द्वे चतु-
र्णाम् † ॥ ८ ॥

वारवन्तीयस्य द्विपदासु गीयमानस्य द्विप्रतिहारताभावात्
सिद्धौ इकाराद्यन्तौ स्तोभाविति अथ पुनर्विकल्पयेत् ततः सप्ता-
नामक्षराणां स्थाने चतुरक्षरः प्रतिहारः स्यात् चतुरक्षरस्य न्याय्यस्य
स्थाने द्व्यक्षरः स्यात् उकारादिवैकेन पदान्त इति सिद्धम् ॥ ८ ॥

* ब्राह्मणायणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

द्वे एकमित्येकपदायाम्* ॥ ८ ॥

एकपदायां गीयमानस्य सप्ताक्षरस्य स्थाने द्वे अक्षरे स्थातां
चतुरक्षरस्यैकम् अन्यत्सिद्धम् ॥ ८ ॥

उत्तरयोः पदयोरुत्तरेषाम्* ॥ १० ॥

वारवन्तीयादुत्तरेषां सप्तमाम् उत्तरयोः पदयोः प्रत्येकं प्रति-
हारौ स्थाताम् ॥ १० ॥

द्वे द्वे तु षण्णामाभीषवप्रभृतीनाम्* ॥ ११ ॥

द्वे द्वे तु अक्षरे उत्तरयोः पदयोः स्थाताम् आभीषवप्रभृतीनां
षण्णां सप्तमां आभीषवयोः सिमानां निषेधस्य त्रिणिधनयोस्त्वाष्ट्री-
सामायास्ययोर्दार्ढ्युत्तयेति ॥ ११ ॥

चत्वारि वा सिमानां निषेधस्य † ॥ १२ ॥

चत्वार्यक्षराणि वा सिमानां निषेधस्य उत्तरयोः पदयोः स्युः
द्वे वा द्वे इति प्रकृतम् ॥ १२ ॥

त्वाष्ट्रीसाम्नश्च † ॥ १३ ॥

त्वाष्ट्रीसाम्नश्च उत्तरयोः पदयोश्चत्वारि चत्वार्यक्षराणि स्युः
यद्वा प्रकृतम् ॥ १३ ॥

सपुरस्तात् स्तोभावाथर्वणस्य* ॥ १४ ॥

आथर्वणस्य सह पुरस्तात् स्तोभाभ्यां प्रतिहारौ स्थाताम् ॥ १४ ॥

* ब्राह्मयणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मयणेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

तत्प्रभृतीनां चत्वारि* ॥ १५ ॥

आथर्वणप्रभृतीनाम् उत्तरयोः पदयोः प्रत्येकं चत्वारि चत्वार्यन्त-
राणि स्युः ॥ १५ ॥

अष्टौ वा दाशस्यत्ये* ॥ १६ ॥

दाशस्यत्ये चत्वारि वा अन्तराणि उत्तरयोः पदयोः स्युः अथवा
अष्टावष्टौ ॥ १६ ॥

पूर्वोत्तरेणैकप्रतिहारे* ॥ १७ ॥

पूर्वे वा सामनौ दाशस्यत्यात् ऐङ्माकमश्वदैर्घश्रवसे उत्तरेण
प्रतिहारेण एकप्रतिहारे स्यातां वाशब्दे विकल्पार्थः ॥ १७ ॥

तृतीयपञ्चमाभ्यां पदाभ्यां श्येने* ॥ १८ ॥

ग्रामे गेयश्येने तृतीयपञ्चमाभ्यां पदाभ्यां प्रतिहारौ स्याताम् ॥ १८ ॥

चतुर्थषष्ठयोर्वा पदयोर्द्वे पदयोर्द्वे* ॥ १९ ॥

चतुर्थषष्ठयोर्वा पदयोर्द्वे द्वे अक्षरे प्रतिहारौ स्याताम् ॥ १९ ॥

इति सप्तमस्य चतुर्थी कण्डिका ।

अथ पञ्चमी कण्डिका ।

पृथक्स्तोत्रीयासु प्रतिहाराः सन्तनिनः* ॥ १ ॥

उक्तमप्रतिहारा प्रथमा स्तोत्रीया यष्ठापत्यथयोरिति तथा
अप्रतिहारे पूर्वे स्तोत्रीये शाक्करवर्णस्येति सोऽयं प्रतिहारन्यायः सन्त-

* द्राह्मण्यबोऽप्येवम् ।

निनि यस्वापत्यशाकरवर्णेषु अतो नियमार्थमारभ्यते पृथक्स्तोत्री-
यासु प्रतिहाराः सन्तनिन इति उक्तं निधनभूताः प्रतिहारवत्यो-
ऽप्रस्ताव्या इति तदप्रतिहारा उच्यन्ते सन्तनिनः पृथक्स्वासांस्तोत्री-
यास्वित्यर्थः अक्षरपरिमाणं वक्ष्यति तन्नानास्तोत्रीयासु प्रतिहाराः
सन्तनिनः ॥ १ ॥

त्रयस्त्रयऊधःसु महानाम्नीनाम्* ॥ २ ॥

महानाम्नीनां ऊधस्तु पदेषु सर्वेषु प्रतिस्तोत्रोद्यं त्रयः त्रयः
प्रतिहाराः स्युः ऊधांसि वक्ष्यन्ते ॥ २ ॥

तथा खराश्च नित्यवत्सातोषङ्गयोः* ॥ ३ ॥

तथा खराश्च प्रतिहारा यत्खरमूधः तथा खरानित्यवत्सातो-
षङ्गयोः प्रतिहाराः स्युः ॥ ३ ॥

द्वे द्वे सर्वेषाम्* ॥ ४ ॥

सर्वेषामेवैतेषां सान्नां द्व्यक्षराः प्रतिहाराः स्युः सर्वेषामिति
सन्तनिप्रभृतीनाम् ॥ ४ ॥

षड् वा शाकरोत्तमेषु महानाम्नीनाम्† ॥ ५ ॥

षड्क्षरो वा प्रतिहारो भवत्येतेषां सर्वे सन्तनिवर्जनं वा भवति
नासौ पूर्वेण विकल्प्येते स एव भवति न वा शाकरोत्तमेषु महा-
नाम्नीनां सोऽयमुत्तमे पदे न्यायप्राप्तो महानाम्नीषु भवेत् शाक-
राणामुत्तमेषु पदेषु भवति शाकराणि वक्ष्यन्ते ॥ ५ ॥

* ब्राह्मयणीयवम् ।

† ब्राह्मयणीयेनैतेन सूत्रद्वयं कृतं तथा तत्र विशेषश्च कृतः ।

षष्ठमध्यासेषु* ॥ ६ ॥

महानाम्नीषु अध्यासेषु पदेषु षष्ठं षष्ठमक्षरं प्रतिहारो भवति
अध्यासान्यपि वक्ष्यन्ते ॥ ६ ॥

मध्यमं वचनं† स्तौभिकं पुरोषेषु ‡ ॥ ७ ॥

पुरोषपदेषु स्तौभिकानां वचनानां यन्मध्यमं वचनं स प्रतिहारः
स्यात् ॥ ७ ॥

अप्रतिहाराण्येकेऽध्यासपुरोषाणि † ॥ ८ ॥

एके आचार्या अध्यासपदानि पुरोषपदानि च अप्रतिहाराणि
मन्यन्ते एतेषु प्रतिहारा न कर्त्तव्या इति ॥ ८ ॥

तासां प्रथमद्वितीये पदे द्विपदास्त्रीणि शाक्वराणि धातु-
र्वत्सुजधस्तच्छाक्वरं पुरुषस्त्रीणि शाक्वराण्यध्यास्येति पदानि ‡
॥ ९ ॥

तासां महानाम्नीनां प्रतिस्तोत्रोदं पदानां सूत्रे संख्यवहारार्थं
संज्ञा प्रतिपद्यते ये तावत् प्रथमद्वितीयं पदे प्रतिस्तोत्रोद्यान्ता द्विपदाः
ततोऽनन्तरं त्रीणि शाक्वराणि द्विपदानन्तराणि यानि त्रीणि तानि
शाक्वराण्युच्यन्ते तेषामपि शाक्वराणामेवानन्तराणि पदानि यानि
त्रीणि पदानि तेषां संज्ञा धातुर्वत्सु जधः प्रथमं धातुः द्वितीयं वत्सुः
तृतीयम् जधः तच्छाक्वरं पुरुषः तस्योत्तरं यत्पदन्तत् पुरुषः तस्यापि

* द्राह्यायणोऽप्येवम् ।

† द्राह्यायणीये विशेषोऽस्ति ।

‡ द्राह्यायणेनैतेन षट्संख्यकानि सूतानि कृतानि ।

यान्यन्तराणि त्रीणि तेषां संज्ञा शाकराणीति तेषाम् उत्तरं यत्पदं
तस्य संज्ञा अध्यास्येति एवमुत्तरयोरपि स्तोत्रीययोरेताः संज्ञा वेदि-
तयाः ॥ ८ ॥

उत्तमा तु द्वाध्यासा* ॥ १० ॥

उत्तमा तु स्तोत्रीया द्वाध्यासा द्वे अध्यासपदे द्वाध्यासा इति सेयं
द्वाध्यासा तु शब्दे विशेषणार्थः एवं सा चतुर्दशपदा ॥ १० ॥

द्विपदासु प्रस्तावः शाकरप्रथमेध्वध्यासपुरोषेषु च* ॥ ११ ॥

स्तोत्रीयायां द्विपदायां प्रस्तावः शाकराणाञ्च प्रथमे पदे
अध्यास्यपदेषु च प्रतिस्तोत्रीयं पुरोषपदेषु च पक्षेणोक्तं प्रस्तावलक्ष-
णम् ॥ ११ ॥

भासेनोक्तः पदान्तो यज्ञायज्ञीयेदेवस्थाने वैरूपेण*
॥ १२ ॥

यज्ञायज्ञीये देवस्थाने वैरूपेण यज्ञायज्ञीये भासेन पदान्तो
व्याख्यातः प्रतिहारो ह्यक्षरः देवस्थाने वैरूपेण प्रतिहारो व्याख्या-
तश्चतुरक्षरः द्वाभ्यां भासे चतुर्भिस्तुरस्येति ॥ १२ ॥

अरण्ये गेयः श्येनः पार्थुरश्ममच्छिद्रयिष्ठे तेषामुत्तरेषु
पदेषु द्वे द्वे पूर्वयोश्चत्वारि चत्वार्युत्तरयोः † ॥ १३ ॥

अरण्ये गेयस्य श्येनस्य पार्थुरश्मस्याच्छिद्रयिष्ठयोः एतेषां चतु-

* ब्राह्मयणीयव्यवम् ।

† ब्राह्मयणीयेनैतेन सूत्रत्रयं कृतम् ।

र्णाम् उत्तरेषु सर्वेषु प्रतिहारा द्वे द्वे अक्षरे पादे पादे अक्षरे
अरण्ये गेय्येनपार्थुरश्मयोः चत्वारि चत्वार्यक्षराणि उत्तरयो-
रक्षिद्रयिष्ठयोः ॥ १३ ॥

उभयतः स्तोभाः पार्थुरश्मस्य* ॥ १४ ॥

ये उत्तराः प्रतिहाराः पार्थुरश्मस्योक्तास्ते सर्वे उभयतः स्तोभाः
स्युः ॥ १४ ॥

देवतापदं देवतापदमिति वैरूपे निधनानि* ॥ १५ ॥

वैरूपे सान्नि देवतापदं देवतापदमित्येवं निधनाति कर्त्तव्यानि
विधिक्रमार्थमारम्भः पददेवतानामन्यः पाठक्रमः अन्यो विधिक्रमः
अतो विकल्पयत्याचार्यः तस्य प्रयोजनं निदानकारणेन पददेवते
व्यत्यस्येदेवमादिभिर्वाक्यैः ॥ १५ ॥

प्राक् शिशुमत्याः स्तोभैः प्रतिहारः* ॥ १६ ॥

शिशुमतो या देवता तस्याः प्राग्ये स्तोभाः तैः प्रतिहारः स्याद्वै-
रूपे ॥ १६ ॥

एकादशमै देवोदासे* ॥ १७ ॥

ऐङ्दैवोदासे पदस्य एकादशमक्षरं सप्रतिहारः स्यात् उक्तम्
उत्तमे पदे प्रतिहारस्थानमिति ॥ १७ ॥

सप्तमाष्टमाभ्यामभ्यसेत् त्रैककुभस्य* ॥ १८ ॥

त्रैककुभस्य यत्पदमभ्यस्यते तस्याभ्यासस्य सप्तमाष्टमाभ्यामक्ष-
राभ्यां प्रतिहारः स्यात् ॥ १८ ॥

नवमदशमाभ्यां वैश्वमनसस्य* ॥ १९ ॥

ये नवमदशमे अक्षरे ताभ्यां प्रतिहारः स्यात् ॥ १९ ॥

तथा वृष्णस्त्रिरुक्ताभ्यान्तु तस्य † ॥ २० ॥

यथा नवमदशमाभ्यां वैश्वमनसस्य प्रतिहार उक्तः तथा वृष्णो-
नवमदशमाभ्यां अक्षराभ्यां प्रतिहारः स्यात् अयन्तु विशेषः अस्य
त्रिरुक्ताभ्याम् ॥ २० ॥

सदृशगोतिषु सर्वेषु पदेषु पृथक्पदानि भजेरन् प्रत्यन्ता-
दनादेशे शेषमुद्गाता तानि विभाग्यानि ‡ ॥ २१ ॥

उक्तम् अवसानं प्रस्तावान्तलक्षणमविभाग्यानामिति तत्किं-
लक्षणानि पुनर्विभाग्यानीति उच्यते चतुष्टयानि सामानि भवन्ति
विषमविभक्तीनि पदविभाग्यानि स्तोभविभाग्यानि पदस्तोभविभा-
ग्यानि चेति तत्र विषमभक्तीनि तावदुक्तानि चतुरक्षरः पूर्व्वे वार-
वन्तीये इत्येवमादीनि पदविभाग्यानि प्रवङ्गार्गवो जागतवासिष्ठ-
वैश्वज्योतिषाणीति स्तोभविभाग्यानि वात्सप्रादीनि पदस्तोभविभा-

* ब्राह्मयणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मयणनैतेन सूत्रद्वयं कृतं तथा तत्र विशेषश्च कृतः ।

‡ ब्राह्मयणोऽप्येवं तथा तत्र एतस्मादूर्ध्वं कानिचित् सूत्राण्यधिकानि
वर्तन्ते ।

ग्यानि प्रतोदगोष्ठादोनि एतानि विभाग्यानि साम्प्रतमेतेषां विभाग
उच्यते येषां पदानां सदृशा गीतयः तेषां सर्वेषु पदेषु पृथक् पृथक्
पदानि भजेरन् प्रस्तोत्रादयो ब्रूयुरिति वा वदन्तः आदेशादन्यत्र
शेषमुक्ताता ब्रूयात् एतान्येवंलक्षणानि विभाग्यान्युच्यन्ते सदृशा लक्षणं
द्वितीयार्थं द्वितीयेऽपि सान्नि पृथक्पदानि भजेरन् यथा स्वारकौञ्चे
प्रो अयासीति द्वितीये ॥ २१ ॥

आद्यन्तसुब्धेषु पदाय पदाय स्तोभेद्योयः पदं ब्रूयात्*
॥ २२ ॥

आद्यन्तसुब्धानि यानि सामानि तेषु पदाय पदाय स्तोभेत्
तादर्थ्यं चतुर्थी यो यः कर्त्ता पदं ब्रूयात् सपदाय पदाय स्तोभेदित्या-
रभ्यते आच्चायसिद्धे तु संहारे किमर्थमारभ्यते उच्यते नैवं पदानु-
संहार आरभ्यते किं तर्हि यो यः सामाङ्गं पदं ब्रूयादित्येतत्परमे-
तत् ॥ २२ ॥

तथानुपदसुब्धेषु* ॥ २३ ॥

आद्यन्तसुब्धेषु पदाय पदाय स्तोभेदित्युक्तं तथानुपदं सुब्धेषु
को विधिरुच्यते तथानुपदं सुब्धेषु तथा तेन प्रकारेणेत्यर्थः पदाय
पदाय स्तोभेद्यो यः पदं ब्रूयादिति ॥ २३ ॥

इति सप्तमस्य पञ्चमी कण्डिका ।

अथ षष्ठी कण्डिका ।

ऊर्द्धन्तु प्रथमात्पदात् संकृतिनः* ॥ १ ॥

वक्ष्यति निधनानि पदान्युपायसदृशाः स्तोभान्ता येषां तानि स्तोभविभाग्यानि इदञ्च संकृति ऊर्द्धं प्रथमात्पदात् स्तोभविभाग्यं कथञ्चेतद्गम्यते यथासङ्कृतिनि स्तोभो न संहर्तव्य इति उच्यते दर्शनात् ऊर्द्धं प्रथमात्पदात् स्तोभानुसंहारस्य कायमानद्वितीये पुरुषापञ्चमे दर्शनात् सङ्कृतिनः प्रथमात्पदादूर्द्धं पदाय पदाय स्तोभेत् ॥१॥

प्राक्चतुर्थ्यात्पदात् स्तोभैः प्रतिहारः* ॥ २ ॥

द्वितीयपादेऽस्योर्द्धं ये स्तोभास्तृतीयायाः ते प्रतिहर्तुः प्राप्ताः एवं तेषु प्राप्तेष्वह प्राक्चतुर्थ्यात्पदात् स्तोभैः प्रतिहार इति ये चतुर्थस्य पदस्य प्राक् स्तोभास्तैः प्रतिहरेत् ॥ २ ॥

निधनानि पदान्युपायसदृशाः स्तोभान्ता येषां तानि स्तोभविभाग्यानि* ॥ ३ ॥

येषां सामानां निधनभूतानि पदानि उपायसदृशाः स्तोभान्ताः तानि सामानि स्तोभविभाग्यानि तेषां स्तोभा विभक्तव्याः यथा प्रतोदभद्रगोष्ठसौमित्रादीनि ॥ ३ ॥

तत्र तृतीयायैव पदाय प्रतिहर्त्ता स्तोभेत्* ॥ ४ ॥

तत्र तेषु स्तोभविभाग्येषु तृतीयायैव पदाय प्रतिहर्त्ता स्तोभेत् एवमब्देऽवधारणार्थः उक्तं ग्रन्थान्तरे तत्र पदं विभजन् उपोत्तमम्

पदं प्रतिहर्तुः संन्याय आसन्नपदाभ्य इति तन्निवृत्त्यर्थमाचार्योऽव-
धारयति तृतीयाद्यैवेति ॥ ४ ॥

उपायवन्तः स्तोभा एकवृषस्य* ॥ ५ ॥

एकवृषस्य साम उपायवन्तः स्तोभा भवन्ति उपाया येषु विद्यन्ते
तदमे उपायवन्तः अथ किमर्थमारभ्यते उच्यते ये तनुपायाः स्तोभाः
पठितास्तेषां विधीयन्ते ॥ ५ ॥

देवतासु चर्षभस्य शाक्रस्य* ॥ ६ ॥

ऋषभस्य शाक्रस्य देवतासु उपायवन्तः स्तोभा भवन्ति उभ-
योर्हि एकवृषे ऋषभे शाक्रे च न देवतासु स्तोभा आह्नाताः
ते वचनेन विधीयन्ते ॥ ६ ॥

तासां नानास्तोभेत्यदेभ्यः * ॥ ७ ॥

तासां देवतानां नाना पृथक् स्तोभेत् पदेभ्यः स्तोभान् कुर्यात्
पृथग्देवताभ्यः तासामिति किम् उच्यते उभयोरेकवृषभयोरेष
विधिः एकवृषभस्य पादेषु च देवतासु चोपायवन्तो भवन्ति
ऋषभस्य पादेऽप्यनुपायाः देवतासूपायवन्तः ॥ ७ ॥

गायत्रीसामसु विभाग्येषूत्तमं व्यावर्गं† शिष्टा प्रतिह-
रेदिति धानञ्जयः* ॥ ८ ॥

यानि गायत्रीसामानि विभाग्यानि तेषूत्तमं व्यावर्गं शिष्टा उपा-

* द्राह्मण्यशोऽप्येवम् ।

† द्राह्मण्यशोऽप्येवम् ।

यार्थन्ततः प्रतिहरेदित्येवं धानञ्जय आचार्यो मन्यते व्यावर्गः पर्व
यथागोराङ्गीरसस्य साम्नः ॥ ८ ॥

सर्वेणैव पदेनेति शाण्डिल्यायनः* ॥ ९ ॥

शाण्डिल्यायन आचार्य आह सर्वेणैव पदेन प्रतिहरेदिति किं
विकल्पः नेत्युच्यते विनिवेशो येषु पदस्योपरिष्ठादौपायिकं पर्व
नास्ति तेषूक्तं व्यावर्गं शिष्टा गौराङ्गीरसस्यसाम्न इत्युक्तं येषु तु
उत्पादिकस्य प्रतिहारस्योपरिष्ठात् औपायिकं पर्वं शिष्यते तेषु सर्वेण
पदेन प्रतिहरेदिति यथा शन्नोदेव्यां द्वितीयसाम्नः ॥ ९ ॥

चिरुक्तस्तोभान् कुक्रियेषु चतुर्ब्रूयुरन्यत्र निधनेभ्यः*
॥ १० ॥

कुक्रियेषु सामसु भाजादिषु ये चिरुक्ताः स्तोभा आन्नातास्तां-
श्चतुर्ब्रूयुः यत्र निधनभृताः स्तोभास्तांश्चिर्ब्रूयुः ॥ १० ॥

महादिवाकीर्त्यस्य प्रास्ताविके देवते विपरिहरेत्* ॥ ११ ॥

महादिवाकीर्त्यं दशानुगानं महादिवाकीर्त्येति सम्बन्धलक्षणं
षष्ठी तस्य महादिवाकीर्त्यस्य प्रास्ताविकेऽनुगाने ये देवते ते विपरि-
हरेत् वक्ष्यति प्रथमाद्येवानुगानाथ प्रस्तोता प्रस्तुयादात्मने चेति
तस्मिन् प्रास्ताविकेऽनुगाने देवता विपरिहारं कुर्यात् विपरिहारः
अन्योन्यस्यानापत्तिः ॥ ११ ॥

तस्यात्मा स्तोभविभाग्यः* ॥ १२ ॥

तस्य महादिवाकीर्त्यस्यात्मा स्तोभविभाग्यः स्यात् आत्मैत्यनु-
गानस्य संज्ञा तस्य यदात्मसंज्ञकं अनुगानं तत् स्तोभविभाग्यं स्यात्
॥ १२ ॥

प्रथमायैवानुगानाय प्रस्तोता प्रस्तुयादात्मने च* ॥ १३ ॥

यत्प्रथममनुगानं तदर्थं प्रथममेव प्रस्तोता प्रस्तुयादात्मा-
र्थञ्च ॥ १३ ॥

इतराण्यनुगानान्युद्गातैव ब्रूयात्* ॥ १४ ॥

प्रथमानुगानादात्मनश्च यान्यनुगानानि तानि सर्वाण्युद्गातैव
ब्रूयात् एवञ्छब्दोऽवधारणार्थः उद्गातैव ब्रूयान्नेतरौ ॥ १४ ॥

तेषां निधनेष्वेनमनूपेयाताम्* ॥ १५ ॥

तेषामेवानुगानानां निधनेष्वेनमुद्गातारं अनु निधनान्युपेयातां
तेषामिति निर्देशः क्रियते सर्वेषां दशानाम् ॥ १५ ॥

उत्तमानि वा त्रीण्यनुगानानि प्रत्याहृत्येतरैः सच्चात्म-
पदेभ्यः स्तोभधर्मेणानुसंहरेयुः* ॥ १६ ॥

उत्तमानि वा अष्टमनवमदशमानि त्रीण्यनुगानानि प्रत्याहृत्य
इतरैरनुगानैः सह आत्मपदेभ्यः स्तोभधर्मेणानुसंहरेयुः प्रतिपादं
यानि प्रागात्मनस्तानि प्राक्पदात् कुर्युः यान्युपरिष्ठादात्मनस्त्वोणि
तान्युपरिष्ठात् पादस्य एषोऽनुसंहारप्रकारः ॥ १६ ॥

यानि पुरस्तादात्मनस्तानि सक्तृ स्तोत्रादौ यान्यूर्ध्वन्तानि
सक्तृ स्तोत्रान्ते* ॥ १७ ॥

अथवा यान्यात्मनः पुरस्तात् अनुगानानि तानि स्तोत्रादौ
सक्तृत्वा स्तोत्रं समाप्य यान्युपरिष्ठादात्मनस्त्रीणि तानि सक्तृ
स्तोत्रान्ते कुर्यात् ॥ १७ ॥

पर्यायादिपर्यायान्तयोर्वा* ॥ १८ ॥

अथवा अयं विशेषः पर्यायस्य पर्यायस्यादौ अन्ते च स्यात्
यानि पुरस्तादात्मनस्तानि सक्तृपर्यायादौ यान्यूर्ध्वं तानि सक्तृ-
त्यर्थायान्ते ॥ १८ ॥

भासनिधने दशमस्य पदस्योपायमुद्गातैव ब्रूयात् † ॥ १९ ॥

भासनिधने च दशमं पदन्तस्योपायमुद्गातैव ब्रूयात् नेतरौ ॥ १९ ॥

सर्वाणि राजने त्रिरुक्तानि पञ्चकृत्वो ब्रूयुः ‡ ॥ २० ॥

राजने सान्नि यावन्ति त्रिरुक्तान्यान्नातानि सर्वाणि तानि पञ्च-
कृत्वो ब्रूयुः अथ सर्वग्रहणं किमर्थम् उच्यते उक्तं त्रिरुक्तान् स्तोभाञ्जु-
क्रियेषु चतुर्ब्रूयुरिति प्रकृतं तावत् अतः सर्वग्रहणं करोति कथं राजने
स्तोभाञ्च पदानि चेति ॥ २० ॥

तस्यानुपदस्तोभाः पदेन प्रस्तावः ‡ ॥ २१ ॥

* ब्राह्मयणीये विशेषोऽस्ति ।

† ब्राह्मयणोऽप्येवम् ।

‡ ब्राह्मयणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

तस्य राजनस्यानुपदं स्तोभाः कर्त्तव्याः तस्य हि आदावेव
केवलं स्तोभाः पठिताः नोपरिष्ठात् सोऽयमाचार्यः अनुपदं
स्तोभान् कल्पयति अनुपदञ्चास्य स्तोभा भवन्ति पदेन च प्रस्ताव-
देवताभ्यः आरभ्योद्गोथः ॥ २१ ॥

तृतीयेन पदेन पुरस्तात् स्तोभेन प्रतिहारः* ॥ २२ ॥

स्यादिति वाक्यशेषः ॥ २२ ॥

विभाग्यं वा* ॥ २३ ॥

विभाग्यं वा स्यात् यः सर्वेषां विभाग्यानां धर्मः तेन वा स्यात्
॥ २३ ॥

तत्र देवताभ्यो यद्यदनन्तरं पूर्वं पदन्तेन सहना ब्रूयुः
॥ २४* ॥

तत्र तस्मिन् राजने विभाग्ये देवताभ्यो यद्यदनन्तरं पूर्वं पद-
न्तेन पदेन सह एना देवता ब्रूयुः यो यः पदं ब्रूयात् स स देवता अपि
ब्रूयात् ॥ २४ ॥

व्यवस्तोभेत्यददेवतमित्येके* ॥ २५ ॥

एके आचार्याः मन्यन्ते व्यवस्तोभेत्यदानि च देवताश्चेति पृथक्
पदेभ्यः स्तोभान् कुर्यात् पृथग्देवताभ्यश्चेति ॥ २५ ॥

यथाधीतं वा † ॥ २६ ॥

* द्राष्टव्यायणीयवम् ।

† द्राष्टव्यायणीये एतन्नास्ति ।

अथवा यथाधीतमेव राजनं प्रयुञ्जीत आदावेव केवलं स्तोभः
स्यात् अन्ये विकाराः सर्वे न स्युः ॥ २६ ॥

इति सप्तमस्य षष्ठी कण्डिका ।

अथ सप्तमी कण्डिका ।

निधनानि पदानि पदस्तोभेषु तथेडाः* ॥ १ ॥

पदस्तोभेषु निधनानि पदानि भवन्ति तथा इडाः ननु उक्तं निध-
नानि पदान्युपायसदृशाः स्तोभान्ता येषां तानि स्तोभविभाग्यानीति
एतानि च सामानि पदस्तोभसंज्ञितान्येवंलक्षणयुक्तानि तत्किमिदं
सिद्धे विधौ सति पुनरारभ्यत इति इदं सिद्धोपादानं क्रियते शेष-
विध्यर्थं वक्ष्यति तेभ्यो नानास्तोभेयुरित्येतदादिकं शेषम् ॥ १ ॥

तेभ्यो नानास्तोभेयुः* ॥ २ ॥

तेभ्यः पदेभ्यो निधनेभ्योदेताभ्यश्च नानास्तोभेयुरिति पृथक्स्तोभान्
कुर्युरित्येषोऽर्थः एते हि पदस्तोभाः सर्वे द्वादशनिधनाः द्वादशनिध-
नानि भवन्तीति ब्राह्मणम् ॥ २ ॥

त्रिभ्यः प्रथमेभ्यः प्रस्तोता † ॥ ३ ॥

उक्तं तेभ्यो नानास्तोभेयुरिति त्रिभ्यः प्रथमेभ्यो निधनेभ्यः
प्रस्तोता स्तोभेत् तादर्थ्यं चतुर्थी ॥ ३ ॥

* ब्राह्मणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मण्येन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

त्रिभ्य एव सप्तमप्रभृतिभ्यः प्रतिहर्त्ता* ॥ ४ ॥

त्रिभ्य एव निधनेभ्यः सप्तमप्रभृतिभ्यः प्रतिहर्त्ता स्तोभेक्षे-
सुद्गातुः ॥ ४ ॥

अर्द्धपदं निधनमिडाव्यवेतेषु † ॥ ५ ॥

येषां पदानां इडा मध्ये तेषामर्द्धपदं निधनम् ॥ ५ ॥

सर्वमव्यवेतेषु † ॥ ६ ॥

अव्यवेतेषु सर्वं पदं निधनम् ॥ ६ ॥

चतुर्थस्य प्रथमः पादस्थ्यक्षराणि चत्वारि निधनानि † ॥ ७ ॥

चतुर्थस्य पदस्तोभस्य प्रथमः पादस्थ्यक्षराणि चत्वारि निधनानि
भवन्ति ॥ ७ ॥

तथा तृतीयः † ॥ ८ ॥

तथा तृतीयः पादस्थ्यक्षराणि चत्वारि निधनानि भवन्ति सिद्धे
सत्यारम्भो विकल्पार्थः ॥ ८ ॥

द्वितीयोत्तमौ वा द्वैधच्चतुरक्षरश्च इतरौ † ॥ ९ ॥

उत्तमे पदस्तोभे द्वितीयोत्तमौ पादौ द्वैधं विभक्त्यौ चतुरक्ष-
रश्च इतरौ विभक्त्यौ प्रथमतृतीयौ चतुरक्षरश्च विभागे वाशब्दे
विकल्पार्थः ॥ ९ ॥

अविभाग्या वा ‡ ॥ १० ॥

* ब्राह्मणायनेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† ब्राह्मणायनोऽप्येवम् ।

‡ ब्राह्मणायनीये विशेषोऽस्ति ।

अविभाग्या वा सर्व एते पदस्तोभा भवन्ति न विभाग्याः ॥ १० ॥

अष्टमैः स्तोभैः प्रथमस्य नवमैर्मध्यमयोर्दशमैरुत्तमस्य
नवमैर्वा* ॥ ११ ॥

अष्टमैः स्तोभैः प्रथमस्य पदस्तोभस्य प्रतिहारः स्यात् मध्यमयोः
पदस्तोभयोः द्वितीयतृतीययोः नवमैः स्तोभैः प्रतिहारः स्यात् उत्त-
मस्य पदस्तोभस्य दशमैः स्तोभैः प्रतिहारो नवमैर्वा उत्तमस्येति
वर्तते प्रस्तावोद्गोघौ सिद्धौ ॥ ११ ॥

इलान्दस्योत्तमेऽनुगाने षट् + ॥ १२ ॥

इलान्दं पञ्चानुगानं तस्योत्तमेऽनुगाने षड्वराणि प्रतिहाराः
उक्तं प्रतिहारस्थानम् ॥ १२ ॥

विभाग्यानीतराणि + ॥ १३ ॥

इतराण्यनुगानानि विभाग्यानि प्रथमादीनि चत्वारि विभाग्य-
न्याय उक्तः ॥ १३ ॥

प्रथमं वा विभाग्यम् + ॥ १४ ॥

प्रथमं वानुगानम् विभाग्यं स्यात् ॥ १४ ॥

तत्रोत्तमस्य स्तोभस्य मध्यमेन वचनेन + ॥ १५ ॥

तत्र तस्मिन्निलान्दप्रथमेऽनुगाने अविभाग्यपक्षे उत्तमस्य स्तोभस्य
मध्यमेन वचनेन प्रतिहारः ॥ १५ ॥

एकादश दैर्घ्यतमस्य + ॥ १६ ॥

दैर्घतमसस्य एकादशाक्षराणि प्रतिहारः अभ्यासान्तः ॥ १६ ॥

अष्टमैः स्तोभैर्भद्रश्रेयसोः* ॥ १७ ॥

भद्रश्च श्रेयश्च भद्रश्रेयसी तयोः भद्रश्रेयसोः अष्टमैः स्तोभैः
प्रतिहारः स्यात् ॥ १७ ॥

पञ्चमैश्च यदि द्विप्रतिहारे † ॥ १८ ॥

यदि द्विप्रतिहारे भद्रश्रेयसी स्यातां ततः अष्टमैः स्तोभैः प्रति-
हारः स्यात् एकैकस्मिन् पञ्चमैश्च ॥ १८ ॥

पञ्चाक्षरशः स्तोभविभाग्ये धर्मविधर्मणी † ॥ १९ ॥

यदि स्तोभविभाग्ये धर्मविधर्मणी कुर्यात् पञ्चाक्षरं पञ्चाक्षरं
स्तोभेत् ॥ १९ ॥

द्विपदाकारं वा † ॥ २० ॥

द्विपदाकारं वा धर्मविधर्मणी प्रयुञ्जीत द्विपदाः कृत्वा द्विपदा-
कारम् ॥ २० ॥

तयोर्दशमेन स्तोभेन प्रतिहारः † ॥ २१ ॥

तयोः धर्मविधर्मणोर्द्विपदाकारेण प्रयुज्यमानयोर्दशमेन स्तोभेन
प्रतिहारः स्यात् ॥ २१ ॥

षष्ठेन च यदि द्विप्रतिहारे † ॥ २२ ॥

* आह्वायणीये विशेषोऽस्ति ।

† आह्वायणोऽप्येवम् ।

यदि द्विप्रतिहारे धर्मविधर्मणी स्थातां षष्ठेन स्तोभेन प्रतिहारः
स्थात् तयोर्दशमेन चेति प्रकृतम् ॥ २२ ॥

पदान्ते त्रीणि सौहविषे* ॥ २३ ॥

सौहविषे प्रथमे पदान्ते त्रीणि अक्षराणि प्रतिचारः स्थात् ॥ २३ ॥

पदादौ वा* ॥ २४ ॥

पदान्तपदादौ सिद्धौ ॥ २४ ॥

मध्यमं वचनं^७ स्वर्वन्निधने सौहविषे* ॥ २५ ॥

स्वर्वन्निधने सौहविषे यत्पदमभ्यस्यते तस्य मध्यमं वचनं प्रतिहारः
स्थात् ॥ २५ ॥

विभाग्यं वा* ॥ २६ ॥

विभाग्यं वा स्थात् स्वर्वन्निधने सौहविषम् ॥ २६ ॥

मध्यममेव वचनं पुरस्तात् स्तोभं वैराजस्य* ॥ २७ ॥

मध्यममेव वचनं पुरस्तात् स्तोभं स्थात् प्रतिहारो वैराजस्य तस्मिन्
पदादौ प्रतिहारः प्राप्तः अतो मध्यमं वचनं नियमयति ॥ २७ ॥

तस्य पदान्ता^७श्चतुरभ्यस्येयुस्तिर्वा † ॥ २८ ॥

तस्य वैराजस्य पदान्तांश्चतुरभ्यस्येयुस्तिर्वा अथ तस्येति किमर्थ-
मुच्यते विभाग्यं वेति प्रकृतम् अतस्तस्येति ब्रवीति एतत् ज्ञापयति

* ब्राह्म्यायणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्म्यायणोऽपि विशेषोऽस्ति ।

विभाग्यपक्षेऽपि वैराजं भवतीति यदि विभाग्यं यद्यविभाग्यं तस्य
पदान्तांश्चतुरभ्यस्येयुस्त्विर्वेति ॥ २८ ॥

तथा चातुर्थिकस्य वात्सप्रस्य* ॥ २९ ॥

तथा तेन प्रकारेणेत्यर्थः चातुर्थिकस्य वात्सप्रस्य पदान्तांश्चतु-
रभ्यस्येयुस्त्विर्वा ॥ २९ ॥

समाधिस्तु † ॥ ३० ॥

समाधिस्तु कर्त्तव्यः यथा वैराजं प्रयुञ्जीत वात्सप्रमपि तथा
प्रयुञ्जीत अथ वैराजं चतुरनुतोदं कुर्यात् वात्सप्रमपि चतुरनुतोद-
नेव कुर्यात् एवं ब्राह्मणं भवत्येतस्मिन्वै वैराजं प्रतिष्ठितमिति ॥ ३० ॥

अविभाग्यानामुत्तमे पदे प्रागुपायात् षट्सु व्यावर्गवत्-
स्वष्टसु वा यथा वामदेव्यक्रोशे पूर्वेण व्यावर्गेण प्रतिहरेदिति
धानञ्जयः* ॥ ३१ ॥

अविभाग्यानां सान्नां उत्तमे पदे याणि षट् व्यावर्गवन्त्यक्षराणि
अष्टौ वा यथा वामदेव्ये षट् अष्टौ क्रोशे तेषु पूर्वेण व्यावर्गे प्रतिहरे-
दिति धानञ्जयः मन्यते गीतं व्यावर्ग इत्यनर्थान्तरम् ॥ ३१ ॥

उत्तरेणेति शाण्डिल्यायनः* ॥ ३२ ॥

उत्तरेण व्यावर्गेण प्रतिहरेदित्येवं शाण्डिल्यायन आचार्यो
मन्यते ॥ ३२ ॥

* ब्राह्मण्यणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मण्यणोऽप्येवं तत्र तु एतस्माद्दृढं कतिपयान्यधिकानि सूत्रानि वर्तन्ते ।

प्रातिहारिकमेव गीतं प्रतिहारो वैकृन्दसेष्वप्यपदादौ*

॥ ३३ ॥

उक्तं पदादिः प्रतिहारस्थानं सर्वत्रेति अक्षरपरिमाणञ्चोक्तं
तद्यानि योनितो वैकृन्दसानि सामानि तेषु प्रातिहारिकमेव पर्व
प्रतिहारः स्यात् अक्षरपरिमाणं नाद्रियेत यद्योदंशपुत्रे उत्तरयोः
सोचोद्ययोः पदादिरपि नाद्रियते यथेन्द्रमच्छायामैडमायास्ये ॥ ३३ ॥

नोद्धं प्रतिहारादोङ्कारेणाददीतेति धानञ्जयः* ॥ ३४ ॥

प्रतिहाराः समाप्ताः साम्प्रतं उपाया उच्यन्ते प्रतिहारादूद्धं-
मुपायस्यादानम् इह तु उद्गीथादानमोङ्कारेणोक्तं तत्किमिद-
मुपायस्यादानमोङ्कारेण भवति अथ नेति अतो धानञ्जय आह
नोद्धं प्रतिहारादोङ्कारेणाददीतेति एतावद्वर्णितं भवति य एवौ-
ङ्कारेणाददाति तस्यैवोपाय इति विशेषस्तु वक्ष्यते ॥ ३४ ॥

इति सप्तमस्य सप्तमो कण्डिका ।

अथ अष्टमो कण्डिका ।

प्रत्यवेतस्वराणान्तु प्रत्युद्गृह्णीयात् † ॥ १ ॥

उक्तं नोद्धं प्रतिहारादोङ्कारेणाददीतेति किन्तु प्रतिहारा-
दूद्धं ये प्रत्यवेतस्वराः तेषां प्रत्युद्गृह्णीयात् प्रत्युद्गृह्णं कुर्यात् ऊद्धं-
ग्रहणं प्रत्युद्गृहः उदाहरणम् ॥ १ ॥

* आचार्यशोऽप्येवम् ।

† आचार्यनीये विशेषोक्तिः ।

यथाकालेयस्य नका३३३३रिणाम् यथा वात्सस्य मयो
३३३३वा३* ॥ २ ॥

स्वरान्तरम् एतदुदाहरणमात्रम् एवं सर्वेषां प्रत्यवेतस्वराणां
प्रत्युद्गहणं कुर्यात् ॥ २ ॥

ओङ्कारेण प्रत्यवेतस्वराणामाददीतेति गौतमः* ॥ ३ ॥

गौतम आचार्यो मन्यते प्रत्यवेतस्वराणां नैव सामिकं रूपं
कुर्यात् ओङ्कारेण त्वादानं कुर्यात् एषत्वे प्रत्युद्गहः ॥ ३ ॥

यथाम्नायः शाण्डिल्यः † ॥ ४ ॥

शाण्डिल्य आचार्य आह प्रत्यवेतस्वराणां प्रति न प्रत्युद्गहणं
कुर्यात् एषत्वे प्रत्युद्गहः नायोङ्कारेणादानं यथाम्नायमेव प्रयुज्यते ॥ ४ ॥

इहकारइडाथकारौ गीतञ्च निधनस्वरः ह्रीषीस्वरञ्च
झञ्जरं देवताञ्चारण्ये गेयेषु तान्यन्तःसामनिधनानि वाक्
चेत् स्तोभान्तोऽनन्तरः पुरस्तात् वृद्धः कृष्टो वा कारः खरितं
वार्चिकं वा वृद्धं पूर्वेषां त्रयाणां यथा रेवत्यस्त्वाङ्घ्रीसाम
यौधाजयं दार्ढ्युतमाथर्वणमान्धीगवमिह वदामदेव्यम् ‡ ॥ ५ ॥

उक्तमुपायलक्षणं साम्प्रतं मध्ये निधनान्युच्यन्ते इहकारइडाथ-
कारौ गीतञ्च निधनस्वरं ह्रीषीस्वरञ्च झञ्जरं देवताञ्चारण्ये गेयेषु

* द्राष्टव्यायणीये विशेषोऽस्ति ।

† द्राष्टव्यायणोऽप्येवम् ।

‡ द्राष्टव्यायणेनैतेन सूत्रत्रयं कृतम् ।

एतानि सर्वाणि अन्तःसामनिधनानि भवन्ति अन्तरित्येतदव्ययं मध्या-
भिधायि एतानि सर्वाणि इहकारादीनि साममध्ये निधनानि भवन्ति
किन्तु यदि वाशब्दः स्तोभस्यान्तः अनन्तरं एतेषां निधनानां
पुरस्ताद्भवति वृद्धः कृष्टो वा कारः स्वरितं वा पर्व आर्चिकं वा वृद्धं
पूर्वेषां त्रयाणां इहकारइडाथकाराणां उदाहरणानि रेवत्यादीनि
रेवतीषु इहकारस्य पुरस्तादार्चिकं वृद्धं तथेडायाः वाशब्दः तथा
त्वाष्ट्रीमासि कृष्टस्वरोहोषोस्वरस्य पूर्वः तथा यौधाजये दार्ढ्युते आर्चिकं
वृद्धम् इहकारात् पूर्वः आथर्वणे देवतायाः पूर्वा वाशब्द आन्धीगवे
आकारः कृष्टोमध्ये निधनात् पूर्वं तथेहवद्दामदेव्ये ॥ ५ ॥

तेभ्यो यन्निगदवृत्त्यनन्तरमार्चिकन्तेन सहोपेयुरनादेशे*

॥ ६ ॥

तेभ्यो मध्ये निधनेभ्य उपायेभ्यश्च यन्निगदवृत्त्या वर्तन्ते प्रथमोऽव-
वृत्तिः प्रथमद्वितीयस्वरसंयुक्तं तत्तेन सहोपेयुर्निधनेन अनादेशे
आदेशादन्यत्र अनादेशे यत्र त्वादेशस्तत्र यथादेशम् ॥ ६ ॥

पुरोषेध्वार्चिकं प्रस्तावात् † ॥ ७ ॥

पुरोषपदेषु सर्वेषु प्रस्तावात्परं यदार्चिकं तन्मध्ये निधनम् ॥ ७ ॥

क्रौञ्चे परिस्वारः † ॥ ८ ॥

स्वारे क्रौञ्चे यः परिस्वारः स मध्ये निधनं भवति अनुपाद्यपूर्वत्वे
सति ॥ ८ ॥

* द्राष्टव्यायणोऽप्येवम् ।

† द्राष्टव्यायणीये विशेषोऽस्ति ।

इहवद्वामदेव्ये पराविहकारौ* ॥ ९ ॥

मध्ये निधनं भवतः ॥ ९ ॥

निषेधे चोभौ* ॥ १० ॥

उभौ इहकारौ मध्ये निधनं भवतः अनेकशाखाप्रत्ययत्वादा-
दिश्यते केषाञ्चित्प्राप्तिरस्ति केषाञ्चिन्नास्ति ॥ १० ॥

त्रिणिधने त्वाष्ट्री साम्न्युपग्रहादोनि* ॥ ११ ॥

त्रिणिधने त्वाष्ट्रीसाम्नि उपग्रहप्रभृतोनि सर्वाणि निधनानि
भवन्ति एकार उपग्रह उच्यते ॥ ११ ॥

इलान्दानुगानतृतीय इहकारे विकल्पः* ॥ १२ ॥

इलान्दस्य चान्यनुगानानि तेषां तृतीयेऽनुगाने च इहकारस्तस्मिन्
विकल्पः मध्ये निधनं भवति वा न वा ॥ १२ ॥

आतीषादीये च मध्ये निधने* ॥ १३ ॥

आतीषादीये च साम्नि यन्मध्ये निधनं तत्र विकल्पः स्यात् ॥ १३ ॥

पौरुमीठे मध्ये निधनं न* ॥ १४ ॥

पुरुमीठे साम्नि मध्ये निधनलक्षणं प्राप्तन्तेभ्यो यन्निगदवृत्त्यनन्तर-
मार्चिकमिति तन्न भवतीत्युद्गीथादित्वात् ॥ १४ ॥

आष्टादंष्ट्रसदेविशीयार्कपुष्पेषु च* ॥ १५ ॥

एतेषु च द्वितीयाष्टादंष्ट्रसदेविशीयार्कपुष्पद्वितीयेषु मध्ये निध-
नानि भवन्त्यस्मादेव कारणात् अथ विसमासः किमर्थमिति चेत्

यौरुमोढाष्टादंशसदेो विशीयार्कपुष्पेषु मध्ये निधनानि नेत्येवं कर्त्तव्य-
मासीत् उच्यते असमासः क्रियते एवकारेषु सर्वेषु मध्ये निधनं
नस्यात् अन्तरिक्षदेवस्थानादिषु ॥ १५ ॥

इकारादिमिङाः सर्वउपेयुस्तानि प्रतीचीनेङानि* ॥ १६ ॥

उक्तानि मध्ये निधनानि साम्प्रतं सामान्तिकनिधनमुच्यते
सामान्तिकत्वादिङायाः प्राप्तिरेव सर्वे मनसा निधनमुपयन्तीत्यन्यार्थ-
दर्शनात् सर्वेषां सामान्तिकस्य निधनप्राप्तेरन्यार्थत्वादारभ्यते या
इकारादिमिङान्तां सर्वे उपेयुः इहकारेण तानि प्रतीचीनेङानि
येष्वेका ॥ १६ ॥

उकारन्त्वन्यास्तु गौतमः † ॥ १७ ॥

यानि न प्रतीचीनेङानि सामानि तेषु उकारमात्रमुपेयुरित्येवं
गौतम आचार्यो मन्यते ॥ १७ ॥

इडेति धानञ्जयः † ॥ १८ ॥

धानञ्जय आचार्य आह इडेत्येवमुपेयुरिति ॥ १८ ॥

इकारान्तञ्चैवोपायः संप्रगायन्ति कुत्सा एवं नः कृतस्ते-
डोपेता भविष्यतीति प्रत्युद्गीतस्तु खल्वेषां तथोद्गीता भवति‡
॥ १९ ॥

इकारो अन्ते यस्योपायस्य स इकारान्तः इकारादिषु निध-
नेषु एवञ्चैवोपायं सम्प्रगायन्ति कुत्सा आचार्या एवं क्रियमाणेन

* ब्राह्मणायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मणायणोऽप्येवम् । ‡ ब्राह्मणायणेनैतेन सूत्रत्रयं कृतम् ।

कृत्स्नेऽपेता भविष्यतीति किन्तु तथा क्रियमाणे एषाम् उद्गाता
प्रत्युद्गाता भवति यथा प्रत्युक्तोऽनेन गुरुरिति ॥ १६ ॥

इति सप्तमस्य अष्टमो कण्डिका ।

अथ नवमो कण्डिका ।

प्रगाथेषु बृहद्रथन्तरयोर्यज्ञायज्ञीयस्य चानादेशे ककु-
भावुत्तरे* ॥ १ ॥

प्रगाथेषु बृहद्रथन्तरयोः गीयमानयोर्यज्ञायज्ञीयस्य च उत्तरे
स्तोत्रीये ककुभे कर्त्तव्ये अनादेशे आदेशादन्यत्र यथा वक्ष्यति रथन्तरं
सर्वासु बृहतोऽस्त्विति तथा यज्ञायज्ञीयं सर्वासु त्रुपस्त्विति ॥ १ ॥

तयोर्ह्यक्षरः प्रस्तावः सर्वत्र † ॥ २ ॥

तयोर्ह्यक्षरयोः स्तोत्रीययोर्ह्यक्षरः प्रस्तावः सर्वत्र स्यात् अत्र सर्व-
ग्रहणं किमर्थमिति उच्यते प्रगाथेषु बृहद्रथन्तरयोर्यज्ञायज्ञीयस्य
चेत्येतत्प्रकृतं सोऽयमाचार्यः सर्वग्रहणं करोति कथं यज्ञायज्ञीय-
बृहद्रथन्तराणां प्रगाथेषु गीयमानानां त्वेषु उत्तरयोः स्तोत्री-
ययोः ह्यक्षरः प्रस्तावः स्यात् ॥ २ ॥

त्वेषु त्वक्षरसंसङ्गेन † ॥ ३ ॥

त्वेषु गीयमानानां यज्ञायज्ञीयादीनां उत्तयोः स्तोत्रीययो-
र्ह्यक्षरप्रस्तावता अक्षरसंसङ्गेन स्यात् ॥ ३ ॥

* ब्राह्मणायज्ञीये विशेषोऽस्ति ।

† ब्राह्मणायज्ञोऽप्येवम् ।

प्रथमाया उत्तममक्षरं मध्यमायाश्च प्रथमम्* ॥ ४ ॥

कः पुनरक्षरसंज्ञः इति उच्यते, प्रथमायाः स्तोत्रीयाया उत्तम-
मक्षरं मध्यमायाश्च प्रथमं तयोः संज्ञं कृत्वा ततः प्रस्तुयात् एषोऽ-
क्षरसंज्ञः ॥ ४ ॥

एवमेवापरे द्वितीयोत्तमयोः* ॥ ५ ॥

एवमेवापरे अक्षरे कर्त्तव्ये द्वितीयोत्तमयोर्द्ध्वोः द्वितीयाया
उत्तममक्षरं उत्तमायाश्च प्रथमम् एवं प्रगाथधर्मः कृतो भवति ॥ ५ ॥

प्रस्तावप्रतिहारणिधनानामक्षरपरिमाणं सर्वत्र यथा-
योनि चिकीर्षेद्वैकन्दसेष्वनादेशे* ॥ ६ ॥

अयं कर्त्तव्यानां विधिरुच्यते प्रस्तावश्च प्रतिहारश्च निधनश्च
प्रस्तावप्रतिहारणिधनानि तेषां प्रस्तावप्रतिहारणिधनानामक्षरपरि-
माणं सर्वत्र सर्वेषु सामसु वैकन्दसेषु यथायोनि चिकीर्षेत् यथा-
योनि कुर्यात् इत्येतदुक्तं भवति वैकन्दसेषु आदेशादन्यत्र अक्षर-
परिमाणं यथायोनि कुर्यात् आदेशो यथा द्विपदासु वारवन्तोयस्य
सप्तानां स्थाने चत्वारि द्वे चतुर्णां द्वे एकमित्येकपदायाम् ॥ ६ ॥

यस्यार्चिकमुदात्तानुदात्तं तद्वगूढमथ यस्य सामिकं तत्
सामोढं यथा पौष्कलस्योत्तरयोर्यथा३३विदे३३समा३३३स्-
जो३३दिति धानञ्जयस्तद्वगूढं यथाविदे२३१११समाप्सु३जो-
२३११दिति शाण्डिल्यस्तत्सामोढम् † ॥ ७ ॥

* ब्राह्मयज्ञोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मयज्ञेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

यस्य साम्न आर्चिकमुदात्तानुदात्तम् ऋचि भवं आर्चिकं यदृ-
च्युदात्तं तत्सामकालेऽप्युदात्तं यदृच्यनुदात्तं तत्सामकालेऽप्यनुदात्तं
तदृगूढमित्युच्यते यस्य सामिकमुदात्तानुदात्तं सामोढं यथा पौष्कल-
स्योत्तरयोरित्युदाहरणमुक्तं ऋगूढं धानञ्जयस्य सामोढं शाण्डि-
ल्यस्य ॥ ७ ॥

ऊनाक्षरेषु पादेष्वक्षरोपधिः शाण्डिल्यो यथाग्नेस्त्रिणि-
धनस्याऽनूऽपेऽऽऽगोऽमाऽन् गोभिराऽऽऽउवाऽऽऽआऽऽऽ
क्षाऽसोऽमोऽदूऽऽऽग्धाभिराऽऽऽउवाऽऽऽआऽऽऽक्षाऽस्त-
दक्षरसधातु* ॥ ८ ॥

ये ऊनाक्षराः पादास्तेषु सामकाले अक्षरोपधानं मन्यते
शाण्डिल्यः उदाहरणमुक्तं तदेतदक्षरसधालित्युच्यते ॥ ८ ॥

अनुपधिन्धानञ्जयः † ॥ ९ ॥

अनुपधानमक्षरस्य धानञ्जयो मन्यते उदाहरणम् ॥ ९ ॥

आऽनूपऽऽऽगोऽमाऽन् गोभिराऽऽउवाऽऽक्षाऽऽसो-
मोऽदूऽऽऽग्धाभिराऽऽउवाऽऽक्षाऽऽस्तत्पदसधातु† ॥ १० ॥

एतत्पदसधालित्युच्यते ॥ १० ॥

पाङ्क्तस्यानुष्टुप् द्वितीयं पदं द्वैधं व्यूहेद्यथर्षभस्य शाक्वा-
रस्य चतुरक्षरः ‡ ॥ ११ ॥

* ब्राह्मण्येनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मण्येन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

‡ ब्राह्मण्येनोऽप्येवम् ।

पङ्क्त्यक्षरं पाङ्क्तः तस्य पाङ्क्तस्य साक्षः अनुष्टुप् गीयमानस्य
द्वितीयं पदं द्वैधं व्यूहेत् द्विधा भजेत् पञ्चपदासम्पदर्थं चतुरक्षर-
चतुरक्षरं चतुरक्षरः यथा ऋषभस्य शाक्तरक्षानुष्टुप् गीयमानस्य
पवस्व वाजसातय इत्येतासु ॥ ११ ॥

तृतीयं यथा सङ्कृतिनो वृहतीष्वष्टाक्षरं चतुरक्षरञ्च*
॥ १२ ॥

पाङ्क्तस्य साक्षो वृहतीषु गीयमानस्य तृतीयं पदं द्वैधं व्यूहेत्
अष्टाक्षरं चतुरक्षरञ्च पञ्चपदा सम्पदर्थमेव यथा सङ्कतिनः परो-
तोषिञ्च तासु तमित्येतासु गीयमानस्य ॥ १२ ॥

येनौ यान्यभ्यासेनान्यङ्कन्दः सम्पद्यते यथा गौरीवितौ-
दले कौत्सं चैककुभवैखानसे तदापन्नेषु गौतमसार्दागवा-
वनभ्यासम् † ॥ १३ ॥

येनौ उत्पन्नावित्यर्थः योनिषामानि अभ्यासेन गीयमानानि
ङ्कन्दोऽन्तरं सम्पद्यते यथा गौरीवितौदले गायत्र्यां गीयमाने अभ्या-
सेनानुष्टुभं सम्पद्यते तथा त्रैविण्हि गीयमानमभ्यासेन अनुष्टुभं सम्प-
द्यते चैककुभम् उष्णिहि गीयमानमभ्यासेन वृहतीयं सम्पद्यते एतानि
गौरीवितादीनि यथा तेष्वेव ङ्कन्दः स्वर्गं गन्ते यथा गौरीवितौदले
पुरोजित्यान्त्रैककुभन्तमङ्गप्रभं त्रिषायां वैखानसमभिप्रियाद्यान्तदा

* ब्राह्मयज्ञीये विशेषोऽस्ति ।

† ब्राह्मयज्ञीयेष्वेवम् ।

गौतमसार्दागवाचार्यौ अनभ्यासं मन्येते अनभ्यासेन तद्धन्द्वा-
पत्तिः ॥ १३ ॥

मशको गार्ग्योऽभ्यासं मशको गार्ग्योऽभ्यासम्* ॥ १४ ॥

मशको गार्ग्योऽभ्यासं मन्यते कस्मात् उत्पत्तिकोऽयमपूर्वो धर्म-
स्तेषां स कथमृते वचनान्निवर्त्ततेति ॥ १४ ॥

इति सप्तमस्य नवमी कण्डिका ।

अथ दशमी कण्डिका ।

उपास्थानेष्वन्यानि निधनानि* ॥ १ ॥

इह आन्नायश्रुतिभ्यामुक्त्यशास्त्राच्च आन्नाये उपा निधनानि
पचन्ते श्रुतिस्तु अर्धद्वेडं तथास्त्रेतस्याङ्गोरूपमिति तथाच इडा-
वचनात् भवतीत्येवमुक्त्वा अर्द्धोपासुदाहरणत्वेनापाद्यते तत्किमेव
विकल्पः अथ प्रत्यान्नायः समुच्चय इति एतस्मिन् संग्रये अय-
माचार्य आह उपास्थानेष्वन्यानि निधनानीति आन्नायिकीनामु-
पानां स्थाने प्रयोगे अन्यानि निधनानि स्युः ॥ १ ॥

स्वरानादेशे तथा स्वराणि स्युः* ॥ २ ॥

येषां निधनानां स्वरो नादिश्रुते तानि यत्स्वराणामूपानां
स्थाने आदिश्रुतस्तथा स्वराणि स्युः ॥ २ ॥

इडा चानादेशे* ॥ ३ ॥

इडा च स्यादनादेशे आदेशः स्त्रःकाशीते चशब्दः स्वरानुकर्षणार्थः
कथं यत्स्वरा उपा तत्स्वरा इडा भवति ॥ ३ ॥

अध्यर्द्धा त्वध्यर्द्धापानाम्* ॥ ४ ॥

अध्यर्द्धापानां स्थाने तु अध्यर्द्धेडा स्यात् अथ तुशब्दः किमर्थम्
उच्यते, अध्यर्द्धापानामर्द्धेडा ॥ ४ ॥

औत्पत्तिकः स्वरः † ॥ ५ ॥

उक्तं स्वराणदेशे तथा स्वराणि स्युरिति एवं प्राप्त आह अध्य-
र्द्धेडानामौत्पत्तिकः स्वरः स्यादिति औत्पत्तिकः पाठस्वर इत्यर्थः ॥५॥

स्त्रःकाशीते† ॥ ६ ॥

उपायाः स्थाने स्त्रः शब्दः स्यात् काशीते ॥ ६ ॥

दैवोदाससुज्ञानयोश्च* ॥ ७ ॥

दैवोदाससुज्ञानयोश्च सान्नोः उपायाः स्थाने स्त्रः शब्दः स्यात् ॥७॥

स्त्रःपृष्ठे च पूर्वः* ॥ ८ ॥

स्त्रः पृष्ठे चाङ्गिरसे द्वे उपे मध्ये पठिते तयोः पूर्वस्य स्थाने स्त्रः
शब्दः स्यात् ॥ ८ ॥

उत्तर इति गौतमधानञ्जयौ* ॥ ९ ॥

गौतमधानञ्जयावाचार्यावाहृतः उत्तरः स्त्रः शब्दः स्यात् स्त्रः पृष्ठ
इति ॥ ९ ॥

* ब्राह्मयज्ञोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मयज्ञेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

औपगवयोरथामथा वा* ॥ १० ॥

औपगवयोः साम्नोः उपायाः स्थाने अथा स्यात् मथा वा ॥ १० ॥

कामन्तु नानाभिचरणीयेषु वा मथाथान्यत्र † ॥ ११ ॥

कामन्तु क्रतुषु नाना पृथक् स्याताम् अभिचरणीयेषु क्रतुषु मथा वा स्यात् अथवा परिभाषितम् अन्यत्र अथा स्यात् अभिचरणीयेषु वा मथेत्युक्ते सिद्धं भवत्यन्यत्राथेति तत्किमिदमारभ्यते अन्यत्राथेति उच्यते यदि नारभ्यते ततोऽन्यत्र विकल्पः स्यात् ॥ ११ ॥

जागतस्य सोमसाम्न इन्द्र इव दस्यू रमृणा २३१११ः
 सूर्य इव दस्यू रमृणा २३१११ वज्रिन् सुवज्रो २३१११ निन्द्र-
 इव दस्यू रमृणा २३१११ः सूर्य इव दस्यू रमृणा वज्रि-
 न् सुवज्रो २३१११ निति वेन्द्र इव दस्यू रमृणाः सूर्य इव दस्यू-
 रमृणा २३१११ वज्रिन् सुवज्रो २३१११ निति वेन्द्र इव दस्यू-
 रमृणाः सूर्य इव दस्यू वमृणा वज्रिन् सुवज्रो २३१११
 निति वा ‡ ॥ १२ ॥

जागतस्य सोमसाम्न उपास्थाने एतानि यथोद्दिष्टानि निधनानि
 विकल्पेन स्युः स्वरविशिष्टानि ॥ १२ ॥

कार्तयशे त्रयो विकल्पादयिन्नवे ३३ ह् ३३ दयिन्नवे
 ३३३ ह् ३३ दयिन्नवे ह् २३१११ † ॥ १३ ॥

* ब्राह्मणायणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

‡ ब्राह्मणायणेनैतेन सूत्रत्रयं कृतम् ।

इवाइइत्येकावृत् अभिदेवाम् इयाइइत्यपरा द्वितीया आवृत् चाइत
इत्यपरा तृतीया एता आवृत् इति ॥ २१ ॥

पूर्वावावर्गाववनर्दाविति धानञ्जयः* ॥ २२ ॥

द्विरवनर्दं द्विं कुर्यात् तृतीयमिति तत्कस्मिन् अवनर्दसंज्ञेति
उच्यते यौ पूर्वावावर्गौ ताववनर्दाविति धानञ्जय आचार्यो मन्यते
आवृत्तौ एव आवर्गः ॥ २२ ॥

मध्यमायामावृत्ति द्वौ स्तोभौ कुर्यान्ताववनर्दाविति गौ-
तमः* ॥ २३ ॥

गौतम आचार्य आह या मध्यमा आवृत् तस्यामन्यौ स्तोभौ
कुर्यान्ताववनर्दाविति ॥ २३ ॥

अभिदेवाः इया इइइइ इति* ॥ २४ ॥

इत्युदाहरणम् ॥ २४ ॥

इति सप्तमस्य दशमी कण्डिका ।

अथ एकादशी कण्डिका ।

ज्यायसि क्न्दसि प्रथमायामावृत्त्यावपेदुत्तमं पदं शिद्धा*
॥ १ ॥

उक्तं तस्य निदर्शनार्थं गानं गायत्रीत्विति तद्यदा ज्यायसि

हृन्दसि गायेद्गायत्रं तदा योसावावापः तं प्रथमायामावृत्यावपेत्
तावदावपेद्यावदुत्तमं पदं शिष्टमिति ॥ १ ॥

अष्टाक्षरमिति धानञ्जयः* ॥ २ ॥

धानञ्जय आचार्य आह अष्टाक्षरं शिष्टा अन्यत्सर्वं प्रथमा-
यामावृत्यावपेदिति धानञ्जयस्याष्टाक्षरः प्रस्तावः यत्र पुनः पदेन
प्रस्तावस्तत्रोत्तमं पदं शिष्टा ॥ २ ॥

ऊर्द्धं रेतस्याया ह्यक्षरं शिष्टा हिङ्कारं ब्रूयाद्भू३ आ३३
इति* ॥ ३ ॥

उक्तमहिङ्गता प्रथमा रेतस्वेति तस्या रेतस्याया ऊर्द्धं या अन्याः
स्तोत्रीयास्तासु द्वितीयाया आवृतः ऊर्द्धं ह्यक्षरं शिष्टा हिङ्कारं
ब्रूयाद्भू३ आ३३इति सक्तृदृष्टमाकारं कुर्यात् ॥ ३ ॥

तं रेतस्यायां प्रतिहर्त्ता मनसा ध्यायेन्न परास्तिनि
गौतमः* ॥ ४ ॥

तं हिङ्कारं रेतस्यायां प्रतिहर्त्ता मनसा ध्यायेत् उक्तं हिङ्कारो
वै गायत्रस्य प्रतिहारः स मनसा ध्येय इति परासु स्तोत्रीयासु ऊर्द्धं
रेतस्याया न मनसा ध्यायेत् एवं गौतम आचार्यो मन्यते ॥ ४ ॥

परास्वेवेति धानञ्जयशाण्डिल्यौ* ॥ ५ ॥

धानञ्जयशाण्डिल्यावाचार्यावाहतुः परास्वेव स्तोत्रीयासु हिङ्कारं
प्रतिहर्त्ता मनसा ध्यायेत् न रेतस्यायामेवेति एवशब्दे नियमार्थः ॥ ५ ॥

रथन्तरवर्णायां चत्वार्यक्षराण्यभिष्टोभेद्भाभा इति शा-
ण्डिल्य भभ इति धानञ्जयस्य चरच्चाभिष्टोभेत् प्रथमं
द्व्यक्षरं लुप्तमिति* ॥ ६ ॥

उक्तं रथन्तरवर्णात्तमा विसृज्य हिङ्कारेति तस्यां रथन्तरवर्णा-
याञ्चत्वार्यक्षराण्यभिष्टोभेद्भाभा इति एवं शाण्डिल्य आचार्यो मन्यते
भ भ इति द्व्यक्षरच्चाभिष्टोभेदित्येवं धानञ्जय आचार्यो मन्यते प्रथमं
द्व्यक्षरं लुप्तमिति उक्तं प्रथमाक्षरलोपन्तु धानञ्जय इति तल्लोपपक्षे
द्व्यक्षरमभिष्टोभेत् अलोपे चतुरक्षरमिति ॥ ६ ॥

ऊं ३३ इति हिङ्कारः † ॥ ७ ॥

तस्यां रथन्तरवर्णायामेवमेकाक्षरो हिङ्कारः स्यात् उक्तमविसृष्ट-
हिङ्कारेति ॥ ७ ॥

द्वादशाक्षराण्यभिष्टोभेदनुष्टुभि ‡ ॥ ८ ॥

यदि रथन्तरवर्णा अनुष्टुप् भवति ततो द्वादशाक्षराण्यभि-
ष्टोभेत् ॥ ८ ॥

सर्वत्र चत्वारोति शाण्डिल्योयर्थं च चान्तं ब्रूयात् § ॥ ९ ॥

शाण्डिल्य आचार्य आह सर्ववानुष्टुभि चत्वार्यक्षराण्यभिष्टो-
भेत् यथर्चञ्चान्तं ब्रूयात् ॥ ९ ॥

ला ३ ता ३ इवा ३ यू ३ इति † ॥ १० ॥

* ब्राह्मयणीनेतेन सूत्रचतुष्टयं कृतम् ।

† ब्राह्मयणीयेष्वेवम् ।

‡ ब्राह्मयणीये ऋद्विशये विशेषोऽस्ति ।

उदाहरणम् ॥ १० ॥

आकारं त्वाचार्यास्तं दीर्घम्* ॥ ११ ॥

आकारमाचार्या अन्तं मन्यन्ते तमाकारं दीर्घं त्रिमात्रं मन्यन्ते
॥ ११ ॥

अवखरेदिति धानञ्जयः क्षा ३ तो ३ आ ३१११ † ॥ १२ ॥

अवखरेदिति अवखरान्तं कुर्यादित्येवं धानञ्जय आचार्या
मन्यते अव अधोभावे क्षातो३आ३१११इत्येतत्स्वरं कुर्यात् ॥ १२ ॥

क्षानो वा इति गौतमः † ॥ १३ ॥

गौतम आचार्य आह क्षानो वा इत्येतं कुर्यात् ॥ १३ ॥

क्षानो आ इत्येके † ॥ १४ ॥

एके आचार्या इत्येवं मन्यन्ते क्षानो आ इत्येवं कुर्यात् ॥ १४ ॥

काम्यानां निधनानां किञ्चिच्चिकीर्षन्नुत्तमस्य ह्यक्षरस्य
स्थाने कुर्यादिति गौतमः ‡ ॥ १५ ॥

इह काम्यानि निधनानि पठितानि गायत्रस्य इडा पशुकामाय
निधनं कुर्यादित्येवमादीनि तेषां काम्यानां निधनानां किञ्चिच्चिकी-
र्षन् यदुत्तमं ह्यक्षरं वाचा यस्मिन् वृद्धिः क्रियते तस्य स्थाने तत्काम्यं
निधनं कुर्यादित्येवं गौतम आचार्या मन्यते ॥ १५ ॥

* आह्वायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् तत्र विशेषश्च कृतः ।

† आह्वायणेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

‡ आह्वायणोऽप्येवम् ।

अभिदेवाः हयक्षता ३३३३ इति वा सर्वामृचं समाप्य*

॥ १६ ॥

अनेन वा प्रकारेण सर्वामृचं समाप्य तत उकारस्थाने स्युः ॥ १६ ॥

अविकारेण सर्वं गोत्वेति धानञ्जयस्तान्याकारस्थानेषु
स्युर्निधनत्वेन हि चोद्यन्ते † ॥ १७ ॥

धानञ्जय आचार्य आह अविकारेण सर्वं गायत्रं गोत्वा यो-
ऽसावाकारो निधनत्वेन चोदितोऽनेकप्रकारः तस्यैव स्थानेषु स्युः
तानीडादीनि काम्यादीनि निधनत्वेन हि चोद्यन्ते हिशब्दः कारणो-
पदेशार्थः यस्मान्निधनत्वेन चोद्यन्ते तस्मात्तानि निधनस्यैव प्रत्या-
ख्यधिकानि ॥ १७ ॥

अकृतलक्षणचोदनाच्चैत्यत्तिकस्वराणि* ॥ १८ ॥

अकृतलक्षणानि चोद्यन्ते शब्दमात्रेण इडां पशुकामायेति
तस्माद्यो यस्य चैत्यत्तिकः स्वरः तेन स्युः अथवा ऋचश्च लक्षणचोद-
नानि ॥ १८ ॥

कृतस्वरन्तु निधनं तस्य चोद्यते वर्णविकारो यथा रथ-
न्तरस्य गायत्र्यः † ॥ १९ ॥

तुशब्दः पूर्वपक्षनिवृत्त्यर्थः यदुक्तमौत्यत्तिकस्वराणि स्युरिति तत्र
कृतस्वरं गायत्रस्य निधनं तस्यायं वर्णविकारश्चोद्यते अक्षरविकारः

* ब्राह्मयज्ञोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मयज्ञेन तेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

यथा रथन्तरस्य गायत्रीसामसु गीयमानस्य वर्णा विक्रीयन्ते
न स्वरः ॥ १८ ॥

तानि सर्वत्र स्थिरनारभ्योत्पत्तिवाङ्गायत्रस्य* ॥ २० ॥

तानि सर्वाणि काम्यानि निधनानि सर्वत्र यत्र यत्र प्रयुज्यन्ते
गायत्रं तत्र तत्र स्युः यस्मादनारभ्यवादेनोत्पन्नानि ॥ २० ॥

बहिष्पवमान इत्येके तद्वि विकारा नातिक्रामन्ति यथा
रेतस्या रथन्तरवर्णो धुराच्च सामान्ताः † ॥ २१ ॥

एके आचार्या मन्यन्ते एतानि काम्यानि निधनानि गायत्रस्य
विकाराः ते बहिष्पवमानं नातिक्रामन्ति यथा रेतस्या रथन्तरवर्णो
धुराच्च सामान्ता इति ॥ २१ ॥

बहिष्पवमानसंयोगस्तु तेषां न कामसंयोगः* ॥ २२ ॥

तुशब्दः पक्षव्यावृत्त्यर्थः सर्वत्रत्वेव स्युः काम्यानि निधनानि
यावत्प्रयोगं गायत्रस्य यस्मात्तानि काम्यानि तस्माद्येते विकारा-
स्तेषां बहिष्पवमानेनैव संयोगः काम्यानान्तु निधनानां कृतस्त्वेन
क्रतुना संयोगः तस्मात्तानि यावत्प्रयोगं गायत्रस्य स्थिरिति ॥ २२ ॥

इति सप्तमस्य एकादशी कण्डिका ।

अथ द्वादशी कण्डिका ।

गीतिविकारो गायत्रस्य धुरः* ॥ १ ॥

* द्राह्यायणोऽप्येवम् ।

† द्राह्यायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

इह ब्राह्मणधुरां प्रजापतिरकामयत वज्रं स्यां प्रजायेयेति स एतां
 रेतस्यामृचं सान्ना प्रथच्छन्नाम गारुदिति श्रूयते त्रिरुद्रृहातोत्ये-
 तदादिभिर्निधनविशेषश्च सदिति प्रथमाया धुरो निधनमिति
 तत्रायं संशयः किमेतद्गुर्गानं सार्वत्रिकमथ कस्मिंस्त्रिदिनिविष्टमिति
 सोऽयमाचार्यः ब्राह्मणमारभते गीतिविकारो गायत्रस्य धुर इति
 या एता धुरः श्रूयन्ते ता एताः प्रकृत्या गीतेर्विकारः ॥ १ ॥

स्तोत्रोयानुरूपयोज्योतिष्टोमस्याज्येषु च नान्यत्र* ॥ २ ॥

स च विकारः स्तोत्रोयानुरूपयोर्भवति आज्येषु च ज्योतिष्टोमस्य
 अन्येषु क्रतुषु न भवति ॥ २ ॥

रेतस्यायास्त्रिरुद्रृहातोति ब्राह्मणं भवति पा३३२ वा३३२
 मानायेन्दा ३ वा ३३२ इ* ॥ ३ ॥

रेतस्यायाः स्तोत्रोययास्त्रिरुद्रृहातोति एतत् ब्राह्मणं भवति
 यासौ प्रकृत्या गीतौ प्रथमा आद्यत् पा३३२वा३३२मानायेन्दाइवा-
 ३३२ इति एतस्यां त्रिरुद्रृहणं कृतं तदनेन गीतेनोच्चारितमेव ॥ ३ ॥

गायत्रुत्तरा तस्या द्वे चपक्षरे समायनी व्यतिषजतीति
 ब्राह्मणं भवति मध्यमस्य च पदस्योत्तममुत्तमस्य च प्रथम-
 माथर्वाणो अग्निश्चादे ३३२ युर्वन्देवा यदा ३३३३३ † ॥ ४ ॥

तस्या रेतस्यायाः या उत्तरा तस्या गायत्रीति संज्ञा व्यावहारिकी

* ब्राह्मणयोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मण्येनैतेन सूत्रचतुष्टयं कृतं ।

नायं कृन्द्स आदेशः तस्या ब्राह्मणं भवति सशयनी द्वेऽक्षरे व्यतिषज-
तीति समानशयनी सशयनी कः पुनस्तयोर्व्यतिषङ्ग इति समुच्चारयत्येवं
मध्यमस्य पदस्य उत्तममक्षरं उत्तमस्य पदस्य प्रथममक्षरं एतयो-
र्व्यतिषङ्गः सोऽनेनैवोच्चारित एव ॥ ४ ॥

त्रिष्टुवुत्तरा तां बलवदिवोरसेव गायन्तीति ब्राह्मणं भव-
ति शां ३३२ जा ३३२ ना ३३२ य शमर्वा ३ ता ३ इश ५ रा ३३
जा ३३ नो ३३२३३ षा ३ धा ३३३३३* ॥ ५ ॥

तस्या गायत्या या उत्तरा स्तोत्रीयास्तस्यास्त्रिष्टुविति संज्ञा
संयवहारिकी तस्या ब्राह्मणं बलवदिव उरसेव गायतीति विकार
उच्चारित एवानेन ॥ ५ ॥

उत्तमार्द्धे द्वे अक्षरे द्योतयतीति ब्राह्मणं भवति † ॥ ६ ॥

तस्या एवं ब्राह्मणं उत्तमस्य पदस्यार्द्धे द्वे अक्षरे द्योतय-
तीति ॥ ६ ॥

ये ऊर्द्धं द्विङ्कारात्ते निर्ब्रूयादिति गौतमः † ॥ ७ ॥

ये द्विङ्कारादूर्द्धं द्वेऽक्षरे ते निर्ब्रूयादित्येवं गौतम आचार्य्यो
मन्यते ॥ ७ ॥

षाधा इति धानञ्जयः † ॥ ८ ॥

षाधा इति धानञ्जय आचार्य्यो मन्यते षाधा इत्येते अक्षरे
निर्ब्रूयादिति एतत् द्योतनं निर्वचनम् ॥ ८ ॥

* ब्राह्मण्यनेनेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मण्यनेनैव ।

जगत्युत्तरा तस्याश्चत्वारि चत्वार्यक्षराणि निक्तीडयन्निव
गायत्या द्वादशभ्योऽक्षरेभ्य इति ब्राह्मणं भवति पारिष्टोभा
२३३ न्ता३३ या कृपा३३२ सो३ माः शुक्रा३३२ गा ३ वा ३३-
३३३* ॥ ९ ॥

तस्याः त्रिष्टुभः या उत्तरा स्तोत्रोया तस्या जगत्येषा संज्ञा
संयवहारिकी तस्या ब्राह्मणं चत्वारि चत्वारि अक्षराणि निक्तीडयन्निव
गायत्या द्वादशभ्योऽक्षरेभ्य इति स गीतिविकारस्तेनैव पठित एव ॥९॥

उत्तमाह्वं चत्वार्यक्षराणि द्योतयतीति ब्राह्मणं भवति †

॥ १० ॥

तस्या एवं ब्राह्मणम् उत्तमपादाह्वं चत्वार्यक्षराणि द्योतय-
तीति ॥ १० ॥

द्वे पुरस्ताद्विङ्कारात्तथोपरिष्ठादिति गौतमः* ॥ ११ ॥

तत्र गौतम आचार्यो मन्यते द्विङ्कारस्य पुरस्ताद्द्वेऽक्षरे निर्ब्रू-
यात् उपरिष्ठादपि द्वे एवेति ॥ ११ ॥

सोमाः शुक्रा इति धानञ्जयः* ॥ १२ ॥

धानञ्जय आचार्यो मन्यते सोमाः शुक्रा इत्येतानि चत्वार्यक्ष-
राणि निर्ब्रूयादिति ॥ १२ ॥

अनुष्टुबुत्तरा तान्निर्दन्निव गायतीति ब्राह्मणं भवत्या३

* ब्राह्मयणीयेष्वम् ।

† ब्राह्मयणीये विशेषोऽस्ति ।

वाजं वाज्यक्रमी३३३३३ त् सीदन्तो वां३३३३३नुषा ३३३३३*
॥ १३ ॥

तस्या जगत्याः या उत्तरा स्तोत्रोया तस्या अनुष्टुबिति संज्ञा
तस्या ब्राह्मणं निनर्दन्निव गायतीति गोतिविकार उच्चारितः अने-
नैव ॥ १३ ॥

निरुक्ताञ्चानिरुक्ताञ्च गायतीति ब्राह्मणं भवति † ॥ १४ ॥

तस्या एवानन्तरं पठति निरुक्ताञ्चानिरुक्ताञ्च गायतीति तत्
किमिदं तस्या एवैतद्ब्राह्मणम् उत अन्यस्या इति उच्यते ॥ १४ ॥

इति सप्तमस्य द्वादशी कण्डिका ।

अथ त्रयोदशी कण्डिका ।

समस्तब्राह्मणं धुरां मन्य इति गातमस्त्रिष्टुब्जगत्योर्ह्य-
क्षराणि निराहेति † ॥ १ ॥

गातम आचार्यो मन्यते सर्वसान्धुरां समस्तानामेतद्ब्राह्मणं
स्यादिति कस्मात् यस्मात् त्रिष्टुब्जगतीसंज्ञयोः स्तोत्रोययोरक्षराणां
निर्वचनं कृतम् एवं समस्तानान्धुरां निरुक्तानिरुक्ता दृष्टा ॥ १ ॥

एतस्या एवेति धानञ्जयशाण्डिल्यौ † ॥ २ ॥

* ब्राह्मणायणीये विशेषोऽस्ति ।

† ब्राह्मणायणीयेऽप्येवम् ।

धानञ्जयशाण्डिल्यावाचार्यावाहतुः येयमनुष्टुप्संज्ञा स्तोत्रीया
तस्या एवैतद्ब्राह्मणं निरुक्ताञ्चानिरुक्ताञ्च गायतीति कथं पुनः स्यादुभ-
यथा गानमिति उच्यते ॥ २ ॥

तस्या द्वितीयं पदं निर्ब्रूयात् तृतीये चाक्षरे पञ्चमषष्ठे*
॥ ३ ॥

तस्या अनुष्टुप्संज्ञायाः स्तोत्रीयाया द्वितीयस्य पदस्य निर्वचनं
कुर्यात् तृतीये च पदे पञ्चमषष्ठेऽक्षरे निर्ब्रूयात् एवं तस्या निरुक्ता-
निरुक्ता भवति ॥ ३ ॥

पङ्क्तिरुत्तरा † ॥ ४ ॥

तस्या अनुष्टुभः या उत्तरा स्तोत्रीया तस्याः पङ्क्तिरिति
संज्ञा ॥ ४ ॥

तस्या द्वे द्वे अक्षरे उदासङ्गायत्यापङ्भ्योऽक्षरेभ्य इति
ब्राह्मणं भवति संज्ञा ३१ ग्मानो ३ दा ३ इवा ३ † ॥ ५ ॥

उदस्योदस्योदासं तदुदस्तगानं पठितमेव ॥ ५ ॥

का ३ वा ३ इति धानञ्जयः क वा ३ इति शाण्डिल्यः ‡ ॥ ६ ॥

उत्तमथोरक्षरयोर्गीतिविकारं धानञ्जयशाण्डिल्यावाचार्यौ विक-
ल्पयतः ॥ ६ ॥

* ब्राह्मयणीयवम् ।

† ब्राह्मयणीयेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

‡ ब्राह्मयणीयेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

सदिति रेतस्याया निधनं^७ समिति गायत्र्याः स्वरिति
त्रिष्टुभ इडेति जगत्या वागित्यनुष्टुभः* ॥ ७ ॥

सदिति प्रथमाया धुरो निधनमित्येतदादि ब्राह्मणं तानि निध-
नानि सदित्येतदादौनि रेतस्यादिषु धूर्ध्वं कृतसंज्ञासु नियुज्यन्ते एतानि
रेतस्यादिषु यथासंख्येन निधनानि भवन्ति ॥ ७ ॥

तेषामुक्तोन्यायः काम्यैः सामान्यैः* ॥ ८ ॥

तेषां निधनानां सदित्येतदादीनां व्याख्यातोऽन्यायः काम्यैः
सामान्यैः इडां पञ्चकामायेत्येतदादिभिः ॥ ८ ॥

न तद्ध्वं बहिष्यवमानात् स्युः* ॥ ९ ॥

इडादीनि काम्यानि निधनानि यावत्प्रयोगं गायत्रस्य भवन्ति
तानि सदादीनि बहिष्यवमान एव भवन्ति नोद्ध्वम् ॥ ९ ॥

जगतीं गायत्रीं त्रिष्टुवनुष्टुभाविति पृथगाज्यप्रथमासु
गायेत् तत्पराणं यथाज्यगानम् † ॥ १० ॥

उक्तम् एताः संज्ञाः संख्यवहारार्था इति जगतीं गायत्रीं त्रिष्टुभ-
मनुष्टुभमिति पृथगेकैकामेकैकस्मिन्नाज्ये प्रथमायां प्रथमायामृचि
गायेत् यथासंख्येन एतत्पराणं यथाज्यगानमुक्तं यथाज्यं गायेदिति
एतासां सर्वासाङ्गीतिरुक्ता ॥ १० ॥

गायत्रीत्रिष्टुभोर्व्यतिक्रमं धानञ्जयः* ॥ ११ ॥

* द्राह्म्यायणेऽप्येवम् ।

† द्राह्म्यायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

गायत्र्याः त्रिष्टुभश्च व्यतिक्रमं धानञ्जयो मन्यते त्रिष्टुभं कृत्वा
गायत्रीं कुर्यात् ॥ ११ ॥

गायत्रीं मैत्रावरुणस्याज्यप्रथमायां हेतुरितरा आदि-
तस्तत् पुराणं हेतुराज्यगानम्* ॥ १२ ॥

गायत्रीं मैत्रावरुणस्याज्यप्रथमायां गायेत् इतरा त्रिष्टुभगत्यनु-
ष्टुभः हेतुराज्ये प्रथमायामादितः कुर्यात् तत्पुराणं हेतुराज्य-
गानम् उक्तं हेतुराज्ये गायेदिति ॥ १२ ॥

त्रिष्टुभ उत्तरां गायत्रीं गीत्वा तस्याएव द्वितीयायामुच्य-
नुष्टुभं गायेदिति धानञ्जयो गायेदिति धानञ्जयः† ॥ १३ ॥

एतस्मिन्नेव हेतुराज्यगाने त्रिष्टुभं गीत्वा तस्योत्तरां गायत्रीं
गायेत् ततस्तस्यां त्रिष्टुभ उत्तरां गायत्रीं गीत्वा तस्या एव या द्वितीया
चक्षुः तस्यामनुष्टुभं गायेदित्येवन्ताः सर्वा हेतुराज्ये गीता भवन्ति
एवं धानञ्जय आचार्य आह ॥ १३ ॥

* शास्त्रायनेनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† शास्त्रायणोऽप्येवम् ।

इति सप्तमस्य त्रयोदशी कण्डिका ।

इति सप्तमः प्रपाठकः समाप्तः ।

अष्टमः प्रपाठकः ।

अथ प्रथमा कण्डिका ।

उदगयनपूर्वपक्षपुण्याहसन्निपाते यज्ञकालोऽनादेशः* ॥१॥

इह त्रिकाण्डो यज्ञः एकाहाहीनसन्नाणोति तेषां सर्वेषां सर्वकाल-
धिकार इत्यत आरभ्य सामान्यो विधिरुक्तः साम्प्रतं प्रतिकाण्डं विधि-
विवक्षितः तं विवक्षुः सामान्यां तावत्परिभाषामारभते उदगयन-
पूर्वपक्षपुण्याहसन्निपाते यज्ञकालोऽनादेश इति उदगयनं पूर्वपक्ष
इति सिद्धं कालज्ञाने तच्च न पूर्वं प्रकृतं पूर्वपक्षउदगयनमिति
कालनिर्देशः आदित्यस्य संवत्सरे दे गतो उदीची दक्षिणा च तद्यदा
उदीचीन्दिशमाश्रित्य गतिर्भवति तदुदगयनमुच्यते तच्च न पूर्व-
प्रकृतं पूर्वपक्षो मासस्य द्वौ पक्षौ पूर्वचोत्तरश्च पूर्वपक्षो ज्यौत्स्व
इत्यर्थः तेन मास आरभ्यते पुण्यमहः पुण्याहं तद्यस्यानुकूलेन नच-
त्रेण युक्तं तत्तस्य पुण्यम् उदगयनञ्च पूर्वपक्षश्च पुण्याहश्च उदगयन-
पूर्वपक्षपुण्याहानि तेषां सन्निपातः उदगयनपूर्वपक्षपुण्याहसन्नि-
पातः एकत्र निपातः सन्निपातः तस्मिन् उदगयनपूर्वपक्षपुण्याहसन्नि-
पाते यज्ञकालः तस्मिन् काले यज्ञः प्रवर्तते अनादेशे आदेशादन्यत्र
आदेशग्रहणस्य प्रयोजनमुक्तमादिसुत्र एव आदेशः षड्यां शरदि
कार्तिके मासि यजेत त्रयोदशामपरपक्षस्य दीचेत नामदम्याच

प्रथमायां पूर्वपक्षस्य दीक्षेतैकाहेभ्यः एवमादय आदेशाः अथ काल-
ग्रहणं किमर्थमिति चेत् उच्यते एष यस्यारम्भकालः सन्निपातग्रहणं
यथासम्भवम् ॥ १ ॥

संख्यामात्रे च दक्षिणा गावः* ॥ २ ॥

यत्र संख्यामात्रं दक्षिणामादिष्यते द्वादशं शतं दक्षिणाः सहस्रं वा-
ऽयुतमिति न द्रव्यं विनिश्च्यते तत्र दक्षिणा गावः प्रत्येतव्याः अथ मात्र-
ग्रहणं किमर्थमिति चेत् उच्यते, ग्रहणमात्रं यस्मात् तत्रापि गाव
एव प्रत्येतव्याः यथा इतरेभ्यः किञ्चिद्द्यात् कुलदक्षिणइन्द्राग्न्योः
कुला यत्र इति चशब्देनादेशानुकर्षणार्थः ॥ २ ॥

हिरण्यमिति जातरूपं प्रतीयात्* ॥ ३ ॥

हिरण्यमिति यत्र ब्रूयात् तत्र जातरूपं प्रतीयात् अयं हिरण्य-
शब्दस्तादादियु वर्त्तते सोऽयमाचार्यो विग्ननिष्ठि यत्र यत्र हिरण्य-
मिति ब्रूयात् तत्र तत्र जातरूपं सुवर्णं प्रतीयात् यथा तस्य दीक्ष-
णीयायामिष्टौ द्वादशमानं हिरण्यं ददातीति यथोत्साहं दद्यात्
तथा हिरण्यस्तेति अथ प्रतीयादिति किमर्थम् उच्यते दक्षिणा इति
प्रकृतम् अतः प्रतीयादिति ब्रवीति यत्र यत्र हिरण्यमिति ब्रवीति
तत्र तत्र जातरूपं प्रतीयात् न केवलं दक्षिणासु यथा हिरण्यस्रजः
क्षत्रिजो भवन्तीति तं हिरण्येनान्तर्द्धायाभिष्टेयुः हिरण्यमन्योयो-
भागादागच्छेदित्यादि ॥ ३ ॥

प्रथमायां पूर्वपक्षस्य दीक्षेतैकाहेभ्यः* ॥ ४ ॥

उक्तमुदगयनादिसन्निपातद्वयेव विकल्पयत्येकाहेषु वा प्रथमा
तिथिः पूर्वपक्षस्य तस्यान्दीक्षेतेकाहेभ्यः तादर्थ्यं चतुर्थी शुक्लप्रति-
पदित्वर्थः अथ सिद्धे सति पूर्वपक्षस्येति किमर्थमारभ्यते उच्यते व-
क्ष्यति दृष्ट्वा वा नक्षत्रयोगमिति तत्रापि पूर्वपक्ष एव ॥ ४ ॥

दृष्ट्वा वा नक्षत्रयोगम्* ॥ ५ ॥

तेषामेका दीक्षेति शेषः यत्रानुकूलं नक्षत्रयोगं स्यात् तत्र प्रथ-
मायां पूर्वपक्षस्येति ॥ ५ ॥

तेषामेका दीक्षानादेशे तिस्रश्चतस्रोऽपरिमिता वा* ॥ ६ ॥

तेषामेकाहानामेकादीक्षा भवेत् अनादेशे आदेशे तु यथा-
देशं यथा तस्य द्वादशदीक्षोपसद इति तथा एकाभ्यारोहणीयस्य
तिस्रोऽभिषेचनीयस्येति अथवा तिस्रो दीक्षाः स्युश्चतस्रो वा अपरि-
मिता वा अथ किमर्थं तिस्रश्चतस्रोऽपरिमिता वेति सिद्धे उच्यते
तिस्रश्चतसृभ्योऽतिरिक्तमपरिमाणं स्यात् अथवा अनादेशे द्वे स्याता-
मिति अथ तेषामिति किमर्थम् अधिकृता एकाहाः उच्यन्ते दृष्ट्वा
वा नक्षत्रयोगमित्येतदधिकृतमिति यदि दृष्ट्वा नक्षत्रयोगं यदि
प्रथमायां तेषामेव अपरिमाणस्य को विषयः सोमापहारः ॥ ६ ॥

तिस्र उपसदः* ॥ ७ ॥

तेषां तिस्र उपसदा भवन्ति सर्वेषामेकाहानामनादेश इति
पूर्ववत् ॥ ७ ॥

ज्योतिष्टोमस्योक्त्यानामुत्तरे सौभरनामर्धे अतिरात्र
उक्त्यान्त इतराणोति गौतमो वृत्तिग्रहणात्* ॥ ८ ॥

इह ज्योतिष्टोमप्रकरणे देवा वा अग्निष्टोममभिजित्योक्त्यानि
नाश्रकुवन्नमिजेतुमित्येतदधिष्ठत्य साकमश्वसौभरनामर्धे हारिवर्णोदं-
ब्रोयाष्टादं द्राणि षडुक्त्यानि पठन्ति तत्किन्तानि विकल्पेन भवन्ति
अथातिरात्र एव अथ विभ्रिटविषयाणीति तस्मिन् सञ्ज्ञे सूत्रमार-
भते ज्योतिष्टोमस्योक्त्यानामुत्तरे सौभरनामर्धे अतिरात्रे स्थाताम्
इतराणि हारिवर्णोदीनि चोणि उक्त्यान्ते स्युः साकमश्वं व्यवस्थितमेव
उभयोरष्टाष्टादं द्रोदं ब्रोययोर्विकल्पः स्थात् वृत्तिर्मन्त्रकेन एवं दृष्ट्वा
अनाद्यानात् एवं गौतम आचार्यो मन्यते कस्मात् वृत्तिग्रहणात्
मन्त्रकेनैव दृष्ट्वा सूत्रग्रहणार्थं व्याख्यानवन्नात् निदानेन सह विह-
स्यते ॥ ८ ॥

अनियोगमितरेषां धानञ्जयोऽविशेषान्नानात्* ॥ ९ ॥

हारिवर्णोदंब्रोयाष्टादं द्रानामुक्त्यान्ते नियोगः इतरेषान्तु साक-
मश्वसौभरनामर्धानामविशेषान्नानादनियोगं धानञ्जयो मन्यते उक्-
त्यान्ते चातिरात्रे वेति तस्मात् तान्युभयत्र भवन्ति ॥ ९ ॥

इतराण्यप्यतिरात्रइति शाण्डिल्यस्तुल्यचोदनात्† ॥ १० ॥

शाण्डिल्य आचार्य आह इतराण्यपि हारिवर्णोदीन्यतिरात्रे स्युः
कस्मात् सर्वेषां तुल्यचोदनात् ॥ १० ॥

* आद्यायबोऽप्येवम् ।

† आद्यायबोये विशेवोऽस्ति ।

आष्टादंष्ट्रयोर्विकल्पः स्यात्* ॥ ११ ॥

तस्मिन्नेव प्रकरणे पठति आष्टादंष्ट्रे च्छद्विकामाय कुर्यादिति तत्किमुभे ते कर्त्तव्ये एकस्मिन् स्थाने अथ विकल्प इति सोऽयमाचार्य आह आष्टादंष्ट्रयोर्विकल्पः स्यादिति द्वयोराष्टादंष्ट्रयोरेदितयोरेकस्यैव क्रिया स्यात् समानार्थत्वात् ॥ ११ ॥

काम्यानुकथ्यकन्दोयोगानतिरात्रस्य मन्यन्ते सौभरना-
र्मधप्रमाणाः* ॥ १२ ॥

गायत्रीषु ब्रह्मवर्चसकाम्यानुकथ्यानि प्रणयेयुरित्यत आरभ्य य एते काम्या उक्त्यानां कन्दोयोगाः श्रूयन्ते तानतिरात्रस्य मन्यन्ते सौभरनार्मधप्रमाणाः येषां सौभरनार्मधे अतिरात्रविषये नोक्त-
विषये ॥ १२ ॥

वृत्तिस्त्वनुष्टुभां रात्र्युपायेन विद्यते* ॥ १३ ॥

यदुक्तं पूर्वसूत्रे तत्राह नत्वेवं स्यात् यस्मादनुष्टुभां रात्र्युपाये वृत्तिर्न विद्यते रात्र्युपाये हि विच्छन्दसो वृष्टाः यस्मादनुष्टुभां रात्र्युपाये वृत्तिर्न विद्यते तस्मात्काम्या उक्त्यकन्दोयोगा उक्त्या-
न्तस्य स्युर्नातिरात्रस्य उच्यते नार्मधं रात्र्युपाये वृष्टं तत्कथमुक्त्या-
न्ते करिष्याम इति चेत् ॥ १३ ॥

दृश्यते चान्यत्र रात्र्युपायान्नार्मधं यथाभिप्लवस्य पञ्चाहे*
॥ १४ ॥

अन्यत्र च रात्र्युपाया दृश्यन्ते नार्मेधं यथाभिप्लवस्य पञ्चाहे उक्-
यानि ॥ १४ ॥

तस्यानुष्टुभः स्तोत्रीयः स्यादुक्त्यान्तेषु वैच्छन्दसोऽति-
रात्रेषु वृत्तिविभागात्* ॥ १५ ॥

तस्य नार्मेधस्य उक्त्यान्तेषु क्रियमाणस्य अनुष्टुभः स्तोत्रीयः
स्यात् अतिरात्रेषु क्रियमाणस्य वैच्छन्दसः स्यात् एवं वृत्तौ विभागः
कृतः इन्द्रं विश्वा अबोवृधन्निति नार्मेधमुक्त्यान्तेषु स आदेशः अव-
चूर्णेन विच्छन्दःसु प्रथमं यासु ऊहेत् दृष्टान्तास्ताः एतेसु ऊहेत्
अगीतत्वादरात्रेषु ॥ १५ ॥

स्वतन्त्रस्य ज्योतिष्टोमस्य संस्था विकल्पा आग्निष्टो-
म्यमुक्त्यतानिराव्यमिति* ॥ १६ ॥

यदा स्वतन्त्रस्य ज्योतिष्टोमः स्यात् तदा तस्य संस्थाविकल्पाः
स्युः आग्निष्टोमता वा स्यात् उक्त्यता वा अतिरात्रता वा तत्किमिदं
सिद्धे सत्यारभ्यते उच्यते मशको ज्योतिष्टोमातिरात्रे विकल्पेन
षोडशिनमामनति तस्य तावदयं प्रतिषेधं दर्शयति स्वतन्त्रे प्रथमा-
हारे संस्थाविकल्पे सति ज्योतिष्टोमस्यातिरात्रे षोडशी न स्यात्
अकामे ज्योतिष्टोमे ज्योतिष्टोमेनातिरात्रेणर्द्धिकामो यजेतेत्येतस्मिन्
पक्षे भवति एतच्च दर्शयति तत्राविशिष्टसंस्थो ज्योतिष्टोमश्चेत्यत्र संस्था-
विकल्पः स्यादिति ॥ १६ ॥

तस्यानतिरात्रस्य द्वादशं शतं दक्षिणाः* ॥ १७ ॥

तस्य ज्योतिष्टोमस्थानतिरात्रस्य सतः द्वादशं शतं दक्षिणाः स्युः
तत्किमिदमनतिरात्रस्येति यस्मादतिरात्रस्यादेक्ष्यन्त एव दक्षिणाः
उच्यते सविकल्पः स्यात् ॥ १७ ॥

गोआयुषोश्च* ॥ १८ ॥

गोआयुषोश्चानतिरात्रयोर्द्वादशं शतं दक्षिणाः स्युः ॥ १८ ॥

विश्वजिदभिजिज्ञां यमाभ्यां यजमानः पूर्वापराभ्यां यजे-
तेति धानञ्जप्यः* ॥ १९ ॥

उक्तं विश्वजिदधिकारे यो यमाभ्यां यजेतैताभ्यां यजेतेति
तद्यदि विश्वजिदभिजिज्ञासेव प्रयोगेण यजेत अभिजितेष्ट्वा ततो
विश्वजिता यजेत एवं धानञ्जप्य आचार्यो मन्यते पूज्यतरत्वादिश्व-
जितः पूर्वनिपातः ॥ १९ ॥

युगपदिनि शाण्डिल्यः* ॥ २० ॥

शाण्डिल्य आचार्य आह यमाभ्यां यजमान एताभ्यां युगपद्य-
जेतेति कथं पुनर्युगपत्क्रिया ॥ २० ॥

अभिजितो दक्षिणं देवयजनं स्याद्विश्वजित उत्तरम्*
॥ २१ ॥

अभिजितो देवयजनं दक्षिणं स्यात् तस्योत्तरतो विश्वजितो
देवयजनं स्यात् ॥ २१ ॥

तत् प्रति पत्नीशाला स्यात्* ॥ २२ ॥

* द्राक्षायणोऽप्येवम् ।

तद्विश्वजितो देवयजनं प्रति पत्नीशाला भवेत् प्राम्निश्वजितः

॥ २२ ॥

नानर्त्विजो यच्चान्तर्वेदि कर्म* ॥ २३ ॥

पृथग्यत्निजः स्त्रुः अभिजिद्विश्वजितोः यच्चान्तर्वेदि कर्म तच्च
पृथक् स्त्रात् ॥ २३ ॥

अथ यद्वर्हिर्वेदोक्तन्त † ॥ २४ ॥

अथ यद्वर्हिर्वेदि कर्म एकं तद्व्योरपि ॥ २४ ॥

अभिजितः पूर्वं पूर्वं कर्म सन्तिष्ठेत विश्वजित उत्त-
रम् † ॥ २५ ॥

अभिजितः पूर्वं पूर्वं कर्म सन्तिष्ठेत तत उत्तरं विश्वजितः कर्म-
सन्तिष्ठेत अवयवकर्मणो विधिः ॥ २५ ॥

तयोः पृथक् सहस्रे दक्षिणाः † ॥ २६ ॥

तयोरभिजिद्विश्वजितोः पृथङ्नानेत्यर्थः सहस्रं दक्षिणाः एक-
स्त्रिंशपि सहस्रमन्यस्त्रिंशपि सहस्रमिति कथं पुनरेतद्भवत्येव यथा न
पृथग्दे दे इति उच्यते आचार्य्यप्रवृत्तिं ज्ञापयति वक्ष्यत्यत्र तयोः
पृथक्सहस्रे दक्षिणा इति गौतमधानञ्चर्यौ द्वे च सहस्रे केशवपनीये
तथा व्युष्टाविति ॥ २६ ॥

कामं त्वयमाभ्यां यजेत † ॥ २७ ॥

* आह्वायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† आह्वायणोऽप्येवम् ।

कामन्तु पृथग्भूताभ्यामेव यजेत न यमाभ्याम् ॥ २७ ॥

सहस्रमभिजिति दक्षिणाः शताश्वः सहस्रः सर्ववेदसं
वा विश्वजिति* ॥ २८ ॥

अभिजिति पृथग्भूते सहस्रं दक्षिणाः स्युः विश्वजिति पृथग्भूते
शताश्वं सहस्रं सर्ववेदसं वा यस्मिन् सहस्रे शतमश्वानान्तच्छताश्वं
सहस्रं तदा शताश्वं सहस्रं दक्षिणाः स्युः विश्वजिति सर्ववेदसं वा सर्वं
वेदसः सर्ववेदसंवेद इति धननाम सर्वस्वमित्यर्थः ॥ २८ ॥

इति अष्टमस्य प्रथमा कण्डिका ।

अथ द्वितीया कण्डिका ।

तस्यावभृथादुदेत्य रोहिणीं वत्सक्ववीं परिधाय धर्मान्
न कुर्यात्त उक्ता ब्राह्मणेन* ॥ १ ॥

उक्तं शताश्वं सहस्रं सर्ववेदसं वा विश्वजिति दक्षिणा एवं विश्व-
जितेष्टा ततस्तस्य विश्वजितोऽवभृथादुदेत्य रोहिणीं वत्सक्ववीं परि-
धाय धर्मान् कुर्यात् रोहिणीमिति वर्णनिर्देशः वत्सक्ववीमिति
जातस्य वत्सस्य क्ववी चर्म तां वत्सक्ववीं परिधाय यजमानो धर्मान्
कुर्यात् ते धर्मा उक्ता ब्राह्मणेन पशुभिर्वा एष व्यूथत इत्याहुयः
सर्वं ददातीति क्ववीं परिधत्ते पशुभिरेव समृध्यत इत्येतदादयः
अथ तस्येति निर्देशः किमर्थमिति चेत् उच्यते अभिजित् विश्वजिता-

* ब्राह्मण्येनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

वधिल्लतौ पूर्वं विश्वजिदभिजिह्वां यमाभ्यां यजमान इति तयोश्च
सामान्यो विधिरुक्तः तद्य एते धर्मा निर्दिश्यन्ते ते सामान्यधर्मा एव
गम्येरन् एवं माभूदित्यत आह तस्येति अपरे ब्रुवते तस्य सर्ववेदस-
दक्षिणस्येति न शतायसहस्रदक्षिणस्येति पूर्वं एवमित्यर्थः एवमप्यर्थम्
उपरिष्ठात् ज्ञापयिष्याम इति यथा स्यादिति ॥ १ ॥

अरण्ये तिस्रो वसतोऽप्युदुम्बरे वसेत्* ॥ २ ॥

ब्राह्मणम् अरण्ये तिस्रो वसति आरण्यं ताभिरन्नाद्यमवरुन्ध
उदुम्बरे वसतीति च तत्रायं संग्रहः किं या एवेता अरण्ये तिस्रो
रात्रयश्चोद्यन्ते तासामेवायं नियमः क्रियते उदुम्बरे वसतीति
अथान्वास्तिस्त्र उदुम्बरे वसेदिति अत आचार्यो नियमयति या
एता अरण्ये तिस्रो रात्रय आदिश्यन्ते एतास्तिस्त्रोरात्रयोऽरण्ये
उदुम्बरस्तस्मिन् वसेत् समुच्चयः स्यात् अरण्ये चोदुम्बरे चेति कथं
पुनरेतद्गम्यते यथा नारण्येऽपि तिस्र उदुम्बरेऽपि तिस्र इति उच्यते
द्वादशानां रात्रोणां नियमात् वक्ष्यति द्वादशैता रात्रयो भव-
न्तीति ॥ २ ॥

उदुम्बराभावेऽप्युदुम्बरशाखां निखनेयुः* ॥ ३ ॥

यदि तस्मिन्नरण्ये उदुम्बरो न स्यात् तत्र अन्यस्मादप्यरण्यादु-
दुम्बरशाखामवहृत्य तस्मिन्नरण्ये निखनेयुस्तस्याञ्च वसेत् ॥ ३ ॥

खनित्रेण जीवतीति यत्तत्र खान्यं स्यात्तेन जीवेत्* ॥ ४ ॥

खनित्रेण जीवतीति ब्राह्मणं खनति तेनेति खनित्रं खनित्रेणेति

करणनिर्देशः तेन खनित्रेण खन्यमाने तस्मिन्नरण्ये यत्किञ्चित् स्यात्
कन्दोमूलं वा तेन जीवेदश्रीयात् ॥ ४ ॥

खान्याभावे धान्यपात्रान्निखाय तैरुत्खानं जीवेत्* ॥५॥

यदि तस्मिन्नरण्ये कन्दमूलादि खान्यं न स्यात् ततो धान्यपात्रा-
न्निखाय तैरुत्खानं जीवेत् ॥ ५ ॥

उभयतः द्वाणुदभिर्भवतीति वैणवी कल्माषीति शाण्डि-
ल्यः † ॥ ६ ॥

उभयतः द्वाणुदभिर्भवतीति ब्राह्मणम् उभयतस्तोद्वाणः उभयतः
द्वाणुत् अभिः खनित्रम् उभयतः खनतोत्यर्थः सा कल्माषी वैणवी वा
स्यात् वेणुना निर्दृत्ता वैणवी कल्माषी दारवी दारुनिर्दृत्ता दारवी
इति निर्देशः यथा कल्माषो गौरिति एवं शाण्डिल्य आचार्यो
मन्यते ॥६॥

या का चेति धानञ्जयः † ॥ ७ ॥

धानञ्जय आचार्य आह या काचिदभिः स्यात् वैणवी आयसी
वा औदुम्बरी वेति केवलं न उभयतः द्वाणुः स्यात् ॥ ७ ॥

निषादेषु तिस्रो वसतीति पार्श्वतो निषादग्रामस्य वसेत्*
॥ ८ ॥

निषादेषु तिस्रो वसतीति ब्राह्मणं निषादग्रामस्य पार्श्वे वसेत्
निषादिष्विति जनोपलक्षणं बहवचनम् ॥ ८ ॥

* ब्राह्मणायणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणायणेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

तेषां काममारण्यं भुञ्जीत नैवारण्यं श्यामाकं मार्ग-
मिति* ॥ ९ ॥

तेषां निषादानां यदारण्यं तत्कामं भुञ्जीत नैवारं श्यामाकं
मार्गं भुञ्जीत मार्गं मांसमिति कामशब्दः कामं न भुञ्जीतेति अपरे
वर्णयन्ति विश्वम् भुञ्जीतेति अथारण्यमिति किमर्थं निर्दिष्टे नैवारं
श्यामाकं मार्गमिति उच्यते नैष दोषः यदारण्यं लभते नैवारं श्यामाकं
मार्गं वा मांसं भुञ्जीत न तेभ्यो गृह्णीयादिति ॥ ९ ॥

जने तिस्रो वसतीति राजन्यबन्धुर्जनो ब्राह्मणः समान-
जन इति शाण्डिल्यः* ॥ १० ॥

उक्तं जने तिस्रो वसतीति जन्यन्ताभिरन्नाद्यमवरुन्धे समानजने
तिस्रः समानजन्यन्ताभिः इति च तत्को जनः कः समानजन इति
शाण्डिल्य आह राजन्यबन्धुर्जन इति कर्मान्यत्वादणान्तरत्वात् अत्र
ब्राह्मणः समानजन इति स्वजातीयत्वात् ब्राह्मणपक्षेण ब्रवीति ॥१०॥

विवाहो जनः संगोत्रः समानजन इति धानञ्जयः* ॥११॥

धानञ्जय आचार्य आह स्वस्मिन्निव वर्णं यो विवाहः न गोत्रेण
सम्बध्यते स जनः यः पुनः संगोत्रः सोऽविवाहः स समानजन इति
॥ ११ ॥

प्रतोवेशो जनपदो जनो यत्र वसेत् ससमानजन इति
शाण्डिल्यायनः* ॥ १२ ॥

शाण्डिल्यायन आचार्य आह प्रतीवेशः समीपो जनपदः यथा
बोधेया अर्जुनायना इति यत्र वसेत्स समानजनः ॥ १२ ॥

एते धर्माः सर्ववेदसदक्षिणानां सर्वेषाम्* ॥ १३ ॥

य एते धर्मा उक्ताश्च्युदयो विश्वजितं सर्ववेदसदक्षिणं प्रति
एते धर्माः सर्वेषां सर्ववेदसदक्षिणानां भवन्ति न केवलं विश्वजितः
एतच्च ज्ञापितं भवति विश्वजिति सर्ववेदसदक्षिणे एते च धर्मा भव-
न्तीति अथ सर्ववेदसदक्षिणानामिति बहुवचनात्सिद्धे सर्वग्रहणं किम-
र्थमिति चेत् उच्यते शाखान्तरदृष्टानाञ्च सर्ववेदसदक्षिणानामेष एव
धर्मः स्यादिति ॥ १३ ॥

व्रतवत्सु सर्वेष्वमावास्यायां दोक्षित्वाखामावधीत सां-
वत्सरिकेभ्योऽन्यत्रेति गौतमः* ॥ १४ ॥

व्रतमेषु विद्यत इति व्रतवन्तः तेषु व्रतवत्सु सर्वेषु सर्वशब्दे
निरवशेषवाची अमावास्यायान्दोक्षित्वा यजमान उखामावधीत
उखा उक्तलक्षणा सांवत्सरिकेभ्यः सर्वेभ्योऽन्यत्र एतद्गौतमीयम् अथ
सर्वग्रहणं किमर्थमिति चेत् उच्यते व्रतवत्सु परतन्त्रता व्रतस्य
निर्दिष्टा तद्ये व्रतवन्तस्तेष्वेव उखाबन्धनविधिः स्वतन्त्रे व्रते न प्राप्नोति
सोऽयमाचार्यः सर्वग्रहणं करोति व्रतवत्सु व्रते चेति ॥ १४ ॥

सह सुत्याभिः षडहानि संवत्सरादधिकानि कृत्वोत्ति-
ष्ठेयुः* ॥ १५ ॥

सहस्रत्याभिर्यथा षडहानि संवत्सरादधिकानि भवन्ति एवं
कृत्वा उत्तिष्ठेयुः ॥ १५ ॥

समाप्ते वा संवत्सरे रात्रिसत्रेषु राजानं क्रीणीयुः* ॥ १६ ॥

अथवा व्रतवत्सु क्रतुषु रात्रिसत्रेषु दीक्षाभिरेव संवत्सरे स-
माप्ते राजानं क्रीणीयुः ‡ ॥ १६ ॥

यथाजाति तु प्रथमे पञ्चदशरात्रे दीक्षेरन्* ॥ १७ ॥

प्रथमे पञ्चदशरात्रे व्रतवत्यपि सति यथाजात्येव दीक्षेरन् या
सत्रेषु जातिः सा यथाजातिः तेषां द्वादशदीक्षास्तथोपसदोऽनादेश
इति ॥ १७ ॥

सर्वत्र वा यथाजात्यन्यत्र चेदुपेतमिति धानञ्जयः* ॥ १८ ॥

धानञ्जय आचार्य आह सर्वेषु व्रतवत्सु यथाजाति दीक्षेरन्
यद्यन्यत्र कर्मणि व्रतमुपेतं स्यात् प्रथमं वाशब्दे विकल्पार्थः ॥ १८ ॥

अनुपेतच्चेदपीति शाण्डिल्यः* ॥ १९ ॥

शाण्डिल्य आचार्य आह यद्यन्यत्रोपेतं यद्यनुपेतं सर्वत्रैव यथा
जाति दीक्षेरन् इति ॥ १९ ॥

तिस्र उपसदो व्रतस्यैकाहिकस्य गौतमीयेन † ॥ २० ॥

* ब्राह्मयज्ञोपनिषद् ।

† ब्राह्मयज्ञेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

‡ ब्राह्मयज्ञीयपुस्तकत्रयेऽपि अस्य सूत्रस्य टीका न विद्यते अतो
ब्राह्मयज्ञीयात् पुस्तकादेशा उद्धृता ।

एकाहिकस्य व्रतस्य गौतमीयेन विधानेन क्रियमाणस्य तिस्र
उपसदः स्युः तत्किमिदमारभ्यते नत्वेवैकाहिकानां परिभाषितं तिस्र
उपसद इति उच्यते विकल्पार्थमारम्भः ॥ २० ॥

षड्वा द्वादश वा* ॥ २१ ॥

व्रतस्यैकाहिकस्य गौतमीयेन क्रियमाणस्य तिस्र एवोपसदा
भवन्ति अथवा षट् द्वादश वा ॥ २१ ॥

तत्र ब्रह्मणेऽश्वरथं शतञ्च दद्यात् † ॥ २२ ॥

तत्र तस्मिन्नैकाहिके व्रते ब्रह्मणेऽश्वरथं शतञ्च दद्यात् उक्तं
संख्यामात्रे च दक्षिणा गाव इति ॥ २२ ॥

तथाग्निं चिन्वतेऽध्वर्यवे † ॥ २३ ॥

तथाग्निश्चिन्वतेऽध्वर्यवेऽश्वरथं शतञ्च दद्यात् अग्निं चिन्वते इति
कालनिर्देशम् ॥ २३ ॥

पृष्ठेन च सुवानायोद्गात्रे † ॥ २४ ॥

पृष्ठेन च सुवानायोद्गात्रे अश्वरथं शतञ्च दद्यात् ॥ २४ ॥

तच्चानुशंसते होत्रे † ॥ २५ ॥

तच्च पृष्ठमनुशंसते होत्रे अश्वरथं शतञ्च दद्यात् अपरे ब्रुवते
तथाग्निं चिन्वतेऽध्वर्यवे इत्येतदादीनि कर्माणि यदा कुर्वन्ति ततो
दद्यादिति पूर्वं एवत्वर्थश्चारुः ॥ २५ ॥

* ब्राह्मण्यजेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† ब्राह्मण्यजोऽप्येवम् ।

सर्वेभ्यः सहस्रम्* ॥ २६ ॥

सर्वेभ्यः षोडशेभ्यः सहस्रं दद्यात् एतत् क्रतुदक्षिणा कथं पुनरेत-
द्गम्यते यथा सहस्रं क्रतुदक्षिणा न सर्वशब्द आधिक्य इति उच्यते
वक्ष्यति सर्ववेदसदक्षिणं वेति ॥ २६ ॥

सर्ववेदसदक्षिणं वा* ॥ २७ ॥

सहस्रदक्षिणं वा सर्ववेदसदक्षिणं व्रतं वा स्यात् तद्यदेवं सर्वशब्दः
किमर्थं सर्वेभ्यः सहस्रमिति उच्यते सर्वग्रहणं क्रियते यथा अश्वरथ-
ज्ञतदक्षिणा ब्रह्मादिभ्यो दत्ता न तेषां सा दक्षिणा सा अधिका इति
॥ २७ ॥

इतरच्छाण्डिलम्* ॥ २८ ॥

इतरद्विधानं सर्वेभ्यः सवस्त्रमित्येतच्छाण्डिलम् ॥ २८ ॥

सर्वे साहस्राः पृथक् सहस्रदक्षिणाः* ॥ २९ ॥

सर्वे साहस्राः पृथक् नाना सहस्रदक्षिणाः एकैकः सहस्रदक्षिणः
अथ सर्वशब्दः किमर्थमिति चेत् साहस्रप्रतिज्ञापनार्थः अथैव ज्योति-
रित्यादयश्चत्वारः साहस्राः ॥ २९ ॥

* ब्राह्मण्यभोटप्येवम् ।

इति अष्टमस्य द्वितीया कण्डिका ।

अथ तृतीया कण्डिका ।

साद्यःक्रेण यच्चमाणो महारात्रेः प्रातराहुतिं जुत्वा-
चक्षीतर्विग्भ्यः साद्यःक्रोम इति* ॥ १ ॥

उक्ताः सर्वे साहस्राः साम्प्रतं साद्यःक्रा उच्यन्ते सद्यः क्रिया
वर्तते इति साद्यःक्रः तेन साद्यःक्रेण यच्चमाण इति भविष्यत्कालः
प्रत्युपस्थितः महारात्रेः रात्रेर्महति कालेऽवशिष्टे प्रातराहुतिं जुत्वा
प्रातराहुतिर्हि आदित्यस्योदयसन्निकर्षे भवत्युदिते वा सोऽथमाचा-
र्यस्तं कालं प्रत्यामनति साद्यःक्रे क्रतौ कर्मार्थमाचक्षीत चक्षिग्भ्यः
साद्यःक्रोम इति तत्किमिदमाचक्षीत साद्यःक्रोम इत्युक्ते साद्यःक्रेण
यच्चमाण इति आचक्षीतर्विग्भ्य इत्येतावदेव वक्तव्यम् अथमाचार्यः
एतद्दर्शयति येन येन यज्ञेन यच्चमाणः स्यात् तन्तमाचक्षीतामौ
ने यज्ञ इति ॥ १ ॥

प्रग एव ग्रहिण्युयादिति धानञ्जय्यो दीक्षाप्रभृति सद्यः
सर्वं कुर्युः प्रथमद्वितीययोः श्येनस्य च† ॥ २ ॥

धानञ्जय आचार्य आह प्रग एवर्विग्भ्यः प्रेषयेत् कुतः येन
साद्यःक्रोम इति दीक्षाप्रभृति यत्कर्म तत्सद्यः सर्वं कुर्युः प्रथम-
द्वितीययोः साद्यःक्रयोः श्येनस्य च एतेषां सद्यः प्रथमा सद्यः द्वितीया
स्यात् ॥ २ ॥

* ब्राह्मण्यङ्गोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मण्यङ्गेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

एकत्रिकान्ताः षट्साद्यःक्रा इति श्रौचिवृत्तिः* ॥ ३ ॥

श्रौचिवृत्तिराचार्य आह षट् साद्यःक्रा इति प्रथमात्साद्यः-
क्रादारभ्य यावदेकत्रिक इति सर्वेषां सद्यःक्रिया स्यादिति एकत्रि-
कान्ता इति प्रागेकत्रिकात् श्येनः स्यादिति सर्वेषामत एकत्रिकः
स्यादिति षट्गृहणेनासाद्यःक्रियायामपि साद्यःक्रसंज्ञा भवति ॥ ३ ॥

उर्वरा वेदिरिति प्रथमे यवोर्वरा पक्वा स्याद्ब्रीह्योर्वरा वा †
॥ ४ ॥

इह द्वितीयसाद्यःक्रस्यानुवाके पठति उर्वरा वेदिरित्येतदादि
विधिविशेषं सोऽयमाचार्यस्तं विधिविशेषं प्रथमं कल्पयति तत् कथं
पुनरयं द्वितीयप्रकरणे पठितः प्रथमे भवतीति उच्यते सामान्यात्
किं सामान्यं उच्यते सर्वविधिशेषं साक्षा यः पठति स क्षीयदृतयो-
रथा भवन्तीत्यारभ्य सद्यस्त्वायेति सद्यस्त्वसामान्यात् उर्वरा वेदिरिति
यदुक्तं ब्राह्मणेन तत्प्रथमे साद्यःक्रे यवोर्वरा पक्वा स्यात् ब्रीह्योर्वरा-
वेति उर्वरेति निष्पन्नशस्यत्वेन संज्ञा ॥ ४ ॥

तत एव समुत्कर्त्तुं खल उत्तरवेदिं कुर्याः ‡ ॥ ५ ॥

ब्राह्मणं खल उत्तरवेदिरिति तत्किमसौ खलोऽन्यस्मात् क्षेत्राद्वा-
न्यमाहृत्य कर्त्तव्यः अथ तस्या एवोर्वराया वेदिरिति सोऽयमाचार्य
आह तस्या एव वेदेर्वरायाः समुत्कर्त्तुं खलः कर्त्तव्यः तत्र खल

* ब्राह्मयज्ञीये विशेषोऽस्ति ।

† ब्राह्मयज्ञेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

‡ ब्राह्मयज्ञोऽप्येवम् ।

उत्तरवेदिः कार्यः तत्र केचित्तावद्वर्णयन्ति यदि तावत्प्रथमा खल उत्तरवेदिरित्युक्तेऽयं संशयः किं प्रथमा अथ सप्तमीति ततस्तस्मिन् खले उत्तरवेदिरिति स खल उत्तरवेदिः स्यात् अथ पुनः सप्तमी तत एव समुत्कृत्य खलः तस्मिन् खले उत्तरवेदिं कुर्युरिति तस्मान्मृच्चिर्वपनादथ उत्तरवेद्यर्थाः सर्वे कर्त्तव्या इति एवं प्रकृतिश्च न विरुध्यते अप्रदाहस्य भवति अपरे वर्णयन्ति तत एव समुत्कर्त्तुं खलस्तं खलमुत्तरवेदिं कुर्युः वचनादिकारो भवति ॥ ५ ॥

खले वालीयूपो भवतीति लाङ्गलेषा यूपः स्यात् कलापी चषालभागा* ॥ ६ ॥

ब्राह्मणं खले वालीयूपो भवतीति खले वालीयूप इत्युक्ते लाङ्गलेषा यूपः स्यात् लाङ्गलं हलम् एतया हितं रश्ममुत्कृषन्तीति लाङ्गलेषा यूपः स्यादिति प्रोक्षणादियूपधर्मान् करोति कलापी धान्यमुष्टिः कलापोक्तः चषालस्थाने कर्त्तव्यः अथ किं भागग्रहणं कलापी चषालभागेति उच्यते चषालः भागो यस्याः सा चषालभागा यावन्तं देशं यूपस्य चषालो भजते तावदेव कलापो भजतीति ॥ ६ ॥

अतोतायाञ्चद्यववेलायां ब्रीहिवेलायां वा यजेत धान्यपात्रानुप्राभिकृषेयुः † ॥ ७ ॥

यद्यतोतायां ब्रीहिवेलायां यजेत यवेषु लूनेषु ब्रीहिषु वा तोतो धान्यपात्रानुप्राभिकृषेयुः श्रुती बीजोपा वेदिः स्यात् ॥ ७ ॥

* ब्राह्मणायनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मणायनोऽप्येवम् ।

धान्यपात्रा उत्तरवेदिः स्यान्मृतश्चपालभागा* ॥ ८ ॥

धान्यपात्राणि विन्यस्योत्तरवेदिः कार्य्या पात्रशब्द उभयलिङ्गः
पात्रः पात्रमिति मृतश्चपालप्रतिनिधिः प्रतिनिधौ सति दाचमना
स्यादिति ॥ ८ ॥

त्रिवत्सः साण्ड इति वज्रः त्रिवर्षस्य जानपदो त्रिवत्स
इति* ॥ ९ ॥

ब्राह्मणं त्रिवत्सः साण्ड इति भोमकथणं कः पुनः त्रिवत्स इति
उच्यते वज्रत्रिवर्षस्य जानपदो त्रिवत्स इति ईषदसमाप्तत्रिवर्षो
वज्रत्रिवर्षः तस्य वज्रत्रिवर्षस्य जनपदे भवो जानपदो स त्रिवत्स
इति ॥ ९ ॥

यो वा तिस्रो धयेत्† ॥ १० ॥

यो वा तिस्रो गाः पिबेत् स वा त्रिवत्स इति तिसृणां वत्सः
त्रिवत्सः ॥ १० ॥

त्रिवर्षो वैव स्यात्† ॥ ११ ॥

संपूर्णं त्रिवर्ष एव वा त्रिवत्सः त्रिवत्स इति मध्यपदलोपो
समासः ॥ ११ ॥

प्राञ्चत् चेतारं वहेयुरुदञ्चमुज्ञातारं प्रत्यच्चमध्वर्युं द-

* ब्राह्मयज्ञेनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मयज्ञोऽप्येवम् ।

क्षिणा ब्रह्माणं पुरस्तादात्र वसेयुस्तत्रैभ्यः सोमं प्रब्रूयुरश्वरथै-
र्यात्वा त उक्ता ब्राह्मणेनाध्वानश्च* ॥ १२ ॥

महारात्रेः प्रातराहुतिं जुल्वेत्येतस्मिन् कल्प इदमारभ्यते प्राची-
न्दिशं होतारं वहेयुः उदीचीं दिशसुहोतारं वहेयुः प्रतीचीन्दिश-
मध्वर्युं वहेयुः दक्षिणान्दिशं ब्रह्माणं वहेयुः पुरस्तादात्र वसेयुः
पूर्वगता एव वा एषु देशेषु स्युः तत्र तेषु देशेष्वेभ्यो होतृप्रभृतिभ्यः
सोमप्रवाकाः सोमं प्रब्रूयुः अश्वरथैर्यात्वा उक्तं सर्वादिशोऽश्वरथाः
सोमप्रवाकाविधावन्तीति ते उक्ता ब्राह्मणेन ते अश्वरथा अध्वानश्च
वा ब्राह्मणेनैवोक्ताः योजने चतुर्वाहिणा प्राच्यान्दिशि प्राहेत्या-
दिना ॥ १२ ॥

कुर्युरेवर्विज इति शाण्डिल्योऽन्यान्सु ब्राह्मणांस्तान-
ध्वन ऊढ्वा तत्रैभ्यः सोमं प्रब्रूयुरसौ सद्यः क्रिया यजते तदहं
प्रब्रवीमोन्द्राय विश्वेभ्यो देवेभ्यो ब्राह्मणेभ्यः सोम्येभ्यः सोम-
पेभ्य इति* ॥ १३ ॥

शाण्डिल्य आह प्रातराहुत्यनन्तरं कुर्युरेव कर्माष्टुत्विजः अन्यां-
स्तु ब्राह्मणांस्तानध्वन ऊढ्वा यैतैरध्वानो वाह्याः ब्राह्मणे योजने चतु-
र्वाहिणेत्यादयः तेष्वध्वस्वेभ्यो ब्राह्मणेभ्यः सोमप्रवाकाः सोमं प्रब्रूयुः
असौ सद्यः क्रिया यजत इत्यादिना मन्त्रेण यथोद्दिष्टेन ॥ १३ ॥

स क्षीरदृतयोरथा भवन्तीति सद्यो दुग्धेन क्षीरेण दृतयः

पूर्णाः स्युस्ततोऽयन्नवनोतमुदीयात् फेनो वा तदाज्येऽपि स-
जेयुः* ॥ १४ ॥

ब्राह्मणं स चौरदृतयो रथा भवन्तीत्यादि ये ते रथे दृतयः ते
सद्यो दुग्धेन चोरेण पूर्णाः स्युः तेभ्यो धावद्भ्यो यन्नवनोतमुदीयात्
फेनो वा तदाज्येऽपि सजेयुर्मिश्रयेयुः अन्यस्मिन् घृते मिश्रयेयुः सद्यो-
भावाय ॥ १४ ॥

अश्वः श्वेत एतस्य दक्षिणा तमुद्गात्रे दद्यात् किञ्चि-
च्चेतरेभ्यः* ॥ १५ ॥

उक्तं तस्मा अमुमादित्यमश्वं श्वेतं कृत्वा दक्षिणामानयन्निति
तदुच्यते अश्वयेत एतस्य दक्षिणा तमुद्गात्रे दद्यादितरेभ्यश्च किञ्चि-
द्दद्यात् उक्तं किञ्चिच्छब्दस्येति अथ किमर्थमेतस्य दक्षिणेति उच्यते
अश्व एव दक्षिणा एतस्य क्रतोः नायमुद्गातुर्भागविकारः स्यात्
प्रकृतं निवर्त्तत एव ॥ १५ ॥

इति अष्टमस्य तृतीया कण्डिका ।

अथ चतुर्थी कण्डिका ।

एतेनैवोत्तरो व्याखातः† ॥ १ ॥

एतेनैव प्रथमेन साद्यःक्रेण उत्तरो व्याख्यातोऽयं विध्यन्त उक्तः

* आश्वलायणेनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† आश्वलायकेन केदविश्ये विशेषः कृतः ।

साद्यःक्रेण यत्न्यमाण इत्यत आरभ्य एष एव सर्व उत्तरस्मिन्वापि भवति ॥ १ ॥

तस्याश्च एकविंशो दक्षिणानामतो वैव* ॥ २ ॥

तस्योत्तरस्याश्च एकविंशः स्यात् दक्षिणानां एकविंशतेः पुरण-
एकविंशः उक्तञ्च संख्यामात्रे च दक्षिणा गण्य इति अथ एव वा
स्यात् ॥ २ ॥

एकरात्रीणो द्यहीनोऽनुक्रीस्तेऽङ्गिरस आदित्येभ्यः श्वः
सुत्यामिति ह्याह † ॥ ३ ॥

एकया रात्र्या निर्वर्त्यते एकरात्रीणः द्वाभ्यामहोभ्यां निर्वर्त्यते
द्यहीनः तेऽङ्गिरस आदित्येभ्यः श्वसुत्यामिति ह्याह ब्राह्मणं द्यहीन
इति उपदेशार्थः यस्मात् श्वः सुत्यामिति ह्याह ब्राह्मणं तस्मात्
द्यहीनः उच्यते एकरात्रीण इति किमिदं ननु द्यहीन इत्युक्ते रात्रि-
रन्तर्भवत्येव उच्यते नियमार्थमारभ्यते यदि द्वितीयां रात्रीमापद्येत
तत् कालात्ययः स्यात् ॥ ३ ॥

तस्य क्रयप्रभृत्युत्तरमहः स्यादिति गैतमस्त ए सद्यः परि-
क्रोयेति ह्यादित्यानाह नेतरान् ‡ ॥ ४ ॥

तस्मानुक्रयः क्रयादारभ्योत्तरमहः स्यादिति गैतमः तं सद्यः
परिक्रोयेति हि आदित्यानधिकृत्याहैतद्ब्राह्मणं नाङ्गिरसः ॥ ४ ॥

* ब्राह्मणयज्ञेन च्छेदविषये विशेषः कृतः ।

† ब्राह्मणयज्ञेनैतेन सूत्रत्रयं कृतम् ।

‡ ब्राह्मणयज्ञेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

अपरेद्युः क्रयणाच्चानुक्रोरित्याख्या* ॥ ५ ॥

याचेयमाख्यानुक्रोरिति सा अपरेद्युः क्रयणमालोच्य ॥ ५ ॥

उपवसथान्तं पूर्वमहः स्यादिति धानञ्चप्यः श्वःसुत्यामिति
ह्याहेति श्वः क्रयं प्राब्रुवन्नित्यभविष्यत् † ॥ ६ ॥

धानञ्चप्य आचार्य आह उपवसथान्तं पूर्वमहः स्यादिति यस्मात्
श्वःसुत्यामिति ब्राह्मणं यदि हि क्रयप्रभृत्युत्तरमहः अभविष्यत् श्वः
क्रयं प्राब्रुवन्नित्यभविष्यद्ब्राह्मणं येन पुनः श्वःसुत्यामित्याह ज्ञाप-
यति उपवसथान्तं पूर्वमहरिति ॥ ६ ॥

तए सद्यः परिक्रियेति च प्रथमस्य सद्यस्तां दर्शयति* ॥७॥

यदुक्तं सद्यः परिक्रियेति ह्यादित्यानाह नेतरानिति एतद्ब्रा-
ह्मणं प्रथमस्य सद्यःकस्य सद्योभावं दर्शयति ॥ ७ ॥

द्व्यहोन्त्वान्तु जघन्यतरेऽङ्गिरसोऽक्रीण् तस्मादनुक्रोरि-
त्याख्या* ॥ ८ ॥

अथ यदुक्तमपरेद्युः क्रयणाच्चानुक्रोरित्याख्येत्यत्र ब्रूमः द्व्यहो-
न्त्वान्तु अनुक्रोः जघन्यतरे अङ्गिरसोऽक्रीण् सोमं नातिवरन्ति
तस्मात् ते पूर्वद्युरक्रीण् सोमं न परेद्युः क्रयवशादनुक्रोरित्याख्या
जघन्यकालक्रयणादनुक्रोरित्याख्या ॥ ८ ॥

तस्याश्च एकशततमो दक्षिणानामश्वो वैव* ॥ ९ ॥

* ब्राह्मण्यश्वोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मण्यश्वेनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

तस्यानुक्रियः एकोऽश्व एकशततमो दक्षिणानाम् एकशतस्य
पूरणः एकशततमः तस्येति निर्देशः यदि सद्यः यदि ह्यहीन इति
अश्व एव वा स्यात् ॥ ८ ॥

एतेनोक्तो विश्वजिच्छित्यः* ॥ १० ॥

एतेनानुक्रिया उक्तो व्याख्यातो विश्वजिच्छित्यः एकरात्रीणो
ह्यहीन इति ॥ १० ॥

द्विरात्रीणस्त्यहीन इति शाण्डिल्यः* ॥ ११ ॥

शाण्डिल्य आचार्य आह द्विरात्रीणः अहीन इति त्रिभिरहो-
भिर्निर्वर्त्यते द्वाभ्यां रात्रीभ्याम् इति रात्रियहणं व्याख्यातानुक्रि-
यैव ॥ ११ ॥

दैक्षं प्रथममहःक्रयप्रभृत्युपवसथान्तं द्वितीयं सौत्तमु-
त्तमम् † ॥ १२ ॥

तस्य व्यहीनस्य सतो दैक्षं प्रथममहर्भवति क्रयादारभ्योऽपवस-
थान्तं द्वितीयम् उत्तमं सौत्यमहः स्यात् त्रयः कल्याः सद्यःक्रिया वा
ह्यहीनक्रिया वा शाण्डिल्यप्रयोगात् अहःक्रिया वा स्यात् ॥ १२ ॥

तस्य दक्षिणा यानानि यथोत्साहं दद्यात्तस्मिन् जनपदे
यान्यभिध्याततमानि स्युः † ॥ १३ ॥

तस्य विश्वजिच्छित्यस्य दक्षिणा यानानि यान्ति तैरिति यानानि

* ब्राह्मण्यश्वेन ह्येदविषये विशेषः कृतः ।

† ब्राह्मण्यश्वोऽप्येवम् ।

आरोहणानि शकटगन्त्युदर्षकादीनि यथोत्साहं दद्यात् यावानुत्साहोऽस्य यथोत्साहं तस्मिन् जनपदे चान्यभिध्याततमानि स्युः काङ्क्षिततमानि स्युरोक्षिततमानि किमर्थं पुनरयं यानशब्दः अश्वादिष्वपि न वर्तते उच्यते एतेषामेव शकटादीनां परार्था प्रवृत्तिर्न स्वार्था नोयते च तानि न स्वयं गच्छन्ति अश्वादयस्तु स्वयञ्च गच्छन्ति तस्येति निर्देशः सर्वेषु कल्पेषु तस्यैव दक्षिणा ॥ १३ ॥

सर्ववेदसनिर्मान्दद्यादिति धानञ्जयो विमितः शयन-
मारोहणमहानसे दासमिथुनौ धान्यपल्यः सोरं धेनुरिति
धेनुरिति* ॥ १४ ॥

धानञ्जय आचार्य आह सर्ववेदसनिर्मान्दद्यादिति सर्वञ्च तद्देवञ्च सर्ववेदसन्निर्माणं सर्ववेदसान्त इत्यर्थः अयं विश्वजिच्छिल इत्युक्ते विश्वजिद्धर्माणमेतन्नाम यच्छिलमिति विश्वजिच्च सर्ववेदसदक्षिणः तस्मादिहापि तद्धर्मत्वात्सर्ववेदसनिर्माणं तस्याभिप्रेतमिति विमितमिति गृहसंज्ञा शयनं तस्मिंश्क्ते तद्वयनम् आरोहणञ्च महानसञ्च आरोहणं प्रज्ञातं जानपदं महानसम् अनसन्ताकपुंसकादिति समासान्तो भवति बृहत्प्रमाणं शकटं दासमिथुनौ दासौ च दासश्च धान्यपल्यं धान्यपूर्णं पल्यं पल्यमिति शिष्यसंज्ञा सोरं युक्तं हलं धेनुः उक्तमानदेशगा इति सर्वे त्रिवर्गा इति तेनोक्तत्वात् एतत् सर्ववेदसनिर्माणं एतस्मिन् सर्वं हिरण्यादि अन्तर्भवति एतच्च द्रव्य-

प्रकारनिर्देशेनोक्तं भवति तस्यैवंप्रकारं धनस्यास्य स्वामी सर्व-
वेदसदक्षिणेन यष्टुमर्हति नान्य इति ॥ १४ ॥

इति अष्टमस्य चतुर्थी कण्डिका ।

अथ पञ्चमी कण्डिका ।

ब्रातीनानां यौधानां पुत्राननूचानानृत्विजो वृणीत श्ये-
नस्य* ॥ १ ॥

उक्तो विश्वजिच्छिद्यः साम्प्रतं श्येनस्य विधिर्वक्तव्यः तं विवक्षुराह
ब्रातीनानामिति नानाजातीया अनियतवृत्तय उत्प्रेधजीविनः सङ्गा-
ताः ब्राताः ब्रातानां कर्म ब्रातकर्मणा जीवन्ति ब्रातीनाः यौधनात्
यौधः यौधभवा यौधः तेषां ब्रातीनानां यौधानां पुत्राननूचानान्
पुत्रशब्दः प्रतीतपदार्थकः उक्तवाननूचानः ताननूचानान् ब्राती-
नानां पुत्रानृत्विजो वृणीत श्येनस्य अथानूचानानिति किमिदमित्या-
रभ्यते यदा ऋत्विक्प्रकरण एवोक्तमृत्विगार्षेयोनूचान इति उच्यते
ऋत्विक्शब्देन योऽयमृत्विजो गुणसमुदायः स कृतस्वः प्राप्तः तस्मिन्
प्राप्ते एकेनैव परिसंस्थानं करोति केवलम् अनूचानाः स्युः अन्येषाम-
नियमः स्यादिति अथवा निवर्त्तयत्येवान्यानेकदेशपरिसंस्थानं सिद्धे
सत्यारम्भो नियमार्थो नियमश्चान्न निवर्त्तको भवति न परिसंस्था-
नादन्यनिवृत्तिरिति ॥ १ ॥

* ब्राह्मण्यशोऽप्येवम् ।

अर्हतामेवेति शाण्डिल्यः* ॥ २ ॥

शाण्डिल्य आचार्य आह अर्हतामेव वरुणं कर्तव्यम् ॥ २ ॥

अभिवातासु या अनभिवाता स्युस्तासामाज्यं मन्ययेत्*

॥ ३ ॥

अभिवातासु गोषु व्याधितासु या अनभिवाता अव्याधिताः
स्युस्ता दोहयित्वा तत्क्षोरं मन्ययेत् ततो यदुद्गच्छेत् घृतं तेनाज्यं
कुर्यात् ॥ ३ ॥

यत्र स्तम्बा वृक्षा वा वज्रला जाताः स्युस्ताः श्वेदन् देव-
यजनं कुर्युः* ॥ ४ ॥

अभिचरणीयेषु देवयजनमुक्तलक्षणं विपर्यस्याभिचरणीयेष्विति
वृक्षवदेव यजनमुक्तं तदेव विशेषविधिर्यमारभ्यते यत्र यस्मिन् देशे
स्तम्बा वृक्षा वा वज्रला जाताः स्युः तान् वृक्षस्तम्बान् ह्रित्वा देवयजनं
कुर्युः ॥ ४ ॥

यदा विदाहि स्थण्डिलम्* ॥ ५ ॥

यस्मिन्नावधयो विदहन्ते तद्विदाहि एतस्मिन्ना विदाहिनि स्थ-
ण्डिले देवयजनं कुर्युः ॥ ५ ॥

श्वनभ्ये अधिषवणे इति येन यानेन मृतं निर्वह्येयस्तस्य
नभ्ये अधिषवणफलके कुर्युः † ॥ ६ ॥

* ब्राह्मयज्ञीयेवम् ।

† ब्राह्मयज्ञीयेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

ब्राह्मणं शवनभ्ये अधिषवण इति शवनभ्ये इति किमुक्तं भवति
उच्यते येन यानेन मृतं निर्वहेयुः शवन्तस्य यानस्य नभ्ये नाभ्या
निर्वृत्ते अधिषवणफलके कुर्युः ॥ ६ ॥

अचषालो यूपस्फ्रायः* ॥ ७ ॥

ब्राह्मणं तैल्लको वा बाधको वा यूपस्फ्राय इति तत्र संशयः
कथं स्फ्राय इति किं स्फ्रायः उपमार्थोऽयमथ स्फ्राय एवाये
सोऽयं स्फ्राय इति सोऽयमाचार्य आह अचषालो यूपः स्फ्राय इति
नास्यस्य चषालमित्यचषाल इति ॥ ७ ॥

लोहितोष्णीषा लोहितवाससो निवीता ऋत्विजः प्रच-
रेयुरुपोतपरुषा उज्यधन्वानः* ॥ ८ ॥

ब्राह्मणं लोहितोष्णीषा इत्यादि लोहितान्युष्णीषाणि येषान्ते
लोहितोष्णीषाः उष्णीषाणि शिरसा वेष्टनानि वासांसि तेषाञ्च
वाससां लोहितो वर्णः स्यात् निवीताः कण्डालम्वितसृचा एवं लच-
णान्ते प्रचरेयुः कर्माणि कुर्युः उपोतपरुषाः आसन्नपरुषाः परुषा इव
व्यवस्थिताः अपरे ब्रुवते उपोताञ्च परुषाङ्केति उपोताः कञ्चुकिनः
पूर्वं एवेत्यर्थः उज्यधन्वानः उद्गतज्यामुज्यम् उद्गतज्यान्येषां धनूषि
भवन्ति ॥ ८ ॥

पवमाने रथन्तरं करोतीति बृहत्यामेकर्चानां स्थाने
स्यादेकं तद्धि बार्हतानां स्थानमेवञ्च तच्चे भवति † ॥ ९ ॥

* ब्राह्मणायणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

ब्राह्मणं पवमाने रथन्तरं कुर्यादिति तत् रथन्तरं दृष्ट्या-
मेकर्चानां स्थाने स्यात् वषट्कारणिधनरौरवयौधाजयानामेकमेतेषां
स्थाने स्यात् तद्धि बार्हतानां साक्षां स्थानं दृष्टीषु तत्क्रियमाणं
दृष्टे भवति तस्य क्षरणे गेयत्वात् दृष्टकरणं दृष्टम् एकग्रहणं श्रिट-
कल्पावधारणार्थम् ॥ ८ ॥

अविप्रतिषेधेनेतरेषामनुकल्पयेदित्यपरमेवमल्पीयान् वि-
कारः* ॥ १० ॥

अपरं मतम् अबाधेनेतरेषामेकर्चानां रथन्तरमनुकल्पयेदिति
एवं क्रियमाणे पूर्वस्मादल्पीयान्विकारः कृतो भवतीति ॥ १० ॥

तत्र पञ्चमं बार्हतमाहरेत् स्तोमवशेन तत् पौरुमङ्गं
स्यात् भ्रातृव्यवधं तस्मिन् ब्राह्मणं दर्शयति † ॥ ११ ॥

तत्र तस्मिन् कल्पे पञ्चमं साम बार्हतमाहरेत् स्तोमवशेन पञ्चमं
साम पौरुमङ्गं स्यात् तस्मिन् पौरुमङ्गे ब्राह्मणं भ्रातृव्यवधं दर्शयति
प्राप्तानमेवैतेन भ्रातृव्यं मज्जयतीति ॥ ११ ॥

पृष्ठेषु रथन्तरस्योत्तरयोर्द्विपदे स्यातामित्याचार्या एवं
सुपराच्यो भवन्तीति ‡ ॥ १२ ॥

ब्राह्मणं पराचोषु रथन्तरं भवतीति तत्रायं संग्रहः किमर्थनि-

* ब्राह्मणायगीयेवम् ।

† ब्राह्मणायगीयेनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

‡ ब्राह्मणायगीये किञ्चिन्व्युत्पन्नमस्ति ।

त्यानुवादस्त्रिकं स्तोमं दृष्ट्वा अथापूर्वा विधिरिति किं पुनरिति यदि
तावन्नित्यानुवादः रथन्तरं काकुवुत्तर्येणैव भवितुमर्हति अथ पुनः
अपूर्वा विधिः तत्र परत्वं कल्पयितव्यं सोऽयमाचार्य आह पृष्ठेषु
रथन्तरस्य क्रियमाणस्य उत्तरयोः स्तोत्रीययोः ककुभोः स्थाने द्विपदे
स्थातामित्याचार्याः एवं क्रियमाणे ताः सर्वाः सुष्ठुतराः पराच्यो
भवन्तीति ॥ १२ ॥

ककुभाविति गौतमो नावृत्तिमेतत् स्तोमस्य दर्शयतीति*

॥ १३ ॥

गौतम आचार्य आह ककुभावुत्तरे स्थाताम् एवं क्रिय-
माणे सास्त्रञ्च विकारो न कृतो भवत्यौत्पात्तिक्या गौतेः पराक्कञ्च
कृतं भवति अनावृत्तैव स्तोमस्य पराचीषु रथन्तरमित्येतद्वाङ्मण-
मनभ्यासम् ॥ १३ ॥

श्रवं ब्रह्मसाम कुर्वन् श्यैतस्यर्चुं कुर्यात् † ॥ १४ ॥

श्रवं ब्रह्मसाम कुर्वन् दृढपृष्ठे श्यैतस्यर्चुं कुर्यात् ॥ १४ ॥

वृत्तिर्द्धानस्मिन् स्थाने पावमानोनां न विद्यते † ॥ १५ ॥

एतस्मिन् स्थाने पावमानोनां वृत्तिर्न विद्यते ॥ १५ ॥

नव नव दक्षिणा इति नववर्गान्यथोत्साहं दद्यात् काण-
खोरकूटवण्डानाम् † ॥ १६ ॥

* द्राष्टव्यमेतैरेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† द्राष्टव्यमोऽप्येवम् ।

ब्राह्मणं नव नव दक्षिणा भवन्तीति अयं किंदक्षिण इति उच्यते
नव वर्गान् कृत्वा ययोत्साहं दद्यादिति यावच्छक्ति काणा अन्त्या
विकृताः खेराः खञ्जाः कुञ्जाः कूटा भग्नगृङ्गाः बण्डा बालधि-
विकृताः ॥ १६ ॥

तासामपि दक्षिणावेलायां लोहितं जनयेयुः* ॥ १७ ॥

तासामपि दोषमानानां सतीनां दक्षिणाकाले अपोऽया लोहि-
तमुत्पादयेयुः ॥ १७ ॥

एकत्रिके सद्यः सर्वं कुर्युः* ॥ १८ ॥

उक्तः श्वेनः अनन्तरमेकत्रिक उच्यते तस्मिन्नेकत्रिके षष्ठेऽहनि
सद्यः सर्वं कुर्युः तत्किमिदमारभ्यते यदा उक्तमेकत्रिकान्ताः षट्-
साद्यःक्रा इति उच्यते विकल्पार्थमारम्भः ॥ १८ ॥

एकदीक्षस्त्युपसत्क इति गौतमः* ॥ १९ ॥

गौतम आचार्य आह एकदीक्षस्त्युपसत्कः स्यात् ॥ १९ ॥

तस्य गायत्र्यपार्श्वमार्भवोऽयारुचेति* ॥ २० ॥

तस्य एकत्रिकस्य गायत्र्यपार्श्वमार्भवः अयारुचेत्येतस्यामृचि अ-
त्रापि विकल्पार्थ एवारम्भः ॥ २० ॥

पुरोजित्यामिति शाण्डिल्यस्तस्याः समुत्वेयो वह्ननामि-
त्येतां मध्ये कुर्यात् † ॥ २१ ॥

* ब्राह्मयणीयेष्वेवम् ।

† ब्राह्मयणीयेनैतेन सूत्रद्वयं कृतं ।

शाण्डिल्य आचार्य आह पुरोजित्यां गायत्रपार्श्वं स्यात् किन्तु
तस्यास्तु मध्ये ससुवेयोवसुनामित्येतामेव कुर्यात् एवं सम्पदा भवति
उक्तं सर्वेषां वा एषां कृन्दसां रूपमिति ॥ २१ ॥

प्राचीमनुप्रदिशं याति चेकितदित्येतस्यामुद्वृत्तीयं कुर्या-
दुद्वृत्य गायत्रपार्श्वमिति लामकायनः* ॥ २२ ॥

लामकायन आचार्य आह प्राचीमनुप्रदिशं याति चेकितदित्ये-
तस्यामृचि उद्वृत्तीयं कुर्यात् उद्वृत्य गायत्रपार्श्वमिति ॥ २२ ॥

त्रिकं वहिष्यवमानः स्यादिति धानञ्जयः पञ्चो मध्य-
न्दिनः सप्तगर्भव एकोनोतराणोति* ॥ २३ ॥

धानञ्जय आचार्य आह त्रिकं वहिष्यवमानं स्यात् पञ्चीति
मध्यन्दिनः पवमानः आर्भवः सप्ती इतराणि श्रोत्राणि सर्वाण्येकी-
नीति ॥ २३ ॥

पवमानाश्च द्वादशामाणि च त्रिकाण्येकीनीतराणीति †
॥ २४ ॥

पवमानाश्च द्वादशामाणि च त्रिकाणि स्युः इतराणि श्रोत्राण्ये-
कीनि भवन्ति ॥ २४ ॥

चतुरुत्तरसम्पन्नो द्वे द्वे त्रिकपश्चिनी प्रत्यवरोहेण ‡ ॥ २५ ॥

* द्राह्यायणोऽप्येवम् ।

† द्राह्यायणीये विशेषोऽस्ति ।

‡ द्राह्यायणेनैतेन सूत्रत्रयं कृतम् ।

अस्मिन्नेव ब्राह्मणं ता उ चतस्रः सम्पद्यन्त इति चातुस्तथ्येण
 स्तोत्रीयान्ते सप्तकन्दांसि सम्पद्यन्ते तामां सम्पद्यते तस्मिंस्तुस्त-
 सम्पन्ने द्वे द्वे त्रिकपञ्चिनो स्तोत्रे कर्त्तव्ये प्रत्यवरोहेण प्रत्यवरोहः
 प्रातिलोम्यम् उपरिष्ठादारभ्य गायत्रीसम्पन्नस्तावदुक्तः साम्प्रतं तस्मि-
 न्नेव विशेष उच्यते उष्णिकसम्पन्ने आर्भवस्त्रिकः पञ्चो अग्निष्टोमसाम
 अनेन प्रकारेण प्रत्यवरोहेत् यावज्जगतीसम्पन्नमिति ॥ २५ ॥

तस्य षट्षष्ठं शतं दक्षिणाः* ॥ २६ ॥

प्रत्यवरोहेष्वेवमुवर्त्तत एव ता एता दक्षिणाः प्रत्यवरोहेण
 भवन्ति गायत्रीसम्पन्ने तत् षट्षष्ठं शतम् उष्णिकसम्पन्ने द्विषष्ठं
 शतम् अनुष्टुप्सम्पन्ने अष्टापञ्चाशं शतं बृहतीसम्पन्ने चतुःपञ्चाशं शतं
 पङ्क्तिसम्पन्ने पञ्चाशं शतं त्रिष्टुप्सम्पन्ने षट्चत्वारिंशं शतं जगती-
 सम्पन्ने द्वाचत्वारिंशं शतम् एवमेषा ज्योतिषि स्तोत्रीयासम्पन्नस्य न
 भवति शतं स्तोत्रीया इति दक्षिणाभिश्च सम्पद्यते ॥ २६ ॥

इति अष्टमस्य पञ्चमी कण्डिका ।

अथ षष्ठी कण्डिका ।

ब्राह्मस्तोमैर्यज्यमाणाः पृथग्ग्रीनाधाय यज्ञोपकरणानि
 चेद्वा य एषामध्ययनेऽभिक्रान्तितमः स्यादभिजनेन वा तद्-
 भावेऽपि भोगलाभेन तस्य गार्हपते दीक्षेर्न् भक्षाश्चानु
 भक्षयेयुः* ॥ १ ॥

* ब्राह्म्यायनेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

उक्ताः साद्यःक्राः साम्प्रतं ब्रात्यस्तोमा उच्यन्ते तान् विवचुरिदं
 सूत्रमारभते ब्रात्यस्तोमैरिति ब्रात्यानां स्तोमाः किंलक्षणाः पुन-
 र्ब्रात्या इति उच्यते पठिता ब्राह्मणेन हीना वा एते हीयन्ते ये ब्रात्यां
 प्रवसन्ति न हि ब्रह्मचर्यं रचन्ति न कृषिं न वणिज्यमिति तथा गर-
 गिरा वा एते ये ब्रह्माद्यं जन्म मन्त्रमदन्यदुक्तवाक्यं दुरुक्तमाहुरद-
 ष्ण्डं दण्डेन व्रन्तश्चरन्त्यः दीक्षिता दीक्षितवाचं वदन्तीति एवंप्रकाराः
 ब्रात्याः पठिताः ये चान्ये शाखान्तरेषु पथन्ते ते सर्वे ब्रात्याः ब्रात्य-
 स्तोमैरिति करणे द्वितीया यक्ष्यमाणा इति भविष्यत्कालोपदेशः ते
 ब्रात्या ब्रात्यस्तोमैर्यक्ष्यमाणाः प्रथमग्रीनाधाय पृथङ्नानेत्यर्थः पृथ-
 गग्न्याधानानि कृत्वा यज्ञोपकरणानि चेष्ट्वा यज्ञोपकरणानि यज्ञसाध-
 नानि द्रव्याणि अर्जयित्वा य एषां ब्रात्यानामध्ययनेऽभिक्रान्तिमः
 स्यात् अभिक्रान्ता अध्ययनेन सर्वे इमे अभिक्रान्तिनः अयमेषामभि-
 क्रान्तिमः अतिशयेन तमतिष्ठिनौ अभिजनेन वा योऽतिरिच्यते
 अभिजनः कुलं यः कुलेन वाधिकः स्यात् तदभावेऽपि भोगलाभेन
 तयोरभावस्तदभावः तयोः स्वाध्यायाभिजनातिरेकयोरसम्भवे भोग-
 लाभेन योऽतिरिच्यते द्रव्यवत्तमः स्यात् तस्य गार्हपते दोचेरन् स
 तेषां मुख्यः स्यात् भक्षांश्च तस्यानु सर्वे भक्षयेयुः ॥ १ ॥

ये के च ब्रात्याः सम्यादयेयुस्ते प्रथमेन यजेरन्* ॥ २ ॥

एते ब्रात्यस्तोमाश्चत्वारः पठिताः तत्र प्रथमोऽविशेषेण सर्वान्
 ब्रात्यानधिकृत्य पठितः अन्ये तु द्वितीयादयो विशिष्टविषया उक्ताः

* ब्राह्मण्यणोऽप्येवं एतस्मात् पूर्वन्तत्र सप्तसूत्रास्थधिकानि दृश्यन्ते ।

ते यथास्नानं भवति साम्प्रतं प्रथमस्य तावदिधिरुच्यते ये केचिद्ब्राह्म्याः
सम्पादयेयुरिति नात्र नियमः ये केचित् सम्पादयेयुः संख्यां ते प्रथमेन
ब्राह्म्यस्तोमेन यजेरन् कियन्तं स्तोमसंख्यया उक्तं त्रयस्त्रिंशद्धि देवा
आर्हुवन्निति ॥ २ ॥

ब्राह्मणेनेतर उक्ताः* ॥ ३ ॥

इतरे ब्राह्म्यस्तोमाः ये च येषाञ्चेति ते ब्राह्मणेनैवोक्ताः अथैष षट्-
षोडशोत्यधिकृत्याह ये नृशंसाः क्रूरकर्मकारिणः निन्दिताः सन्तो
ब्राह्म्यां प्रवसेयुस्तएतेन यजेरन्निति तथा द्विषोडशिनमधिकृत्याह ये
कनिष्ठाः सन्तो ब्राह्म्यां प्रवसेयुस्तएतेन यजेरन्निति ज्येष्ठकनिष्ठता
कृता यन्मान्तरे एवमेते ब्राह्मणेनैवोक्ताः ॥ ३ ॥

स्वाविरादपेतप्रजनना ये ते शमनीचामेद्राः* ॥ ४ ॥

उक्तं अथैषशमनीचामेद्राणां स्तोम इति साम्प्रतं परीक्ष्यते के ते
शमनीचामेद्रा इति तदुच्यते स्वविरपदेन प्रजनन उक्तः स्वविरभावः
स्वाविरं स्वविरभावादपेतप्रजननाः ते शमनीचामेद्राः शमनीची-
भृतं मेद्रं येषां ते निवृत्तप्रजननाः ॥ ४ ॥

यन्निरुक्तं निधनमुपेयुरित्येति द्यौताने निधनं निराहु-
स्तस्य प्रतिषेधः † ॥ ५ ॥

ब्राह्मणं यन्निरुक्तं निधनमुपेयुर्गृहपतिरेवधुयादिति तत्रायं संशयः

* ब्राह्मयणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मयणोऽप्येवं तत्र केदविषये विशेषोऽस्ति सूत्रमप्येकमधिकं
दृश्यते ।

कतमस्य साक्षोऽनिरुक्तं निधनं यस्यायं प्रतिषेध इति ब्रवीति इद्वेति
 द्यौताने निधनं निराहुस्तस्य प्रतिषेध इति द्यौताने स्नाध्यायाच्छ्रुतं
 निधनं पठितं तस्य प्रयोगकाले निधनान्तरमुक्तम् इद्वेति तस्य
 ब्राह्मणोक्तमेव प्रतिषेधः क्रियते कथं तर्हि कर्तव्यम् उच्यते ॥ ५ ॥

यथाम्नायमेवोपेयः* ॥ ६ ॥

यथापठितमेवोपेयः आ ऊहो इति ॥ ६ ॥

उष्णीषञ्च प्रतोदश्चेत्युष्णीषं यत्तिर्यङ्मन्त्रं भवति ब्राह्मण-
 नाम् † ॥ ७ ॥

उष्णीषञ्च प्रतोदश्च ज्याङ्गोऽश्च विषयश्च फलकास्तीर्ण इत्येत-
 दादि ब्राह्मणं तान्येतानि येषु संशयस्तान्युच्यन्ते उष्णीषं नाम तिर्यक्-
 शिरोवेष्टनं ब्राह्मणां तदुष्णीषमित्युच्यते ब्राह्मणं हि उष्णीषिणश्चरन्ति
 वेष्टितशिरसः प्रतोदः प्रतुद्यतेऽनेनेति प्रतोदः ॥ ७ ॥

धनुष्कोणानिषुणा ब्राह्मणाः प्रसेधमाना यन्ति स ज्याङ्गोऽः †
 ॥ ८ ॥

उक्तं ज्याङ्गोऽश्चेति कः पुनर्ज्याङ्गोऽ इति उच्यते धनुष्कोण
 अनिषुणा ब्राह्मणाः प्रसेधमाना यन्ति अल्पकं धनुः धनुष्कं तेन धनु-
 ष्कोण अनिषुणा अकाण्डेन ब्राह्मणा लोकं प्रसेधमानाः आसेधन्तः चास-
 यन्तो यन्ति स ज्याङ्गोऽः ॥ ८ ॥

* ब्राह्मणायशोऽप्येवं तत्र केदविषये विशेषोऽस्ति ।

† ब्राह्मणायशोऽप्येवम् ।

विपथश्च फलकास्तीर्ण इति प्राच्यरथो नास्तीर्णो विपथः*

॥ ८ ॥

विपथश्च फलकास्तीर्ण इति ब्राह्मणं तत् को विपथः कथञ्च
फलकास्तीर्ण इति उच्यते विपथस्तावत् प्राच्यरथः उत्क्रम्य पन्थानं
याति विपथः अन्यदेव तस्य मानं फलकास्तीर्णः यथा पतित एव
वंशफलाभिरेव नास्तीर्णः न चान्येनास्तरणेन स विपथः ॥ ८ ॥

कम्प्रमिश्राभ्यामश्वाश्चतराभ्यां युक्तः स्यादिति शाण्डि-
ल्यः† ॥ १० ॥

शाण्डिल्य आचार्य आह प्राच्यरथो न विपथः कम्प्रमिश्राभ्या-
मश्वाश्चतराभ्यां युक्तः स्यात् स विपथः कम्पनशीलः कम्प्रः अश्वश्च
अश्वतरश्च अश्वाश्चतरौ तयोरेकः कम्पनशीलः कश्चन ताभ्यामवश्य-
मेवोत्पथः क्रियते गतिवैधम्यात् एवमसौ विपथो भवति ॥ १० ॥

याभ्यां काभ्याञ्चाश्वाभ्यामश्चतराभ्यां वेति धानञ्जयः‡

॥ ११ ॥

धानञ्जय आचार्य आह याभ्यां काभ्यामश्चतराभ्यां युक्तः स्यात्
अश्वाश्चतराभ्यां वेति कम्प्राभ्यामकम्प्राभ्यां वा अवश्यमेव ताभ्या-
मुत्पथः क्रियते स्वभावादेव ॥ ११ ॥

कृष्णशंवास इति कृष्णङ्गहमिश्रमिति शाण्डिल्यः‡ ॥ १२ ॥

* ब्राह्मयणीयेष्वेवं तत्र तु किञ्चिन्न्यूनमस्ति ।

† ब्राह्मयणीयेष्वेवं तत्र तु युक्तशब्दात् परतो रथ इत्यधिकशब्दोद्दिश्यते ।

‡ ब्राह्मयणीयेष्वेवम् ।

ब्राह्मणं कृष्णशंवासः कृष्णबलचे अजिने रजतो निष्कस्तदृहपते-
रिति तत्कृष्णशंवास इत्येतस्मिन्नर्थे आचार्याणामनेकधा प्रवृत्तिः
शाण्डिल्यस्तावदाह तत्कृष्णशंवास इति कृष्णङ्गमिश्रं कृष्णशमित्यु-
च्यते ॥ १२ ॥

शुक्लं कृष्णदशमिति गौतमः* ॥ १३ ॥

गौतम आचार्य आह शुक्लं वासः कृष्णदशं वा एतत्कृष्णदश-
मिति सोऽयं मध्यवर्णलोपी समासः ॥ १३ ॥

कृष्णमित्येव मन्य इति धानञ्जयः* ॥ १४ ॥

धानञ्जय आचार्य आह एवमहमन्ये कृष्णमेव कृष्णशमिति
स्वार्थे तद्धित इति ॥ १४ ॥

यावविकौ द्वाभ्यामविभ्यामेकैकः क्रीतः स्यात्तयोः पार्श्व-
संज्ञिते कृष्णबलचे अजिने स्याताम्* ॥ १५ ॥

उक्तं कृष्णबलचे अजिने इति यावविकौ सैलौ द्वाभ्यां द्वाभ्यां
मविभ्यां मेषाभ्यां एकैकः क्रीतः स्यात् तयोः अजिने पार्श्वसंज्ञिते
स्यातां कृष्णबलचे कृष्णं प्रज्ञातं बलचं किमिति उच्यते ॥ १५ ॥

बलचमिति श्वेताख्या* ॥ १६ ॥

श्वेतोवर्णो बलचाख्यः कृष्णश्च बलचश्च कृष्णबलचे ॥ १६ ॥

रजतो निष्कः † ॥ १७ ॥

* ब्राह्मणश्रोत्रियेवम् ।

† ब्राह्मणश्रोत्रियेव किन्तु तत्र कंदविषये विशेषोऽस्ति ।

निष्कः प्रज्ञातः निष्को नामालङ्कार इति सराजतो भवति ॥१७॥

तद्गृहपतेरित्येतत् सर्वं गृहपतिराहरेत्त्रयस्त्रिंशत्*

॥ १८ ॥

यदेतदुक्तं उष्णीषञ्च प्रतोदसेत्येतदादि एतत्सर्वं गृहपतिराहरेत् त्रयस्त्रिंशत् कस्य त्रयस्त्रिंशतमिति उच्यते उक्तं संख्यामात्रे च दक्षिणा गाव इति एतत् त्रयस्त्रिंशदक्षिणा आहरेत् ॥ १८ ॥

द्वित्रयस्त्रिंशतमिति शाण्डिल्यः † ॥ १९ ॥

शाण्डिल्य आचार्य आह गवां द्वित्रयस्त्रिंशतं गृहपतिराहरेदिति ॥ १९ ॥

वलूकान्तानि दामतृषाणीतरेषामित्याविकानि लोहितप्रवाणानि वसनानि स्युः † ॥ २० ॥

तद्गृहपतेरित्युक्ताह वलूकान्तानि दामतृषाणीतरेषामिति इतरेषां प्रात्यानां वसनान्याह तान्युच्यन्ते वलूकान्तानोतिशब्दः प्रतोतपदार्थकः अतो ब्रवीति आविकानि ऊर्णानि लोहितप्रवाणानि आविकेन शुक्लेन सूत्रेणोतानि स्युः लोहितेन प्रोतानि लोहितप्रवाणानि ॥ २० ॥

दामतृषाणीति दामदशानि स्युर्दशाख्या तृषमिति ‡ ॥ २१ ॥

* आह्वायणोऽप्येवम् किन्तु केदविषये विशेषोऽस्ति ।

† आह्वायणोऽप्येवम् ।

‡ आह्वायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतं ।

दामनीव दशाः स्युः यथा गोवन्धनानि दामानि तत्प्रकाराणि
स्युः तेषां वाससाम् एकैकस्मिन् पार्श्वे ग्रन्थिः अन्यपार्श्वे तृषमिति
दशाख्यातृषम् ॥ २१ ॥

द्वे द्वे दामनी इति द्वे द्वे एकैकस्य वसनस्य दशे स्या-
ताम्* ॥ २२ ॥

द्वे द्वे दामनी इति ब्राह्मणम् एकैकस्य वसनस्य द्वे द्वे दशे
स्याताम् उक्तं ग्रन्थिः पार्श्वे चेति ॥ २२ ॥

द्वे द्वे उपानहाविति कृष्णाः कर्णिन्य इति शाण्डिल्यः †
॥ २३ ॥

द्वे द्वे उपानहाविति ब्राह्मणं ताः कृष्णाः वर्णतः स्युः उपानहः
कर्णिन्यः कर्णा आसां विद्यन्त इति कर्षिन्यः ॥ २३ ॥

याः काश्येति धानञ्जयः † ॥ २४ ॥

धानञ्जय आचार्य आह याः काश्योपानहः स्युः अनियमो वर्ष-
कर्णयोः ॥ २४ ॥

द्विषष्टितान्यजिनानिति पूर्वाभ्यामजिनाभ्यां व्याख्या-
तानि* ॥ २५ ॥

द्विषष्टितान्यजिनानिति ब्राह्मणं तान्यजिनानि पूर्वाभ्यामजिनाभ्यां

* ब्राह्मणायणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणायणेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

व्याख्यातानि यावविकौ द्वाभ्यामविभ्यामेकैकः क्रोतः स्यान्तयोः पार्थ-
संहिते कृष्णबलत्ते अजिने स्यातामिति ॥ २५ ॥

तच्चेतरेषामेकैक आहरेत्रय स्त्रिंशत् शतञ्च त्रय-
स्त्रिंशता गृहपतिमभिसमायन्तीति ह्याह* ॥ २६ ॥

यच्चेतदुक्तं बलूकान्तानि दामतूषाणीतरेषामित्येतदादि यच्च
इतरेषां ब्राह्मणानाम् एकैक आहरेत् त्रयस्त्रिंशतञ्च उक्तं संख्यामात्रे च
दक्षिणा गाव इति त्रयस्त्रिंशता गृहपतिमभिसमायन्तीति यद्वाङ्मण-
मेवाह ॥ २६ ॥

ते त्रयस्त्रिंशत ऋत्विग्भ्यो दद्युः † ॥ २७ ॥

ते गृहपतिमुखा ब्राह्मणा यस्ताः त्रयस्त्रिंशत आहतास्ता ऋत्विग्-
भ्यो दद्युः ॥ २७ ॥

ब्राह्मेभ्यो ब्राह्मधनानि ये ब्राह्मचर्याया अविरताः स्युर्ब्र-
ह्मबन्धवे वा मागधदेशीयाय यस्मा एतद्ददति तस्मिन्नेव मृजा-
नायन्तीति ह्याह ‡ ॥ २८ ॥

ब्राह्मेभ्यो ब्राह्मधनानि दद्युः उष्णोषञ्च प्रतोदश्चेत्येतदादीनि
यानि गृहपतिना हृतानि बलूकान्तादीनि च यानि ब्राह्मैराहृतानि
एतानि सर्वाणि ब्राह्मेभ्यो दद्युः उक्तम् एतद्वै ब्राह्मधनमिति ये
ब्राह्मणा ब्राह्मचर्याया अविरता अनवमिताः स्युः तेभ्यो दद्युः ब्रह्म-

* ब्राह्मणायणेनैतेन सूत्रत्रयं कृतम् ।

† ब्राह्मणायणोऽप्येवम् ।

‡ ब्राह्मणायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

बन्धवे वा मागधदेशीयाय दद्युः बन्धुव्यस्य ब्रह्म अवस्थितं न तस्मिन्
 सोऽयं ब्रह्मबन्धुः मागधदेशीयाय मागधो नाम गायनः वन्दी सूत-
 मागधवन्दिन इति उच्यते गाथाभिर्लोकं सुवन्ति ते गायका इत्यु-
 च्यन्ते ईषत् मागधो मागधदेशीयः असम्यग्गायनः नोद्वाटितशिरास्तु
 मागधञ्च करोति स उच्यते मागधदेशीयः अपरे ब्रुवते मगधो
 देश इति तस्मिन् य उत्पन्नः स मागधदेशीयः इति पूर्व एव त्वर्थः
 यस्मै एतत् ब्रात्यधनं ददति ब्रात्याः तस्मिन्नेव यत्किञ्चित्कल्मषं तत्
 मृजानायन्तीति ह्याह ब्राह्मणम् ॥ २८ ॥

ब्रात्यस्तोमैरिष्टा त्रैविद्यवृत्तिः समातिष्ठेयुः* ॥ २९ ॥

ब्रात्यस्तोमैरिष्टा ते ब्रात्या या त्रैविद्यवतां वृत्तिस्तां समाति-
 ष्ठेयुः द्विजानामध्ययनमिज्यादानमित्येतदादि ॥ २९ ॥

तैषान्तत ऊर्ध्वं भुञ्जीतापि चैनान् कामं याजये-
 दिति † ॥ ३० ॥

तेषां ब्रात्यानामिष्टब्रात्यस्तोमानां तत ऊर्ध्वं भुञ्जीत अपि
 चैनान् कामं याजयेदिति एतदादर्शयति अतो अर्वाक् यैश्च तेषां
 पूर्वं याजनं कृतं भुक्तं वेति अव्यवहार्याः अकृतप्रायश्चित्ता इति ॥ ३० ॥

* ब्राह्मण्यसोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मण्यसोऽपि विशेषोऽस्ति ।

इति अष्टमस्य षष्ठी कण्डिका ।

अथ सप्तमी कण्डिका ।

अग्निष्टुत्स्वनडुहामश्वानामजानामिति यथोत्साहं दद्यात्
तथा हिरण्यस्य* ॥ १ ॥

उक्ता ब्राह्मणोऽसौः अनन्तरमग्निष्टुत आस्ताताः तेषु न किञ्चि-
दवशिष्यते यद्वक्तव्यं सर्वमेवोक्तं दक्षिणास्तूच्यन्ते अग्निष्टुत्स्विति
सर्वानग्निष्टुतोऽधिकृत्य सप्तमी तेषु अग्निष्टुत्सु अनडुहामश्वानाम-
जानामिति यथोत्साहं दद्यात् अनो वहतीत्यनङ्गान् यथोत्साहमिति
अक्त्यपेक्षा कुतः वाक्यात् यथा असमासः किमर्थमिति चेत् अनडुहा-
श्वजहिरण्यानां यथोत्साहं दद्यादिति वक्तव्ये उच्यते यदि समासः
क्रियते प्रतिद्रव्यं वज्रत्वं न गम्यते यथोत्साहमित्युच्यते प्रतिद्रव्यं
वज्रत्वानियमः स्यात् अनडुहामश्वानामजानामिति यो यः प्रतिद्रव्यं
वज्रवचनं करोति वज्रत्ववचनाद्दृश्यते कथं प्रतिद्रव्यं वज्रनां दानं
स्यादिति यथा हिरण्यस्येति यथोत्साहमिति प्रकृतम् ॥ १ ॥

कच्चिदर्थमर्हन्त्यो न प्राप्नुयात्स त्रिवृतां प्रथमेन यजेत †

॥ २ ॥

इह ब्राह्मणं त्रिवृदग्निष्टोमः तस्यानिरुक्तं प्रातःसवनमिति तत्र
पठति ग्रामकामो यजेतेति सोऽयमाचार्यः तस्याहरणे अपरमप्यर्थं
दर्शयति कच्चिदर्थमर्हन्त्यो न प्राप्नुयादिति अर्हन्त्योऽप्यसौ तमर्थं नच
प्राप्नोति तस्य प्राप्तये अनेन त्रिवृतां प्रथमेन यजेत् ॥ २ ॥

* ब्राह्मण्येनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् तथा विशेषश्च कृतः ।

† ब्राह्मण्येन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

तस्य चतुर्युगश्चरथो दक्षिणा तेषामेकः श्यावः स्यात्*

॥ ३ ॥

तस्य त्रिवृतां प्रथमस्य चतुर्भिर्यैर्युक्तो रथो दक्षिणा तेषामेकः श्यावः स्यात् तस्येति निर्देशः यदि ग्रामकामो यद्यन्यार्थप्राप्तये इति वैषामश्चानामेकः श्यावो वर्णतः स्यात् आनिहृत्यसम्बन्धात् ॥ ३ ॥

यं ब्राह्मणाः स्वराजानः पुरस्कुर्वीरन् स बृहस्पतिसवेन यजेत † ॥ ४ ॥

यमिति निर्देशः क्रियते यं ब्राह्मणाः स्वराजानः पुरतः कुर्वीरन् स पुनः पुरस्कार आधिपत्ये स्थापनम् अथ के ब्राह्मणाः स्वराजानः येषां राजनिष्ठे केषां निष्ठे ये स्वकर्मनिष्ठाः उक्तं राजा सर्वस्येष्टे ब्राह्मणवर्जमिति तत्र राजा सर्वस्येष्टे यतस्ते कर्मनिष्ठाः ब्राह्मणवृत्तेष्वस्थिताः अविवक्षितव्रतविद्वांसः ते स्वराजानः ते यं पुरस्कुर्वीरन् स बृहस्पतिसवेन यजेत ॥ ४ ॥

तस्य प्रातःसवने सन्नेषु नाराशांसेष्वेकादशदक्षिणा व्यादिशेद्वत्विग्भ्यो नापाकुर्यात् ‡ ॥ ५ ॥

तस्य बृहस्पतिसवनस्य प्रातःसवने आसादितेषु नाराशंसेषु

* ब्राह्मणायनेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† ब्राह्मणायनोऽप्येवम् ।

‡ ब्राह्मणायनेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

चमसेषु एकादशदक्षिणा व्यादिशेद्विग्भः व्यादिशमात्रं कुर्यात्
अपाकरणं न कुर्यात् च्विग्भो व्यादिशेत् अपाकरणमर्पणम् ॥ ५ ॥

अथ द्वादशा मध्यन्दिने* ॥ ६ ॥

अपरमपाकरोति मध्यन्दिने एकादशदक्षिणा अथद्वादशाः अथै-
द्वादशो यासां ता इमा अथद्वादशाः ॥ ६ ॥

ता उभयोरपाकरोति † ॥ ७ ॥

याश्च प्रातःसवनीयायाः ता अथद्वादशाः उभयोर्मध्यन्दिने
ददाति सन्निहितेषु नारायणैस्त्विति प्रकृतम् एवं ब्राह्मणम् ॥ ७ ॥

एकादश तृतीयसवने ता अनुबन्ध्य वपायां ऊताया-
मपाकुर्यात् ‡ ॥ ८ ॥

एवं ब्राह्मणम् एकादशतृतीयसवने ता वशायामपाकरोतीति
तृतीयसवने एकादशदक्षिणाः ता अनुबन्ध्यस्य पशोर्वपायां ऊताया-
मपाकुर्यात् वशापत्ते ब्राह्मणात् तत्राप्येकादश एव ॥ ८ ॥

तान्यप्येकादशैकादशशतानि स्युः सहस्राणि वा नित्य-
स्त्वथो मध्यन्दिने † ॥ ९ ॥

याश्च प्रतिसवनं एकादशदक्षिणा आदिष्टाः तान्यपि सर्वाण्येका-

* ब्राह्मयज्ञोपनिषद् ।

† ब्राह्मयज्ञोपनिषद् विश्वेष्टोऽस्ति ।

‡ ब्राह्मयज्ञोपनिषद् किन्तु द्वेदविषये विश्वेष्टोऽस्ति ।

दशैकादशशतानि स्युः सहस्राणि वा प्रतिसवनं स्युः वाशब्दो विक-
ल्पार्थः नित्यस्त्वश्वः सर्वेषु कल्पेषु मध्यन्दिने ॥ ८ ॥

य एनं पुरस्कुर्वीरन्नन्वग्भूतवृत्तिं तत ऊर्ध्वं तेषु वर्त्त-
येत्* ॥ १० ॥

य एनं यजमानं पुरस्कुर्वीरन् अन्वग्भूतेषु या वृत्तिः तत ऊर्ध्वं
तां वृत्तिं तेषु वर्त्तेरन् अन्वग्भूता नाम ये आश्रिताः तान् विभ्रयात्
योगक्षेमन्तेषु कल्पयेत् ॥ १० ॥

स्थपतिरिति चैनन्त आचक्षीरन्* ॥ ११ ॥

ते अन्वग्भूता एनं यजमानं स्थपतिरिति आचक्षीरन् ॥ ११ ॥

श्वेनेनेषुर्व्याख्यातोदोक्षोपसदस्त्वस्यैकाद्विक्यः † ॥ १२ ॥

इषुः श्वेनेनैव व्याख्यातः यावान् श्वेनस्य सूत्रकारेण विधिरुक्तः
स सर्व एव दूषोर्भवति अयन्तु विशेषः ऐकाद्विक्यो दोक्षोपसद इति
दूषोर्भवन्ति श्वेन्यस्तु सद्योपक्रमः ॥ १२ ॥

इति अष्टमस्य सप्तमी कण्डिका ।

अथ अष्टमी कण्डिका ।

सर्वस्वारेण यच्च्यमाणो दीक्षाप्रभृति प्रयतेन यथा सौत्येऽ-
ह्नि प्रेयामिति † ॥ १ ॥

* ब्राह्मण्यश्वोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मण्यश्वेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

अग्निष्टुतः प्रकृताः तत्र सर्वस्वारस्य ब्राह्मणं त्रिवृदग्निष्टोमः स सर्व-
स्वारो यः कामयेतानामयतासुं लोकमिचामिति स एतेन यजे-
तेति तस्य सर्वस्वारस्य विधिरुच्यते सर्वान् यस्मिन् स्वाराणीति स
सर्वस्वारः तेन सर्वस्वारेण यक्ष्यमाणो दीक्षाभ्य आरभ्य प्रयतेत
प्रयत्नं कुर्यात् यथा सौत्येऽहनि प्रेयां द्वियेयमिति दीक्षास्तस्या
परिमिताः कुर्यात् ॥ १ ॥

प्राणभक्षः सर्वत्र भक्षान् भक्षयेत्* ॥ २ ॥

दीक्षाभ्य आरभ्य यावन्तो भक्षाः सर्वान् प्राणभक्षान् भक्षयेत्
न प्रत्यक्षभक्षान् सर्वयद्दृष्ट्वात् व्रतमपि प्राणभक्ष एव ॥ २ ॥

तानपोभ्यवहारयेत्कर्त्तवानुषेचयेत्* ॥ ३ ॥

तान् भक्षानपोभ्यवहारयेत् अणुं प्रक्षिपेत् कर्त्तं वा प्रक्षिपेत्
खाते वा अनुषेचयेत् ॥ ३ ॥

सोममद्भिः संसृज्य मार्जालीयसदेशे निनयेयुः* ॥ ४ ॥

सोमं प्राणभक्षं भक्षितम् अद्भिः संसृज्य मार्जालीय उत्कृष्टदेशे
निनयेयुः संसर्गो मिश्रणम् ॥ ४ ॥

आर्भवे पवमाने स्तूयमान उदुम्बर्या दक्षिणा प्रावृते
निपद्येत कृष्णाजिनमुपस्तीर्य दक्षिणाशिरास्तदेव संगच्छते
तदेव म्रियत इति* ॥ ५ ॥

इह ब्राह्मणम् आर्भवे पवमाने स्तूयमान औदुम्बर्या दक्षिणे

प्रदेशे कृष्णाजिनमुपस्तीर्य दक्षिणागिरा निपद्येत संविशेत् तदेव
सङ्गच्छते तदेव ध्रियत इति सङ्गमनं मरणम् ॥ ५ ॥

एतं मृतं यजमानं हविर्भिः सहजीषे यज्ञपात्रैश्चाहव-
नोये प्रहृत्य प्रव्रजेयुरिति शाण्डिल्यः* ॥ ६ ॥

एतं मृतं यजमानं हविर्भिः सहजीषेण यज्ञपात्रैश्चाहवनीये
प्रहृत्य प्रव्रजेयुरित्येवं शाण्डिल्यो मन्यते प्रहरणं प्रक्षेपः प्रव्रजेयुरिति
एतावन्तमेतत्कर्मिति विज्ञापयति अथ एतं मृतं यजमानमिति
किमर्थम् उच्यते एतमेव सर्वस्वारे यजमानं मृतम् एवं कुर्युः अन्यत्र
तु मृते यजमाने समापयेयुः शेषमिति ॥ ६ ॥

समापयेयुः शेषमिति धानञ्जयः* ॥ ७ ॥

धानञ्जय आह समापयेयुरेव शेषमिति ॥ ७ ॥

समापयेयुश्चेदिति शाण्डिल्यायनो नेदिष्टी तत् कृष्णा-
जिनं प्रतिमुच्य याजमानं कुर्यात् भक्षांश्च भक्षयेत्* ॥ ८ ॥

शाण्डिल्यायन आह यदि समापयेयुः शेषं कर्म ततो यद्यज-
मानस्य कृष्णाजिनं तत्पुत्रो भ्राता वा यो वा नेदिष्टी स्यात् स तत्
प्रतिमुच्य आहृत्य याजमानं कर्म कुर्यात् भक्षांश्च भक्षयेत् तत्र हि
यजमानस्य प्राणभक्षं सर्वत्र भक्षान् भक्षयेदित्युक्तम् अयन्तु पुनर्भक्षं
भक्षयेत् ॥ ८ ॥

चत्विजो याजयमानं कुर्युः सर्वङ्गतो भक्षान् जुहुयुरिति
धानञ्जयः* ॥ ९ ॥

* ब्राह्मणायनोऽप्येवम् ।

धानञ्जय आह चत्विजो याजमानं कुर्युः ये याजमानस्य भक्षा-
स्तान् सर्वज्जतो जुहुयुरिति ॥ ८ ॥

संस्थितेऽहनि सन्त्वा हिन्वन्तीत्यासन्द्यङ्गानि समाहरे-
युः* ॥ १० ॥

संस्थिते समाप्तेऽहनि ऊते समिष्टयजूंषि सन्त्वाहिन्वन्तीत्यनेन
साक्षा आसन्द्योरङ्गानि समाहरेयुः आसन्दी मञ्ची ॥ १० ॥

सन्त्वा रिणन्तीति प्रक्षालयेयुः* ॥ ११ ॥

सन्त्वा रिणन्तीत्यनेन साक्षा प्रक्षालयेयुः तान्यासन्द्यङ्गानि ॥ ११ ॥

सन्त्वा ततक्ष्णुरिति तक्ष्णयुः* ॥ १२ ॥

सन्त्वा ततक्ष्णुरित्यनेन साक्षा तक्ष्णयुः तान्यङ्गानि ॥ १२ ॥

सन्त्वा शिशन्तीति विवयेयुः* ॥ १३ ॥

सन्त्वा शिशन्तीत्यनेन साक्षा तान्यासन्द्यङ्गानि विवयेयुः ॥ १३ ॥

तयैनमवमृथं हत्वा सोमोपनहनेन प्रक्षाद्यानूबन्ध्यवपा-
याञ्जतायां दक्षिणे वेद्यन्ते केशश्मश्रूयस्य वापयेयुः* ॥ १४ ॥

तथा आसन्द्या एनं यजमानम् अवमृथं हत्वा सोमोपनहनेन
वाससा प्रक्षाद्य अनूबन्ध्यपशोर्वपायां ऊतायां महावेदेर्दक्षिणे प्रदेशे
केशश्मश्रूयस्य यजमानस्य वापयेयुः वपनङ्कारेयेयुः ॥ १४ ॥

अनूबन्ध्यशेषं समाप्य मध्ये देवयजनस्य चितां चिनु-
युः* ॥ १५ ॥

अनूबन्धस्य पशोः शेषं समाप्य देवयजनस्य मध्येकाष्ठैश्चिताञ्चि-
तुयुः ॥ १५ ॥

पश्चाद्गार्हपत्यमुपदध्युः पुरस्तादाहवनीयं पश्चिमेन गार्ह-
पत्यं दक्षिणत आग्नीध्रीयं परिहरेयुः* ॥ १६ ॥

तस्याश्चितायाः पश्चिमे प्रदेशे गार्हपत्यमग्निं स्थापयेयुः पुरस्तात्
आहवनीयं पूर्वे प्रदेशे आहवनीयमग्निं स्थापयेयुः गार्हपत्यं पश्चि-
मेन प्रदेशेन परिहृत्य चिताया दक्षिणे प्रदेशे आग्नीध्रीयमग्निं नि-
दध्युः ॥ १६ ॥

तं दक्षिणाशिरसं चितावाहितं यज्ञपात्रैः कल्पयेत् † ॥ १७ ॥

तं यजमानं दक्षिणाशिरसश्चितावाहितम् आरोपितं निरहर्दभिः
यज्ञपात्रैः कल्पयेत् संयोजयेत् यध्वर्युः तस्य हि व्यापारो यज्ञ-
पात्रैः ॥ १७ ॥

शिरसि कपालानि युज्यात् † ॥ १८ ॥

शिरसि यजमानस्य कपालानि कुर्यात् कपालानि येषु पुरो-
डाशाः संस्क्रियन्ते ॥ १८ ॥

समोत्तधानञ्च चमसम् † ॥ १९ ॥

समोत्तधानं यस्मिन् हवींषि सर्वाणि समोप्यन्ते इडापाचमित्यर्थः
तच्च शिरसि स्थापयेत् ॥ १९ ॥

ब्राह्मणायणीये विश्वेश्वरः ।

ब्राह्मणायणीयेवम् ।

ललाटे प्राशित्रहरणम्* ॥ २० ॥

येन प्राशित्रं द्वियते चमसे तल्ललाटे स्थापयेत् ॥ २० ॥

नासिकयोः सुवौ* ॥ २१ ॥

नासिकयोः स्रोतसि सुवौ स्थापयेत् ॥ २१ ॥

आस्ये हिरण्यमवधायानुस्तरणिक्या गौर्मुखं वपया प्र-
च्छाद्य तत्राग्निहोत्रहवनीं तिरश्चीम्* ॥ २२ ॥

यजमानस्यास्ये मुखे हिरण्यं प्रक्षिप्य यानुस्तरणिकी गौस्तस्या
वपया मुखं प्रच्छाद्य यजमानस्य तत्र तस्मिन्मुखे अग्निहोत्रहवनीं
सुचन्तिरश्चीं स्थापयेत् प्राङ्मुखीम् ॥ २२ ॥

दक्षिणे पाणौ जुहूम्* ॥ २३ ॥

दक्षिणे पाणौ जुह्वं सुचं स्थापयेत् तिरश्चीमिति वर्त्तते ॥ २३ ॥

सव्यउपमृतम्* ॥ २४ ॥

सव्ये पाणौ उपमृतं सुचं स्थापयेत् तिरश्चीमेव ॥ २४ ॥

तथा वृक्कौ* ॥ २५ ॥

यथा सुचौ तथा वृक्कौ दक्षिणे दक्षिणं सव्ये सव्यम् ॥ २५ ॥

उरसि ध्रुवाम्* ॥ २६ ॥

सुचं स्थापयेत् तिरश्चीमेव ॥ २६ ॥

उदरे पात्रीम्* ॥ २७ ॥

उदरे पात्रीं स्थापयेत् ॥ २७ ॥

उपस्थे कृष्णाजिनम्* ॥ २८ ॥

उपस्थे कृष्णाजिनं स्थापयेत् ॥ २८ ॥

अन्तरेण सकृष्टणी शम्यादृषदुपले यच्च नादेक्ष्यामः* ॥ २९ ॥

सकृष्टो अन्तरेण शम्यां स्थापयेत् शम्या च दृषदुपलङ्घ्य शम्या-
दृषदुपले यच्च नादिक्षते यज्ञपात्रं तच्चास्मिन्नेव देशे स्थापयेत् अर-
ण्यादि ॥ २९ ॥

दक्षिणस्योखस्य दक्षिणत उलूखलम्* ॥ ३० ॥

दक्षिणस्योखस्य कटिसन्निहृष्टजघनप्रदेशे उखलस्य दक्षिणे प्रदेशे
उलूखलं स्थापयेत् ऊर्ध्वन्तु ॥ ३० ॥

अनुसक्त्यं मुषलम्* ॥ ३१ ॥

सक्थिमनु अनुसक्त्यं तत्रैव मुषलं स्थापयेत् पुनः सकृष्टः
ऊर्ध्वम् ॥ ३१ ॥

पादयोः सूर्पम्* ॥ ३२ ॥

पादयोः सूर्पं स्थापयेत् सूर्पं प्रज्ञातम् अनुकरणद्रव्यम् ॥ ३२ ॥

सर्वाण्युत्तानानि पृषदाज्यवन्ति कृत्वा सर्वेभ्योऽग्निभ्यः
उलपराजोस्तृणयुर्यथास्मिन्नग्नयः समवेध्यन्तीति* ॥ ३३ ॥

यावन्त्युत्तानानि यज्ञपात्राणि तानि सर्वाणि पृषदाज्येन पूर-

यिला सर्वेभ्योऽग्निभ्य उलपराजोऽस्तृणयुः यथास्मिन् यजमानस्य शरीरे-
ऽग्नय एकत्र समाधानं करिष्यन्तीति अथ सर्वग्रहणं किमर्थमिति
अग्निभ्य इत्युक्ते वज्रवचनसामर्थ्यात्सिद्धमिदं यथा सर्वेभ्य इति उच्यते
सर्वग्रहणं क्रियते गृह्यस्याप्यग्नेरेवोपयोग इति अथ किं स्थानं तस्येति
उच्यते उक्तं यच्च नादेक्ष्याम इति ॥ ३३ ॥

आहवनीयाच्चेत्प्रथममेयात् ब्रह्मलोकमेध्यतीति विद्यात्
गार्हपत्यादेवलोकां दक्षिणाग्नेः पितृलोकम्* ॥ ३४ ॥

उक्तम् अनन्तो वै खरोऽनन्तोऽसौ लोकोऽनन्तमेवैनं स्वर्गलोकं
गमयन्तीति अप्रत्यक्षश्चासौ स्वर्गः तस्य स्वर्गस्य प्राप्तिरुच्यते यदा-
हवनीयं प्रथममागच्छेत् अग्निर्यजमानं तत एवं जानीयात् ब्रह्मलोकं
गमिष्यति यजमान इति यदि गार्हपत्यं प्रथममागच्छेत् देवलोकं
यास्यतीति विद्यात् अथ दक्षिणाग्निं प्रथममागच्छेत् पितृलोकं यास्य-
तीति विद्यात् यदुक्तं अनन्तरमेवैनं स्वर्गं लोकं गमयतीति तदेषु
स्थानेषु स्वर्गमंज्ञा यत् स्थानमागच्छति तदस्यानन्तं भवति ॥ ३४ ॥

ऋतेषु यज्ञपात्रेषु त्रिक्वन्दोगः परिगायेत् नाके सुपर्ण-
मिति † ॥ ३५ ॥

यदा यज्ञपात्राणि ऋतूनि भवन्ति तस्मिन् यजमाने तत-
क्वन्दोगस्त्रिः परिगायेत् नाके सुपर्णमित्येतत्साम अथ क्वन्दोगग्रहणं

* ब्राह्मयणीयैवम् ।

† ब्राह्मयणीये विशेषोऽस्ति ।

किमर्थमिति यस्य परिसामगानं प्राप्तं स ग्रास्यत्येव उच्यते वक्ष्यत्ययं
एषैवावृत्सर्वाहिताग्नीनामिति तदस्मिन्नपि त्रिष्टुन्दोऽगः परिगाये-
दिति ॥ ३५ ॥

धूम उदिते त्वेष्टस्ते धूम ऋण्वतीति* ॥ ३६ ॥

यदा धूम उद्गच्छेत् तदा तस्मिन्नुदिते त्वेष्टस्ते धूम ऋण्वतीति
एतत्साम गायेत् त्रिरिति प्रकृतम् । ३६ ॥

प्रज्वलितेऽग्रे मृडमहाम् असीत्येतयोरन्यतरेण* ॥ ३७ ॥

प्रज्वलितेऽग्रे अग्रे मृडमहाम् असीत्येतयोः सास्त्रोः अन्यतरेण
परिगायेत् अन्यतरेणेति विकल्पः ॥ ३७ ॥

एषैवावृत् सर्वाहिताग्नीनाम् † ॥ ३८ ॥

येयमावृदुक्ता सर्वस्वारमित्यधिकृत्य एषैव सर्वाहिताग्नीनां भवत्य-
सर्वस्वारेऽपि ॥ ३८ ॥

जीवेच्चेत् यजेतोदवसानोयया † ॥ ३९ ॥

एतत् तावत्कृत्स्नं सार्वस्वारिकसुक्तं कर्म यावत्परिमाणमिति
अथ पुनर्जीविन्नैव म्रियेत यजमानः तत उदवसानोयया यजेत उद-
वसानोययान्तं कृतस्त्वं कर्म समापयेयुरिति एतदुक्तं भवति सृते तु परि-
गानान्तमेव कर्म नोदवसानोययान्तम् ॥ ३९ ॥

अभोजनेन तत ऊर्ध्वं मुमूर्षेत्* ॥ ४० ॥

* द्राह्यायणोऽप्येवम् ।

† द्राह्यायणेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

ततस्तस्मात्कर्मण ऊर्ध्वम् अभोजनेन समूर्ध्वत् मर्त्तुमिच्छेत् यज-
मानः तावन्न भुञ्जीत यावन्मृत इति ॥ ४० ॥

भुञ्जीत जिजीविषेदेवेति धानञ्जयः* ॥ ४१ ॥

धानञ्जय आचार्य आह भुञ्जीत जिजीविषेदेवेति जीवितुमि-
च्छेत् ॥ ४१ ॥

तस्य दृतान्नन्दक्षिणा* ॥ ४२ ॥

तस्य सर्वस्वारस्य दृतान्नं सकृत्तण्डुलादि दक्षिणा तस्य ग्रहणं
किमर्थमिति उच्यते जीवितस्य मृतस्य चेति ॥ ४२ ॥

फाल्गुन्यां पौर्णमास्याच्चातुर्मास्यान्यारभेत † ॥ ४३ ॥

फाल्गुनोभ्यां युक्ता फाल्गुनी तस्यां फाल्गुन्यां पौर्णमास्यां
चातुर्मास्यान्यारभेत उक्तं त्रिवृदग्निष्टोमो वैश्वदेवस्य लोक इति
विधानम् ॥ ४३ ॥

उत्तमं कालान्तरं ब्राह्मणेन ‡ ॥ ४४ ॥

कालान्तरमुक्तं ब्राह्मणेन ततश्चतुर्षु मासेषु ॥ ४४ ॥

यजनीयेऽहनि वैश्वदेवपुनासोर्यं स्यातामुत्तरञ्च वारुण-
प्रघासिकम्* ॥ ४५ ॥

फाल्गुन्यां पौर्णमास्यां दीक्षितस्य यदन्तरस्मिन् पूर्वपक्षे यज-

* ब्राह्मणायणीयेवम् ।

† ब्राह्मणायणीये एतन्नास्ति ।

‡ ब्राह्मणायणीये विशेषोऽस्ति ।

नीयमहः तत्र वैश्वदेवं स्यात् यजनीयमहः प्रतिपत् एवमेव शुना-
सीर्यं यथाकालम् उत्तरञ्च वारुणप्रघासिकमहः यजनीय एवाहनि
स्यात् ॥ ४५ ॥

पर्वण्युत्तमं साकमेधानाम्* ॥ ४६ ॥

उत्तममहः पर्वणि स्यात्साकमेधानां सप्तदशस्य एवं पूर्वपक्षे
यज्ञपुच्छं सम्यद्यते ॥ ४६ ॥

द्वादशं शतं शुनासीर्यस्य दक्षिणाः* ॥ ४७ ॥

तत्किमिदमारभ्यते यदा सिद्धमेव ब्राह्मणे द्वादशं शतं दक्षिणा
इति उच्यते इतरार्थ आरम्भः ॥ ४७ ॥

पञ्चाशदितरेषामङ्गामेकैकस्यैकैकस्य* ॥ ४८ ॥

इतरेषां वैश्वदेवादीनां एकैकस्याङ्गः पञ्चाशत् पञ्चादशदक्षिणाः
वारुणप्रघासे शतं दक्षिणा इति पठितं साकमेधे पञ्चाशच्छतमिति
ताः प्रत्यहं समत्वविभागेन कल्पयति ॥ ४८ ॥

इति अष्टमस्य अष्टमो कण्डिका ।

अथ नवमो कण्डिका ।

उपहव्ये देवतानामधेयानि परोक्षं ब्रूयुः स्वस्थानासु* ॥ १ ॥

उपहव्यस्य ब्राह्मणं सप्तदशोऽग्निष्टोमो देवाश्च वा असुराश्च प्रजा-

पतेर्दद्याः पुत्रा आसंस्तेऽसुरा भूयांसो बलीयांस आसन् कनीयांसो
 देवाः ते देवाः प्रजापतिसुपाधावन् स एतमुपह्वयमपश्यन् स ऐक्षत
 यन्निरुक्तमाहरिथ्याम्यसुरा मे यज्ञं हनिष्यन्तीति सोऽनिरुक्तमहरे-
 दिति तत्रायं संशयः किमानिरुक्त्यमिति तदिवक्षुराचार्यः इदं सूत्र-
 मारभते उपह्वय इति उपह्वये क्रतौ देवतानामधेयानि परोक्षं ब्रूयुः
 स्वस्थानासु देवतासु परोक्षता परोक्षं देवताशब्दमुद्धृत्यान्वेन शब्दा-
 न्तरेणोच्चारणं देवतायाः अनिर्वचनम् एतदानिरुक्त्यम् एवं स्वस्था-
 नासु कुर्यात् ॥ १ ॥

प्रत्यक्षमस्वस्थानासु* ॥ २ ॥

अश्वस्थानासु प्रत्यक्षमेव शब्दं प्रयुञ्जीत देवतास्थानानि न्याय्या-
 न्युक्तानि किमुदाहरणं सोमातिरेकादिति ॥ २ ॥

देवशब्दं सर्वत्र वर्जयेयुः* ॥ ३ ॥

उक्तं स्वस्थानास्त्विति देवशब्दं सर्वत्र वर्जयेयुः ॥ ३ ॥

होता देवो महीमित्रस्येत्येते होता यज्ञे महीयज्ञस्येति
 ब्रूयुरिन्दुरिति सोमम् † ॥ ४ ॥

होता देवो महीमित्रस्येत्येतौ शब्दौ एवं ब्रूयात् होता यज्ञे
 महीयज्ञस्येति सोमशब्दं इन्दुरिति ब्रूयात् ननु मशक्नेन चक्षुषाम-
 द्रव्यं पठितमेवोपह्वयस्यानिरुक्तं मशकश्चास्य प्रमाणं तत्किमिदं पुनरा-

* ब्राह्मणायनीयेष्वप्येवम् ।

† ब्राह्मणायनीयेनेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

रभ्यते देवतानामधेयानि परोक्षं ब्रूयुरिति उच्यते नैतदानिरुक्त्यं
 केवलं स्तोत्राणि भजते प्रतिस्तोत्रेषु चानिरुक्त्यं भवति महदादिषु
 च यजुःषु तद्यदीदं नारभ्येत ततोमहदादीनां यजुषां कथमानि-
 रुक्त्यं गम्यते एवमेव स्तोत्रेष्वपि होता देवो महोमित्रस्येत्येतौ शब्दौ
 प्रत्यक्षौ पठितौ तयोस्तावच्छब्दान्तरं विधेयं तथा यज्ञशब्दस्य विभ-
 क्त्यन्तरं विधेयं तथा वृहत्यां सोमदेवशब्दयोः परोक्षं कल्पयितव्यं
 तत्र कृत्तिषु च एतत्परोक्षं कल्पयितव्यं सोमवशादपि अधिकद्रव्ये
 सोमकृते च द्रव्यान्तरं सोऽयमाचार्य एतदर्थं सूत्रमारभते ॥ ४ ॥

आदिष्टा दक्षिणा ब्राह्मणेन* ॥ ५ ॥

ब्राह्मणेनादिष्टा दक्षिणा यावत् यस्य चेति अश्वः श्वावो दक्षिणा
 स ह्यनिरुक्तः स ब्राह्मणे देय इति ॥ ५ ॥

इतरेभ्यश्च किञ्चिद्दद्यात्* ॥ ६ ॥

इतरेभ्यश्च अतिगृभ्यः किञ्चिद्दद्यात् चशब्दः समुच्चयार्थः ब्राह्मणे
 चाश्वं दद्यादितरेभ्यश्च किञ्चिद्दद्यादिति किञ्चिच्छब्दोक्तम् ॥ ६ ॥

ऋतपेये तस्य द्वादशदीक्षोपसद इति तिस्र उपसदः* ॥ ७ ॥

ऋतपेये पठति तस्य द्वादशदीक्षोपसद इति तत्र असमश्रुतेः
 दीक्षोपसदां विभागसंशये विशिनष्टि तिस्र उपसद इति नव दीक्षा
 इति सामर्थ्यात्सिद्धम् ॥ ७ ॥

घृतव्रतो भवतीति यथोत्साहं दीक्षासु प्राश्नीयात्* ॥ ८ ॥

* ब्राह्मणायथोऽप्येवम् ।

घृतव्रतो भवतीति ब्राह्मणम् एतद्दीक्षासु यावदुत्साहन्तावत्
घृतस्य प्राश्नोयात् यावतास्य शरीरं नोपरुध्यते ॥ ८ ॥

उत्तरेणोत्तरेण काण्डेनोपैतीति पृथगुपसत्स्वङ्गुलिपर्वभिः
प्रतिलोमैः प्राश्नोयादिति धानञ्जयः* ॥ ९ ॥

उत्तरेणोत्तरेण काण्डेनोपैतीति ब्राह्मणं यत्रायं संशयः किं
काण्डमिति सोऽयमाचार्यस्तद्वीति पृथगुपसत्स्वङ्गुलिपर्वभिः प्रति-
लोमैः प्राश्नोयादिति पृथङ्ज्ञानेत्यर्थः उपसत्स्वङ्गुलिपर्वभिः प्रति-
लोमैः उपरिष्ठादारभ्य घृतं प्राश्नोयादिति एवं धानञ्जय आचार्य
आह अङ्गुलिपर्वसु काण्डशंज्ञा ॥ ९ ॥

एकाङ्गुल्या पृथक् पर्वभिः सर्वान्देशाश्चमसा मिताः स्यु-
स्त्रैरनुलोमैरिति शौचिवृत्तिः* ॥ १० ॥

शौचिवृत्तिराचार्य आह एकाङ्गुल्या पृथक् पर्वभिः पृथङ्ज्ञाने-
त्यर्थः सर्वान्देशान् प्रति चमसा मिताः स्युः एकैकेनाङ्गुलिपर्वेण एकै-
कश्चमसा मितः स्यात् तैश्चमसैरनुलोमैः प्राश्नोयादिति ॥ १० ॥

प्रतिलोमैरिति शाण्डिल्यः* ॥ ११ ॥

शाण्डिल्य आचार्य आह तैः प्रतिलोमैः प्राश्नोयादिति ॥ ११ ॥

चतुर्मुक्त्वा प्रसर्पन्तीति प्रस्रस्यतः सदो भक्षयिष्यन्तश्च
देव सत्यानि ब्रूयुरियं भूमिरसावादित्य इति* ॥ १२ ॥

ब्राह्मणम् ऋतमुक्त्वा प्रसर्पन्तीति तदुच्यते सदः प्रतिगमनं विव-
चन्तश्चमसांश्च भक्षयिष्यन्तः प्रसर्पणकाले भक्षणकाले चेत्येतदुक्तं भवति
तद्देव सत्यानि तदेवानधिकृत्य साधारणानि ब्रूयुः इयं भूमिः असावा-
दित्यः अमूनि नक्षत्राणि असौ चन्द्रमाः उदेति प्रातरादित्यः एतान्य-
व्यभिचरणानि ॥ १२ ॥

या देवताश्चमसैरिज्येरस्तन् पीतवद्भक्षमन्त्रानूद्ध्युरिति
शाण्डिल्यः* ॥ १३ ॥

या देवताश्चमसैरिज्येरन् ताभिर्देवताभिस्ते चमसाः पीता भवन्ति
तस्मात्पीतवदेव भक्षमन्त्रानूद्ध्युरिति ऋतपेयत्वात् एवं शाण्डिल्य
आचार्यो मन्यते ॥ १३ ॥

अविकारेण तु नाराशंसानाम्* ॥ १४ ॥

नाराशंसानां चमसानाम् अविकारेण भक्षमन्त्रः स्यात् ॥ १४ ॥

सोमचमसो दक्षिणेत्यभिषुतस्य स्यात्तस्मिन् हि चमसं प्रमा-
णम्† ॥ १५ ॥

ब्राह्मणं सोमचमसो दक्षिणेति चमसः अभिषुतस्य सोमस्य पूर्णः
स्यात् तस्मिन् हि अभिषुते सोमे चमसं प्रमाणं यद्यनभिषुतस्य
पूर्णः स्यात् तत्र चमससंज्ञा स्यात् ॥ १५ ॥

तं मध्यन्दिने सवनमुखीयैः सहोन्नयेयुर्जुहुयुश्चास्य ऊतो
देय इति हि ब्राह्मणम्† ॥ १६ ॥

* ब्राह्मणायशोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणायशेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

तं चमसं मध्यन्दिने सवनमुखीयैश्चमसैः सह उन्नयेयुः जुहुयु-
श्चास्य उन्नोतस्य चमसस्य ब्राह्मणञ्च जुतो देय इति ॥ १६ ॥

तं दक्षिणावेलायां पूर्वेणाहवनीयमनिर्हरन्तो वेदेर्दक्षि-
णेन सदोहविर्द्धानानि हारयित्वा पूर्वया द्वारा सदः प्रवेश-
येयुः* ॥ १७ ॥

तं चमसं दक्षिणाकाले आहवनीयस्य पूर्वेण प्रदेशेन अनिर्गम-
यन्तो वेदेः यूपआहवनीयान्तरेण हत्वा सदो हविर्द्धानयोश्च दक्षिणेन
हारयित्वा पूर्वया द्वारा सदः प्रवेशयेयुः ॥ १७ ॥

संस्थितेऽहन्यृत्विग्भ्यः किञ्चिद्दद्यात्* ॥ १८ ॥

संस्थिते समाप्तेऽहनि चत्विग्भ्यः किञ्चिद्दद्यादिति ॥ १८ ॥

इति अष्टमस्य नवमी कण्डिका ।

अथ दशमी कण्डिका ।

आदिष्टा दक्षिणा ब्राह्मणेन दूणाशस्य* ॥ १ ॥

अतपेय उक्तः तदनन्तरं पठितं सप्तदशोऽग्निष्टोमस्तस्य दीक्ष-
णीयायामिष्टौ द्वादशमानं हिरण्यं ददातीति सोमसंस्था दक्षिणा
फलाणि श्रूयन्ते कर्मनामधेयञ्च श्रूयते सोऽयमाचार्यः सर्वज्ञः श्रुत्यन्तरं
दृष्ट्वा नामधेयं कल्पयतीति आदिष्टा दक्षिणा ब्राह्मणेन दूणाशस्येति

कथमादिष्टा तस्य दीक्षणीयायामिष्टौ द्वादशमानं हिरण्यं ददाती-
त्यत आरभ्य यावदष्टाविंशतिशतमानानि वशायां वपायामिति ॥ १ ॥

एतावन्त्यष्टाविंशतिशतमानानीति यत्र स्याच्चतुर्विंश-
तिमानानान्तावन्त्यष्टाविंशतिशतानि दद्यात्* ॥ २ ॥

यत्र स्यादेतावन्त्यष्टाविंशतिशतमानानीति यथा द्वे अष्टाविंशति-
शतमाने अग्नीषोमीयस्य पशोर्वपायाञ्चत्वार्यष्टाविंशतिशतमानानि
प्रातः पशोर्वपायामष्टाविंशतिशतमानानि प्रातःसवनेषु नाराशंसे-
ष्वित्येतदादि तत्र चतुर्विंशतिशतमानानान्तावन्ति तावत्परिमा-
णानि अष्टाविंशतिशतानि दद्यात् ॥ २ ॥

रुक्मो ह्येतुरिति निष्कोनामालङ्कारस्तं दद्यात् † ॥ ३ ॥

उक्तं रुक्मो ह्येतुः स्रगुद्गातुरिति रुक्मो ह्येतुरित्युक्ते निष्को-
नामालङ्कारः सौवर्णस्तं दद्यात् ॥ ३ ॥

स्रगुद्गातुरिति हिरण्मयी स्यात् † ॥ ४ ॥

स्रगुद्गातुरिति ब्राह्मणं सा स्रक् हिरण्मयी स्यात् सौवर्णा इत्यर्थः
॥ ४ ॥

वैश्वस्तोमे सदो दुग्धेन पयसा सोमं मिश्रङ्कर्युः प्रातः-
सवने षट्तेन मध्यन्दिने दध्ना ततोयसवने ‡ ॥ ५ ॥

* द्राष्ट्यायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† द्राष्ट्यायणेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

‡ द्राष्ट्यायणोऽप्येवम् ।

अस्थानन्तरतो वैश्वस्तोमः तत्र पठति सप्तदशोऽग्निष्टोमस्तस्य
 प्रातःसवनीयान् स्तोमान् प्रति दुह्वा श्रीणाति शृतेन मध्यन्दिने दध्ना
 द्वतीयसवने इति तत्र प्रति दुह्वां प्रति संशयः तदुच्यते वैश्वस्तोमे सद्यो
 दुग्धेन पयसा क्षीरेण सोमं मिश्रं कुर्युः प्रातःसवने सद्यो दुग्धे पयसि
 प्रतिध्रुक्क्षंशा शृतेन पयसा सोमं मिश्रं कुर्युर्मध्यन्दिने द्वतीयसवने
 दध्ना सोमं मिश्रं कुर्युः ॥ ५ ॥

तस्य द्वादशं शतं दक्षिणाः सहस्रं वा यथारूपाः पञ्च-
 शारदीये पशव आलभ्यन्ते* ॥ ६ ॥

तस्य वैश्वस्तोमस्य द्वादशं शतं दक्षिणाः सहस्रं वा वाशब्दे विक-
 ल्पार्थः अयन्तु विशेषो यथारूपाः पञ्चशारदीये पशव आलभ्यन्ते
 तद्रूपा दक्षिणाः स्युः ॥ ६ ॥

तीव्रसुति सोमातिपवितं याजयेदिति* ॥ ७ ॥

तीव्रसुति यज्ञे अनेके अधिष्ठताः श्रूयन्ते सोमातिपवितं याजये-
 दित्यत आरभ्य तत्र अन्ये शब्दाः प्रतीतपदार्थकाः सोमातिपवित इति
 उच्यते ॥ ७ ॥

य इष्ट्वा पापीयान् स्यात् स सोमातिपवित इति शाण्डि-
 ल्यः* ॥ ८ ॥

शाण्डिल्य आचार्य आह इष्ट्वा यः पापीयान् भवेत् स सोमा-
 तिपवित इति सर्वथा इष्ट्वा अयसा भवितव्यं यस्तु पापीयान् भवति

स सोमातिपवितः अतिपवनं नाम असम्यक् परिणामः तस्य सम्यक् सोमः परिणतः ॥ ८ ॥

यः सोमं पीत्वा कर्दयेत विरिच्येत वेति धानञ्जयः* ॥९॥

धानञ्जय आचार्य आह यः सोमं पीत्वा कर्दयेत विरिच्येत वा स सोमातिपवित इति वाजसनेय्यपरा श्रुतिः ॥ ९ ॥

तत्र भक्षावृताश्चमसानवजिघ्रेयुरक्षावाकस्तोत्रेण स्तुत्वा भक्षयेयुरभक्षयन्त ऋत्विजश्चमसानवजिघ्नन्ति तानक्षावाकस्य स्तोत्रे भक्षयन्तीति ह्याह † ॥ १० ॥

तत्र तस्मिन्तीव्रसुति ये भक्षा आम्नाताः तथा वृताः तेनैव विधिनेत्यर्थः चमसानवजिघ्रेयुः अवजिघ्रणमात्रं कुर्युः भक्षयेयुः यस्मादाह अभक्षयन्त ऋत्विजश्चमसानवजिघ्नन्तीति तांश्चाक्षावाकस्य स्तोत्रे स्तुत्वा भक्षयेयुः यस्मादेवं ब्राह्मणमाह तानक्षावाकस्य स्तोत्रे भक्षयन्तीति ॥ १० ॥

एवत्सर्वेषु सवनेषु † ॥ ११ ॥

अनेन प्रकारेण सर्वेषु सवनेषु चमसानां भक्षणविधिः ॥ ११ ॥

अभ्यभिसोमानुन्नयन्तीति यानवजिघ्रेयुस्तेष्वेवाभ्युन्नयेयुः*

॥ १२ ॥

ब्राह्मणम् अभ्यभिसोमानुन्नयन्तीति तत् यान् चमसान् अवजिघ्रेयुः तेष्वेव पुनः पुनरुन्नयनं कुर्युः अभ्यभिज्ञब्धः पौनःपुन्ये ॥१२॥

* ब्राह्मणायणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणायणोऽप्येवम् किन्तु तत्र द्वेदविषये विशेषोऽस्ति ।

शतमाशिरं दुहन्तीति धेनुशतं दोहयित्वा त्रैधं विभज्य
सोमं मिश्रं कुर्युर्यथा वैश्वस्तोमे* ॥ १३ ॥

ब्राह्मणं शतमाशिरं दुहन्तीति धेनूनां शतन्दोहयित्वा त्रैधन्तत्सीरं
विभज्य तेन सोमं मिश्रं कुर्युः येन प्रकारेण वैश्वस्तोमे सद्यो दुग्धेन
प्रातःसवने षट्तेन मध्यन्दिने दध्ना हतोयसवने ॥ १३ ॥

तस्य तदेव धेनुशतं दक्षिणास्ताउ एव दक्षिणा इति
ह्याह* ॥ १४ ॥

तस्य तीव्रसुतः यदेतच्छतमाशिरं दुहन्तीति तदेव धेनुशतं
दक्षिणाः एवं हि ब्राह्मणमाह ता उ एव दक्षिणा इति ॥ १४ ॥

इति अष्टमस्य दशमी कण्डिका ।

अथ एकादशी कण्डिका ।

यं ब्राह्मणा राजानश्च पुरस्कुर्वीरन् स वाजपेयेन य-
जेत* ॥ १ ॥

तीव्रसुदुक्तः साम्प्रतं वाजपेयेन वाजपेय आम्नातः स उच्यते
यं ब्राह्मणाः यमित्युद्देशः राजानश्च पुरस्कुर्वीरन् स पुरस्कारो नाम
पूजा महःस्थापनं पुरस्कृतः सन् वाजपेयेन यजेत् यथोद्देशेन निर्द्देशः
किमर्थं यं स इति ब्राह्मणं राजभिः पुरस्कृतो वाजपेयेन यजेते-

त्येवं वक्तव्यमासीत् उच्यते तैत्तिरीयके श्रुतिः ब्राह्मणक्षत्रिययोरेव
वाजपेयो न वैश्वस्येति यथा एतस्मिन् कल्पकार आह वाजपेयः
शरद्योऽवैश्वस्येति सोऽयमाचार्य एतं विधिं उद्देशनिर्देशाभ्यामाह ॥१॥

तस्य पौर्णमास्यां दीक्षित्वा त्रयोदश दीक्षाः स्युः* ॥ २ ॥

तस्य वाजपेयस्य पौर्णमास्यां दीक्षित्वा त्रयोदश दीक्षा भवेयुः ॥२॥

सप्तदश वा* ॥ ३ ॥

सप्तदश वा दीक्षा भवेयुः ॥ ३ ॥

अमावास्यायां दीक्षित्वा मासमिति गौतमः* ॥ ४ ॥

गौतम आचार्य आह अमावास्यायां दीक्षित्वा मासन्दोक्षाः
स्युरिति ॥ ४ ॥

संवत्सरमिति धानञ्जयः षडुपसत्कश्च साग्निचित्यः स्या-
दिति † ॥ ५ ॥

धानञ्जय आचार्य आह अमावास्यायामेतद्दीक्षित्वा संवत्सरं
दीक्षाः स्युः षडुपसत्कश्च स्यात् साग्निचित्यश्चेति षडुपसत्क इति
नियमः ॥ ५ ॥

पार्थिकान् स्तोमान् ज्योतिष्टोमनन्ते कल्पयित्वा तैज्योति-
ष्टोमादिभिस्तद्भवेतैः संवत्सरं पूर्वपक्षेषु यजेत त्रयोदशे पूर्व-

* ब्राह्मण्यणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मण्यणेनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

पक्षे वाजपेयेनेष्टैतैरेवावृत्तैरपरः संवत्सरं ते यथोत्साहद-
क्षिणाः स्युः* ॥ ६ ॥

इदं पुरस्तात् तथोपरिष्ठात्वास्य वाजपेयस्य विधानमुच्यते
पार्ष्टिकान् स्त्रोमान् ज्योतिष्टोमतन्त्रे कल्पयित्वा त्रिवृदादींस्तथ-
स्त्रिंशान्तान् तन्त्रलक्षणमुक्तं तैर्ज्योतिष्टोमादिभिर्ज्योतिष्टोमेनैव
व्यवेतैः संवत्सरं पूर्वपक्षेषु यजेत प्रथमे पूर्वपक्षे ज्योतिष्टोमं कृत्वा
द्वितीये पूर्वपक्षे ज्योतिष्टोमतन्त्रे त्रिवृतं कल्पयित्वा तेन यजेत
एवमेतेषां पार्ष्टिकानां स्त्रोमानां ज्योतिष्टोमेन व्यवहितानां तन्त्र-
पूर्वेषु क्रिया ततश्चयोदशे पूर्वपक्षे वाजपेयेन यजेत तत इष्ट्वा वाजपे-
येन एतैरेवावृत्तैर्ये पूर्वस्त्रिन् संवत्सरे कृतास्तैरपरं संवत्सरं यजेत तै-
श्चस्त्रिंशादिभिर्ज्योतिष्टोमव्यवहितैः प्रातिलोभ्येन यथोत्साहदक्षिणाः
स्युः ते सर्वे चतुर्विंशति यथोत्साहशब्दः शतव्यपेक्षः ॥ ६ ॥

राजसूयविधेन यजेतेति लामकायनः † ॥ ७ ॥

लामकायन आचार्य आह राजसूयविधेन यजेतेति यद्विधो
राजसूयस्तद्विधेनेति राजसूयसदृशेनेति ॥ ७ ॥

त्रिवृतपञ्चदशोऽभ्यारोहणीयस्य स्थाने स्यात् † ॥ ८ ॥

अभ्यारोहणीयस्य स्थाने त्रिवृतपञ्चदशस्तोमो ज्योतिः स्यात् ॥ ८ ॥

वाजपेयोऽभिषेचनीयस्य † ॥ ९ ॥

* द्राह्यायणेनैतेन सूत्रत्रयं कृतम् ।

† द्राह्यायणोऽप्येवम् ।

अभिषेचनीयस्य स्थाने वाजपेयः स्यात् ॥ ८ ॥

पञ्चदशत्रिवृत् केशवपनीयस्य* ॥ १० ॥

केशवपनीयस्य स्थाने पञ्चदशत्रिवृत् स्तोमः ज्योतिः स्यात् ॥ १० ॥

व्युष्टिस्तत्रधृत्योर्ज्योतिष्टोमौ* ॥ ११ ॥

व्युष्टिद्विरात्रस्य स्थाने क्षत्रस्य घृतेश्च ज्योतिष्टोमौ स्यातां
पृथक् ॥ ११ ॥

बृहस्पतिसवेनैव पुरस्तादुपरिष्ठाच्च परियजेतेति धान-
ञ्जप्य* ॥ १२ ॥

धानञ्जप्य आचार्य आह वाजपेयस्य पुरस्तादुपरिष्ठाच्च बृहस्पति-
सवेनैव यजेत एवञ्जब्देऽवधारणार्थः बृहस्पतिसवेनैव नान्येनेति ॥ १२ ॥

मासमात्रे पुरस्तात् ज्योतिष्टोमेन तथोपरिष्ठादिति शा-
ण्डिल्यायनः* ॥ १३ ॥

शाण्डिल्यायन आचार्य आह मासमात्रे पुरस्तात् ज्योतिष्टोमेन
यजेत तथोपरिष्ठाज्ज्योतिष्टोमेनैवेति ॥ १३ ॥

प्रत्यवरोहणीयेनैवान्ततो यजेत नेतरेषां केनचिदिति गौ-
तमः* ॥ १४ ॥

गौतम आचार्य आह प्रत्यवरोहणीयेनैवान्ततो यजेत इत-
रेषां न केनचिदिति इतरे कल्पास्त्रेकेषामेव गौतमस्यानिष्टाः ॥ १४ ॥

सदस्य सप्तदशान् पृथगृत्विजो वृणीत* ॥ १५ ॥

एकैकस्य पृथक्त्वेन वरणं कुर्यात् अथर्विग्रहणं किमर्थमिति
सदस्यसप्तदशान् वृणीतेति वक्तव्ये न चान्येषां वरणप्रवृत्तिः उच्यते
अस्योपरिष्ठात् प्रयोजनं वक्ष्यामः ॥ १५ ॥

तस्य दक्षिणा दासीनिष्करथहस्तियानगवां पृष्ठगानाञ्चा-
श्वानां सप्तदशैकैकस्य जातस्य* ॥ १६ ॥

तस्य वाजपेयस्य दक्षिणाः दास्यादीनां दक्षिणानां सप्तदश सप्तदश
एकैकस्यैकैकस्य जातस्य स्युः दास्यः कर्मकार्यः निष्क उक्तलक्षणः
सौवर्णा अलङ्काराः रथाः प्रज्ञाताः तथा हस्तिनः यानानि शकटा-
दीनि गावः प्रसिद्धाः पृष्ठेन वहन्तीति पृष्ठ्याः अश्वाः एतेषां यथो-
द्दिष्टानां जातानाम् एकैकस्य सप्तदश सप्तदश स्युः तस्य ग्रहणं क्रियते
तस्य सर्वेषु कल्पेष्विति ॥ १६ ॥

सहस्राणि गवां शनानि वा* ॥ १७ ॥

उक्तं सप्तदशैकैकस्य जातस्येति तद्वामपि प्राप्तं तथैव ततो
विशिनष्टि सहस्राणि गवां सप्तदश स्युः शतानि वेति ॥ १७ ॥

सप्तदश वैव गावस्तं कुरुवाजपेय इत्याचक्षते* ॥ १८ ॥

सप्तदश वैव गावः स्युः अन्याः सर्वानि वर्तन्ते तदेवं कुरुवाजपेय
इत्याचक्षते एके तावत् भुवते कर्त्ता वाजपेयः तं कुरुवाजपेय इति
अथवा तं कुरुवाजपेय इत्याचक्षते अल्पको वाजपेयः यथा अल्पिका
नदिका कुरुनदिका इत्युच्यते सुपूरा वै कुनदिकेति ॥ १८ ॥

ताः सममृत्विग्भ्यो विभजेत्* ॥ १९ ॥

ता दक्षिणाः सममृत्विग्भ्यो विभजेत् एतत् ज्ञापयति अन्या-
सात्त्वनादेशात् तत् सार्वत्रिको विभाग इति ता इति निर्देशः क्रियते
सप्तदशगावोऽधिकृताः शतं सहस्रं तस्मादाहृता इति तास्ताः अथर्विक्
ग्रहणं किमर्थम् उच्यते योऽसावृत्विजां मध्ये वृतः पूर्वसदस्यः तस्याप्यत्र
विभागः स्यादिति ॥ १९ ॥

श्रेष्ठतो वा मध्यतः कारिभ्यः* ॥ २० ॥

अथवा तेषु दक्षिणाजातेषु यद्यच्छ्रेष्ठं तन्मध्यतः कारिभ्यो दद्यात्
इतरेभ्यः समं विभजेत् ॥ २० ॥

येन रथेनाजिन्धावेत्तमृद्गात्रे दद्यादासन्दीञ्च सास्तरणां
यामभिषिक्त आरोहेत्* ॥ २१ ॥

येन रथेनाजिन्धावेत्तं रथसृद्गात्रे दद्यात् आसन्दीञ्च सास्तरणां
यामासन्दीमभिषिक्तः सन्नारोहेत् आसन्दी उक्तलक्षणा ॥ २१ ॥

वस्तचर्म सरूक्मं* होत्रे यस्मिन्नासीनोऽभिषिच्येत* ॥ २२ ॥

वस्तस्य चर्म वस्तचर्म वस्तः कागः तच्चर्म सरूक्मं ससुवर्णं होत्रे
दद्यात् यस्मिन् चर्मण्यासीनोऽभिषिच्येत ॥ २२ ॥

वसनमयो रसना अध्वर्यवे* ॥ २३ ॥

वासेभिर्निर्वृत्ता रसनाः ता अध्वर्यवे दद्यात् ॥ २३ ॥

हिरण्यस्थालं मधुनः पूर्णं ब्रह्मणे ॥* २४ ॥

सौवर्णं स्थालं पात्रं मधुनः पूर्णं मधु इति द्रव्यनिर्द्देशः तद्व-
ह्मणे दद्यात् ॥ २४ ॥

कंसस्थाले वा हिरण्यतुषान्मधुमिश्रान्* ॥ २५ ॥

अथवा कंसस्थाले हिरण्यतुषाः हिरण्यशकलाः तान्मधुमिश्रान्
दद्यात् ॥ २५ ॥

इति अष्टमस्य एकादशी कण्डिका ।

अथ द्वादशी कण्डिका ।

तस्य व्रतानि चत्वारिंशत् वर्त्तयेत्† ॥ १ ॥

तस्य वाजपेययाजिनः व्रतान्यादिश्यन्ते व्रतमिति कर्मनाम
चत्वारिंशत् वर्त्तयेत् चत्वारिंशत् वा वृत्तिं वर्त्तयेत् अधीयीत
नास्थापयेत् दद्यात् न प्रतिगृहीयात् एतां चत्वारिंशत् वर्त्तयेत् ॥ १ ॥

प्रत्यवरोहणाभिवादाने जघन्यव्रज्याः समानशय्यतामिति
वर्जयेद्वाजपेययाजिभिः* ॥ २ ॥

प्रत्यवरोहणाभिवादानञ्च प्रत्यवरोहणाभिवादाने प्रत्यवरो-
हणं प्रत्युत्थानं यद्यन्यव्रज्यां किम् आदेशकारित्वेन गमनं समान-
शय्यतामेकस्मिन्नेव शयने शयनम् एतान्यवाजपेययाजिना सह न
कुर्यात् ॥ २ ॥

* ब्राह्मयणीय्येवम् ।

† ब्राह्मयणीयेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

यथावयसं वाजपेययाजिभिः* ॥ ३ ॥

ये वाजपेययाजिनः तैर्यथावयसम् एतानि कुर्यात् ये ज्येष्ठा-
स्तेषां प्रत्यवरोहणादि कुर्यादित्यर्थः ॥ ३ ॥

प्रत्यवरोहणीयेनेष्टा नैतानि व्रतानि चरेदिति लामका-
यनः † ॥ ४ ॥

कियन्तं पुनः कालमेतानि व्रतानि भवन्तीत्यत्र लामकायन
आचार्य आह प्रत्यवरोहणीयेनेष्टा ततो नैतानि व्रतानि चरेदिति
प्रत्यवरोहणीय उक्तः क्लृप्तो ज्योतिष्टोमः प्रत्यवरोहणीय इति ॥ ४ ॥

तस्य विकल्पाः † ॥ ५ ॥

तस्य वाजपेयस्य विकल्पा आरभ्यत इति वाक्यशेषः ॥ ५ ॥

प्राकृतएव वाजापेय एकप्रभृतीद्भ्युत्तरान् सप्तदशत्रयस्त्रिं-
शान्तान् स्तोमान् कल्पयेत्समयूरोनीकर्षीत्याचक्षते † ॥ ६ ॥

योऽयं प्राकृतो वाजपेयः पथ्यः एतस्मिन्नेव एकप्रभृतीन् द्युत्त-
रान् सप्तदशसंख्यातस्त्रयस्त्रिंशान्तान् स्तोमान् कल्पयेत् स वाजपेय
एवं स्तोमक्लृप्तः सन् मयूरो नीकर्षीत्येवमुच्यते मयूरः कलापो
अथ सप्तदशग्रहणं किमर्थमिति चेत् एकप्रभृतयो द्युत्तरोभावेन
कल्पमानाः त्रयस्त्रिंशान्ताः सप्तदशैव सम्यद्यन्ते वक्ष्यत्यर्थं ब्रह्मसामैव
प्रत्येतेनेष्टा स्वर्गं लोकमाक्रमेतेति सोऽयमाचार्यो नियमार्थं सप्त-
दशग्रहणं करोति प्रत्यवरोहणविधाने सप्तदशैव त्रयस्त्रिंशान्तानिति ॥ ६ ॥

* ब्राह्मणयोगे एतन्नास्ति ।

† ब्राह्मणयोगोऽप्येवम् ।

तस्योपास्मै गायतेति बहिष्यवमानम्* ॥ ७ ॥

तस्यैवं ऋषस्य वाजपेयस्य उपास्मै गायता नर इत्येतद्बहिष्यव-
मानं स्यात् ॥ ७ ॥

ब्रह्मसामैव प्रयेतेनेद्वा स्वर्गं लोकमाक्रमेतेति धान-
ञ्जप्यः* ॥ ८ ॥

धानञ्जप्य आचार्य्य आह ब्रह्मसामैव प्रति एतेन इष्ट्वा स्वर्गं
लोकमाक्रमेतेति इष्ट्वैव ब्रह्मसाम्ना कामानवाप्नोतीति ॥ ८ ॥

ज्योतिष्टोमोऽतिरात्रोऽषोडशिकोऽनतिरात्रो वा षोडशि-
मान् † ॥ ९ ॥

अपरो विकल्पः ज्योतिष्टोमोऽतिरात्रः अषोडशिकः स्यात् अन-
तिरात्रो वा ज्योतिष्टोमः स्यात् षोडशिमान् ॥ ९ ॥

तस्य बृहत्सप्तदशस्तोत्रं स्यात् पञ्चदशस्तोमं स्वासु*
॥ १० ॥

प्राकृते हि शिपिविष्टवतीषु बृहत् ऋषं तेन इह स्वास्वित्याह ॥ १० ॥

अग्निष्टोमो वा* ॥ ११ ॥

अग्निष्टोमो वा स्यात् ज्योतिः ॥ ११ ॥

तस्याभोवर्त्तो ब्रह्मसामानुष्टुभि यज्ञायज्ञीयमनुकल्पयेद्बृ-
हदग्निष्टोमसाम ‡ ॥ १२ ॥

* ब्राह्मयज्ञोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मयज्ञेनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

‡ ब्राह्मयज्ञेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

तस्याग्निष्टोमसंख्यस्य ज्योतिषः अभीवर्त्तो ब्रह्मसाम स्यात् अनु-
ष्टुभि यज्ञायज्ञीयमनुकल्पयेत् बृहदग्निष्टोमसाम स्यात् यज्ञायज्ञी-
यस्यर्त्तु ॥ १२ ॥

पञ्चविंशं पृष्ठानां ब्रह्मसामावाकसाम वा चतुर्विं-
शमितरत्* ॥ १३ ॥

पञ्चविंशलोमं पृष्ठानां ब्रह्मसाम स्यात् अवाकसाम वा इत-
रत्सर्वं चतुर्विंशम् ॥ १३ ॥

एतस्य वैव चतुस्त्रिंशानि पृष्ठान्यग्निष्टोमसाम च सप्त-
दशमितरत्† ॥ १४ ॥

अथवा एतस्यैव यथाकृतस्य सामद्रव्यस्य चतुस्त्रिंशानि पृष्ठानि
स्युः अग्निष्टोमसाम च चतुस्त्रिंशमेव इतरत्सर्वं सप्तदशं स्यात् ॥ १४ ॥

नैतेषां कश्चन वाजपेय इति गौतमो यजमानश्चैभिर्न
वाजपेयदक्षिणा दद्यादिति दद्यादिति ‡ ॥ १५ ॥

गौतम आचार्य आह य एते ज्योतिष्टोमोऽतिरात्रषोडशिक-
द्वयारभ्य विकल्पा उक्ताः नैतेषां कश्चिदपि वा वाजपेय इति नात्र
प्रतिषेधो यजमानस्येति एभिर्यजमानो न वाजपेयदक्षिणा दद्या-
दिति ॥ १५ ॥

* ब्राह्मणायणेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† ब्राह्मणायणेऽप्येवम् ।

‡ ब्राह्मणायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

इति अष्टमस्य द्वादशी कण्डिका ।

इति अष्टमः प्रपाठकः समाप्तः ।

नवमः प्रपाठकः ।

अथ प्रथमा कण्डिका ।

राजा राजसूयेन यजेत* ॥ १ ॥

उक्तो वाजपेयः अनन्तरं राजसूयो वक्तव्यः तं विवक्षुरारभते
राजा राजसूयेन याज्य इति अयं सूत्रार्थः प्राप्ताभिषेकचक्रियो राज-
सूयेन यजेतेति ॥ १ ॥

फाल्गुनीपक्षस्य प्रथमायां दीक्षेताभ्यारोहणीयाय ज्यो-
तिष्टोमाय* ॥ २ ॥

फाल्गुनीभ्यां युक्ता फाल्गुनी फाल्गुन्याः पक्षः फाल्गुनीपक्षः
तस्य फाल्गुनीपक्षस्य या प्रथमा तिथिस्तस्यां दीक्षेताभ्यारोहणीयाय
ज्योतिष्टोमाय उक्तम् अग्निष्टोमं प्रथममाहरतीत्यादि मशकेनाप्युक्तं
ऋग्वेदे ज्योतिष्टोम इति सोऽभ्यारोहणीयाय ज्योतिष्टोमः स्यात् तस्मै
तदर्थं दीक्षेता ॥ २ ॥

तस्यैका दीक्षा द्वादशशतं दक्षिणाः* ॥ ३ ॥

तस्य अभ्यारोहणीयस्य ज्योतिष्टोमस्यैका दीक्षा स्यात् द्वादश
शतं दक्षिणाः एवं परिभाषितं तेषामेका दीक्षाऽनादेशे तिस्रश्चतस्रोऽ-

* द्वाह्यायशोऽप्येवम् ।

परिमिता वेति सोऽयमाचार्यो नियमयति तस्मैका दीचेति ननु
दक्षिणापरिमाणं न कर्त्तव्यं कुतः तस्यानतिरात्रस्य द्वादशं शतं
दक्षिणा इति परिभाषितत्वात् उच्यते तत्र तस्य प्रधानस्रोक्तम् अय-
न्वङ्गभूतोऽखतन्वस्वस्मादत्र वक्तव्यम् ॥ ३ ॥

संवत्सरादूर्द्ध्वमभिषेचनीयेन यजेत तस्मिन्नेव काले* ॥ ४ ॥

इष्ट्वाभ्यारोहणीयेन संवत्सरमासिला ततोऽभिषेचनीयेन यजेत
अभिषेचनीय इति संज्ञा तस्मिन्नेव काले यस्मिन् कालेऽभ्यारोहणीये-
नेष्टं फाल्गुनोपचस्य प्रथमाद्यामिति ॥ ४ ॥

तस्य तथैव दीक्षा † ॥ ५ ॥

तस्याभिषेचनीयस्य यथैवाभ्यारोहणीयस्य तथैव दीक्षा स्यात्
एकेत्यर्थः ॥ ५ ॥

द्वे इति गौतमः ‡ ॥ ६ ॥

गौतम आचार्य आह द्वे दीचे स्यातामभिषेचनीयस्येति ॥ ६ ॥

तथा सत्यभ्यारोहणीयस्यापि द्वे ‡ ॥ ७ ॥

तथा सति कल्पे अभ्यारोहणीयस्यापि द्वे दीचे स्याताम् अभिषेच-
नीये च परस्य मतम् ॥ ७ ॥

* आह्वायणीये “तस्मिन्नेव काले” इति नास्ति ।

† आह्वायणीयेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

‡ आह्वायणीयस्येवम् ।

एकाभ्यारोहणीयस्य तिस्रोऽभिषेचनीयस्येति शाण्डिल्य-
स्त्रयोदश्यान्त्वरपक्षस्य दोक्षेत* ॥ ८ ॥

शाण्डिल्य आचार्य आह एकाभ्यारोहणीयस्य दोक्षा स्यात्
अभिषेचनीयस्य तिस्रः स्युः अयन्तु विशेषः त्रयोदश्यापमरपक्षस्य
दोक्षेत ॥ ८ ॥

तस्य दक्षिणा द्वात्रिंशत् मध्यतः कारिभ्यः सहस्राणि
दद्यादेकैकस्मै † ॥ ९ ॥

तस्याभिषेचनीयस्य दक्षिणा उच्यन्ते द्वात्रिंशत् सहस्राणि मध्यतः
कारिभ्यः एकैकस्मै दद्यात् मध्यतः कारिण्यु होत्रध्वर्युब्रह्मोद्गा-
तारः ॥ ९ ॥

षोडश प्रस्तोतमैत्रावरुणप्रतिप्रस्थातब्राह्मणाक्स्त्रिभ्यः ‡ ॥ १० ॥

षोडशसहस्राणि प्रस्तोत्रादिभ्यो दद्यात् एकैकस्मा इति वर्त्तते
॥ १० ॥

ता अर्द्धिन्यः † ॥ ११ ॥

ता एता ऋत्विजः अर्द्धिन्य उच्यन्ते ॥ ११ ॥

अष्टौ प्रतिहर्तृपोतनेद्वाक्कावाकेभ्यस्तासृतोयिन्यः † ॥ १२ ॥

अष्टौ सहस्राणि प्रतिहर्त्रादिभ्यो दद्यात् एकैकस्मा इति प्रकृतं
तासृतोयिन्य इत्युच्यन्ते ॥ १२ ॥

* ब्राह्मयज्ञेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मयज्ञोऽप्येवम् ।

‡ ब्राह्मयज्ञेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

चत्वारि सुब्रह्मण्याग्नीध्रोन्नेतृग्रावस्तुज्ञस्ताः पादिन्यः*

॥ १३ ॥

चत्वारि सहस्राणि सुब्रह्मण्यादिभ्यो दद्यात् एकैकस्मा इत्यनुवर्तत
एव ता एता हेताः पादिन्य इत्युच्यन्ते ता एताः संज्ञा मध्यतः
कारिभ्योऽर्द्धिन्यस्तृतीयिन्यः पादिन्य इति संज्ञा संव्यवहारार्थाः वक्ष्यति
चायमष्टाचत्वारिंशं शतं वा मध्यतः कारिभ्यः सहस्राणि दद्यादित्येव-
मादि तथा गर्गस्त्रिरात्रादिषु दक्षिणाप्रतिविभागं वक्ष्यति एतद्दर्शयति
यत्र यत्र दक्षिणानां संविभागः प्रतिविशिष्टो नाच्यते तत्रायं
संविभागन्याय इति मध्यतः कारिभागात् एता उत्पद्यन्ते ॥ १३ ॥

अबलानस्य ज्ञातोन्सवित्तानावहेयुः † ॥ १४ ॥

अस्य राज्ञो यजमानस्य ज्ञातयः प्रतिराजानः तान् अबलान्
कृत्वा निर्जित्य सप्त वित्तनानयेयुः राजभृत्याः ॥ १४ ॥

ताञ्जिनोयादक्षिणावेलायाम् † ॥ १५ ॥

तानबलानानोतान् राजा जिनोयात् दक्षिणावेलायाम् ॥ १५ ॥

इषूँश्चैभ्योऽस्येत्* ॥ १६ ॥

इषूँश्चैभ्यः अस्येत्क्षिपेत् दक्षिणावेलायां यजमानः ॥ १६ ॥

ताँस्त एव प्रत्याहरेयुर्विजयस्व राजन्निति* ॥ १७ ॥

* ब्राह्मणायणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणायणेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

तानिषून् क्षिप्तान् त एव राजानः प्रत्याहरेयुः विजयस्य राज-
निति ब्रुवन्तः ॥ १७ ॥

तेषां वित्तस्य तृतीयमृत्विग्भ्यो दद्यात्* ॥ १८ ॥

तेषां राज्ञां वित्तस्य तृतीयं भागमृत्विग्भ्यो दद्यात् ॥ १८ ॥

दशपेयेऽनुप्रसृप्तिभ्यस्तृतीयम्* ॥ १९ ॥

दशपेयेऽनुप्रसृप्तिभ्यः तृतीयं भागं विभज्य दद्यात् अनुप्रसर्पका
वक्ष्यन्ते शेषं तेभ्य एव प्रत्युत्सृजेत् तस्य वित्तस्य ॥ १९ ॥

शेषन्तेभ्य एव प्रत्युत्सृजेत्* ॥ २० ॥

तस्य वित्तस्य शेषन्तेभ्य एव राजभ्यः प्रत्युत्सृजेत् प्रतिदद्यात् ॥ २० ॥

ग्रामानेभ्योऽपि दद्यात्* ॥ २१ ॥

ग्रामांच्छेभ्यो दद्यात् ॥ २१ ॥

राजन्यास्ते स्युस्तत ऊर्द्धमनभिषेक्याः* ॥ २२ ॥

तत ऊर्द्धन्ते राजन्याः स्युः राजसमानत्वं प्राप्नुयुः न अभिषेकाह्वाः
स्युः ॥ २२ ॥

तेनेष्टा न साक्षादवमृथमभ्यवेयात् कृष्णविषाणं कृष्णा-
जिनपादं वावदध्यात्* ॥ २३ ॥

तेनाभिषेचनीयेनेष्टा न प्रत्यक्षमवमृथमभ्यवेयात् अवमृथं नाप्सु
मज्जेत् कृष्णविषाणं वा कृष्णाजिनस्य पादं वा अप्स्रवदध्यात्
मज्जयेत् ॥ २३ ॥

वाराहोभ्यामित उपानङ्गां व्रजेत्काष्णीभ्यां प्रत्याव्र-
जेत्* ॥ २४ ॥

इतो देवयजनादवभृथं वाराहोभ्यामुपानदभ्यां व्रजेत् वराह-
चर्मणा निर्वृत्ता वाराहो काष्णीभ्यां कृष्णसारचर्मणा निर्वृत्ताभ्या-
मुपानङ्गां प्रत्याव्रजेत् ॥ २४ ॥

इति नवमस्य प्रथमा कण्डिका ।

अथ द्वितीया कण्डिका ।

तद्दीक्षितएव दशाहे ततो दशपेयेन यजेत* ॥ १ ॥

उक्तं तेनेष्टा न साक्षादवभृथमभ्यवेयादिति साम्प्रतश्चास्मिन्नेव
दीक्षितोऽभिषेचनीयस्य दशाहान्ते ततो दशपेयेन यजेत दशाहे सप्त-
दीक्षेष्टयस्त्रिंशोपसदः दशपेय इति संज्ञा ॥ १ ॥

तस्य ब्राह्मणं दश दश चमसमभियन्तीति* ॥ २ ॥

तस्य दशपेयस्य ब्राह्मणं दश दश चमसमभियन्तीति यत्, अभि-
यन्तीत्यस्य पदस्य कोऽर्थः अत्राह ॥ २ ॥

सुब्रह्मण्यचतुर्थ्या उद्गातचमसं भक्षयेयुः षड्वान्ये* ॥ ३ ॥

सुब्रह्मण्यः चतुर्थ्या येषान्त इमे सुब्रह्मण्यचतुर्थ्याः ते उद्गातारः
सुब्रह्मण्यचतुर्थ्या उद्गातचमसं भक्षयेयुः षड्वान्ये ब्राह्मणाः यदेतद्गा-

ह्यणं दश दश चमसमभियन्तीत्यस्यायमर्थः दश दश चमसं भक्षयन्तीति तच्छयमेतद्गम्यते अभियन्तीत्युक्ते भक्षयन्तीति गम्यते उच्यते लिङ्गात् दशपेय इति अथोद्गाढग्रहणं किमर्थमिति चमसं भक्षयन्तीति सिद्धे प्रकृते उद्गातार इति उच्यते अन्यत्रापि यत्र सुब्रह्मण्यः सोमं भक्षयेत् तत्रोद्गाढचमसेनैव ॥ ३ ॥

एवमितरेषामेकैकं यावता दश पूर्यैरन्यजमानञ्चमसा-
दन्यान्* ॥ ४ ॥

एवमितरेषाञ्चमसानां भक्षयेयुः यावता दशपूर्यैरन् तावता ब्राह्मणान् गृहीत्वा एकैकं चमसं भक्षयेयुः यजमानचमसन्तु यजमान एव भक्षतेत् नान्यः ॥ ४ ॥

ते दशमातृदशपितृनित्यन्वाख्याय प्रसर्पेयुरादशमात् पुरुषादिति ह्याह* ॥ ५ ॥

ते ब्राह्मणा ये चमसान् भक्षयन्ति दशमातृदशपितृनिति अन्वाख्याय प्रसर्पेयुः मातृः पितृनिति द्वितीया कर्मणि आदशमात् पुरुषादन्वाख्याय प्रसर्पन्तीत्येवं ब्राह्मणमाह मातृतश्च दश पितृतश्च दश आचक्षीरन् ॥ ५ ॥

यत्राब्राह्मणीमधिगच्छेयुर्ब्राह्मण्यैवाभ्यासं दशसम्पूरयेयुः*
॥ ६ ॥

यस्या आरभ्य ब्राह्मणत्वं प्रवृत्तन्तामेवाभ्यस्येयुर्यावद्दशमः पूर्ण इति कः पुनरस्य विषयः वर्णान्तरागमनमुत्कर्षाभ्यामिति ॥ ६ ॥

अस्मरन्तश्च यतः स्मरेयुः* ॥ ७ ॥

अस्मरन्तश्च नामानि यतः स्मरेयुस्तस्यैवाभ्यासं कुर्युर्नान्नि ॥ ७ ॥

ऋत्विग्भिः सह धिष्ण्यग्नौपतिष्ठेरन्* ॥ ८ ॥

ते प्रसर्पका ऋत्विग्भिः सह धिष्ण्यग्नौपस्थानं कुर्युः ॥ ८ ॥

स्रगुद्गातुरिति स्वस्यतेऽस्मै बहिष्पवमानं हिरण्यस्रजं
त्रिपुष्करां प्रतिमुञ्चेत् † ॥ ९ ॥

स्रगुद्गातुरिति ब्राह्मणं स्वस्यतेऽस्मै उद्गातुर्बहिष्पवमानं सर्पण-
काल इत्यर्थः सौवर्णीं स्रजं मालां त्रिपुष्करां त्रिभिः सौवर्णपद्मैः
संयुक्तां प्रतिमुञ्चेत् बध्नीयात् ॥ ९ ॥

आस्ताव उपविष्टाय यजमान औदकीं द्वादशपुष्करां
यास्य स्वा स्यात्* ॥ १० ॥

आस्ताव उपविष्टाय कस्मै उद्गात्रे यजमान औदकीं उदके भवा-
मौदकीं द्वादशपुष्करां द्वादशपद्मसंयुक्तामावध्नीयात् यास्य यज-
मानस्य स्वा भवेत् ॥ १० ॥

स्तुत्वा बहिष्पवमानेन यजमानायैवौदकीं प्रयत्सृजेत्*
॥ ११ ॥

स्तुत्वा बहिष्पवमानेन औदकीं द्वादशपुष्करा तां यजमानायैव
पुनर्दद्यात् ॥ ११ ॥

* ब्राह्मणायशोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणायशेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

इतरथा प्रतिमुक्तया सर्वमहः कृत्वा तां स एव हरेत्*

॥ १२ ॥

इतरथा हिरण्यस्रजा आवद्धया सर्वमहः कृत्वा सर्वशब्दो निरव-
णेषवाचो यावत् समिदाधानमिति स एवोद्गाता गृह्णीयात् ॥ १२ ॥

प्राकाशावध्वर्षोरिति सौवर्षोऽध्वर्षोर्दक्षिणतः स्याद्रा-
जतः प्रतिप्रस्थातुः सव्यतः † ॥ १३ ॥

ब्राह्मणं प्राकाशावध्वर्षोरिति सौवर्णः प्राकाशोऽध्वर्योर्दक्षिणे प्रदेशे
शिरसा आवद्धः स्यात् प्राकाश आदर्शः प्राकाशकरः प्राकाशः अपरे
ब्रुवते कर्णेत्मानू प्राकाशाविति प्रतिप्रस्थातुः सौवर्णप्राकाशः सव्ये पार्श्वे
स्यादावद्धः ॥ १३ ॥

वासः पोतुरिति कार्पासः स्यात् † ॥ १४ ॥

ब्राह्मणं वासः पोतुरिति तदासः कार्पासं स्यात् कार्पासस्य
विकारः कार्पासम् ॥ १४ ॥

बरासी नेष्टुरिति क्षौमी स्यात् † ॥ १५ ॥

ब्राह्मणं बरासी नेष्टुरिति सा बरासी क्षौमी स्यात् क्षुमायाः
विकारः क्षौमी ॥ १५ ॥

ब्राह्मणेनैवेतरा विज्ञाताः † ॥ १६ ॥

* ब्राह्मणयोगेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मणयोगोऽप्येवम् ।

इतरा दक्षिणाः याश्च देया येभ्यश्च ता ब्राह्मणेनैव विज्ञाता वि-
स्पष्टाः पठिताः ॥ १६ ॥

तस्यावभृथादुदेत्य संवत्सरन्देवव्रतानि चरेत्* ॥ १७ ॥

तस्य दशपेयस्यावभृथादुदेत्य संवत्सरं देवव्रतानि चरेत् तस्य
ग्रहणमभिषेचनोयोऽपि अधिकृत इति । कानि पुनर्देवव्रतानि उच्यते
॥ १७ ॥

उन्मृन्नीता नास्रवमानः* ॥ १८ ॥

उन्मर्दनं कुर्याच्छरीरस्य उदकेन स्नानं न कुर्यात् ॥ १८ ॥

धावेत दन्तान् † ॥ १९ ॥

शोधयेत् दन्तान् दन्तकाष्ठं भक्षयेत् ॥ १९ ॥

निष्ठान्तयेत नखान् † ॥ २० ॥

नखांश्छेदयेत् ॥ २० ॥

श्मश्रूणि वापयेत न केशान् † ॥ २१ ॥

श्मश्रूणि वापयेत् न केशान् ॥ २१ ॥

वैयाघ्रे चर्मण्युत्तरलोमन्यगारे संविशेत्* ॥ २२ ॥

व्याघ्रस्य विकारो वैयाघ्रं तस्मिन्वैयाघ्रे चर्मण्युत्तरलोमनि आस्तृ-
तस्यैवोपरिष्ठाक्षोमानि स्युः अन्यगारेऽग्निशरणे तस्मिन् चर्मणि शयीत
॥ २२ ॥

* ब्राह्मणायोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणायोऽनेन सूत्रचयेणैकसूत्रं कृतम् ।

अहरहः समिध आदध्यात्* ॥ २३ ॥

अहन्यहन्यग्नौ समिध आदध्यात् ॥ २३ ॥

नानुग्रामं प्रविशेत्* ॥ २४ ॥

न ग्रामान्तः प्रविशेत् एतत् ज्ञापितं भवति यथा देवयजनम-
रुणे भवतीति अपरे ब्रुवते नानुग्रामं प्रविशेदिति मैथुनप्रतिषेधः
ग्राम्यं कर्म न कुर्यादिति ॥ २४ ॥

नास्याब्राह्मणा राष्ट्रे वापयेरन्* ॥ २५ ॥

अस्य राज्ञो राष्ट्रे नाब्राह्मणा वापयेरन् केशश्मश्रुरोमनखानि
न कारयेयुः ॥ २५ ॥

अश्वानाञ्च न केशाच्छिन्द्युः* ॥ २६ ॥

अश्वानाञ्च केशच्छेदनं न कुर्युः ॥ २६ ॥

न तेजनी दन्तान्* ॥ २७ ॥

तेजनिना दन्तान् च्छिन्दुः तेजनी विकटः ॥ २७ ॥

न प्रस्रवणानि † ॥ २८ ॥

प्रस्रवणानि न च्छिन्दुः ॥ २८ ॥

ब्राह्मणास्तु यथाभिप्रेतं ये च ताननु स्युः* ॥ २९ ॥

ब्राह्मणास्तु यथाभिप्रेतं यथेष्टं ह्येदनं कुर्युः तथा ये चान्यान्

ब्राह्मणानाश्रिता अन्ये वर्णस्तेऽपि यथाभिप्रेतं कुर्युः ॥ २९ ॥

* ब्राह्मयणीयेष्वेवम् ।

† ब्राह्मयणीये एतन्नास्ति ।

इति नवमस्य द्वितीया कण्डिका ।

अथ तृतीया कण्डिका ।

संवत्सरादूर्द्ध्वं केशवपनीयाय दीक्षेत यस्मिन् कालेऽभिषेच-
नीयेन यजेत* ॥ १ ॥

उक्तं दशपेयः तस्यावष्टथादुदेत्य संवत्सरन्देवव्रतानि चरेदिति
ततस्तस्मात् संवत्सरादूर्द्ध्वं केशवपनीयाय दीक्षेत केशवपनीय इति
संज्ञा संवत्सरघृतानां केशानां तस्मिन् वपनं क्रियते केशवपनीयायेति
तादर्थ्यं चतुर्थी दीक्षेतेति यजमानस्य क्रियोपदेशः यस्मिन् काले-
ऽभिषेचनीयेन यजेतेति अभिषेचनीयस्य काल उक्तः ॥ १ ॥

तस्य पौर्णमास्यामतिरात्रः* ॥ २ ॥

तस्य केशवपनीयस्य पौर्णमास्यामतिरात्रः स्यात् ॥ २ ॥

दशपेयेनेष्टा य उत्तरः पूर्वपक्षस्तस्मिन्नेव केशवपनीयेन
यजेतेति धानञ्जयः पौर्णमास्याच्चैवातिरात्रः† ॥ ३ ॥

धानञ्जय आचार्य आह दशपेयेनष्टा यस्तस्योत्तरः पूर्वपक्षः
अनन्तरन्तस्मिन्नेव केशवपनीयेन यजेतेति पौर्णमास्यामेव चातिरात्रः
स्यादिति ॥ ३ ॥

तस्य सहस्रं दक्षिणाः* ॥ ४ ॥

तस्य केशवपनीयस्य सहस्रं दक्षिणाः तस्य ग्रहणं यदि संवत्सरा-
दूर्द्ध्वं यद्यनन्तरं पूर्वपक्ष इति ॥ ४ ॥

* ब्राह्मणायणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणायणेनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

तस्योदवसानीययेष्टानिष्टा पौर्णमासेन व्युष्टिद्विरात्राय
दीक्षेतामावास्यायां पूर्वमहरिति चेच्चिकीर्षेत्* ॥ ५ ॥

तस्य केशवपनीयस्य उदवसानीययेष्टा यदनन्तरं पौर्णमासं
प्राप्तं अनिष्टा तेन व्युष्टिद्विरात्राय दीक्षेत यद्यमावास्यायां पूर्वमहः
कर्तुमिच्छेत् उक्तम् अमावास्यायां पूर्वमहरदृष्टं उत्तरन्नानैवार्द्धमा-
सयोः प्रतितिष्ठति पौर्णमास्यां पूर्वमहर्द्युष्टकायामुत्तरं नानैवमासीत्
प्रतितिष्ठतीति ॥ ५ ॥

पौर्णमास्यामिति चेत्यूर्वपक्ष एव दीक्षेत* ॥ ६ ॥

पौर्णमास्यां पूर्वमहरित्येव चेच्चिकीर्षेत् पूर्वपक्ष एव दीक्षेत
कृत्वादर्शम् ॥ ६ ॥

उभयोर्विचारयोर्यजनीय उत्तरमहः* ॥ ७ ॥

उभयोर्विचारयोर्यद्यमावास्यायां यदि पौर्णमास्यां यजनीयेऽङ्गि
उत्तरमहः स्यात् प्रतिपदोत्तर्यः कुतः पुनरयं संशयः यथा अमा-
वास्यायां पौर्णमास्यां वा पूर्वस्मिन्नङ्गि कृतेन यजनीयेऽङ्गि उत्तरमहः
स्यादिति उच्यते ब्राह्मणम् अमावास्यायां पूर्वमहरदृष्टं उत्तरमिति
तद्यस्मिन्नहनि दर्शनं भवति चन्द्रमसस्तदुदृष्टं नाम तस्य तु दर्शनं
कदाचिद्यजनीयेऽहनि भवति नित्यन्तु द्वितीयायां तदत्र दर्शनशङ्कया
कदाचिद्यजनीयमहर्हलङ्घयेत् सोऽयमाचार्यो नियमार्थमारभते यज-
नीयेऽहनोति यद्यपि तस्मिन्नहनि न दृश्यते काल एवायं साधुदर्शन-
स्तस्याविच्छेदा एव द्वितीया भवति तस्मिन्नहनि ॥ ७ ॥

व्यष्टकायामुत्तरमिति तामिस्रप्रथमा तिस्रोव्यष्टका इत्या-
चक्षते* ॥ ८ ॥

ब्राह्मणं व्यष्टकायामुत्तरमिति तामिस्रोऽपरपक्षः विगता व्याप्ति-
रस्मिन्नित्यपरपक्षप्रतिपदि चन्द्रमस्तस्मादसौ व्यष्टकेत्युच्यते तेन
सर्वव्याप्तिरेकया कलयेनोभवति अथ तिस्रो व्यष्टका इति किमिदं
यदा व्यष्टकार्थः कृतः प्रतिपद्येव उच्यते एतद्दर्शयति यथैव पूर्वपक्ष
उत्थानाय तथैव तामिस्रप्रथमानि त्रीण्यहान्युत्थानीयानि भवन्ति
लोके हि यानि पूर्वपक्षकार्थ्याणि तान्येतेष्वहस्सु क्रियेरन्निति ॥ ८ ॥

उभेवा पूर्वपक्षे स्यातां ये एव समानपक्षे पुण्याहनी
स्यातां तयोरेव कार्यमिति ह्याहेति* ॥ ९ ॥

अथवा उभे एवैतेऽव्युष्टिदिरात्रस्याहनी पूर्वपक्षे स्यातां यस्मा-
देवं ब्राह्मणमाह ये एवेत्यादि ॥ ९ ॥

पूर्वेण दक्षिणा व्याख्याताः* ॥ १० ॥

अस्य व्युष्टिदिरात्रस्य पूर्वेण केशवपनीधेन दक्षिणा व्याख्याताः
तस्य सहस्रं दक्षिणा इति ॥ १० ॥

तस्मिन्नेव पूर्वपक्षे क्षत्रस्य धृतिना यजेतावकाशश्चेत्
स्यात्* ॥ ११ ॥

इष्ट्वा व्युष्टिदिरात्रेण यदि तस्मिन्नेव पूर्वपक्षे अवकाशः स्यात्
अन्तरं स्यात् तस्मिन्नेव पक्षे क्षत्रस्य धृतिना यजेत उक्तं ऋग्वेदे ज्योति-
ष्टोमः क्षत्रस्य धृतिरिति ॥ ११ ॥

अविद्यमाने य उत्तरः पूर्वपक्षस्तस्मिन्* ॥ १२ ॥

अविद्यमाने अवकाशे य उत्तरः पूर्वपक्षस्तस्मिन् चक्षस्य धृति-
ना यजेत ॥ १२ ॥

सोऽभ्यारोहणीयेन व्याख्यातः* ॥ १३ ॥

स चक्षस्य धृतिरभ्यारोहणीयेन ज्योतिष्टोमेन व्याख्यातः सोऽ-
भ्यारोहणीयस्य विधिः स तस्य तस्मैका दीचा द्वादशं शतं दक्षिणा
इत्येतदादि ॥ १३ ॥

तयोः पृथक्सहस्रे दक्षिणा इति गौतमधानञ्जयौ द्वे च
सहस्रे केशवपनीये तथा व्युष्टौ † ॥ १४ ॥

तयोः चक्षस्य धृत्यभ्यारोहणीययोः पृथक् सहस्रे दक्षिणाः पृथ-
ङ्जानेत्यर्थः एकस्मिन्नपि सहस्रमन्यस्मिन्नपि एवं गौतमधानञ्जया-
वाचार्यावाहृतुः केशवपनीये च द्वे सहस्रे दक्षिणाः स्युः चशब्द
आचार्यमतानुकर्षणार्थः तथा व्युष्टौ व्युष्टिद्विरात्रे द्वे सहस्रे दक्षिणाः
तयोरेवाचार्ययोर्मतम् ॥ १४ ॥

चत्वार्यभिषेचनीये गौतमः ‡ ॥ १५ ॥

अभिषेचनीये चत्वारि सहस्राणि दक्षिणाः स्युः इति गौतम
आचार्या मन्यते ॥ १५ ॥

पञ्च धानञ्जयो नित्यं त्वबलानां ज्ञातीनां वित्तम् ‡ ॥ १६ ॥

* द्राह्यायणेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† द्राह्यायणेनैतेन सूत्रत्रयं कृतम् ।

‡ द्राह्यायणोऽप्येवं किन्तु तत्र द्वेदविषये विशेषोऽस्ति ।

धानञ्जय आचार्य आह अभिषेचनोये पञ्चसहस्राणि दक्षिणाः
स्युः अत्राबलानां ज्ञातीनां वित्तं स्यात् नित्यं दानं तुशब्दो विशेष-
णार्थः सर्वेषु दक्षिणाकल्पेषु ॥ १६ ॥

इति नवमस्य तृतीया कण्डिका ।

अथ चतुर्थी कण्डिका ।

राज्येकविंशतिवर्गान्यथोत्साहं दद्यादैन्द्रेण तृषभेण पुर-
स्तादुपरिष्ठाच्च परियजेत* ॥ १ ॥

उक्तो राजसूयः साम्प्रतं द्वन्द्वा वक्तव्याः तेषां राज्यकामयज्ञः
प्रथमो राट् स उच्यते राजीत्यधिकरणा सप्तमो तस्मिन् राजि एक-
विंशतिवर्गान् कृत्वा यथोत्साहं दद्यात् लिङ्गं अष्टावेकविंशः संस्तुतो
भवतीति ऐन्द्र क्षषभः इन्द्रो देवता अस्यैत्यैन्द्र क्षषभ इति गौश्वो-
द्यते वयोविशिष्टस्तेन पुरस्ताच्चोपरिष्ठाच्च यजेत परिशब्द उभयतो-
वाची ॥ १ ॥

विराजि दशवर्गान्यथोत्साहं दद्यादाग्नेयेन तु पशूना
पुरस्तादुपरिष्ठाच्च परियजेत † ॥ २ ॥

* ब्राह्मणयोगेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मणयोगोऽप्येवम् ।

विराजि क्रतौ दशशः दशवर्गान् कृत्वा यथोत्साहं दद्यात् अत्रापि
सामान्याद्दश दश भवन्तीति अथन्तु विशेषः आग्नेयेन पशुना पुरस्ता-
दुपरिष्ठाच्च परियजेत अविशिष्टः पशुशब्दश्चाग्रे वर्तते ॥ २ ॥

वैश्वदेवेनौपशदे* ॥ ३ ॥

औपशदे क्रतौ वैश्वदेवेन पशुना पुरस्तादुपरिष्ठाच्च यजेत ॥३॥

तस्य चतुर्विंशंशतं दक्षिणाः* ॥ ४ ॥

तस्यौपशदस्य चतुर्विंशमेकशतं दक्षिणाः अत्रापि सामान्यम्
एकैका स्तोत्रीयोपजायत इति द्वादशस्तोत्रीया उपजायन्ते प्राकृतेभ्य
ऊर्द्धं दक्षिणा अपि द्वादशैवोपजायन्ते ॥ ४ ॥

पूर्वं वयस्युच्चावचान्याजयित्वापनीय वा तेभ्यः समावर्त्यन्
पुनः स्तोमेन यजेत* ॥ ५ ॥

उक्तं पुनः स्तोममधिकृत्य यो वज्रं प्रतिगृह्य गरगीरिव मन्यते
स एतेन यजेतेति तदुच्यते पूर्वं वयसि उच्चावचान्याजयित्वा उपनीय
वा तेभ्यः समावर्त्यन् निवर्त्तयिष्यमाणः पुनः स्तोमेन यजेत ॥ ५ ॥

तस्य द्वादशमिथुना दक्षिणा इति धानञ्जयः* ॥ ६ ॥

तस्य पुनः स्तोमस्य द्वादशमिथुना दक्षिणाः स्युः द्वादशं मास्यदिनं
सवनमिति सामान्यता पुनः द्वादश मिथुना दक्षिणाः स्युः मिथुनशब्द-
स्त्वोपुंससम्भवः स्त्रियः पुमांसश्च एवं धानञ्जय आचार्यो मन्यते ॥ ६ ॥

पुनः संस्कृतो रथः पुनरुत्स्यूतं शमूलं पुनर्धनुः पुन-
र्वत्स इति शाण्डिल्य एतेषां यथोत्साहं दद्यात्* ॥ ७ ॥

शाण्डिल्यो दक्षिणं विकल्पयति शीर्षो यो रथः पुनः संस्कृतः
पुनरुत्स्यूतं शमूलं जोषं शमूलं पुनः सूत्रेण संस्कृतं शमूलमिति
जोषं वासः पुनर्धनुः विशुद्धा गौः प्रवृत्तक्षीरा पुनर्धनुः पुनर्वत्सः
स्नानपानान्निवृत्तः सन् पुनः प्रवृत्तः एतेषां द्रव्याणां यथोत्साहं दद्यात्
इत्येतच्छाण्डिल्य आह पुनस्त्वसामान्यात् ॥ ७ ॥

चतुष्टोमयोरेकखुराणां पूर्वस्मिन्यथोत्साहं दद्यादुभये-
षामुत्तरस्मिन्* ॥ ८ ॥

द्वौ चतुष्टोमौ तयोः पूर्वस्मिञ्चतुष्टोमे एकखुराणां अश्वश्वतरगर्द-
भानां यथोत्साहं दद्यात् उभयेषामुत्तरस्मिन् चतुष्टोमे एकखुराणाञ्च
द्विखुराणाञ्च यथोत्साहं दद्यात् ॥ ८ ॥

उद्भिद्वलभिद्भ्यामविप्रयोगेण यजेत † ॥ ९ ॥

उद्भिच्च बलभिच्च उद्भिद्वलभिदौ ताभ्यामुद्भिद्वलभिद्भ्यामविप्रयो-
गेण यजेत उद्भिदा दद्यात् अवश्यं बलभिदा यजेत सम्बन्धेन फलश्रुतेः
अर्थशेषत्वाच्च ॥ ९ ॥

तावुभौ सप्तापवर्गौ स्याताम् वसन्ते च ‡ ॥ १० ॥

* आह्वायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† आह्वायणोऽप्येवम् ।

‡ आह्वायणीये द्वेदविषये विशेषोऽस्ति ।

ताबुद्धिद्वलभिदौ सप्तापवर्गौ स्याताम् अपवर्गः समाप्तिश्च उभा-
विति प्रत्येकं सप्तापवर्गो वसन्ते च स्यातामुभावपि ॥ १० ॥

अर्द्धमास एनावन्तरेण स्यान्मासो वा संवत्सरो वा* ॥ ११ ॥

अर्द्धमासः एनयोरन्तरेण स्यात् मासो वा संवत्सरो वेति काल-
विकल्पः अन्तरान्तरेण युक्ते इति द्वितीया ॥ ११ ॥

तयोः पृथक् चतुर्विंशतिवर्गान् यथोत्साहं दद्यात् †
॥ १२ ॥

तयोर्बुद्धिद्वलभिदोश्चतुर्विंशतिवर्गान् कृत्वा यथोत्साहं दद्यात्
पृथङ्गानेत्यर्थः प्रत्येकं चतुर्विंशतिवर्गान् यथोत्साहं दद्यात् चतु-
र्विंशतिवर्गसामान्यात् गायत्री सम्पद्यते इति ॥ १२ ॥

पृथक् चतुर्युजावश्वरथावपचित्योः ‡ ॥ १३ ॥

अपचित्योः क्रलोः पृथक् नाना चतुर्युजावश्वरथौ दद्यात् चतु-
र्भिर्युक् चत्वारो वास्मिन् युक्ताश्चतुर्युक् ॥ १३ ॥

उभयतः कांस्यकवचौ † ॥ १४ ॥

तौ रथौ उभयतः कांस्यकवचौ स्यातां कांस्यैव कवचे एकैकस्य
रथस्योभयतः स्यातां कांस्यविकारः कांस्यं कवचं सन्नहनम् ॥ १४ ॥

शतार्द्धाः स्युरश्वः शतक्रियो वा † ॥ १५ ॥

* ब्राह्मयज्ञीये क्तेदविषये विशेषोऽस्ति ।

† ब्राह्मयज्ञीयेवम् ।

‡ ब्राह्मयज्ञेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

तथोरथयोश्चत्वारोऽपि शतार्हाः अथा युक्ताः स्युः शतम् एकैको-
ऽर्हति मूल्यमिति शतार्हः शतक्रियो वा शतेनैव वा एकैकः क्रीतः
स्यात् ॥ १५ ॥

राजैताभ्यां यजेतेति धानञ्जयः* ॥ १६ ॥

धानञ्जय आचार्यो मन्यते राजैताभ्यामपचिद्भ्यां यजेतेति
स हि सर्वस्मात् पूजां कामयते ॥ १६ ॥

यः कश्चापचितिकाम इति शाण्डिल्यः* ॥ १७ ॥

शाण्डिल्य आह यः कश्चापचितिकामः स एताभ्यां यजेतेति ॥ १७ ॥

ऐकाहिकेन व्रतेनोक्त उपायोऽग्नेः स्तोमयोः* ॥ १८ ॥

अग्नेः स्तोमयोरैकाहिकेन व्रतेनोक्त उपायः एकाहेषु भव ऐका-
हिक उपगमनमुपायः तत्र उपसदो व्रतस्यैकाहिकस्य गौतमीयेन
षड् वा द्वादश वेति ॥ १८ ॥

तयोः पृथक् चत्वारि धान्याचितानि दक्षिणाः षड् गवानि
पूर्वस्य चतुर्गवान्युत्तरस्य † ॥ १९ ॥

तथोरग्नेः स्तोमयोः पृथक् एकैकस्मिन् चत्वारि धान्याचितानि
दक्षिणाः स्युः धान्याचितानीति धान्यपूर्णानि शकटानि एकैकस्मिन्नपि
चत्वारि अन्यस्मिन्नपीति कथमेतद्गम्यते यथा चत्वारि चत्वारि न द्वे द्वे
इत्युच्यते ब्रह्मवचनसामर्थ्यात् षड् गवानि चतुर्गवानिति चत्वारि

* द्राष्टव्यायणोऽप्येवम् ।

† द्राष्टव्यायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

धान्याचितानीति पूर्वस्य षड्गवानि दक्षिणाः स्युः उत्तरस्य चतुर्गवा-
नीति षड्भिः षड्भिः गोभिर्युक्तानि षड्गवानि चतुर्भिश्चतुर्भि-
र्युक्तानि चतुर्गवानि ॥ १९ ॥

ऋषभाणां द्वादशशतं दक्षिणाः सहस्रं वर्षभे* ॥ २० ॥

ऋषभाणामनडुहां द्वादशं शतं दक्षिणाः स्युः ऋषभे सहस्रं वा
वाशब्दे विकल्पार्थः राजयज्ञत्वात् ॥ २० ॥

अविद्यमानेषु कतिपया अष्टृषभाः स्युः साण्डा इतरे
वत्सतराः* ॥ २१ ॥

अविद्यमानेष्वष्टृषभेषु सर्वेषु कतिपया अष्टृषभाः स्युः इतरे
वत्सतराः स्युः वत्सतरेषु बज्रत्वमतन्त्रं वत्सतराः साण्डाः स्युः सेचन-
समर्थाः ॥ २१ ॥

वैश्यं यं विशः स्वराजानः पुरस्कुर्वीरन् स गोसवेन यजेतां
॥ २२ ॥

वैश्वमिति वर्णनिर्देशः वैश्यं यं वैश्वाः स्वराजानः पुरस्कुर्वीरन्
स्वराजानः येषां खो राजा वैश्यानां यथा आर्थ्यः ब्राह्मणः पुरस्कारः
आधिपत्ये स्थापनं स गोसवेन यज्ञेन यजेत ॥ २२ ॥

स वृहस्पतिसवेन व्याख्यातः† ॥ २३ ॥

स गोसवो वृहस्पतिसवेनोक्तो व्याख्यातः अभिषेकादिविध्यन्त-

* ब्राह्मण्यस्यैवम् ।

† ब्राह्मण्येन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

सामान्यं य एनं पुरस्कुर्वीरन्मन्वग्भूतवृत्तिं तत ऊर्ध्वं तेषु वर्त्तयेत्
स्थपतिरिति चैनन्त आचक्षीरन्निति ॥ २३ ॥

अयुतं त्वस्य दक्षिणाः* ॥ २४ ॥

अयुतन्तु अस्य दक्षिणाः स्युः श्रुतत्वात् तुशब्दो विशेषणार्थः
अन्यत् समानं बृहस्पतिमवेन स्यात् दक्षिणासु अत्रायुतं स्युः ॥ २४ ॥

सखायो भ्रातरो वा ये सम्पादयेयुस्ते मरुत्स्तोमेन यजे-
रन्* ॥ २५ ॥

मरुत्स्तोमे ब्राह्मणं पठति एतेनैव चीन्या यजेदिति अत आर-
भ्यते सखायो भ्रातरो वा ये सम्पादयेयुः ते मरुत्स्तोमेन यजेरन्निति
सखिलं नाम प्रीतिपूर्वकं भवति तद्ये समानजातीया एकत्र सम्पा-
दयेयुः भ्रातरो वा ते मरुत्स्तोमेन यजेरन्निति ॥ २५ ॥

तस्य दक्षिणा यथा रूपाः पञ्च शारदीये पशव आलभ्यन्ते
तेषां यथोत्साहं दद्युः* ॥ २६ ॥

तस्य मरुत्स्तोमस्य दक्षिणाः तद्रूपाणां पशूनां यथोत्साहं
दद्युः तस्येति निर्देशः क्रियते अथमेकमस्य वा भवति त्रयाणां वेति
तद्यदेकस्य स्याद्यदि त्रयाणां तस्य तस्य पञ्चशारदीये सामान्यं मरुत्-
स्तोमत्वम् ॥ २६ ॥

येषां केषाञ्चेति धानञ्जयः* ॥ २७ ॥

धानञ्जय आचार्य आह येषां केषाञ्च पशूनां यथोत्साहं
दद्युरिति ॥ २७ ॥

कुलदक्षिण इन्द्राग्न्याः कुलायः* ॥ २८ ॥

इन्द्राग्न्याः कुलाये गवां कुलानि कृत्वा सरस्वत्याः कुलमिदं
विश्वरूपाया इदं गङ्गायाः इत्येवमादिसंख्यं प्रकृतिं पूरयेत् कुलादाने
प्रयोजनं कुलाय इति शब्दसामान्यात् ॥ २८ ॥

सहस्रमिन्द्रस्तोमे* ॥ २९ ॥

इन्द्रस्तोमे सहस्रं दक्षिणाः राजयज्ञत्वात् ॥ २९ ॥

राजपुरोहितौ यजेयातामिन्द्राग्न्याः स्तोमेन* ॥ ३० ॥

राजा च पुरोहितश्च राजपुरोहितौ तावेकत्र यजेयातामि-
न्द्राग्न्याः स्तोमेन एवं हि ब्राह्मणं राजा च पुरोहितश्च यजेयाता-
मिति ॥ ३० ॥

गायत्रीसम्पन्ना दक्षिणा ब्राह्मणो दद्यात् जगतीसम्पन्ना
राजा* ॥ ३१ ॥

ब्राह्मणं गायत्रीञ्च जगतीञ्च सम्पद्यत इति ब्राह्मणो गायत्री-
सम्पन्ना दक्षिणा दद्यात् गायत्रीसम्पच्चतुर्विंशतिः राजा जगतीसम्पन्ना
दक्षिणा दद्यात् जगतीसम्पन्ना अष्टाचत्वारिंशत् ॥ ३१ ॥

कामन्तु पृथग्यजेयातां तयोरेवमेव दक्षिणाः † ॥ ३२ ॥

* ब्राह्म्यायसोऽप्येवम् ।

† ब्राह्म्यायसो नैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

कामन्तु पृथङ्गाना यजेयातां तयोरेवमेव दक्षिणाः स्युः गायत्री-
सम्पन्ना ब्राह्मणस्य जगतीसम्पन्ना राज्ञः ॥ ३२ ॥

विघ्ननाभ्यां पशुकामो यजेताभिचरन्वा* ॥ ३३ ॥

विघ्नौ द्वौ पठितौ ताभ्यां पशुकामो यजेताभिचरन्वा उभ-
यथा श्रुतिः पशुकामस्यापि तौ भवतः अभिचरतोऽपि श्रुतिसाम-
र्थ्यात् ॥ ३३ ॥

सोमसामार्थर्वणं वेत्याथर्वणं पशुकामयज्ञे कुर्यात् सोम-
सामाभिचरतः* ॥ ३४ ॥

मशकः पठति सोमसामार्थर्वणं वेति तत्किमयं तुल्यविभाषा
अथ विनिविष्टविभाषेति सोऽयमाचार्यो विनिवेशं कल्पयति यदा
पशुकामः स्यात् तदास्मिन्नाथर्वणं कुर्यात् अभिचरतः सोमसाम
कुर्यात् ॥ ३४ ॥

वृहतीसम्पन्नाः दक्षिणाः पशुकामस्य* ॥ ३५ ॥

पशुकामस्य वृहतीसम्पन्नाः दक्षिणाः स्युः षड्विंशदक्षरा वृह-
तीति ॥ ३५ ॥

इषुणाभिचरतो व्याख्यातौ* ॥ ३६ ॥

अभिचरत एतौ विघ्नौ इषुणा व्याख्यातौ इषोर्योविधिरुक्तः
स सर्वोऽपि भवतीति ॥ ३६ ॥

सन्दर्शवज्रा च* ॥ ३७ ॥

सन्दंशवज्रौ च कृत् दण्डा व्याख्यातौ ॥ ३० ॥

राजानं सन्दंशेनाभिचरेज्जनपदं वज्रेण* ॥ ३८ ॥

राजानं सन्दंशेन क्रतुना अभिचरेत् जनपदं वज्रेण ॥ ३८ ॥

राजानमभिचरन्वात्यासमेनौ प्रयुञ्जीत* ॥ ३९ ॥

राजानमभिचरन् एनौ सन्दंशवज्रौ व्यत्यासं प्रयुञ्जीत व्यत्यासः
सन्दंशं कृत्वा वज्रं वज्रं कृत्वा सन्दंशं अनेन न्यायेन ॥ ३९ ॥

ज्योतिष्टोमेनैवान्ततो यजेत शान्त्यर्थः शान्त्यर्थः* ॥ ४० ॥

एताभ्यां सन्दंशवज्राभ्यामिष्ट्वा ज्योतिष्टोमेन यजेत शान्त्यर्थः
ननु मशकेनाक्तं कृप्तो ज्योतिष्टोमः शान्त्यर्थ इति उच्यते तत्र सन्दंश-
वज्रावनधिकृत्योक्तं इह सन्दंशवज्रावधिकृतौ अतः पुनराह ॥ ४० ॥

इति नवमस्य चतुर्थी कण्डिका ।

अथ पञ्चमी कण्डिका ।

पौर्णमासीदीक्षामासापवर्गा अहीनाः* ॥ १ ॥

उक्ता एकाहाः साम्प्रतमहीना विवक्षिताः तेषां परिभाषा-
मारभ्यते पौर्णमासीदीक्षेत्यादिना पौर्णमास्यां दीक्षित्वा मासेनाप-
वर्गो येषान्त इमे पौर्णमासीदीक्षामासापवर्गा इति अपवर्गः
समाप्तिः अहीना इति व्यावहारिकी संज्ञा त्रिकाण्डो यज्ञः एकाहा-

होनाः सत्राणीति अयं निश्चयः ज्योतिष्टोमातिरात्रादयः एते सर्वे पौर्णमासीदोक्षामासापवर्गाश्चेति केचित्तु प्रलोभनां कुर्वन्ति ये मासापवर्गास्ते पौर्णमासीदोक्षा इति मासापवर्गा तथा पौर्णमासीदोक्षात्रमुपपद्यत इति के पुनर्मासापवर्गा इत्युच्यते ये सुत्याभ्युच्चयिनस्ते मासापवर्गा इति वक्ष्यति एकत्रिंशेऽहनि यज्ञपुङ्गं चिंशे वा सुत्याभ्युच्चय इति सूत्रं कृत्वा वयन्तु ब्रूमः ये च सुत्याभ्युच्चयिनो ये च न सर्वेषामहोनशब्दः सामान्यः श्रुतिप्रामाण्यात् ज्योतिष्टोमातिरात्रादारभ्य यावत्पौण्डरिक इति उच्यते यदि च ये सुत्याभ्युच्चयिनः तेषु पौर्णमासीदोक्षता मासापवर्गता चेष्टाभिव्यक्तं न शेषेषु विधिरारभ्येत अस्मिन् काले दोक्षा इत्यत्यस्य दोक्षोपसद इति येन पुनर्विशेषेण विधिरारभ्यते तेन च मन्यामहे सर्वेषामयं सामान्यो विधिरिति ॥ १ ॥

तेषां द्वादशोपसदः* ॥ २ ॥

तेषामहोनानां द्वादशोपसदः स्युः तेषामिति निर्देशः क्रियते अन्यत्रास्मात् समाहृत्यानादेश इति इह पुनः किमनादेश इति न प्रतीतिः अनादेशग्रहणात् सामान्यस्य विधेर्विशेषकस्य च विकल्पः प्राप्नोति जमदग्निपञ्चशरदीयादिवत् तेन तेषामित्यारभ्यते तेषामेव पौर्णमासीदोक्षाणां मासापवर्गाणां द्वादशोपसदः स्युः अन्यत्र यथादेशमेवेति अपरे पुनर्ब्रुवते अनादेशग्रहणाद्विकल्प एवेति ॥ २ ॥

षडिति धानञ्जप्यः* ॥ ३ ॥

धानञ्जय आचार्य आह षडुपसदः स्फुरति ॥ ३ ॥

एकत्रिंशेऽहनि यज्ञपुच्छं त्रिंशे वा* ॥ ४ ॥

यज्ञपुच्छमतिरात्रः सेयं विनिविष्टविषया विभाषा त्रिंशनि मासे एकत्रिंशेऽहनि यज्ञपुच्छं स्यात् एकोनत्रिंशनि त्रिंशे एवं पौर्णमास्यां दीक्षितस्य पौर्णमास्यामेव यज्ञपुच्छं भवति ॥ ४ ॥

सुत्याभ्युच्चये दीक्षा प्रति ह्रासः † ॥ ५ ॥

उपसदां नियमः कृतः द्वादश षडिति वा सुत्यास्तपि नियतविषय एव तत्सुत्योपसत्सु शेषेण दीक्षा भवति द्विरात्रप्रभृतिषु सुत्याभ्युच्चयेन प्रतिसुत्यं दीक्षाणां ह्रासः स्यात् ॥ ५ ॥

सर्वेऽतिरात्रा अहोना द्विरात्रप्रभृतयश्चाहर्गणा अश्वमेधादन्ये सहस्रदक्षिणाः प्राक् चतुरात्रेभ्यः † ॥ ६ ॥

सर्वशब्दे निरवशेषवाची सर्वेऽतिरात्रा अहोना सिद्धे सति विध्यन्तरमारभते द्विरात्रादयश्चाहर्गणाः सर्वेऽहोना अश्वमेधादन्ये सर्वे सहस्रदक्षिणाः प्राक्चतुरात्रेभ्यः सर्वग्रहणं किमर्थमिति चेत् उच्यते येऽप्यहोनाकाण्डेन सन्त्यतिरात्राः यथा केशवपनीयसाकमेधव्युष्टिर्द्विरात्रादयश्चेति ये चान्ये शाखान्तरदृष्टाः सन्त्यतिरात्रादयः सर्वे सहस्रदक्षिणा इति कः पुनर्विशेष आहोनिक्वे यदा दीक्षाकालोऽपि प्रतिविशिष्टः दक्षिणा अपि रात्रिविशेषे पृथक् समान्नायान्तरतया

* ब्राह्मयणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मयणीये ऋदविषये विशेषोऽस्ति ।

निवृत्ता तदाहोनिक्त्ये सति को विशेषः स्यादिति उच्यते उपसद-
स्तावदाहोनिक्त्यः स्युः षष्ठां सम्भवोऽस्ति एवं कृत्वा निदानकारोऽपि
सिद्धमहोनेष्वित्युपक्रम्य केशवपनीयप्रकरणमाह प्राचीनस्तोम उत्तरः
इत्येवमधिकृत्य अथापीदं द्वितीयं यज्ञस्थानं यदाहोने द्वितीयो वर्णः
चक्षिय इति ॥ ६ ॥

तत्प्रभृतीनां भूयस्यः सुत्याभ्युच्चयेन* ॥ ७ ॥

यदिति पूर्वनिर्देशः चत्तरात्रप्रभृतीनां भूयस्यः सहस्रा दक्षिणाः स्युः
सुत्याभ्युच्चयेन यथा यथा सुत्या वर्द्धयेरन् तथा तथा दक्षिणा वर्द्ध-
येरन् कः पुनरुपजनः स्यादिति उच्यते द्वौ न्याचौ दृष्टौ एकस्त्रै-
रात्रिकः प्रतिविनाशो दृष्टः त्रयस्त्रिंशच्च त्रीणि च शतानि प्रथमेऽहनि
देयास्तथा द्वितीये तथा तृतीये तथालुकारवचने अथ चतुर्थ्यादि-
ष्वपि प्रतिमुत्थं अपरोन्यायः यथा दीयमानासु पौण्डरीके अशुत-
मुपपद्यते तथोपजनं कुर्यादिति पञ्चविंशं शतं सहस्रञ्चोपजन इति
एका एवमशुतोत्पत्तिः पौण्डरिक इति ॥ ७ ॥

ताः समं सर्वेष्वहःसु विभाजं दद्यात्† ॥ ८ ॥

विभज्य विभज्य विभाजम् ॥ ८ ॥

समानुपपत्तावुत्तमेऽहनि भूयिष्ठाः † ॥ ९ ॥

यत्र समप्रविभागो नोपपद्यते तत्र उत्तमेऽहनि भूयिष्ठा दद्यात्
याः समं विभागं नोपपद्येरन् ताः सर्वा उत्तमेऽहनि दद्यात् ॥ ९ ॥

* द्राह्यायणीये क्तेदविषये विशेषोऽस्ति ।

† द्राह्यायणीयेऽप्येवम् ।

अयुतमेकादशरात्रे दद्यात्* ॥ १० ॥

एकादशरात्रे पौण्डरीके अयुतं दद्यात् ननु तत्किमिदमारभ्यते
यदा अयुतमेव श्रुतं तत्र उच्यते, प्रविभागार्थमारभ्यते ॥ १० ॥

नव नव पूर्वेष्वहःसु शतानि सहस्रमुत्तमे* ॥ ११ ॥

नवनवशतानि पूर्वेष्वहःसु प्रथमादिषु यावद्दशममिति उत्तमे
एकादशे सहस्रं दद्यात् तत्र हि यद्दशममधिकं शतं तत्र समं प्रवि-
भागं कर्तुमेकादशसु अहःसु नव नव भवन्ति एकावशिष्यते सा उत्त-
मेऽहनि दीयते एवं प्रविभागो माभूदित्यत आह यद्येवं नव नव पूर्वेष्व-
हःसु शतानीति उक्ते सहस्रमवशिष्यते तदुत्तम एव दास्यते तत्किमि-
दमारभ्यते सहस्रमुत्तम इति उच्यते उत्तमेऽहनि द्वादशाहे उपजन-
न्यायेन दक्षिणाविभागाः प्राप्ताः ताषु प्राप्तास्वाह सहस्रमुत्तम इति
उच्यते नैतद्युक्तं प्रधाने ज्ञापकज्ञापिता दक्षिणा इति न युक्ता जन्याः
प्रविष्टा द्वारेण सुचिनानाहताः तस्मादत्र प्रत्यहं सहस्रं दद्यात्
दक्षिणा प्रवादमात्रं भवति सहस्राष्ट्यादित्स्तामिति ॥ ११ ॥

अप्तोर्यामिणि कृता गर्भाः कल्पेन † ॥ १२ ॥

अप्तोर्यामिणि पठति विश्वजितानि पृष्ठानां गर्भा इति ॥ १२ ॥

रथन्तरं वा पृष्ठम् † ॥ १३ ॥

भवत्यप्तोर्यामिणि वाशब्दे विकल्पार्थः ॥ १३ ॥

तस्य स्थाने वार्हतं वाजजित् † ॥ १४ ॥

* आह्वायणेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† आह्वायणोऽप्येवम् ।

तस्य रथन्तरस्य स्थाने यत्प्रकृतेऽग्नौर्धामणि बृहत्यां कल्पितं
तस्य स्थाने बार्हतं वाजजित् स्यात् बृहत्यां भवं बार्हतं तस्य ग्रहणं
क्रियते अन्यत्रापि रथन्तरं कल्पकेन बृहता रथन्तरस्थाने बार्हतं
वाजजित् स्यात् यथा चतुर्विंशे चतुर्विंशमरथन्तरपृष्ठं वा बृहदनु-
ष्टुप्कमिति ॥ १४ ॥

बृहदारवन्तीये उत्तरे पृष्ठे* ॥ १५ ॥

एतस्मिन् कल्पे बृहदारवन्तीये उत्तरे पृष्ठे स्यातां तृतीय-
चतुर्थे ॥ १५ ॥

कालेयस्यर्क्षु वारवन्तीयम्* ॥ १६ ॥

कालेयस्यर्क्षु वारवन्तीयं स्यात् चतुर्थं पृष्ठम् ॥ १६ ॥

तस्य स्थाने पूर्वम्* ॥ १७ ॥

तस्य वारवन्तीयस्य स्थाने अतिरिक्तस्तोत्रेषु पूर्वं वारवन्तीयं
स्यात् ॥ १७ ॥

समं तस्य च कालेयम् † ॥ १८ ॥

समं तस्य स्थाने यद्बृहत्यां कल्पितं तस्य स्थाने कालेयं स्यात्
चशब्दो विकल्पानुकर्षणार्थः ॥ १८ ॥

पार्थस्यौशनम् † ॥ १९ ॥

पार्थस्य स्थाने माध्यन्दिनान्यमौशनं स्यात् ॥ १९ ॥

* ब्राह्मणायणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणायणेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

त एव गर्भाः पृष्ठेषु* ॥ २० ॥

पृष्ठेयु त एव गर्भाः स्युः ये मशकेनोक्ताः ॥ २० ॥

वैश्वजिता न्याज्यान्याज्येषु गर्भान् कुर्यादिति धानञ्जयः
षाष्टिकान्युक्त्यान्युक्त्येषु* ॥ २१ ॥

अपरं विकल्पं धानञ्जय आचार्य आह मशककृत्तेऽप्तेर्याम्णि
वैश्वजिता न्याज्यान्याज्येषु गर्भान् कुर्यादिति विश्वजिति भवानि वैश्व-
जितानि षाष्टिकानि उक्त्यान्युक्त्येषु गर्भान् कुर्यादिति षष्ठेऽहनि
भवानि षाष्टिकानि अपरः पक्षः ॥ २१ ॥

यथैवार्षेयकल्पेन कृतमिति शौचिवृत्तिः* ॥ २२ ॥

शौचिवृत्तिराचार्य आह यथैवार्षेयकल्पेन कृतं विधानं तथैव
स्यात् अवधारितमिति अपरः पक्षः ॥ २२ ॥

ज्योतिष्टोमे वातिरात्रेऽतिरिक्तस्तोत्राण्यादध्यात् षोडशि-
मतोति शाण्डिल्यः* ॥ २३ ॥

शाण्डिल्य आचार्य आह यथा मशकेन कृत्तं तथैव स्यात् अथवा
ज्योतिष्टोमे वातिरात्रे षोडशिमति अतिरिक्तस्तोत्राणि कुर्यात्
षोडशिमतोति अषोडशिको ज्योतिष्टोमोऽतिरात्रोऽपि इत्यज्योति-
ष्टोमोऽपीत्येव ज्ञापयति ॥ २३ ॥

त एव गर्भाः पृष्ठेषु यज्ञायज्ञीयञ्च बृहद्गर्भम्* ॥ २४ ॥

त एव गर्भा मशकोक्ताः स्युः यज्ञायज्ञीयञ्च बृहद्गर्भं स्यात् चण्ड-

एवमपि सूत्रकारस्य कल्पं दर्शयति अपि वा सर्वाण्यावर्त्तानि वैश्व-
जितैरावर्त्तिभिः गर्भवन्ति कुर्यात् तत्र बृहत्सञ्चरते तस्य वैरूपं
विधृत्या इति ॥ २४ ॥

इति नवमस्य पञ्चमी कण्डिका ।

अथ षष्ठी प्रकाश ।

त्रिरात्राणां प्रथमेऽहनि वषट्कारिभ्यो दद्यात् ग्रावस्तुते
च* ॥ १ ॥

त्रिरात्रे सहस्रं श्रुतं दक्षिणाः ताः प्रतिविभागं प्रविशिष्टो-
विभाग उच्यते उक्तम् अश्वमेधादन्ये सहस्रदक्षिणाइति तत् येऽश्व-
मेधादन्ये त्रिरात्रास्तेषामयं दक्षिणाप्रविभाग उच्यते त्रिरात्राणां
प्रथमेऽहनि वषट्कारिभ्यो दद्यात् होतृमैत्रावरुणब्राह्मणाक्षंसिपोत-
नेष्टृक्षावाकाग्नीध्रेभ्योग्रावस्तुते च प्रथमएव दद्यात् सा च मात्रा वक्ष्यते
यस्य यावती दद्या ॥ १ ॥

कुन्दोगेभ्य उत्तमे* ॥ २ ॥

उत्तमेऽहनि कुन्दोगेभ्यो दद्यात् ॥ २ ॥

मध्यमइतरेभ्यः* ॥ ३ ॥

ये अनुक्तास्तेभ्यो मध्यमेऽहनि दद्यात् ॥ ३ ॥

* ब्राह्मणायस्योऽप्येवं किन्तु एतत् स्थानान्तरेऽस्ति ।

शतमेकैकस्मै मध्यतः कारिभ्यो दद्यात्* ॥ ४ ॥

एकैकस्मै मध्यतः कारिभ्यो होत्रादिभ्यो महर्त्विग्भ्यः शतं शतं दद्यात् ॥ ४ ॥

पञ्चाशतमर्द्धिनीभ्यः* ॥ ५ ॥

अर्द्धिनीभ्यो होत्रादिभ्यः पञ्चाशतं पञ्चाशतं दद्यात् एकैकस्मा इति प्रकृतम् अर्द्धिन्य उक्ताः अर्द्धिन्यस्तृतीयन्यः पादिन्यः इति ॥ ५ ॥

वृत्तीयनीनां विंशतिं पोत्रे तथा नेष्ट्रे* ॥ ६ ॥

वृत्तीयनीनां होत्राणां विंशतिं पोत्रे दद्यात् तथा नेष्ट्रे विंशतिं दद्यादित्येतदुक्तं भवति ॥ ६ ॥

त्रिंशतमितराभ्यामाग्नीध्राय च पादिनीनाम् † ॥ ७ ॥

इतराभ्यां वृत्तीयनीभ्यां होत्राभ्यां त्रिंशतं दद्यात् आग्नीध्राय च पादिनीनां त्रिंशतमेव दद्यात् ॥ ७ ॥

नवोन्नेत्रे दशेतराभ्याम् ‡ ॥ ८ ॥

पादिनीनामुन्नेत्रे नव दद्यात् इतराभ्यां पादिनीभ्यां दश दश दद्यात् ॥ ८ ॥

अन्वहन्तून्नेत्रे समं दद्यात् ‡ ॥ ९ ॥

* शास्त्रायणोऽप्येवं किन्तु एतत् स्थानान्तरेऽस्ति ।

† शास्त्रायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

‡ शास्त्रायणोऽप्येवम् ।

यास्तुक्ताः उन्नेत्रे नव दक्षिणास्ता एव विभज्यान्वहं दद्यात् तिस्र-
स्त्रिस्तः ॥ ८ ॥

दश सदस्याय प्रथमेऽहनि सप्ततिं द्वितीये विंशतिं तृ-
तीये* ॥ १० ॥

सदस्याय प्रथमेऽहनि दश दद्यात् द्वितीयेऽहनि सप्ततिं दद्यात्
तृतीये विंशतिं दद्यात् ॥ १० ॥

दशदशार्घ्यप्रवादिभ्यो य उक्ता ब्राह्मणेन* ॥ ११ ॥

आर्घ्यप्रवादिभ्यो दश दश दद्यात् ये ब्राह्मणेनेक्ताः य आर्घ्यो
विद्वानित्येवमादयः, विद्वानविद्वानित्येतस्मिन् संशय आह ॥ ११ ॥

अनूचानौ पूर्वयोरङ्गोरनूचान उत्तमे* ॥ १२ ॥

विद्वांसौ पूर्वयोरङ्गोरविद्वानुत्तमे ॥ १२ ॥

दशशतं शिष्यन्ते ता ऋत्विग्भ्यो दद्यात् प्रसर्पकेभ्यो
वा* ॥ १३ ॥

दशाधिकं शतमेव शिष्यते दक्षिणानां ताः सर्वेभ्यो ऋत्विग्भ्यो
विभज्य दद्यात् प्रसर्पकेभ्यो वा दद्यात् ॥ १३ ॥

सहस्रतमीं मध्यमेऽहनि ब्रह्मण आग्नीध्राय च † ॥ १४ ॥

सहस्रस्य पूरणो सहस्रतमी तां सहस्रतमीं मध्यमेऽहनि ब्रह्मणे

* ब्राह्मणायणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणायणीयेऽतिरिक्तपाठोऽस्ति ।

दद्यात् आग्नीध्राय च दद्यात् उक्तम् अथैषा द्विदेवत्या त्रिरूपा ब्रह्मणे
वे तृतीये तृतीयमग्निं इति कानि पुनस्तानि रूपाण्युच्यते ॥१४॥

शुक्लं कृष्णं रोहितमित्यस्या रूपाणि* ॥ १५ ॥

शुक्लादीनि अस्याः सहस्रतम्याः त्रीणि रूपाणि ॥ १५ ॥

दशकला ब्रह्मणे पञ्चाग्नीध्रायैका ममेत्यपाकुर्वीत* ॥१६॥

तां सहस्रतमीं षोडशधा कलशे विभज्य यजमानो दश कला
ब्रह्मणे पञ्चाग्नीध्राय एका मम इत्यपाकरणं कुर्वीत ॥ १६ ॥

तामन्यया गवा निष्क्रीय दक्षिणेऽस्याः कर्णे गोनामानि
जपित्वा गोष्वपि सृजेत* ॥ १७ ॥

तां सहस्रतमीं यजमानः अन्यया गवा निष्क्रीय दक्षिणे अस्या
गोः कर्णे गोनामानि जपित्वा काम्यासीत्येतदादीनि अन्यासु गोष्वपि
सृजेत ॥ १७ ॥

ज्योतिष्टोमविधिरनन्तराम्नानात् द्वादशाहभूतस्य स्यात्†
॥ १८ ॥

इह ब्राह्मणं कृत्स्नं ज्योतिष्टोमविधिमास्त्रायानन्तरं द्वादशाह-
विधिमामनति ततो द्वादशाहानन्तरं पुनरेकाहादौ पुनर्ज्योति-
ष्टोमविधिं समामनति तत एकाहान् समाप्याहीनानामादौ पुनर्ज्यो-
तिष्टोमविधिमामनति तत्रायं संशयः किमयं ज्योतिष्टोमविधिः अन-

* ब्राह्मयणोऽप्येवं किन्तु एतेषु केदविषये विशेषोऽस्ति ।

† ब्राह्मयणोऽप्येवम् ।

नतराम्नात् द्वादशाहभूतस्यैव ज्योतिष्टोमस्य भवति उत स्वतन्त्रस्य
ज्योतिष्टोमस्येति किं पुनरेतस्याश्विन्तायाः प्रयोजनमिति चेत् उच्यते
यदि तावद्द्वादशाहभूतस्यैव ज्योतिष्टोमस्य स्यात् तदा उत्तरयोरास्मा-
ययोर्द्रव्यान्तरं कल्पयितव्यम् अथ पुनः सार्वत्रिकः ततः पुनरास्माये
प्रयोजनं वक्तव्यम् एतस्मिन् संशयेऽयमाचार्यः शास्त्रमारभते ज्योति-
ष्टोमविधिरित्यादिना ज्योतिष्टोमस्यासौ विधिः द्वादशाहभूतस्य
स्यादिति किंकारणम् अनन्तराम्नानादिति यस्मादनन्तरो द्वादशाह
आस्नातः ॥ १८ ॥

तस्मिङ्गदर्शनाच्च यथा पृष्ठानाम्* ॥ १९ ॥

किञ्चान्यत् द्वादशाहिकलिङ्गदर्शनात् याल् प्रकारवचने यथा
पृष्ठानां यथा स्तोमानाञ्च ॥ १९ ॥

पुनराम्नानाच्चाहीनैकाहादौ* ॥ २० ॥

किञ्चान्यत् यस्माच्चाहीनैकाहादौ पुनर्ज्योतिष्टोमविधिरास्नातः
तस्मात् द्वादशाहभूतस्य स्यादिति ॥ २० ॥

नाना प्रकरणवत्तु चोदितानामानन्तर्यात् सम्बन्धो न
स्याद्यथोपह्व्यर्त्तपेययोः* ॥ २१ ॥

नन्वेवं स्यात् तुशब्दः पूर्वपक्षव्यावर्त्तकः यदुक्तं द्वादशाहभूतस्य
स्यादिति तत्र नाना पृथक् तस्मिन् स्वस्मिन् प्रकरणे चोदितानां
क्रमेण आनन्तर्यात् सम्बन्धो न स्यात् नह्यानन्तर्यं सम्बन्धकारणं

यथा उपहृत्यस्य च चतुर्पेयस्य च प्रकरणवच्चोदितयोर्न सम्बन्धो भव-
त्यानन्तर्यात् ॥ २१ ॥

लिङ्गग्रहणञ्चान्यार्थेन यथा षष्ठेऽहनि शक्नोतीणाम्* ॥ २२ ॥

अथ यदुक्तं तल्लिङ्गदर्शनाच्चेत्यत्र ब्रूमः लिङ्गग्रहणं अन्यार्थेन
कृतं किञ्चिदेवार्थमुद्दिष्टान्यन्तदर्थेन कृतं यथा षष्ठेऽहनि शक्नोतीणां
ग्रहणं कृतं मृज्यमानः सुहस्येति सिमानां रूपं समानं वै सिमानाञ्च
रूपं रेवतीनाञ्च सिमाभ्यो ह्यधिरेवत्यः प्रजायन्त इति ॥ २२ ॥

शेषविधेः पुनराम्नानम्* ॥ २३ ॥

अथ यदुक्तं पुनराम्नानाच्चाहीनैकाद्वादवित्यत्र ब्रूमः शेषस्य
विधेः पुनराम्नानं न सर्वस्य शेषविधेरिति सम्बन्धलक्षणा षष्ठी कः
पुनः शेषविधिरिति उच्यते प्रतिसवनं तावत् स्तोमविन्यासः त्रिवृत्यञ्च-
दशौ प्रातःसवनमिति तस्य नवतिशतं स्तोत्रोच्यते इति संख्यादेशः
तस्य द्वादशं शतं दक्षिणा इति दक्षिणानिधमः तथा अहीनादौ
त्रिवृद्धिष्यवमानमित्यत आरभ्य प्रतिस्तोत्रं स्तोमविन्यासः अति-
रात्रेणेति संख्याचोदना च्छुद्धिकामफलचोदना एतदर्थं पुनराम्ना-
नम् ॥ २३ ॥

* ब्राह्मयणोऽप्येवम् ।

इति नवमस्य षष्ठी कण्डिका ।

अथ सप्तमी कण्डिका ।

तस्मिन् स्वतन्त्रेऽहोरात्रिः स्यादविशेषेण ह्यहोनेषु
चोद्यते* ॥ १ ॥

तस्मिन् ज्योतिष्टोमेऽतिरात्रे स्वतन्त्रे नाङ्गभूते आहोनीकी रात्रिः
स्यात् यस्मादविशेषेण अहोनेषु चोद्यते हिशब्दः कारणोपदेशार्थः
सर्वेऽतिरात्रा अहोना इति ॥ १ ॥

प्राकृती त्वेव स्यादधिकृत्याम्नानात्* ॥ २ ॥

प्राकृतो त्वेव स्यात् प्राकृतौ भवा प्राकृतौ तुशब्दः पक्षान्तर-
निवृत्तये यदुक्तमाहोनीकी स्यादिति तन्न एवशब्देऽवधारणार्थः
नैवाहोनीकी स्यात् किंकारणम् अधिकृत्याम्नानात् यस्मादधिकृत्य
ज्योतिष्टोमं सा रात्रिराम्नाता ॥ २ ॥

अविशेषचोदना शेषे यथा चतुरवत्तम्* ॥ ३ ॥

अथ यदुक्तमविशेषेण ह्यहोनेषु चोद्यत इति तत्रोच्यते अविशेष-
चोदना शेषे स्यात् सर्वस्वोमादिषु यथा चतुरवत्तं सर्वत्राविशेषेण
भवति पञ्चावत्तन्तु भृगूणामिति तच्चतुरवत्तं भृगुणाविशेषेण भवति
एवमविशेषचोदना ज्योतिष्टोमशेषे भवति ॥ ३ ॥

एतेनोक्तमोङ्कारस्य प्रत्याम्नानं वाचा रथन्तरे* ॥ ४ ॥

एतेन न्यायेनोक्तमाख्यातम् ओङ्कारस्य प्रत्याम्नानं वाचा रथन्तरे

अविशेषचोदितं सर्वेषां साम्नामोङ्कारेणोद्गीथादानन्तद्रथन्तरे प्रत्या-
न्नातं वाचा वागित्यादेर्यमिति ॥ ४ ॥

समुच्चयस्तु नानार्थत्वात् प्रस्तावशान्त्यर्था हि वागुद्गीथादे-
रोङ्कारः* ॥ ५ ॥

तुशब्दः पूर्वपक्षनिवृत्त्यर्थः यदुक्तमोङ्कारो वाचा निवर्त्तितः
तत्र समुच्चयः स्यादागोङ्कारयोः कस्मात् नानार्थत्वात् वाक् प्रयोगः
प्रस्तावशान्त्यर्थः उद्गीथादेरोङ्कारः शान्त्यर्थः कथं पुनर्वागोङ्कारयोः
शान्त्यर्थतेति उच्यते एवं ब्राह्मणमाह वज्रेण वा एतत् प्रस्तोताद्-
गातारमभिप्रवर्त्तयति यद्रथन्तरं प्रस्तौति समुद्रकं तर्ह्योद्गायेत्
वागित्यादेयं वाग्वै समुद्रः समुद्रमेवान्तर्दधात्यहिंसाया इति तत्
यत् वज्रेणाभिप्रवर्त्तनं तस्य वाचा समुद्रभूतायां अन्तर्द्धानं क्रियते
अहिंसार्थम् ओङ्कारस्तद्गीथादेः शान्त्यर्थः प्रस्तुतं वै सामावसीदति
तदुद्गातौङ्कारेण विष्टभ्नेति तत्प्रस्तुतं सामावसीथमानमुद्गातौङ्कारेण
क्षिपति तदेवं नानार्थत्वात् वागोङ्कारयोः समुच्चयः स्यात् उभयोः
क्रिया ॥ ५ ॥

वाक्तु पूर्वमेवं यथार्थप्रत्यासत्तिः † ॥ ६ ॥

एवं वागोङ्कारयोरेकत्र समुच्चयीभूतयोः कस्य पूर्वं प्रयोगोऽस्ति-
त्यत आह वाक् तु पूर्वं स्यात् एवं क्रियमाणे यदर्थं वाक् प्रयुज्यते

* ब्राह्मणायनीये विशेषोऽस्ति ।

† ब्राह्मणायनीये एतन्नस्ति ।

सोऽर्थः प्रत्यासन्नतरो भवति प्रस्तावानन्तरं वाचि क्रियमाणा-
याम् ॥ ६ ॥

उत्तरा वा जघन्यविधेराचाराच्च* ॥ ७ ॥

उत्तरा वा वाक् स्यात् यस्मादादित आरभ्य स्तोत्राणाम्
आङ्कारेण प्रवृत्तमुद्गीथादानं वाचा जघन्यविधानं रथन्तरे किञ्चा-
न्यत् समाचारश्च दृश्यते आचारः पारम्पर्यमविच्छिन्नः लोकेऽपि
ब्रह्मण आदानमोङ्कारपूर्वकमेव भवति तस्मादोङ्कार एव पूर्वमुत्तर-
काला वाक् ॥ ७ ॥

एकस्तोमेषु वैदत्रिरात्रे च स्वस्तोमा रात्रिः स्यात्तथा
सन्धिरुभयं ह्यविकारेण वर्त्तते † ॥ ८ ॥

इह त्रिवृतातिरात्रेण ब्रह्मवर्चसकामो यजेतेत्यारभ्य चतुर
एकस्तोमानामनति तथा त्रयस्त्रिवृतो तिरात्राः सर्वे षोडशिमन्त
इति वैदत्रिरात्रे श्रुतिः तत्रायं संशयः किमयमहस्तोमो विधीयते
भूयस्त्वादकृतसंयोगः रात्रिर्यथाकृतस्तोमैव अथवा कृतसंयोगात्
सरात्रिकाण्यहानि तत्स्तोमान्येवेति एतस्मिन् संशये आचार्यः
शास्त्रमारभते एकस्तोमेष्विति एकस्तोमेषु चतुर्षु वैदत्रिरात्रे च
स्वस्तोमारात्रिर्भवेत् यथा सन्धिः स्वस्तोमकः कः पुनः रात्रेः स्वस्तो-
मक इति उच्यते स्वजातितः पञ्चदशी रात्रिस्त्रिवृत्सन्धिरिति ॥ ८ ॥

* ब्राह्मणायणीये एतन्नास्ति ।

† ब्राह्मणयज्ञेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

पराक्त्वञ्च त्रिवृतोऽन्यत्र सन्धेर्नोपपद्यते त्रिवृतातिरा-
त्रेणेति च विशेषचोदना* ॥ ८ ॥

अथ व्यावृत्तः पक्षः यदुक्तमेकस्तोमे वैदत्रिरात्रे च स्वस्तोमा
रात्रिः स्यादिति तथा सन्धिरिति तत्र त्रिवृतातिरात्रेणेति त्वविशेष-
चोदना नायं विशिनष्टि अहस्त्रिवृतां स्वस्तोमा रात्रिस्तथा सन्धिरिति
कृत्याह त्रिवृतेति ॥ ८ ॥

वृत्त्यपेक्षा चादेशेन विद्यते यथा षोडशं प्रथमं रात्रि-
षामेति † ॥ १० ॥

यदुक्तमुभयं ह्यविकारेण वर्त्तत इत्यत्र ब्रूमः आदेशे वृत्त्यपेक्षा
न विद्यते आदेशो हि बलवान् यथा षोडशं प्रथमं रात्रिषामेति
आदेशेन सामान्यावृत्तिः प्रत्यास्नाता ॥ १० ॥

अर्थोक्तिः सन्धावावापः ‡ ॥ ११ ॥

यदुक्तं पराक्त्वञ्च त्रिवृतोऽन्यत्र सन्धेर्नोपपद्यत इत्यत्राप्यर्थोक्तः
आवापः स्यात् कोऽर्थः पराक्त्वञ्च ॥ ११ ॥

अभ्यासो वा § ॥ १२ ॥

अभ्यासो वा स्यात् अर्थोक्त एव कथमर्थोक्तः न हि पराक्त्वं
श्रुतं सन्धौ त्रयस्तृचाद्यदिताः तेषां स्तोमवशेन पराक्तं कृतं इहापि
स्तोमवशेनाभ्यासः क्रियतां ॥ १२ ॥

* ब्राह्मण्येनतेन सूत्रद्वयं कृतं विशेषोऽपि कृतः ।

† ब्राह्मण्योऽप्येवम् ।

‡ ब्राह्मण्येन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

ब्राह्मणमाज्यदोहानामग्निमुपनिधाय स्तुवत इति होतुर्धि-
ष्णवेऽग्निं धारयेयुः प्रथमेऽहनि यं मध्यन्दिन आनयेयुः* ॥ १३ ॥

आज्यदोहानां ब्राह्मणमग्निमुपनिधाय स्तुवत इति तत्रायं संशयः
कस्मिन् देशे तदुपनिधानं कुतश्चाग्निराहर्तव्य इति अत आह होतु-
र्धिष्णवेऽग्निं धारयेयुः प्रथमेऽहनि यं मध्यन्दिने धिष्णवविहरण आन-
येयुः यावदाज्यदोहकाल इति तत्र ह्यार्भवे आज्यदोहम् ॥ १३ ॥

प्रातःसवन उत्तरयोरङ्गोः † ॥ १४ ॥

द्वितीयतृतीययोः प्रातःसवने धिष्णवविहरणाय यमानयेयुः
तं धारयेयुः यावदाज्यदोहकाल इति तयोर्हि मध्यन्दिने आज्य-
दोहे ॥ १४ ॥

स्तोत्रवेलायामेनं प्रज्वलयेयुः † ॥ १५ ॥

स्तोत्रवेलायामेनमग्निं प्रज्वलयेयुः सर्वेष्वहःसु ॥ १५ ॥

तमनुमन्त्रयेताग्निरसि वैश्वानरो नमस्तेऽस्तु मा मा हो-
सोरिति ‡ ॥ १६ ॥

तमग्निमनुमन्त्रयेतोद्गाता प्रज्वलितमग्निरसीति मन्त्रेण यथा
सूत्रितेन ॥ १६ ॥

* ब्राह्मणयोगेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मणयोगोऽप्येवम् ।

‡ ब्राह्मणयोगे एतन्नास्ति ।

इति नवमस्य सप्तमोऽध्यायः ।

अथ अष्टमी कण्डिका ।

सहस्रपोषकामः शबलीहोमं कुर्वीत* ॥ १ ॥

गर्गचिरात्रस्यानन्तरं शबलीहोमस्य ब्राह्मणम् तस्य विधान-
मुच्यते सहस्रपोषं कामयते सहस्रपोषकामः यः कामयते सहस्रं
मम पोषः स्यादिति स शबलीहोमं कुर्वीत किं तत्सहस्रं पशूनामित्य-
परे वर्णयन्ति सहस्रपोषकाम इति सहस्रं विभ्रयादिति पूर्वं एवत्वर्थः
कथं गम्यते वक्ष्यति प्रथमतश्चेत्तु आ गर्दभो वा प्रतिवाश्येत न पशू-
नामाशास्तीति विद्यादिति तेन पशुकामस्येति सुतरामुपपद्यते ॥१॥

नान्त्रिरात्रयाजीति शाण्डिल्यस्त्रिरात्रो वा एतां प्रदा-
पयतीति ह्याह † ॥ २ ॥

शाण्डिल्य आचार्य आह न अत्रिरात्रयाजी शबलीहोमं
कुर्वीत यस्माद्ब्राह्मणं सम्बन्धं दर्शयति त्रिरात्रो वा एतां प्रदापय-
तीति ॥ २ ॥

यः कश्च सहस्रपोषकाम इति धानञ्जयः* ॥ ३ ॥

धानञ्जय आचार्य आह यः कश्च सहस्रपोषकामः स्यात्
त्रिरात्रयाजी अत्रिरात्रयाजी वा शबलीहोमं कुर्वीतिति नास्य
त्रिरात्रो निमित्तं कामो निमित्तम् ॥ ३ ॥

* ब्राह्मण्यणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मण्यणोऽनेनेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

वसन्ते प्रथमायां पूर्वपक्षस्य केशशश्रूणि वापयित्वाहृतं
वसनं परिधायानन्तर्हिते स्थण्डिले द्वादशरात्रिरधः शयीत
तप्तं क्षीरं पिवन्* ॥ ४ ॥

वसन्ते प्रथमायां पूर्वपक्षस्येति नियमः केशशश्रूणि वापयित्वा-
हृतं वसनं परिधाय अहतम् अभुक्तपूर्वम् अनन्तर्हिते स्थण्डिले
आस्तरणेनासृते द्वादशरात्रोरधः शयीत ब्राह्मणं द्वादशरात्रोरधः
शयीतेति तत्रास्तरणे प्राप्ते सूत्रकार आह्वानन्तर्हिते स्थण्डिल इति
ब्राह्मणं तप्तं पिवन्निति तत्किन्तप्तमिति तद्वयं निर्दिष्टं सोऽयमाचार्य
आह क्षीरमिति ॥ ४ ॥

नित्याभ्याहितोऽस्याग्निरावसथे स्यात् † ॥ ५ ॥

अस्यावसथेऽग्निर्नित्याभ्याहितः स्यात् न जागरयेत् द्वादशा-
हानि ॥ ५ ॥

नैनमन्यः सुहृदः प्रैषकृतोऽनुप्रविशेत् † ॥ ६ ॥

एनं कर्मिणं सुहृत् यः स्यात् प्रैषकृत् एवैनमनुप्रविशेत् नान्यः
कश्चित् प्रैषकृत्ये सुहृदः स्यात् ॥ ६ ॥

अल्पव्याहारी च स्यात् ‡ ॥ ७ ॥

अल्पव्याहारी च भवेत् नासद्वज्र भाषेत् ॥ ७ ॥

अदूरगामी ‡ ॥ ८ ॥

* ब्राह्मणायणोऽप्येवं किन्तु तत्र पाठक्रमवैपरीत्यमस्ति ।

† ब्राह्मणायणोऽप्येवम् ।

‡ ब्राह्मणायणीये एतन्नास्ति ।

न च दूरं यायात् अवश्यकार्थार्थं वा समिदर्थं वा ॥ ८ ॥

द्वादश्या उपव्युषं परिसमुह्याग्निं परिस्तीर्यौदुम्बर इध्मः
स्यात् सुक् सुवा च तथा चमसस्तस्माद्दधिमधुसर्पिरिति सुवेण
सुचि गृह्णीयाच्चतुर्गृहीतमष्टगृहीतं वा* ॥ ९ ॥

द्वादश्या रात्रेरूपव्युषम् उपारात्रेरपरः कालः विगता उषा व्युषा
व्युषायाः समोपे उपव्युषं परिसमुह्याग्निं परिस्तीर्य परिसमूहन-
परिस्तरणे सिद्धे औदुम्बरः इध्मः स्यात् उदुम्बरस्य विकारः औदु-
म्बरः सुक्सुवौ च औदुम्बरे दारवे स्यातां तथा चमसः औदु-
म्बरः स्यात् तथा चमस इति किमर्थं सुक्सुवचमसाच्चेति वक्तव्ये
उच्यते वक्ष्यत्ययं तस्माद्दधिमधुसर्पिरिति सुवेण सुचि गृह्णीया-
दित्येतदर्थं पृथक् चमसग्रहणञ्चमन्त्यस्मिन्निति चमसः तस्माच्चमसा-
द्दधिमधुसर्पिरित्येतानि द्रव्याणि संयुतानि सुवेण सुचि गृह्णीयात्
चतुर्गृहीतमष्टगृहीतं वा ॥ ९ ॥

तज्जुहुयाच्छबलिः समुद्रोऽसीति* ॥ १० ॥

तदिति निर्देशः यदि चतुर्गृहीतं यद्यष्टगृहीतं तज्जुहुयात्
शबलिः समुद्रोऽसीत्येतदादिना यजुषा यथाम्नातेन उक्तं मन्त्रविधि-
श्चादिग्रहणेनेति ॥ १० ॥

स्वाहाकारेणोत्तराम् † ॥ ११ ॥

* त्राह्यायणेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† त्राह्यायणोऽप्येवम् ।

तथैव गृहीत्वा चतुर्गृहीतमष्टगृहीतं वा उत्तरामाहुतिं स्वाहा-
कारेण जुहुयात् ॥ ११ ॥

सुचि यः शेषः स्यात्तं चमस आनीय प्राश्नीयात्* ॥ १२ ॥
तस्य द्व्यस्य यः शेषः स्यात् आचम्य तं चमसे कृत्वा प्राश्नीयात्
॥ १२ ॥

प्रक्षाल्य सुक्सुवौ चमसञ्च निदध्यात्* ॥ १३ ॥
स्थापयेत् ॥ १३ ॥

तत्रैवानुप्रहरेदिति शाण्डिल्यायनः* ॥ १४ ॥

शाण्डिल्यायन आचार्य आह कृतार्थत्वात् सुक्सुवचमसानां
प्रक्षाल्यास्मिन्नेवाग्नौ प्रक्षिपेदिति ॥ १४ ॥

प्राद्वोदङ्वा ग्रामान्निष्क्रम्य यत्र ग्राम्यस्य पशोर्नाश्टणु-
यात्तदरण्यं परेत्य दर्भस्तम्बमालभ्य शबलि शबलीति त्रिः
परमकण्ठेन क्रोशेत्* ॥ १५ ॥

सुक्सुवचमसान्निधायाग्नौ वा प्रक्षिप्यानन्तरं प्राद्वोदङ्वा
ग्रामान्निष्क्रम्य यस्मिन् देशे ग्राम्यस्य पशोः शब्दं न श्टणुयात् तदरण्यं
परेत्य गत्वा दर्भस्तम्बमालभ्य शबलिशबलीत्यनेन कृतरूपेण मन्त्रेण
त्रिःपरमकण्ठेन क्रोशेत् आहुयेत् परमेण स्वरैरेति न तस्मात्पर-
तरोऽन्यः स्यात् ॥ १५ ॥

यदन्यच्छुनो गर्दभाद्वा प्रतिवाश्येत समृद्धं कर्मेति वि-
द्यात्* ॥ १६ ॥

तस्मिन्नाह्वाने क्रियमाणे कृते वा शुनो वा गर्दभाद्वा यदन्यत्
सर्वं प्रतिवाश्येत समृद्धं कर्मेति जानीयात् ॥ १६ ॥

एवमाहतोयं संवत्सरात्यासमप्रतिवाश्यमाने कुर्वीत*
॥ १७ ॥

एवमनेन प्रकारेण आहतोयं संवत्सरात्यासं संवत्सरं क्षिप्त्वा कुर्वी-
त उक्तं यदि न प्रतिवाश्येत संवत्सरेण पुनराह्वयेदिति ॥ १७ ॥

प्रथमतश्चेत्तु आ गार्दभो वा प्रतिवाश्येत न पशूनामाशा-
स्तीति विद्यात्* ॥ १८ ॥

यदि प्रथमतः आ गार्दभो वा न प्रतिवाश्येत संवत्सरे पुनराह्वयेत्
यदि प्रतिवाश्येत न पशूनामाशास्तीति विद्यात् ॥ १८ ॥

आहतोयञ्चाप्रतिवाश्यमाने* ॥ १९ ॥

आहतोयं यावत् द्वितीयं कर्मेति तावदन्यस्मिन्न प्रतिवाश्यमाने
स तेन पशूनामाशास्तीति विद्यात् ॥ १९ ॥

शान्तिर्वामदेव्यं शान्तिर्वामदेव्यम्* ॥ २० ॥

अन्ते कर्मणः शान्त्यर्थं वामदेव्यं गायेत् समृद्धे चासमृद्धे च नित्यं
वामदेव्यगानम् ॥ २० ॥

* द्राह्यायणोऽप्येवम् ।

इति नवस्य अष्टमी कण्डिका ।

अथ नवमी कण्डिका ।

राजाश्वमेधेन यजेत* ॥ १ ॥

सबलिहोमउक्तः साम्प्रतमश्वमेध उच्यते सङ्घनन्तरं तस्यान्वानः
राजा प्राप्ताभिषेकः क्षत्रियः पृथिवीश्वरः अश्वमेध इति कर्मणो नाम-
धेयम् अश्वमेधेन यजेतेति विधायकं वाक्यम् ॥ १ ॥

तस्योपायो यथा महाव्रते गौतमीयम् † ॥ २ ॥

तस्याश्वमेधस्य उपायः उपगमनमुपायः यथा येन प्रकारेण महा-
व्रते गौतमीयं विधानम् अमावास्यायां दीक्षित्वेत्येतदादि ॥ २ ॥

उपसदस्त्वस्याहीनिक्यः ‡ ॥ ३ ॥

तिस्र उपसदो व्रतस्यैकाहिकस्य गौतमीयेन षड्वा द्वादश वेति
प्राप्त आह उपसदस्त्वस्याहीनिक्य इति षड्वा द्वादश वोपसदः स्युः इति
उपसत्पक्षं निवर्तयति ॥ ३ ॥

दीक्षित्वाश्वमुत्सृजेत् श्वेतं कृष्णमण्डलमल्लो रूपं यो-
जवेन सम्पन्नः ‡ ॥ ४ ॥

दीक्षित्वा यजमानः नियमं गृहीत्वा यदेतद्भूतावलम्बनादि दी-
क्षणीयायामिष्टावासमाप्तेस्तस्मा एतत् सर्वं कृत्वानुष्ठीयाश्वमुत्सृजेत्
अश्वस्योत्सर्गविधानमाध्वर्यवे दृष्टं श्वेतं कृष्णमण्डलं श्वेतमिति वर्ण-

* ब्राह्मणायणीये विशेषोऽस्ति ।

† ब्राह्मणायणोऽप्येवम् ।

‡ ब्राह्मणायणेनैतेन सूत्रत्रयं कृतम् ।

निर्देशः कृष्णं मण्डलं यस्य शरीरे एतदक्षणे रूपम् उक्तं प्रजापतेर्वा
अक्षणे च यत्तत्परापतत्तदशोऽभवदिति यो जवेन सम्पन्नः स्यात् जव-
तिर्गत्यर्थः शीघ्रगतितम इत्यर्थः ॥ ४ ॥

तमनावर्त्तयन्तो दिग्भ्यः संवत्सरं रक्षित्वा राजक्रये बध्नी-
युः* ॥ ५ ॥

तमेवं लक्षणमश्वं कामतश्चरन्तं अनावर्त्तयन्तो रक्षेयुः दिग्भ्यः
संवत्सरं सोमस्य राज्ञः क्रये बध्नीयुः अथ दिग्भ्य इति किसर्थम्
उच्यते दिग्भ्य अनावर्त्तयन्तो रक्षेयुः विषमेभ्यश्च श्वभ्रेभ्यः पर्वतादि-
भ्यश्च आवर्त्तयेयुः अथ क्रय इत्युक्ते राजग्रहणं किमर्थं राजक्रय इति
उच्यते एतदादि दर्शयति सर्वकर्मसु प्रत्यक्षं सोममुपलभ्य दीक्षते
प्रतिनिधिना आरम्भो न स्यादिति ॥ ५ ॥

ग्रीष्मउपक्रमेति धानञ्जयः † ॥ ६ ॥

धानञ्जय आचार्य्य माह ग्रीष्मे आरम्भेतेति ॥ ६ ॥

वसन्त इति शाण्डिल्यः † ॥ ७ ॥

शाण्डिल्य आचार्य्य आह वसन्ते उपक्रमेतेति ग्रीष्मे वसन्त इति
काल निर्देशः ॥ ७ ॥

चैत्रवैशाखयोरन्यतरस्य सप्तम्यामष्टम्यां वा मध्यतः का-
रिण ऋत्विजो ब्रह्मौदनं भोजयित्वा तेभ्यः पृथक् सहस्राणि
दद्यात्* ॥ ८ ॥

* ब्राह्म्यायणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्म्यायणेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

चैत्रवैशाखयोरन्यतरस्य चैत्रवैशाखस्य वा सप्तम्यान्तिथावष्टम्यां
वा यजमानो मध्यतः कारिण ऋविजो होत्राध्वर्युब्रह्मोद्गातृव ब्रह्मो-
दनं भोजयित्वा ब्रह्मोदनः सिद्धः अध्वर्यवे तेभ्यो महर्त्विग्भ्यः
पृथगेकैकस्मै सहस्राणि दद्यात् उक्तं संख्यामात्रे च दक्षिणा गाव इति
अथ पृथक्ग्रहणं किमर्थमिति चेत् उच्यते सहस्राणीति वज्रवचन-
सामर्थ्यात् सिद्धे उच्यते त्रिप्रभृतिवज्रत्वात् सहस्राणीत्युक्ते त्रिभ्य
आरभ्य अनियमः सहस्राणां स्यात् सोऽयं नियमार्थमारभते पृथ-
गिति चतुर्णामिति ॥ ८ ॥

पौष्ण्यामिष्टौ विततायां स० स्थितायां वाश्वसुतृजेत्
तन्तयैवावृता रक्षेयुः* ॥ ९ ॥

तेनैव विधिना रक्षेयुः यथोक्तेन दोक्षित्वाऽश्वसुतृजेदित्येतस्मिन्
कल्पे पूषा देवता अस्तेति पौष्णी तस्यां पौष्ण्यामिष्टौ विततायां
प्रारभ्यायां संस्थितायां समाप्तायां वाश्वसुतृजेत् तन्तयैवावृता रक्षेयुः
॥ ९ ॥

तिस्र इष्टयः सावित्र्यो भवन्ति तासु स० स्थितासु दक्षिणत
आहवनीयस्य हिरण्मये कूर्चे प्राङ्मुख आसीनो यजमानः
संवत्सरमहरहर्होतुः पारिप्लवमाचक्ष्णाणस्य शृणुयात् † ॥ १० ॥

अनन्तरमश्वोत्सर्जनात् तिस्र इष्टयः सावित्र्यो भवन्ति सविता
देवता आसामिति सावित्र्यः तासु संस्थितासु समाप्तासु आहवनीयस्य

* द्राह्यायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† द्राह्यायणेनैतेन सूत्रत्रयं कृतम् ।

दक्षिणे प्रदेशे हिरण्यये कूर्चे सौवर्णे पीठे प्राङ्मुख आसीनो यज-
मानः संवत्सरमहरहः अहन्यहनि पारिप्लवमास्थानं द्वातुराचक्षा-
णस्य शृणुयात् ॥ १० ॥

हिरण्यकशिपुनि ब्रह्मोद्गाता चोदङ्मुखौ* ॥ ११ ॥

सौवर्णे कशिपुनि ब्रह्मा उद्गाता च पृथक् उदङ्मुखोवासीनौ
संवत्सरमेवाहरहर्होतुः पारिप्लवमाचक्षाणस्य शृणुयात् हिरण्यकशि-
पुनि सौवर्णे विचित्रे अमले ॥ ११ ॥

शतं होत्रे दद्यात् दशाध्वर्यवे † ॥ १२ ॥

तत्पारिप्लवं श्रुत्वा यजमानः शतङ्गाः होत्रे दद्यात् दशाध्वर्यवे
॥ १२ ॥

सहस्रं वा होत्रे शतमध्वर्यवे किञ्चिच्चेतराभ्याम् † ॥ १३ ॥

इतराभ्यां ब्रह्मोद्गातृभ्यां किञ्चिद्दद्यात् किञ्चिच्छब्दोऽनियमे
वाशब्दः उभयकल्पार्थः ॥ १३ ॥

तस्य देवव्रतानि यथा राजसूये* ॥ १४ ॥

तस्य यजमानस्य पारिप्लवं शृण्वतः संवत्सरं देवव्रतानि भवन्ति
यथा राजसूये उन्मृक्तोतानास्रवमान इत्येतदादीनि ॥ १४ ॥

संवत्सरादूर्द्धमश्वं बद्धा दीक्षेत* ॥ १५ ॥

* ब्राह्मयणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मयणोऽप्येवं किन्तु क्तेदविषये विशेषोऽस्ति ।

पारिजवाख्यानिके संवत्सरे प्राप्ते तस्मादूर्द्ध्वमश्वं बध्वा अश्वमेधाय
दीचेत नियमं गृह्णीयात् ॥ १५ ॥

तदहरेतानृत्युजि आसनानि यथास्वः चरेरन्* ॥ १६ ॥

तदहस्तस्मिन्नहनि एतान्यासनानि हिरण्यकशिपुप्रभृतीनि यथास्वं
गृह्णीयुः यद्यस्व यथास्वं तस्मिन्नेव काले दर्शयति यथा तेषां सर्वेषां
पृथक् हिरण्यकशिपुप्रभृत्यासनानीति ॥ १६ ॥

तस्य द्वादशदीक्षा द्वादशोपसदः सर्वेषामङ्गां बहिर्वह्नि-
ष्यवमानैः स्तुवीरन् † ॥ १७ ॥

उक्तम् अहीनबहिष्यवमानैः सदसी स्तुवीरन् प्रथमादङ्गोऽन्य-
चेति सोऽयमत्र विशेष आरभ्यते सर्वेषामेतेषामङ्गां बहिर्वह्निष्यव-
मानैः स्तुवीरन्निति अथ सर्वग्रहणं किमर्थं बह्ववचनात्सिद्धे बहिष्यव-
मानेरिति उच्यते उभयोः कल्पयोः संवत्सरदीचे द्वादशदीक्षोप-
सदे च ॥ १७ ॥

मध्यमेऽह्न्यश्वस्य बालधिमालभ्य बहिष्यवमानः सर्पे-
युः* ॥ १८ ॥

मध्यमेऽहनि अश्वस्य बालधिम् आलभ्य गृह्णीत्वा बहिष्यवमानं
सर्पयुः बाला अस्मिन्धीयन्त इति बालधिः ॥ १८ ॥

सर्पत्सु यजमान उद्गातारं ब्रूयात् उद्गातरप त्वावृणे
शतेन च निष्केण चाश्वेन उद्गास्यतीति* ॥ १९ ॥

* द्राक्षायणाऽप्येवम् ।

† द्राक्षायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

सर्पत्सु बहिष्पवमानं यजमान उद्गातारं ब्रूयात् उद्गातरप त्वा
वृणो शतेन च निष्केण च अपवृणो त्वा गवां शतेन च सौवर्णेन च
निष्केण चकारेण कृतपरिमाणेन अश्वोम उद्गास्यतीति ॥ १६ ॥

अश्वमास्तावमाक्रमथ्य वड्वां दर्शयेयुः* ॥ २० ॥

एवमुक्त्वाथानन्तरम् अश्वमास्तावमाक्रमथ्य वड्वां दर्शयेयुः ॥ २० ॥

तां यदाभिक्रन्देदथ यजमान उद्गातारं ब्रूयादुद्गात-
रूप त्वाङ्गये शतेन चैव निष्केण च त्वमेव म उद्गास्यसीति*
॥ २१ ॥

तां वड्वां अश्वम् आभिसुख्येन यदा क्रन्देत् शब्दं कुर्यात्
अथानन्तरं यजमानः उद्गातारं ब्रूयात् उद्गातरूप त्वाङ्गये शतेन
चैव निष्केन च त्वमेव म उद्गास्यसीति ॥ २१ ॥

उदच्चमश्वमुत्क्रमयास्ताव उपविश्योद्गाताश्वव्रतेन स्तु-
यादभिवाजी विश्वरूप इत्येतासु* ॥ २२ ॥

उदङ्मुखमश्वन्तस्मादास्तावादुत्क्रमथ्य नीत्वा आस्तावे उप-
विश्योद्गाता अश्वव्रतेन साम्ना आत्मना स्तुयात् अभिवाजी विश्वरूप
इत्येतासृक्षु उद्गादग्रहणं इतरयोर्निवृत्त्यर्थम् ॥ २२ ॥

हिरण्यकशिपुन्यासीनो बहिष्पवमानेन स्तुत्वा स एव
तद्वरेत्* ॥ २३ ॥

* ब्राह्मण्यगोप्येवम् ।

आस्तावे हिरण्यकशिपुनि आसीनो बहिष्पवमानेन सुत्वा स
एवोद्गाता गृह्णीयादिति आसनम् एवञ्चन्दः क्रियते वचनात् गृह्णीया-
दिति ॥ २३ ॥

इति नवमस्य नवमो कण्डिका ।

अथ दशमो कण्डिका ।

या पत्नीनां प्रियतमा यजमानस्य सा वावाता राजपुत्री*
॥ १ ॥

या पत्नीनां प्रियतमा यजमानस्य पत्नीनां प्रियतमा राजपुत्री
राजदुहिता क्षत्रिया तस्याः सांख्यवहारिकी संज्ञा वावातेति संख्य-
हारं वक्ष्यति ब्रह्मा वावातामभिमेथेदिति ॥ १ ॥

अनपचिता परिवृत्ती † ॥ २ ॥

यजमानस्य या अनपचिता पत्नी स्यात् अपूजिता तस्याः सां-
ख्यवहारिक्येव संज्ञा परिवृत्तीति वक्ष्यति उद्गाता परिवृत्तीमभिमेथे-
दिति ॥ २ ॥

संज्ञतेषु पशुषु होत्राभिमेथिते ब्रह्मा वावातामभि-

* द्राक्षायणोऽप्येवम् ।

† द्राक्षायणोऽप्येव यतन्नास्ति ।

मेथेदूर्द्धामेनामुच्छ्रयताद्गिरौ भारं हरन्निवाथास्यै मध्यमे
जतु शीते वाते पुनर्निवेति निर्दिशेत्* ॥ ३ ॥

संज्ञेषु पशुषु शमित्रा सर्वेषु होत्राभिमेधिते सति ब्रह्मा वावा-
तामभिमेधेत् ऊर्द्धामेनामुच्छ्रयतादित्येतदादिना यथोदिष्टेन अभि-
मेथनं नाम तदाक्रोशनमभिमेथनम् असंयतया वाचा मन्त्रवत्या
उक्तिप्रत्युक्तिः ॥ ३ ॥

शतमस्या राजन्यानां दुहितरोऽनुचर्यः स्युस्तास्तं प्रत्यभि-
मेथेयुर्दूर्द्धामेनमुच्छ्रयताद्गिरौ भारं हरन्निवाथास्यै मध्य-
मे जतु शीते पुनर्निवेति निर्दिशेयुः † ॥ ४ ॥

शतम् अस्या वावातायाः राजन्यानां क्षत्रिपाणां दुहितरः
अनुचर्यः अनुगामिन्यः स्युः तास्तं ब्रह्माणं प्रत्यभिमेथेयुः प्रतिब्रूयुः
ऊर्द्धमेनमुच्छ्रयतादित्येतदादिना यथासूत्रितेन मन्त्रेण ॥ ४ ॥

उद्गाता परिवृक्तीमभिमेथेयदस्या अणुहोद्वा अणुस्थूल-
मुपातसन् मुष्कौ यदस्या एजतो गोशफे शकुला विवेति
निर्दिशेत्* ॥ ५ ॥

उद्गाता परिवृक्तीं यजमानस्य पत्नीमभिमेथेत् यदस्या अणु-
होद्वा अणुस्थूलमित्येतदादिना यथासूत्रितेन मन्त्रेण ॥ ५ ॥

* ब्राह्म्यायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्म्यायणोऽप्येवम् ।

शतमस्याः सूतग्रामिणोनां दुहितरोऽनुचर्यः स्युस्तास्तं
प्रत्यभिमेथेयुः देवासो ललामगुं प्रसृष्टद्विनिमाजिषुरिति
निर्दिश्युः सकृन्ना देदिश्यते नार्यृतस्याक्षिभुवो यथेति* ॥६॥

अस्याः परिवृत्त्याः शतं सूतग्रामिणोनां दुहितरः अनुचर्यः
अनुगामिन्यः स्युः सूताश्च ते ग्रामिणश्च सूतग्रामिणः ग्रामन्नयतीति
ग्रामिणोः तास्तसुद्गातारं प्रत्यभिमेथेयुः प्रति ब्रूयुः यं देवासो ललाम-
गुमित्येतदादिना यथासूचितेन ॥ ६ ॥

अप उपस्पृश्य वामदेव्यं गोत्वा तस्यच्चाऽनुजपेयुः † ॥७॥

तदभिमेथनं कृत्वा ब्रह्मा उद्गातारश्च वामदेव्यं साम गाथेयुः
उद्गोत्वा च्चोऽस्यानुजपेयुः अस्याभिमेथनस्यैतच्छान्तर्यं वामदेव्य-
गानम् अथ तस्येति किमर्थम् उच्यते यत्र यत्र वामदेव्यगानमादि-
श्यते शास्त्रान्तरेऽपि तत्र तत्र गोत्वा तस्यर्चोऽनुजपेयुः ॥ ७ ॥

स्वाहाकृतिभिः श्रिते पूर्वेण सद उपविश्य ब्रह्मोद्यं वदे-
युः † ॥ ८ ॥

स्वाहाकृतयो नाम पशुप्रजयाजेषु तैः कर्मणि कृते होत्र-
ध्वर्युभिः सदसः पूर्वे प्रदेशे ब्रह्मोद्यं वदेयुः ब्रह्मोद्यं वक्ष्यति किं तद्ब्र-
ह्मोद्यम् ॥ ८ ॥

होत्राध्वर्युणा चोक्ते ब्रह्मा पृच्छेदुद्गातारं पृच्छामि

* ब्राह्मण्येनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मण्योऽप्येवम् ।

त्वा चितयं देवसख यद्यत्त्वमत्र मनसानुवेत्य येषु विष्णुस्त्रिषु
पदेष्वष्ट येषु विश्वं भुवनमाविवेशेति* ॥ ९ ॥

होत्राध्वर्युणा च उक्ते ब्रह्मोद्ये ब्रह्मा पृच्छेदुद्गातारं पृच्छामि
त्वाचितयं देवसखेतदादि यथासूत्रितं प्रश्नम् ॥ ९ ॥

तं प्रति ब्रूयादपि तेषु त्रिषु पदेष्वस्मिन् येषु विष्णुस्त्रिषु
पदेष्वष्ट येषु विश्वं भुवनमाविवेश सद्यः पर्येमि पृथिवीं
द्यामुते मामेकेनाङ्गेन दिवो अस्य पृष्ठमिति* ॥ १० ॥

तं ब्रह्माणं प्रति ब्रूयादुद्गाता अपि तेषु त्रिषु पदेष्वस्मिन्नेतदादि
यथासूत्रितं प्रतिवचनम् ॥ १० ॥

उद्गाता पृच्छेद् ब्रह्माणं किंस्विदन्तःपुरुष आविवेश
कान्यन्तःपुरुषे अर्पितान्येतद् ब्रह्मन्नुपवलिहामहे त्वा किं-
स्विन्नस्त्वं प्रतिवोचास्यत्रेति † ॥ ११ ॥

उद्गाता ब्रह्माणं पृच्छेत् किंस्विदन्तःपुरुष आविवेशेत्येतदादि
यथासूत्रितं प्रश्नम् ॥ ११ ॥

तं प्रति ब्रूयात् पञ्चस्वन्तःपुरुष आविवेश तान्यन्तःपुरुषे
अर्पितान्येतत्तान् प्रतिमन्वानो अस्मिन्न मायया भवस्युत्तरोम-
दिति † ॥ १२ ॥

* आध्यायणेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† आध्यायणोऽप्येवम् ।

तमुद्गातारं प्रति ब्रूयाद्ब्रह्मा पञ्चस्वन्तःपुरुष आविवेशेत्येतदादि
यथासूत्रितेन प्रतिवचनेन ॥ १२ ॥

सर्वे यजमानं पृच्छेयुः पृच्छामस्वा परमन्तं पृथिव्याः
पृच्छामो यत्र भुवनस्य नाभिः पृच्छामस्वा वृष्णो अश्वस्य रेतः
पृच्छामो वाचः परमं व्योमेति* ॥ १३ ॥

सर्वे ब्रह्मोद्यक्तारो यजमानं पृच्छेयुः पृच्छामस्वा परमन्तं
पृथिव्या इति यथासूत्रितं प्रश्नम् ॥ १३ ॥

तान् प्रति ब्रूयादियं वेदिः परो अन्तः पृथिव्या अयं
यज्ञो भुवनस्य नाभिरयं सोमो वृष्णो अश्वस्य रेतो ब्रह्मा-
यं वाचः परमं व्योमेति* ॥ १४ ॥

तान् सर्वान् प्रति ब्रूयात् यजमानः इयं वेदिः परो अन्तः
पृथिव्या इत्येतदादि यथासूत्रितेन प्रतिवचनेन ॥ १४ ॥

तस्य दक्षिणाः सहस्रं प्रथमेऽहनि दद्यात्तथोत्तमे* ॥ १५ ॥

तस्य अश्वमेधस्य दक्षिणा उच्यन्ते प्रथमेऽहनि सहस्रं दद्यात्
तथोत्तमे सहस्रमेव दद्यात् परिभाषितमिदं संख्यामात्रे च दक्षिणा-
गाव इति तस्य ग्रहणमनेकान् विकल्पानस्य वक्ष्यन्ते तस्य तस्य
च स्यात् ॥ १५ ॥

मध्यमेऽहन्येकजनपदे यद्ब्राह्मणानां वित्तं स्यात् तत्
दद्यात्* ॥ १६ ॥

अथं राजानेकजनपदेश्वरस्तदेकस्मिन् जनपदेऽब्राह्मणानां वित्तं
स्यात् तत् दद्यात् जनपदाः पञ्चालाः कुरुवो मत्स्याः सूरसेनीयाः
चेद्यमालवादयः ॥ १६ ॥

विजितस्य वा मध्ये यजेत* ॥ १७ ॥

अथवा न केवलं पृथिवीश्वरो राजाश्वमेधेन यजेत मण्डले-
श्वरोऽपि यजेत यो यस्य देशो विजितः स्यात् स तस्य मध्ये
यजेत ॥ १७ ॥

इति नवमस्य दशमोऽध्यायः ।

अथ एकादशोऽध्यायः ।

प्राचीं चोत्तरे दिशं दद्यात् दक्षिणां ब्रह्मणेऽध्वर्यवे प्रतो-
चीमुदीचीमुद्गात्रे यदन्यच्छेत्राच्च पुरुषेभ्यश्चेत्यभयोर्विचा-
रयोः† ॥ १ ॥

दक्षिणा उच्यन्ते अश्वमेधे विहिता पृथिवी दक्षिणा अयते
तद्यदि तावत्पृथिवीश्वरः साक्षात् पृथिवीमेव दद्यात् चतुर्द्धां कृत्वा
यो न्यायो वक्ष्यते अथ मण्डलीकः स्यात् यस्य देशस्येश्वरस्तस्य मध्ये
यजमानो मध्यमेऽहनि चोत्तरे प्राचीन्दिशं दद्यात् दक्षिणां ब्रह्मणे
दद्यात् अध्वर्यवे प्रतोचीं दद्यात् उद्गात्रे उदीचीं दद्यात् यदन्यच्छे-

* ब्राह्मयणीयव्यवहृतम् ।

† ब्राह्मयणीयनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

चाच्च पुरुषेभ्यश्चेति भूपुरुषवर्जमित्येतदुक्तं भवति भूमिश्च न देया
पुरुषश्च पुरुषशब्देन जातियहणं यत् तत्र राजगामिभोगफलं
दद्यादित्येतदुक्तं भवति भूमिश्च न देया उभयोर्विचारयोरेतत्
अस्मिंश्च कल्पे यच्चोक्तं मध्यमेऽहन्येकजनपदे यदब्राह्मणानां वित्तं
स्यात् तत् दद्यादिति तत्र च ॥ १ ॥

यावद्वा ब्रूयुर्नतोभूय इच्छाम इति* ॥ २ ॥

अपरो विकल्पः तावद्वा दानं स्यात् यावद्ब्रूयुर्नतोभूय इच्छाम
इति ह्यत्राः स्म इति ॥ २ ॥

अष्टाचत्वारिंशतं वा मध्यतः कारिभ्यः सहस्राणि दद्या-
देकैकस्मै चतुर्विंशतिमर्द्धिनीभ्यो द्वादशहतीयिनीभ्यः षट्-
पादिनीभ्यः* ॥ ३ ॥

अपरः कल्प उच्यते अष्टाचत्वारिंशतं वा सहस्राणि मध्यतः
कारिभ्यः एकैकस्मै दद्यात् चतुर्विंशतिमर्द्धिनीभ्यः चतुर्विंशति-
सहस्राणि अर्द्धिनीभ्यो दद्यात् एकैकस्मा इति वर्तते द्वादश हतीयि-
नीभ्यः हतीयिनीभ्यो होत्राभ्यो द्वादशसहस्राणि दद्यात् षट् पादि-
नीभ्यः पादिनीभ्यो होत्राभ्यः एकैकस्मै षट्सहस्राणि दद्यात् उक्तं
संख्यामात्रे च दक्षिणा गाव इति ॥ ३ ॥

अवराध्या एताः कामन्तु भूयसीर्दद्यात्* ॥ ४ ॥

य एते दक्षिणाविकल्पा उक्ताः एतेषामष्टाचत्वारिंशदयो

दक्षिणा अवरार्थाः सर्वनिवृत्ताः भूयस्ते बज्रत्वं कुतः पुनरियमाशङ्का
यथा नियमिताभ्यो न अवरार्था इति उच्यते उक्तमनेन यावदा
ब्रूयुर्नतो भूय इच्छाम इति तदेतस्मिन् विकल्पे अवरार्था एवै-
भ्योऽपि नैव दद्यात् अवरार्था एताः ॥ ४ ॥

तस्य विकल्पाः* ॥ ५ ॥

तस्य अश्वमेधस्य विकल्पा वर्त्तिष्यन्त इति वाक्यशेषः ॥ ५ ॥

एतान्येव पञ्चदशस्तोमान्यहानि कल्पयेत् स पतन्तको-
ऽश्वमेधः* ॥ ६ ॥

एतान्येव प्रथमकल्पितान्यहानि पञ्चदशस्तोमविकृतानि कल्प-
येत् सपतन्तकोऽश्वमेधः श्रुत्यन्तरदृष्टः अश्वमेधग्रहणं किमर्थमिति
उच्यते न तत्कर्मान्तरं द्रष्टव्यम् अश्वमेधविचारोऽश्वमेधेन यजेत
योऽसौ प्रकृतोऽश्वमेधः संवत्सरमश्वस्य चारणकालः स विकल्प्यते ॥ ६ ॥

अर्द्धमासमश्वच्चारयित्वैतेन यजेत* ॥ ७ ॥

अर्द्धमासमश्वं चारयित्वा एतेन पतन्तकेन यजेत ॥ ७ ॥

ज्योतिष्टोमो वै तस्यातिरात्रस्तृतीयमहः स्यात् तेन
मासम्* ॥ ८ ॥

ज्योतिष्टोमो वा अतिरात्रः एतस्य पतन्तकस्य ॥ ८ ॥

गौर्वा तेन त्रीन्* ॥ ९ ॥

गौर्वतिरात्रसृतीयमहः स्यात् तेन यजमानस्त्रोन्मासानश्वं
चारयेत् ॥ ६ ॥

आयुर्वा तेन षट्* ॥ १० ॥

आयुर्वातिरात्र एतस्य पतन्तकस्य तृतीयमहः स्यात् तेन यज-
मानः षण्मासानश्वं चारयेत् ॥ १० ॥

प्राकृतस्य वैतेषामङ्गां किञ्चित्तृतीयमहः स्यात्* ॥ ११ ॥

प्राकृतस्याश्वमेधस्य वा एतेषां ज्योतिष्टोमादीनां यथोद्दिष्टानां
त्रयाणां किञ्चिदेकं तृतीयमहः स्यात् ॥ ११ ॥

विश्वजिदभिजिह्वताप्नोर्थ्यामाणां वातिरात्राणामेव* ॥ १२ ॥

अथ वा प्राकृतस्यैव विश्वजिदादीनां यथोद्दिष्टानां किञ्चित् तृतीय-
महः स्यात् अतिरात्राणामेव ॥ १२ ॥

तेषां स्तोमचोदनैव स्यात् यथा चतुष्टोमसर्वस्तोमयो-
स्त्रिरात्रेषु च तन्त्रविलोपो न विद्यते † ॥ १३ ॥

तेषां ज्योतिष्टोमादोनामप्नोर्थ्यामान्तानां स्तोमचोदनैव स्यात् न
द्रव्यचोदना यथा चतुष्टोमसर्वस्तोमयोः प्रत्यक्षशिष्टयोः स्तोमचोद-
नामात्रं भवति एवमेतेषां स्तोमचोदनामात्रं स्यात् किं कारणं
यस्मात् त्रिरात्रेषु तन्त्रविलोपो न विद्यते ॥ १३ ॥

* द्राह्यायणोऽप्येवम् ।

† द्राह्यायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतं तथा विशेषश्च कृतः ।

स्वतन्त्रास्वेव स्युः कृतलक्षणा हि पुरस्ताच्चोद्यन्ते प्रत्यक्ष-
विकारात् स्तोमचोदना चतुष्टोमसर्वस्तोमयोः* ॥ १४ ॥

अथ यदुक्तं यथा चतुष्टोमसर्वस्तोमयोः प्रत्यक्षशिष्टयोः स्तोम-
चोदनामात्रं भवति एवमेतेषां स्तोमचोदनामात्रं स्यात् किं कारणं
यस्मात् त्रिरात्रेषु च तन्त्रविलोपो न विद्यत इति तन्न नत्वेवं स्यात्
तु शब्दः पूर्वपक्षनिवृत्त्यर्थः यदुक्तं तेषां स्तोमचोदनैव स्यादिति
तन्न स्वतन्त्रा एव स्युः किं कारणं यस्मात् पुरस्तात् कृतलक्षणा हि
चोद्यन्ते तेषां कृतलक्षणं न चोद्यमानानां स्तोमचोदनामात्रं प्रती-
यात् अथ यदुक्तं यथा चतुष्टोमसर्वस्तोमयोरित्यत्र ब्रूमः प्रत्यक्ष-
विकारात् चतुष्टोमसर्वस्तोमयोः स्तोमचोदनामात्रं प्रतीयते प्रत्यक्ष-
विकारः कृत एव मशकेन ॥ १४ ॥

वचनात्तन्त्रविलोपो यथा जामिकल्पः सर्वस्वारे † ॥ १५ ॥

अथ यदुक्तं त्रिरात्रेषु च तन्त्रविलोपो न विद्यत इत्यत्र ब्रूमः
तन्त्रविलोपो वचनाद्भवति वचनं बलीयः न हि तदस्ति यद्वचनान्न
भवति प्रत्यक्षशिष्टत्वात् ज्योतिष्टोमादीनां श्रुत्यन्तरे ॥ १५ ॥

इति नवमस्य एकादशी कण्डिका ।

* आह्यायणीये विशेषोऽस्ति ।

† आह्यायणीयेऽप्येवम् ।

अथ द्वादशी कण्डिका ।

त्रयोदश्यामपरपक्षस्य दीक्षेत जामदग्नयः* ॥ १ ॥

अश्वमेध उक्तः अनन्तरं वैदन्निरात्रादयः परिभाषामिद्धाः सर्वे यावज्जामदग्न इति, साम्प्रतं जामदग्निविशिषो विवक्षितः स उच्यते त्रयोदश्यामपरपक्षस्य दीक्षेत जामदग्नयेति त्रयोदश्यामिति तिथिनिर्देशः अपरपक्षस्येति सामान्यविधिप्राप्तस्य पूर्वपक्षस्य प्रत्याख्यानः दीक्षेतेति क्रियानिर्देशः जामदग्नयेति जामदग्नयर्थं तादर्थ्यं चतुर्थी एष सूत्रार्थः जामदग्नेन चतुरात्रेण यज्यमाणं त्रयोदश्यामपरपक्षस्य दीक्षेत ॥ १ ॥

तस्य विंशतिर्दीक्षा द्वादशीपसदः* ॥ २ ॥

तस्य जामदग्नस्य विंशतिः दीक्षा द्वादशीपसदः स्युः इह सामान्य परिभाषा पौर्णमासी दीक्षा मासापवर्गा अहोनाः तेषां द्वादशीपसदः षडिति धानञ्जय इति तदिदं सर्ववचनात् विकल्प्यते ॥ २ ॥

तत्रोपसत्सु पृथग्घोमानध्वर्युर्जुह्यात् पुरोडाशांस्तु
उक्ता ब्राह्मणेन † ॥ ३ ॥

तत्रोपसत्सु पृथग्घोमाः पुरोडाशाः भवन्ति उक्तं जामदग्नि-
ब्राह्मणे पुरोडाशिन्य उपसदे भवन्तीति तत्तस्मिन् जामदग्न
उपसदिष्टिः पृथग्घोमाः पुरोडाशा भवन्ति पृथक्शब्दे नानार्थवाची

* ब्राह्मणायणेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† ब्राह्मणायणोऽप्येवम् ।

नाना उपसदानि प्रधानानि पृथग्धोमा एव ते भवन्ति तानध्वर्यु-
र्जुञ्जयात् पुरोडाशान्ते ब्राह्मणेनैवोक्ताः आग्नेय एककपाल इत्ये-
तदादयो द्वादशकपालान्ताः अध्वर्युग्रहणं क्वान्दोग्य आन्तानात्
तेषां पवमानादेवकोष्णतुसौ स्यातां पौर्वाह्निक्याम् उपसद्यामाप-
राह्निक्याञ्च ॥ ३ ॥

समानदेवतौ पूर्वाह्णापराह्णयोः* ॥ ४ ॥

समानदेवतौ तुल्यदेवतौ पुरोडाशौ स्यातां पूर्वाह्निक्यामुप-
सदि आपराह्निक्याञ्च ॥ ४ ॥

अग्नेर्वेहोत्रमित्येतत्प्रभृतय एषां होमाः* ॥ ५ ॥

अग्नेर्वेहोत्रमित्येतदादिभिर्यथाम्नातैर्मन्त्रैः अनुपूर्वं होमा भवन्ति
एकैकेन मन्त्रेण एकैकः पुरोडाशो ह्ययते ॥ ५ ॥

तस्यावभृथादुदेत्य द्वादशाहमिष्टिभिर्यजेत* ॥ ६ ॥

तस्य जामदग्नस्यावभृथादुदेत्य द्वादशाहमिष्टिभिर्यजेत तस्येति
पुनःशब्दे नियमार्थः नामौ सामान्येन विधिना विकल्पिते निय-
मार्थः तस्यशब्दः ॥ ६ ॥

तास्वेतएव प्रतिलोमाः पुरोडाशाः* ॥ ७ ॥

तास्विष्टिषु एत एव पुरोडाशा ये उपरिष्ठात् उक्तास्ते स्युः तेनैव
विधिना समानदेवतौ पूर्वाह्णापराह्णयोरिति अयन्तु विशेषः प्रति-

लोमा द्वादशकपालादयः एककपालान्ताः न मन्त्रैः प्रातिलोम्यम्
अयं दीक्षोपसन्निभो विंशतिः दीक्षा द्वादशोपसद इति सम्पदर्थः
उक्तं ह्यस्य ब्राह्मणे जगतीच्छदेभिः सम्पद्यत इति न दीक्षाभिरुपसद्भिः
उपरिष्ठात् द्वादशभिरिष्टिभिः जगती सम्पद्यते कथं पुरोडाशैरुपसत्सु
च चतुर्विंशतिरन्त्यास्त्रिष्टिषु चतुर्विंशत्येव जगती सम्पद्यते ॥ ७ ॥

वसिष्ठस्य जनित्रे भवत इति सꣳसर्पस्य चतुर्थोऽहनि
बृहत्पनुष्टुभोः पृथगनुपूर्वमनुकल्पयेच्चतुर्थꣳ हि जनित्र-
स्थानम्* ॥ ८ ॥

उक्तं वसिष्ठस्य जनित्रे भवत इति ते कल्पयत्याचार्यः संसर्पस्य
क्रतोः चतुर्थोऽहनि बृहत्पनुष्टुभोः पृथङ्गानां अनुपूर्वम् अनुकल्प-
येत् बृहत्यां पूर्वम् अनुष्टुभि उत्तरं यस्माच्चतुर्थमहर्जनित्रस्य
स्थानम् ॥ ८ ॥

तयोर्विकल्पः स्यादार्प्यकल्पेन † ॥ ९ ॥

वसिष्ठस्य जनित्रे मशकेनानुकल्पिते तयोराचार्यकल्पेन विकल्पः
स्यात् न तयोर्नियमः ॥ ९ ॥

पञ्च शारदीये पशूबन्धयजेत सप्तम्यामष्टम्यां वाश्वयुजी-
पक्षेषु ‡ ॥ १० ॥

पञ्च शारदीये विशेष उच्यते तस्मिन् पञ्च शारदीये ब्राह्मणेन

* ब्राह्मण्येनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मण्येनैतेन सूत्रद्वयम् ।

‡ ब्राह्मण्येनैतेन सूत्रद्वयं कृतं तथा विशेषश्च कृतः ।

पञ्चवर्षाः सप्तदश पृश्नीनुत्तणः पञ्चवर्षानित्येवमादयः तेषां
विधिविशेष उच्यते पञ्चशरदोये क्रतौ प्रतिसंवत्सरं पशुवन्धैर्यजेत
सप्तम्याम् अष्टम्यां वाश्वयुजोपनेषु ॥ १० ॥

वत्सतरीरेवालभेरनुत्तणो विसृजेयुः* ॥ ११ ॥

उक्तं सप्तदश पृश्नीनुत्तणः पञ्चवर्षान् सप्तदश पृश्नीस्तिवत्सा अप्र-
वोतास्तान् पर्यग्निकृतान् प्रोक्षितानेतरा लभन्ते प्रेतरान् सृजन्तीति
तत्रायं संशयः केऽत्रालम्ब्याः के चात्प्रष्टव्या इति तदयमाचार्यी
विशिष्टवत्सतरीरेवालभेरनुत्तणो विसृजेयुः यास्तत्र वत्सतर्त्यस्ता
आलम्ब्याः ये उच्चाणस्ते उत्सृष्टव्याः तेषामालम्भनं सोमे भवि-
ष्यति ॥ ११ ॥

तेषां यावन्तो भेषमापद्येरंस्तावतोऽन्यानयजुष्कृता-
नपि सृजेयुस्तथारूपांस्तावद्वर्षान्* ॥ १२ ॥

पठितं यदि रुद्रीभिः मन्येताग्नये रुद्रवते पुरोडाशमष्टाकपालं
निरूप्याद्यान्यमालभेत इत्येवमादयोभेषाः पठिताः अन्येषां चाल-
म्भनं तेषामुत्सृष्टानां उत्तणं यावन्तो यावत्परिमाणाः भेषमाप-
द्येयुः तावन्तः अन्यानयजुष्कृतान् अकृतसंस्कारान् तेष्वपि सृजेयुः
तद्रूपास्ते पृश्निः चित्राः अप्रवीताः अनामिताः नवनीतवच्चित्रा राजीवा
पद्मवच्चित्रा सारङ्गोवर्णान्तराषध्वस्ताः पिशङ्गो मांसवर्णाः अरूणा
गरुडकपिला भेषमापन्नाः यद्रूपानेव यावद्वर्षास्तावद्वर्षानेव च ॥ १२ ॥

षष्ठ्यां शरदि कार्तिके मासि यजेत* ॥ १३ ॥

पञ्चसु संवत्सरेषु गतेषु या षष्ठौ शरत् तस्यां कार्तिके मासि
पञ्चशरदीयेन यजेत ॥ १३ ॥

तस्य द्वादशोपसदः* ॥ १४ ॥

तस्य पञ्चशरदीयस्य द्वादशोपसदः स्युः षडिति धानञ्जयः
इत्येतन्निवर्त्तयति ॥ १४ ॥

तृतीये षड्रात्रे पञ्चमस्याह्नः प्रत्यवरोहीष्णुकथानि स्यु-
रित्याचार्या अभ्यासंग्योच्चात्र यथा देवानां पञ्चरात्रे † ॥ १५ ॥

द्वौ षड्रहौ परिभाषितौ क्रतौ षड्रह आयुःकामषड्रहश्च
तृतीये किञ्चिद्विचक्षितं तदुच्यते तत्र पठति अभ्यासज्ञः पञ्चाह
इति तृतीये षड्रात्रे पञ्चमस्याह्नः प्रत्यवरोहीष्णुकथानि स्युरिति
एवमाचार्या मन्यन्ते कस्मात् यस्मादत्राभ्यासज्ञश्चोद्यते यथा देवानां
पञ्चरात्रे तत्र पञ्चमेऽहनि प्रत्यवरोहीष्णुकथानि तस्मादिहापि तथैव
स्यात् अभ्यासज्ञातिदेशात् ॥ १५ ॥

रात्रिकारितस्तत्र प्रत्यवरोह इति गौतमस्तयस्त्रिंशा-
न्येव स्युरिति ‡ ॥ १६ ॥

गौतम आचार्य आह देवानां पञ्चरात्रे पञ्चमेऽहनि रात्रिर्भवति

* द्वाह्यायणेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† द्वाह्यायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

‡ द्वाह्यायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतं तथा विशेषश्च कृतः ।

तत्कारितस्तत्र प्रत्यवरोहः इह पुनः पञ्चममहः उक्थसंस्थम् एव भवति
तस्मात् तत्र त्रयस्त्रिंशान्येव स्युरिति यातु प्रत्यवरोहस्य निमित्तं
रात्रिः सा विश्वजिति करिष्यति तत्र प्रत्यवरोहो भविष्यति ॥ १६ ॥

सप्तरात्राणां प्रथमस्यातिरात्र एकविंशान्युक्त्यानि
स्युर्ज्योतिष्टोमप्रदेशात् ज्योतिष्टोमप्रदेशात्* ॥ १७ ॥

सप्तरात्राणां प्रथमे पठति पृथः षड्रहो महाव्रतमतिरात्र इति
तत्रायं संशयः महाव्रते किमुक्त्यानि व्रतस्तोममनुवर्त्तताम् अथैक-
विंशस्तोमानि भवन्ति एतस्मिन् संशये अयमाचार्य आरभते सप्तदश-
रात्राणां प्रथमस्यातिरात्र एकविंशान्युक्त्यानि स्युरिति यस्मात्
ज्योतिष्टोमप्रदेशः कियते तस्य ज्योतिष्टोमोऽतिरात्रः षोडशिमामिति
शेषा अहीनाः परिभाषासिद्धा यावत्पौण्डरीक इति ॥ १७ ॥

* द्राक्षायाणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतं तथा विशेषश्च कृतः ।

इति नवमस्य द्वादशी कण्डिका ।

इति नवमः प्रपाठकः समाप्तः ।

दशमः प्रपाठकः ।

अथ प्रथमा कण्डिका ।

दीक्षाक्रयप्रसवोत्थानानि सर्वसन्त्रेषु पूर्वपक्ष उपपाद-
येयुः* ॥ १ ॥

अहोनानन्तरं सन्त्राणि वक्तव्यानि तानि विवक्षुराचार्यः परि-
भाषामारभते दीक्षाक्रयप्रसवोत्थानानि सर्वसन्त्रेषु पूर्वपक्षउपपा-
दयेयुरिति दोक्षा च क्रयश्च प्रसवश्च उत्थानञ्च दीक्षाक्रयप्रसवो-
त्थानानि तस्मिन्नहनि दीक्षेरन् यथैतानि सर्वाणि पूर्वपक्षे भवन्ति
सर्वशब्दो निरवशेषवाची ॥ १ ॥

तेषामेकस्थानुपपत्तौ क्रयोऽपरपक्षे स्यात्* ॥ २ ॥

तेषां दीक्षादीनामेकस्थानुपपत्तौ क्रयः अपरपक्षे स्यात् अनुप-
पत्तिरसामर्थं कालस्य सम्पादने ॥ २ ॥

प्रसवश्च यदि द्वे* ॥ ३ ॥

यदि द्वे न सम्भवेयातां प्रसवश्च अपरपक्षे स्यात् क्रयश्च इति
प्रकृतम् ॥ ३ ॥

त्रिषूत्यानमेव पूर्वपक्षे स्यात्* ॥ ४ ॥

त्रिष्वनुपपद्यमानेषु उत्थानमेव पूर्वपक्षे स्यात् एषामुदाहरण-
मात्रमुच्यते क्षुल्लके द्वादशाहे तथा विश्वसृजामयने सप्तत्रिंशत्-
समाख्ये चत्वारि स्युः यथाक्रमं क्षुल्लकतापञ्चिते तावद्दीक्षाक्रयप्रसवो-
त्थानानि सर्वाणि पौर्णमास्यां दीक्षितानां पूर्वपक्षे उपपद्यन्ते द्वादशाहे
पूर्वपक्षस्य सप्तम्यां दीक्षित्वा द्वादशदीक्षास्ततः अपरपक्षस्य चतुर्थ्यां
क्रयः सम्पद्यते एवं दीक्षाक्रयप्रसवोत्थानानि त्रीणि पूर्वपक्षे सम्प-
द्यन्ते विश्वसृजामयने पूर्वपक्षस्य षष्ठ्यां दीक्षित्वा अपरपक्षस्य तृती-
यायां क्रयः सम्पद्यते अमावस्या प्रसवे सहस्रसंवत्सर इति सप्तत्रिंशद्वा-
त्रेषु व्रतवत्सु सर्वेष्वमावास्यायां दीक्षित्वा तस्मिन् काले सह सृत्याभिः
षडङ्गानि सम्बत्सरादधिकानि कृत्वोत्तिष्ठेयुरिति अमावास्यायां
दीक्षितानां दीक्षाक्रयप्रसवा अपरपक्षे भवन्ति उत्थानमेव केवलं
पूर्वपक्षे सम्पद्यते ॥ ४ ॥

तेषां द्वादशदीक्षास्तथोपसदेऽनादेशे* ॥ ५ ॥

तेषां सत्राणां द्वादशदीक्षाः स्युः तथोपसदे द्वादशैव अनादेशे
तेषां ग्रहणं त्रिषूत्यानमेव पूर्वपक्षे स्यादेतदनन्तरम् आदेशः मासं
दीक्षिता भवन्ति संवत्सरमुपसङ्गिश्चरन्ति ॥ ५ ॥

सांवत्सरिकेभ्यश्चोर्द्धं दीक्षाणां यथाकामो † ॥ ६ ॥

* ब्राह्मणायणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

सांवत्सरिकेभ्यश्च सत्रेभ्य ऊर्द्धं दीक्षाणां यथाकामो स्यात् या-
थाकाम्यमिष्टतः प्रवृत्तिः सांवत्सरिकानि गवामयनादीनि सत्राणि ॥६॥

प्रथमे पञ्चदशरात्र एकान्विंशतिर्दीक्षा इति धानञ्जय
एकाष्टका महाव्रतममावास्यातिरात्र इति ह्याहेति* ॥ ७ ॥

प्रथमे पञ्चदशरात्रे एकान्विंशतिः दीक्षाः स्युः इत्येवं धानञ्जय
आचार्य आह एवं हि ब्राह्मणमाह एकाष्टकामहाव्रतममावास्याति-
रात्र इति एवं क्रियमाणे एष कल्पः सम्पद्यते पौर्णमास्यां दीक्षितानां
एकान्विंशतिः दीक्षाः कृत्वा पूर्वपक्षस्य चतुर्थ्यां क्रयः ततः अपरपक्षस्य
प्रतिपद्यतिरात्रं कृत्वा षडहङ्कृत्वा अष्टम्यां महाव्रतं ततः पुनः षडहं
कृत्वा अमावास्यायामतिरात्रः ॥ ७ ॥

अष्टादशेति गौतमः पौर्णमास्यतिरात्र इति ह्याहेति* ॥८॥

गौतम आचार्य आह अष्टादशदीक्षाः स्युरिति यस्मादेवं ब्राह्मण-
माह पौर्णमास्यतिरात्र इति अत्रापि पौर्णमास्यां दीक्षितानां
अष्टादशदीक्षाः कृत्वा तृतीयायां पूर्वपक्षस्य क्रयो भवति ततः पौर्ण-
मास्यां प्रायणीयोऽतिरात्रः ततः षडहं कृत्वा सप्तमीं लङ्घयित्वा
अष्टम्यां महाव्रतं कृत्वा अमावास्यायामतिरात्रः नवम्यायां युक्तः न
हि लङ्घनमङ्गो युक्तं सन्तानविरोधात् तस्मात् न्यूनमपरपक्षं विधाय
कल्पं कुर्यात् ॥ ८ ॥

जातिकल्पो वा* ॥ ९ ॥

जातिकृत्यो वा स्यात् दीक्षोपदां जातिकृत्यस्तु तेषां द्वादश-
दीक्षास्तद्योपसदोऽनादेश इति ॥ ८ ॥

षोडशरात्रप्रभृतीनि त्रिंशद्रात्रान्तान्यष्टादशदीक्षाण्यै-
कान्नपञ्चाशद्रात्राणि च* ॥ १० ॥

षोडशरात्रादारभ्य यावत् त्रिंशद्रात्रमिति एतानि सर्वाण्यष्टा-
दशदीक्षाणि स्युः एकान्नपञ्चाशद्रात्राणि च सर्वाणि अष्टादशदीक्षाणि
स्युः एतेषां सर्वेषां पौर्णमासी दीक्षा क्रयप्रसवोत्थानानि सर्वाणि
पूर्वपक्षे सम्पद्यन्ते ॥ १० ॥

द्वादशाहप्रभृतीनि सत्राणि* ॥ ११ ॥

द्वादशाहप्रभृतिमन्त्रस्यारभन्ते प्रभृतिशब्दः आदौ वर्तते इदं हि
द्वादशाहप्रकरणं तेनारभ्यते द्वादशाहप्रभृतीनीति विशेषश्च विव-
क्षितः ॥ ११ ॥

तेन यजेताप्यहोत्रभूतेनाहोत्रलिङ्गानि ह्यस्मिन् ब्राह्मणं
दर्शयति यथैकदीक्षणम् † ॥ १२ ॥

तेन द्वादशाहेनाप्यहोत्रभूतेन यजेत अपि सचभूतेन अपिशब्दः
अप्यहोत्रभूतेन यजेत किं पुनः सचभूतेनेति यस्मात् अस्मिन्नहोत्र-
लिङ्गानि ब्राह्मणं दर्शयति यथा एको वा दीक्षेतेति यद्गौरोवितेना-
होत्रानीति यजमानं वा अनुप्रतिष्ठन्तमित्येवमादीनि ॥ १२ ॥

* द्वाह्यायणोऽप्येवम् ।

† द्वाह्यायणेनैतेन सूत्रत्रयं कृतं तथा विशेषश्च कृतः ।

प्रथमेऽह्न्याक्षरं ब्रह्मसाम कुर्वन्नौधसस्यर्क्षं कुर्यात्*

॥ १३ ॥

यः पुरा पुण्यो भूत्वा पश्चात् पापीयान् स्यादाक्षरं ब्रह्मसाम कुर्वीतेति तदाक्षरं प्रथमेऽहनि ब्रह्मसाम कुर्वन्नौधसस्यर्क्षं कुर्यात् ॥ १३ ॥

तस्यैषिण्हमेकाक्षरणिधनं स्थाने स्यान्नौधसं वा † ॥ १४ ॥

तस्याक्षरस्य यत्किञ्चिदैषिण्हं साम एकाक्षरणिधनं स्यात् आक्षरं ह्येकाक्षरणिधनं नोधसं वा तस्य स्थाने स्यात् ॥ १४ ॥

अनाचारस्तूष्णिक्तु बार्हतानामनेकाक्षरणिधनानि चात्र भूयिष्ठानि सामानि † ॥ १५ ॥

नन्वेवं स्यादनाचारस्तूष्णिक्तु बार्हतानां अक्रिया किञ्च अनेकाक्षरणिधनानि चात्र उष्णिहि दृश्यन्ते भूयिष्ठानि सामानि क्रियमाणानि ॥ १५ ॥

तत्र पौष्कलं कुर्यात् ज्योतिष्टोमप्रायाणि च्चात्र सामानि† ॥ १६ ॥

तत्र तस्मात्तूष्णिहि पौष्कलं कुर्यात् यस्मात् तस्मिन्नहनि ज्योतिष्टोमप्रायाणि सामानि प्रायेण ज्योतिष्टोमसामानि ॥ १६ ॥

* ब्राह्मण्यण्ये विशेषोऽस्ति ।

† ब्राह्मण्यण्येनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

इति दशमस्य प्रथमा कण्डिका ।

अथ द्वितीया कण्डिका ।

शर्करीषु षोडशिना स्तुवीतेति गौरीवितं महानाम्नीषु
स्यादृक्चोदना हि तत्रकरणे* ॥ १ ॥

षोडशप्रकरणे चतुर्थेऽहनि पठति गौरीवितमधिकृत्य शर्करीषु
षोडशिना स्तुवीतेति तत्रायं संशयः किमत्र शर्कर्यः गौरीवितस्य
ऋचस्योद्यन्ते अथ सामचोदनैवेयम् इति कुतः पुनरयं संशयः चोद-
नात् एव शर्करीषु षोडशिना स्तुवीतेति अधिकरणे पक्षेण सप्तमी
श्रूयते शर्करीषु ऋचु गौरीवितेन साम्ना स्तुवीरन्निति अथ दृष्टा
एता महानाम्नयः षोडशिसामेति कृत्वा अग्निः सामचोदनेति ऋग्भि-
राश्रयेण साम्ना आश्रयेण च चोदनेति संशये आचार्य इदं सूत्रमा-
रभते शर्करीषु षोडशिना स्तुवीतेति यदेतद्वाङ्मणं तत्र गौरीवितं
महानाम्नीषु ऋचु स्यात् किं कारणं तस्य प्रकरणे यस्मादृक्चो-
दना ॥ १ ॥

महानामन्यस्त्वेव षोडशिसाम स्युर्नह्येतास्वन्यत्सामाप-
द्यते* ॥ २ ॥

तुशब्दः पक्षनिवृत्त्यर्थः यदृक् गौरीवितं महानाम्नीषु स्यादिति
तत्र महानाम्नय एव षोडशिसाम स्युः यस्मादेतासु न कदाचिदपि
अन्यत्सामापद्यते अन्यासु ऋचु दृश्यन्ते अन्यानि सामानि आपद्य-
मानानि एतासु न कदाचिदप्यन्यत्सामापद्यते ॥ २ ॥

* ब्राह्मण्येनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

अपि ह पृष्ठस्तोत्रोद्येषु परोक्षाणि कुर्वन्नैतासु नित्य-
वत्साः करोति* ॥ ३ ॥

अपिह मशकाचार्यः पृष्ठस्तोत्रोद्येषु परोक्षाणि कल्पयन् पञ्च-
मात्यरोक्षाणि प्रत्यक्षाणि प्रत्यक्षेषु पृष्ठस्तोत्रोद्येषु कल्पयति पाञ्च-
मिकं परोक्षं नित्यवत्साः नैतासु करोति एतमेव न्यायमनुपश्यन् ॥ ३ ॥

कृताश्चैतस्मिंस्थाने वज्रस्य* ॥ ४ ॥

कृता महानाम्नः षोडशिसाम वज्रस्य न ह्येतास्वन्यत्साम किञ्चि-
दृष्टं प्रतीयते दृष्टप्रत्ययोन्यायतस्तस्मान्महानाम्न्य एव षोडशि-
साम स्युः न तासु गौरीवितं स्यात् ॥ ४ ॥

विराट्स्वनुष्टुप् च गौरीवितमेव स्यात्स्वारप्रायाणि हि
षोडशिसामानि † ॥ ५ ॥

विराट्स्वनुष्टुप् चोद्यमानं गौरीवितमेव स्यात् यस्मात्स्वार-
प्रायाणि हि षोडशिसामानि दृष्टानि आसितादीनि ॥ ५ ॥

शर्करोणां काम्यानि निधनानीडास्थानेषु स्युरित्याचार्या-
स्तद्धि भूयिष्ठम्* ॥ ६ ॥

शर्करोणां काम्यानि निधनानि चोदितानि गायत्रमयनं खर्णि-
धनं ब्रह्मवर्चसकामस्य त्रैष्टुभमयनमथकारनिधनमोजस्कामस्य
जागतमयनमिडा निधनं पशुकामस्य इति तदेतेषां निधनानां

* ब्राह्मण्यष्टोप्येवम् ।

† ब्राह्मण्यष्टेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

किं स्थानमिति उच्यते यावत् इडा महानाक्षीषु तासां स्थानेऽप्ये-
तानि निधनानि स्थिरिति तस्माद्भूयिष्ठं निधनमिडामहानाक्षीषु ॥६॥

ऊधःस्वेवेति गौतमधानञ्जयावन्न हि निधनवादं वदति*

॥ ७ ॥

गौतमधानञ्जयावाचार्थ्यावाहृतुः एतानि काम्यानि निधनानि
ऊधःस्वेव स्युः यस्मादेतस्मिन्निधनवादं वदतीति इडे अभितोऽय-
कारमिति एतदधिकृत्य काम्यानि निधनानि पठन्ति ॥ ७ ॥

अथकारस्थान इति शैचिचिरेवमल्पीयान् विकारः †

॥ ८ ॥

शैचिचिरेवाचार्थ्य आह अथकारस्थाने काम्यानि निधनानि
स्थिरिति एवं क्रियमाणे अल्पीयान् विकारो भवति ऊधःसु क्रिय-
माणेष्वनल्पो विकारो भवति अथकारस्थाने च क्रियमाणे अल्पी-
यान् विकारो भवति ॥ ८ ॥

अनियमात्सर्वेषु निधनस्थानेष्विति कौत्सः ‡ ॥ ९ ॥

कौत्स आचार्य आह न नियमितममुष्य निधनस्य स्थाने काम्यानि
निधनानि स्थिरिति अतः अनियमात्सर्वेषु निधनस्थानेषु स्थिरिति ॥ ९ ॥

* ब्राह्मण्येनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मण्यगोऽप्येवम् ।

‡ ब्राह्मण्यणीये विशेषोऽस्ति ।

उत्तमया स्तोत्रीयया संयुक्तं पुरीषमानन्तर्यादिति धान-
ज्जप्यः* ॥ १० ॥

तिस्रः स्तोत्रीयाः पठित्वा पुरीषं पठति तत्किं पुरीषं महा-
नाम्नीषु सक्तप्रयोक्तव्यम् अथ पृथगेव तदिति उच्यते उत्तमया
स्तोत्रीयया संयुक्तं पुरीषम् आनन्तर्याद्धेतोस्तस्मिन् संयोज्यम् उत्त-
मया सह युज्येत यावत्काल उत्तमता प्रयुज्यते तावत्कालः पुरीषाणि
प्रयुज्यन्ते ॥ १० ॥

शर्करोभिः स्तुत्वेत्यपवर्ज्यं पुरीषेणेत्याह तस्मादसंयुक्तं
स्यात् † ॥ ११ ॥

शर्करोभिः स्तुत्वा पुरीषेण स्तुवते पञ्चवो वै शर्कर्यागोष्ठः पुरीष-
मिति ब्राह्मणं शर्करोभिस्तुत्वेत्यपवर्ज्यं अपवर्गं कृत्वा समाप्तिं कृत्वा
पुरीषेणेत्याह तस्मादसंयुक्तं स्यात् सक्तकुर्यादित्यर्थः ॥ ११ ॥

पर्यायान्ते स्यात् स्तोत्रान्ते वा ‡ ॥ १२ ॥

पुरीषप्रयोग इति शेषः ॥ १२ ॥

पञ्चमेऽहनि रायोवाजीयं ब्रह्मसाम कुर्वन्स्तस्य स्थाने
कुर्यात् यत् कल्पवृत्तेनोपपन्नम् † ॥ १३ ॥

उक्तं बार्हद्गिरं ब्राह्मणाय रायोवाजीयं वैश्यायेति तत् यदा

* ब्राह्मणायणीये विशेषोऽस्ति ।

† ब्राह्मणायणीयेष्वप्येवम् ।

‡ ब्राह्मणायणीये एतन्नास्ति ।

पञ्चमेऽहनि राधोवाजीयं ब्रह्म साम स्यात् तत् कुर्वन् तस्य स्थाने
 कुर्यात् यत् कल्पवृत्तेनोपपन्नं तदेतत् कल्पवृत्तं साम यदरण्ये गेयम्
 अथवा कल्पेन च वृत्तेन च वृत्तं कन्दः ॥ १३ ॥

बार्हद्गिरं कुर्यादरण्ये गेयं हि सच्छन्दस्यच्च समाने
 चाहनि दृष्टम्* ॥ १४ ॥

बार्हद्गिरमेव कुर्यात् ब्रह्मसाम यस्मादरण्ये गेयं तत् सच्छन्दस्यच्च
 तस्मिन्नेवाहनि दृष्टं तदेव कल्पवृत्तेनोपपन्नम् ॥ १४ ॥

पार्थुरशं कुर्वन् बार्हद्गिरस्यर्क्षं कुर्यादचामसञ्चाराय †
 ॥ १५ ॥

पार्थुरशं ब्रह्मसाम कुर्वन् बार्हद्गिरस्यर्क्षं कुर्यात् ऋचामसञ्चा-
 रार्थं यदि हि स्वासु कुर्यात् ऋचां सञ्चारः स्यात् अतएव राधो-
 वाजीयं करिष्यन्ते ॥ १५ ॥

इति दशमस्य द्वितीया कण्डिका ।

अथ तृतीया कण्डिका ।

दशमस्याङ्गेऽनङ्गमेके मानसं ब्रुवते वहिष्यत्रीसंयाज-
 त्वादस्तोत्रस्थानं हि* ॥ १ ॥

* ब्राह्मण्येनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मण्योऽप्येवम् ।

गवामयनप्रकरणे द्वादशाहस्य दशाहानि भवन्तोत्येवमधि-
 कृत्याह अथैतत् दशममहुरिति तस्मिन्नधिकरणे मानसम्पठति
 तत्रायं संशयः किमेतन्मानसं दशमस्याङ्गम् अथानङ्गमिति कुतः पुन-
 रयं संशयः अङ्गमनङ्गमिति तत्कारणमस्मिन्नेव वक्ष्यते अथाङ्गमनङ्ग-
 मिति किं पुनरेतस्याश्विन्तायाः प्रयोजनं यद्यनङ्गं ततः को विशेषः
 स्यादिति उच्यते मशकेन द्वादशाहविचारेषु अथापरे दश भवन्ति
 यथा स्तोमं प्रथममहस्तथा स्तोमोऽयं सर्वा दशरात्रः स्यात् तेन तेज-
 स्तामो ब्रह्मवर्चसकामो वा यजेतेति एवं द्वितीयादिष्वहःसु ये-
 स्तोमास्तैः प्रतिकाममेकैकेन स्तोमेन सर्वाणि दशाहानि भवन्ति
 तद्यदि तावन्मानसं दशमस्याङ्गं ततस्त्वितृदादिभिः स्तोमैः प्रतिकल्पं
 मानसेनापि भवितव्यं तथा दशमिकेन स्तोमेन दशरात्रे क्रियमाने
 मानसेनापि स्तोमेनात्र भवितव्यम् अथ पुनरनङ्गं ततः मान-
 सिकेन स्तोमेन नात्र भवितव्यं सोऽयमाचार्य एवमर्थं परिविवक्षुः
 पुनरारभते दशमस्याङ्गोऽनङ्गमिति दशमस्याङ्गः एके आचार्याः
 मानसम् अनङ्गं ब्रुवते गुणप्रधानमेकदेशोऽङ्गम् अवयवइत्येकोऽर्थः
 न अङ्गम् अनङ्गं कस्मादनङ्गं ब्रुवते बहिष्पत्नीसंयाजत्वादेते यस्मात्
 पत्नीसंयाजेभ्यो बहिरेतत् अस्तोत्रस्थाने ह्येतत् स्तोत्राणि सर्वाणि
 प्राक् पत्नीसंयाजेभ्योऽपठ्यन्ते ऊर्ध्वं पत्नीसंयाजेभ्यः स्तोत्रानाम-
 प्रवृत्तिः तस्मादनङ्गम् ॥ १ ॥

अग्निष्टोमावभित इति* ॥ २ ॥

* द्वाद्यायणोऽप्येवम् ।

द्वादशाहब्राह्मणं अष्टौ मध्य उक्थ्या अग्निष्टोमावभित इति
यदि हि मानसं दशमस्याङ्गमभविष्यत् अग्निष्टोमत्वेन तस्यापवर्णनं
नाभविष्यत् दशमस्य मानसं हि तत्त्वयोदशं स्तोत्रं तत्र दशममहरत्य-
ग्निष्टोमोऽभविष्यत् ॥ २ ॥

अवयवेन चास्य सर्गं वदति* ॥ ३ ॥

किञ्चान्यत् अस्य मानसस्य अवयवेन एकदेशेन सर्गं वदति सर्गः
सृष्टिरित्यनर्थान्तरम् इह स्तोत्राणां सर्वेषां आत्माभ्यासक्रिया अस्य
पुनर्मानसस्य अवयवेन एकदेशेन क्रियां वदति मनसोऽपावर्तयति
मनसा हिङ्करोति मनसा प्रस्रौति मनसोऽजायति मनसा प्रतिहरति
मनसा निधनमुपयन्तीति एवं एभिः कारणैरनङ्गं सदित्युच्यते ॥३॥

अङ्गन्तु स्यादधिकृत्याम्नानात्* ॥ ४ ॥

तु शब्दः पक्षं व्यावर्तयति यदुक्तं दशमस्याङ्गः अनङ्गं मानस-
मिति तन्न अङ्गमेव स्यात् यस्मादधिकृत्य दशममहः मानसमाप्नातं
कथमनङ्गं स्यात् ॥ ४ ॥

अस्तोत्रस्थानमित्येकस्तोत्रस्यापि स्वातन्त्र्यं न विद्यते*
॥ ५ ॥

न हि कदाचित् पश्चामः एकस्तोत्रस्य स्वतन्त्रभावो वर्तमानः
तस्मादस्तोत्रस्थानमित्याह ॥ ५ ॥

अग्निष्टोमावभित इति वादमात्रं यथा यदुक्थो यज्ञ-
क्रतोरनन्तरयायेत्यतिरात्रस्य गवामयने* ॥ ६ ॥

अथ यदुक्तमग्निष्टोमावभित इति चाहेत्यत्र ब्रूमः वादमात्र-
मेतत् यथा गवामयने अतिरात्रस्य वादमात्रं ज्योतिष्टोमो
भवति यज्ञमुखं तद्वध्नुवन्ति यदुक्थो यज्ञक्रतोरनन्तरयाजेति न
कदाचित् ज्योतिष्टोमः उक्थः प्रायणीयो भवति गवामयने उक्था-
नि दृष्ट्वा वादमात्रं प्रवृत्तं एवमेतद्वादमात्रं अग्निष्टोमावभित
इति ॥ ६ ॥

नच सर्गावयवादधिकृत्यान्नातमनङ्गं स्यात् यथा रथ-
न्तरं ज्योतिष्टोमस्य* ॥ ७ ॥

यदुक्तं अवयवेन चास्य सर्गं वदतीत्यत्र ब्रूमः अहेतुरयं न हि
अधिकृत्यान्नातं सर्गावयवमात्रादनङ्गं स्याद्यथा रथन्तरं ज्योति-
ष्टोमस्य ज्योतिष्टोममधिकृत्य आन्नातं रथन्तरं सावाग्रथन्तरमन्व-
पद्यतेत्येकदेशान्नातात् न हि रथन्तरं ज्योतिष्टोमस्य अनङ्गं भवति
प्रजापतिरकामयत बह्वं स्यां प्रजायेयेति स तृण्यो मनसा ध्यायेत् तस्य
यन्मनस्यासीत् तद्वृहत्समभवत् आदीधीत गर्भो वै मेऽयमन्तर्हितस्त्वं
वाचा प्रजनया इति स वाचं व्यसृजत सा वाग्रथन्तरमन्वपद्यतेति
एवमेते हेतवः प्रसक्तास्तस्मादङ्गमेव मानसं स्यात् दशमस्येति ॥ ७ ॥

अतिरात्रयोः षोडशिन्यनादिष्टे प्रतिषिद्धेवा क्रियमाणे

यत्र विराडुपपद्येत कुर्यादेनं तत्रेत्याचार्या द्वादशाहे हि क्रियते न गवामयने तत्र तथोपपद्यते* ॥ ८ ॥

इह सत्रेषु प्रायणीयोदयनोयावतिरात्रौ पठति तत्र कस्मिंश्चित् षोडशिनमादिशति कस्मिंश्चित्प्रतिषेधति यत्र पुनर्नादेशो न प्रतिषेधः तत्र कथं षोडशी कर्त्तव्यो न कर्त्तव्य इत्येतस्मिन्नर्थे आचार्यः परीक्षामारभते अतिरात्रयोः प्रायणीयोदयनोययोः षोडशिन अनादिष्टे अप्रतिषिद्धे क्रियमाणेऽस्मिन्यत्र विराट् उपपद्यते कुर्यादेनं षोडशिनं तत्र इत्याचार्या आहुः यस्मात् द्वादशाहे क्रियते न गवामयने तत्र तथोपपद्यते तत्र तयोर्द्वादशाहगवामयनयोः क्रियमाणे चाक्रियमाणे च षोडशिन विराडुपपद्यते तत्र दशाहे यदि षोडश क्रियते अतो विराट् सम्पद्यते गवामयने क्रियमाणे प्रायणीयोदयनोययोरतिरात्रयोः षोडशिन विराट् सम्पद्यते ॥ ८ ॥

अकारणान्तु सम्पद्बहवो ह्यविराट् सम्पन्नाः कारणच्चापूर्वस्य विधेर्न विद्यते* ॥ ९ ॥

प्रतिपक्षे यदुक्तं सम्पत्कारणं षोडशिन इति तत्र न कारणम् अकारणम् अनिमित्तं सम्पत् हेतुः निमित्तं प्रमाणं कारणमित्यनर्थान्तरं बहवो ह्यविराट्सम्पन्नाः बहवो हि यज्ञा न विराट् सम्पन्नाः किञ्चान्यत्कारणमपूर्वस्य विधेर्न विद्यते अपूर्वस्य प्रथमौत्पत्तिकस्य विधेः कारणं न विद्यते यस्मात् द्वादशाहगवामयनयोः षोडशिका

षोडशित्वं न विराट्सम्यदर्थम् अपूर्वणवासौ तयोरौत्पत्तिको विधिः
प्राकृतस्य ॥ ९ ॥

याथाकामी त्वतिरात्रस्य प्रकृतौ तस्मादिहापि तथैव
स्यात्* ॥ १० ॥

अतिरात्रस्य तु ज्योतिष्टोमस्य प्राकृतस्य तत्र याथाकामी
भवतीति षोडशिति क्रियमाणे अक्रियमाणे वा याथाकाम्यं नाम
इष्टतः प्रवृत्तिः ज्योतिष्टोमोऽतिरात्रः षोडशित्वमिति तस्मात् येषु
सत्रेषु प्रायणीयोदयनोद्ययोरतिरात्रयोः षोडशी नादिश्यते नापि
प्रतिषिध्यते तेषु याथाकाम्यं स्यात् ॥ १० ॥

नियमार्थौ तु विधिप्रतिषेधौ † ॥ ११ ॥

यौ तौ विधिप्रतिषेधौ कचिद्विधानं कचित्प्रतिषेधः तौ निय-
मार्थौ ॥ ११ ॥

पूर्वस्मिंस्त्रयोदशरात्रे व्यूढाश्चन्दोमाः सोमसामा-
देशादौरोवितस्य चानादेशात् † ॥ १२ ॥

पूर्वस्मिंस्त्रयोदशरात्रे पठति अतिरात्रः पृथक्पृथक् सर्वस्तोमोऽ-
तिरात्रश्चत्वारश्चन्दोमा अतिरात्र इति तत्रायं संशयः किं चन्दोमा
व्यूढा भवन्ति न व्यूढा इति सर्वस्तोमेन व्यवधानात् अत आचार्य
आरभते पूर्वस्मिंस्त्रयोदशरात्रे व्यूढाश्चन्दोमाः स्युरिति कस्मात्

* द्राह्यायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतं तथा विशेषश्च कृतः ।

† द्राह्यायणोऽप्येवम् ।

सोमसाम्न आदेशात् गौरोवितस्य चानादेशात् यदि हि समूढा
अभवित्यन् इह सोम साम नादेक्ष्यत् तस्मात् समूढेषु कन्दोमेष्ववस्थितं
सोमसाम गौरोवितच्चादेक्ष्यत् यस्मात् समूढेषु कन्दोमेषु गौरो-
वितं नास्ति न हि समूढेऽस्ति कन्दोमानां प्रकृतौ प्राक् गौरोवितः
स्वरः तस्मात् व्यूढाश्चन्दोमा भवन्ति ॥ १२ ॥

गवामयनन्यायेन पृष्ठेऽवच्छिन्नो हि तथा प्रवर्त्तते*
॥ १३ ॥

गवामयनन्यायेन पृष्ठः स्यात् यो गवामयनन्यायः सः व्यूढो वा
समूढो वा तच्चतुर्दशवर्षव्यवमानः तस्मात् यत्र यत्रावच्छिन्नस्तत्र तत्र
तथा प्रवर्त्तते ॥ १३ ॥

दशरात्रवत्त्वव्यतिरेकात् † ॥ १४ ॥

दशरात्रवत् तु स्यात् न गवामयनन्यायेन अव्यतिरेकात् नायं
व्यतिरिक्तो दशरात्रात् ॥ १४ ॥

सच्छन्दोमत्वात् † ॥ १५ ॥

अव्यतिरेकात् ॥ १५ ॥

व्यूहसमाधेः † ॥ १६ ॥

व्यूहसमाधिर्हेतुः व्यूढाश्चन्दोमाः पृष्ठेऽपि व्यूढे क्रियमाणे समा-
धिः कृतो भवति ॥ १६ ॥

* ब्राह्मयणीयेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मयणीये विशेषेणैव ।

प्रत्नवच्चाद्यबहिष्यवमानं परेण ह्येतदस्य प्रत्नानुरूप
इत्याह* ॥ १७ ॥

प्रत्नवच्चाद्यबहिष्यवमानं सिद्धं यस्मात्परेण एतन्मात्रं त्रयोदश-
रात्रम् अस्य प्रत्नानुरूप इत्याह मशकः अपवृज्य त्रयोदशरात्रं अस्य
प्रत्नानुरूप इति पठति द्वादशाहस्य षोडशमिन्तावतिरात्रौ त्रयो-
दशरात्रे प्रथमस्य कन्दोमस्य कण्वरथन्तरस्य लोके सोमसाम पुनानः
सोम धारयेत्येतत्संवत्सरिकं व्रतं सत्रेषु यत्रातिरात्रात्पृथक्सुपयन्ति
प्रथमस्याहोऽस्य प्रत्नानुरूप इति ॥ १७ ॥

दृष्टञ्च दशमार्थमव्यवच्छेदे † ॥ १८ ॥

कन्दो भवति दशरात्रे ॥ १८ ॥

नवाहयोगाच्च † ॥ १९ ॥

भवत्येतद्बहिष्यवमाने नवाहस्य युक्त्वा इति स चेह नवाहोऽस्ति
॥ १९ ॥

संवत्सरादेशाद्रात्रिसत्रेषु तथैवाभिष्ववानामभ्यास इति
गौतमः † ॥ २० ॥

संवत्सरेऽभिष्ववस्याभ्यासो दृष्टः तत्र च विशेषो दृष्टः अर्षासोम-
द्युमत्तम इति गायत्रञ्च यएवञ्चापत्यसन्निशाक्करवर्णान्युत्तरेष्विति
तदभिष्ववस्याभ्यासः रात्रिसत्रेष्वपि केषुचिद्भवति तत्संवत्सरे आदेशा-

* ब्राह्मणायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मणायणोऽप्येवम् ।

द्विशेषस्य रात्रिसत्रेष्वेवाभ्यासस्तथैव स्यात् एवं गौतम आचार्यो
मन्यते ॥ २० ॥

त्रयस्त्रिंशद्रात्रे निवृत्तिमुत्तरेषां दर्शयतीत्यपरे* ॥ २१ ॥

त्रयस्त्रिंशद्रात्रे सत्रे निवृत्तिमुत्तरेषाम् अपत्यादीनां दर्शय-
तीति अपरं मतं नास्य परमपरम् अथवा इदमन्यत् इदमपरं तस्मा-
दन्येषु सांवत्सरिको अभ्यासः स्यादिति ॥ २१ ॥

इति दशमस्य तृतीया कण्डिका ।

अथ चतुर्थी कण्डिका ।

आवृत्तानां पञ्चाहानां प्रथमस्य पञ्चाहस्य प्रथमस्याङ्गो
मानवादिर्बृहती तज्जामि स्यात्सन्तनिना † ॥ १ ॥

कथं निवृत्तिमुत्तरेषां दर्शयतीति तदुच्यते आवृत्तानां पञ्चा-
हानां त्रयस्त्रिंशद्रात्रे प्रथमस्य पञ्चाहस्य प्रथमस्याङ्गो मानवादि-
र्बृहती भवति अथैतथैव पञ्चाहा आवृत्ता आवृत्तानां पञ्चाहानां
प्रथमस्य पञ्चाहस्य प्रथमस्याङ्गोऽभिसेमास आचय इति मानव-
मेकस्यां तस्यामेवानूप इति तत् चक्षपत्यादीनां प्रवृत्तिः स्यात्
तत्र तृतीये पञ्चाहे सन्त नि स्यात् तदावृत्तस्य प्रथमं तदेवं सन्त नि-

* ब्राह्मणयोगे एतन्नास्ति ।

† ब्राह्मणयोगोऽप्येषम् ।

मानवेयोजामि स्यात् अनेन कारणेन मन्यामहे अपत्यादीनां रात्रि-
सत्रेषु निवृत्तिर्भवति ॥ १ ॥

वैकृतत्वात् तु निवृत्तिः* ॥ २ ॥

वैकृतत्वात् तु तेषु पञ्चाहेषु अपत्यादीनां निवृत्तिः पञ्चाहाख्येन
ते षडहास्तेषु पञ्चाहेष्विति ॥ २ ॥

पञ्चाहेष्वभिष्ववन्न प्रसजेत्* ॥ ३ ॥

पञ्चाहेष्वभिष्ववप्रसङ्गं न कुर्यात् तस्मादभिष्ववाभ्यासो रात्रि-
सत्रेषु स्यात् सांवत्सरिकेभ्योऽयं विशेषः ॥ ३ ॥

तान् पृष्ठश्लोमपञ्चाहानेकेऽनादेशे प्रकृतिप्रत्ययाद्विश्व-
जिदन्ववायान्नाना ब्रह्मसामत्वात्पृष्ठश्रुतः पृष्ठश्लोपवचनात्
ज्योतिर्गौरायुरित्यनादेशात् त्रिवृता प्रयन्ति त्रिवृतोद्यन्तीति
चाह + ॥ ४ ॥

य एते पञ्चाहास्त्रयस्त्रिंशद्रात्रे चोदिताः ते अनादेशे प्रकृतिप्रत्य-
यादित्येतदादिभिर्हेतुभिः पृष्ठश्लोमपञ्चाहानिति पक्षः प्रतिगृह्यते
तान् प्रत्येकमुन्मीलयिष्यामः तान् पञ्चाहानेक आचार्याः पृष्ठ-
श्लोमपञ्चाहान् मन्यन्ते किं कारणम् अनादेशे प्रकृतिप्रत्ययात्
यत्र ह्यादेशो नास्ति तत्र प्रकृतेः प्रत्ययो भवति इह सर्वे विलोपा-
द्भिरात्राद्भवन्ति उच्यते यद्येवं पृष्ठश्लोमपञ्चाहानित्येवं न वक्तव्यं

* ब्राह्मणायनेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† ब्राह्मणायनेनैतेन षट्संख्यकानि सूत्राणि कृतानि ।

न हि पृथ्व्यः स्तोमः प्रकृतिः उच्यते पृथ्व्यपञ्चाहा एवास्य विवक्षिताः
 दृढद्रव्यन्तरपृथ्व्यतामभिप्रेत्य समूढञ्च पृथ्व्यस्तोमेन प्रदेशं करोति यदि
 तु पृथ्व्येन प्रदेशं कुर्यात् पृथ्व्यानि प्रसज्येरन् व्यूढसमूढतायाश्च
 विकल्पः स्यात् एवं माभूदित्यतः पृथ्व्यस्तोमेन प्रदिशति पृथ्व्य एव
 तस्य प्रकृतित्वेनाभिप्रेतः विश्वजिदन्ववायात् इह च मन्यामहे पृथ्व्य-
 स्तोमपञ्चाहा इति येनैव विश्वजिदन्ववैति य एते पृथ्व्यविलोपा
 एतान् सर्वान् विश्वजिदन्ववैति तथा द्वितीये षड्रात्रे अभ्यासज्ञः
 पञ्चाहो विश्वजिदतिरात्रः तथा द्वितीये नवरात्रे ज्योतिष्टोमोऽग्नि-
 टोमो गौरुक्थ्य आयुरुक्थ्योऽभ्यासज्ञः पञ्चाहो विश्वजिदतिरात्र
 इति दशरात्रेऽभ्यासज्ञः पञ्चाहाश्वान् वा यश्चन्दोमा विश्वजिदतिरात्र
 इति एतेषां पृथ्व्यविलोपं कृत्वा विश्वजिदन्ववायो भवति पृथ्व्यानु-
 ययार्थं नाना ब्रह्मसामत्वाच्च मन्यामहे पृथ्व्यस्तोमपञ्चाहा इति न हि
 नाना ब्रह्मसाम अभिज्ञवः श्वेतनौधसब्रह्मसामत्वात् तेन प्रदेशः
 नाना ब्रह्मसामान्युपयन्तीति नित्यानुवादेऽयं यदि ह्यपूर्वो भवेत्
 विधिरेवाभविष्यत् विधायकेन वाक्येन व्यवायः स्यात् नाना ब्रह्म-
 सामान्युपेयुरिति षष्ठस्थालोपवचनात् इतश्च मन्यामहे पृथ्व्यस्तोम-
 पञ्चाहा इति यस्मात् पृथ्व्यं प्रति षष्ठस्थालोपवचनं लुप्यते वा एतत्
 षष्ठमर्ह्यत्पञ्चाहानुपयन्ति नर्त्तवः कल्पन्ते यत्पृथ्व्यः षडहस्तेन षष्ठ-
 मर्हर्न लुप्यते नर्त्तवः कल्पन्त इति तद्यदि पार्थिकं षष्ठमर्हर्न लुप्तं ततः
 पृथ्व्यस्य षडहस्य क्रियायामलोपवचनं नोपपद्यते अथ पुनराभिज्ञविकं
 षष्ठमर्हर्न लुप्तं तस्य पार्थिकेन षष्ठेनाह्ना अलोपवचनं नोपपद्यते
 ज्योतिर्गौरायुरित्यनादेशात् यद्यस्याभिज्ञविकः पञ्चाह इष्टो भवति

तत्रोपदिश्यते वातिरात्रोज्योतिर्गौरायुर्गौरायुः पञ्चाह इति इह
 पुनस्तस्यानादेशात् मन्यामहे पृथ्व्यस्तोमपञ्चाहा इति त्रिवृता प्रयन्ति
 त्रिवृतोद्यन्तीति चाह एवं ब्राह्मणमाह त्रिवृता प्रयन्ति त्रिवृतोद्य-
 न्तीति तस्य त्रिवृतस्तोमं प्रथममहः आवृत्तस्य तदेवोहनोयं भवति
 एषमेतैर्हेतुभिर्मन्यामहे पृथ्व्यस्तोमपञ्चाहा इति ॥ ४ ॥

समाख्येते* ॥ ५ ॥

समाख्येते हेतवः य एते पृथ्व्यस्तोमपञ्चाहत्वे हेतव उक्तास्तान्
 समीकरिष्यामः तुशब्दः पूर्वपक्षनिवृत्त्यर्थः यदुक्तं पृथ्व्यस्तोमपञ्चाहा
 इति तन्न य एवैते हेतव उक्ता उभयत्रैते समाः पृथ्व्यस्तोमपञ्चाहेष्व-
 भिन्नवपञ्चाहेषु च यत्तावदुक्तम् अनादेशे प्रकृतिप्रत्ययादित्यत्र ब्रूमः
 नैव पृथ्व्यः स्तोमः प्रकृतिः यदुक्तं त्वया पृथ्व्यमभिप्रेत्य पृथ्व्यस्तोमेन प्रदि-
 श्यतेतन्नोपपद्यते कथं हि पृथ्व्यस्तोमपञ्चाहा इत्युक्ते पृथ्व्यस्तोमपञ्चाहा
 इति प्रतोयेरन् तद्यथैव पृथ्व्यस्तोमस्य दासरात्रिकान्यहानि प्रकृति-
 रेवमभिन्नवस्थापि तान्येव प्रकृतिः तस्मादनादेशे प्रकृतिप्रत्यया-
 दिति उभयत्रायं समोहेतुः उभावेतौ षड्हावभिन्नवपृथ्व्यस्तोमौ
 विहृतौ तस्मादुभयोर्दशाहिकः षडहः प्रकृतिः अथ यदुक्तं विश्व-
 जिदन्ववायादित्यत्र ब्रूमः नह्यत्र पृष्ठानां विलोपोचदर्थं विश्वजिदन्व-
 वैतीति अत्र हि दशरात्रप्रयोगो वक्ष्यते तत्प्रयोगादेव पृष्ठानाम-
 विलोपः न चापि पृष्ठार्थेन विश्वजिदागच्छति विषुवदर्थेना-
 गच्छति अत्र विश्वजित् ततो अयमपि समोहेतुः अथ यदुक्तं नागा

ब्रह्मसामत्वादत्र ब्रूमः न ह्यत्र नानाब्रह्मसामानीति अनित्यार्थवादः
 अपूर्वमेव नाना ब्रह्मसामत्वं विधीयते नित्यानुवादवद्विधानानि
 दृश्यन्ते यथा रथन्तरं भवति चार्चं चास्मै दण्डं प्रयच्छन्वाचयेदिति
 अथ यदुक्तं पृच्छतः षष्ठस्यालोपवचनादिति अत्राप्युच्यते यथैव
 पृच्छस्तोमस्य बृहद्रथन्तरपृष्ठस्य सतः षष्ठमहर्लुप्यते एवमेवाभि-
 सुवस्त्रापि तस्मात् समानोलोपः षडहतन्त्रे अथ यदुक्तं ज्योति-
 र्गौरायुरित्यनादेशादित्यत्र ब्रूमः यत्र ह्यस्य पृच्छस्तोमपञ्चाहा इष्टाः
 तत्राप्यादिश्रत्येव यथा पृच्छस्य न लब्धिः अभ्यासज्ञः पञ्चाह इति
 यथा द्वितीये नवरात्रे दशरात्रे कन्दो भवति तद्यथैवात्र ज्योति-
 र्गौरायुरित्यनादेशे इति एवं पृच्छस्तोमेऽप्यनादेश इति यदुक्तं त्रिवृता
 प्रयन्ति त्रिवृतोद्यन्तीति चाहेति अत्र ब्रूमः अयं त्रिवृत्कन्दः न
 केवलं स्तोमवाचोति त्रिलज्जापेत्य भवति यथा अग्निना पृथिव्यौ-
 षधिभिस्तेनायं लोकस्त्रिष्टुत् तया अग्ने विवस्वदुषस इति सन्धिना
 स्रुयुरित्यधिकृत्य त्रिकं स्तोमं विधायाह प्राणवै त्रिवृत्स्तोमाना-
 मिति एवमयं त्रिवृच्छब्दस्त्रिवृता प्रयन्ति त्रिवृतोद्यन्तीति उत्तमे च
 त्रयज्जिंशद्रात्रे त्रिलमिह समाख्याभिप्रवर्त्तते त्रिवृता प्रयन्ति
 त्रिवृतोद्यन्तीति पुरस्तात्तयः पञ्चाहास्तय उपरिष्ठादिति तस्मादय-
 मपि हेतुरुभयत्र समः अत एते हेतवः समीकृताः प्रत्युक्ताः स्वपक्ष-
 मिदानि स्थापयिष्यामः ॥ ५ ॥

अभिप्लवपञ्चाहा एवेति गौतमेऽधिकृतो हि स सत्रेषु
 भवतीतरच्चादृष्टः* ॥ ६ ॥

नैतम आचार्य आह अभिष्वपञ्चाहा एव भवन्तीति एव शब्दे-
ऽवधारणार्थः अभिष्वपञ्चाहा एव न पृष्ठस्त्रोमपञ्चाहा इति यस्मा-
दधिकृतः सत्रेषु अभिष्वपञ्चाहः अतिरात्रो ज्योतिर्गौरायुः पञ्चाह
इति यदुक्तमनादेशे प्रकृतिप्रत्ययादिति अनादेशजातिरेषा भवति
यदधिकारः किञ्चान्यत् इतरश्चादृष्टः इतरश्च पृष्ठस्त्रोमपञ्चाहः अदृष्टः
सत्रेषु किं दृष्टार्थः प्रतीयतामदृष्टार्थः प्रतीयतामिति दृष्टप्रत्ययो
न्यायत इति ॥ ६ ॥

अभ्यासश्चास्य प्राकृतस्यापि कुतः पञ्चाहस्य* ॥ ७ ॥

अभ्यासश्चादृष्टः प्राकृतस्य तावत् पृष्ठस्त्रोमस्यैव कुतः पञ्चाहस्त्रा-
भ्यासः स्यादिति यावता निदानकारोऽप्याह अथापि कृत्स्नावेव
पृष्ठस्त्रोमौ नाभिप्रयोगं लभेते कुतो विलुप्तौ लभेयातामिति ॥ ७ ॥

ज्योतिर्गौरायुर्गौरायुः पञ्चाहः स द्वितीयः स तृतीय
इति च परब्राह्मणम्† ॥ ८ ॥

यदप्युक्तं ज्योतिर्गौरायुरित्यनादेशादिति अस्त्रैव परेषां ब्राह्मणं
ज्योतिर्गौरायुर्गौरायुः स द्वितीयः स तृतीय इति ॥ ८ ॥

एष प्रज्ञावार्कजम्भं वा प्रतिपञ्चाहं यथा लोकवृहद्रथ-
न्तराश्चेत्* ॥ ९ ॥

एते पञ्चाहा भवन्ति तत एष प्रज्ञा वा अनुरूपः प्रतिपञ्चाहं
वार्कजम्भं वा प्रथमेऽहनि ॥ ९ ॥

* ब्राह्मणयोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणयोऽप्येवम् ।

आञ्जनाभ्यञ्जनासु गार्हपत्य उपसत्सु सर्पिंषि फा-
ण्युः पृथग्देवसुरभिभिर्यान्युक्तानि ब्राह्मणेन* ॥ १० ॥

आञ्जनाभ्यञ्जनासु गार्हपत्येऽग्नौ सर्पिंषि गृहीतानि फाण्येद्युः
पृथङ्नानेत्यर्थः देवसुरभिभिः सह देवसुपभीणि यान्युक्तानि ब्राह्मणेन
गौल्गुलवेन सौगन्धिकेन पैतुदारवेण घृतं सह एकोकरणं देवसु
रभिभिः ॥ १० ॥

तैः सुत्यास्रपाकरणवेलायां सवनानां पूर्वेण हविर्द्धाने
आसीनां आञ्जीरन्भ्यञ्जीरञ्च* ॥ ११ ॥

तैः सुत्यास्रपाकरणवेलायां हविर्द्धानयोः पूर्वं प्रदेशे आसीनाः
सत्रिणः आञ्जीरन् अञ्जीणी गात्राणि च अभ्यञ्जीरन् उक्तं गौल्गुलवेन
प्रातःसवने सौगन्धिकेन माध्यन्दिने सवने पैतुदारवेण तृतीयसवन
इति ॥ ११ ॥

भुक्ताग्नीध्रीय एवेति गौतमः* ॥ १२ ॥

गौतम आचार्यो मन्यते भुक्ताग्नीध्रीय एव तत् कुर्युरिति ॥ १२ ॥

उक्तमानुपूर्व्यं ब्राह्मणेन † ॥ १३ ॥

आनुपूर्व्यं ब्राह्मणेनोक्तं गौल्गुलवेन प्रातःसवने सौगन्धिकेन
माध्यन्दिने सवने पैतुदारवेण तृतीयसवने ॥ १३ ॥

अहरहरतत् कुर्युरिति धानञ्जप्यशाण्डिल्यै* ॥ १४ ॥

* ब्राह्मयजुर्वेदस्य ।

† ब्राह्मयजुर्वेदे यतश्चास्ति ।

धानञ्जयशाण्डिल्यावाचार्यावाहतुः अहरहरेतत् कुर्युरिति ॥१४॥

सर्वस्तोम एवेति गौतमः* ॥ १५ ॥

सर्वस्तोमएवैतत् कुर्युरिति एष ऊर्द्धं स्तोमनः संस्थातः ॥ १५ ॥

पृष्ठम् इत्येके* ॥ १६ ॥

एके आचार्या ब्रुवते पृष्ठम् एव तत्कुर्युरिति ॥ १६ ॥

इति दशमस्य चतुर्थी कण्डिका ।

अथ पञ्चमी कण्डिका ।

संवत्सरसंमितासु प्रथमं दाशरात्रिकं प्रायणीयं स्या-
दित्येके त्रिवृदेव कार्यमिति ह्याहेति* ॥ १ ॥

संवत्सरसंमितासु पठति तदाहुर्न्यस्तुर्विंशमहः प्रायणीयं कुर्युः
संवत्सरमारभ्य न समापयेयुरिति त्रिवृदेव कार्यमिति तत्र किमिदं
त्रिवृता लिङ्गेन दाशरात्रिकं प्रथममहश्चोद्येते अथवा तत अधिकृत-
स्त्वैव प्रायणीयस्य स्तोमविकार इति सोऽयमेतस्मिन्नर्थे शास्त्रमारभते
संवत्सरसंमितास्त्रित्यादि संवत्सरसंमिता इति संज्ञा तासु संवत्सर-
संमितासु प्रथममहः दाशरात्रिकं प्रायणीयं स्यादित्येके आचार्या
ऊचुः यस्मादेवं ब्राह्मणमाह त्रिवृदेव कार्यमिति ॥ १ ॥

प्रायणीयन्तु चोदयित्वा तस्य स्तोमविकारं गृह्णाति* ॥२॥

नत्वेवं स्यात् प्रायणीयं चतुर्विंशमहश्चोदयित्वा अतिरात्रश्चतु-

* ब्राह्मणायनोऽप्येवम् ।

विंशं प्रायणीयमहरिति त्रिवृदेव कार्यमिति तस्य स्तोमविकारं
गृह्णाति ॥ २ ॥

दाशरात्रिकाणाञ्चावयवप्रयोगो न विद्यते* ॥ ३ ॥

किञ्चान्यत् दाशरात्रिकाणाञ्चाङ्गां अवयवप्रयोगः एकदेशस्मि-
तासु प्रयोगो न विद्यते ॥ ३ ॥

आवृत्तेऽभिज्ञवे शार्करवर्णं स्यादित्याचार्याः सांवत्सरि-
कस्य द्रव्यस्यानुग्रहायेति* ॥ ४ ॥

सांवत्सरसंमितासु उत्तरे पक्षे अभिज्ञवे अस्मिन् आवृत्ते
शार्करवर्णं स्यादित्याचार्या मन्यन्ते सांवत्सरिकस्य द्रव्यस्यानुग्रहार्थ-
मिति पूर्वस्मिन् पक्षे त्रयोऽभिज्ञवाः प्रयुक्ताः यत्नपत्यं सन्तनिनिमि-
त्तम् अयं चतुर्थः शार्करवर्णवान् उत्तरे पक्षे तस्मिन् प्रयुज्यमाने
सर्वसांवत्सरिकं द्रव्यमनुगृह्येत भवति ॥ ४ ॥

चतुर्थस्त्वभिज्ञवो लुप्तस्तेन सहापेयाद्यथा पृष्ठेन जनि-
चम्* ॥ ५ ॥

नत्वेवं स्यात् चतुर्थः सांवत्सरिकोऽभिज्ञवः पूर्वस्मिन् पक्षे स
इह लुप्तः तेन सह शार्करवर्णमप्युपेयात् यथा पृष्ठेन लुप्यमानेन
जनिचमपि लुप्तं ननु सर्व एव पृष्ठो लुप्तः तत्किमिदं यथा पृष्ठेन
जनिचमिति उच्यते पृष्ठो दशरात्रे प्रयोक्ष्यते जनिचन्तु समूहागतं
तत् लुप्तमेव ॥ ५ ॥

सन्तनि पूर्वप्रयुक्तमावृत्तिसाधुत्वात्* ॥ ६ ॥

उच्यते यदि शार्करवर्णं न क्रियते किं तर्हि तत्र कर्त्तव्यमिति ब्रवीति सन्तनि कर्त्तव्यं तद्धि पूर्वस्मिन् पक्षसि प्रयुक्तन्दिह कर्त्तव्यं आवृत्तिसाधुत्वात् उत्तरस्य पक्षस्य आवृत्तिसाधुत्तरे पक्ष इति ॥६॥

यण्वन्तु स्यादुपरिष्ठाध्यभिप्लवानां लोपस्थानं पूर्वस्मिन् पक्षसि तत् पुरस्तादावृत्तानाम्† ॥ ७ ॥

यण्वन्तु स्यात् तत्र न सन्तनिनि उपरिष्ठाध्यभिप्लवानां लोपस्थानं पुरस्ताद्भवति तस्मात् यण्वमेव स्यात् ॥ ७ ॥

एतेनोक्तमेकषष्टिरात्रे* ॥ ८ ॥

उत्तरस्मिन् पक्षसि आवृत्तस्याभिप्लवस्य एतेनोक्तं विधानम् एकषष्टिरात्रे ॥ ८ ॥

शतरात्रेऽभिप्रयायमभिषुण्वन्त्वभिक्रान्त्यै समानत्राभिषुण्वन्ति प्रतिष्ठित्या इति स विकल्पः स्यात्* ॥ ९ ॥

शतरात्रे पठति अभिप्रयायमभिषुण्वन्त्यभिक्रान्त्यै समानत्राभिषुण्वन्ति प्रतिष्ठित्या इति स विकल्पः स्यात् भवेत् अभिप्रयाय वा स्यादभिषवः अभिप्रयायाभिप्रयाय समानत्र समानत्र वा समानदेशे एकस्मिन् उभयस्याशक्यत्वात् ॥ ९ ॥

* आह्वायशोऽप्येवम् ।

† आह्वायशेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

यान्तः सुनुयुर्यथा सारस्वतेषु* ॥ १० ॥

अभिप्रयायं सुन्वन्तः यान्तः सुनुयुः यथा येन प्रकारेण सार-
स्वतेषु श्रम्याप्राप्तयेन ॥ १० ॥

यत्र तु कच* ॥ ११ ॥

यत्र कच देशे नात्र नियमः यथा सारस्वतेषु सरस्वत्यास्तीरेणेति
॥ ११ ॥

समानदेशे वा यथान्येषामयान्त एव* ॥ १२ ॥

एकस्मिन्वा देशे सुनुयुः समाने अयान्त एव ॥ १२ ॥

चक्रीवन्ति सदोहविर्द्धानानि कारयित्वाहःसंस्थासु
चक्राणि विपरिवर्त्तयेयुरित्याचार्यास्तदभिप्रयात्तद्रूपमप्रया-
णाच्च समानत्राभिषवः* ॥ १३ ॥

श्रुत्यर्थत्वात् कल्पग्रन्ते चक्रीवन्ति सदो हविर्द्धानानि कारयित्वा
सदस्य हविर्द्धाने च सदो हविर्द्धानानि तेषामहःसंस्थासु अहःसमा-
प्तिषु चक्राणि विपरिवर्त्तयेयुरित्याचार्या आहुः तदभिप्रयात्तस्य
रूपम् अप्रयाणाच्च समानत्राभिषवः अप्रयाणाच्च एकत्र देशे समाने
अभिषवः कृतो भवति एवमुभयोः श्रुत्योरर्थं कृतं भवति ॥ १३ ॥

अहरहरेतत् कुर्युरिति धानञ्जयशाण्डिल्यौ † ॥ १४ ॥

* आचार्यशब्देन सूत्रचतुष्टयेन सूत्रद्वयं कृतं तथा च्छेदविषये विशेषश्च
कृतः ।

† आचार्यशोऽप्येवम् ।

धानञ्जयशाण्डिल्यावाचार्यावाहतुः यदेतदभिषवस्य विधान-
मुक्तम् एतदहन्यहनि कुर्युरिति ॥ १४ ॥

अभिषवेष्वेवेति गौतमः* ॥ १५ ॥

गौतम आचार्य आह अभिषवेष्वेव तत् कुर्युर्नाहन्यहनि इति
॥ १५ ॥

त्रिकद्रुकेष्वित्येके* ॥ १६ ॥

एके आचार्या आहुः त्रिकद्रुकेष्वित्येवैतत्कुर्युर्नात्र्यवेति ॥ १६ ॥

उक्तकालदीक्षा ब्राह्मणेन गवामयनस्य* ॥ १७ ॥

उक्तः कालोयस्याः सेयमुक्तकालदीक्षा काल उक्तो ब्राह्मणेन
गवामयनस्य अयने विकल्पः ॥ १७ ॥

वैशाखज्यैष्ठौ तु विकल्पेते चैत्रीपक्षेणाषाढश्व* ॥ १८ ॥

वैशाखज्यैष्ठौ तु विकल्पेते असमास इति किमर्थम् आषाढ-
श्चेति उच्यते वक्ष्यति षष्ठ्यां वा दीक्षित्वा सप्तदशदीक्षाः कुर्वीरन्निति
तदाषाढ एव स्यात् ॥ १८ ॥

षष्ठ्यां वा दीक्षित्वा सप्तदशदीक्षाः कुर्वीरन् † ॥ १९ ॥

षष्ठ्यां वा आषाढस्य दीक्षित्वा सप्तदशदीक्षाः कुर्वीरन् ॥ १९ ॥

एतेनोक्तमनादेशे सांवत्सरिकानां सांवत्सरिकाणाम्*
॥ २० ॥

* ब्राह्मण्यणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मण्यणीये विशेषोऽस्ति ।

एतेन गवामयनिकेन विधिना सांवत्सरिकाणां सत्राणाम् उक्तं
विधानम् आदेशादन्यत्र आदेशे यथादेशम् ॥ २० ॥

इति दशमस्य पञ्चमी कण्डिका ।

अथ षष्ठी कण्डिका ।

पञ्चसु माःसु बार्हताः प्रगाथा आप्यन्त इत्यभीवर्त्त-
स्तोत्रीया ब्रह्मसामभूतस्य तस्य हि प्रकरणे श्रूयन्ते* ॥ १ ॥

उक्तकालादोचा ब्राह्मणेन गवामयनस्येतदधिकृतं तस्मिन्
गवामयने पठति अभीवर्त्तो ब्रह्मसाम भवतीत्येवमधिकृत्याह पञ्चसु
माःसु बार्हताः प्रगाथा आप्यन्त इति तेषां प्रगाथानान्तु विषयः
कल्प्यते पञ्चसु माःसु बार्हताः प्रगाथाः समाप्यन्ते आप्यन्त इति यदिदं
विधानन्ते प्रगाथा अभीवर्त्तस्तोत्रीयाः स्युः किं विषयस्याभीवर्त्तस्य
ब्रह्मसामभूतस्य यस्मात्तस्य प्रकरणे श्रूयन्ते ॥ १ ॥

अन्योन्यः प्रगाथ इति च नाना प्रगाथतां दर्शयति † ॥ २ ॥

समानं साम भवत्यन्योन्यः प्रगाथ इत्येतद्ब्राह्मणं मभीवर्त्तस्य
नाना प्रगाथतां दर्शयति ॥ २ ॥

चतुःशतमैन्द्राबार्हता प्रगाथा दशतयोषु † ॥ ३ ॥

* ब्राह्मयज्ञेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मयज्ञोऽप्येवम् ।

कुतः पुनस्ते प्रगाथा आहर्तव्या इति उच्यते चतुःशतमैन्द्रा
बार्हताः प्रगाथा दशतयोष्विति चत्वारश्च शतं चतुःशतं ऐन्द्राः देव-
तया बार्हताः रुन्द्रसा दशतयोषु दशावयवास्वृक्षु रुमेद इत्यर्थः ॥ ३ ॥

तेषां बृहद्रथन्तरकालेयस्तोत्रीया इन्द्रकतुश्चान्यत्र स्था-
नाः* ॥ ४ ॥

तेषां प्रगाथानां चतुःशतस्ये चत्वारः अन्यत्र स्थानाः चतुर्णां
मन्यत्र स्थानं ब्रह्मसाम्नः बृहद्रथन्तरयोः स्तोत्रीययोः कालेयस्तोत्रीयाः
इन्द्रकतुमौत्तरपाचिक इति ॥ ४ ॥

शतस्यैकं चतुर्विंशे कुर्यादितरानभिज्ञवेषु* ॥ ५ ॥

एवञ्चान्यत्र स्थानां चतुर्बृहत् शतं प्रगाथाः शिष्यन्ते तस्य शत-
स्यैकं प्रगाथं प्रायनोयेऽहनि चतुर्विंशे कुर्यात् इतरान्येकेनशतम्
अभिज्ञवेषु कुर्यात् पञ्चसु मासेषु विंशतिरभिज्ञवाः तेषु एकैकस्मि-
न्अभिज्ञवे पञ्च पञ्च प्रगाथा भवन्तीति तेषामेकस्मिंश्चत्वार एवमैवैषां
प्रगाथानां विनाशः ॥ ५ ॥

एकोनत्रिंशत्सातोबार्हतास्तृचाः † ॥ ६ ॥

तास्वेव दशतयोषु एकोनत्रिंशत्सातोबार्हतास्तृचाः तान् आह-
रेत् ॥ ६ ॥

तेषामेकैकं तृतीये तृतीयेऽहनि कुर्यात् कृताच्चेतस्मिं-
स्थान आर्षेयकल्पेन † ॥ ७ ॥

* ब्राह्मण्यशोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मण्यशोऽप्येवं किन्तु तत्र केदविषये विशेषोऽस्ति ।

तेषां सातोबार्हतानां त्वचानां एकैकं ततोये ततोयेऽहनि कुर्यात्
 अभिप्लवेषु प्रथमद्वितीयततोयचतुर्थपञ्चमषष्ठेषु प्रगाथा न कृता हि
 सतोबृहत्तः ततोयेऽहन्वार्षिकल्पेन आत्वा सहस्रमाश्रतमित्येताः
 ॥ ७ ॥

पञ्चमस्य मासस्योत्तमेऽभिप्लवे पञ्चमेऽहनि सतोबृहतोः
 कुर्यात् प्रगाथा प्रभवात्* ॥ ८ ॥

पञ्चमस्य मासस्य य उत्तमोऽभिप्लवस्तस्मिन्नेव प्रगाथो न
 संपूर्णते पञ्चमेऽहनि सतोबृहतोः कुर्यात् द्वौ सातोबृहतौ त्वचौ
 चत्वारश्च प्रगाथाः एवमेकविंशतिः सातोबृहत्तः प्रयुक्ताः प्रगाथाश्च
 सर्वे अष्टौ सातोबार्हतास्तृचाः अवशिष्यन्ते ॥ ८ ॥

तेष्वाग्नेषु कन्दसी संयुज्यैतव्यमिति षष्ठे मासि गायत्री-
 पादमेकैकमुष्णिहामुपरिष्ठात् कुर्याद्विष्टावानुपपत्तिर्ह्यन्यथा †
 ॥ ९ ॥

उक्तं पञ्चसु मासु बार्हताः प्रगाथा आयन्ते तेष्वाग्नेषु कन्दसि
 संयुज्यैतव्यन्तिष्टु उष्णिहः स्युरेका गायत्री तास्तिष्ठो बृहत्तो
 भवन्तीति यावत् तेषु प्रगाथेषु आग्नेषु सर्वेषु कन्दसी संयुज्यैतव्य-
 मिति ब्राह्मणं षष्ठे मासि गायत्रीपादमेकैकमुष्णिहामुपरिष्ठात्
 कुर्यात् एवन्ते बार्हतास्तृचा भवन्ति अन्यथा हि विष्टावानोपपद्यन्ते
 ॥ ९ ॥

* ब्राह्मणयोग्येवम् ।

† ब्राह्मणयोग्येनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

सातोवार्हतशेषोऽष्टौ तान् कृत्वा संयोग इति गौतमः*

॥ १० ॥

गौतम आचार्य आह सातोवार्हतानां त्वचानाम् एकविंशतिः पञ्चसु मासेषु प्रयुक्ताः अन्येऽष्टौ शेषा अनुप्रयुक्ताः तान् षष्ठस्य मासस्य प्रथमेऽभिष्ववे कृत्वा द्वितीयस्य चार्थं ब्रूहे ततश्चन्द्रसो संयुज्यादिति ॥ १० ॥

बृहतीक्षयाद्ब्रूमामनतीति* ॥ ११ ॥

यस्मात् बृहतीक्षयादेवमामनति तेष्वाम्नेषु चन्द्रसो संयुज्येतव्यम् ॥ ११ ॥

चतुरुत्तरैरेव चन्दोभिरेतव्यमिति गायत्रीं चतुर्विंशे कुर्यादुष्णिहं प्रथम अभिष्वविकेऽनुष्टुभं द्वितीये बृहतीरितरेषु † ॥ १२ ॥

उक्तं तदाहुः संशर इव वा एष चन्द्रसां ब्रूहे चन्द्रसो संयुज्यन्तीनि चतुरुत्तरेव चन्दोभिरेतव्यमिति एतस्मिंश्चतुरुत्तरकल्पे गायत्रीं चतुर्विंशेऽहनि कुर्यात् अभिष्वविके प्रथमेऽहनि उष्णिहं कुर्यात् अनुष्टुभं द्वितीयेऽहनि कुर्यात् इतरेषु सर्वेष्वहःसु बृहतीं कुर्यात् ॥ १२ ॥

उद्धरेत्तु पञ्चमादङ्गः सतोबृहतीः प्रभवन्ति चि प्रगाथाः † ॥ १३ ॥

* † आह्वयणेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

किञ्च उद्धरेत्यञ्चमादङ्गः सतोद्वहतीः यस्मात् प्रगाथाः प्रभवन्ति विद्यन्त इत्यर्थः चतुर्विंशत् प्रायणीयादेकः आभिष्विकौ द्वौ द्वितीयप्रथमाभ्यामहोभ्याम् एकः पञ्चमात् ॥ १३ ॥

तत्र पङ्क्तिः कृत्वा षष्ठे वा* ॥ १४ ॥

तत्र पञ्चमेऽहनि षष्ठे वा पङ्क्तिः कृत्वा ॥ १४ ॥

त्रिष्टुभा षष्ठं मासमीयुः* ॥ १५ ॥

त्रिष्टुभा षष्ठं मासं गच्छेयुः ॥ १५ ॥

जगती तु तृतीये स्वरसान्नि† ॥ १६ ॥

तृतीये स्वरसान्नि जगती कर्त्तव्या एवमेतेषां कृन्दसां क्रिया यस्मादाह एकां गायत्रीमेकाहमुपेयुरेकासुष्णिहमेकाहमेकामनुष्टुभमेकाहं बृहत्या पञ्चमासमीयुः पङ्क्तिमेकाहमुपेयुः त्रिष्टुभा षष्ठं मासमीयुः श्रोविषुवान् भवितेति जगतीमुपेयुरिति ॥ १६ ॥

नव सातोबार्हतशेषो द्वौ च प्रगाथौ तान् कृत्वा पङ्क्तिमुपेयुस्तेषाञ्चोत्तमस्य स्थाने तत ऊर्द्धं त्रिष्टुभेति गौतमः† ॥ १७ ॥

गौतम आचार्य आह सातोबार्हता नवावशिष्टा द्वौ च प्रगाथौ तान् षष्ठस्य मासस्य प्रथमे चाभिष्ववे द्वितीयस्य चाभिष्ववस्याद्ये पञ्चाहे तान् कृत्वा ततः पङ्क्तिमुपेयुरिति अथवा तेषामेव बार्हतानां

* ब्राह्मयज्ञेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† ब्राह्मयज्ञोऽप्येवम् ।

प्रगाथानाम् उत्तमस्य स्थाने पङ्क्तिं कृत्वा तत ऊर्ध्वं त्रिष्टुभा षष्ठं
मासमोयुः यावत्सिद्धम् ॥ १७ ॥

इति दशमस्य षष्ठी कण्डिका ।

अथ सप्तमी कण्डिका ।

बृहत्या चैव त्रिष्टुभा चैतव्यमिति त्रिष्टुभं चतुर्विंशे कुर्या-
द्बृहतीं प्रथम आभिष्वविके* ॥ १ ॥

इह पठति तदाङ्गरनवक्लृप्तानि वा एतानि कृन्दांसि मथ्य-
न्दिने बृहत्या चैव त्रिष्टुभा चैतव्यमिति चातुरत्तर्यमपोद्य त्रिष्टुप-
बृहतीभ्यां विदधाति तदुच्यते बृहत्या चैव त्रिष्टुभा चैतव्यमिति
त्रिष्टुभं चतुर्विंशेऽहनि प्रायणीये कुर्यात् अभीवर्त्तसोत्रोयं प्रथमे
आभिष्वविकेऽहनि बृहतीं कुर्यात् अभीवर्त्तस्य ॥ १ ॥

एष विपर्यासः सर्वस्मिन्नयने* ॥ २ ॥

एष विपर्यासः अनेन न्यायेन एष विपर्यासः सर्वस्मिन्नयने ॥ २ ॥

एतानि महानानात्वानि* ॥ ३ ॥

य एते विधय उक्ताः पञ्चसु माःसु बार्हताः प्रगाथा आयन्त
इत्यारभ्य एतानि महानानात्वानीत्युच्यन्ते श्रुत्यन्तरे महानाना-
त्वानि श्रूयन्ते ॥ ३ ॥

चतुस्तुरप्रयोगो बृहतीत्रिष्टुभोश्च विपर्यासः षष्ठएव
मासि स्यादिति श्रौचिष्टुक्षिः संश्र इव वा एष कन्दसामिति
हि तस्मिन्नुपोद्य विदधाति* ॥ ४ ॥

श्रौचिष्टुक्षिराचार्य आह य एष चतुस्तुरप्रयोगः कन्दसां
कन्दोभिरेतव्यमिति यश्च बृहतीत्रिष्टुभोश्च विपर्यासः बृहत्या
चैव त्रिष्टुभा चैतव्यमिति एतौ कल्पौ क्रियमाणौ षष्ठ एव मासि
स्यातामिति यस्मादाह संश्र इव वा एष कन्दसां यद्वे कन्दसौ
संयुञ्जन्तोति चतुस्तुरैरेव कन्दोभिरेतव्यमिति तस्मिन् षष्ठे उपोद्य
कन्दः संयोगं कल्पो विदधाति षष्ठविषयः कन्दः संयोगः यद्विषयश्चाप-
वादः तद्विषयेनैवेतरेण विधिना भवितव्यम् ॥ ४ ॥

सर्वत्रैवेत्याचार्याश्चतुस्तुराणि ह्यनुपूर्वं प्रयुञ्जानो बृह-
तीं मध्यआमनति त्रिष्टुभा षष्ठं मासमिति चाह † ॥ ५ ॥

आचार्या आहुः सर्वस्मिन्नेवायने पूर्वस्मिन्नेतौ कल्पौ स्याता-
मिति यस्माच्चतुस्तुराणि कन्दांसि अनुपूर्वं प्रयुञ्जानः गायत्र्युष्णि-
गनुष्टुभौ विधाय त्रिव्यहःसु बृहतीं मध्य आमनति यावत्पञ्चमासाः
समाप्ता इति किञ्चान्यत् त्रिष्टुभा षष्ठं मासमिति चाह ब्राह्मणं
कृतं ‡ संयोगं दर्शयति ॥ ५ ॥

* ब्राह्मण्येनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मण्येनैतेन सूत्रत्रयं कृतम् ।

‡ कृतञ्चमित्यस्य स्थाने अन्यदिति काशीस्थमुक्तकपाठः ।

बृहतीत्याञ्च बृहत्या व्यत्यासो नोपपद्यते* ॥ ६ ॥

यस्मात् बृहत्य एव न सन्ति केन व्यत्यासः करिष्यति ॥ ६ ॥

सा प्राच्याद्बृहतोग्रहणमिति श्रौचिवृत्तिस्त्रिष्टुभेति यथा
भूयसो वादोऽक्षीणाञ्च बृहत्यः † ॥ ७ ॥

श्रौचिवृत्तिराचार्य आह स्यादेव षष्ठे मासि बृहतीत्रिष्टुभो-
र्विपर्यासः यत्तावदुच्यते चतुस्ताराणि ह्यनुपूर्वं प्रयुञ्जानो बृहतीं
मथ आमनतीति सा प्राच्याद्बृहतोग्रहणं न ह्यत्र बृहत्यः कृताः अत्र
यदुक्तं त्रिष्टुभा षष्ठं मासमिति चाह अयं भूयसोवादः भूयस्त्वं गृहीत्वा
प्रवृत्तः प्रयोगो हि वादानान्नियामको भवति अथ यदुक्तं बृहती-
त्याञ्च बृहत्या व्यत्यासो नोपपद्यते इति अक्षीणाञ्च बृहत्यः नच
बृहत्यः, क्षीणाः सत्यो बृहत्यः कथं सन्तीत्युच्यते ॥ ७ ॥

सातावार्हतशेषो ह्यष्टौ बृहद्रथन्तरकालेयस्तोत्रीयाञ्च
तैस्त्रिष्टुभो व्यत्यस्येत् ‡ ॥ ८ ॥

य एकेनत्रिंशत्सातोवार्हतास्तचास्तेषामेकविंशतिप्रगाथैः सद्योप-
युक्ताः अष्टौ शिष्यन्ते तैरष्टभिः बृहद्रथन्तरकालेयस्तोत्रीयैश्च तैः
तैस्त्रिष्टुभैः षष्ठे मासि त्रिष्टुभोव्यत्यस्येत् एकादशसु राथन्तरेष्वहःसु
एकादशबृहत्यः दशसु वार्हतेषु दश त्रिष्टुभः त्रिष्वभिष्वेषु च स्वर-
सामसु च ॥ ८ ॥

* आह्वायणीये विशेषोऽस्ति ।

† आह्वायणेनैतेन सूत्रत्रयं कृतं तथा विशेषश्च कृतः ।

‡ आह्वायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

तरणिरिषिषासतीति कालेयः स्याददहस्तस्य स्तोत्रीये-
ऽभीवर्तः* ॥ ९ ॥

यस्मिन्नहनि कालेयस्तोत्रीयेऽभीवर्तः स्यात् तस्मिन्नहनि तरणि-
रिषिषासतीति कालेयं स्यात् असञ्चाराद्धेतोः ॥ ९ ॥

स्वरसाम्नोर्वान्यतरस्मिन् रथन्तरस्तोत्रीयं कुर्यात् कृता
हि तत्रान्या रथन्तरस्यैवं व्याचक्षत आचार्याः † ॥ १० ॥

अथवा स्वरसाम्नोः प्रथमतोययोरन्यतरस्मिन्नेकस्मिन् रथन्तरे
स्तोत्रीयं ब्रह्मसाम्नि कुर्यात् यस्मात्तत्र पृष्ठगतस्य रथन्तरस्य अन्या एव
क्षत्तः कृता एवमाचार्या व्याचक्षते ॥ १० ॥

विंशतिशतं त्वपि प्रगाथा न धीयते तेभ्यएव प्रयुञ्जीत
संरोधो हि चतुःशते ‡ ॥ ११ ॥

विंशतिश्च शतञ्च विंशतिशतं विंशतिशतन्त्वपि प्रगाथा न धीयते
अपरे तु शब्दो हेत्वर्थः यस्मात् तत्र स एव प्रयुज्यते चतुःशते संरोधः
स्वस्य पक्ष एव ॥ ११ ॥

तत्र तथैव सतोबृहतीः कुर्यात्* ॥ १२ ॥

तत्र तस्मिन् कल्पे तथैव सतोबृहतीः कुर्यात् यथा चतुःशते
द्वतीयेऽहनि ॥ १२ ॥

* ब्राह्मणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणोऽन्येन सूत्रत्रयं कृतम् ।

‡ ब्राह्मणोऽन्येन सूत्रद्वयं कृतम् ।

उद्धरेत्तु पञ्चमादङ्गः* ॥ १३ ॥

यथा सतोद्बहव्यः पञ्चमे मासि अस्यामिष्वस्य पञ्चमेऽहनि कृताः ता उद्धरेत् प्रभवन्ति हि प्रगाथाः दिग्दो हेतव्यः यस्मात् प्रभवन्ति प्रगाथाः ॥ १३ ॥

श्रौचिवृक्षेः पुनर्विपर्यासोऽन्यायेनाकृतक्रिया हि विधानं कृताः पुनर्वृद्धयन्तरकालेयस्तोत्रीयाः † ॥ १४ ॥

यः पुनरयं श्रौचिवृक्षेः बृहतोत्रिष्टुभोर्विपर्यासः षष्ठे मासि अयमन्यायेन कृतः कथमन्यायः यस्मादकृतक्रिया हि य आस्तुतं कुर्वतो यथादुग्धासुपसोदेदेवन्तदिति अप्रयुक्तप्रतिषेधः कृतः पुनर्बृद्धयन्तरकालेयस्तोत्रीयाः तेषां कृतानां सतां खेषु स्थानेषु कृताः पुनर्ब्रह्मसाम्नि प्रयोगः ॥ १४ ॥

इति दशमस्य सप्तमी कण्डिका ।

अथ अष्टमी कण्डिका ।

विंशतिशतस्य तु शेषो विद्यते तेषां सप्तभिः सातो-
बार्हतेऽतुर्भिर्व्यत्यस्येत्* ॥ १ ॥

विंशतिशतस्य प्रगाथानां शेषो विद्यते तेषां सप्तभिः प्रगाथैः

* द्राह्यायणोऽप्येवम् ।

† द्राह्यायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

ये च नव सतोबार्हतास्तचः तेषां चतुर्भिः षष्ठे मासि त्रिष्टुभोऽव्यत्य-
स्येत् ॥ १ ॥

त्रयस्त्रिंशत्प्रभृतोन् सह चतुर्विंशेषु कुर्यादुत्तमे च
स्वरसाम्नीत्याचार्या अभीवर्तप्रकरणे हि श्रूयन्ते सोऽत्राप्य-
भीवर्त इति* ॥ २ ॥

अनन्तरं पठति त्रयस्त्रिंशता प्रगाथैरेतयं त्रयस्त्रिंशद्देवतास्वेव
प्रतितिष्ठन्तोयन्ति चतुर्विंशत्येतयं द्वादशभिरेतयं षड्भिरेतयं चतु-
र्भिरेतयं त्रिभिरेतयं द्वाभ्यामेतयमिति त्रयस्त्रिंशत्प्रभृतयः कल्पाः
श्रूयन्ते तान् त्रयस्त्रिंशत्प्रभृतोन् प्रगाथान् सह चतुर्विंशेष्वभिज्ञेषु
कुर्यात् उत्तमे च स्वरसाम्नि इत्येवमाचार्या आहुः यस्मादेते त्रय-
स्त्रिंशत्प्रगाथादयः कल्पाः अभीवर्त्तप्रकरणे श्रूयन्ते सोऽत्राप्यभीवर्त्त
इति चतुर्विंशे स्वरसामसु च उत्तमं स्वरसामानं उद्गृह्णाति तत्र तु
सतोबृहतीलन्न भवन्ति सतोबृहतो उद्गृह्णीत ॥ २ ॥

अन्तरेण त्वेतावार्षेयकल्पेन कृतं षट् प्रगाथमिहापि
तथैव स्यात् † ॥ ३ ॥

नत्वेवं स्यात् अन्तरेण चतुर्विंशस्वरसाम्नोः आर्षेयकल्पेन मश-
केन कृतं षट्प्रगाथम् अयने इहापि तथैव स्यात् ॥ ३ ॥

तेषां यत्र समप्रयोगे तृतीये तृतीयेऽहनि सतोबृहत् उप-
पद्येरन् कुर्यादेनास्तत्र † ॥ ४ ॥

* ब्राह्मयणीनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मयणीोऽप्येवम् ।

तेषां प्रगाथानां यत्र समप्रयोगे कियमाणे तृतीये तृतीयेऽहनि
सतो बृहत् उपपद्येरन् कुर्यादेनास्तत्र ॥ ४ ॥

अनुपपद्यमानासु प्रगाथा एव स्युरनाचारो हि षडहेऽ-
न्यत्र तृतीयादङ्गः सतो बृहतीनाम्* ॥ ५ ॥

अनुपपद्यमानासु समप्रयोगेण प्रगाथा एव स्युः तृतीयेष्वहःसु
यथा अनाचारः षडहेऽन्यत्र तृतीयादङ्गः सतो बृहतीनाम् अयं हि
समप्रयोगः षट्प्रगाथे एवोपपद्यते ॥ ५ ॥

स यथैव पुरस्तादभीवर्त्तस्तोत्रीयं कुर्यात् तयोपरिष्ठा-
दिन्द्रक्रतौ ब्रह्मसामानि निधनवन्त्येव ऋष्यर्ष्यकल्पेन कृ-
तम् † ॥ ६ ॥

स येनैव कल्पेन पूर्वस्मिन् पक्षसि अभीवर्त्तस्तोत्रीयं कुर्यात्
आदिकल्पादारभ्य यावद्धि प्रगाथ इति तथैतस्मिन् पक्षसि इन्द्र-
क्रतौ प्रगाथे ब्रह्मसामानि निधनवन्ति एवं कल्पयेत् यस्मादेवमर्ष्य-
कल्पेन कृतं पूर्वस्मिन् पक्षसि षट् प्रगाथेषु अभीवर्त्तः कृतः उत्तरस्मिन्
इन्द्रक्रतौ षट् सामानि कृतानि ॥ ६ ॥

अतिरात्रचतुर्विंशभ्यां सह षष्ठो मासः पूर्वस्मिन्
पक्षसि व्रतातिरात्राभ्यां प्रथम उत्तरस्मिन्* ॥ ७ ॥

पूर्वस्मिन् पक्षसि अतिरात्रचतुर्विंशे पठित्वा पञ्चायनमासान्
पठति ततः षष्ठे मासि व्रतं पठति उत्तरस्मिन् पक्षसि प्रथमं

* ब्राह्मण्येनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मण्यणीये विशेषोऽस्ति ।

व्रतं पठित्वा चतुरयनमासान् पठति ततो दशरात्रमिश्रं मासं पठति
तत्र व्रतातिरात्रमधिकं पठति तत् षष्ठसप्तमयोर्मासयोः पूरणं
ददाति अतिरात्रचतुर्विंशाभ्यां सह पूर्वस्मिन् पक्षसि षष्ठो मासः सम्पूर्णे
भवति उत्तरस्मिन् पक्षसि प्रथमो व्रतातिरात्राभ्याम् ॥ ७ ॥

यदेतानि सामानि न च्यवन्त इति गौरोवितस्योत्तरयो-
र्निहवश्यावाश्वे स्यातां सर्वत्र गवामयनेऽनारभ्य ह्यच्यवनं
विदधातीत्येके* ॥ ८ ॥

उक्तं ये वै वाचमन्त्रमादयन्त्यन्नादा भवन्तीति ये वितर्षयन्ति
रूक्षा भवन्ति गौरोवितं श्यावाश्वन्निहव एतानि वै सामानि वाचोऽ-
न्नमेतेषां वागन्नं यदेतानि सामानि न च्यवन्ते वाचमेव तदन्नमा-
दयन्ति तेन सर्वेऽन्नादा भवन्ति तद्यदेतानि सामानि न च्यवन्त इति
गौरोवितस्योत्तरयोस्तोत्रीययोर्निहवश्यावाश्वे स्यातां सर्वस्मिन् गवा-
मयने हि यत्नादनारभ्य एतेषां स्थानम् अच्यवनं विदधाति एवमेके
आचार्या मन्यन्ते ॥ ८ ॥

अन्ववेत्य विधिस्त्वार्षेयकल्पेन कृतो गौरोवितश्यावाश्वयो-
र्निहवस्य च ब्राह्मणेन तथा सत्यच्यवनं स्यात्* ॥ ९ ॥

अन्ववेत्यान्वगत्य गौरोवितश्यावाश्वयोः आर्षेयकल्पेन विधिः
कृतः अनुगमनमन्ववायः निहवस्य च अन्ववेत्य विधिः कृतो ब्राह्म-
णेन तथा सति कल्पे तेषाम् अच्यवनं स्यात् ॥ ९ ॥

* ब्राह्मण्येनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

इति दशमस्य अष्टमी कण्डिका ।

अथ नवमी कण्डिका ।

सर्वे सहर्त्विजो महाव्रतेन सुवीरन्नित्युद्गाढविकार एव
स्यादश्रुतिभूता ह्यन्ये* ॥ १ ॥

महाव्रतप्रकरणे सर्वे सहर्त्विजो महाव्रतेन सुवीरन्नित्येवमधि-
कृत्याध्वर्युः शिरसोद्गाधेदिति परिसंख्यानं करोति तत्र किं सर्वशब्दस्य
निरवशेषवाचित्वात् सर्वेषां स्तवनं अथ परिसंख्यानादध्वर्यादयो
ये परिसंख्यातास्तेषामिति एतस्मिन् संशय आचार्य्य आरभते सर्वे
सहर्त्विजो महाव्रतेन सुवीरन्निति तदेतद्वाङ्मणम् अयमुद्गाढविकार
एव स्यात् येनोद्गाता विक्रियते अध्वर्य्यमैत्रावरुणब्राह्मणाङ्गि-
गृहपतिभिस्त एव स्युः अश्रुतिभूता ह्यन्ये न श्रुतिभूता अश्रुतिभूताः
अन्य सहर्त्विजः न श्रुतिभूताः उच्यन्ते नन्विद्यं श्रुतिः सर्वे सहर्त्विज
इति अत्राह ॥ १ ॥

अवाप्यते च सर्वशब्दस्तेष्वेव † ॥ २ ॥

योऽयं सर्वशब्दः अयन्तेष्वेवावाप्यते एतद्धि ब्राह्मणम् अध्वर्यादोन्
मनसि कृत्वा सर्वशब्दं प्रयुङ्क्ते तेन तस्याधिकृतेषु सर्वशब्दोऽर्थवान्
यथा सर्वशब्दोदनादनुः सर्वैर्ब्राह्मणैर्भुङ्क्तमिति ॥ २ ॥

सह सुवीरन्निति कर्मसमवायात् पौर्वापर्य्यचोदनादनु-
पूर्वत्वं स्तवनं स्यात्* ॥ ३ ॥

* ब्राह्मण्यणैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मण्यणोऽप्येवम् ।

सह सुवीरन्निति यदेतत् तदेतस्मिन् कर्मणि समवाचात् पौर्वा-
पर्य्यचोदनादनपूर्वं स्तवनं स्यात् यत्तु स्तवनं तदेव आनुपूर्व्येण स्यात्
पूर्वापरभावः पौर्वापर्य्यम् ॥ ३ ॥

तिष्ठभिरुद्गातात्मन उद्गोयेति चात्मना जघन्यस्तवनं दर्श-
यति* ॥ ४ ॥

तिष्ठभिरुद्गातात्मन उद्गोयेति चैतदादि ब्राह्मणम् आत्मना
जघन्यस्तवनं दर्शयति एवं चैतत्सर्वं भवति यथानुपूर्व्येण स्तवन-
मिति ॥ ४ ॥

नानादेशस्तवनं ऋन्दोगानामेव स्यादुद्गातैव सर्वेणोद्गाये-
दिति ह्युक्त्वा तस्य देशान् विदधाति हविर्द्धाने शिरसा स्तुत्वा
संख्याः प्रत्यञ्च एयुस्ते दक्षिणेन धिष्ण्यान् परीत्य पश्चान्-
मैत्रावरुणस्य धिष्ण्यस्तीपविश्येति च ये शिरसा स्तुवते तेषा-
मेवेतरैः स्तवनं दर्शयति † ॥ ५ ॥

यदेतन्नानादेशस्तवनञ्चेदितं हविर्द्धाने शिरसा स्तुत्वा इत्येतदा-
दिना तच्छन्दोगानामेव स्यात् नेतरेषां यस्मात् अथो खल्वाङ्गः कथ-
मध्वर्युर्बर्हृचः साम गायेदित्युद्गातैव सर्वेणोद्गायेदिति ह्युक्त्वा तस्य
देशान्विदधाति तस्य स्थानानि विदधाति उद्गातुः किञ्चान्यत् हवि-
र्द्धाने शिरसा स्तुत्वा संख्याः प्रत्यञ्च एयुस्ते दक्षिणेन धिष्ण्यान् परीत्य

* ब्राह्मण्येणैवम् ।

† ब्राह्मण्येनेतेन सूत्रत्रयं कृतम् ।

पश्चात् मैत्रावरुणस्य धिष्णाग्रस्योपविश्येति चैष समानकर्तृक आदेशः
ये शिरसि स्तुवते तेषामेवेतरैः स्तवनं दर्शयति ॥ ५ ॥

इलान्दमग्निष्टोमसाम कार्यमित्यग्ने तव अवा वय इत्ये-
तासां पूर्वासु तिसृषु स्यात्* ॥ ६ ॥

इलान्दमग्निष्टोमसाम कार्यमिति ब्राह्मणं तदिलान्दमग्निष्टोम-
साम क्रियमाणम् अग्ने तव अवावय इत्येतासां षष्ठामृचां पूर्वासु
तिसृषु चतसु स्यात् ॥ ६ ॥

दशाक्षरेष्वार्चिकान्यनुगानान्येवं तृचे भवति यथान्यानि
सामानि* ॥ ७ ॥

तासान्तिसृष्टामृचां दशाक्षरेषु आर्चिकान्यनुगानानि स्युः दशा-
क्षराणि दशाक्षरे दशाक्षरे एकैकमार्चिकमनुगानं स्यात् एवं क्रिय-
माणन्तृचे भवति यथान्यानि सामानि ॥ ७ ॥

षडृचे सर्वस्मिन्नित्याचार्याः अर्द्धर्चेष्वनुगानान्येवमसं-
रोधतरोगीतानाम् † ॥ ८ ॥

षडृचे सर्वस्मिन् कार्यमित्येवमाचार्या मन्यन्ते एवं क्रियमाणे
असंरोधतरः पर्वणां हतो भवति अथमतिसंरोधः पूर्वस्मिन्सु कल्पे
संरोधः ततस्त्वक्रिया ॥ ८ ॥

* ब्राह्मणायशोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणायमीये विप्रोऽशोऽन्ति ।

द्वादशर्च इति शाण्डिल्यस्तत्रापरावाग्नेयौ तृचावाहरे-
दाते अग्नेऽग्निं तं मन्य इत्येवमृच्छनुगानानि* ॥ ९ ॥

शाण्डिल्य आचार्य आह द्वादशर्चः स्यात् तत्र तस्मिन् वक्तृचा-
वृत्तरौ अपरावाग्नेयौ तृचावाहरेदाते अग्नेऽग्निं तं मन्य इति एवं
क्रियमाणे ऋगुत्पन्नान्यनुगानानि सर्वाणि कृतानि भवन्ति ॥ ९ ॥

चतुर्थमेवानुगानं तृचे स्यादिति वार्षगण्योऽत्र हि निधन-
वादं वदति व्रतमिति भवति स्वरिति भवति शकुन इति
भवतीति भक्तयश्च कल्प्यन्ते नानासामवच्चैनान्येकेऽधीयते-
ऽधीयते + ॥ १० ॥

वार्षगण्य आचार्य आह चतुर्थमेवानुगानन्तृचे स्यात् यस्मादत्र
हि निधनवादं वदति व्रतमिति भवति स्वरिति भवति शकुन इति
भवतीति एष निधनवादः भक्तयश्च सर्वाः प्रस्तावादयः अस्मिन्नेव
कल्प्यन्ते एके च कन्देगा एतानि पञ्चाष्टनुगानानि नानासामवदेवा-
धीयते ॥ १० ॥

* द्वाध्यायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतं किन्तु तत्र किञ्चिन्न्यूनमस्ति ।

† द्वाध्यायणेनैतन सूत्रचतुष्टयं कृतम् ।

इति दशमस्य नवमी कण्डिका ।

अथ दशमी कण्डिका ।

कन्दोमदशाहयोर्दशमस्य त्रयस्त्रिंशमग्निष्टोमसाम स्या-
दित्येके त्रिकं सर्पराज्ञं दशमप्रदेशात्* ॥ १ ॥

गवामयने यत्किञ्चित्सन्दिग्धं तद्विचारितम् अनन्तरमादित्या-
नामयनमङ्गिरसामयनञ्च तयोः सामान्यं विचार्यते आदित्यानामयने
अहर्व्यूहं विधाय पठति कन्दोमदशाहोऽष्टाचत्वारिंशं प्रथममहरिति
एवं दशस्वहःसु अष्टाचत्वारिंशादिभिः स्तोमैः प्रकृतान् स्तोमान् प्रत्या-
मनति दशमेऽहनि चतुर्विंशस्तोममामनति एवमेवाङ्गिरसामयने च
चतुर्विंशादींस्तोमान् पठति पुनर्दशमे चतुर्विंशमेवामनति मशकेन
प्रायणीयादृक्कामद्रव्यं कल्पयित्वा कन्दोमदशाहयोरेकत्र दशमेऽ-
हनि पठति मशकः अथ यदेव कन्दोमवतो दशरात्रस्य महाव्रतान्ति-
ममहस्तदत्र दशरात्रमिति अपरत्र पठति अथ यदेव पूर्वस्य कन्दो-
मदशाहस्य दशममहस्तदत्र दशममिति तत्रायं संशयः किं मशकेन
दशमप्रदेशात् त्रिकत्रयस्त्रिंशो मानसाग्निष्टोमसान्वोः स्तोमौ कर्त्तव्यौ
अथ प्रत्यक्षविधानात् सर्वत्रैव चतुर्विंश इति एतस्मिन् संशये अथ-
माचार्य आरभते कन्दोमदशाहयोर्दशमस्य त्रयस्त्रिंशमग्निष्टोम-
साम स्यादित्येके त्रिकं सर्पराज्ञं दशमप्रदेशादिति कन्दोमदशाहयो-
रुभयोरपि दशमस्याहः त्रयस्त्रिंशमग्निष्टोमसाम स्यादित्येके आचार्या
मन्यन्ते त्रिकञ्च सर्पराज्ञम् एते उभे मानसाग्निष्टोमसामनौ त्रिक-
त्रयस्त्रिंशस्तोमयोः स्यातां किं कारणं दशमप्रदेशात् यस्मात् दशमे

उभयोरप्येतयोः प्राकृतेन दशमेनाङ्गा प्रदेशं करोति अन्योन्यं स्यात्
यद्येवं तदिदं ब्राह्मणं चतुर्विंशमिति अस्य कृत्स्नसंयोगस्थानार्थकं
प्राप्नोति उच्यते ॥ १ ॥

यथा भूयसोवाद्चतुर्विंशमिति* ॥ २ ॥

यदेतद्ब्राह्मणं चतुर्विंशमिति एष यथा भूयसोवादः भूयस्त्वं
गृहीत्वा प्रवृत्तः आस्रवनवत् ब्राह्मणग्रामः यस्मिन्नन्येऽपि वृक्षा
विद्यन्ते तथापि आस्रवनमिति उच्यते तथा अन्येऽपि वर्षा
विद्यन्ते तथापि ब्राह्मणग्रामइत्युच्यते न चतुर्विंशत्यन्येऽपि वर्षा न
सन्ति किन्तु भूयस्त्वादादः सन्निविष्टो यथा प्राधान्यभूयस्त्वान्नित्य-
त्वाच्च वादाः सन्निविशन्ते एवमयं चतुर्विंशमिति भूयस्त्वादादः सन्नि-
विष्टः ॥ २ ॥

ऋक्सामानि तु प्रदिश्यन्ते दशमात्सर्वं च्छाहरधिकृत्य
चोच्यते चतुर्विंशः* ॥ ३ ॥

तुशब्दः पूर्वपक्षनिवृत्त्यर्थः यदुक्तं त्रयस्त्रिंशमग्निष्टोमसाम स्यात्
त्रिकं सार्धराज्ञमिति तन्न ऋक्साममात्रं प्रदिश्यते दशमस्तोमस्तु
चतुर्विंशस्तोमं प्रथममहरधिकृत्य अष्टाचत्वारिंशं प्रथममहरधिकृत्य
सर्वेषामङ्गां कृत्स्नाधिकारः ॥ ३ ॥

प्रत्यक्षविकारश्च यथा भूयसो वादात् † ॥ ४ ॥

यदुक्तं भूयसोवाद्चतुर्विंशमिति एवं न स्यात् किं कारणं

* ब्राह्मयणीयेष्वप्येवम् ।

† ब्राह्मयणीये विशेषोऽस्ति ।

यस्मात् प्रत्यक्षविकारो बलीयान् यथा भूयसोवादात् चतुर्विंशमिति
प्रत्यक्षेण शब्देन विकरोति चिकचयस्त्रिंशे ॥ ४ ॥

ब्राह्मणविहिते च स्तोमे कल्पप्रदेशः ऋक्साम्नां भवति*
॥ ५ ॥

यदुक्तं मशकेन प्रदेशादिति ब्राह्मणविहितेन स्तोमेन कल्पप्रदेशेन
ऋक्साम्नां भवति मशको हि ब्राह्मणं उपकृतस्य स्तोमस्य वशेन प्रदेश-
स्येष्टेन हि ब्राह्मणविहितं स्तोमं मशकस्य विकल्पयितुं दंशितम् ॥ ५ ॥

त्रिंशिनः सुत्या मासान् सर्वत्र सञ्चक्षीरन् कौण्डपा-
यिने च हविर्यज्ञिकां स्थापयित्वे च दैक्षोपसदान् † ॥ ६ ॥

सर्वसत्रेषु त्रिंशिनः सुत्या मासान् सर्वत्र सञ्चक्षीरन् कौण्डपायिने
च हविर्यज्ञिकान् मासान् कौण्डपायिने चाग्निहोत्रादयो विहिताः
शुनासीर्याः मासमग्निहोत्रं जुहुतीत्यत आरभ्य तांश्च हविर्यज्ञिकान्
मासान् कौण्डपायिने त्रिंशिनः सञ्चक्षीरन् तापयित्वे पठति संवत्सरं
दीक्षिता भवन्ति संवत्सरमुपसङ्गिश्चरन्ति संवत्सरं प्रसूतो भवति तांश्च
दैक्षोपसदान्मासां स्थापयित्वे त्रिंशिनः सर्वान् सञ्चक्षीरन् सौत्यास्तु
सर्वशब्देनैव सिद्धाः ॥ ६ ॥

इति वातवतोरयने द्वावेकोनौ मासौ सुनुयुस्त्रिवृताविति
गौतमः ‡ ॥ ७ ॥

* ब्राह्मणायणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणायणेन तेन सूत्रत्रयं कृतम् ।

‡ ब्राह्मणायणेन तेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

दृतिवातवतोरयने अतिरात्रस्त्रिवृता मासमित्यधिकृत्य पार्ष्टिकैः
यज्ञसोमैरेकेन सोमेन क्रियाविधानं पूर्वस्मिन् पक्षसि तदनन्तरमुत्त-
रस्मिंस्तैरेव प्रतिलोमैः तत्र गौतम आचार्य आह द्वौ मासौ प्रथमो-
त्तमौ त्रिवृतौ एकोनौ सुनुयुरतिरात्राभ्यान्तयोः पूरणमिति ॥ ७ ॥

त्रयस्त्रिंशविति धानञ्जयः* ॥ ८ ॥

धानञ्जय आचार्य आह त्रयस्त्रिंशौ मासौ षष्ठसप्तमौ एकोनौ
सुनुयुरिति गवामयने हितौ एकोनौ दृष्टाविति ॥ ८ ॥

उभौ वा त्रिंशिनौ स्यातां यथैतद्ब्राह्मणम्* । ९ ॥

अथवा उभावेव त्रिंशिनौ स्यातां प्रथमोत्तमौ वा षष्ठसप्तमौ
वा यथैतद्ब्राह्मणं ब्राह्मणं समधिकावेवातिरात्रौ पठति ॥ ९ ॥

तथा सत्यष्टम्यां दीक्षित्वा पञ्चदशदीक्षाः कुर्वीरन्* ॥ १० ॥

तथा सति कल्पे अष्टम्यां दीक्षित्वा पञ्चदशदीक्षाः कुर्वीरन् ॥ १० ॥

पञ्चदशानां दशमस्याष्टादशान्तान्युक्त्यानि स्युरित्या-
चार्याः षोडश्यपायाद्वि निवृत्तं नार्मेधमिति* ॥ ११ ॥

मशकः पठति विष्टतिभिः क्लृप्तं दृतिवातवतोरयनमात्रिणवेभ्यः
त्रिवृद्भ्यः उद्धरत्युक्त्यानि पञ्चदशेभ्यः षोडशिनमिति षोडशिन उद्धारं
पठति तत्र च विष्टतोनां दशमेऽहनि पञ्चदशानां नार्मेधमुक्त्यानेव
पठति यदि षोडशिनमुद्धरति तत्रायं संशयः किं नार्मेधस्य तत्र
षोडशो निमित्तम् अथ वचनं कारणमिति तदिह आचार्यैर्विचा-

* ब्राह्मणयोऽप्येवम् ।

र्थ्यते पञ्चदशस्तोमानामङ्गां दशमस्याङ्गः आष्टादंष्ट्रान्युक्त्यानि स्युरि-
त्येवमाचार्या मन्यन्ते कस्मात् षोडशपायात् नार्मेधस्य हि तत्र षोड-
शी निमित्तं सचेत् षोडशी तस्मादेवमपि स्यात् अवयवानां निवृत्तिः
स्यात् ॥ ११ ॥

अवचनात्तु निवृत्तिर्न स्याद्यथान्येषां साम्नाम्* ॥ १२ ॥

तुशब्दः पक्षविनिवृत्त्यर्थः यथा अन्यानि सामानि निवृत्तानि
भवन्ति तत्प्रदेशदेवमेव नार्मेधमपि स्यात् न हि वचनमस्ति येन
नार्मेधं निवर्त्तत इति यद्येकं षोडशिनो निवृत्तं न तत्र नार्मेधमित्येवं
वचनम् ॥ १२ ॥

वचनञ्च कारणं नार्मेधस्य न षोडशी + ॥ १३ ॥

वचनञ्च तत्र कारणं नार्मेधस्य न षोडशी निमित्तं भवति ॥ १३ ॥

दृश्यते चाभीक्षणमषोडशिकेषु † ॥ १४ ॥

दृश्यते चैतदेवमाभीक्षणं पुनः पुनः प्रयुज्यमानम् अषोडशिकेषु
यज्ञेषु यथा गूर्दः त्रैकुभञ्च नार्मेधमित्युत्थानानोत्येतदादिवत् ॥ १४ ॥

तस्यायनविचाराः पृष्ठेनैकैको मासो वर्त्तेतेत्येके ‡ ॥ १५ ॥

तस्यायनविचारा वर्त्तिष्यन्ते पृष्ठेनैकैको मासो वर्त्तेतेत्येवं श्रुतिः
त्रिवृतामासमित्येवमादि अत्र पृष्ठेन षड्विंशस्तोमेन त्रिवृदादि स्तोम-

* द्राह्यायणोऽप्येवम् ।

† द्राह्यायणेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

‡ द्राह्यायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

विक्रतेन एकैको मासो वर्त्तत एवमेके आचार्या मन्यन्ते लिङ्गात्
यस्मात् पार्थिकाः स्तोमाञ्चोद्यन्ते ॥ १५ ॥

पृथ्यस्तोमेनेति शाण्डिल्यः* ॥ १६ ॥

शाण्डिल्य आचार्य आह पृथ्यस्तोमेन त्रिवृदादिस्तोमविक्रतेन
क्रमेण एकैकोमासो वर्त्तत ॥ १६ ॥

अभिस्तवपृष्ठगभ्यामिति शौचिवृद्धिः* ॥ १७ ॥

शौचिवृद्धिराचार्य आह अभिस्तवपृष्ठगभ्यां त्रिवृदादिस्तोम-
विक्रताभ्याम् एकैकोमासो वर्त्ततेति संवत्सरप्रकृतितात् ॥ १७ ॥

पृष्ठगङ्गैकैकेनेति शाण्डिल्यायनधानञ्जयौ* ॥ १८ ॥

शाण्डिल्यायनधानञ्जयावाचार्यावाहतुः पृष्ठगङ्गैकैकेन त्रिवृ-
दादिः एकैको मासः वर्त्ततेति यस्मात् तेन लिङ्गेन तस्य तस्य हि
स्तोमचोदना ॥ १८ ॥

ज्योतिष्टोमेनेति लामकायनस्तस्य रथन्तरं पृष्ठं बृहच्च
व्यत्यासम् † ॥ १९ ॥

लामकायन आचार्य आह ज्योतिष्टोमेन त्रिवृदादिस्तोम-
विक्रतेन एकैकोमासो वर्त्तत यस्मात् सर्वेषामङ्गामसौ प्रकृतिः अयन्तु
विशेषः तस्य रथन्तरपृष्ठं बृहच्च पृष्ठानुग्रहार्थं तत्प्रकृतीनि हि स-
र्वाणि ॥ १९ ॥

* द्राह्यायणोऽप्येवम् ।

† द्राह्यायणेनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

यथैवार्षेयकल्पेनोक्तमिति क्षैरकलम्भिः* ॥ २० ॥

क्षैरकलम्भिः आचार्य आह यथैवार्षेयकल्पेनोक्तमयनं तथैव
स्यादिति परं नः प्रमाणं मशक इति एवमेते सर्वे कल्पाः प्रमाणम्
॥ २० ॥

इति दशमस्य दशमी कण्डिका ।

अथ एकादशी कण्डिका ।

पौर्णमासीप्रभृतयो दीक्षाः कौण्डपायिनस्य † ॥ १ ॥

विचारितं दृतिवातवतोरयनं साम्प्रतं कौण्डपायिनं विचा-
र्यते तत्र पठति मासं दीक्षिता भवन्ति मासं सोमं क्रीणन्ति तेषां
द्वादशोपसद उपसद्भिश्चरित्वा सोममुपनह्य मांसमग्निहोत्रं जुहति
मासं दर्शपूर्णमासाभ्यां यजन्ते मासं वैश्वदेवेन मासं वरुणप्रघासैर्मासं
शाकमेधैर्मासं शुनाशीर्येण त्रिवृता मासं पञ्चदशेन मासं सप्तदशेन
मासमेकविंशेन मासन्त्रिणवेन मासमष्टादशत्रयस्त्रिंशान्यहानि द्वादशा-
न्यहानि द्वादशाहस्य दशाहानि महाव्रतञ्चातिरात्रञ्चेति तत्र उप-
सद्भिश्चरित्वा सोममुपनह्य विधाय प्रायणीयमतिरात्राग्निहोत्रादीन्
हविर्यज्ञानुपदिशति त्रिवृत्मासादींश्चान्यान् मासान् तच्चार्यं संश्रयः
किं सचन्यायेन प्रायणीयोऽतिरात्रेषु अथाश्रवणान् माभूदिति एत-

* ब्राह्मण्यमीये विशेषोऽस्ति ।

† ब्राह्मण्यगोऽप्येवम् ।

स्मिन् संशये आचार्यैः स्वं स्वं मतं परिगृह्यायमर्थो विचार्यते
 पौर्णमासीप्रभृतयो दोक्षाः कौण्डपायिनस्येति पौर्णमासारम्भाः पौर्ण-
 मासीप्रभृतयः दोक्षाः प्रभृतिशब्दः आद्यर्थः कौण्डपायिनस्येति सम्बन्ध-
 लक्षणा षष्ठी ॥ १ ॥

तस्थोपसदन्त उपवसथकर्म कृत्वातिरात्रमुपेयुरिति शा-
 ण्डिल्य एव हि गृह्यते वृत्तिः* ॥ २ ॥

कौण्डपायिनस्य उपसदन्त उपवसथकर्म कृत्वातिरात्रमुपेयुरिति
 शाण्डिल्य आचार्य आह किं कारणं यस्मादेवं वृत्तिर्गृह्यते सर्व-
 सत्राणाम् ॥ २ ॥

तत ऊर्ध्वं प्रातराहुत्यपक्रमाः सायमाहुतिसंस्था एका-
 न्नचिंशतमहान्यग्निहोत्रं जुहुयुः* ॥ ३ ॥

ततस्तस्मादतिरात्रादूर्ध्वं प्रातराहुत्यपक्रमाः प्रातराहुत्यारम्भणाः
 सायमाहुतिसंस्थाः सायमाहुत्यपवर्गाः एकान्नचिंशतमहान्यग्निहोत्रं
 जुहुयुः एवं शाण्डिल्यो मन्यते ॥ ३ ॥

मासमेवेति गौतमः सुत्यानान्तु पुरस्तादुपवसथकर्म
 स्यादतिरात्रश्चैव च गृह्यते वृत्तिरव्यवायस्य हविर्यज्ञैः सुत्या-
 नाम् † ॥ ४ ॥

गौतम आचार्य आह मासमेवाग्निहोत्रं जुहुयुः मासे हि श्रुतः

* ब्राह्मयणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मयणो नैतेन सूत्रत्रयं कृतम् ।

तस्य कुतः खण्डनमृते वचनात् किन्तु सुत्यानान्तु पुरस्तादग्निहोत्रा-
दीन् शुनासीर्थान्तान् हविर्यज्ञान् उपरिष्ठात्क्रमेण समाप्य ततः
सुत्यानान्तु पुरस्तादुपवसथकर्म स्यादतिरात्रश्चैवञ्च गृह्यते वृत्तिः सर्व-
कर्मसु सुत्यानां पुरस्तादुपवसथकर्म भवति किञ्चान्यत् अव्यवायश्च
हविर्यज्ञैरेवं क्रियमाणे सुत्यानां भवति ॥ ४ ॥

अश्रवणादतिरात्रो न स्यादिति धानञ्जयः प्रत्यन्ताह्य-
न्येषु चोदयन्नेह विदधाति* ॥ ५ ॥

धानञ्जय आचार्य आह अश्रवणादतिरात्रो न स्यादिति यदि
अतिरात्रो दृष्टोऽभविष्यत् अश्रोषत् येन पुनस्तेषु गत्रेषु प्रतिसत्र-
ञ्चोदयन् यावदन्त इति नेह विदधाति तस्मादकल्पो न श्रुतमति-
रात्रं कल्पयितुम् ॥ ५ ॥

उपसदन्त एवोपवसथकर्म स्यात् † ॥ ६ ॥

उपसदन्त एव उपवसथकर्म भवेत् न सुत्यानन्तरम् ॥ ६ ॥

अष्टादशभ्यो वेर्द्धिः शौनासीर्थभ्यो राजानं क्रीणीयु-
रेवमनन्तरं सुत्याभ्यो भवतीति † ॥ ७ ॥

अथवाऽनेकदीक्षाणामनन्तरं सोमक्रयो न स्यात् शौनासीर्थान्य-
हान्यष्टादश कृत्वा ततः सोमं राजानं क्रीणीयुः एवं तत् राजक्रया-
दि कर्म अनन्तरं सुत्याभ्यो भवतीति ॥ ७ ॥

* द्राक्षायणोऽप्येवम् ।

† द्राक्षायणेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतं तथा विशेषश्च कृतः ।

दीक्षोपसदां व्यवयो न्याय इति शाण्डिल्यायनस्ते मासि
सोमं क्रीणन्तीति वानन्तरं दीक्षाभ्यः क्रयं दर्शयति* ॥ ८ ॥

शाण्डिल्यायन आचार्य आह दीक्षोपसदां व्यवयः अन्याय इति
किञ्चान्यत् ते मासि सोमं क्रीणन्तीति चैतत् ब्राह्मणमनन्तरं दीक्षाभ्यः
क्रयं दर्शयति ॥ ८ ॥

उपवसथकर्मैवानन्तरं सुत्याभ्यः स्यात् † ॥ ९ ॥

उपवसथकर्मैवानन्तरं सुत्याभ्यः स्यादतिरात्रो न स्यात् ॥ ९ ॥

आग्नीध्रोयादङ्गारान्मार्जालीयं हत्वा पृथक् स्थाली-
पाकान् अपयित्वा पितृयज्ञान् कुर्वीरन् ‡ ॥ १० ॥

दर्शं पितृयज्ञा भवन्ति तेषां विधिरुच्यते आग्नीध्रोयादङ्गारान्
मार्जालीयं हत्वा पृथङ्गानां स्थालीपाकाञ्कपयित्वा पितृयज्ञान्
कुर्वीरन् ॥ १० ॥

ततो दक्षिणातिप्रणयेयुः पैतृयज्ञिकायाम् † ॥ ११ ॥

ततस्तस्मान्मार्जालीयात् दक्षिणे प्रदेशे अतिप्रणयेयुः पैतृयज्ञि-
कायां पितृमेधेषु ॥ ११ ॥

आहवनीयादक्षिणतो वरुणप्रधासेषु तस्मिन् कुर्युर्यदक्षि-
णाहवनीये कृत्यमुपवसथकर्म चेत् कृतं स्यात् ‡ ॥ १२ ॥

* ब्राह्मण्येनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मण्येनैतेन सूत्रेणैवम् ।

‡ ब्राह्मण्येनैतेन सूत्रत्रयं कृतम् ।

कृतउपवसथानन्तरं आहवनीयप्रणयनं भवति वरुणप्रघासेषु यो
द्वितीयोऽग्निः प्रणीयते दक्षिणतस्तमाहवनीयस्य दक्षिणे प्रदेशे प्रण-
येयुः तस्मिन् कुर्युर्यत् कर्म दक्षिणाहवनोवे कृत्यं तदुपवसथकर्मपूर्वकं
स्यात् ॥ १२ ॥

यथा प्रकृत्यकृते* ॥ १३ ॥

अथ पुनरुपवसथकर्म नैव कृतं स्यात् तथा सत्यनन्तरं प्रकृतं तत
इह आग्नीध्रीयादङ्गारादित्येतदादि यथा प्रकृत्येव स्यात् ॥ १३ ॥

अग्निहोत्रमासे दोक्षितान्नस्याध्वर्युर्जुहुयादन्यारब्धा इ-
तरे स्युः* ॥ १४ ॥

अग्निहोत्रमासे प्रकृतानां सत्रिणां अग्निहोत्राच्छिष्टेन वृत्तिर्न
कल्पते तदेव दर्शयति तेषामन्नं क्रियत इति दोक्षितार्थमन्नं तस्य
दोक्षितान्नस्याध्वर्युर्जुहुयात् उक्तवाङ्मतस्याग्नीयुरिति इतरेऽध्वर्यु-
मन्वारभेरन् जुह्वानम् ॥ १४ ॥

हवींष्येवेष्टयनेषूपवद्येयुः† ॥ १५ ॥

इष्टयनेषु हवींष्येवोपावद्येयुः नात्र दोक्षितान्नमग्निहोत्रमासवत्
स्यात् तत्किमिदमारभ्यते यथा उक्तमेवाग्निहोत्रमासे दोक्षितान्न-
स्येति तत् कथमिष्टयनेषु न स्यात् उच्यते अन्यार्थमेवैतदित्यादिश्रुते
हवींष्येवेष्टयनेषूपवद्येयुरिति हविषामावृत्तिपरिमाणमुक्तम् इह तु
तथा उपावद्येयुः यथा इष्टीनां हविःशेषेण यजमानवृत्तिः स्यात् ॥ १५ ॥

* ब्राह्मण्यणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मण्यणीये विशेषोऽस्ति ।

अथ द्वादशी कण्डिका ।

अग्निहोत्रोपस्थानं विष्णुक्रमाः समिष्टयजूंषीति न
क्रियेरन्नवभृथन्यङ्गश्चेति शाण्डिल्यः* ॥ १ ॥

सोममुपनह्य मासमग्निहोत्रं जुहति इत्युक्तं तस्मिन् कर्मणि यत्
प्राप्तं कर्म तत्र किञ्चिद्वचनेन निवर्त्यते अग्निहोत्रं तावदुपस्थान-
मिष्टिषुविष्णुक्रमाः समिष्टयजूंषि अवभृथन्यङ्गश्चेति एतानि न क्रिये-
रन् इत्येवं शाण्डिल्य आचार्यो मन्यते एतेषां प्राप्तप्रतिषेधः ॥ १ ॥

समिधस्वादध्युर्यास्तत्र पुरस्तादुक्ताः † ॥ २ ॥

समिधस्वादध्युर्या अस्मिन्नवभृथन्यङ्गेषु पुरस्तादुक्ताः अवभृथ-
न्यङ्गं प्राप्याभ्युत्थणप्रभृति सौत्यं कर्म समापयेयुरित्येतस्मिन् प्रकरणे तत्र
हि समिदाधानान्तं भवति ॥ २ ॥

सर्वं क्रियेतेति धानञ्जयः † ॥ ३ ॥

धानञ्जय आचार्य आह अग्निहोत्रोपस्थानादि सर्वं क्रिये-
तेति ॥ ३ ॥

मासं दर्शपूर्णमासाभ्यामित्यामावाख्येन पूर्वपक्षमितरं
पौर्णमासेन* ॥ ४ ॥

मासन्दर्शपूर्णमासाभ्यां यजेरन्नित्युक्तं तत्रामावाख्येन हविषा पूर्व-
पक्षं यजेरन् इतरमपरपक्षं पौर्णमासेन यजेरन् ॥ ४ ॥

* द्राह्म्यायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† द्राह्म्यायणोऽप्येवम् ।

आमावास्ये पितृयज्ञः सकृद्भूत्वा न स्यादिति गौतमः* ॥ ५ ॥

आमावास्ये कर्मणि पितृयज्ञः सकृद्भूत्वा प्रथमे इतरेषु न स्यादित्येवं गौतम आचार्यो मन्यते सति दर्शाङ्गत्वे कालेऽपि न स्यात् पितृयज्ञः अमावस्यायाम् ॥ ५ ॥

न सकृच्च न स्यादिति शाण्डिल्यः* ॥ ६ ॥

शाण्डिल्य आचार्य आह असकृदपि न स्यात् पितृयज्ञः नाङ्गमेतद्दर्शयेति ॥ ६ ॥

अहरहः स्यादिति धानञ्जयः* ॥ ७ ॥

धानञ्जय आचार्य आह यावत्कल अमावस्या तावत्कलः पितृयज्ञः स्यात् दर्शाङ्गं हि स इति ॥ ७ ॥

मासं साकमेधैरिति गृहमेधीयेनेष्टा तदैव शषं सप्तस्थापयेयुरेवं त्रिंशत्कल उपेता भवन्तीति † ॥ ८ ॥

मासं साकमेधैर्यजेरन्निति ब्राह्मणं तच्च गृहमेधीयेनेष्टा पूर्वेषु कर्म संस्थापयेयुः एवं क्रियमाणेन साकमेधीयं कर्म त्रिंशत्कल उपेतं भवतीति ॥ ८ ॥

झृहापवर्गस्त्वेषां प्रकृतौ पञ्चदशकल एवाभ्यस्येयुः समासः* ॥ ९ ॥

तुशब्दो हेत्वर्थः एषां शाकमेधानां प्रकृते झहेनापवर्गो दृष्टः

* ब्राह्मणायणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

इहापि द्वाहापवर्गतामेव कल्पयित्वा पञ्चदशकृत्वोऽभ्यस्येयुः समासो
भवति एवं मासशब्दस्यार्थवत्त्वं कृतं भवति ॥ ९ ॥

अग्निहोत्रं दशहेतेति दशहेतारं नामाध्वर्यवोऽग्नि-
होत्रोपस्थानमधीयते* ॥ १० ॥

अग्निहोत्रं दशहेता दर्शपूर्णमासं चतुर्होता चातुर्मास्थानि
पञ्चहेता सौम्याध्वरे सदा हेतेति ब्राह्मणं तत्र अग्निहोत्रं दशहेतेति
दशहेतारं नामाध्वर्यवः अग्निहोत्रस्योपस्थानमधीयते तदभिप्रेत्येत
ब्राह्मणम् ॥ १० ॥

ऋत्विज उत्तरैरभिप्रेताः* ॥ ११ ॥

उत्तरैर्वचनैर्यदुक्तं तत्र ऋत्विजोऽभिप्रेताः दर्शपूर्णमासयोश्चत्वारो
हेतारः चातुर्मास्थे तु पञ्च ॥ ११ ॥

वषट्कारिणोऽध्वरे* ॥ १२ ॥

अध्वरे सोमे वषट्कारिणः सप्ततामनभिप्रेत्येतद्ब्राह्मणं सौम्यो-
ऽध्वरः सप्तहेतेति ॥ १२ ॥

अत्सरकैश्चमसैर्भक्षयेयुः कुण्डप्रतिरूपैः † ॥ १३ ॥

ते सर्वे कुण्डपायिनोऽत्सरकैश्चमसैर्भक्षयन्तीति अत्सरकैरदण्ड-
चमसैः कुण्डप्रतिरूपैः कुण्डसदृशैर्भक्षयेयुः ॥ १३ ॥

होत्रा समास उक्तो ब्राह्मणेन † ॥ १४ ॥

* ब्राह्मणायणेन सूत्रत्रयेणैकसूत्रं कृतम् ।

† ब्राह्मणायणोऽप्येवम् ।

यो होता सोऽध्वर्युः सपोतेत्येतदादि समासः सङ्क्षेप एकीभावः

॥ १४ ॥

स्वादासनादुपसञ्चारं ब्रह्मेतरे होत्रे कुर्यात्* ॥ १५ ॥

स्वस्मादासनादुपसञ्चारेऽपि सञ्चार्य इतरे होत्रे मैत्रावरुण्य-
प्रतिकर्त्रे कुर्यात् एतत् ज्ञापितं भवति ब्रह्मत्वेनासौ दीक्षितः इतरे
होत्रे करोति ॥ १५ ॥

तथोद्गातृप्रस्तोतारावाग्नीध्रश्च* ॥ १६ ॥

तथा उद्गाता च स्वस्मादासनादुपसञ्चारमितरे होत्रे नेष्टीया-
च्छावाकोथे कुर्यात् तथा प्रस्तोता इतरे होत्रे यावस्तु ब्राह्मण-
कंसोथे स्वस्मादासनादुपसञ्चारं कुर्यात् तथाग्निधोयेणासौ दीक्षितः
इतरे उन्नेत्रे प्रतिप्रस्थात्रे कुर्यात् ॥ १६ ॥

गृहपतिर्गृहपतिः सुब्रह्मण्यः सुब्रह्मण्यइत्यसमासन्तयो-
द्दर्शयति* ॥ १७ ॥

गृहपतिर्गृहपतिः सुब्रह्मण्यः सुब्रह्मण्य इत्यनया वीक्षया ब्राह्मण-
मसमासन्तयोर्दर्शयति विज्ञापयति ॥ १७ ॥

इति दशमस्य द्वादशी कण्डिका ।

अथ त्रयोदशी कण्डिका ।

एतेनोक्तस्तापश्चित्तस्य दीक्षादिः* ॥ १ ॥

* ब्राह्मण्यगोऽप्येवम् ।

उक्तं कौण्डपायिनामयनम् अनन्तरं तापश्चितस्य ब्राह्मणं संवत्सरं
दीक्षिता भवन्ति संवत्सरमुपसङ्गिश्चरन्ति संवत्सरं प्रसूतो भवतीति
तस्य दीक्षाकाल उच्यते एतेनोक्तस्तापश्चितस्य दीक्षादिरिति एतेन
कौण्डपायिनेन उक्तोव्याख्यातस्तापश्चितस्य दीक्षादिः पौर्णमासी-
प्रभृतयो दीक्षा इति ॥ १ ॥

तस्यायनविचारः* ॥ २ ॥

वक्ष्यन्त इति वाक्यशेषः अयनस्य विकल्पितं मशकेन गवा-
मयनेन कृत्तं तापश्चितामयनं ज्योतिष्टोमेन वा विकृतेनेति तस्य
विकल्प उच्यते ॥ २ ॥

ज्योतिष्टोमोऽतिरात्रः षोडशिमानह्रहः स्यादिति धान-
ज्जप्यः* ॥ ३ ॥

ज्योतिष्टोमोऽतिरात्रः षोडशिमानहन्यहनि स्यात् संवत्सरमिति
शेषः ॥ ३ ॥

चत्वारोज्योतिष्टोमा अभिजिदेष पञ्चाहः षट्सु मासेष्व-
भ्यस्येत महाव्रतं विषुवानथैत एव मासा आवृत्ता विश्वजित्त्व-
भिजित्स्थाने तत्पुरुषस्य नारायणस्यायनम् † ॥ ४ ॥

चत्वारो ज्योतिष्टोमाः ज्योतिष्टोमश्चतुरभ्यस्तः अभिजिदेष
पञ्चाहः षट्सु मासेष्वभ्यस्येत महाव्रतं विषुवान् स्यात् अथैत

* ब्राह्मयणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मयणेनैतेन पञ्च सूत्राणि कृतानि तथा विशेषश्च कृतः ।

एव मासा आवृत्ताः स्युः अयन्तु विशेषः विश्वजित्त्वभिजितः स्थाने
स्यात् तत्पुरुषस्य नारायणस्यायनम् ॥ ४ ॥

अभिजिदहरहस्तदग्नेर्ज्योतिष्टोमो वा रथन्तरपृष्ठः * ॥ ५ ॥

तेनाभिजिद्विकल्पेन रथन्तरपृष्ठमिति नियमार्थम् ॥ ५ ॥

बृहत्पृष्ठ इन्द्रस्य † ॥ ६ ॥

बृहत्पृष्ठो ज्योतिष्टोमः संवत्सरमहरहः स्यात्तदिन्द्रस्यायनम् ॥ ६ ॥

व्यत्यासं बृहद्रथन्तरे पृष्ठे तदिद्राग्न्योः † ॥ ७ ॥

व्यत्यासं ज्योतिष्टोमे संवत्सरं बृहद्रथन्तरे पृष्ठे स्यातां तदि-
न्द्राग्न्योरयनम् ॥ ७ ॥

उभयसामा ब्रह्मप्राजापत्योः † ॥ ८ ॥

उभयसामा ज्योतिष्टोमः संवत्सरः स्यात् तद्ब्रह्मप्राजापत्योरयनं
स्यात् ॥ ८ ॥

वायोर्वैरूपपृष्ठो व्रतं वा † ॥ ९ ॥

वैरूपपृष्ठो ज्योतिष्टोमः संवत्सरं स्यात् महाव्रतं वा संवत्सरमह-
रहः स्यात् तद्वायोरयनम् ॥ ९ ॥

आदित्यस्य वैराजपृष्ठो विश्वजिदा † ॥ १० ॥

वैराजपृष्ठो ज्योतिष्टोमः संवत्सरं स्यात् विश्वजिदा तदादित्य-
स्यायनम् ॥ १० ॥

* ब्राह्मणायनेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मणायणोऽप्येवम् ।

अपां शर्करोपृष्ठः* ॥ ११ ॥

शर्करोपृष्ठो ज्योतिष्टोमः संवत्सरं स्यात् तदपामयनम् ॥ ११ ॥

गवां रेवतीपृष्ठः* ॥ १२ ॥

रेवतीपृष्ठो ज्योतिष्टोमः संवत्सरं स्यात् तद्गवामयनं स्यात् ॥ १२ ॥

प्रजापतेर्वामदेव्यपृष्ठः* ॥ १३ ॥

वामदेव्यपृष्ठो ज्योतिष्टोमः संवत्सरं स्यात् तत्प्रजापतेरयनम् ॥ १३ ॥

विश्वेषां देवानां स्वरपृष्ठः* ॥ १४ ॥

स्वरपृष्ठो ज्योतिष्टोमः संवत्सरं स्यात् एतद्विश्वेषां देवानामयनम् ॥ १४ ॥

सूर्यस्य दिवाकीर्त्यपृष्ठः* ॥ १५ ॥

दिवाकीर्त्यपृष्ठो ज्योतिष्टोमः संवत्सरं स्यात् तत्सूर्यस्यायनम् ॥ १५ ॥

महेन्द्रस्य महाव्रतपृष्ठः* ॥ १६ ॥

महाव्रतपृष्ठो ज्योतिष्टोमः संवत्सरं स्यात् एतन्महेन्द्रायनम् एते विचारास्तापश्चितस्य ॥ १६ ॥

ज्योतिष्टोमेन त्रीण्युत्तराणि तस्य रथन्तरं पृष्ठं बृहच्च व्यत्यासम् † ॥ १७ ॥

तस्य तापश्चितस्य यानि त्रीण्युत्तराणि द्वादशसंवत्सरं षट्त्रिंशत् संवत्सरं शतसंवत्सरमिति एतानि ज्योतिष्टोमेन अभ्यस्तानि भवन्ति

* द्राक्षायाद्योऽप्येवम् ।

† द्राक्षायाद्योऽनैतेन सूत्रत्रयं कृतं तथा विशेषश्च कृतः ।

तस्य ज्योतिष्टोमस्य रथन्तरं पृष्ठं दृष्ट्वा व्यत्याशं व्यत्यस्य व्यत्यस्य
व्यात्यासम् ॥ १७ ॥

यथैवार्षेयकल्पेनोक्तमिति क्षैरकलम्भिः* ॥ १८ ॥

क्षैरकलम्भिराचार्य आह एतेषामयनविधानं यथैवार्षेयकल्पे-
नोक्तं तथैव स्यादिति इति वातवतोरयने तत् क्लृप्तं प्रजापतेर्दादश-
संवत्सरं षट्त्रिंशत्संवत्सरं शतसंवत्सरमिति ॥ १८ ॥

इति दशमस्य त्रयोदशी कण्डिका ।

अथ चतुर्दशी कण्डिका ।

अग्निष्टोमास्त्रिवृत उक्थ्याः पर इति तत्रावचनादतिरा-
त्रा न स्युर्विषुवन्तश्चेति शाण्डिल्यः † ॥ १ ॥

इह ज्योतिष्टोमेन त्रीण्युत्तराणीति प्रकृतं तेषु सर्वेषु संवत्-
सरचोदना न च प्रायणीयोदयनीयावादिष्टौ नापि विषुवान् तत्राद्यं
शंसयः किं संवत्सरन्यायं गृहीत्वा प्रायणीयोदयनीयातिरात्रवन्तो
भवन्ति अथायहणान्न भवन्तीति एतस्मिन् संशयेऽयमाचार्य आर-
भते अग्निष्टोमास्त्रिवृत इत्येतदादि सूत्रं मशक एतेषु ये त्रिवृदादि-
स्तोमाः संवत्सरान् अग्निष्टोमसंस्थान् कल्पयति यान् पञ्चदशान्
तानुक्थसंस्थान् सोऽयमाचार्य एतदर्थं गृहीत्वा तु परोक्षितुमारभते

* ब्राह्मण्यणीये विशेषोऽस्ति ।

† ब्राह्मण्यणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

अग्निष्टोमास्त्रिवृत उक्थाः पर इत्येतस्मिन् कल्पे अवचनादतिरात्रा
न स्युः विषुवन्तचेति एवं शाण्डिल्य आचार्य्य आह ॥ १ ॥

इतरः सत्रन्याय इति धानञ्जयः* ॥ २ ॥

धानञ्जय आचार्य्य आह इतरोयो वक्ष्यते सत्रन्यायः स भवेत
इह कः पुनरित्युच्यते ॥ २ ॥

अतिरात्रावभितः स्यातां मध्ये विषुवान् वृहत्पृष्ठो रथ-
न्तरमध्यन्दिनः पञ्चदशः सप्तदशः † ॥ ३ ॥

प्रायणीयोदयनीयावतिरात्रौ स्याताम् आद्यन्तयोः सत्रस्य
स्यातां मध्ये विषुवान् स्यात् वृहत्पृष्ठो रथन्तरमध्यन्दिनः पञ्चदश-
सप्तदशौ स्तोमौ स्तोत्रेषु व्यत्यासेन स्याताम् एकत्रिक इव ॥ ३ ॥

एकैकस्मिन्चैतत्संवत्सरवर्गं स्यात् ‡ ॥ ४ ॥

त्रिवृदादिवर्गेषु आद्यन्तयोः प्रायणीयोदयनीयावतिरात्रौ मध्ये
विषुवान् ॥ ४ ॥

उत्तममुत्तमे वा संवत्सरे † ॥ ५ ॥

वर्गाणामुत्तमे वा संवत्सरे एतत् स्यात् उत्तमस्योत्तमस्य संवत्-
सरस्याद्यन्तयोः प्रायणीयोदयनीयावतिरात्रौ मध्ये विषुवान् ॥ ५ ॥

पृथग्वा संवत्सरेषु ‡ ॥ ६ ॥

* जाह्नवायणोऽप्येवम् ।

† जाह्नवायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

‡ जाह्नवायणेन सूत्रत्रयेणैकसूत्रं कृतम् ।

पृथक्संवत्सरेषु एकैकस्मिन् संवत्सरे आद्यन्तयोः प्रायणीयोदय-
नीयावतिरात्रौ मध्ये विषुवान् ॥ ६ ॥

तेषां यथास्तोमं विष्णुवन्तः स्युः* ॥ ७ ॥

तेषां संवत्सराणां यथास्तोमं विष्णुवन्तः स्युः योऽयं सस्तोमः संवत्-
सरस्तस्मिन् सस्तोमे विषुवान् स्यात् ॥ ७ ॥

रथन्तरपृष्ठो बृहद्ब्रह्मसामा त्रिवृताः स्याद्बृहत्पृष्ठो
रथन्तरमध्यन्दिनः परेषु † ॥ ८ ॥

त्रिवृतां संवत्सराणां रथन्तरपृष्ठो बृहद्ब्रह्मसामा विषुवान् स्यात्
बृहत्पृष्ठो रथन्तरमध्यन्दिनः परेषु पञ्चदशादिषु संवत्सरेषु विषुवान्
स्यात् ॥ ८ ॥

यजनीयेऽहनि प्रसवः स्यात् पूर्वपक्षे यद्यविषुवत्काः स-
मार्द्धमासातिवर्तिषु* ॥ ९ ॥

यजनीयेऽहनि प्रतिपदि प्रसवो भवेत् प्रथमः स्रवः प्रसवः यद्यवि-
षुवत्काः स्युः ततः पूर्वपक्षे स्यात् समार्द्धमासातिवर्तिनश्च यदि
भवेयुः ॥ ९ ॥

अपरपक्षे विषमेषु* ॥ १० ॥

यदि विषमार्द्धमासातिवर्तिनः अविषुवत्काश्च ततो अपरपक्षे
प्रसवः स्यात् ॥ १० ॥

* द्राक्षायजोऽप्येवम् ।

† द्राक्षायजेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

सहस्रसाय्ये सहातिरात्राभ्यां सहस्रमहानीत्याचार्याः
सहस्रसाय्यमिति ह्याहेति* ॥ ११ ॥

सहस्रसाय्ये पठति अतिरात्रः सहस्रमहानीत्यतिरात्र इति तत्र
संशयः किं सहातिरात्राभ्यां सहस्रमहानि स्युः उत विनातिरात्रा-
भ्यामिति कुतः संशय उत्पन्न इति चेत् प्रत्यक्षायां श्रुतौ अतिरात्रः
सहस्रमहानीत्यतिरात्र इति उच्यते समाख्यातः सहस्रसाय्य इति
सहस्रमस्मिन् साय्या सहस्रसाय्यम् अत आचार्य आरभते सहस्र-
साय्ये सत्रे सहातिरात्राभ्यां सहस्रमहानि स्युरिति यस्मादाह सहस्र-
साय्यमिति ॥ ११ ॥

अन्तरेणेति श्रौचिवृद्धिः सहस्रमहानीत्यन्तरेणातिरात्रा-
वाह † ॥ १२ ॥

श्रौचिवृद्धिराचार्य आह अन्तरेणातिरात्रौ अन्यानि सहस्र-
महानि स्युरिति यस्मादन्तरेणातिरात्रावाह सहस्रमहानीनि अति-
रात्रः सहस्रमहान्यतिरात्र इति अथ यदुक्तं समाख्यातः संशय उत्पन्न
इति न हि प्रत्यक्षायां श्रुतौ समाख्या ग्राह्या प्रथमं हि विनियोग-
कारणं श्रुतिः दुर्बला समाख्या ॥ १२ ॥

तस्यायनविकल्पस्त्रिकद्रुकाश्चतुःषष्ठंशतमभिज्ञवानां द-
शरात्रो व्रतमिति दशरात्रो व्रतमिति ‡ ॥ १३ ॥

* ब्राह्मयज्ञोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मयज्ञेनैवेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

‡ ब्राह्मयज्ञीये विशेषोऽस्ति ।

तस्य सहस्रसायस्यायन उच्यते अतिरात्रौ तावत्प्रत्यक्षिष्टौ
 अन्यदत्र सहस्रमयनं यच्चोदितं तत् मशकेन विकल्पितं ज्योति-
 ष्टोमेनाविकृतेन क्लृप्तम् अग्नेः सहस्रसायं गौरीवितस्य खरेण वा
 तत्रायं विकल्प्य उच्यते अतिरात्रौ तावत् प्रत्यक्षिष्टौ अन्यक्षिक-
 द्रुकास्तुःषष्ठं शतमभिष्वानां दशरात्रो व्रतमिति एतदहः सहस्रं
 त्रिकद्रुका ज्योतिर्गौराधुरिति चतुःषष्ठ्यधिकं शतं अभिष्वानां दश-
 रात्रोव्रतमिति ॥ १३ ॥

इति दशमस्य चतुर्दशी कण्डिका ।

अथ पञ्चदशी कण्डिका ।

दक्षिणे तीरे सरस्वत्या विनशनस्य दीक्षेरेन् सारस्वताय
 षष्ठ्याम्यक्षस्येति गौतमः* ॥ १ ॥

सहस्रसायमुक्तम् अनन्तरं सारस्वतान्युच्यन्ते तत्र ब्राह्मणं सर-
 स्वत्या विनशने दीक्षेते इति यस्मिन् देशे सरस्वत्यन्तर्भवति तद्विन-
 शनमित्युच्यते तस्य विनशनस्य दक्षिणे कूले तीरे सारस्वताय तादर्थ्यं
 चतुर्थी षष्ठ्यां त्रियो पञ्चस्य परिभाषितम् उदगयनपूर्वपक्षपुण्याह-
 मिति गौतम आचार्य आह ॥ १ ॥

अमावास्यायामतिरात्रः स्यादेव स्वस्थानमामावास्यां प्रयु-
 ज्यते* ॥ २ ॥

उक्तं यदहरतिरात्रो भवति तदहर्वत्सानपाकुर्वन्ति संस्थितेऽति-
रात्रे सान्नाय्येन यजन्त इति तद्वत्सापाकरणेन सान्नाय्ययोगेन च
अतिरात्रस्यैव कालो ज्ञायते वत्सापाकरणं हि अमावास्यायां भवति
तदनन्तरेऽहनि सान्नाय्येन यागः सोऽयं गौतम आचार्य आह अमा-
वास्यायामतिरात्रः स्यादेवं स्वस्थानमामावास्यां प्रयुज्यत इति अमा-
वास्यास्य हि पूर्वपक्षादिस्थानम् उक्तञ्च संस्थितेऽतिरात्रे सान्नाय्येन
यजन्त इति तद्यद्यमावास्यायामतिरात्रो भवति ततस्तस्य स्वस्थानं
पूर्वपक्षादौ भवति ॥ २ ॥

सप्तम्यां वा दोक्षित्वामावास्याया यजनीयेऽह्न्यतिरात्रः
स्यादिति धानञ्जयः* ॥ ३ ॥

धानञ्जय आचार्य एवमाह ॥ ३ ॥

समाधय उत्तराभ्यां सुत्याभ्याम्† ॥ ४ ॥

वक्ष्यति हि तेषां पौर्णमास्याङ्गोष्टोमस्तोमो भवतीति यजनीयेऽ-
हनि स्यादित्याचार्या इति तथैवायुः प्रदेक्ष्यते एवन्तावत् आयुषो
यजनीयेऽहनि क्रियोपदेक्ष्यते तद्यद्यतिरात्रोऽपि यजनीयेऽहनि क्रियते
ततः गो आयुर्भ्यां समाधिः कृतो भवति एतदर्थं अतिरात्रोऽपि यज-
नीय एवाहनि स्यात् इति किञ्चान्यत् ॥ ४ ॥

स्वस्थानञ्चैवामावास्यां प्रयुज्यते* ॥ ५ ॥

* ब्राह्मणयोगोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणानीये एतन्नान्ति ।

यदुक्तममावास्यायामतिरात्रे क्रियमाणे पूर्वपक्षादौ स्वस्थान-
मामावास्यं प्रयुज्यते इतरथा हि क्रियमाणे न स्वस्थानमामावास्यं
प्रयुज्यते किं कारणम् ॥ ५ ॥

पूर्वपक्षो ह्यामावास्यस्थानमिति* ॥ ६ ॥

कृत्स्नो हि पूर्वपक्ष आमावास्यस्थानं तदा दर्शितं ग्रन्थान्तरे ॥ ६ ॥

पुरा रात्रेः सायं दोहं दोहयेरन् संस्थितेऽतिरात्रे प्रात-
र्दोहं तेन सान्नाय्येन यजेरन् + ॥ ७ ॥

प्रायाचैरारम्भात् सायन्दोहं दोहयेरन् संस्थिते समाप्तेऽतिरात्रे
प्रातर्दोहं दोहयेरन् उक्तं संस्थितेऽतिरात्रे सान्नाय्येन यजन्त इति ॥ ७ ॥

सान्नाय्येनेष्ट्वाध्वर्युः शम्यां परास्यतीत्याहवनीयन्यन्तेन
तिष्ठन् प्राङ्मुखो नित्यमिष्टिसंस्थासु प्रास्येत्तदुक्तं ब्राह्म-
णेन ‡ ॥ ८ ॥

उक्तं सान्नाय्येनेष्ट्वाध्वर्युः शम्यां परास्यतीति तच्छम्याप्राशनं
कुत्र भवतीत्याह आहवनीयसमीपे तिष्ठन्निति क्रियोपदेशः न आसीनः
तिष्ठन् प्राङ्मुखः नित्यमहन्वहनि इष्टिसंस्थासु इष्टिसमाप्तिषु प्रास्येत्
प्रक्षिपेत् शम्यां तदुक्तं ब्राह्मणेन सा यत्र निपतति तद्गार्हपत्यस्ततः
षट्त्रिंशतं प्रक्रमान् प्रक्रामति तदाहवनीयमिति नित्यग्रहणम् अमा-

* ब्राह्मणायणोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणायणेनैतेन सूत्रत्रयं कृतम् ।

‡ ब्राह्मणायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

वास्यानन्तरं प्राशनं प्रकृतं तत्सर्वमकृतम् इष्टिसंस्थासु च तत् स्यादिति
नित्यग्रहणम् ॥ ८ ॥

चक्रीवत्ता च तथापि पत्नीशाला स्याच्छामित्रञ्च* ॥ ९ ॥

पत्नीशालापि तथैव चक्रीवति स्यात् पत्नीशाला प्राग्वंशा
शामित्रमपि चक्रीवदेव स्यात् शामित्रसुकलक्षणम् ॥ ९ ॥

तानि यथादेशं वर्त्तेरन् समञ्चेद्भूमिभागः स्यात् † ॥ १० ॥

तानि सद आदोनि यथादेशं वर्त्तेरन् यो यस्य देशो यथादेशं
स्वस्वदेशेन गच्छेयुर्द्यदि समोभूमिभागः स्यात् ॥ १० ॥

अनुपूर्वं विषमे † ॥ ११ ॥

यदि विषमो भूमिभागः स्यात् अनुपूर्व्येण वर्त्तेरन् अनुपूर्व्य-
मध्यर्थेवे सिद्धं यथा व्यवयनम् ॥ ११ ॥

वेदेः पांशून् हरेयुस्तथोत्तरवेदेर्धिषण्येभ्यश्च † ॥ १२ ॥

वेद्यादीनान्नयनमशक्यं तत्र तेषामवयवा नीयन्ते वेदेरित्यपा-
दानलक्षणा पञ्चमी तस्याः पांशून् ग्रहीत्वा नयेयुः यथा वेदेस्तथो-
त्तरवेदेः पांशून् हरेयुः धिष्णोर्भ्यश्च पांशून् हरेयुः ॥ १२ ॥

तान्निविश्य यथायतनं निवपेयुः † ॥ १३ ॥

तान् पांशून् निविश्य उपविश्य यथायतनं यद्यस्यायतनं तस्मि-
न्निवपेयुः ॥ १३ ॥

* ब्राह्मण्येनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मण्यणोऽप्येवम् ।

उलूखलबुध्नो यूप इति पृथुबुध्नः स्यात्* ॥ १४ ॥

उलूखलबुध्नोयूप इति ब्राह्मणं तत्कथमुलूखलबुध्न इत्युच्यते पृथु-
बुध्नः स्यात् पृथु विस्तारे विस्तोर्णबुध्नः स्यात् ॥ १४ ॥

प्रकृष्य इति तं पूर्वं कर्षेयुरेवानुद्यकन्तः* ॥ १५ ॥

यपः प्रकृष्य इति ब्राह्मणं यूपस्थानं सर्वेषां पूर्वं कर्षेयुः अनुद्य-
कन्तः अनुत्क्षिपन्तः एवञ्चन्दः क्रियते कर्षेयुरेव नैनमुत्क्षिपेयुः यथा
यन्थान्तरे दृष्टः प्रकृष्य इत्यवस्थाने प्रकृष्यत आकृतिको ह्यत्यन्त
इति आकृतिको भवतु मा वाभूत् प्रकृष्टय एव प्रकृष्य इति ब्राह्म-
णम् ॥ १५ ॥

उपोम एवेत्यनिखातस्तिष्ठेत् पांशुभिः पर्युप्तः* ॥ १६ ॥

उपोम एवेति ब्राह्मणं न निखातस्तिष्ठेत् उपोम एवेति पांशुभिः
पर्युप्तः परिवेष्टितः ॥ १६ ॥

नोपरवान् खनन्तीत्यधिषवणफलकयोरधस्तादुपरवाना-
मश्वभ्रास्तेषां प्रतिषेध आलिखेयुरेवैनान्न खनेयुः † ॥ १७ ॥

नोपरवान् खनन्तीति ब्राह्मणं ते उपरवाः कस्मिन् देशे इति
उच्यते सोमस्याधिषवणार्थो यौ फलकौ तयोरधस्ताद्भूमौ उपर-
वानामश्वभ्रा विद्यन्ते श्वभ्रः खातः तेषामत्र प्रतिषेधः आलिखनमात्र-
मेवैषां कुर्युः न खनेयुः आलिखेयुरेनानित्येवमेव वक्तव्ये एवञ्चन्दः

* ब्राह्मणयोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मणयोर्नैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

किमर्थं क्रियते न खनेचुरिति उच्यते अन्यत्रापि यत्रार्थतः खातो न स्यात् तत्र लेखनमात्रमेव स्यात् यथा साद्यःक्रेषु वैश्वदेवे चालालपांशुभिः प्रयोजनं नास्ति तत्राप्यालेखनमात्रं स्यादिति ॥ १७॥

इति दशमस्य पञ्चदशी कण्डिका ।

अथ षोडशी कण्डिका ।

तेषां पौर्णमास्यां गोष्टोमः स्तोमो भवतीति यजनीयेऽहनि स्यादित्याचार्याः संस्थिते गोष्टोमे पौर्णमासमिति हि संस्थानान्ताद्विदधाति* ॥ १ ॥

उक्तं ते तमापूर्यमाणमामावास्थेन यन्ति तेषां पौर्णमास्यां गोष्टोमः स्तोमो भवत्युक्त्यो बृहत्सामा संस्थिते गोष्टोमे पौर्णमासं निर्वपन्त इति गोष्टोमसंस्थानन्तरं पौर्णमासस्य क्रियामादिशति पौर्णमासस्य चापरपक्षादिः स्थानं तत्किं पौर्णमासकालवशेन यजनीयेऽहनि गोष्टोमोऽस्तु अथ प्रत्यक्षत्वात् पौर्णमास्यां गोष्टोमं कृत्वा तत्कालानन्तरं पौर्णमासं निरूप्यतामिति अतोऽर्थमाचार्यः परोक्षितुमारभते तेषां पौर्णमास्यां गोष्टोमः स्तोमो भवतीति स गोष्टोमो यजनीयेऽहनि स्यात् इत्येवमाचार्या मन्यन्ते किं कारणं यस्मात् संस्थानन्तरं पौर्णमासस्य क्रियां विधत्ते यस्त्वयं पौर्णमासी-शब्दस्तेषां पौर्णमास्यामिति अयं पौर्णमासीसन्निकृष्टे काले ॥ १ ॥

ते तमापूर्यमाणं तेतमपक्षीयमाणमिति च कृत्स्नवत्पक्षा-
भिधानम्* ॥ २ ॥

किञ्चान्यत् यदिदन्ते तमापूर्यमाणमामावासेन यन्ति तेतम-
पक्षीयमाणं पौर्णमासेन यन्तीत्येतदभिधानं कृत्स्नौ पक्षावधिकृत्य
कालाध्वनोरत्यन्तसंयोगे दितोर्येति यदि ह्ययं पौर्णमास्यां गोष्टोमं
कुर्यादमावास्यायाञ्चायुष्टोमम् आमावास्यापौर्णमासाभ्यां कृत्स्नयोः
पक्षयोर्व्याप्तिर्न स्यात् ॥ २ ॥

पर्वणि त्वेव स्यात्तेषां पौर्णमास्यां तेषाममावास्यायामिति
हि प्रत्यक्षेण विदधाति † ॥ ३ ॥

तुशब्दः पूर्वपक्षनिवृत्त्यर्थः यदुक्तं यजनोयेऽहनि स्यादिति तन्न
पर्वण्येव स्यात् एवशब्देऽवधारणार्थः तेषां पौर्णमास्यान्तेषाममा-
वास्यायामेवेति यस्मात् प्रत्यक्षेण विदधाति यदिदं यजनोयेऽहनीत्या-
चार्याणां वचनं कल्पनामात्रमिदम् अयन्त्वाद्यः प्रत्यक्षशेषः कल्पना-
मात्रेण शक्यं प्रत्यक्षं वचनं बाधितुं कल्पनावचनयोर्वचनस्य बलीय-
स्त्वात् वचनं हि श्रुतिः ॥ ३ ॥

कर्मनन्तर्यमात्रन्तु सत्स्था दर्शपूर्णमासयोः* ॥ ४ ॥

संस्थिते गोष्टोमे पौर्णमासमिति यदुक्तन्नान्तरान्यत्कर्म प्रवर्तत
इत्येतदुक्तं भवति खे खे काल एव गोष्टोमः खे खे काल एव पौर्णमासः
स्यात् वक्ष्यत्येतेनायुर्थाख्यात इति तत्राऽप्येष एव विधिः स्यात् ॥ ४ ॥

* ब्राह्मणयोऽप्येवम् ।

† ब्राह्मण्येनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

ते तमापूर्यमाणन्ते तमपक्षीयमाणमिति च यथा भूयसो
वादः* ॥ ५ ॥

अथ यन्तन्ते तमापूर्यमाणन्ते तमपक्षीयमाणमिति च कृत्स्न-
वत्पक्षाभिधानमिति अयं यथा भूयसोवादः गृह्यताम् असम्भवात्
कृत्स्नभावस्य ॥ ५ ॥

संस्थिते गोष्टोमे तदहरेव पौर्णमासेन हविषेष्टो-
द्यञ्जीरन्निति* ॥ ६ ॥

पर्वणि गोष्टोमं कृत्वा तस्मिन्नेवाहनि पौर्णमासेन हविषेष्टा उद्-
द्यञ्जीरन्निति उद्योगं कुर्युरिति तदहरेव प्रतिष्ठेरन्निति एवं संस्थान-
न्तरं पौर्णमासं प्रयुक्तं भवतीति ॥ ६ ॥

अयजमानास्तत्रैव तां रात्रिं वसेयुरिति गौतमः* ॥ ७ ॥

गौतम आचार्य आह पर्वणि गोष्टोमेनेष्टा अयजमानाः पौर्ण-
मासेन तस्मिन्नेव देशे तां रात्रिं वसेयुरिति ॥ ७ ॥

उद्यञ्जीरन्नेवेति शाण्डिल्यः श्रोभूते तु यजेरन्* ॥ ८ ॥

शाण्डिल्य आचार्य आह इष्टा पौर्णमासां गोष्टोमेन प्रति-
तिष्ठेरन्नेव श्रो भूते तु पौर्णमासेन यजेरन् एवं पौर्णमासं स्वे स्था
कृतं भवति ॥ ८ ॥

एतेनायुर्व्याख्यातः* ॥ ९ ॥

एतेन गवा आयुष्योऽख्यातः यजनीयेऽहनि स्यात् पर्वणि स्यादित्ये-
तदादिना ॥ ८ ॥

तत्र धानञ्जयेनामावास्यायाः सायन्दोहं दोहयेरन् पुरा
प्रातरनुवाकात्प्रातर्दोहम्* ॥ १० ॥

तत्र तस्मिन् कर्मणि धानञ्जयेन विधानेनातिरात्रे क्रियमाणे
अमावास्यायां यजनीयेऽह्न्यतिरात्रः स्यादिति तत्र तस्मिन्मावा-
स्यायां सायन्दोहं दोहयेरन् पूर्वमतिरात्रस्य प्रातरनुवाकात् प्रात-
र्दोहं ततः संस्थितेऽतिरात्रे सान्नाय्येन यजेरन् ॥ १० ॥

अतिचिरमेवं दुग्धसान्नाय्यन्तिष्ठेदिति शाण्डिल्या-
यन इतरयोरेवान्यतरत् कुर्युरिति † ॥ ११ ॥

शाण्डिल्यायन आचार्य आह एवं क्रियमाणे यद्यमावास्यायां
सान्नाय्यं क्रियते द्वितोयाद्याञ्च यागः अतिचिरं सान्नाय्यं दुग्धमव-
तिष्ठेदिति तस्मादितरयोरेव गो आयुषोर्यजनीयेऽहनि पर्वणि चेत्ये-
तयोर्विधानयोरन्यतरत् कुर्युरिति अतिरात्रस्यमावास्यायामेव स्या-
दिति ॥ ११ ॥

कौण्डपायिने भोजनमुक्तमिष्टयनेषु दर्शपूर्णमासधर्मा-
श्च † ॥ १२ ॥

इष्टयनेषु कौण्डपायिने सत्रे भोजनमुक्तं हविष्यम् इष्टयनेषूप-

* द्राक्षायणोऽप्येवम् ।

† द्राक्षायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

पद्येयुरिति दशपूर्णमासधर्माश्च कौण्डपायिन एवोक्ताः अमावास्याने
पूर्वपक्षमितरं पौर्णमासेनेत्यादयः ॥ १२ ॥

चन्द्रप्रमाणाखेव पर्वसु स्युः* ॥ १३ ॥

प्रमाणं एवं पर्वसु कौण्डपायिने हि चिंशिनो मासाविहिताः इह
चन्द्रप्रमाणा एवेति ॥ १३ ॥

इति दशमस्य षोडशी कण्डिका ।

अथ सप्तदशी कण्डिका ।

दृषद्वत्या अप्ययेऽपोनप्रीयामिष्टिं निर्वपेरन्यदि सोदका
स्यात्* ॥ १ ॥

उक्तं दृषद्वत्या अप्ययेऽपोनप्रीयं चरन्निरूप्याथातिथन्तीति तच्च-
रणा इष्टिश्चाद्यते दृषद्वत्या नद्या अप्ययः सरस्वत्यासङ्गम एकीभाव-
स्तस्मिन्नप्ययेऽपोनप्रीयामिष्टिं निर्वपेरन् अपोनप्ता देवता अस्या
इत्यपोनप्रीया निर्वपत्यालभते यजतयः प्रधानशब्दास्तत्र प्रवर्त्तकाः
निर्वपतिशब्देनेष्टिश्चाद्यते यदि तस्मिन् देशे सोदका स्याद्दृषद्-
वती ॥ १ ॥

अप्यनुदकायामिति धानञ्जप्यः* ॥ २ ॥

धानञ्जप्य आचार्य आह अनुदकायामपि निर्वपेरन् श्रुतिसाम-
र्थ्यात् ॥ २ ॥

शते गोवृषभमपृजन्तीति वत्सतरो शते गर्भिणीषु* ॥३॥

शते गोवृषादि ब्राह्मणं शते गोवृषभं मिश्रयन्ति तासां वयः
उच्यते वत्सतरो शते गर्भिणीषु वत्सभावादुत्तीर्णा वत्सतर्थः
अयमेतासां वत्सत्वं बज्रगोत्वं वत्सोच्चाश्वर्षभेभ्यश्च तनुवदति टरच्
प्रथमगर्भास्त्रास्त्रित्येतदुक्तं भवति ॥ ३ ॥

ता यत्र गव्यमभयं स्यात्तत्र रक्षेयुः* ॥ ४ ॥

ता गावो यस्मिन् देशे गव्यं हृषोदकमभयं स्यात् गोभ्योद्धितं
गव्यम् अभयं यत्र भयं न स्यात् व्याघ्रचौरादिभ्य एतस्मिन् देशे एता
रक्षेयुः गोपाः ॥ ४ ॥

पुङ्गवैस्तासां भुञ्जीरन् सर्पिषा च* ॥ ५ ॥

ये तासाङ्गवां पुङ्गवा उत्पद्येरंस्तैर्भुञ्जीरन् सन्निधः यत्किञ्चिद-
न्नाद्यम् उपार्जयितव्यं स्यात् तैः पुङ्गवैस्तदर्जयेरन् ते तत्र निमित्त-
भूताः, अपरे ब्रूवते ये तत्र पुङ्गवास्तेषां मातृदुग्ध्वा तेन क्षीरेण भुञ्जी-
रन् दध्नावा याः स्त्रियस्तासां मातरो न दोग्धव्याः एवं वर्द्धमाना
क्षिप्रं सहस्रं सम्यद्यते एष एवमुक्त्यर्थः, अपरे ब्रूवते आलभ्यास्ते पुङ्गवा
इति तैश्च पुङ्गवैर्भुञ्जीरन् सर्पिषा च ॥ ५ ॥

तासु सहस्रं सम्यन्नासु पूर्वपक्षे गामतिरात्रं कृत्वा दत्त्वा
ताउत्तिष्ठेयुः* ॥ ६ ॥

उक्तं यदा सहस्रं सम्यद्यतेऽथोक्त्यानं यदा सर्वव्यानिञ्जीयन्ते

अथोत्थानं यदा गृहपतिर्नियते अथोत्थानं यदा सत्तं प्राश्रवण-
मागच्छत्यथोत्थानमिति एतान्येवोत्थाननिमित्तान्युक्तानि तत्रेदन्ता-
वत् प्रथममुत्थानं तासु गोषु सहस्रं संख्यातः सम्यक्षासु मासस्य यः
पूर्वपक्षस्मिन् गामतिरात्रसंस्थानं कृत्वा दत्त्वा एनागाः उत्तिष्ठेयुः
यसौ देयास्तदुपरिष्ठाद्वक्ष्यते ॥ ६ ॥

यदा सर्वज्यानिञ्जीयन्त इति तासामेवाधिकारः प्रकरण-
भूतत्वात्तत्र विश्वजिदतिरात्रः* ॥ ७ ॥

तद्यदा सर्वज्यानिमिति किं सन्निषो यथा सर्वज्यानिञ्जीयन्ते
अथान्य इत्यत्राह तासामेवाधिकारः प्रकरणभूतत्वात् तस्मिन् हि प्रक-
रणे तस्मिन्नुत्थाने विश्वजिदतिरात्रः स्यात् ॥ ७ ॥

मृते गृहपतावायुः † ॥ ८ ॥

मृते गृहपतौ आयुः स्यात् अतिरात्र इति प्रकृतम् ॥ ८ ॥

प्रादुर्भावान्तादेतयोरापदोरुत्तिष्ठेयुरप्यपरपक्षे † ॥ ९ ॥

एतयोरापदोः सर्वज्यानिगृहपतिमरणयोः प्रादुर्भावसमकाल-
मेवोत्तिष्ठेयुः न पूर्वपक्षमाद्रियेरन् अपरपक्षेऽप्युत्तिष्ठेयुः ॥ ९ ॥

न सकृच्चन सरस्वत्यामवमृथमभ्यवेयुर्देवयजनभूता ह्येषां
भवति † ॥ १० ॥

सकृदपि सरस्वत्यामवमृथन्नाभ्यवेयुः ॥ १० ॥

* ब्राह्मयगीनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मयगीयोऽप्येवम् ।

अविद्यमाने सरस्वत्या एवोद्धारं पार्श्वतस्तु* ॥ ११ ॥

अविद्यमानेऽन्यत्रोदके सरस्वत्या एवोद्धारं कुर्यात् पार्श्वत-
स्तु तस्या एव न दूरे ॥ ११ ॥

यदा स्रक्षं प्रास्वणमागच्छन्त्यथोत्थानमिति तथा प्रास्येयु-
र्यथैनं पूर्वपक्ष आगच्छेयुरिति गौतमः † ॥ १२ ॥

प्रास्वणे भवं प्रास्वणं यदि तावदूरे स्यात् स्रक्षः सन्निकृष्टश्च
पूर्वपक्षः तदा तेन क्रमेण प्रास्येयुर्यथा पूर्वपक्षे आगच्छेयुरिति गौतम
आचार्य आह ॥ १२ ॥

यदेनात्किञ्चिदुत्थानमागच्छेदिति धानञ्जयः प्रायणोय-
मेवातिरात्रमुपेत्योत्तिष्ठेयुरिति* ॥ १३ ॥

धानञ्जय आचार्य आह चतुर्णामुत्थानानां यदेनात् सन्निकृष्टः
किञ्चिदुत्थानमागच्छेत् प्रायणीयमेवातिरात्रं ज्योतिष्टोमं कृत्वो-
त्तिष्ठेयुः आद्यन्तसमाध्यर्थं नैव गवादीन् कुर्यादिति ॥ १३ ॥

स्रक्षं प्रास्वणमागम्य पुरस्तादतिरात्रस्याग्नये कामार्येष्टिः
स्यादिति शाण्डिल्यः* ॥ १४ ॥

उक्तं स्रक्षं प्रास्वणमागच्छन्तीति तत् स्रक्षं प्रास्वणमागम्याग्नये
कामार्येष्टिः पुरस्तादतिरात्रस्य स्यादित्येवं शाण्डिल्य आचार्यो
मन्यते ॥ १४ ॥

* आह्वायणोऽप्येवम् ।

† आह्वायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

उपरिष्ठादिति धानञ्जयः* ॥ १५ ॥

धानञ्जय आचार्य आह इष्टिः उपरिष्ठादतिरात्रस्य स्यादिति
ततोऽप्याहवभृथम् ॥ १५ ॥

तस्यामश्वाञ्च पुरुषोच्च धेनुके यज्ञोपकरणशेषांश्चाभि-
रूपायान्यस्मै दद्युः* ॥ १६ ॥

तस्यामश्वाञ्च पुरुषोच्च धेनुके दत्तेति तस्यामिष्टौ अश्वाञ्च पुरु-
षोच्च धेनुके यज्ञोपकरणशेषभूतांश्च अभिरूपाय विद्यादिगुण-
युक्तायान्यस्मै ब्राह्मणाय दत्त्वा उत्तिष्ठेयुः ॥ १६ ॥

स्वामिनो हि सर्वे सत्रेषु तेषां प्रतिग्रहं न विद्यते* ॥ १७ ॥

कस्मादन्यस्मै दद्युः यस्मात् सत्रेषु सर्वे स्वामिनस्तेषां प्रतिग्रहं
न विद्यते विधानं किमर्थमिति चेत् अन्यस्मै दद्युरिति उच्यते अन्या
अपि याः काश्चिदङ्गदत्तिणा नैमित्तिन्यः कर्तृसंयुक्ताः सत्रेष्वागच्छेयुः
ता अप्यन्यस्मा एव दद्युः ॥ १७ ॥

उक्तोऽवभृथो ब्राह्मणेन* ॥ १८ ॥

अवभृथ उक्तो ब्राह्मणेन कारपचवं प्रति यमुनावभृथमभ्यवच-
न्तीति ॥ १८ ॥

अपृष्टशमनीयमेतत्* ॥ १९ ॥

एतत् सत्रं सारस्वतम् अपृष्टशमनीयम् अथ कस्मादयमप्राप्त-
प्रतिषेधः क्रियते यदा नैव कश्चित् पृष्टशमनीयः सत्रेऽप्यभिहितः

अथापि इह प्रतिषेधेऽन्यत्र प्राप्तिं दर्शयति अत्यन्तरदृष्टत्वात् तस्मादु-
दवसानोद्यज्योतिष्टोमेन अग्निष्टोमेन रथन्तरपृष्ठेन बहसदक्षिणेन पृष्ठ-
शमनीयेन च यजेतेति ॥ १८ ॥

इति दशमस्य सप्तदशी कण्डिका ।

अथ अष्टादशी कण्डिका ।

एतेनैवोत्तरे व्याख्याते* ॥ १ ॥

एतेनैव उत्तरे सारस्वते व्याख्याते तयोः पूर्वस्मिन् पठति अति-
रात्रस्त्रिवृत्पञ्चदशमित्यादि परत्र चिरात्रो ज्योतिर्गौरायुस्त्र्यह इत्या-
दि दर्शपौर्णमासिकानां हविषामेभिस्त्रिवृत्पञ्चदशचिकद्रुकैः प्रत्याङ्ग-
रन्यत्सर्वमेतेनैव व्याख्यातमुत्तरयोः दक्षिणे तोरे सरस्वत्या विनशनस्य
दीचेरेन् सारस्वतायेत्यारभ्य ॥ १ ॥

तत्राग्नये कामायेष्टिरपोनग्नीया च सुवक्षेमौ स्याताम्*
॥ २ ॥

तद्देवत्वौ ॥ २ ॥

इष्टिरेवाग्नये कामायोपरिष्ठाच्चेदतिरात्रस्येति शाण्ड-
ल्यः* ॥ ३ ॥

प्रथमे अग्नये कामायेष्टिः पुरस्तादतिरात्रस्य उपरिष्ठाद्दे विभा-

* ब्राह्मणस्योऽप्येवम् ।

शितं तत्र शाण्डिल्य आचार्य आह यद्युपरिष्ठादतिरात्रस्य स्यादिष्टि-
रेवाग्नये कामाय स्यान्न सुवहोमाविति ॥ ३ ॥

पर्वणोरिन्द्रकुक्षी* ५४ ॥

उक्तज्ञात्रायुषो इन्द्रकुक्षी विश्वजिदभिजिताविन्द्रकुक्षी इति
ताविन्द्रकुक्षी पर्वणोः स्यातां तयोर्हि पूर्वस्मिंस्थाने इष्टौ इन्द्रकुक्षी
इति संज्ञा इन्द्रकुक्षी काले तु वदति तत इन्द्रकुक्षीति चाक्तम् ॥ ४ ॥

पूर्वस्याग्निष्टोमौ त्रिवृती राथन्तरबार्हते पूर्वपक्षउक्थ्ये
पञ्चदशे राथन्तरबार्हते अपरपक्ष इति गौतमः* ॥ ५ ॥

ये अधिहते तयोः सामान्यो विधिरुक्तः साम्प्रतं पूर्वस्मिंस्ताव-
दिषेव उच्यते उत्तरयोः सारस्वतयोः पूर्वस्य त्रिवृती अहनी राथ-
न्तरबार्हते अग्निष्टोमसंस्थे स्यातां पूर्वपक्षे उक्थ्यसंस्थे पञ्चदशे राथ-
न्तरबार्हते अपरपक्षे इति गौतम आचार्य आह ॥ ५ ॥

ते न पक्षयोः सञ्चारयेत्* ॥ ६ ॥

ते अहनी न पक्षयोः सञ्चारयेत् तयोः पक्षव्यत्यासप्रयोगे ॥ ६ ॥

सर्वत्र त्वेव त्रिवृत्यञ्चदशे व्यत्यासः स्याताम्* ॥ ७ ॥

सर्वत्र त्वेव पूर्वपक्षे अपरपक्षे च त्रिवृत्यञ्चदशे एव व्यत्यासं
स्याताम् ॥ ७ ॥

तयोर्यस्मिन्ननुपेते पर्वागच्छेत्तेनोत्तरं पक्षमुपक्रमेत* ॥ ८ ॥

तयोस्त्रिवृत्यञ्चदशयोर्यस्मिन् अनुपेते अस्मृते पर्वागच्छेत् चा-

अमसमेव तेनोत्तरं पक्षमारभेत उक्तं हि चन्द्रप्रमाणस्त्वेव पर्वसु
स्थुरिति ॥ ८ ॥

एतेनोक्तमुत्तरस्य त्रिकद्रुकेषु* ॥ ९ ॥

एतेनोक्तं विधानमुत्तरस्य सारस्वतस्य त्रिकद्रुकेषु यस्मिन् न
संस्कृते पर्वगच्छेत् तेनोत्तरं पक्षमुपक्रमेतेति ॥ ९ ॥

दार्षद्वततैरयोर्ब्रतानि* ॥ १० ॥

अनन्तरं दार्षद्वततौरे पठति तयोः सामान्यतो विधानमुच्यते
दार्षद्वतश्च तैरश्च तयोर्ब्रतानि वक्ष्यन्त इति वाक्यशेषः ब्रतानि
नियमाः ॥ १० ॥

तिष्ठेद्दिवासीत नक्तं हविरुच्छिष्टभोजी स्यादधःसंवेश्य-
मांसांशलवणाशी न स्त्रियमुपेयाद्यथा प्रकृत्याक्षिताग्निवृत्तिं
वर्तयेत् † ॥ ११ ॥

तिष्ठेद्दिवासीत नक्तं न संविशेत् छागतिनिवृत्तौ नक्तं रात्रा-
वासीत उपविशेत् नापि संविशेत् हविरुच्छिष्टभोजी स्यात् अधःसंवेशी
अधःसंविशेत् न क्षमायां भूमावित्यर्थः अमांसांशलवणाशी न मांस-
मश्नोयात् न लवणमिति ‡ कुतः पुनः संशय उच्यते न पुनः प्रवृत्ति-
रुपरिस्वेदनस्य मांसलवणभोजनस्य च येनायं प्रतिषेधः क्रियते
यावता उक्तं तिष्ठेद्दिवासीत नक्तं हविरुच्छिष्टभोजी स्यादिति तदिद-

* ब्राह्मण्यगोष्ठ्येवम् ।

† ब्राह्मण्येनैतेन षट् सूत्राणि कृतानि ।

‡ अत्र पतितमनुमीयते ।

मनर्थकं तस्मात् न वक्तव्यम् उच्यमाने वा प्रयोजनं वक्तव्यम् उच्यते
 आरब्धव्यमेव उक्तं हि संवत्सरं ब्राह्मणस्य गारक्षेत् संवत्सरं व्यर्ण-
 नैतन्धवेऽग्निमिन्धीत संवत्सरे परोक्षग्नौनादधीतेति तद्गोपालाग्नी-
 न्धनयोरेतन्न सम्भवति गाः पालयतः स्थानासनं सम्भवति अग्नी-
 न्धने प्रागन्धाधानाद्भविषोऽभावाद्भविष्यदभोजितं न सम्भवति
 एतस्मात् कारणादारब्धव्यमिदमनेन नियमो यथा सम्भवति स्थि-
 त्वापेक्षात् मैथुनधर्मेणेति कुतो वा प्रवृत्तिः तच्चाह वक्ष्यत्ययं यथा
 प्रकृत्याहिताग्निवृत्तिं वर्त्तयेदिति तस्यां वृत्तावेतत् प्रकृतमृतावुपेक्षा-
 दिति तत् प्रतिषिध्यते यथा प्रकृति आहिताग्नेर्या प्रकृतवृत्तिः
 तां वर्त्तयेत् अग्निहेत्रदर्शपूर्णमासानां कर्मणामनुष्ठानं कुर्यात् दार्ढ-
 द्रुततौरयोः सामान्यानि व्रतान्युक्तानि साम्प्रतं दार्ढद्रुततौरयोर्धर्मविधिः
 स उच्यते ॥ ११ ॥

दार्ढद्रुते संवत्सरं ब्राह्मणस्य गारक्षेदित्यृत्विज आचार्य-
 स्य वा* ॥ १२ ॥

दार्ढद्रुते पठति संवत्सरं ब्राह्मणस्य गा रक्षेदिति तद्योयस्य ब्राह्म-
 णस्य ऋत्विक्त्वात् आचार्यो वा तस्य गा रक्षेत् न यस्य कस्यचिद्ब्राह्म-
 णस्य ऋत्विगाचार्यावुक्तलक्षणौ एतौ हि ऋत्विगाचार्यौ स्थानिनाव-
 विचास्त्रिनौ ॥ १२ ॥

नैतन्धवाना मार्माः सरस्वत्यां तेषामेको व्यर्णस्तस्मिन् सं-
 वत्सरमग्निमिन्धीत यैकाग्नेः परिचर्या तया* ॥ १३ ॥

उक्तं संवत्सरं व्यर्णेनैतन्धवेऽग्निमिन्धीतेति नैतन्धवाना मामाः सर-
स्वत्यां मामां ह्रदाः तेषामेको व्यर्णः अर्ण इत्युदकनाम विगतोदकः
तस्मिन् व्यर्णे ह्रदे संवत्सरमग्निमिन्धीत जिहन्वी दोषो केन न्यायेन या
एकाग्रः परिचर्योक्ता ॥ १३ ॥

अग्निहोत्रमेव जुह्वत् पुरस्ताच्चेदाहिताग्निः* ॥ १४ ॥

यदि पुरस्तादाहिताग्निः स्नात् ततस्तस्मिन् व्यर्णे नैतन्धवे मामे
अग्निहोत्रमेव जुह्वत्संवत्सरमेवासीत् तदेव स्यादग्नीन्धनम् ॥ १४ ॥

इति दशमस्य अष्टादशी कण्डिका ।

अथ ऊनविंशी कण्डिका ।

संवत्सरादूर्द्ध्वं परीणं नाम स्थली कुरुक्षेत्रे तस्यामग्नीनाधाय
यथाकालमन्वारम्भणीययेद्वा प्रसृज्येतेति शाण्डिल्यः* ॥ १ ॥

उक्तं संवत्सरे परीणह्यग्नीनादधीतेति संवत्सरमग्निमिन्धित्वा
तस्मादूर्द्ध्वं परीणह्यग्नीनादधीत परीणहोति देशश्रुतिः परीणं नाम
स्थली कुरुक्षेत्रे भूमेरुन्नतप्रदेशः तस्यां स्थल्यामग्नीनाधाय यथाकाल-
मन्वारम्भणीयो यः कालः तस्मिन्नेव एतयेद्वा प्रसृज्येतेति शाण्डिल्य
आचार्य आह ॥ १ ॥

दर्शपूर्णमासाभ्यां यजेतेति धानञ्जयः* ॥ २ ॥

* आह्वायणोऽप्येवम् ।

धानञ्जय आचार्य आह अग्न्याधानं कृत्वा तस्मिन्नेव देशे यथा-
कालमन्वारम्भणीययेष्टा दर्शपूर्णमासाभ्यां यजेतेति ॥ २ ॥

सायं प्रातराहुतोऽव ऊत्वा पुरस्ताच्चेदाहिताग्निः* ॥ ३ ॥

अथ यदि पुरस्तादाहिताग्निः सायं प्रातराहुतो एव ऊत्वा प्रह-
ज्येतेति ॥ ३ ॥

सरस्वतीदृषदत्योः सम्भेदं प्राप्याग्नेयेनाष्टाकपालेन यष्टु-
मुपक्रमेत* ॥ ४ ॥

ब्राह्मणं सदक्षिणेन तोरेण दृषदत्या आग्नेयेनाष्टाकपालेन शम्या
परासीयादिति तत्सरस्वतीदृषदत्योः सम्भेदं सङ्गमं प्राप्याग्नेयेन पुरो-
डाग्नेनाष्टाकपालेन यष्टुमुपक्रमेत उपक्रम आरम्भः ॥ ४ ॥

तत्र शम्याप्रासनं यथा सारस्वतेषु* ॥ ५ ॥

तत्र तस्मिन् कर्मणि अष्टाकपालेन यागेन शम्याप्रासनं शम्या-
प्रक्षेपः येन प्रकारेण सारस्वतेषु आहवनीयन्यन्तेनेत्यादिना ॥ ५ ॥

नतु प्रक्रमात् प्रक्रामेत्* ॥ ६ ॥

न लिङ् प्रक्रमात् प्रक्रामेत् यथा सारस्वतेषु तत्र हि सौमिक-
ज्ञेत्याहवनीयम् इह पुनरैष्टिकं तस्मादिह प्रक्रमात् न प्रक्रामेत् ॥ ६ ॥

काममनेकामिष्टिमेकैकेनाङ्गा संस्थापयेत्* ॥ ७ ॥

इह काममिष्टितः अनेकमिष्टिमेकैकेनाङ्गा संस्थापयेत् कुर्यात्
विप्रकृत्य ॥ ७ ॥

* ब्राह्मणायणोऽप्येवम् ।

दृषद्वत्या दक्षिणेन तीरेणेयात्* ॥ ८ ॥

दृषद्वत्या दक्षिणेन कूलेन इयाद्गच्छेत् शम्याप्रासैः ॥ ८ ॥

तस्याः प्रभव्यमर्मं प्राप्यैतयेष्ट्येष्ट्या त्रिस्रश्चावहरणं प्रति
यमुनामवभृथमभ्यवेयात्* ॥ ९ ॥

उक्तं त्रिस्रश्चान् प्रति यमुनामवभृथमभ्यवेतीति तदेव मनुष्येभ्य-
स्त्रिरो भवतीति तस्या दृषद्वत्याः प्रभव्यमर्मं प्राप्य यस्मादसौ प्रभ-
वति प्रायात् तं प्राप्यैतयेष्ट्या आग्नेयेनाष्टाकपालेन त्रिस्रश्चावहरणं देशं
प्रति यमुनामवभृथमभ्यवेयात् त्रिस्रश्चान् प्रतीति ब्राह्मणं ते स्रश्चा न
ज्ञायन्ते कस्मिन् काले अवहता इति आगमेन त्वविच्छिन्नेन पारम्यर्थ-
णादौ विज्ञायन्ते तस्मात् सूत्रकार एवं कल्पयति ॥ ९ ॥

यत्र कच ततो दूरे यमुना स्यात् तत्रैतयेष्ट्येष्ट्या स्वयं
साम गायन्नवभृथमभ्यवेयादगायन्वा † ॥ १० ॥

यदि तस्माद्देशाद्यमुना दूरे स्यात् तस्मिन् कस्मिंश्चिद्देशे एतये-
ष्ट्येष्ट्या स्वयं साम गायन्नवभृथमभ्यवेयादित्यर्थादवगम्यते स्वयमिति
उच्यते एतद्वि अवभृथसाम ऋत्विक्कर्तृकं तदनेन लिङ्गेनाद्रियेतापि
ऋत्विक्गानार्थम् एवमादित आरभ्य स्वयमिति अथवा स्वयं साम
गायतीति असंप्रेषितो गायेत् अगायन्वा अभ्यवेयादवभृथम् ॥ १० ॥

* ब्राह्मणायणेन सूत्रद्वयेनैकसूत्रं कृतम् ।

† ब्राह्मणायणेनैतेन चत्वारि सूत्राणि कृतानि ।

प्रब्रजिष्यतोऽयनमिदं मन्य इति धानञ्जयस्तदेव मनु-
ष्येभ्यस्तिरोभवतीति* ॥ ११ ॥

इदं दार्ढ्यद्वयमयनं प्रब्रजिष्यत एवं मन्य इति धानञ्जयस्तदेव
मनुष्येभ्यस्तिरो भवतीति एष तिरोभावस्तस्य यन्नित्यमरणे वसन्म-
नुष्यैर्दृश्यते ॥ ११ ॥

न ग्रामं पुनरेयादितोव † ॥ १२ ॥

एवमिव हि तद्ब्राह्मणं भवति ॥ १२ ॥

स्वर्गं लोकमाक्रमते ‡ ॥ १३ ॥

अथ क्रियाफलमिदमुच्यते अनेन कर्मणा स्वर्गं लोकमाक्रमते
ततो मनुष्येभ्यस्तिरोभूतो भवति न मनुष्यैरुपलभ्यते ॥ १३ ॥

व्यावर्तते श्रेयान् भवतीति वा † ॥ १४ ॥

अथवा व्यावर्तत एवासौ मनुष्येभ्यः नासौ मनुष्यैस्तुल्यो भवति
श्रेयान् भवति किं पुनर्मनुष्येभ्यः श्रेयः ब्रह्मप्राप्तिः ब्रह्म प्राप्नोतीत्यनेन
कर्मणा अपवृज्यत इत्यर्थः अथमात्यन्तिकस्तिरोभावः ॥ १४ ॥

उदकान्तर्द्धानादा यथा सरजस इति* ॥ १५ ॥

अथवा तिरोभाव उदकान्तर्द्धानात् यदासौ अवश्यमभ्यवैत्यशु-
निमज्जति तदासावन्तर्हिता भवति न दृश्यते तस्मादुदकान्तर्द्धानात्

* ब्राह्मयणीनेतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मयणीये एतन्नास्ति ।

‡ ब्राह्मयणीयोऽप्येवम् ।

तिरोभवति यथा सरजस इति दृष्टान्त उपादीयते यथा सरजसेऽ-
ह्नि मनुष्यलोकादिवैनमन्तर्दधातीति कुशपुटेऽपयन्तीति ॥ १५ ॥

इति दशमस्य एकोनविंशीः कण्डिका ।

अथ विंशो कण्डिका ।

संवत्सरमहरहस्तौरेण यजेत* ॥ १ ॥

इह ब्राह्मणमाग्नेयोऽष्टाकपालऐन्द्रएकादशकपालो वैश्वदेवश्च-
रित्येतदाद्यनुकन्याह एतेन वै तुरो देवमुनिः सर्वामृद्धिमाङ्गीत्
सर्वामृद्धिमृध्नाति य एतदुपैतीति आग्नेयोऽष्टाकपाल इत्यादिप्रधानत्वं
चोदितं नाप्यभ्यासचोदितो नापि कालनियमः कृतः सोऽयमा-
चार्यो लिङ्गं गृहीत्वा एतेन वै तुरो देवमुनिः स सर्वामृद्धिमाङ्गात्
सर्वामृद्धिमृध्नाति य एतदुपैति सांवत्सरिकं सत्रायणमुपैतीति संवत्सर-
महरहस्तौरेण यजेतेति संवत्सरमिति कालनियमः अहरहरित्यभ्यास-
चोद्यते तौरेणेति करणलक्षणा द्वतीया यजेतेति क्रियोपदेशः अयं
सुचार्यः यदेतदैष्टिकं विधानं वक्ष्यति अनेनाहरहः संवत्सरं यजे-
तेति ॥ १ ॥

षष्ठ्यां चैत्रीपक्षस्य पञ्चम्यामिति गौतमो व्रतोपायनीय-
मोदनमशित्वा केशश्मश्रूणि वापयित्वाहृतं वसनं परिधाय
परिसमुद्याग्नीन् परिस्तीर्य प्रणोताः प्रणोय मेखलामावध्य

* ब्राह्मणयोगोप्येवम् ।

दण्डं पाणौ कृत्वा पश्चाद्गार्हपत्यस्योपविश्य स्वयं कृष्णाजिनं
प्रतिषजेत तृष्णीम्* ॥ २ ॥

षष्ठ्यां तिथौ चैत्रीपक्षस्य चित्राभिर्युक्ता पौर्णमासी चैत्री यदेतत्
कर्म वक्ष्यते एतत् षष्ठ्यां चैत्रीपक्षस्यारभ्य कुर्यात् पञ्चम्यामिति
गौतम आचार्य्य आह पञ्चम्यां चैत्रीपक्षस्य व्रतोपायनीयमोदन-
मशित्वा ओदनं भुक्त्वा व्रतमुपैति येन तं व्रतोपायनीयमोदनमौप-
वर्सायकं हविष्यमन्नं भुक्त्वा केशान् श्मश्रूणि च वापयित्वा अहतं वसनं
परिधाय तान्तुकमनिर्णिक्तमप्रावृतपूर्वं तद्वसनं परिधाय परिसमुच्चा-
शोन् परिस्तौर्ध्वं चेतोग्रीणां परिस्ररणमाध्वर्य्यवे सिद्धं प्रणीताः प्रणीय
प्रणीतासंज्ञा मन्त्रसंस्कृता आपः मेखलामाबध्य मेहनस्य खलस्य
माला मेखला अधरोत्तरकायविभागार्था रश्मनेत्यर्थः मुञ्जादीनां
द्रव्याणां एकेन निर्वृत्ता दण्डं पाणौ कृत्वा पालाशादीनां यज्ञीयानां
वृक्षाणामेकस्यावयवभूतं गार्हपत्यस्य पश्चिमे प्रदेशे उपविश्य स्वयं
कृष्णाजिनं प्रतिषजेत तृष्णीं कृष्णमृगस्य चर्मं कृष्णाजिनं तत् स्वयं
स्कन्धे प्रतिषजेत अदत्तमध्वर्य्युणा एतदाध्वर्य्यवं तदचनात् स्वयं
भवतीति अदोक्षितः कृष्णाजिनं प्रतिमुञ्चेत इति तृष्णीमिति मन्त्रे-
णाधस्ताद्गृहणं दृष्टं तस्य प्रतिषेधः ॥ २ ॥

पश्चिमेनाहवनीयं दक्षिणातिक्रम्येतत् कुर्यात् † ॥ ३ ॥

किन्तु पश्चाद्गार्हपत्यस्योपविश्येति यदुक्तं तस्यायं विकल्पः ॥३॥

* ब्राह्मण्येनैतेन सूत्रत्रयं कृतं तथा विशेषश्च कृतः ।

† ब्राह्मण्येनैतेन सूत्रत्रयं कृतं ।

तस्य तिस्र इष्टयः पूर्वाह्ण एका पृथक् च मध्यन्दिनापरा-
ह्णयोः* ॥ ४ ॥

तस्य तिस्र इष्टयः स्त्रोमसंख्या विहितं गवामयनं सर्पसत्रं स्यादि-
त्येके आचार्या ब्रूवते ॥ ४ ॥

सतासु पृथगनुपूर्वः चतुर्षु यान्युक्तानि ब्राह्मणेन* ॥ ५ ॥

अष्टाकपालः एकादशकपालश्चरुः ब्राह्मणोक्तमेतत् सर्वं वक्ष्य-
माणविशेषविधानार्थम् ॥ ५ ॥

एका वैव स्यात्तस्यां तानि सर्वाणि स्युः* ॥ ६ ॥

कालत्रयविहितहविःष्वेकैवेष्टिः न तिस्रः ॥ ६ ॥

संवत्सरादूर्ध्वमवभृथमभ्यवेयात्तत्र सामगानं यथापूर्व-
स्मिन्* ॥ ७ ॥

स्वयं गायेन्न वा गायेदिति ॥ ७ ॥

उभयोस्त्ववभृथादुद्देत्य यत् पुरस्तादिष्टयनं तेनेद्वा सो-
मेन यजेत* ॥ ८ ॥

प्रकृतत्वादुभयोर्दार्धद्रुततैरयोरवभृथोत्तरकालमाग्नेयादिभिरि-
ष्ट्वा सोमेनाग्निष्टोमेन प्रयोगः ॥ ८ ॥

यावन्ति वा चतुर्षु पुरस्तात्तावद्भिर्वा पशुभिस्तद्देवत्यैः*
॥ ९ ॥

तदेवैतैः पशुभिः सामर्थ्यात् मन्त्रवर्णविकारः ॥ ८ ॥

षण्डकुषण्डावभिगरापगराविति ह्याहेति* ॥ १० ॥

सर्वो दशदशोति स्तोमो विहृतः अग्निष्टोममेव इति संस्था-
विकारः श्रेष्ठं समानं गवामयनेन अभिगरापगरयोः कृतत्वात् ॥ १० ॥

प्रत्यक्षविहितं त्वार्षेयकल्पेन तत्रानुमानं न विद्यते † ॥ ११ ॥

प्रत्यक्षविहितमेतदार्षेयकल्पेन सर्पसत्रं तत्र तस्मिन्ननुमानं न वि-
द्यते परं नः प्रमाणमार्षेयकल्पे तेन चेदं प्रत्यक्षमुक्तसंशयं विहितं न च
शक्यं प्रत्यक्षविहितमनुमानेन प्रत्याख्यातुं विकल्पयितुं वा तद्यथा-
र्षेयकल्पेन कृतं तथैव स्यात् किन्तु ॥ ११ ॥

अभिगरापगरावेवोपोत्तमेऽहनि स्याताम् † ॥ १२ ॥

अभिगरापगरावेव सर्पसत्रस्योत्तमेऽहनि भवेतां तद्धि अतस्त्वा-
नीयमुपोत्तममहः ॥ १२ ॥

पौर्णमासीप्रसवं त्रिसंवत्सरम् † ॥ १३ ॥

पठति गवामयनं प्रथमः संवत्सरोऽथादित्यानामथाङ्गिरसामिति
तस्य त्रिसंवत्सरस्य पौर्णमास्यां प्रसवः स्यात् तद्योपपादयेरन् यथा
पौर्णमास्यां प्रसवो भवति ॥ १३ ॥

तस्य याथाकामी दीक्षाणाम् † ॥ १४ ॥

* ब्राह्मण्येनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

† ब्राह्मण्येनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

थावत्य दृष्टः स्युस्तावतोः कुर्युरिति ॥ १४ ॥

षष्टिरिति शाण्डिल्यः* ॥ १५ ॥

शाण्डिल्य आचार्य आह षष्टिदीक्षाः स्युरिति ॥ १५ ॥

प्रथमोत्तमौ संवत्सरौ व्यतिहरेदित्येकेऽभिष्वस्तोमपृष्ठ्य-
देशरोक्षार्थ इति † ॥ १६ ॥

एके आचार्या ब्रुवते अस्मिंस्त्रिसंवत्सरे प्रथमोत्तमौ संवत्सरौ व्य-
तिहरेदिति प्रथमोत्तमयोः संवत्सरयोर्व्यतिहारः कथं कुर्यादिति गवा-
मबनम् इति किमर्थम् अभिष्वस्तोमपृष्ठ्यदेशरोहणार्थम् एवं त्रिवृत्-
स्तोमा अभिष्वक्ताः प्रथमे संवत्सरे भवन्ति त्रिवृत्पञ्चदशस्तोमा द्वितीये
चातुष्टोम्येन तृतीये अभिष्वस्तोमानामेष रोहः पृष्ठ्यदेशस्य ये पृष्ठ्यः
अभिष्वक्तानां पुरस्तात् मध्य उपरिष्ठाङ्गवति ॥ १६ ॥

यथान्नायमेवोपेयः ‡ ॥ १७ ॥

यथैवान्नाताः संवत्सरास्तथैव तानुपेयः के हि प्रमाणमाश्रित्य
प्रत्यक्षश्रुतिं प्रत्यामनन्ति तस्माद्यथान्नायमेवोपेयः ॥ १७ ॥

अमावास्याप्रसवे सप्तसंवत्सरे सप्तसंवत्सरे* ॥ १८ ॥

इति लाट्यायनसूत्रे दशमः प्रपाठकः ।

लाट्यायनसूत्रं समाप्तम् । संवत् १८११ वर्षे भाद्रपदशुद्धि
१५ शुक्ले वारानसीमध्ये लिखितं शुभम्भवत् ॥

* द्वाद्यायणीयम् ।

† द्वाद्यायणेनैतेन सूत्रद्वयं कृतम् ।

‡ द्वाद्यायणीये एतन्नास्ति ।

उक्तं त्रिसंवत्सरं सहस्रसंवत्सरे पठति एकं प्रजापतेः अन्यद्विंश-
 सृजान्तयोः स्तोत्रविधिरुक्तो मन्त्रकेन कर्मविधिः सर्वः परिभाषासिद्धः
 केवलं प्रसवकाल उच्यते अमावास्याप्रसवे सहस्रसंवत्सरे अमावा-
 स्यायां प्रसवो ययोस्ते इमे अमावास्याप्रसवे तदा दीक्षेरन् यथा
 अमावास्यायां प्रसवः सम्यद्यते षष्ठ्यां पूर्वपक्षस्य दीक्षितानां द्वतीया-
 यामपरपक्षस्य क्रमः एवममावास्यायां प्रसवः सम्यद्यते ॥ १८ ॥

इति दशमस्य विंशी कण्डिका ।

इति दशमः प्रपाठकः समाप्तः ।

इत्याचार्येणाग्निस्वामिना कृतं लाट्यायन-
 सूत्रभाष्यं समाप्तम् ।

संवत् १९२१ वर्षे आषाढसुदि ४ शनौ तद्दिने काश्यां
 लिखितं शुभम्भवतु ॥

APPENDIX

Corrections and Emendations to the Sūtra-Text by Dr. C.G. Kashikar

The original edition of the *Lāṭyāyana Śrautasūtra* together with Agnisvāmī's commentary, which was published over a hundred years ago, unfortunately exhibits numerous printing and other mistakes. The following is a list of incorrect readings for which corrections and emendations have been suggested. The list covers the corrections suggested by W. Caland (*ZDMG*, LII, p. 427, Leipzig 1898) and also by Asko Parpola (*The Śrautasūtras of Lāṭyāyana and Drāhyayana and their commentaries* Vol I : 1, General introduction, pp. 20-21, Helsinki, 1968).

The list need not be deemed as exhaustive. The text of Agnisvāmin's commentary printed along with the Sūtra-text is also defective in many places. Some of the mistakes in the commentarial text may be corrected with the help of the corrections in the Sūtra-text. Others may be detectable with a little effort.

It is hoped the corrections and emendations given here would prove helpful towards the correct understanding of the Sūtra-text.

Page	Line	Reference	Incorrect	Correct
१५	६	(१.१.१२)	आवथः ससोम°	आवसथः सोम°
१७	३	(१.१.१६)	उदपानोमहापथो	उदपानो महापथो
१६	१४	(१.१.२५)	*धानञ्जयः	धानञ्जयः
			*Thus at numerous other places	
२३	५	(१.२.८)	पयस्योपयस्य	पयस्योऽपयस्य
२३	११	(१.२.६)	एते नैव	एतेनैव
२४	१	(१.२.११)	संप्रेक्ष्या°	संप्रोक्ष्या°
२६	५	(१.२.१६)	धारयंश्छात्रया	धारयञ्छात्रया
			प्रेष्योद्गावी	प्रेष्येद्गावी
३१	३	(१.३.१५)	°पसन्दतेषु	°पसदन्तेषु
३३	५	(१.३.२१)	साद्यःक्तेषु	साद्यःक्तेषु

Page	Line	Reference	Incorrect	Correct
३५	१	(१.४.४)	°स्कन्दिन्नषसो	°स्कन्दिन्नषसो
३६	१६	(१.४.६)	उत्तरार्था हरन्तिकी	उत्तरार्थाहरन्तिकी
४७	१	(१.५.३)	चातालोत्करौ	चात्वालोत्करौ
४८	६	(१.५.७)	पूर्वोणोपप्लयी	पूर्वोणोपप्लवौ
४८	६	(१.५.८)	°पलाशउप°	°पलाश उप°
५०	८	(१.५.१२)	पक्षउदङ्मुखः	पक्ष उदङ्मुखः
५०	१२	(१.५.१३)	पच्छं	पुच्छं
५१	४	(१.५.१५)	ऋतुष्ठा यज्ञा°	ऋतुष्ठा यज्ञा°
५१	७	(१.५.१६)	°पि कक्षे°	°पिकक्षे
५२	१३	(१.५.२२)	चोपप्लये	चोपप्लवे
५४	१०	(१.६.३)	स्वरयन्तउपेयुयै	स्वरयन्त उपेयुयै
			धर्मउपयुक्ताः	धर्म उपयुक्ताः
५६	१४	(१.६.१३)	°त्तरेणाग्नीं	°त्तरेणाग्नीन्
६१	१०	(१.६.२६)	पञ्च निधने	पञ्चनिधने
६२	१	(१.६.३१)	°सामात्वा	°सामा त्वा
६२	१३	(१.६.३५)	तद्राजन रौहिणके	तद्राजनरौहिणके
६५	१२	(१.६.५०)	°दाक्रतो°	°दा क्रतो°
६८	१४	(१.७.३)	सदसोद्वायौ	सदसोद्वायौ
६९	४	(१.७.४)	श्वभ्रेवदध्यात्	श्वभ्रेऽवदध्यात्
६९	६-७	(१.७.५)	मामा यून्वाहासी-	मा मा यून्वाहासी-
			दूर्गस्यज्जोदा	दूर्गस्यज्जोदा
७०	११	(१.७.६)	प्राश्यतीति	प्राप्स्यतीति
७६	६	(१.८.१४)	यो नप्त्रीयं	ऽपोनप्त्रीयं
८५	१	(१.९.११)	बाहुनवहुत्य	बाहूनवहुत्य
९१	१२	(१.१०.५)	युक्तास्थ	युक्ता स्थ
९७	३	(१.१०.२१)	प्रशुक्ते°	प्र शुक्ते°
१००	६	(१.११.२)	अध्वयुं	अध्वयुं
११७	१	(२.१.६)	यदिवाद्य	यदि वाद्य
११७	२	(२.१.६)	दिवमारुहेमे°	दिवमारुहेमे°
११७	११	(२.१.७)	सेचिनो	सेचि नो
११८	११	(२.१.१०)	आहुतीवज्रं...तेय	आहुतिवज्रं प्रहरेद्यज
				शं च त उप च ते
				नमश्च ते...ते य

Page	Line	Reference	Incorrect	Correct
१२३	५	(२.२.११)	यद्यच्चाभि°	यद्यच्चाभि°
१२३	५	(२.२.११)	°मापोमा	°मापो मा
१२३	६	(२.२.११)	दुरितात्यान्तु	दुरितात्पान्तु
१२३	६	(२.२.११)	विश्वतोऽनिर्मा	विश्वतो निर्मा
१२३	८	(२.२.११)	सुमित्रियान	सुमित्रिया न
१२५	१	(२.२.१६)	सदसा	सदसो
१२७	२	(२.२.२६)	पातमेति	पात मेति
१२८	६	(२.३.३)	°स्याक्रन्द कृत्वेति	°स्याक्रन्दकृत्वेति
१२९	१	(२.३.५)	यत्राच्छावाकआसीनो	यत्राच्छावाक आसीनो
१३०	५	(२.३.८)	पातमेति	पात मेति
१३६	४	(२.४.९)	°दम्बयैव	°दुम्बयैव
१३८	१०	(२.५.१)	दक्षिणऊरा°	दक्षिण ऊरा°
१३९	३	(२.५.२)	°मनूप धारये°	°मनूपधारये°
१४०	१०	(२.५.६)	ऊध्व	ऊर्ध्व
१४०	१०	(२.५.६)	सोमरारन्धीति	सोम रारन्धीति
१४३	४	(२.५.१०)	यथाकामी	याथाकामी ?
१४६	३	(२.५.२४)	तत्°	तत्°
१४९	१	(२.६.२)	श्वोभूते	श्वो भूते
१५०	१४	(२.६.८)	°मेवं विधाः°	°मेवंविधाः°
१५४	३	(२.७.१)	गौतम शाण्डिल्या°	गौतमशाण्डिल्या°
१६५	१२	(२.८.१४)	यथा देवत°	यथादेवत°
१६६	८	(२.८.१६)	व तत्	वैतत्
१६८	२	(२.८.२३)	कृतं निति	ऽकृन्तन्निति
१६९	१५	(२.८.३१)	भुभु°वः	भूभु°वः
१७०	७	(२.९.१)	सम्बसानाहोत्रा°	संवसाना होत्रा°
१७१	६	(२.९.५)	गौतमोमहा°	गौतमो महा°
१७२	१६	(२.९.८)	रथन्तरएवर्च	रथन्तर एवर्च
१७७	८-९	(२.१०.१)	अजावयोब्रीह्योयवा	अजावयो ब्रीह्यो यवा
१७९	१	(२.१०.४)	पितरोमाद°	पितरो माद°
१७९	१	(२.१०.४)	यथाभोग°	यथाभाग°
१८०	१३-१४	(२.१०.११)	येनाह्याजि°	येना ह्याजि°
१८२	९	(२.१०.१८)	भुवद्वाजायिभुव°	भुवद्वाजायि भुव°
१८३	१३	(२.१०.२१)	अन्यत् स्थान°	अन्यस्थान°

Page	Line	Reference	Incorrect	Correct
१८५	१७	(२.११.३)	°वनुमातनु हि	°वनु मा तनुहि°
१८७	१४	(२.११.८)	अस्तमितश्च°	अस्तमितश्चे°
१८६	१	(२.११.१२)	तिरोह्यस्ये°	तिरोह्यस्ये°
१८६	२	(२.११.१२)	द्विरूप°	द्विरूप°
१८६	३	(२.११.१२)	°स्वान्तः परिधि	°स्यान्तःपरिधि
१८६	१२	(२.११.१४)	अपउप°	अप उप°
१८६	१३	(२.११.१४)	°रिकारातैः	°रिकारान्तैः
१९०	४	(२.११.१६)	°श्चात्वाल देशे°	°श्चात्वालदेशे°
१९०	४-५	(२.११.१६)	अप्सु षोमानाम	अप्सुषोमा नाम
१९०	५	(२.११.१६)	तृणानि	तृणानि
१९०	१४	(२.११.१६)	शमद्भ्य इत्यु°	शमद्भ्य इत्यु°
१९१	७	(२.११.२२)	प्राणसोमेति	प्राण सोमेति
१९२	२	(२.१२.१)	°त्यवभृथ साम	°त्यवभृथसाम
१९२	१०	(२.१२.३)	सर्वं ऋत्विजो	सर्वं ऋत्विजो
१९३	१३	(२.१२.८)	उविश्यति°	उ विशपति°
१९४	१	(२.१२.६)	अवभृथेऽष्टौ	अवभृथेष्टौ
१९४	१-३	(२.१२.६)		°मवभृथ निचुम्पुण निचेरुरसि निचुम्पुणाव ...°मव मर्त्ये°...
१९४	७	(२.१२.१०)	°स्परिज्योतिः	°स्परि ज्योतिः
१९४	१७	(२.१२.१२)	समेधिषी महीति	समेधिषीमहीति
१९४	१७	(२.१२.१२)	°श्चक्रमावयं	श्चक्रमा वयं
१९५	१	(२.१२.१२)	यद्वान्य कृत°	यद्वान्यकृत°
१९५	१४	(२.१२.१४)	°दप्सु षोमा°	°दप्सुषोमा°
१९६	३	(२.१२.१६)	°स्तावत् स्वब्राह्मणयो°	°स्तावत्स्वब्राह्मणयो°
१९६	१०	(२.१२.१७)	मा ब्राह्मणायो°	माब्राह्मणायो°
१९६	१०	(२.१२.१७)	दातमायात्	दात मा पात्

cf. Bloomfield
Vedic Concordance
p. 710B.

२००	१३	(३.१.४)	सदसोद्वारि प्रत्यङ्मुख°	सदसो द्वारि प्रत्यङ्मुख°
२०३	६	(३.१.१५)	यदोपाकर्षस्त्ववी°	यदोपाकृत्य स्त्ववी°

Page	Line	Reference	Incorrect	Correct
२०५	८	(३.१.२१)	तृप्यन्विति	तृप्यत्त्विति
२०६	१	(३.१.२३)	चमसस्य सत्रे	चमसस्यासत्रे
२०६	२	(३.१.२३)	गातमः	गौतमः
२०६	१४	(३.१.२७)	इष्ट यजुष इति भक्ष्यः	इष्टयजुष इति भक्षः
२१३	१०	(३.२.१३)	°त्युक्तो°	°त्युक्त्वो°
२१३	११	(३.२.१३)	°पर्या वर्तमानो	°पर्यावर्तमानो
२१३	११	(३.२.१३)	जपेदमी मदन्त	जपेदमीमदन्त
२१४	८	(३.३.१)	मावेपिद्व°	मा वेपिद्व°
२१४	९	(३.३.१)	प्रसवसन्नेषु	प्रवसन्नेषु
२१४	१०	(३.३.१)	तेनोजानन्तु जान	ते नो जानन्तु जानतः
२१५	१४	(३.३.४)	अपि सृजे°	अपिसृजे°
२१७	३	(३.३.१७)	नाधिष्ण्यउत्त°	नाधिष्ण्य उत्त°
२२०	१	(३.३.२३)	ननानन्यो	नैनानन्यो
२२०	१२	(३.३.२८)	आवा	आ वा
२२१	६	(३.४.१)	ग्रह°	गृह°
२२२	१०	(३.४.६)	°रग्नी°	°रग्नीन्
२२३	९	(३.४.८)	भर्गोयश	भर्गो यश
२२४	३	(३.४.१०)	यशोभर्ग	यशो भर्ग
२२४	१४	(३.४.१३)	वीङ्क शुद्धा°	वीङ्कशुद्धा°
२२६	९	(३.४.१८)	°वृत्ता ऊर्ध्व	°वृत्ता ऊर्ध्व
२३०	३	(३.५.४)	वातआवा°	वात आ वा°
२३०	७	(३.५.५)	°भ्यात् संप्रजननम्	°भ्यातमं प्रजननम्
२३१	१५	(३.५.११)	पुननः	पुनर्नः
२३१	१५	(३.५.११)	ऽपिन्वस्व	पिन्वस्व
२३३	२	(३.५.१५)	सोमोराजावनु°	सोमो राजा वनु°
२३३	२	(३.५.१५)	आपोये	आपो ये
२३३	८	(३.५.१६)	समन्यायन्तीति	समन्या यन्तीति
२३५	१४	(३.६.२)	पूर्वण	पूर्वेण
२३६	४	(३.६.३)	इडेरन्ते	इडे रन्ते
२३६	४	(३.६.३)	वोरायः	वो रायः
२३७	१	(३.६.६)	°स्तानिन°	°स्ता निन°
२३८	१	(३.६.८)	°मृत्विजोभोज°	°मृत्विजो भोज°
२३८	१२	(३.६.११)	°स्त्र्यहेति ग्राह्याणां	°स्त्र्यहेतिग्राह्याणां

Page	Line	Reference	Incorrect	Correct
२४०	२	(३.६.१८)	संशयेद्	संशयेद्
२४४	११	(३.६.३३)	°स्योत्तरयो दीर्घ°	°स्योत्तरयोर्दीर्घ°
२४७	२०	(३.७.२)	तृचा	तृचाः
२४६	१६	(३.७.८)	°जेभ्योयदेभिः	°जेभ्यो यदेभिः
२५०	२	(३.७.८)	घरुणोधयन्	घरुणो धयन्
२५१	८	(३.८.१)	स्तुवीरन् नायं	स्तुवीरन्नायं
२५४	८	(३.८.१२)	रन्ति रिह	रन्तिरिह
२५४	१४	(३.८.१४)	°रन्नानक्षत्र°	°रन्ना नक्षत्र°
२५८	१२	(३.९.५)	सवाण्युद्गाता	सर्वाण्युद्गाता
२५९	६	(३.९.८)	स्तुब्धेषु	स्तुब्धेषु
२६०	१	(३.९.११)	उत्तरमपि कक्ष°	उत्तरमपिकक्ष°
२६०	१५	(३.९.१५)	°मातमितो°	°मा तमितो°
२६४	२	(३.१०.५)	दर्भाना°	दर्भाना°
२६४	१२	(३.१०.७)	°ज्योत्तर एनं	°ज्योत्तर एनं
२६६	१३	(३.१०.१४)	विध्वो°	विद्ध्वो°
२६७	६	(३.१०.१६)	विश्वम्भयेयुः	विश्वंसयेयुः
२६८	१२	(३.११.३)	अनिन्दिषु दीक्षायाः°	अनिन्दिषुर्दीक्षायाः°
२६८	१२-१३	(३.११.३)	आसिरेराद्धि°	आसिरे राद्धि°
२६८	१३	(३.११.३)	दुन्दुभेराद्धि°	दुन्दुभे राद्धि°
२६८	१३	(३.११.३)	परावदद्विषन्त	परावद द्विषन्तं
२६८	१५	(३.११.३)	परावदद्विषतो	परावद द्विषतो
२६८	१६	(३.११.३)	श्रियमावदुन्दुभ	श्रियमावद दुन्दुभ
२६९	१७	(३.११.४)	°विर्माम्कुरु	°विर्मा कुरु
२७०	७	(३.१२.१)	°मासन्दीमौञ्ज°	°मासन्दीं मौञ्ज°
२७१	१०	(३.१२.५)	उत्तरतो निदध्युः	उत्तरतो निदध्युः
२७१	१४	(३.१२.६)	भूमिस्पशो	भूमिस्पशो
२७२	१०	(३.१२.७)	सन्धयो राजन°	सन्धयो राजन°
२७४	१०	(३.१२.१३)	सुखदा°	सुषदा°
२७७	८	(४.१.४)	पृथगुत्तरो°	पृथगुत्तरो°
२७७	१५	(४.१.५)	°तिहृश्वाभि°	°तिहृश्वाभि°
२७८	४	(४.१.६)	सर्वेताषर्मजीवा	सर्वेऽताषर्म जीवा
२७८	८	(४.१.७)	मनोज्योतिर्मा°	मनो ज्योतिर्मा°
२७८	९	(४.१.७)	इन्द्रेण तये°	इन्द्रेणतये°

Page	Line	Reference	Incorrect	Correct
२७८	१४	(४.१.८)	त्वैत्यवाचम्	त्वैत्यवाञ्चम्
२८०	५	(४.२.२)	दुन्दुभिं ^१ श्च	दुन्दुभी ^१ श्च
२८०	१०	(४.२.३)	महावीणापि शीलवीणे	महावीणापिशीलवीणे
२८३	१०	(४.३.५)	मार्जालीयमर्थो	मार्जालीयमर्यो
२८४	१२	(४.३.६)	दक्षिणा मुखी	दक्षिणामुखी
२८५	३	(४.३.१०)	दुश्चरिति नव०	दुश्चरितिन्नव०
२८५	५	(४.३.११)	धिवत्वाजात्मि पुंश्चली	धिवत्वा जात्मि पुंश्चलि
२८६	१४	(४.३.१८)	परियु०	परीयु०
२८८	१	(४.३.२२)	०न्वभिगरः प्रभृ०	०न्वभिगरप्रभृ०
२८८	४	(४.३.२३)	आस्तोत्रा०	आ स्तोत्रा०
२९०	११	(४.४.८)	०तान्नोभरी०	०तान्नो भरी०
२९३	३	(४.४.१७)	येनेतो गच्छे०	येनेतो गच्छे०
२९३	६	(४.४.१८)	अनूबन्ध्य वपायां	अनूबन्ध्यवपायां
२९४	१	(४.४.२०)	गृहपति	गृहपति
२९५	१५	(४.५.३)	०चतुर्विंश०	०चतुर्विंश०
२९५	१५	(४.५.३)	०तिरात्रावा	०तिरात्रा वा
३०४	१४	(४.५.२०)	नाना पृष्ठे	नानापृष्ठे
३०७	६	(४.६.८)	शशकणा	शशकणौ
३११	१३	(४.६.१८)	विषुवतो दिवैके	विषुवतो दिवैके
३१६	४	(४.७.७)	गो आयुषी	गोआयुषी
३१८	३	(४.७.१३)	गो आयुषो०	गोआयुषो०
३२२	१०	(४.८.१२)	वायारुचेति	वाया रुचेति
३३२	१४	(४.९.१०)	प्ररावसु०	परावसु०
३३६	१०	(४.१०.१५)	यथाभूयसो	यथा भूयसो
३४६	११	(४.११.५)	०कार्मप्रायश्चित्तमिति	०कार्म प्रायश्चित्तमिति
३५१	७	(४.११.२२)	त्वा हुतादध्या शिवा	त्वाहुताद्य शिवो०
cf. Bhārṣ S 3.18.7; ĀpSS, 3.20.7.				
३५२	१	(४.१२.१)	देवा स	देवास
३५४	२	(४.१२.८)	वत्सतरी ब्रह्मणे	वत्सतरीब्रह्मणे
३५६	५	(४.१२.१५)	०मृत्विक्षप०	०मृत्विक्षूप०
३६६	१०	(५.२.१०)	प्रथमासु सदृशं	प्रथमा सुसदृशं
३६६	११-१२	(५.२.१०)	स्रुतो यासि...	स्रुतो यासि वशा ^१ अनु
			शृणुहीगिर	योजा न्विन्द्र ते हरी इति

Page	Line	Reference	Incorrect	Correct
				द्वितीयोपो षु शृणुही गिर
३६८	१३	(५.३.५)	जपेयुरवां वरुद्र°	जपेयुरवाम्ब रुद्र°
३७३	८	(५.४.६)	नोमुञ्च	नो मुञ्च
३७३	९	(५.४.६)	वरुणेतिषयामहे	वरुणेति शपामहे
३७३	९-१०	(५.४.६)	सुमित्रियान...उषधयः	सुमित्रिया न...ओषधयः
३७६	१४	(५.४.१७)	निधनान्यप°	निधनान्युप°
३८६	१३	(५.६.७)	विस्रम्भयेत्	विस्रसयेत्
३८७	१४	(५.६.१०)	दक्षिणान् पञ्चः	दक्षिणा न्यञ्चः
३८९	१३-१४	(५.७.४)	पातमह...पृथिवी- द्यामिति	पातं हाद्वानिमर्हद्दि- वाभिः...तन्त्रायिणेनमो द्यावापृथिवीभ्यामिति (cf. VS. 38.12.)
३९०	५	(५.७.६)	°वश्यामते	°वश्याम ते
३९०	१०	(५.७.७)	उपहूयध्व°	उपहूयध्व°
३९३	४	(५.८.३)	°स्वपउप°	°स्वप उप°
३९४	२	(५.८.७)	लोकं पृणासू°	लोकंपृणासू°
३९४	१२	(५.८.१०)	°मासीत्	°मासीत
३९५	१२	(५.८.१३)	°पविशेत्	°पविशेत्
४०३	१०	(५.१०.१२)	°दातृतीयं	°दा तृतीयं
४०४	१४	(५.१०.१८)	°स्वन्नारभेत	°स्वन्नारभेत
४०६	६	(५.११.३)	°दमुस्मं...जित्वेति	°दमुस्मै...जित्वेति
४०७	५	(५.११.६)	स्वर्बृंहति°	स्वर्बृंहस्पति°
४०८	१	(५.११.९)	स्रुतदेवेन	स्रुत देवेन
४०८	१३	(५.११.११)	इद्धात्	ईद्धात्
४०९	१६	(५.११.१६)	स्रुते	स्तुते
४१०	१०	(५.१२.१)	स्रुत°	स्तुत°
४११	३	(५.१२.४)	°त्यानुष्पा°	°त्यानुष्या°
४११	८	(५.१२.५)	कुर्यादावस°	कुर्यादा वस°
४१३	४	(५.१२.१३)	°मधिनाकं११रुहे°	°मधि नाकं११रुहे°
४१३	८	(५.१२.१४)	स्वाविर्मया	°स्वाविर्मया
४१४	६-७	(५.१२.१८)	परिवत्त येद्गायतोवान्यः परिवर्तयेद्गायतो वान्यः	

Page	Line	Reference	Incorrect	Correct
४१५	१२	(५.१२.२५)	सत्त्वा	स त्वा
४१५	१२	(५.१२.२५)	कस्त्वाकं	कस्त्वा कं
४२६	५	(६.२.१०)	डद्धृत्येति	उद्धृत्येति
४२८	६	(६.२.२०)	षष्ठस्याह्नु उत्तम	षष्ठस्याह्नु उत्तमः
४३५	६	(६.३.२१)	चादितश्च	चादितश्च
४३७	२	(६.४.१)	विश्वजिच्छित्ये	विश्वजिच्छित्ये
४४४	१०	(६.५.१७)	°णोभयेसां°	°णोभयेषां°
४५१	६	(६.११.८)	°स्ततीय	°स्तृतीय
४५४	३	(६.६.१७)	एकयाज्यायःसु	एकया ज्यायःसु
४५४	६	(६.१२.१४)	शाकमश्वं	साकमश्वं
४५७	१५	(६.७.१२)	सप्तदशएवा°	सप्तदश एवा°
४५८	११	(६.७.१६)	°विष्टावइति	°विष्टाव इति
४६३	७	(६.८.१४)	पूर्वेषाञ्चो°	पूर्वेषाञ्चो°
४६४	१३	(६.९.१)	छन्दो देवत°	छन्दोदेवत°
४७०	१५	(६.९.१६)	द्विरात्र प्रभृति°	द्विरात्रप्रभृति°
४७७	१४	(६.१०.२५)	स्तोभान	स्तोभान्
४७६	१२	(६.११.२)	°स्यैतेषमु°	°स्यैतेषामु°
४७६	१६	(६.११.३)	°संक्षाराश्च°	°संक्षाराश्च°
४८०	१३	(६.११.४)	श्यावाश्च°	श्यावाश्च°
४८७	३	(७.१.१०)	सपुरस्तात् स्तोभः	सपुरस्तात्स्तोभः
४८७	१६	(७.१.१४)	उभयतः स्तोभे	उभयतःस्तोभे
४८६	१	(७.२.२)	°वृत्तमयोः	°वृत्तमयोः
४८६	४	(७.२.३)	उभयतः स्तोभौ	उभयतःस्तोभौ
४९१	१	(७.२.१५)	पुरस्तात् स्तोभः	पुरस्तात्स्तोभः
४९१	११	(७.३.३)	*वार्णश्रवसन्त्रैतं	वार्णश्रवसं त्रैतं

*The *parasavarṇa* writing is a normal practice of this edition. Sometimes it renders the understanding difficult.

४९३	५	(७.३.१२)	पुरस्तात् स्तोभा	पुरस्तात्स्तोभा
४९४	६	(७.४.१)	त्वाष्टी°	त्वाष्ट्री°
४९६	१७	(७.४.१४)	सपुरस्तात् स्तोभा°	सपुरस्तात्स्तोभा°
५०१	४	(७.५.१४)	उभयतः स्तोभाः	उभयतःस्तोभाः
५०५	११	(७.६.७)	नानास्तोभेत्	नाना स्तोभेत्
५०६	५	(७.६.२२)	पुरस्तात् स्तोभेन	पुरस्तात्स्तोभेन

Page	Line	Reference	Incorrect	Correct
५०६	१०	(७.६.२४)	सहना	सहेना
५१०	११	(७.७.२)	नानास्तोभेयुः	नाना स्तोभेयुः
५१४	३	(७.७.२३)	साहविषे	सोहविषे
५१४	१२	(७.७.२७)	पुरस्तात् स्तोभे	पुरस्तात्स्तोभे
५१७	१	(७.८.२)	यथाकालेयस्य	यथा कालेयस्य
५१८	१०	(७.८.६)	निगदवृत्य°	निगदवृत्य°
५१९	६	(७.८.११)	त्वाष्ट्री साम्न्यु°	त्वाष्ट्रीसाम्न्यु°
५२५	१५	(७.१०.२)	तथा स्वराणि	तथास्वराणि
५२६	१७	(७.१०.२१)	इत्यरा	इत्यपरा
५३२	१५	(७.११.६)	शाण्डिल्योयर्थं च	शाण्डिल्यो यथर्चं
५३४	१	(७.११.१६)	हयक्षता	इयक्षता
५३६	११	(७.१३.१)	गातम°	गौतम°
५४६	१७	(८.१.१०)	°प्यतिरात्र इति	°प्यतिरात्र इति
५४८	१०	(८.१.१६)	सं°स्था विकल्पा	सं°स्थाविकल्पा
५५३	६	(८.२.६)	उभयतः क्षणुद°	उभयतःक्षणुद°
५५३	१६	(८.२.८)	न्निषाद°	निषाद°
५५४	१८	(८.२.१२)	ससमानजन	स समानजन
५६०	१	(८.३.३)	षट्साद्यःक्ता	षट् साद्यःक्ता
५६१	८	(८.३.६)	खले वालीयूपो	खलेवाली यूपो
५६२	५	(८.३.६)	बहुः त्रिवर्षस्य	बहुत्रिवर्षस्य
५६४	१६	(८.४.१)	व्याखातः	व्याख्यातः
५६५	१५	(८.४.४)	गौतमस्त°	गौतमस्त°
५६६	१८	(८.४.६)	तस्याश्व एक°	तस्याश्व एक°
५६७	४	(८.४.१०)	विश्वजिच्छ्रल्यः	विश्वजिच्छ्रल्पः
५६७	११	(८.४.१२)	सौत्तमु°	सौत्यमु°
५७४	१४	(८.५.२०)	°यारुचेति	°यारुचेति
५७४	१७	(८.५.२१)	ससुत्वेयो	स सुत्वे यो
५७५	४	(८.५.२२)	प्राचीमनुप्रदिशं	प्राचीमनु प्रदिशं
५८०	१	(८.६.६)	विपथश्च	विपथश्च
५८३	१३-१४	(८.६.२६)	भृजानायन्तीति	मृजाना यन्तीति
५८४	३	(८.६.२६)	त्रयस्त्रिंशत्° शतञ्च	त्रयस्त्रिंशत्° शतं च
५८७	१४	(८.७.५)	नाराशा° सेष्वेकादश-	नाराश° सेष्वेकादश-
			दक्षिणा	दक्षिणा

Page	Line	Reference	Incorrect	Correct
५८८	३	(८.७.६)	अश्व द्वादशा	अश्वद्वादशा
५८८	६	(८.७.८)	अनुबन्ध्य वपाया ^७	अनुबन्ध्यवपाया ^७
५८९	१०	(८.७.१२)	°ख्यातोदीक्षोप°	°ख्यातो दीक्षोप°
५९०	१०	(८.८.३)	कर्त्तवानु°	कर्त्रे वा ^७
५९१	३	(८.८.६)	सहजीषे	सहजीषेण
५९१	१६	(८.८.६)	याजयमानं	याजमानं
५९४	१२	(८.८.२४)	सव्यउपभृतम्	सव्य उपभृतम्
५९५	२	(८.८.२८)	उपस्थे	उपस्थे
५९७	७	(८.८.३७)	मृडमहाम्	मृड महाम्
६००	१४	(८.९.४)	महीमित्रस्येत्येते	मही मित्रस्येत्येते
६००	१४	(८.९.४)	महीयज्ञस्येति	मही यज्ञस्येति
६०१	१५	(८.९.७)	द्वादशदीक्षोपसद	द्वादश दीक्षोपसद
६०५	१०	(८.१०.३)	निष्कोनामा°	निष्को नामा°
६०५	१६	(८.१०.५)	मिश्रङ्क्युः	मिश्रङ्क्युः
६०८	६	(८.१०.१४)	दक्षिणास्ताउ	दक्षिणास्ता उ
६११	१६	(८.११.१५)	सदस्य सप्तदशात्	सदस्यसप्तदशात्
६१२	१२	(८.११.१७)	शनानि	शतानि
६१३	७	(८.११.२०)	मध्यतः कारिभ्यः	मध्यतः कारिभ्यः
६१३	१७	(८.११.२३)	रसना	रशना
६१५	११-१२	(८.१२.६)	वाजापेय...मयूरो- नीकर्षी	वाजपेय...मयूरो नीकर्षी
६२०	१६	(९.१.१२)	नेष्ट्राच्छा°	नेष्ट्राच्छा°
६२३	८	(९.२.१)	तद्दीक्षितएव	तद्दीक्षित एव
६२४	६	(९.२.४)	यजमानञ्चमसा°	यजमानचमसा°
६२४	१७	(९.२.६)	दशसम्पूरयेयुः	दश संपूरयेयुः
६२५	१०	(९.२.१०)	आस्तावउपविष्टाय	आस्ताव उपविष्टाय
६२६	१	(९.२.१२)	सएव	स एव
६२६	५	(९.२.१३)	सौवर्णोऽध्वर्यो°	सौवर्णोऽध्वर्यो°
६२७	७	(९.२.१८)	उन्मृन्नीता नाप्लवमानः	उन्मृदीतानाप्लवमानः
६३०	८	(९.३.६)	पूर्वपक्षएव	पूर्वपक्ष एव
६३१	१	(९.३.८)	तामिस्रप्रथमा तिस्रो- व्यष्टका	तामिस्रप्रथमास्तिस्रो व्यष्टका

Pape	Line	Reference	Incorrect	Correct
६३१	६	(६.३.६)	उभेवा	उभे वा
६३४	११	(६.४.५)	पुनः स्तोमेन	पुनःस्तोमेन
६३६	१२	(६.४.२६)	यथा रूपाः पञ्च शारदीये	यथारूपाः पञ्चशारदीये
६४४	६	(६.५.५)	दीक्षा प्रति ह्रासः	दीक्षाप्रतिह्रासः
६४४	११	(६.५.६)	सहस्र°	सहस्र°
६४८	३	(६.५.२१)	वैश्वजिता न्याज्या°	वैश्वजितान्याज्या°
६४९	१६	(६.६.३)	मध्यम इतरेभ्यः	मध्यम इतरेभ्यः
६५०	१	(६.६.४)	मध्यतः कारिभ्यो	मध्यतःकारिभ्यो
६५२	५	(६.६.१६)	दशकला	दश कला
६५२	९	(६.६.१७)	गोष्वपि सृजेत	गोष्वपिसृजेत
६६१	२	(६.८.४)	द्वादशरात्रिरधः	द्वादश रात्रोरधः
६६२	२	(६.८.६)	परि°	परि°
६६२	३	(६.८.६)	स्रुक् स्रुवौ	स्रुक्स्रुवौ
६६३	११	(६.८.१०)	प्राद्धोदङ्वा	प्राङ् वोदङ्वा
६६४	५	(६.८.१७)	एवमातृतीय°	एवमा तृतीय°
६६४	१३	(६.८.१९)	आतृतीय°	आ तृतीय°
६६६	१७	(६.९.८)	मध्यतः कारिण	मध्यतःकारिण
६६९	७	(६.९.१७)	द्वादशदीक्षा	द्वादश दीक्षा
६६९	१६	(६.९.१९)	चाश्वोम	चाश्वो म
६७०	१३	(६.९.२२)	°दभिवाजी	°दभि वाजी
६७२	२	(६.१०.३)	पुनर्निवेति	पुनर्निवेति
६७२	६	(६.१०.४)	मध्यमे जुतु	मध्यमेजुतु
६७२	९	(६.१०.४)	पुनर्निवेतेति	पुनर्निवेति
६७२	१६	(६.१०.५)	For the entire verse cf. VS. 23.28	
६७३	२	(६.१०.६)	°मेथेयुयु°	°मेथेयुयु°
६७३	८	(६.१०.७)	तस्यच्चा	तस्यच्चौ
६७३	१३	(६.१०.८)	स्वाहाकृतिभिः श्वरिते	स्वाहाकृतिभिश्चरिते
६७४	१६	(६.१०.१२)	भवस्युत्तरोमदिति	भवस्युत्तरो मदिति
६७७	१०	(६.११.३)	द्वादशतृतीयिनीभ्यः	द्वादश तृतीयिनीभ्यः
६७७	१०-११	(६.११.३)	षट्पादिनीभ्यः	षट् पादिनीभ्यः
६८२	९	(६.१२.५)	अग्नेर्वैहोत्र°	अग्ने वैहोत्र°
६८२	१६	(६.१२.७)	तास्वेतएव	तास्वेत एव

Page	Line	Reference	Incorrect	Correct
६८३	१६	(६.१२.१०)	पञ्च शारदीये पशु- बन्धयजेत ।	पञ्चशारदीये पशु- बन्धयजेत ।
६८४	१२	(६.१२.१२)	°नपि सृजेयु°	°नपिसृजेयु°
६८५	८	(६.१२.१५)	अभ्यासंग्योह्यत्र	अभ्यासंग्यो ह्यत्र
६८८	१४	(१०.१.५)	द्वादशदीक्षा	द्वादश दीक्षा
६८८	१८	(१०.१.६)	यथाकामी	याथाकामी cf 10.3.10
६९६	१५	(१०.३.१)	बहिष्पत्री°	बहिष्पत्नी°
६९६	१९	(१०.३.८)	प्रतिषिद्धे वा	प्रतिषिद्धे वा
७००	१३	(१०.३.९)	ह्यविराट् संपन्नाः	ह्यविराट्संपन्नाः
७०८	२०	(१०.४.६)	गौतमोऽधिकृतो	गौतमोऽधिकृतो
७११	१५	(१०.५.२)	गृह्णाति	गृह्णाति
७१२	६	(१०.५.४)	शाकर्वर°	शाकवर°
७१४	४	(१०.५.११)	क्वच	क्व च
७१५	१५	(१०.५.१९)	सप्तदशदीक्षाः	सप्तदश दीक्षाः
७१६	१३	(१०.६.२)	नाना प्रगाथतां	नानाप्रगाथतां
७१७	४-५	(१०.६.४)	°श्चान्यत्र स्थानाः	°श्चान्यत्रस्थानाः
७१७	१८	(१०.६.७)	कृताह्येत°	कृता ह्येत°
७१८	६	(१०.६.८)	प्रगाथा प्रभवात्	प्रगाथाप्रभवात्
७२२	१	(१०.७.४)	षष्ठएव	षष्ठ एव
७२२	१२	(१०.७.५)	मध्यआमनति	मध्य आमनति
७२३	१२	(१०.७.८)	साताबार्हत°	सातोबार्हत°
७२४	१०	(१०.७.११)	तेभ्यएव	तेभ्य एव
७२७	३	(१०.८.५)	प्रगाथाएव	प्रगाथा एव
७२७	४	(१०.८.५)	सतो बृहतीनाम्	सतोबृहतीनाम्
७३१	१३-१४	(१०.९.८)	°रोधतरोगीतानाम्	°रोधतरो गीतानाम्
७३२	२	(१०.९.९)	°दाते	°दा ते
७३५	८	(१०.१०.६)	सुत्या मासान्	सुत्यामासान्
७३६	११	(१०.१०.१०)	पञ्चदशदीक्षाः	पञ्चदश दीक्षाः
७४५	११	(१०.१२.८)	शषं	शेषं
७४५	१६-१७	(१०.१२.९)	समासः	स मासः
७४७	१३	(१०.१२.७)	°दृश्यति	°दृश्यति
७४८	१४	(१०.१३.४)	चत्वारोज्योतिष्टामा	चत्वारो ज्योतिष्टोमा
७४९	७	(१०.१३.७)	तदिद्राग्न्यो	तदिन्द्राग्न्योः

Page	Line	Reference	Incorrect	Correct
७५३	३	(१०.१४.७)	विशुवन्तः	विषुवन्तः
७५६	१३-१४	(१०.१५.१७)	उपरवानामश्वभ्राः	उपरवा नाम श्वभ्राः
७६१	१	(१०.१६.२)	तेतमप°	ते तमप°
७६५	१७-१८	(१०.१७.६)	दत्त्वैताउत्तिष्ठेयुः	दत्त्वैता उत्तिष्ठेयुः
७७०	७	(१०.१८.५)	पूर्वपक्षउक्थ्ये	पूर्वपक्ष उक्थ्ये
७७१	६	(१०.१८.१०)	दार्षद्वत°	दार्षद्वत°
७७२	१३	(१०.१८.१२)	गारक्षे°	गा रक्षे°
७७२	१३	(१०.१८.१२)	दार्षद्वते	दार्षद्वते
७७४	३	(१०.१९.३)	सायं प्रातराहुतीएव	सायंप्रातराहुती एव
७७४	१४	(१०.१९.६)	नतु	न तु
७७६	१	(१०.१९.११)	प्रब्रजिष्यतो	प्रब्रजिष्यतो
७७६	१	(१०.२०.४)	तिस्रइष्टयः	तिस्र इष्टयः
७७६	५	(१०.२०.५)	सतासु	स तासु
७७६	१०-११	(१०.२०.७)	यथापूर्वस्मिन्	यथा पूर्वस्मिन्
७८०	१३	(१०.२०.१३)	त्रिसंवत्सरम्	त्रिसंवत्सरम्